

Anemone

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2020 • CILT/VOLUME: 8 • SAYI/NUMBER: 4

Mustapha Matura'nın Welcome Home Jacko'su:
Sömürgecilik Sonrası Dönemde Rastafaryan Hareketi
Merve AYDOĞDU ÇELİK

Okuma Alışkanlığının Kazandırılmasına İlişkin
Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi
Yaşar ÇELİK

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İşe Tutkunluk Arasındaki İlişkinin Ölçülmesi:
Bankacılık Sektörü İle İlgili Bir Araştırma
Edip ÖRÜCÜ, İtr HASIRCI

Madalyonun 'Öteki' Yüzü: Görünür Göçmenlerin/Yabancıların
Toplumsal ve Kurumsal Adalet Algıları (Yalova İli Örneği)
Muhammed Ferit DUMAN

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Bilinçli Tüketicilik Durumlarının İncelenmesi
Can UYANIK

Halkla İlişkiler Faaliyetleri Kapsamında Sosyal Sorumluluk Projelerinin
Kurumsal Markalaşmaya Etkisi: "Domestos Okullarda Hijyen" Kampanya Örneği
Şeyhmus DOĞAN, Duygu ÜNALAN

Okul Yöneticilerinin Yeşil Örgütsel
Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma
Ramazan Vedat SÖNMEZ

Ortaokul Öğrencilerinin Ay'ın Evreleri ve Hareketleri İle İlgili
Bilişsel Yapılarına Sorgulama Temelli Öğretimin Etkisi
Ayberk BOSTAN SARIOĞLAN, Derya FATİH

Üstün Zekâli ve Yetenekli Öğrencilerin Bilim ve Sanat Merkezindeki ve
Okuldaki Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Metaforik Algıları
Halil BOLAT

İlkokul Öğrencilerinin Empresyonizme Yönelik Görüşlerinin
Görsel Okuryazarlık Bağlamında İncelenmesi
Yahya HİÇYILMAZ

Finansal Oranlar Aracılığıyla Stok Yönetimi ve Karlılık İlişkinin İncelenmesi:
İmalat Sektöründe Bir Uygulama
Yakup ÜLKER, Öznur ARSLAN

Yerel Halkın Turizmin Gelişimine Yönelik Algı ve Desteğinde
Yer Kimliği ve Yer İmajının Rolü
Hülya YEŞİLYURT, Nilüfer KOÇAK

Çalışma Yaşam Kalitesinin
İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü
Mustafa YILDIRIM, Sefa CEYHAN

Tunceli'de Anlatılan Şiir Delil Berhucan Efsanesi Üzerine Bir Değerlendirme
Sibel TAŞ

Psikolojik Sözleşme İhlal Algısının Örgütsel Güven ve Örgütsel Özdeşleşmeye
Etkisini Belirlemeye Yönelik Üniversite Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma
Hacer KOYUNCU, Ozan BÜYÜKYILMAZ

Gothic Implications on the Enlightenment, Puritanism, and
Transcendentalism in Charles Brockden Brown's Wieland
Gökçenaz GAYRET

Güney ve Grotesk: Flannery O'Connor'ın 'Çarpık' Karakterleri
Abdullah Gökhan TUĞAN, F. Gül KOÇSOY

Otantik Liderliğin Çalışan Performansına Etkisinde
Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü: Kamu Kurumunda Bir Alan Çalışması
Tuğba DİKBAŞ, Tuba BÜYÜKBEŞE

Türkçe Dersi Öğretim Programı "Öğrenmeyi Öğrenme" Yetkinlik Alanının
Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi
Ali KOÇYİĞİT, Çiğdem ALDAN KARADEMİR

A Research to Determine the Impact of Talent Management on Corporate Image
and Employer Brand
Sevda DEMİR, Ömer Okan FETTAHLIOĞLU

Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) Faaliyetleri İle Ekonomik Büyüme İlişkinin
Meta Analiz Yöntemiyle Değerlendirmesi
Habibe YAMAN

Gemi Adamlarının İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Düzeylerinde
Farklılık Olan Demografik Faktörlerin Hiyerarşisi
Elif BAL BEŞİKÇİ, Aydın ŞİHMANTEPE

Azerbaycan-İran İlişkileri (1991-2018)
Elçin NECİYEV, Teymur GASIMLI

Bir Siyaset Kurumu Eleştirisi Örneği: "Politikada Bir Sarçizmeli"
Adem GÜRBÜZ

Şiddeti Besleyen Bir Kategori Olarak Kimlik:
Sen'in Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme
Serpil DURĞUN

Sosyal Öğrenme Bağlamında İlegal Bir Davranış Olarak
'POS Tefecilerde Kart Kırdırma': Bingöl Üniversitesi Öğrencileri Örneği
Mehmet Seyman ÖNDER

Ahmed Arif'in Şiir Anlayışı ve Gelenekle İlişkisi
Yusuf AYDOĞDU

Davranışsal Finans Bağlamında Kendine Aşırı Güven, Kontrol Yanılsaması ve
İyimserlik Önyargılarının Ölçülmesi: Üniversite Öğrencileri Örneği
Bilgehhan TEKİN

Agency Theory: A Review in Finance
Hasan TEKİN, Ali Yavuz POLAT

Yalın Yönetim Bakış Açısıyla Yalın Liderlik
Yasin ÇİLHOROZ, Cuma ÇAKMAK

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2020 • CILT/VOLUME: 8 • SAYI/NUMBER: 4

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
24/08/2020	:	Basım Tarihi	Published Date	:	24/08/2020
Ağustos 2020	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	August 2020
8	:	Cilt	Volume	:	8
4	:	Sayı	Number	:	4
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına
Sahibi / Owner
Baş Editör / Editor-in-Chief

Editörler / Editors

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör)
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdülmecit YILDIRIM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet GÜNEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayça KARTAL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ejder ULUTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yunus KOÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board
Members

Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Alper KARADAĞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Robert FREDERICKS
Universidad Autonoma Benito Juarez De Oaxsaca/ Meksika
Doç. Dr. Canser KARDAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Gabur OZIEV
International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. H. Mustafa AÇIKÖZ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI
Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR
University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Murat KAYACAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA
Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya
Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Rahmi SAYLIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Şirin GÜL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Öğr. Gör. Osman TEKELİOĞLU
Arş. Gör. Ayşe Nur LEBLEBİCİER
Öğr. Gör. Yahya ADANIR
Öğr. Gör. Serdar DİK

Sekreteryaya / Secretariat

Dizgi/ Layout Editor

Teknik Redaksiyon / Redaction

Grafik Tasarım / Design

Yıl/Year: 2020 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 4

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)

TUBITAK ULAKBIM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saim KAYADİBİ Karabük Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün	Doç. Dr. Sûdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

Editörden 1017

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Merve Aydoğdu Çelik 1019
Mustapha Matura'nın Welcome Home Jacko'su: Sömürgecilik Sonrası Dönemde Rastafaryan Hareketi
Mustapha Matura's Welcome Home Jacko: The Rastafari Movement in The Light of Postcolonialism

Yaşar Çelik 1027
Okuma Alışkanlığının Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi
The Investigation of Teachers' Opinions about Gaining Reading Habits

Edip Örucü, İtir Hasırcı 1039
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İşe Tutkunluk Arasındaki İlişkinin Ölçülmesi: Bankacılık Sektörü İle İlgili Bir Araştırma
Measuring The Relationship Between Organizational Citizenship Behavior And Job Engagement: A Study In The Banking Sector

Muhammed Ferit Duman 1047
Madalyonun 'Öteki' Yüzü: Görünür Göçmenlerin/Yabancıların Toplumsal Ve Kurumsal Adalet Algıları (Yalova İli Örneği)
The Other Side of the Coin: Perception of Social and Institutional Justice of Visible Immigrants / Foreigners (Yalova City Example)

Can Uyanık 1073
İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Bilinçli Tüketici Durumlarının İncelenmesi
Examining 4th Grade Primary School Students' The Status Of Conscious Consumerism

Şeyhmus Doğan, Duygu Ünalın 1091
Halkla İlişkiler Faaliyetleri Kapsamında Sosyal Sorumluluk Projelerinin Kurumsal Markalaşmaya Etkisi: "Domestos Okullarda Hijyen" Kampanya Örneği
The Effect of Social Responsibility Projects on Corporate Branding in The Scope of Public Relations Activities: The Example of Domestos Hygiene Campaign in Schools

Ramazan Vedat Sönmez 1107
Okul Yöneticilerinin Yeşil Örgütsel Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma
A Research on Determining Green Organizational Behaviors of School Administrators

Ayberk Bostan Sarıoğlan, Derya Fatih 1121
Ortaokul Öğrencilerinin Ay'ın Evreleri ve Hareketleri ile İlgili Bilişsel Yapılarına Sorgulama Temelli Öğretimin Etkisi
Effects of Inquiry Based Learning on Secondary School Students' Cognitive Structures Related to the Moon's Phases and Movements

Halil Bolat 1135
Üstün Zekâli ve Yetenekli Öğrencilerin Bilim ve Sanat Merkezindeki ve Okuldaki Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Metaforik Algıları
The Metaphorical Perceptions of the Gifted and Talented Students towards Social Studies Lesson in the Science and Art Centre and in Their School

Yahya Hiçyılmaz 1145
İlkokul Öğrencilerinin Empresyonizme Yönelik Görüşlerinin Görsel Okuryazarlık Bağlamında İncelenmesi
Reviewing of Primary School Students' Views On Impresionism In The Context of Visual Literacy

Yakup Ülker, Öznur Arslan 1153
Finansal Oranlar Aracılığıyla Stok Yönetimi ve Karlılık İlişkinin İncelenmesi: İmalat Sektöründe Bir Uygulama
Investigation of the Relationship between Stock Management and Profitability by Using Financial Ratios: An Application in Manufacturing Sector

Hülya Yeşilyurt, Nilüfer Koçak 1165
Yerel Halkın Turizmin Gelişimine Yönelik Algı ve Desteğinde Yer Kimliği ve Yer İmajının Rolü
The Role of Place Identity and Place Image in the Perception and Support of Residents towards Tourism Development

Mustafa Yıldırım, Sefa Ceyhan 1175
Çalışma Yaşam Kalitesinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü
The Mediating Role of Organizational Cynicism in the Effect of Quality of Work Life on Turnover Intention

<i>Sibel Taş</i>	1185
Tunceli’de Anlatılan Şih Delil Berhucan Efsanesi Üzerine Bir Değerlendirme An Evaluation The Myth of Şih Delil Berhucan Told in Tunceli	
<i>Hacer Koyuncu, Ozan Büyükyılmaz</i>	1191
Psikolojik Sözleşme İhlal Algısının Örgütsel Güven ve Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisini Belirlemeye Yönelik Üniversite Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma An Investigation on the Effect of Employees’ Perceptions of Psychological Contract Breach on Organizational Trust and Organizational Identification	
<i>Gökçenaz Gayret</i>	1201
Gothic Implications on the Enlightenment, Puritanism, and Transcendentalism in Charles Brockden Brown’s Wieland Charles Brockden Brown’un Wieland Adlı Eserinde Aydınlanma, Püritanizm ve Transandantalizm Üzerine Gotik Çıkarımlar	
<i>Abdullah Gökhan Tuğan, F. Gül Koçsoy</i>	1207
The South and The Grotesque: Flannery O’Connor’s ‘Twisted’ Characters Güney ve Grotesk: Flannery O’Connor’ın ‘Çarpık’ Karakterleri	
<i>Tuğba Dikbaş, Tuba Büyükbese</i>	1213
Otantik Liderliğin Çalışan Performansına Etkisinde Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü: Kamu Kurumunda Bir Alan Çalışması The Mediating Role Of Psychological Capital On Employee Performance Of Authentic Leadership : A field Study On Public Organizations	
<i>Ali Koçyiğit, Çiğdem Aldan Karademir</i>	1225
Türkçe Dersi Öğretim Programı “Öğrenmeyi Öğrenme” Yetkinlik Alanının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi Evaluating the Curriculum of Turkish Language Lesson in Terms of the Competency Area “Learning to Learn” According to Teachers’ Views	
<i>Sevda Demir, Ömer Okan Fettahloğlu</i>	1237
A Research to Determine the Impact of Talent Management on Corporate Image and Employer Brand Yetenek Yönetiminin Kurumsal İmaj ve İşveren Markası Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma	
<i>Habibe Yaman</i>	1247
Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) Faaliyetleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Meta Analiz Yöntemiyle Değerlendirmesi Evaluation of the Relationship between Research Development Activities and Economic Growth with Meta Analysis Method	
<i>Elif Bal Beşikçi, Aydın Şihmantepe</i>	1255
Gemi Adamlarının İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Düzeylerinde Farklılık Olan Demografik Faktörlerin Hiyerarşisi The Hierarchy of Demographic Factors Affecting Job Satisfaction and Organizational Commitment of Seafarers	
<i>Elçin Neciyev, Teymur Gasımlı</i>	1267
Azerbaycan-İran İlişkileri (1991-2018) Relationship Between Azerbaijan and Iran (1991-2018)	
<i>Adem Gürbüz</i>	1275
Bir Siyaset Kurumu Eleştirisi Örneği: “Politikada Bir Sarıçizmeli” An Example Criticism of Political Institution: “Politikada Bir Sarıçizmeli”	
<i>Serpil Durğun</i>	1287
Şiddeti Besleyen Bir Kategori Olarak Kimlik: Sen’in Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme Identity As A Category Fomenting Violence: An Evaluation Within The Framework Of Sen’s Approach	
<i>Mehmet Seyman Önder</i>	1293
Sosyal Öğrenme Bağlamında İlegal Bir Davranış Olarak ‘POS Tefecilerde Kart Kırdırma’: Bingöl Üniversitesi Öğrencileri Örneği Negotiating Credit Cards In POS Divece Usury As An Illegal Act In The Context Of Social Learning: The Case Of Bingol University Students	
<i>Yusuf Aydoğdu</i>	1305
Ahmed Arif’in Şiir Anlayışı ve Gelenekle İlişkisi Ahmed Arif’s Understanding of Poetry and Its Relation with Tradition	
<i>Bilgehan Tekin</i>	1315
Davranışsal Finans Bağlamında Kendine Aşırı Güven, Kontrol Yanılsaması ve İyimserlik Önyargılarının Ölçülmesi: Üniversite Öğrencileri Örneği Measurement of Overconfidence, Illusion of Control and Optimism in the Context of Behavioral Finance: Case of University Students	

DERLEME / REVIEW

<i>Hasan Tekin, Ali Yavuz Polat</i>	1323
Agency Theory: A Review in Finance Vekalet Teorisi: Finans Alanında Bir İnceleme	
<i>Yasin Çilhoroz, Cuma Çakmak</i>	1331
Yalın Yönetim Bakış Açısıyla Yalın Liderlik Lean Leadership From Lean Management Perspective	
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	1341
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	1345
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	1347

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN
a.gokcen@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okurlarımız,

Dergimizin 2020 Ağustos sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, her sayıda daha nitelikli çalışmalarını yayınlama ve sizlere ulaştırma hedefiyle daha nitelikli süreçlerle ve indekslerle yoluna devam etmektedir. Dergimizin yayınlanma sürecinde aktif olarak yer alan Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarlarıyla katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazına katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Geçen sayıda olduğu gibi bu sayıda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 30 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN

Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

Mustapha Matura's Welcome Home Jacko: The Rastafari Movement in The light of Postcolonialism

Mustapha Matura'nın Welcome Home Jacko'su: Sömürgecilik Sonrası Dönemde Rastafaryan Hareketi

Merve Aydoğdu Çelik ^{a,*}

^a Dr., Bağımsız Araştırmacı, Tekirdağ/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7354-9705

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 1 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 03 Aralık 2019
Kabul tarihi: 18 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Sömürgecilik sonrası
Sömürgecilik sonrası tiyatrosu
Rastafaryanizm
Mustapha Matura
Taklitçilik

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019
Received in revised form 03 December 2019
Accepted 18 December 2019

Keywords:

Postcolonialism
Postcolonial drama
Rastafarianism
Mustapha Matura
Mimicry

ÖZ

Mustafa Matura sömürgeciliği tecrübe etmiş bir yazar olarak, sömürgecilik sonrası alanda eserler kaleme almış ve eserlerinde sömürgeciliğin bireyler üzerindeki etkilerini yansıtmıştır. Bunlardan biri olan *Welcome Home Jacko*'da sömürgeciliğe karşı direnişin simgesi olan Rastafaryanizmi konu edinmiştir. Bu bağlamda, eserde bireylerin kimliklerini bulma çabalarında karşılaştıkları problemleri, kimlik edinme arayışlarını ve stratejilerini ortaya koymuş ve temelde Avrupa'nın tüm dünyayı temsil ettiği savına da dolaylı olarak karşı çıkmıştır. Çalışmada, Rastafaryanizmi benimsemiş bireylerin sömürgeciliğin izlerini silerek kimlik edinme süreçleri incelenmiştir. Bununla birlikte, kimi karakterlerde halen sömürge döneminden kalan taklitçilik, Avrupa hayranlığı gibi eğilimlerin olduğu gözlenmektedir. Bu çerçevede, sömürgecilik sonrası dönemin bireyler üzerindeki etkilerinin ne derece yok olduğu ve bireylerin sömürgecilik söylemini nasıl alt ettikleri oyundaki karakterler aracılığıyla temel sömürge (ve sonrası) dönemi kavramları ışığında incelenmiştir.

ABSTRACT

Mustapha Matura, who was personally involved in the colonial history, has produced literary works associated with the postcolonial movement. In his pieces, he has shown the effects of colonialism on individuals even though the colonial period is over. In one of those works, *Welcome Home Jacko*, he employs Rastafarianism as a resistance against colonialism. In this context, this paper seeks to show how individuals are keen to create their own identities free from the colonial/European influence although some characters still bear the European ideology of superiority since they tend to perform mimicry. Within this framework, the study aims to reveal whether the postcolonial individual has, indeed, decolonized his/her psyche in consideration of fundamental (post)colonial concepts.

1. Introduction

It is not easy to define postcolonialism. While the hyphenated form post-colonialism chronologically refers to a time span after colonization, the term has been generally used to signify the political, linguistic and cultural experiences of the formerly colonized countries ever since the colonial expansion began. Even though some argue that any literature which opposes colonialism though written in the colonial period is a postcolonial text, postcolonial studies gained pace in the late 19th and early 20th centuries,

and the theoretical discourse has enhanced owing to the contributions of Edward Said, Frantz Fanon, Gayatri Chakravorty Spivak, Homi Bhabha, Dipesh Chakrabarty, Stuart Hall and the academics interested in discussing and excavating the various political, social, cultural effects of colonization all throughout. Boehmer regards postcolonialism as an activist mode which questions and which aims to challenge structural inequalities to bring about social justice (2006: 342).

In the same vein, Trinidad-born Mustapha Matura (1939-2019) sets pen to paper with a view to writing against the

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: merveaydogducelik@hotmail.com

social injustices stemming from the colonial activities because where he was born had an unfortunate colonial history. After Columbus's discovery in the 15th century, Tobago went under the rule of the British, the French and the Dutch until its final capture by the British. Though settled mostly by the French colonists, Trinidad was also under the Spanish rule until 1797. The islands of Trinidad and Tobago were a single Crown Colony until they collectively proclaimed their independence in 1962. Matura, born and raised under the British rule but moved to the motherland in the year of independence, thus one among the authors of the Commonwealth Literature, drew his material from his first-hand experiences as a West Indian in London in order to demonstrate the sense of dislocation felt by the members of his community. *Welcome Home Jacko* employs Rastafarianism as a resistance against colonialism. In this context, this paper seeks to show how individuals are keen to create their own identities free from the colonial/European influence although some characters still bear the European ideology of superiority since they tend to perform mimicry. Within this framework, the study aims to illustrate if the postcolonial individual has, indeed, decolonized his/her psyche in consideration of fundamental (post)colonial concepts.

Matura pens *Welcome Home Jacko* (1978) to lay bare black man's struggle for (re)discovering his authentic self, and he presents the audience a group of black teenagers who endeavour to stick to their black identity through the Rastafari movement.¹ The importance of Rastafari movement for the black community should be clarified at this point: the origins of the movement goes back to the philosophy of Marcus Garvey, an African black nationalist, who believed that all Africans in the Western world should return to their ancestral homeland since they were all descended from the native Africans and, who, during the 1920s, came up with the idea of uniting all black people spread around the world. Garvey's struggle was anti-colonial in that he always struggled against the ideology and practice of colonialism. Garvey also prophesied the accession of a black king who would be the saviour of the Africans in Africa. When Ras Tafari Makonnen was crowned the new emperor of Ethiopia as Emperor Haile Selassie, the event was perceived as the fulfilment of Garvey's prophecy by the Africans. Indeed, Haile Selassie was more than a political leader; he was the embodiment of Jah - God - on earth, he was the Messiah, the Lion of Lions, or the King of Kings; he was the symbol of freedom for the Africans.

Haile Selassie, just as the intellectuals such as Frederic Douglas, W. E. B du Bois, Booker T. Washington and Marcus Garvey, tried to raise consciousness among the Africans who have been enslaved, exploited, or colonized all over the world by the dominant power. They advocated an investigation of the distinctiveness of the African cultural elements in black American and Caribbean societies (Ashcroft et al., 1998: 27). Even though Jamaican Rastafarians initially looked forward to a literal repatriation to their ancestral homeland via the agency of Haile Selassie, increasingly, their movement turned out to be

figurative: reclamation by Jamaicans of their African ancestry, a heritage systematically denigrated under slavery and in European colonialist ideologies (Ashcroft et al., 1998: 206). Haile Selassie's speech in California in 1968, in which he wishes equality and peace among the citizens of the world regardless of their skin colour, illustrates his stance regarding the issue of (de)colonization:

Until the philosophy which hold one race superior and another inferior is finally and totally discredited and abandoned . . . until the colour of a man's skin is of no more significance than the colour of his eyes; that until the basic human rights are equally guaranteed to all, without regard to race; that until that day, the dream of lasting peace, world citizenship, the rule of international morality will remain but a fleeting illusion to be pursued but never attained. And until the ignoble and unhappy regime that hold our brothers in Angola, in Mozambique, in South Africa, in sub-human bondage, have been toppled, utterly destroyed; until that day the African continent will not know peace. We Africans will fight we find it necessary. (Waters, 1985: 150)

2. *Welcome Home Jacko* as a Postcolonial Drama

Welcome Home Jacko takes place in a youth club in London in which the posters of Africa, Ethiopia and Haile Selassie are hanged on the walls. The club, situated in London yet populated by the African teenagers, functions as the "Third Space" (Bhabha, 1994: 38) for the Rasta boys because they hybridize the metropolitan space at the same time adapting to it within its borders. Bhabha's term describes an area of cultural interaction and mutual intervention in metropolitan urban spaces (Boehmer, 2006: 356) in which the colonized offers its cultural background while feeding on the colonizer's culture. In other words, the Third Space is the sum of such a reciprocal relationship between the two cultures. In the same vein, the youth club, where the presence of a hybrid culture can be observed, becomes a liminal space in which cultural exchange might occur. "The colonized subject may dwell in the liminal space between colonial discourse and the *assumption* of a new 'non-colonial' identity" (Ashcroft et al., 1998: 130, emphasis mine) and the youth club, exempt from social discrimination, enables Rasta boys to revive their pre-colonial self.

ZIPPY. Cha yes is a good place man. Dis is de only place in dis town whey we could come an relax an en get no harassment. We could do we own ting here, an dey en have nobody ter tell we what ter do or asking we what we doing. (Matura, 1992: 273)

In London, the Rasta boys literally feel dislocated because they are moved off their African territory, and having been placed on to a hierarchical chain that ignores their cultural richness in favour of the values imposed by the colonizing culture, they are also metaphorically dislocated. That is, they are in exile, yet they endeavour to resuscitate their homeland in the youth club. The club turns out to be a shelter in which they can feel free from the biased and

¹It should be noted that most Rastafari do not accept the term "Rastafarianism" since they are against the suffix "-ism" as they consider it a part of the Babylonian [European] culture they hate.

unjust imperialist culture. In other words, it enables them to create their own space to survive in an alien environment. On the other hand, it is only an *assumption* that they can return to their non-colonial identity: having been relocated in the Third Space under the surveillance of a white person, the Rasta boys are already situated in a liminal position where it is impossible for them to keep their identities *pure*. Their state at the beginning of the play verifies the aforesaid argument:

*Four black boys (seventeen to twenty-one),
Zippy, Marcus, Dole, and Fret are playing a
football machine.*

...

MARCUS. Wait, wait, wha we a play for?

ZIPPY. Wha him mean?

MARCUS. Coke, make we play fer Coke,
who a lose him have ter buy, wha yer a say?
(Matura, 1992: 239-40)

Supposing that Coke as a Western product represents the imperialist society from which the colonized culture suffers, the Rasta boys' incessant desire to have it also shows their internalization of the colonizer's culture. It is notable that they play a football machine and drink Coke simultaneously claiming their commitment to their African roots. Regarding the youth club and the group's habits there, it is safe to conclude that the youth club shatters the traditional hierarchical binary opposition between the colonizer and the colonized; or, the Rasta boys feeding upon both cultures at the same time create a hybrid identity. Their case poses what Bhabha calls *ambivalence* because while they supposedly cling to their African origin; they also adopt Western habits. There is ambivalence because the colonized subjects are not completely opposed to the colonizer (Ashcroft et al., 1998: 12). Ambivalence is both the merger of and antagonism between the culture of the colonizer and the colonized difficult to be identified as separate entities, and, likewise, the Rasta boys are neither totally resistant to the colonizer's culture nor do they completely embrace it.² That is, they fluctuate between two opposite cultures. Indeed, according to Bhabha, the Rasta boys' situation maintains that a postcolonial identity is jointly shaped by the colonial culture and by the colonized's own culture. What Bhabha calls hybridity "commonly refers to the creation of new transcultural forms within the contact zone produced by colonization" (Ashcroft et al., 1998: 118). In this sense, the Rasta boys fit in the definition of hybridity as their stance questions the idea of fixed identity and verifies the assumption that hybrid identity is the sum of the encounter of the colonizer's and the colonized's culture in the Third Space, in the space of in-betweenness. Indeed, their welcoming the titular hero Jacko confirms that, despite their alleged commitment to their African roots, they also adopt the European land as home.

Jacko has just been released from prison in which he stays for five years after being accused of rape. Each character hails him as he has just returned home: "All right

everybody, to Jacko, welcome home Jacko" (Matura, 1992: 270). It is interesting that although Jacko is also a member of their community, educated in prison and already removed from his roots, he no longer feels commitment to his African culture:

ZIPPY. Rastafarian is black man ting now we
discover we identity is Rastafarian dats it.

JACKO. I hear bout it in Jamaica long time.
(Matura, 1992: 272)

Suffering from the feeling of displacement in the colonizer's culture, which refers to Bhabhaian unhomeliness, Jacko does not feel at home in his mother culture either. That is why he does not join the Rasta boys. In other words, he is in a literal and metaphorical exile because he is distanced from his ancestral origin. His outfit also demonstrates his disconnection from his origin. While the Rasta boys wear their "genuine Ethiopian robes" (Matura, 1992: 272) sewed from red, yellow and green fabric, Jacko "is wearing a suit and tie" (Matura, 1992: 268). In other words, the play problematizes the concept of home. Where is Jacko's home? Is it the place of birth? Is it the displaced cultural community of the Rasta boys? Is it England in which the black community is re-located? When Jacko is caught between the two juxtaposing cultures and cannot acknowledge either of them as home, he feels a sense of dislocation, unhomeliness. "In that displacement, the borders between home and world become confused . . . forcing us upon a vision that is as divided as it is disorienting" (Bhabha, 1994: 9) and Jacko, accordingly, adopts a hybrid identity.

In fact, it is impossible to dwell in a purely black culture while there is such a transcultural interaction going on between different cultures. Nevertheless, "the Rastas sensitized the national consciousness in attitudes towards black and poor" (Waters, 1985: 176) and, together with the decolonization process, they endeavoured to retrieve their indigenous culture with the aim of gaining self-expression. In other words, the Rasta people reject to be deformed replicas of the European culture they abhor but try to reconstitute their identities benefiting from their own cultural heritage. In this sense, it would not be wrong to suggest that the characters in *Welcome Home Jacko* also hold on to their African roots to give a second birth to their identities. After each goal in the football game, for instance, they claim it to be from the hand of the King of Kings emphasizing their devotion to their spiritual leader:

ZIPPY. Me no Jah, me talk ter Jah, him talk
ter me, me an him communicate him a tell me
hit de Ras Clart ball square, me hit it square it
a go in square.

MARCUS. Dat goal was scored by de Lion
of Judea, de warrior of Redemption ter Ras
Clart, no me should have me dub. (Matura,
1992: 240-1)

Besides, from the jukebox - though a European invention - they listen to reggae, a form of music advocating "for recognition, identity, respect, love, [and] justice" (Davis et al., 1982: 151), which is indicative of the resistance against the colonizer's culture. Bob Marley states the importance of reggae as an expression of the suffering of the blacks:

² I disregard ambivalence from the point of view of the colonizer because there is no textual support.

Like all folk music, it is essentially commentary; but what is unique about this commentary is that it reflects in every thought, in every musical pulse, something to do with survival and accommodation. The children of the diaspora struggle for a place in society to this day. Worse, they struggle for their identities, mislaid as the slave ships made their way to the New World through the Middle Passage. Therefore, their commentaries must deal with these realities. (Davis et al., 1982: 11)

The subject of reggae is about the ideas of equality and righteousness. It defends equality for all; it points to the cruelty of slavery; it calls for fight for survival in the diaspora. Marley emphasizes the identity struggle of the blacks enslaved by the white. He and his followers make use of reggae to give voice to their experiences. In this sense, reggae creates a counter-discourse for them as it serves as an instrument for their resistance against the colonizers. The Rasta boys, likewise, appropriate the jukebox to their own end to express themselves as opposed to the discourse produced by the colonizers. Nourished by the black's own history, "such art [reggae] does not merely recall the past as social cause or aesthetic precedent; it renews the past, refiguring it as a contingent 'in-between' space, that innovates and interrupts the performance of the present" (Bhabha, 1994: 9).

Just like reggae and the appropriation of the jukebox, abrogation helps the Rasta boys establish counter-discourse. If abrogation refers to the rejection by postcolonial writers of "correct" or "standard" English (Ashcroft et al., 1998: 2), this is exactly what Matura achieves in *Welcome Home Jacko* all throughout. Abrogation operates as a counter-attack to the colonialist's language which initially imprisons the colonized. In this context, much as the Rasta boys seem to lack the means to resist neo-colonialism (as they drink coke and are keen on football), they indeed exploit the colonizer's language to answer back. They liberate themselves by means of the colonizer's language since they employ it against itself. The Rasta boys still speak English but they use it subversively; they deviate from its grammatical and syntactical rules. They appropriate the language to fulfil their purposes in opposition to the confinement in the language of the colonizer. They use the master's language as a tool for liberation against the master. Below is an example of the distorted use of language:

ZIPPY. Ras Clart me a beat yer.

MARCUS. Bet what you a miss ter Ras Clart, you a hit one ball you a call dat beat.

ZIPPY. Aright, make we play one more game, Dole yer ready?

DOLE. Me no want te play no mor Man, him a make ter much Ras Clart noise make we play some Dominoes (Matura, 1992: 239)

After the colonizer's intervention into the African territory, most of the African languages died out because they were held captive and were not allowed to speak their mother tongues. For this reason, the members of the Rasta

movement reject English regarding it an imposed colonial language, and they find a solution to the problem by creating a modified linguistic system. Thus, theirs is a confrontational language in an effort to refuse the colonial imposition. In doing so, the Rasta boys introduce language peculiar to them in the metropolitan language while emphasizing its distinctiveness from the latter. Edward Kamau Brathwaite defines the above-exemplified form of Caribbean English as the nation language, which is heavily influenced by and the consequence of the Afro-Caribbean cultural experience:

It is an English which is not the standard, imported, educated English, but that of the submerged, surrealist experience and sensibility, which has always been there and which is now increasingly coming to the surface and influencing the perception of contemporary Caribbean people. (1984: 311)

The Rasta boys of *Welcome Home Jacko* try to assert their presence by appropriating the colonial language yet they also fit in the definition of the subaltern as the one unable to speak for him/herself. The Rasta boys, being unemployed, the lowest in position and holding the least power in the London society, can also be included in the subaltern category. At this point, one should put forward the famous question: Can the subaltern speak? According to Spivak, devoid of the verbal means and disallowed by the dominant discourse, the answer should be in the negative. The Rasta boys, on the other hand, manage to speak by turning their body into a text to retrieve their voice. They use body as a site for inscription. In this sense, their unique hairstyle, -dreadlocks- which stands for their loyalty to their African roots and to their ancestral heritage, becomes functional:

ZIPPY. Cha all a we a Rasta an all Rasta man believe in him dread locks.

GAIL. Yes, the hair.

ZIPPY. Dat not him hair, dat him dread locks. (Matura, 1992: 260)

Similarly, the Rastas have a distinctive diet: they only eat *I-tal*, a saltless vegetarian food, which is almost natural as it does not contain any chemicals or preservatives. *I-tal* is prepared as pure as possible without the effects of the European industrial technology. Besides, the Rastas wear traditional robes "us[ing] de colours of Ethiopia, de red, de gold an de green" (Matura, 1992: 280). The colours represent and reinforce their devotion to the African roots: red symbolizes bloodshed for freedom in the history of the Rastas; gold is indicative of the wealth of homeland, and green stands for the flora of Ethiopia. To put it differently, the Rasta boys implement their peculiar way of life to oppose the homogenizing effects of the dominant culture. Due to the desire to return to their indigenous state, they try to recover their pre-colonial cultural practices as much as possible. They make use of cultural essentialism to resist the (neo)colonial power. It is debatable how far such a return is possible yet, indeed, Spivak also touches upon the need to embrace cultural essentialism in the struggle for liberation from the impacts of colonial and neo-colonial oppression. As she remarks: "I think we have to choose again strategically, not universal discourse but essentialist discourse" (qtd: Ashcroft et al., 1998: 79).

On the other hand, the youth club in which the Rasta boys claim their commitment to their origin is still governed by a white European woman whose name is Sandy. The Western thought has established a binary system for the construction of reality, and colonial imperialism has made use of this binary logic to hierarchize the relationship between the colonizer and the colonized. In this colonial discourse based on a binary system, Eurocentric view regards itself superior to the rest of the world and qualifies itself as being civilized, refined, advanced, good, beautiful, and human while perpetuating the representation of the natives/the blacks with the following characteristics: “primitive, retarded, evil, ugly, bestial, weak, inferior, unintelligent.” For the Western mind, the natives are unable to control and govern themselves; therefore, they are in dire need of an external force to take care of them. This fundamental binary is crucial for a European mind “to civilize” the “uncivilized”; and, thus, being black or native is synonymous with being the colonized. That is how Marcus verbalizes the European oppression: “Cha, yer right, all a believe in money an greed an oppression, all yer [the whites] oppress people” (Matura, 1992: 249). There is a similar hierarchical organization in the youth club as well. Sandy as a white European represents the English government and the Eurocentric worldview. She manages the youth club where the Rasta boys are kept busy in order to keep them under control, and although they seem to be free, they are under constant surveillance.

Sandy is in the position of power and is responsible for the boys. She, for example, locks the fridge where there is Coke and she holds the keys:

SANDY. What’s all the fuss about? I told you I was on the phone. It wouldn’t of killed you to wait a minute, just for a few cokes, which are only going to rot your guts anyway. I told you.

MARCUS. We like Coke.

...

DOLE. Yer coulda fling down dem keys.

SANDY. You know that’s not allowed, I’m responsible for them.

DOLE. Cha. (Matura, 1992: 247)

The fact that they struggle to keep their African culture alive turns out to be more meaningful as it promotes solidarity among people of the same origin.

Interestingly enough, the play also provides a substitute for Sandy. It is Gail who is a black, attractive, twenty-to-twenty-five-year-old-girl (Matura, 1992: 258). Although Gail is a black person and belongs to the same community with the Rasta boys, she speaks proper English, she does not know anything about Rastafarianism, and she is hired to control the black people. In other words, she embodies the white (wo)man or the figures of authority within the society. Gail fits in the definition of mimicry: she is a mimic woman because “mimicry repeats rather than represents” (Bhabha, 1994: 88). By the same token, Gail seems to be an authentic English woman yet she can only become a bad replica because being exactly the same is impossible. Even though she has an English passport, it

does not change the fact that she is still a black person of Jamaican origin:

GAIL. Yes, I’m a bit late, I couldn’t find the place. . . Thank you, it looks nice.

...

ZIPPY. Yea, you a come ter work?

GAIL. I hope so, it’s up to Sandy if she likes me.

...

ZIPPY. Whey you from?

GAIL. London.

ZIPPY. But yer people black.

GAIL. Yes. (Matura, 1992: 259-60)

Gail is -or has chosen to be- assimilated in the European culture, and even though she is not of European origin, she refuses to hold on to her native background and accepts London as the motherland. In colonial discourse, subjects might be interpellated by the ideology of the maternal and nurturing function of the colonizing power (Ashcroft et al., 1998: 171) and Gail, one of those subjects, considers England her *mother country* or *home*. Having already internalized the hierarchy between the East and the West, it is probable that she regards her native country inferior to England what Fanon coins as “the arsenal of complexes” (1967: 30), and to get rid of the sense of marginalization, she prefers to cling to the colonial culture. When asked where she is from, Gail reflects the shame she feels concerning her own culture (as she is conditioned to see it worthless by colonial discourse) because only when she conforms to the white man’s rule can she find a place in the English society. Thus, she does not resist colonial subjugation and believes in the European superiority. The colonial discourse, which is based on the assumption of the superiority of the colonizer culture in terms of history, art, language, and social conventions, operates on Gail. “Chas, yes really you a one English black woman, you a not one a we” (Matura, 1992: 280). Gail is a *successful* colonial subject in that she tries to imitate the colonizer culture in dress, speech, tastes and manners while alienated from her own. Indeed, she is a blurred copy of the white man “almost the same, but not quite” (Bhabha, 1994: 86).

GAIL. And you’re a Rasta man?

ZIPPY. Cha all a we a Rasta an all Rasta man believe in him dread locks.

GAIL. Yes, the hair.

ZIPPY. Dat not him hair, dat him dread locks.

...

GAIL. I’m sorry. (*She takes out a cigarette*) Would you like a cigarette?

MARCUS. Me no smoke tobacco, me smoke ganja, Rasta man he smoke no tobacco. (Matura, 1992: 260-6)

Gail privileges the colonial language over the local; she is distanced from the folk culture absorbing that of the European. There is a reason behind it: “the significance and enforced dominance of the imperial language into which colonial subjects are inducted may give them a clear sense of power being located in the colonizer” (Ashcroft et al., 1998: 171). It is clear that Gail is a figure of mimicry reproducing the assumptions, cultural values and habits of the colonizer. Bhabha states that “mimicry, is thus the sign of a double articulation; a complex strategy of reform, regulation and discipline, which ‘appropriates’ the Other as it visualizes power” (1994: 86), and thus, by mimicking the white man, Gail acquires power. She fulfils the demands of the colonizer culture and she is recruited for controlling the Rasta boys. She becomes a substitute for Sandy; she is ready to *play the white* in the club. While the club is a metaphor for the exclusion of the Rasta boys from the society, Gail’s employment to keep an eye on them is suggestive of her inclusion in the Western society owing to her mimicry.

The following dialogue proves how Gail embodies mimicry and how far she is estranged from her own culture while demonstrating Zippy’s protest against the European culture which constitutes a *fake* reality through colonial discourse:

GAIL. Would you like to go to Africa?

ZIPPY. Sure all a we want go dey some day.

GAIL. Good, well maybe we could go on a trip to see some exhibits from Africa.

ZIPPY. Where?

GAIL. In London, there’s always something going on concerning Africa, you’d be surprised.

ZIPPY. But dat not Africa, dat a white man ting, dem a hypocrite, dem not genuine Africa, is Africa we want ter see, we want ter see real lion not dem circus ting.

GAIL. I see, but it would give you some idea, of what life is really like in Africa.

ZIPPY. Cha, but not Africa, we want ter know we in Africa dats what we want ter know, you a see.

...

GAIL. No, I thought maybe we could visit a Safari Park, and see the animals they have. Lions and tigers.

MARCUS. Me do’ want ter see no Sarfari Park, Sarfari is a white man ting dat a fer white people, in dem car to visit. (Matura, 1992: 261-4)

Zippy does not want to see the exhibition because he is of the opinion that the re-presentation cannot reflect *genuine* Africa. His objection echoes Said’s assertion that the Europeans *made* the Orient: “the Orient is an idea that has a history and a tradition of thought, imagery, and vocabulary that have given it reality and presence in and for the West” (2003: 5). The Western hegemony constructs the concept of Orientalism which is largely based on representation rather

than truth. The “oriental” has served a looking-glass for the Western man; it has been the invention of the West through which they can identify themselves in positive terms. It has been “the western style for dominating, restructuring and having authority over the orient” (Said, 2003: 3). The Europeans came up with the idea of Eurocentrism, which is allegedly the standard desired culture, when qualifying the others. The Western assumption that the indigenous cultures are less sophisticated, less civilized than their Western counterparts resulted in what is called othering since it divides the world between two polar opposites *us* and *them*. As Sandy comments upon the Rasta boys yet extendible to all non-western colonized people, “he’s an animal that’s what he is that’s how he’s been made, that’s how he’s been treated” (Matura, 1992: 290). In this binary opposition, the others -the savages- are always regarded inferior or, if not savage, they are considered to have primitive beauty, and therefore, seen as the exotic other. In our case, it is presumable that Gail and the white people accept that Africa possesses exotic beauty; thus, they exhibit its natural lifestyle in an artificial setting. Gail also mentions lions (Haile Selassie is known as the Lion of Lions; therefore, the caged animals become metonymic for the captivated African culture) and tigers. The animals are caged and tamed in the zoos. They are controlled and separated from their natural environment for the purposes of exhibition. This is what the white people have done to the blacks. They are deracinated on the pretext of education because they have always been thought to be unable to take care of themselves. It also turns out to be one of the reasons why the English government establishes youth clubs: they are fenced off from the society and *caged* in the club so as not to harm/contaminate the Western culture.

SANDY. . . . Did you think you were coming to a kindergarten? These boys are all vicious, not as bad as Marcus, but, that’s why they’re here, that’s why society pays us, to keep them away from good clean society, out of trouble, out of prison. (Matura, 1992: 290)

Sandy makes it clear why Zippy -as the spokesperson for the dispossessed- says, “[w]ell it a come ter Britain now, we call it Babylon da is Britain” (Matura, 1992: 271). Babylon is a Rastafarian term used to refer to the European political power that has been degrading the black people for centuries.

3. Conclusion

The Rastafari people claim that the blacks were oppressed physically through slavery in the past during the colonial period and they are still exposed to maltreatment due to cultural exploitation, poverty, lack of education and inequality by the white man in the neo-colonial era. This is the reason why the Rasta boys qualify the Europeans and the European culture as *hypocrite* throughout the play. It seems that they regard the anti-colonial struggle as *Manichean*, as a binary conflict of *us* against *them*. Much as it is still within the Western metaphysics, they use it subversively against itself developing the idea of Afrocentrism contrary to Eurocentrism. The Rasta boys reject conforming to the European culture. Since they want

to reclaim their indigenous one, they try to revive their local languages - or at least distort the imposed one as in the case of *Welcome Home Jacko* - and cultural practices through the Rastafari movement. Their aim is to distinguish themselves, to create a unique image so as to be different from the whites. "Rastafarian is black man ting now we discover we identity is Rastafarian dats it" (Matura, 1992: 271). Theirs is a cry for recognition; that is why they listen to reggae, they wear traditional robes, and they have dreadlocks. In other words, in the midst of *civilization* they would like to return to their African roots. Although they have ambivalent feelings towards the host culture, they still reject mimicry and assimilation because they do not believe in the centuries-old lie that they are inferior to the white man, that their culture is not as rich as that of his.

The youth club functions as a liminal space where they have been provided, to a certain extent, the chance to revive their culture. On the other hand, they are still under control by the colonial culture. In this sense, although the youth club turns out to be a shelter in which they feel free from the biased and unjust imperialist culture, it does not eradicate their sense of displacement and unhomeliness as they are under constant surveillance by the authority figures.

The Rasta boys are not in the powerful position just as Sandy or Gail but they do not experience arsenal of complexes as Gail does. Though it is difficult to shatter the prejudiced Orientalist worldview against the blacks, they are content with their life because, by appropriating the language, embracing the Rasta movement and rejecting the colonialist discourse as much as they can, they act out against the colonizer's imperialist system. What they only want is equality and righteousness.

A song by Bob Marley meaningfully entitled "War" epitomizes the concern of the colonized:

Until the philosophy which hold one race
superior
And another
inferior
Is finally
And permanently
Discredited
And abandoned -
Everywhere is war -
Me say war.

That until there no longer
First class and second class citizens of any
nation
Until the colour of a man's skin
Is of no more significance than the colour of
his eyes -
Me say war.

That until the basic human rights
Are equally guaranteed to all,
Without regard to race - dis a war.

References

- Ashcroft, B., Gareth, G., & Tiffin, H. (1998). *Key Concepts in Post-Colonial Studies*. London and New York: Routledge.
- Bhabha, H. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Boehmer, E. (2006). "Postcolonialism." In P. Waugh (Ed.), *Literary Theory and Criticism: An Oxford Guide*. (p.340-61). New York: Oxford University Press.
- Brathwaite, E. K. (1984). *History of the Voice: The Development of Nation Language in Anglophone Caribbean Poetry*. London: New Beacon.
- Davis, S., & Simon, P. (1982). *Reggae International*. New York: R&B.
- Fanon, F. (1967). *Black Skin White Masks*. New York: Grove Press.
- Floyd, B. (1979). *An Island Microcosm*. New York: St. Martin's Press.
- Marley, B., & Wailers. (1979). *War*. *YouTube*. (Erişim: 07/02/2017), <https://www.youtube.com/watch?v=loFDn94oZJ0>
- Matura, M. (1992). *Matura: Six Plays: As Time Goes By, Nice, Play Mas, Independence, Welcome Home Jacko and Meetings*. London: Methuen.
- Said, E. (2003). *Orientalism*. London: Penguin.
- Waters, A. (1985). *Class and Political Symbols*. New Brunswick: Transaction Press.

Araştırma Makalesi • Research Article

Okuma Alışkanlığının Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi*

The Investigation of Teachers' Opinions about Gaining Reading Habits

Yaşar Çelik^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, 55139, Samsun/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8159-5189

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 05 Kasım 2019
Düzeltilme tarihi: 07 Ocak 2020
Kabul tarihi: 29 Ocak 2020

Anahtar Kelimeler:

Okuma alışkanlığı
Öğretmen
Görüş

ÖZ

İlkokul öğretmenlerinin öğrencilerine okuma alışkanlığı kazandırmada karşılaştıkları sorunları, kullandıkları stratejileri ve okuma alışkanlığı kazandırmaya yönelik görüş ve önerilerini tespit etmeyi amaçlayan bu araştırma durum çalışması deseniyle nitel bir çalışmadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabılır durum örnekleme kullanılmıştır. Araştırmaya, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında, devlet ilkokullarında görev yapan 76 öğretmen katılmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Verileri elde etmek amacıyla dört araştırma sorusu sorulmuştur. Veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırırken meslektaşlarına örnek olabilecek birçok strateji kullandıkları; aileden, çevreden, meslektaşlardan kaynaklanan birçok sorunla karşılaştıkları belirlenmiştir. İlâveten okuma alışkanlığı kazandırırken istenen sonuçlara ulaşabilmek için öğretmenlerin MEB yetkililerinden, meslektaşlarından ve ailelerden beklentileri ortaya konmuştur. Araştırma sonuçları doğrultusunda bazı önerilerde bulunulmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 05 November 2019
Received in revised form 07 January 2020
Accepted 29 January 2020

Keywords:

Reading habit,
Teacher
Opinion

ABSTRACT

This research is a qualitative case study which aims to determine the problems faced by primary school teachers, the strategies they used in having students acquire reading habits, and their opinions and suggestions about getting students acquire reading habits. In the research, easily accessible case sampling, one of the purposeful sampling methods, was used. 76 teachers working in state primary schools in 2018-2019 academic year participated in the study. The data were obtained through a semi-structured interview form. Four research questions were asked to obtain the data. The data were analyzed by content analysis method. As a result of the research, it was determined that teachers used many strategies that can be an example for their colleagues while having students acquire reading habits, and that they faced many problems arising from family, environment and colleagues. In addition, teachers' expectations from MoNE officials, colleagues and families have been established in order to achieve the desired results while getting students acquire reading habit. Some suggestions were made in line with the results of the research.

1. Giriş

Alışkanlık, “iç ve dış etkilerle hep aynı biçimde gerçekleşmesi beliren şartlanmış davranış” (TDK, 2019) olarak tanımlanmaktadır. Okuma alışkanlığı ise okumayı hayatı boyunca, sürekli ve düzenli kullanan ve bunu amaçlarına ulaşmada bir araç olarak gören kişilerin okuma

eylemidir (Bayram, 1990). Başka bir tanıma göre ise okuma alışkanlığı temel okuma becerisini kazandıktan sonra bireyin okumaya şartlandırılması ve güdülenmesine bağlı olarak alışkanlığa dönüştürülmesidir (Gürcan, 1996). Okuma alışkanlığı, okumayı öğrendikten sonra bunu isteyerek, zevk alarak sürdürme eylemi biçiminde tanımlanabilir. Okuma alışkanlığı kazanmış birey;

*Bu çalışma 2019 yılında Samsun’da düzenlenen 19 Mayıs Üniversitesi Uluslararası 100. Yıl Eğitim Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ycelik@omu.edu.tr

okuduklarını çevresindekilerle paylaşan, okudukları üzerinde düşünen, okuduklarını yorumlayabilen, okuduklarından öğrendiklerini hayatına yansıtabilen, okuyacağı materyali kendi kendine seçebilir. Çocukta okuma alışkanlığının kazanılmasında çocuğun ilgisi, yeteneği, ailede okumaya yönelik tutum ve davranışlar ile çocuğa elverişli bir ortam oluşturulması gerekmektedir. Bunların yanında okul ve sınıf kütüphanelerinin işlevselliği, öğretmenlerin bu konudaki tutum ve davranışları, çevresel faktörler, kütüphanecilerin çocuklara yaklaşımı gibi birçok etken söz konusudur. (Çakmak ve Yılmaz, 2009; Jones, 1996). Öğretmenlerin öğrencilerine okuma alışkanlığını kazandırmak için değişik türde okuma araçlarını tanıtmaları ve bunları nasıl seçebileceklerini göstermesi ve uygun ortamlar sağlayarak okumalarını sağlaması gerekmektedir (Wilhelm, 1997).

Öğrencilere erken yaşlarda okuma alışkanlığı kazandırmanın onların geleceği açısından çok önemli bir adım olduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Bireyleri okuma alışkanlığına sahip ülkeler, bilim ve teknik alanında da önemli mesafeler kat etmişlerdir. Toplumda okuma alışkanlığı kazanma düzeyi bir bakıma gelişmişliğin göstergelerinden biridir (Yılmaz, 2012). Kişilerin okuma alışkanlığına sahip olduklarını söyleyebilmek için okumayı öğrendikten sonra okumaktan zevk alıyor olmaları gerekmektedir. Erken yaşlarda okuma alışkanlığı kazanmaları, çocukların sadece kelime hazinesi ve düşünme yeteneklerini artırmakla sınırlı kalmaz; yaratıcı zekâ, dinleme ve konuşma yeteneklerini de geliştirir. Aynı zamanda çocukların ruhsal, duygusal ve kişilik gelişimlerine de önemli bir katkıda bulunur. Bu bakımdan öğretmen ve aileler bu durumu dikkate alarak her şeyden evvel kendileri okuyarak model olmalı, kitap yazarları, kitaplar ve kitap seçimi üzerinde çocuklarıyla konuşmalıdırlar (Tanju, 2010).

Kitap okuma, belirli bir yaş ve zaman dilimine bağlı değildir. Bebeklik yaşlarında kitapların resimlerine ve okunan kitaplardaki kelimelerin seslendirilmesindeki ritim, okuma alışkanlığı için önemli bir başlangıç olarak görülebilir. Kitap okuma, çocukların kelime hazinesini geliştirmesinin yanı sıra yeni düşünceler üretmelerini açısından da önemli bir araçtır. Okumayan bireylerde bu özellikler gelişmemekte, var olanlar da gittikçe körelmektedir. Çocuğun okuma alışkanlığını kazanmasının ilk aşaması ailedir; anne ve babanın bu konudaki tutum ve davranışları kitap okumanın çocuk için önemli bir zevk halini alması açısından çok önemlidir. Bu bakımdan aile içinde kitaplarla vakit geçirme, kitap okuma, kitap üzerine konuşma, kitap seçme gibi etkinliklere çocukların katılımı sağlanmalıdır. Bu anlamda evde bir kitaplık oluşturulması, çocuklara oyuncaklarla birlikte kitap alınması önem arz etmektedir (Bus, & Van IJendoorn, 1995; Yavuzer, 2012). İlkokul çağına gelinceye kadar çocuklar henüz okuma bilmediği için onlara albenisi olan çekici resimli kitaplar verilmelidir. Kitaplardaki resimler incelenmeli, resimler üzerinde konuşurulmalı ve onlara vurgulu bir şekilde bu kitaplar ebeveynlerce okunmalıdır. Bu çalışmalar onlara okuma alışkanlığı kazandırma açısından önemli bir basamak olacaktır (Bus, & Van IJendoorn, 1995; Scarborough, & Dobrich, 1994; Crain-Thoreson, & Dale, 1992; Baker, Deborah, & Kirsten, 1997; Dunning, Mason, & Stewart, 1994; Lonigan, 1994).

Tanju'ya (2010) göre çocuklara kitap okuma alışkanlığı kazandırabilmek için şunlar yapılmalıdır: Küçük yaşlardan işe başlanmalı ve onlara model olunmalıdır. Evde okuma zamanları oluşturulmalı, okunan kitaplar üzerinde konuşulmalıdır. Kitabevleri ve kitap fuarlarına gezi düzenlenmelidir. Evde çocukların kendilerine ait bir kütüphane oluşturmaları özendirilmelidir. Lickteig ve Russell (1993) tarafından yapılan araştırmaya göre, öğretmenlerin çoğu öğrencilere sınıf ortamında öğle yemeğinden sonra en az 20 dakika yüksek sesle okuma çalışması yapmaktadırlar. Balcı (2003) tarafından yapılan çalışma sonucunda çocuklar için hazırlanan dergilerin her dönemde çocukların dikkatini çekmesinden dolayı okuma alışkanlığı kazanmalarında önemli bir katkı sağlamaktadır.

Okullarda çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmayı yalnızca Türkçe derslerine ve Türkçe öğretmenlerine bırakmak doğru değildir. Okuma alışkanlığını kazandırma konusunda tüm dersler önemli olduğu için bu derslerin öğretmenleri sorumluluk almalıdır. Bir araştırmaya göre çocuklara kitap okuma alışkanlığı kazandırmada % 70,7 oranla en büyük pay öğretmenlerde görülmektedir. Başka bir çalışmada ise bu oran %53,7 olarak tespit edilmiştir (Arıcı, 2005). Öğrencilere ilk kitaplar %33 oranla sınıf öğretmenleri tarafından verilmektedir. Bu bakımdan öğrencilere kitap okuma alışkanlığı kazandırabilmek için öncelikle öğretmenlerin iyi örnek olmaları gerekmektedir (Suna, 2006). Çocukların ve yetişkinlerin okuma alışkanlığını kazanmalarında birçok kaynaktan destek almalarının önemi çok büyüktür. Özellikle okuma alışkanlığının kazanılmasında bireyin bulunduğu toplumun değer sistemi ve ekonomik sistemi büyük bir öneme sahiptir. Bu bakımdan çocukların okuması ailece de desteklemeli ve çocuklar ödüllendirilmelidir. Çünkü okuma alışkanlığı kazanmak okumayı öğrenmekten daha zor bir davranıştır.

Okuma alışkanlığı, okunan yayın türü, okuma sıklığı, bir defada aralıksız okuma süresi, okuma zamanı, okunan kitabı elde etme yolu ve okumada takip edilen stratejilere göre değerlendirilir (Dökmen, 1994). Kişilerin okuma alışkanlığı kazanmadaki düzeyi bir yılda okudukları kitap sayısına göre belirlenir. Buna göre bir yılda en az 21 ve daha fazla kitap okuyan kişi çok okuyan, 6 ile 20 arasında kitap okuyanlar orta düzeyde, 5 ve daha az kitap okuyanlar ise az okuyanlar olarak sınıflandırılmaktadır (Maraşlı, 2005; Sağlamtunc, 1990; Staiğer, 1979). Bireylerin okuma yeteneği ve alışkanlığı arttıkça özsayıları da artmaktadır. Bu nedenle okuma alışkanlığı kazanma, bireylerin hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Zaten Türkçe öğretiminin önemli amaçlarından birisi de öğrencilere okuma alışkanlığı ve zevki kazandırmaktır. Bu alışkanlığı ve zevki kazanan çocuklar gazete ve dergilerden, ulusal kültür ve sanat ile evrensel bilim değerini yansıtan eserlerden, çeşitli kitaplardan daha iyi yararlanabilirler (Calp, 2010, s. 93).

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda; öğrencilerin hayat boyu kullanabilecekleri dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları, bu becerileri kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları, Türkçe sevgisiyle, istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve değerleri içeren bir bütünlük içinde yapılandırıldığı belirtilmiştir (MEB, 2018). 8-12 yaş

döneminde çocukların her alanda bilgi sahibi olmaları, isteyerek ve bağımsız olarak okumaları amaçlanmaktadır. Ayrıca çocukların duygusal ve akademik gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla resimli ve bölümlü kitaplarla birlikte, bilgi içeren kitapları da yüksek sesle okumaları tavsiye edilmektedir (Jacobs, Marrison, & Swinyard, 2000).

Ebeveynin tutumu, çocuğun okuma alışkanlığı konusunda önemli rol oynamaktadır. Okuma alışkanlığına sahip olan ebeveyn çocuğa küçük yaşlardan itibaren masal, öykü okuyarak, çocuğu kütüphaneye götürerek, kitaplar hediye ederek önemli katkıda bulunmaktadır. Kimi zamanda olumsuz davranışlar sergileyerek çocuğu farkında olmadan okumadan uzaklaştırabilmektedir (Sağlamtuñç, 1989). Çocukların okuma alışkanlığı kazanamamasında en önemli etkenlerden birisi nitelikli kitaplarla tanıştırılmamasıdır. Bu konuda yazarların şairlerin yanı sıra gazete, radyo ve televizyon kuruluşlarına ve kitabevelerine önemli görevler düşmektedir. 3., 4. ve 5. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada çok okuyan çocukların okumayı da çok sevdiğileri, okula başlamadan ailelerinin kendilerine kitap okuduğu, kendilerine ait kitaplık oluşturdukları ve öğretmenlerle öğrenciler arasında okunan kitaplar üzerinde tartışmalar yapıldığını tespit etmişlerdir. Ayrıca, ailenin eğitim düzeyi ile okuma alışkanlığı kazanmaları arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur (Olçay, 1990). Gönen, Öncü ve Işıtan (2004) yaptıkları çalışmada çocukların okudukları kitap üzerinde tartışmaktan hoşlandıklarını ortaya koymuştur. Sever ve diğerleri (2013) ise 4. sınıf öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırma sonucunda, çocukların okuma kültürü düzeyinin artması ile televizyon, bilgisayar ve internete ayırdıkları zamanın azaldığını tespit etmişlerdir.

Aksoy ve Öztürk'ün (2018) yaptığı çalışmaya göre, öğrencilerin belirli bir okuma alışkanlığına sahip oldukları, öğretmenlerin de öğrencilerinde okuma alışkanlığı kazandırmak için gerekli çalışmalar yaptıkları ancak kitaplıklardaki yayın türlerinin çok çeşitli olmaması sebebiyle öğrencilerin sınıf kitaplıklarından yeterince yararlanmadıkları ve televizyon izlemeyi ve bilgisayar oyunlarını okumaya tercih ettikleri tespit edilmiştir. Başka bir çalışmaya göre (EARGED, 2007) ailelerin kitap alma ve okumayı bir ihtiyaç olarak görmediği, boş zamanlarını kitap okuyarak değerlendiren öğrenci sayısının çok az olduğu, öğrencilerin kitap sahibi olmaya istekli olmadıkları ve 13-14 yaşlarından sonra kitap okumaya başladıkları tespit edilmiştir.

Devrimci'nin (1993) 5. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada okuma alışkanlığı kazanmada sosyo-ekonomik durum ve cinsiyetin etkili olmadığı tespit edilmiştir. Diğer bir çalışmaya göre de anne ve babaların çocuk kitaplarını tanıma, seçme konusundaki bilgileri çocuklarının okuma alışkanlığı kazanması konusunda önemli bir faktör olarak görülmüştür (Gürler, 1999). Gudakovska'nın (1996) Litvanya'daki çocukların okuma alışkanlıklarını belirlemek amacıyla 5.-7. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışma sonucunda öğrencilerin sırasıyla en çok bilim kurgu, dedektif hikâyeleri, masallar ve tarihi roman türlerini okudukları ve öğrencilerin kitap seçimlerini en çok ailelerinin etkilediği, bunu arkadaşları radyo-televizyon ve öğretmenlerin izlediği tespit edilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) yaptığı çalışmaya göre Türkiye'de bir günde televizyon izlemeye harcanan

süre 6 saat, internet kullanımına harcanan süre 3 saat, kitap okumaya ayrılan süre ise 1 dakika olarak tespit edilmiştir. Aynı çalışmaya göre, Avrupa'da ortalama kitap okuma oranı % 21 iken Türkiye'de bu oran % 0,1 olarak tespit edilmiştir (Bugün, 2014). Okur-yazar sayısının düşük olması, okumaya yeterince ihtiyaç duymama, televizyon izlemeye fazla zaman ayırma, ailede okumaya karşı motivasyonun az olması ve izlenen eğitim politikalarından kaynaklanan sebeplerle Türkiye'de okuma alışkanlığı istenilen düzeyde gelişmemiştir (Özgen, 1992). Türkiye'de basılan, satılan dergi, kitap ve gazete sayıları da bu durumu teyit eder (Özen, 2001). Birçok kişi, zaman zaman okuma alışkanlığı kazanma konusundaki eksikliklerimizi değişik yollarla dile getirmektedirler. Özellikle Batı ülkelerine gidenler okuma alışkanlığı konusundaki eksikliklerimizden çeşitli platformlarda söz etmekte ve bu durumdan yakınmaktadır. Otobüs ve trenlerde yolculuk yaparken bizim vatandaşlarımız dışındakilerin kısa bile olsa yolculuk süresini kitap okuyarak değerlendirdikleri vurgulanmaktadır. Kişilerin bu alışkanlıklarını parkta, bahçede, deniz kenarında, yemekhanede ve her boş vakitlerinde sürdürdükleri belirtilmektedir.

İlkokul öğretmenleri, ilköğretimde görev yapan branş öğretmenleri ve ortaöğretim öğretmenlerinin okuma alışkanlıkları üzerine yapılan bir çalışmada "Yeterince okuduğunuzu düşünüyor musunuz?" sorusuna öğretmenlerin % 53,2 "kısmen", % 31,1 "hayır" ve % 15,7'i "evet" cevabını vermişlerdir (Karaşahin, 2009). Problemin çözümü noktasında zaman zaman bazı çalışmalar yapılmasına rağmen halen iyi bir noktaya gelindiği söylenemez. Bu çalışmaların tek boyutlu yürütülmesi elbette istenen sonucu vermez. Sorunun çözümünde aileye, okula-öğretmene; kitle iletişim araçlarına yayıncılara-kitap satıcılara; yerel yönetimlere, akademisyenlere, tasarımcılara ve çocuk kitabı yazarlarına pek çok görev düşmektedir (Akbayır, 2009).

Önceden de belirtildiği gibi okuma alışkanlığı kazandırma konusunda en büyük görev her derece ve türdeki okullarda görev yapan öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenler arasında en büyük sorumluluk ise ilkökul öğretmenlerindedir. Bu sebeple önce ilkökul öğretmenlerinin bu konudaki birikimlerini, yaptıkları uygulamaları, karşılaştıkları sorunları ve çözüme yönelik önerilerini tespit etme, sonra da paylaşmanın problemin çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öğretmenlerin bu konuda edindikleri tecrübeleri, sorunlara yönelik çözümlerini ve önerilerini konu alan ilkökul düzeyinde sınırlı sayıda araştırma vardır. Bu çalışmanın da okuma alışkanlığı kazandırma konusunda alana bir katkı sağlaması beklenmektedir.

2. Yöntem ve Uygulama

Bu bölümde araştırma modelinden, çalışma grubundan, veri toplama aracından, verilerin toplanmasından ve verilerin analizinden bahsedilmektedir.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada; ilkökul öğretmenlerinin okuma alışkanlığı konusunda kazandıkları deneyimleri, yaşadıkları sorunları, bu konuyla ilgili görüş ve önerilerini ve ilgililerden beklentilerini tespit etmek amacıyla yapılmış durum

çalışması deseninde nitel bir çalışmadır. Çalışmada okuma alışkanlığının kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri değişik yönlerden ele alınarak incelenmiştir. Durum çalışması “nasıl” ve “niçin” soruları temele alınarak, araştırmacı tarafından kontrol edilemeyen olgu ya da olayların derinliğine incelenmesine ve olgu ya da olaylarla ilgili tespitlerde bulunmaya dayanan araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında, resmi ilkokullarda sınıf öğretmenliği yapan 76 öğretmenle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi, varlığından emin olduğu halde kolay ve hızlı ulaşılamayan unsurlar için kullanılır. Çoğu kez nitel araştırmalarda kullanılan örneklem büyüklüğünün genelleme yapmaya uygun olmadığı düşüncesinden hareketle, çalışılması kolay ve pahalı olmayan durumlar tercih edilmektedir (Patton, 2005; Vogt, & diğerleri, 2012; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmanın amacına hizmet etmesi bakımından farklı okullarda (bağımsız ve birleştirilmiş sınıflı) ve farklı şartlarda (köy ve şehir merkezi) görev yapan öğretmenlerin araştırmaya katılmaları sağlanmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 62’si bağımsız sınıflı 14’ü ise birleştirilmiş sınıflı okullarda görev yapmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerini elde etmek için açık uçlu sorulardan oluşan bir form hazırlanmasına karar verilmiştir. Form hazırlanmadan önce alanla ilgili kaynaklar (Güngördü, 2006; Calp, 2010; Sever ve diğerleri., 2013; Aksoy ve Öztürk, 2018) incelenerek bir soru havuzu oluşturulmuştur. Havuzdaki sorular, Türkçe alanında iki ve eğitim bilimleri alanında üç olmak üzere beş akademisyen tarafından incelenmiş ve onların önerileri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Türkçe alanındaki uzmanlar soruları anlaşılabilirlik ve kapsam yönünden değerlendirerek gerekli düzeltmeleri yapmışlardır. Eğitim bilimleri alanındaki uzmanlar ise araştırma teknikleri ve anlaşılabilirlik yönünden gerekli düzeltmeleri yapmışlardır. Uzmanların önerileri doğrultusunda altı olan soru sayısı ortak noktalarından hareketle birleştirilerek dörde düşürülmüştür. Ayrıca soruların ifade biçimleri kısaltılarak anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Elde edilen bu sorular üç öğretmene uygulanmıştır. Uygulama sırasında anlaşılmasında ve ifade biçiminde sıkıntı olan bazı cümlelerde küçük değişiklikler yapılmıştır. Böylece soruların anlaşılabilirliği konusundaki tereddütler giderilerek dört soruluk bir görüşme formu oluşturulmuştur. Formdaki sorular şunlardır:

1-İlkokul birinci sınıftan itibaren okuma alışkanlığı kazandırmak amacıyla izlediğiniz stratejilere değinin misiniz?

2-Okuma alışkanlığı kazandırma konusunda karşılaştığınız sorunlardan bahsedebilir misiniz?

3-Okuma alışkanlığı kazandırılması konusunda önerileriniz nelerdir?

4-Okuma alışkanlığı kazandırma konusunda MEB, Milli Eğitim Müdürlüğü, okul müdürlüğü ve velilerden ne tür katkılar beklersiniz?

Nitel araştırmalarda güvenilirlik, veriler üzerinde birden çok araştırmacının verdiği kodlar arasındaki kararlılık olarak anlaşılmaktadır (Creswell, 2013). Araştırmacılar arasındaki tutarlılığı belirlemek amacıyla araştırmacıların her bir soruyla ilgili yaptıkları kodlamalar karşılaştırılarak görüş birliği ve görüş ayrılığı şeklinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda, araştırmacıların birbirlerine oldukça yakın anlamda kullandıkları kodlar görüş birliği; anlam itibarıyla birbirine benzemeyen veya benzerliğine karar vermekte tereddüt edilen kodlar ise görüş ayrılığı olarak kabul edilmiştir. Üzerinde görüş ayrılığı olan kodlara araştırmada yer verilmemiştir. Daha sonra sorulara verilen cevaplarla ilgili uyum yüzdesi (Uyum yüzdesi (Güvenirlik) = Görüş birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100) formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles & Huberman, 1994). Uyum Yüzdesi (Güvenirlik) = 161 / (161+33).100 işleminden uyum yüzdeleri yaklaşık 0,83 olarak tespit edilmiştir. Uyum yüzdesinin 0,70’ten yüksek çıkması yeterli olarak kabul edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.4 Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış, dört sorudan oluşan bir görüşme formu ile toplanmıştır. Açık uçlu sorular araştırmacıya bir yandan araştırma konusuyla ilgili esneklik kazandırırken, diğer taraftan da konu ile ilgili önemli değişkenlerin dikkatten kaçmasını engeller (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Veriler 2018-2019 öğretim yılında resmi ilkokullarda görev yapan öğretmenlerden elde edilmiştir. Soru formu istekli katılımcılara yeterli süre verilerek cevaplamaları istenmiştir. Uygulama bizzat araştırmacının kontrolünde yapılmış olup, anlaşılmayan noktaların araştırmacıya sorulması konusunda gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Katılımcıların soruları yönlendirme olmaksızın cevaplamaları sağlanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Bu çalışmada, içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Bu bağlamda öncelikle tarama ölçütleri belirlenmiş ve bu ölçütlere göre kodlamalar yapılarak bazı temalara ulaşılmış, daha sonra temalar alt tema ve kategorilere ayrılmıştır. Kodlama çalışmaları araştırmacının dışında nitel araştırma konusunda deneyimli başka bir araştırmacı tarafından da yapılmıştır. Araştırmacılar birbirinden bağımsız çalışmışlardır. Ayrıca bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Öğretmenler araştırmada Ö1, Ö2, Ö3... şeklinde kodlanmıştır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır. İçerik analizi, üzerinde çalışılan metnin belirli kurallara göre kodlanarak daha küçük bilgi kategorileri halinde sistematik ve yinelenebilir bir şekilde özetlenmesine dayalı teknik olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk ve diğerleri., 2008; Cohen, Manion, & Morrison 2007; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

3. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmada takip ettikleri stratejilerle ilgili görüşleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Okuma Alışkanlığı Kazandırmada Takip Edilen Stratejiler

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırmada takip ettikleri stratejiler	
Sınıf içinde	
Motivasyon kazandırma ile ilgili	Uygulama ile ilgili
*Sınıf kitaplığı için canlı, çekici kitaplar seçme	*Kendilerinin getirdikleri kitapları sınıfta okutup anlatırma
*En çok kitap okuyanı ayın kitap kurdu seçme	*Okunanları dramatize ettirme
*Ödüllendirmek	*Okunan kitapların kahramanlarından pano oluşturma
*Tatilde okuyanlarla ilgili görseller sunma	*Ailesiyle kitap okuduğu zamanları işaretleme
*Okurken mutlu olan çocuk resimleri gösterme	*Okudukları kitaplardan etkilendikleri bilgileri paylaşma
*Bitirilen kitap için sticker ödül yapıştırma.	*Kitapta anlatılanların resmini yaptırma
*Kitap hediye etme	*Sevdikleri öyküleri sesli okuma
*Okuma sırasında tütsü yakarak enstrüman dinletme	*Okunan kitaplarla ilgili liste tutma
*Kitap ve yazar tanıtımı yapma	*Görsellere bakarak hikâye yazma
*Kütüphaneye götürme	*Sınıf panosunda yazarları ve eserlerini tanıtmaya
Sınıf dışında	
*Kitap fuarlarına katılma	*Okunan hikâyenin sonunu buldurma
*Yazarlarla sohbet etme	*Okunan kitaplar üzerinde konuşma
*Değişik mekanlarda okuma	*Kısa metinler ve kafiyeli şiirler okutma
*Veli ile iş birliği kurma	*Okunan kitaplarla ilgili özet yaptırma
*Veli duyarlılığını artırma	*Haftada bir dersi kitap okumaya ayırma
*Birlikte kitapçıya giderek okuyacağı kitabı seçme	*Öğrencilerin ilgi ve isteğine göre okuma programı hazırlama
*Güzel havalarda dışarıda, huzurlu ortamda okuma	*Okumaya başlamadan önce resimler üzerinde konuşma
Evde	
*Evde aile üleriyle birlikte okuma saati düzenleme	*Yarıya kadar okunan hikayeleri tamamlama
	*Okuma yarışları düzenleme
	*Kendisi okuyarak model olma
	*Okumaya resimli ve az yazılı kitaplarla başlama
	*Çocukların okuma hızına uygun kitap takip etme

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırmada takip ettikleri stratejilerle ilgili görüşleri analiz edilerek önce üç temaya ayrılmıştır. Temalar, okul içinde, evde ve okul dışında kullanılan stratejiler olarak ele alınmış; okul içinde kullanılan stratejiler de motivasyon kazandırmaya yönelik olanlar ve uygulamaya yönelik olanlar olmak üzere iki alt kategori altında düzenlenmiş ve bunlar da alt kategorilere ayrılarak Tablo 1’de gösterilmiştir.

Sınıf içinde motivasyon kazandırmaya yönelik olarak öğretmenlerin çoğunluğu çok kitap okuyan öğrencileri ödüllendirdiklerini vurgularken; bazıları sınıf kitaplığı için

canlı, çekici kitaplar seçmek, kütüphaneye götürmek gibi aktiviteleri gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin yaptıkları uygulamalarla ilgili ifadelerinden bazıları aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.1 “..... Sınıf kitaplığı için seçtiğim kitapların baskılarının canlı, çekici ve renkli olmasına özen gösteriyorum. Tuttuğum sınıf listesine göre her ay en çok kitap okuyan öğrencisini ayın kitap kurdu seçerek rozetle ödüllendiriyorum.”

Ö.25. “Birinci sınıfta masal ve hikâye okuyarak ve hikayedeki kahramanların canlandırarak okumaya karşı ilgi uyandırıyorum.... Hikâyeleri okurken kendilerini hikâyenin kahramanı yerine koymalarını sağlıyorum.”

Öğretmenlerin sınıf içinde öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırırken uygulamaya dönük takip ettikleri stratejilerden en çok öğrencilere okuduklarını dramatize ettirme vurgulandı. Bunu sırasıyla çocukların getirdikleri kitapları sınıfta okutup çocuklara anlatırma, okunan kitaplar üzerinde çocukları konuşma, okumaya başlamadan önce çocuklarla resimler üzerinde konuşma, görsellere bakarak hikâye yazma, okunan hikâyenin sonunu buldurma, hikâye haritası oluşturma, kitapta anlatılanların resmini yaptırma, çocukların ilgi ve isteğine göre okuma programı hazırlama, yarıya kadar okunan hikâyeleri tamamlama ve okumaya resimli ve az yazılı kitapla başlama stratejileri takip etmektedir. Öğretmenlerin yaptıkları uygulamalarla ilgili ifadelerinden birisi aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.47. “Birinci sınıftan itibaren dinleme alışkanlığı ve görselleri yorumlama alışkanlığı kazandırıyorum. Onların dikkatini çekecek kısa şiir, fıkra, hikâyeler okurum; yarım bırakıp tamamlattırım, böylece dikkati çekerim. Dikkat çekici masal ve hikâyeler seçerim. Onları okurken can alıcı yerinde keserim, sonraki gün devam ederim. Okuma öğrenilmişse, yazarak tamamlattırım. Okumaya geçilmişse sözlü tamamlattırım.”

Öğretmenlerin öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırırken uygulamaya dönük sınıf dışında takip ettikleri stratejilerden, en çok değişik mekânlarda okuma vurgulanırken, bunu kitap fuarlarına katılma, yazarlarla sohbet etme ve birlikte kitapçıya giderek okuyacağı kitabı seçme stratejileri takip etmektedir. Öğretmenlerin yaptıkları uygulamalarla ilgili ifadelerinden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.6. “Kitap fuarına götürüyorum. Okudukları kitaplardan, etkilendikleri bilgileri paylaştıkları etkinlikler yapıyorum. ... Aileleri ile kitapçıdan kitap alma etkinlikleri yapıyorum.”

Öğretmenlerin evde öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırırken izlediği strateji, evde aile üleriyle birlikte okuma saati düzenleme olarak analiz edilmiştir. Öğretmenlerin yaptıkları uygulamalarla ilgili ifadelerinden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.59. “Velilerimden çantalarında çocuk kitabı taşımalarını istiyorum. Çocuğuyla durakta, tramvayda vb. yerlerde birlikte kısa okumalar yapmasını istiyorum. Evde 15-20 dk. okuma saati (ailece) yapmalarını tavsiye ediyorum.”

Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırırken karşılaştıkları sorunlarla ilgili görüşleri, Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Okuma Alışkanlığı Kazandırırken Karşılaşılan Sorunlar ile İlgili Öğretmen Görüşleri

Okuma alışkanlığı kazandırırken karşılaşılan sorunlar	
Aileden kaynaklanan sorunlar	Öğrenciden kaynaklanan sorunlar
*Aile desteği sağlayamama	*Noktalama işaretlerine dikkat etmediği için okuduğunu anlamama
*Ailede okuma alışkanlığı olmaması	*Okumadığı halde okuduğunu söyleme
*Evde bu amaçla bir gayret olmaması	*Okuması yavaş olan öğrencilerin direnç göstermesi
*Sevmedikleri halde evde ablaların ve ağabeylerin kitaplarını okumaları yönünde baskı yapılması	*Okuma istememe, okumadan sıkılma
*Ailelerin direnç göstermesi	*Devamsızlık yapma
*Çocuklara okumak istemedikleri kitapları okutma	
*Maddi imkansızlıktan dolayı kitaba para ayırlanamaması	
*Çocukların ayrı odalarının olmaması TV'nin bulunduğu odada oturulması	
*Velilerin aceleci davranmaları	
*Aile içi sorunların çocuklara yansıtılması	
Okuldan (öğretmenden) kaynaklanan sorunlar	Çevreden kaynaklanan sorunlar
*Çocuğun yaşına, ilgi alanına uygun olmayan kitapları okumaya zorlanması	*TV ve cep telefonlarındaki oyunlara odaklanma
*Okulda okuma saatlerinin sınırlı olması	*Okuyan insanlara gereken önemin verilmemesi
	*Okuma ile ilgili bazı çabaların göstermelik olması
	*İnternet ve sanal ortamın ilgilerini çekmesi sanal ortamda çok vakit geçirme

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırırken karşılaştıkları sorunlarla ilgili görüşleri analiz edilerek dört temaya ayrılmıştır. Temalar, aileden kaynaklanan, öğretmenden kaynaklanan, öğrenciden kaynaklanan ve çevreden kaynaklanan sorunlar olarak ele alınmıştır. Bunlar daha sonra alt temalara ayrılarak Tablo 2’de gösterilmiştir.

Aileden kaynaklanan sorunlardan en çok “aile desteği sağlayamama” vurgulanırken bunu “ailede okuma alışkanlığı olmaması, sevmedikleri halde evde abla ve ağabeylerinin kitaplarını okumaları yönünde baskı yapılması, çocuklara okumak istemedikleri kitapları okutma, maddi imkânsızlıktan dolayı kitaba para ayırlanamaması, çocukların ayrı odalarının olmaması TV’nin bulunduğu odada oturulması, aile içi sorunların çocuklara yansıtılması gibi sorunlar takip etmektedir. Öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlarla ilgili ifadelerden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.1. “...Çocuklardan aldığım en önemli şikâyet ise, onlara evdeki abla ve ağabeylerinin kitaplarını okumaları yönünde baskı yapıp, sevdikleri, dikkatlerinin çeken kitapları tedarik etmelerinin engellemesi.”

Okuldan (öğretmenden) kaynaklanan sorunlar, “çocuğun yaşına, ilgi alanına uygun olmayan kitapları okumaya zorlanması, okulda okuma saatlerinin sınırlı olması” olarak analiz edilmiştir. Öğretmenlerin bu konuda karşılaştıkları

sorunlarla ilgili ifadelerden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.13. “...bazen öğretmenlerin ve velilerin zorlayıcı yaklaşımı yaşına, ilgi alanına göre belirlenmeyen kitap seçimlerinin çocuklara olumsuz yansıdığını düşünüyorum.”

Öğrenciden kaynaklanan sorunlardan en çok “okuması yavaş olan öğrencilerin direnç göstermesi” vurgulanırken, bunu “noktalama işaretlerine dikkat etmediği için okuduğunu anlamama, okumadığı halde okuduğunu söyleme, okumak istememe, okumaktan sıkılma, devamsızlık yapma” gibi sorunlar takip etmektedir. Öğretmenlerin bu konuda karşılaştıkları sorunlarla ilgili ifadelerden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.25. “Uzun süre okumak istemiyorlar, sıkılıyorlar. ...Okuma hızları yavaş olan öğrenciler okuduklarını anlamadıkları için okumak istemiyorlar.”

Öğretmenler çevre ile ilgili karşılaştıkları sorunlardan en çok “internet ve sanal ortamın öğrencilerin ilgilerini çekmesi, sanal ortamda çok vakit geçirmeyi vurgulanmıştır. Öğretmenlerin bu konuda karşılaştıkları sorunlarla ilgili ifadelerinden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.12. “İnternet ve sanal alem çocukları okumaktan men ediyor, soğutuyor.”

Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırma konusundaki önerileri, tablo 3’te sunulmuştur

Tablo 3. Öğretmenlerin Okuma Alışkanlığı Kazandırma Konusundaki Önerileri

Öneriler	
Aileye yönelik öneriler	Okula (öğretmene-meslektaşlara) yönelik öneriler
*Evde kitap, gazete, dergi vs. okuyarak çocuklarına örnek olma	*Öğrencilerle birebir ilgilenme
*Kitap okuma mekanında uyarıcılar bulundurmama	*Evde okuma saati düzenleme
*Aile üyeleri ve öğretmen birlikte toplu okuma saatleri düzenleme	*Gülen yüzlerle, yıldızlarla teşvik etme
*Teknolojik araçların kullanımını kısıtlama	*Aileleri bilinçlendirme ve işbirliği yapma
*Yatmadan önce 1 saat kitap okumasını sağlama	*Velilerinde katılımıyla kütüphaneye giderek kitap okuma
*Okurken çekilmiş fotoğrafları paylaşma	*Küçük hikaye ve masal yazma denemeleri yaptırma
*Haftada 2-3 defa okula gelerek çocukla birlikte okuma	*İlginç ve ilgi çekici hikayelerle kitaplığı zenginleştirme
*Evde çocuğa sesli kitap okuma	*Güncel öyküleri okuma
Öğrenciye Yönelik Öneriler	
*Kendi kütüphanesindeki kitapları ödünç verme	*Filmi yapılmış makaleleri önce okutup sonra izletme, canlandırma
*Günün planlanan bir saatinde aksatmadan okuma yapma	*Bitirdikleri kitabı resimle anlatırma
*Gece yatarken kitap okuma resimlerini paylaşma	*Her ay bir kitap almalarını isteme
*Öğrendiği bilgilerin kitabının adını söyleme	*Öğrencilerin evde kendilerine ait kitaplık oluşturmalarını sağlama
	*Öğrencilere güzel şiirler, tekerlemeler ve bilmece okuma.
	*Masal okuma ve ana fikrini buldurma
	*Okuma-yazma eğitiminin çeşitli oyun materyalleriyle zenginleştirilmesi
	*Veli ve öğretmen tarafından incelenen okuma takip çizelgeleri tutma
	*En çok kitap okuyanları

*Sevdikleri kahramanların bulunduğu kitapları seçip okuma	ödüllendirme
*Günlük uyumadan önce 15 dakika kitap okuma	*Her okudukları kitap için Türkiye haritasından bir ili boyatma
*Okuduklarını öğretmenle paylaşma.	*Kazanarak aldıkları kitapları okutma
*Ev ziyaretleri yaparak birlikte okuma	*Evde okudukları hikayelerin özetini sınıfta anlatırma
*Sınıfta sesli okuma yapma (öykü, şiir)	*Kuklalardan yararlanma
*Şiirler ezberletme	*Okuma balonları kullanma
*Sınıf kitaplığını zenginleştirme	*Hikaye haritası yapma
Okuma materyallerine yönelik öneriler	*Masal sonu tamamlama yapma
*Kitapların sonunda hikaye ile ilgili etkinlikler, bilmece, resim boyama vs. etkinlikler olmalı	*Seviyelerine uygun kitap seçimi yapma
*Harf puntoları öğrencilerin yaşına uygun olmalı	*Ödül olarak kitap hediye etme
*Çocukların dünyasına hitap etmeli.	*Okumayı özendirici çocuk oyunları düzenleme
*Sayfa sayısı fazla olmamalı	*Velilerle birlikte kitap okuma
*Resim, yazı ve sağlık yönünden iyi olmalı	*Veliyi teşvik etmek için teşekkür yazma
	*Okunan hikayeyi parmak kukla ile canlandırma
	*Sınıf kitaplığını güncel kitaplarla zenginleştirme
	*Sınıfta okuma köşeleri oluşturma
	*Öğrencilere rol model olma
	*Okunan kitaplar üzerinde konuşma, sohbet etme.
	*Okuma panosu yapılarak sembolik ödüllendirme yapma
	*Sınıfta velilerin okuyacakları kitaplar bulundurma
	*Aldığı kitapları çocuklara tanıtmaya
	*Projeyle perdede yansıtılan küçük okuma parçaları okuma

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırma ile ilgili önerileri “aileye yönelik öneriler, okula (öğretmene) yönelik öneriler, öğrenciye yönelik öneriler” olmak üzere önce 4 temaya, bu temalar da kendi içinde alt temalara ayrılarak Tablo 3’te gösterilmiştir. Tablo 3’e bakıldığında öğretmenlerin aileye yönelik önerileri içinde en çok “velilerin evde kitap, gazete, dergi vs. okuyarak örnek olması” ve kitap okuma mekânında uyarıcılar bulundurmama” önerisi vurgulanmaktadır. Öğretmenlerin bu konudaki önerilerinden biri aşağıda aynen gösterilmiştir

Ö.6. “Veliler kitap okuma konusunda çocuklarına örnek olmalıdır. Hediye kitap alabilirler. Kitapçılara, kitap fuarlarına götürülebilirler. Kitaplar hakkında konuşabilirler (Ortak okudukları kitap vb.).”

Öğretmenlerin meslektaşlarına yönelik önerilerine bakıldığında en çok “öğretmen, öğrenci, veli birlikte kitap okuma, öğrencilere rol model olma”nın vurgulandığı görülmektedir. Öğretmenlerin öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırma ile ilgili meslektaşlarına yönelik önerilerinden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.13. “...Yazarlarla tanışması sağlanarak, yazarların hayatlarından örnek verilerek bağlılık duygusu oluşturulmalı. Öğrencilere kütüphane deneyimi yaşatmalı. Popüler yetişkinlerle ve ailelerle okuma organizasyonları düzenlenebilir. Ödül ve hediye olarak kitap kullanılabilir.”

Öğretmenler okuma alışkanlığı kazanmak için “öğrencilerden kendi kütüphanesindeki kitapları ödünç verme, günün planlanan bir saatinde aksatmadan okuma

yapma, gece yatarken kitap okuma resimlerini paylaşma” gibi önerilerde bulunmaktadır. Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırma ile ilgili öğrencilere önerilerinden biri aşağıda aynen gösterilmiştir

Ö.23. “Farklı masal ve hikâyeler okuyarak okuma merakı geliştirme, okunan bir hikâyeyi canlandırma ve velileriyle beraber kitap okumalarını öneririm.”

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırmak için kullanılacak materyallerle ilgili önerileri ise, “kitapların sonunda hikâye ile ilgili etkinlikler, bilmece, resim boyama gibi etkinlikler olmalı, harf puntoları öğrencilerin yaşına uygun olmalı” gibi önerilerde bulunmaktadır. Öğretmenlerin okuma materyallerinde bulunması gereken özelliklerle ilgili öğrencilere önerilerinden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.43. “...renkli, resimli, kaliteli kâğıtlara basılmış hikâyelerle başlamak. ... çocuğun ilgi alanı ile ilgili hikâyelerin alınması.”

Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırma konusunda Milli Eğitim Müdürlüğü, okul müdürlüğü ve velilerden beklentileri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Okuma Alışkanlığı Kazandırma Konusunda Öğretmenlerin Milli Eğitim Müdürlüğü, Okul Müdürlüğü ve Velilerden Beklentileri

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırma konusundaki beklentileri	
MEB ve Milli Eğitim Müdürlüğü’nden Beklentiler	Okul Müdürlüğü’nden Beklentiler
*Okullara kitap takviyesi yapma	*Okula küçük de olsa bir kütüphane açma
*Her sınıfa kitap seti gönderme	*Kütüphaneyi dikkat çekici, eğlenceli hale getirme
*Çok kitap okuyan çocukları afiş ya da bildboardlarda gösterme	*Kitap okuma ile ilgili ödüllü yarışmalar düzenleme
*Türkçe dersi haricinde okuma saati koyma	*Kütüphane saati yapma
*Aylık güncel, bilimsel dergiler gönderme	*Sınıflarda okuma köşesi için rahat minder ve oturma oluşturma
*İyi okuyan öğrencileri aileleri ile birlikte haftalık kamplara gönderme	*Okul kütüphanelerini geliştirme
*Sosyal medyada yayınlanacak ilginç okuma videoları hazırlama	*Okumanın önemini ifade eden tiyatro, oyun gösteri düzenleme
*Okullara kütüphane kurmayı destekleme	*Kitap okuma oranlarının yüksek olduğu ülkelerle ilgili çeşitli bilgi seminerleri, sunumlar düzenleme
*Kamu spotları yaparak aileleri bilinçlendirme	*Yazar, kitap ve öğrencileri buluşturma
*Okumayı geliştirici projeler geliştirme	*Yetişkinlerle kitap okuma organizasyonları yapma
*Seviyelerine uygun metinleri Türkçe kitaplarına yerleştirme	*Çok kitap okuyanlar ödüllendirme
*Okuma kampanyaları düzenleme	*İyi okuyanları geziye gönderme
*Özellikle küçük yaş gruplarını çekici ve cezbedici ödüllere destekleme	*Okul kütüphanesine bilimsel çocuk kitapları ve dergileri alma
*Okumayı destekleyici kaynaklar ayrılma	*Sınıf ve okul kitaplıklarını her yıl yenileme
*Televizyonlarda kitap	*Kütüphanelere öğrencilerin seviyelerine uygun TÜBİTAK kitapları alma
	*Kitap fuarı, kütüphane gibi yerlere gezi düzenleme
	*Hikâye yazan öğrencileri ödüllendirme
	*Aylık, haftalık kitap okuma etkinlikleri düzenlenmeli

okuma saatleri düzenleme	*Farklı okuma ortamları oluşturma
*Kütüphaneleri bedava kek ve çay ikram ederek cazip hale getirme	*Velilerle birlikte okuma saatleri düzenleme
*Kitap fuarları düzenleme	*Ünlü kişilerin katılımıyla birlikte okuma
*Toplu taşıma araçlarına okumayı özendirici afiş vb. yerleştirme	*Okuduklarını paylaşmak için kütüphaneleri daha işlevsel hale getirme
*Toplu taşıma araçlarında kitaplıklar oluşturma	*Ücretsiz kitap dağıtma
*Çocuklara kitap harçlığı verme	*Kitap okuma sınavı yapma
*Ders kitaplarını öğrencileri cezbedici resim, karikatür vb. zenginleştirme	*Okuma salonlarını okulun en keyifli yeri haline getirilme
*Kitap fuarlarına ulaşım imkânı sağlama	*Okullara gazete, dergi alma.
*Kitap okuma sayılarına göre ilde derece alanları ödüllendirme	*Sürekli yayınlara (çocuk dergileri, bilim-çocuk dergileri, çizgi romanlar) abone olma.
*Model olabilecek yazarları davet ederek öğrencilerle söyleşi yaptırma	*Her hafta sonu çok kitap okuyanları ödüllendirme ve okul panosunda teşhir etme
	*Velilerle okuma şenlikleri düzenleme

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırma konusunda okul müdürlüğünden beklentileri, Millî Eğitim Bakanlığı ve Millî Eğitim Müdürlüğü'nden beklentileri, okul müdürlüğünden beklentileri olmak üzere 2 temaya, bu temalar da kendi içinde alt temalara ayrılarak Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4'e bakıldığında öğretmenlerin MEB ve Millî Eğitim müdürlüğünden en çok "okullara kitap takviyesi yapma ve çok kitap okuyan çocukları afiş ya da bilboardlarda gösterme"lerini bekledikleri görülmektedir. Öğretmenlerin bununla ilgili ifadelerinden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.2 "..... Başarılı öğrencilerin çok kitap okudukları tespitinin MEM ve bakanlıkça halka hissettirilmesi yönelik bilbord, afiş vb. uygulamaların yapılması uygun olur"

Öğretmenlerin okul müdürlüğünden en çok "okula küçük de olsa bir kütüphane açma, sınıflarda okuma köşesi için rahat minder ve oturaklar oluşturma, yazar ve kitap ile öğrencileri buluşturma" gibi beklentileri olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin bununla ilgili görüşlerinden biri aşağıda aynen gösterilmiştir.

Ö.38. "Okul müdürlüğünün okuma odaları, koridorları, ilgi çekici kitap ve kitaplıklar, tanınmış kişilerin katılımı ile gerçekleştirilecek okuma etkinlikleri, sosyal medyada yayımlanacak ilginç okuma videoları, ...konulması için gerekli girişimlerde bulunmasını beklerim."

Öğretmenlerin velilerden beklentilerinin başında çocuklarına örnek olma ve öğretmen, veli ve çocukla birlikte okuma saati düzenleme gelmektedir. Bu bakımdan okuma alışkanlığı kazandırmak için velilerin de sürece katkıda bulunması, üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi olmazsa olmaz davranışlar arasında gösterilmektedir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulgularından yola çıkılarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılabılır:

Öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak yalnızca okulun ve öğretmenin görevi değildir. Bu süreçte MEB, Millî Eğitim Müdürlüğü, okul müdürlüğü, öğretmen ve veli iş birliği içinde hareket etmelidirler.

Okuma alışkanlığı kazandırmak için öğretmenlerin takip ettikleri farklı stratejiler bulunmaktadır. Bu stratejilerle ilgili olarak öğretmenlerin deneyimlerini paylaştıkları sürece okuma sürecine önemli katkılar sağlayabilir. Bu stratejilerden bazıları öğrencide okuma isteği oluşturmaya yönelik (renkli, çekici kitaplar verme, en çok kitap okuyanı kitap kurdu seçme, tatilde okuyanlarla ilgili görseller sunma, okurken mutlu olan çocuk resimleri gösterme, okuma sırasında tütsü yakma, enstrüman dinleme, kitap ve yazar tanıtımı yapma gibi) stratejilerdir.

Alanda yapılan araştırmalara bakıldığında; ilkökul çağına gelinceye kadar çocuklar henüz okuma bilmediği için onlara albenisi olan çekici resimli kitaplar verilmelidir (Bus, & Van IJendoorn, 1995; Scarborough, & Dobrich, 1994; Crain-Thoreson, & Dale, 1992; Baker, Deborah, & Kirsten, 1997; Dunning, Mason, & Stewart, 1994; Lonigan, 1994). Başka bir araştırmaya göre, okuma alışkanlığının kazanılmasında bireyin bulunduğu toplumun değer sistemi ve ekonomik sistemi büyük bir öneme sahiptir. Okumayı aile de ödüllendirmektedir. Çocuğunu kütüphaneye götürerek, çocuğuna kitaplar hediye ederek önemli katkıda bulunmalıdır (Sağlamtunç, 1989). Dolayısıyla, alan yazında bu araştırmanın sonuçları arasında benzerlikler olduğu söylenebilir. Stratejilerin diğer bir kısmı (evde okulda okuma saatleri düzenleme, kitapta anlatılanların resmini yaptırma, okunan kitaplar üzerinde konuşma, değişik mekânlarda okuma, görsellere bakarak hikâye yazma, hikâye haritası oluşturma vb.) da uygulamaların etkili ve verimli yapılması amacına yöneliktir. Bu sonuçlar alan yazındaki (Scarborough, & Dobrich, 1994; Crain-Thoreson, & Dale, 1992; Baker, & diğerleri 1997; Bus, & Van IJendoorn, 1995; Dunning, Mason, & Stewart, 1994; Lonigan, 1994; Jacobs, Marrison, & Swinyard, 2000; Sağlamtunç, 1989; Tanju, 2010) araştırma bulguları ve görüşlerle benzerlik göstermektedir. Ayrıca Güngördü'nün (2006) "Çocukların okuma alışkanlığı kazanamamasında en önemli etkenlerden birisi nitelikli kitaplarla tanıştırılmamış olmalarıdır. Bu konuda yazar ve şairlere, gazete, radyo ve televizyon kuruluşlarına ve kitabevlerine önemli görevler düşmektedir." görüşü bu araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir.

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırma konusunda karşılaştıkları sorunların aileden, öğretmenden, çevreden ve öğrenciden kaynaklandığı belirlenmiştir. Aileden kaynaklanan sorunlar, okuma alışkanlığı kazandırma konusunda çocuğa iyi bir model olmama, kayıtsız kalma, sevmedikleri halde ağabey ve ablalarının okudukları kitapları çocuklara zorla okutmaya çalışma gibi davranışlardan kaynaklanmaktadır. Bu sonuçlar, alan yazındaki (Gürler, 1999; Jensen, Papp, & Richmond, 1998; Sünbül ve diğerleri, 2010; Yılmaz, 1993) araştırma bulguları ve görüşlerle benzerlik göstermektedir. Okuldan (öğretmenden) kaynaklanan sorunlar, çocuğun yaşına, ilgi alanına uygun olmayan kitapları okumaya zorlanması

olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, Karaşahin (2009), İpşiroğlu (1997), Jones (1996); Ülper, (2011) ve Wilhelm'in (1997) araştırma bulguları ve görüşlerini destekler niteliktedir. Öğrenciden kaynaklanan sorunlar ise okumaya ilgi ve isteklerinin olmaması, okuma hızlarının yavaş olması olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, Aksoy ve Öztürk (2018) ve EARGED'in (2007) araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Çevreden kaynaklanan sorunlar daha çok öğrencilerin internet, tv ve telefonlara fazla vakit ayırmalarından kaynaklanmaktadır. TÜİK'in (Akt. Bugün, 2014), Sever ve diğerleri'nin (2013), Yalınkılıç ve Ülper 'in (2001), Özgen'in (1999) araştırma sonuçları bu araştırmayı destekler niteliktedir.

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırma konusundaki önerileri aileye, okula (öğretmene), öğrenciye ve okuma materyallerine yönelik öneriler olarak tasnif edilmiştir. Aileye yönelik öneriler daha çok okuyarak örnek olma, çocukla birlikte evde ve okulda okuma faaliyetlerine katılma, çocuğa hediye kitap alma, evde küçük çapta da olsa bir kitaplık oluşturma ve tv, telefon, bilgisayar gibi araçların kullanım süresini kısıtlama olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, Goodman ve Goodman'ın (1982) ve Gambrel'in (1981) araştırma bulgu ve görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Okula öğretmene yönelik öneriler veliyi sürece katmak için teşvik etme, filmi yapılmış kitapları okutma, öğrencileri imkânlar ölçüsünde velilerin de katılımı ile kütüphaneye götürme, kendisi de okuyarak örnek olmaya çalışma, hikâye haritası yaptırma, masal sonu tamamlatma, kuklalar kullanma, öğrencilere belirledikleri konularda hikâye yazdırma, okunan kitaplar üzerinde konuşma gibi faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu sonuçlar, okuma alışkanlığı kazandırmada sorumluluğun öğretmenlerde olduğunu savunan (Arıcı, 2005; Wilhelm, 1997; Tanju, 2010; Lickteig, & Russell, 1993; ve Suna (2006) araştırma bulgu ve görüşleri ile farklılık göstermektedir. Çünkü, bu araştırmada sorumluluğun velilerle paylaşılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrenciye yönelik öneriler, kütüphanesindeki kitapları ödünç verme, gece yatarken kitap okuma resimlerini paylaşma, sevecekleri kahramanların bulunduğu, ilgilerini çeken kitaplar seçme, okuduklarını öğretmenle paylaşma gibi uygulamalardan oluşmaktadır. Bu sonuçlar, Çakmak ve Yılmaz (2009), Jones (1996) ve Jacobs, Marrison ve Swinyard'ın (2000) görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Okuma materyallerine yönelik öneriler ise kitapların sonunda hikâye ile ilgili etkinlikler, bilmece, resim boyama vs. etkinlikler olması, harf puntolarının öğrencilerin yaşına uygun olması, resim, yazı ve sağlamlık yönünden iyi olması ve albenisinin iyi olması gibi özelliklerden oluşmaktadır.

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırma konusundaki beklentileri, "MEB ve Milli Eğitim Müdürlüğü"nden beklentiler, okul müdürlüğünden beklentiler ve velilerden beklentiler olarak tasnif edilerek analiz edilmiştir. Öğretmenlerin MEB ve Milli Eğitim Müdürlüğü'nden beklentileri okullara kitap takviyesi yapma, her sınıfa kitap seti gönderme, çok kitap okuyan çocukları afiş ya da bilboardlarda gösterme, Türkçe dersi haricinde okuma saati koyma, aylık güncel, bilimsel dergiler gönderme, iyi okuyan öğrencileri aileleri ile birlikte haftalık kamplara gönderme, okumayı geliştirici projeler düzenleme, sosyal medyada yayımlanacak ilginç okuma videoları hazırlama,

okullara kütüphane kurmayı destekleme, kamu spotları yaparak aileleri bilinçlendirme ve seviyelerine uygun metinleri Türkçe kitaplarına yerleştirme olarak tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin okuma alışkanlığı kazandırma konusunda okul müdürlüğünden beklentileri, küçük de olsa okula bir kütüphane kurma, sınıf ve okul kitaplıklarını her yıl yenileme, yazar kitap ve öğrencileri buluşturma, sınıflarda okuma köşesi için rahat minder ve oturaklar oluşturma, kütüphanelere öğrencilerin seviyelerine uygun TÜBİTAK kitapları alma, kitap fuarı, kütüphane gibi yerlere gezi düzenleme, hikaye yazan öğrencileri ödüllendirme, ünlü kişilerin katılımıyla birlikte okuma etkinlikleri yapma gelmektedir. Bu sonuçlar, Çetin ve Karaata (2010), Curtis ve Longo (1999), Bus ve van Ijendoorn (1995), Morrow, Gambrell ve Pressley (2003), Strommen, ve Mates (2004) ve Wilhelm'in (1997) araştırma bulguları ve görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Görüldüğü gibi literatürle öğretmenlerin beklentileri birçok yönden örtüşmektedir.

Öğretmenlerin velilerden beklentileri ise kendisi okuyarak çocuklarına örnek olma, öğretmen, veli ve çocukla birlikte okuma saati düzenleme, kitapçılara ve kitap fuarlarına götürme, evlerde uygun okuma ve okunanları değerlendirme ortamları oluşturma, sınıf kitaplığı oluşturmaya destek verme, kitap için bütçe ayırarak çocuğun istediği kitapları alma ve bebeklik döneminden itibaren kitapla tanıştırmadır. Alan yazına bakıldığında velilerin kendilerinin okuyarak çocuklarına model olmaları gerektiği (Tanju, 2010; Suna, 2006; Jacobs, Marrison, & Swinyard, 2000) okul ve sınıf kitaplıklarının işlevsel hale getirilmesi (Çakmak ve Yılmaz, 2009; Jones, 1996), bebeklik yaşlarında kitapların resimlerine ve okunan kitaplardaki kelimelerin seslendirilmesi, evde bir kitaplık oluşturulması, çocuklara oyuncaklarla birlikte kitap alınması (Bus, & van Ijendoorn, 1995), evde okuma zamanları oluşturma, okunan kitaplar üzerinde konuşma, kitabeveleri ve kitap fuarlarına gezi düzenleme (Lickteig, & Russell, 1993; Sofuoğlu, 1979) yönündeki görüş ve öneriler bu araştırmanın sonuçlarını önemli oranda destekler niteliktedir.

Bu sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

1. Öğretmenlere, öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak için takip edecekleri stratejileri içeren seminer ve kurslar düzenlenebilir.
2. Okuma alışkanlığı kazandırma konusunda deneyimlerin paylaşılabilmesi (EBA vb.) değişik platformlar oluşturularak, başarılı uygulamalar tanıtılabilir.
3. İyi okuyan öğrencileri onurlandırmak ve motive etmek amacıyla okul çapında, il çapında hatta ülke genelinde programlar düzenlenebilir.
4. Velileri sürece katmak amacıyla ülke genelindeki ilkokulları kapsayan MEB'in koordine ettiği projeler düzenlenebilir.

Kaynakça

- Aksoy, E. ve Öztürk, D. S. (2018). Öğrencilerdeki okuma alışkanlığının öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22 (1), 143-184.

- Akbayır, S. (2009). *Çocuğum neyi okumalı?* Ankara: Pegem Yayınları.
- Arıcı, A. F. (2005). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuma durumları (beceri- ilgi alışkanlık-eğilim)*. (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.162923).
- Baker, L., Deborah, S., & Kirsten, M. (1997). Home and family influences on motivations for reading. *Educational Psychologist*, 32, 69-82.
- Balcı, A. (2003). Bir okuma materyali olarak çocuk dergileri ve “çocuklara rehber”. *TUBAR*, 13, 319-349.
- Bayram, O. (1990). *İlkokul çağı çocuklarının okuma alışkanlığı ve Yenimahalle İlçe Halk Kütüphanesi Gezici Kütüphane Hizmeti*. (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 12432).
- Bugün (2014). TÜİK'ten utandıran kitap okuma raporu. <https://1000.kitap.com/haber>. Erişim Tarihi. 15.02.2019.
- Bus-Adriana, G., & Yan, I., Marinus, H. (1995). Mothers reading to their 3 year olds: The role of mother-child attachment security in becoming literate. *Reading Research Quarterly*, 30, 998-1015.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak-Kılıç, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (13. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Calp, M. (2010). *Özel eğitim alanı olarak Türkçe öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). New York: NY, US. Francis Group.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Curtis, M. E., & Longo, A. M. (1999). *When adolescents can't read: Methods and materials that work*. Brookline Books. Cambridge: MA.
- Çakmak, T. ve Yılmaz, B. (2009). Okul öncesi dönem çocuklarının okuma alışkanlığına hazırlık durumları üzerine bir araştırma: Hacettepe Üniversitesi Beytepe Anaokulu örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(3), 489-509.
- Çetin, Y. ve Karaata, C. (2010). Türk öğrencilerin kitap okumama sorununa çözüm önerileri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 202-215.
- Crain, T., Catherine, & Dale, P. S. (1992). Do early talkers become early readers? Linguistic precocity, preschool language, and emergent literacy. *Developmental Psychology*, 28, 421-429.
- Devrimci, H. (1993). *İlkokul 5. sınıf çocuklarında okuma alışkanlığının incelenmesi*. (Bilim uzmanlığı tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 31510).
- Dökmen, Ü. (1994). *Okuma becerisi, ilgisi ve alışkanlığı üzerine psikososyal bir araştırma*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Dunning, D. B., Mason, J. M., & Stewart, Janice, P. (1994). Reading to preschoolers: A responseto scarborough and dobrich and recommendations for future research. *Developmental Review*, 14, 324-339.
- EARGED. (2007). *Öğrencilerin okuma düzeyleri*, Ankara: https://www.meb.gov.tr/earged/earged/okuma_duzey.pf. Erişim Tarihi.21.01.2020.
- Goodman, K., & Goodman, Y. (1982). Spelling ability of a self-taught reader. F. Gollasch (Ed.), *Language and Literacy: The selected works of Kenneth S. Goodman*, 2, içinde, ss. 22-1226. London: Routledge ve Kegan Paul.
- Gönen, M., Öncü, E. Ç. ve Işıtan, S. (2004). *İlköğretim 5., 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi*. Milli Eğitim Dergisi, <https://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler>. Erişim Tarihi: 28 Mart 2019.
- Gudakovska, I. (1996). Students' reading habits in latvia. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 40(1), 64-68.
- Güngördü, E. (2006). Okuma alışkanlığı edinme sürecinde sınıf öğretmeninin sorumluluğu. *Gazi Üniversitesi ulusal sınıf öğretmenliği kongresi bildiri kitabı*. 1. Ankara: Pegem Akademi.
- Gürcan, H. İ. (1996). *Okuma alışkanlığı ile kitap yayıncılığının kültürel iletişim ve teknolojisine bağlı sorunları karşısında Türkiye koşulları temelinde bir model önerisi*. (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.51386)
- Gürler, Ü. (1999). *Çocuk kitapları ve anne-babaların bu konudaki tutumları üzerine bir inceleme*. (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 81914).
- İpşiroğlu, Z. (1997). *Eğitimde yeni arayışlar*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Jacobs, J. S., M., Timothy G., & Swinyard, W. R. (2000). Reading aloud to students: Anational probability study of classroom reading practices of elementary school teachers. *Educational Psychology*, 21, 171-193.
- Jensen, K., Papp, S., & Richmond, B. (1998). *Improving children's habits in recreational reading*. Chicago: Saint Xavier University & IRI/Skylight Field-Based Masters Program.
- Jones, W. F. (1996). Teachers as readers/students as readers. Sustaining the vision. (pp: 17-21) *Conference of the International Association of School Librarianship*, England.
- Karazahin, M. (2009). *İlköğretim ve ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okuma kültürlerinin değerlendirilmesi*. Ankara: MEB, Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı.
- Lickteig, M. J., & Russel, J. F. (1993). Elementary teachers' read-aloud practice. *Reading Teacher*, 30, 202-208.
- Lonigan, C. J. (1994). Reading to preschoolers exposed: is the emperor really naked? *Developmental Review*, 14, 303-323.
- Maraşlı, A. (2005). *Okumayı sevdirmeye yolları*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

- MEB (2018). *Türkçe öğretim programı*: Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks: CA Sage.
- Morrow, L. M., Gambrell, L. B., & Pressley, M. (2003). *Best practices in literacy instruction* (2nd ed.). New York: Guilford.
- Olçay, B. (1990). *İlkokul çağı çocuklarının okuma alışkanlığı ve Yenimahalle İlçe Halk Kütüphanesi Gezici Kütüphane Hizmeti*. (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.12432).
- Özen, F. (2001). *Türkiye'de okuma alışkanlığı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özgen, B. (1992). *Okuma alışkanlığı üzerine*. *ABC Dergisi*, 72, 6-8.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Sağlamtuğ, T. (1989). Türk gençlerinin okuma alışkanlıkları, *Türkiye'de ve Almanya Federal Cumhuriyeti'nde gençlere yönelik kütüphane hizmetleri*, Ankara: <http://genclikbirikimi.org/kunye>. Erişim Tarihi: 21.01.2020.
- Sağlamtuğ, T. (1990). Türkiye'de üniversite kütüphanecilik bölümlerinin 4. sınıf öğrencilerinin özgür (boş) zaman-ders dışı okuma alışkanlıkları üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 4(1), 3-21.
- Scarborough, H. S., & Dobrich, W. (1994). On the efficacy of reading to preschoolers. *Developmental Review*, 14, 245-302.
- Sever, S., İnce-Samur, A. Ö., Doğan, B. N., Çıldır, B. ve Bulut, S. (2013). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma kültürü edinme düzeyleri ile kitle iletişim araçlarını kullanma alışkanlıklarının incelenmesi*. İstanbul: I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı, Çocuk Vakfı Yayınları.
- Sofuoğlu-Gönen, M. (1979). Anaokullarına giden 5 ve 6 yaş çocuklarının seçilmiş resimli kitapları hakkında beğenilerinin incelenmesi, Ankara: *T.K.D.B.* 28(3), 151-156.
- Sünbül, A. M., Yılmaz, E., Demirer, V., Ceran, D. Işık, A., Çintaş, D., Çalışkan, M. ve Alan, S. (2010). *İlköğretim öğrencileri kitap okuma alışkanlıkları: Konya ili araştırma raporu. (5-6-7-8. Sınıflar)*. Konya: Selçuk Üniversitesi
- Staiger, R. C. (1979). *Roads to reading*. Paris: UNESCO.
- Strommen, L. T., & Mates, B. F. (2004). Learning to love reading: Interviews with older children and teens. *Journal of Adolescent ve Adult Literacy*, 48, 188-199.
- Suna, Ç. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlıklarını etkileyen etmenlerin analitik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi*, (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.187992).
- Tanju, E. H. (2010). Çocuklarda kitap okuma alışkanlığı'na genel bir bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21, 30-39.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2019). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/?kelime>, Erişim Tarihi: 29 Aralık 2019.
- Ülper, H. (2011). Öğrenci açısından okumaya güdüleyici etmenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 941-960.
- Vogt, W. P., Gardner, D. C., & Haefele, L. M. (2012). *When to use what research design*. New York: Guilford Press.
- Wilhelm, J. D. (1997). *You gotta be the book: teaching engaged and reflective reading with adolescents*. New York: Teachers College Press.
- Yavuzer, H. (2012). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8th ed.). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, B. (2012). Okumanın nörobiyolojisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(1), 142-14.

Araştırma Makalesi • Research Article

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İşe Tutkunluk Arasındaki İlişkinin Ölçülmesi: Bankacılık Sektörü İle İlgili Bir Araştırma

Measuring The Relationship Between Organizational Citizenship Behavior And Job Engagement: A Study In The Banking Sector

Edip Örucü^a, İtir Hasırcı^{b,*}

^a Prof. Dr., Bandırma OnYedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 10200, Bandırma/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3301-7496

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma OnYedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 10200, Bandırma/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5449-2640

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Eylül 2019

Düzeltilme tarihi: 12 Ocak 2020

Kabul tarihi: 30 Ocak 2020

Anahtar Kelimeler:

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

İşe Tutkunluk

Banka

ÖZ

Çalışanların buldukları kuruma fayda sağlamak niyetiyle rol fazlası davranışlarda bulunmaları hali örgütsel vatandaşlık olarak tanımlanmaktadır. Çalışanın kendini işine her açıdan adanması da işe tutkunluktur. Bu çalışmanın amacı işe tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmanın evreni Bandırma’da bulunan özel ve devlet bankalarında çalışmakta olan 250 banka personelidir. Bu sayıdan 110 çalışan ile bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve işe tutkunluk ilişkisi güvenilirlik analizleri, korelasyon ve çoklu regresyon analizleri ile incelenmiştir. Yapılan analizler neticesinde işe tutkunluğun alt boyutlarından sadece dinçlik değişkeninin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 12 September 2019

Received in revised form 12 January 2020

Accepted 30 January 2020

Keywords:

Organizational Citizenship Behavior

Job Engagement

Bank

ABSTRACT

Organizational citizenship is defined as the act of over role behavior of employees with the intention of providing benefits to the organization. The dedication of the employee to his/her work in all respects is the work engagement. The aim of this study is to demonstrate the effect of passion for work on organizational citizenship behavior. The population of the study is the 250 staffs of private and state banks in Bandırma. The survey was conducted with 110 employees. The relationship between organizational citizenship behavior and passion for work has been studied through reliability analyses, correlation and multiple regression analyses. The results of the study showed that only the lustre variable from the lower dimensions of passion for work had a significant effect on organizational citizenship behavior.

1. Giriş

Bu çalışmanın amacı, örgütsel vatandaşlık davranışı ve işe tutkunluk ile ilgili kavramsal bir yazın taraması gerçekleştirmek, bu kavramlara ilişkin tanımlamaları yapmak, diğer kavramlardan farklarını incelemek ve Türkçe literatüre kazandırmaktır. Örgütlerin yüksek performansla

çalışabilmesi ve örgütün amaçlarına tutkuyla bağlanmış bir örgütsel davranışın oluşturulabilmesi için tartışılan konuların başında örgütsel vatandaşlık davranışı gelmektedir (Avcı, 2015: 11-26). Bu kavram örgütte yardım etmeyi ve centilmenlik davranışı ele almaktadır. Çalışanlar formal iş tanımlarından bağımsız gönüllü olarak ekstra rol davranışları sergilerlerse örgütsel vatandaşlığı gerçekleştirmiş olurlar (Meng vd., 2011: 1-5). Çünkü

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: itir8686@gmail.com

çalıştıkları örgütün devamlılığı ve verimliliği için çalışanların ekstra rol davranışları sergilemeleri gittikçe önem arz etmektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışı gösteren bireylerin örgüt içerisindeki iş performanslarının diğer çalışma arkadaşlarına nazaran daha yüksek seviyede olduğu saptanmıştır. Ancak genel anlamda bakıldığında örgütsel vatandaşlık davranışının nasıl geliştirilebileceği, hangi kavramlar tarafından tam olarak desteklendiği belirlenememiştir.

İşe tutkunluk ise çalışanın kendini fiziksel, zihinsel ve duygusal anlamda işine adanması ile oluşmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak işe tutkunluk kavramının oluşması için çalışan performansının artırılması gerektiği savunulabilir. İşe tutkunluk psikoloji, insan kaynakları gibi kavramları da incelemeye yönelik bir kavramdır (Shuck vd., 2011: 427-445). Ayrıca bu kavram iş tatmini, örgütsel vatandaşlık, örgütsel bağlılık, işe bağlılık gibi kavramlardan da tamamen farklıdır. Tükenmişlik kavramının tamamen zıttı olarak kabul edilen işe tutkunluk enerjik olmayı, sorumluluklarını rahat bir şekilde yerine getirebilmeyi ve işini sevmeyi ele alır (Schaufeli ve Bakker, 2003). İşe tutkunluk, dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma ile ilgili ruhsal bir durum olarak kabul edilir. Ayrıca geçici bir ruh hali olmayıp kısa sürede de değişen bir durum değildir. Dinçlik boyutunda kişi enerjisini harcama hususunda istekli olmalıdır. Adanmışlık boyutunda işine dört elle sarılabilmeli ve coşkuyla kendini işine admalıdır. Yoğunlaşma boyutunda da işgören, çalışmaktan keyif alabilen, zorunluluk ile değil tamamen kendi isteği ve arzusu ile mutlu bir şekilde çalışabilen bir birey olabilmelidir. Türkiye’ bu iki değişken arasında sınırlı sayıda yapılmış olup, bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar gerçekleştirdiğimiz çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Çalışmanın hedefi işe tutkunluk ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi işe tutkunluğun alt boyutları olan dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşmayı da dâhil ederek ölçmektir. Yapılan analizler neticesinde işe tutkunluğun bir alt boyutu olan dinçlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yine dinçlik boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlara dayanarak yöneticiler için işe tutkunluğun dinçlik boyutunun önemi vurgulanarak, öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

2. Literatür Analizi

2.1. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Dennis Organ tarafından kullanılmış olan bu olgu, iş görenlerin örgüt yararına olan davranışları kendi rızalarıyla yani isteyerek yerine getirebilmeleridir. Örgütsel vatandaşlık davranışında çalışanlar olumsuz koşullara rağmen çalıştıkları kurumun yararına olacak davranışları gerçekleştirmelerini sağlar. Organ örgütsel vatandaşlık davranışını alt boyutları ile şöyle ifade etmiştir (Organ, 1988).

Özgecilik/Yardımseverlik: Bireyin kendi işi olmamasına rağmen diğer takım arkadaşlarına yardım etmesidir. Yeni işe başlayan iş görene üst yöneticisinin yardım etmesi hali buna örnek gösterilebilir. Örneğin; göreve yeni başlamış bir

iş arkadaşına fotokopi makinesini nasıl kullanacağı hususunda yardımcı olmak, işte zorlanan arkadaşına yardım etmek de bu boyuta örnek olarak gösterilebilir. Organ (1988) bu boyut ile ilgili görevi olmaksızın çalışma arkadaşına yardım eden işgörenlerin özgecilik davranışı gösterdiklerini belirtmiştir (Organ, 1988). Podsakoff ve Mackenzie de özgeciliği işgörenin, iş ile ilgili gelişebilecek olası sorunlara karşı uzman kişilere yardımcı olup, örgütün yararına davranması şeklinde tanımlamıştır (Podsakoff ve Mackenzie, 1993: 1-40).

Vicdanlılık/ Görev Bilinci: Kişinin asıl işinin dışında da çalıştığı kurumda başka işlere yardımcı olması halidir. Bu boyutta işgörenler yüksek düzeyde çalışma bilincine sahiptirler ve örgüt içinde gönüllü olarak sorumluluk alabilirler. İşgörenler bu boyut ile zamanı daima verimli kullanırlar ve böylece çalıştıkları örgüte daha fazla zaman ayırırlar. Vicdanlılığı fazla olan kişiler güvenilir, sağlam karakterli ve çalışkan bir yapıya sahiptirler.

Sportmenlik/Centilmenlik: Bireyin işyerinde olabilecek olumsuz halleri şikâyet etmeden çalışmalarına devam etmesidir. Centilmen kişiler çalıştıkları örgütte gereksiz gerginliklerden uzak durmaya çalışırlar ve çatışmalardan daima kaçınırlar. Bu boyutta örgüt için barışçıl bir ortam sağlanmış olur ve örgüt içinde olabilecek anlaşmazlıklar çözülebilir.

Nezaket: Bireylerin çalıştıkları örgütü ilgilendirecek kararlar almadan önce takım arkadaşlarını, üstlerini ve astlarını bilgilendirmesi durumudur. Örgütsel iletişimi arttıran bu kavram sorunların ortaya çıkması engeller veya olası sorunları hafifletir. Nezaket boyutu işgörenler arasında bilgi alışverişini arttıran ve bu bilgiyi herkesle paylaşmayı sağlayan bir kavramdır. Organ nezaketi, yaklaşan olaylara ve örgütsel etkinliklere dayalı olarak işgörenlerin bu konularda çalıştıkları örgütü bilgilendirmeleri ve örgüte yardım etmeleri şeklinde tanımlamıştır (Organ, 1988).

Sivil Erdem: Bireyin örgütsel faaliyetlere gönüllü olarak katılması durumudur (Kaplanseren, Örücü, 2018: 1-21). Bu kavram örgütte çalışan her işgörenin gönüllü olarak işlere katılımını açıklar (Özdevecioğlu, 2003: 117-135). Çalışanlar çalıştıkları örgütün gelişimine katkı sağlamak için ve örgütü etkileyebilecek her türlü olaya karşı kendilerini sorumlu hissederler. Kişi örgütsel politikalar, konulara katılan ve katkı sağlayan bir yapıdadır. Sivil erdem boyutuna örnek olarak kişisel e-postaları, örgütün e-postalarını okumak, bireysel sorunları tartışabilmek, örgütü olumlu yönde etkileyebilecek gelişmeleri yakından takip etmek, çalıştıkları örgütte yaşanabilecek olası değişimleri de yakından takip etmek ve bu değişimlerin başkaları tarafından kabul edilmesi için çabalamayı verebiliriz.

Pozitif ruhsal yapıya sahip olan işgörenlerin daha fazla örgütsel vatandaşlık davranışı sergiledikleri görülmüştür. Dışa dönük çalışanlar her şartta uyumlu olurken içe dönük olanlar böyle tavırlar sergileyememektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışı bir örgütte artmaya başladıkça o örgütte işgören bağlılığı oluşacaktır ve örgüt çalışılabilir bir ortam haline dönüşecektir (Çimen, 2016: 1-5). Tabi ki yöneticinin de özellikleri örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyici bir faktör olarak belirtilmektedir. Yönetici çalışmasını destekleyici tavır sergileyerek, gerektiği

durumlarda kendisi de sorumluluk almaktan kaçınmamalıdır (Muçaoğlu, 2006).

Örgütsel vatandaşlık davranışı birçok çalışmada değişik adlarla ifade edilmektedir (Sezgin, 2005: 317-339).

Örgütsel vatandaşlık tamamen içten gelen davranışlar olmakla beraber karşılık beklemeden kendini çalıştığı kuruma adama durumudur (Organ, 1998). Örgüt çalışanlarının gönüllü katılımlarıyla desteklenen bir kavramdır (Ünüvar, 2006). Örgütsel davranış ile değişik özellikleri taşıyan iş görenler arasında takım çalışması profesyonellik bazında önemlidir (Çimen, 2016: 1-5).

2.2. İşe Tutkunluk

İlk kez William A. Kahn'ın kullandığı bu kavram, kişilerin çalıştığı kurumda yaptığı görevlerle bireysel özellikleri arasındaki uyumun son derece önemli olduğunu ön plana çıkarmaktadır. İşe tutkunluk kavramının geliştiği çalışanlarda tükenmişlik sendromunun azaldığını belirtmişlerdir. Schaufeli, tükenmişlik sendromuna yakalanan çalışanların dahi işe tutkunluk düzeylerinin yüksek olabileceğini belirtmiştir. İşe tutkunluk olgusunda işgörenler kişisel kaynaklarını ve onlara verilen uygun koşulları değerlendirip, bunları işlerine aktarırlar (Başoda, 2017: 71-95).

İşe tutkunluk kişinin, bir işin veya işletmenin özelliklerine dair bir tutumundan ziyade, belli psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması ile kendisi ve işyerindeki rolü arasında kurduğu kuvvetli duygusal bağ ve işe adanmışlık sonucu gelişen güdüleyici bir durumdur (Christian vd., 2011; Truss vd., 2013: 89-136). İş görenlerin kişisel ihtiyaçlarını sağlamaları açısından mühim bir kavramdır (May vd., 2004: 11-37). Stresi düşürüp, motivasyonu yükseltir. Belirtilen tanımlar karlılık, kurumun büyüyüp gelişmesi hız kazanır (Turgut, 2010: 57-89).

İşe tutkunluğu üç tane alt boyutu mevcuttur. Bunlar: dinçlik, yoğunlaşma ve adanmışlıktır.

Dinçlik, (Vigor) iş görenin çalışırken yorulmadan işine devam etmesidir (Bakker, Demerouti, Lieke, 2012). Bu kavrama göre işgören zor durumda kalsa dahi işini yapmaya devam eder. Böylece yaratıcılık hissi artar ve başarı yükselir (Salanova ve ark., 2005: 555-564). İşe tutkunluk yaşayan işgörenlerin tutumları şu şekildedir (Schaufeli vd., 2003: 1218):

- Çalışırken kendilerini enerjik hissederler,
- Ruh halleri sürekli canlıdır,
- İşe gitmek için heveslidirler,
- Uzun süre çalışabilirler ve asla sıkılmazlar,
- Olumsuz durumlara karşılaşırsalar bile dik bir duruş sergilerler.

Dinçlik boyutu işgörenler ruhsal hayatlarını etkileyen bir öneme sahiptir. Bu boyutta çalışan, her türlü zorluğa karşı dayanıklılık gösterebilecek bir yapıya sahip olarak görülmektedir. Bilgi edinmeyi seven, fedakâr olan ve çalıştığı örgütle her açıdan uyumlu çalışabilen bireyler bu boyuta dâhildir.

Yoğunlaşma, işgörenlerin işini yaparken tüm yeteneklerini ve dikkatlerini yaptıkları işe vermesi ve konsantre olması,

bu durumdan da mutluluk duyması durumudur. Bu boyut motivasyon kavramında farklı olmakla beraber işgörenleri zihinsel yoğunluk gerektirdiği için etkilemektedir. Yoğunlaşma boyutunun olumlu özellikleri olduğu kadar olumsuz özellikleri de bulunmaktadır. Örneğin; işgören kendini tamamen işine verdiği zaman kişisel ilişkilerinde zorluk çekecek ve kendine zaman ayıramayacaktır. Böylece belki dinlenmeye ihtiyacı olan işgören dış dünyadan kendisini tamamen soyutlayacaktır.

Adanmışlık, bireyin yaptığı işe olan bağlılığı ile ilişkilidir (Wilmar ve ark., 2004: 294). Kendilerini işe adanmış olan işgörenler işlerini daima çekici görürler ve işlerini anlamlı bulurlar. Bu durum kişinin çalıştığı iş ile bütünleştiğini göstermektedir. Adanmışlık boyutunu taşıyan bireylerin özellikleri şöyle sıralanabilir (Gıcı ve Tabançalı, 2011):

- Yaptıkları iş bu kişiler için daima bir anlam ifade eder,
- Her iş bu kişiler için heyecan vericidir ve çalıştıkça yaptıkları işten gurur duyarlar,
- Yaptıkları işte kariyer fırsatları yakalayacakları inancı içerisinde oldukları,
- Çalıştıkları örgüte sadık kalırlar,
- Örgüte faydalı olabilecekleri şekilde hareket ederler.
- Ait olma duygusunu arttıran bu boyut, işgörenlerin gönülden çalışmalarını sağlayıp, çalıştıkları örgütün amaçlarını benimsemelerini ve oluşabilecek negatif durumlara karşı daima hazırlıklı olmalarını sağlar.

2.3. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İşe Tutkunluk İlişkisi

İlgili literatür incelendiğinde iki değişkenin arasında sınırlı sayıda çalışma yapıldığını görülmektedir. Bu sebeple yapılacak bu çalışma ve bu çalışmaya benzer çalışmalar literatüre katkı sağlayacaktır. Bu iki kavram arası ilişkiyi incelemeye yönelik literatür analizini incelediğimizde şu sonuçlara ulaşıyoruz;

Kaplanseren ve Örucü 2018 yılında Balıkesir'deki üç yıldızlı otellere yaptıkları anket çalışmasını 134 çalışana ulaştırmış ve 127 kişiden geri dönüş almışlardır. Elde edilen veriler SPSS paket program ile değerlendirilmiştir. İşe yoğunlaşma ve adanmışlık arasında bulunan anlamlı farklılık ile cinsiyetler ve nezaket arası ilişki sonucunda kadınların erkek iş görenlere göre işlerine daha fazla katıldıkları görülmüştür. Bunların nedenleri arasında çalışılan örgütte rekabet, güç elde etme isteği gibi hususlar bulunmaktadır. Kadınların çalıştıkları örgütte işte kalıcı olabilmek adına işlerine dört elle sarıldıkları görülmüştür (Kaplanseren ve Örucü, 2018: 1-21).

Cankır 2016 yılındaki çalışmasında Kırklareli Üniversitesinde çalışan 303 akademisyen arasında anket tekniğini kullanmak suretiyle çalışmasını gerçekleştirmiştir. Çalışmanın temel amacı işe tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini ölçmektir. Korelasyon analizi sonucuna göre belirttiğimiz iki değişken arasında olumlu bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Regresyon analizi sonucunda işe tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışının önemli bir bölümünü açıkladığı, alt boyutlar olarak incelendiğinde dinçlik boyutunun diğer boyutlara göre daha çok etkilendiğini saptamıştır. Sonuçta dinçlik

duygusuna sahip akademisyenlerin daha çok örgütsel vatandaşlık davranışı sergiledikleri belirlenmiştir (Çankır, 2016: 766-773).

2016 yılında Çin’de 12 otel kapsamında 303 işgören ile yapılan bir diğer çalışmada belirtilen iki değişken arasında olumlu bir ilişkiye ulaşılmıştır (Lyu, 2016: 69-80).

Runhaar, Konermann ve Sanders tarafından 2013 yılında yapılan ve 211 öğretmen üzerinde sürdürülen çalışmada işe tutkunluğun örgütsel vatandaşlığa etki ettiği belirlenmiştir. Çalışma işe tutkunluğun işletme açısından pozitif etkiler yarattığı ve örgütsel vatandaşlığı olumlu etkilediği sonucunu getirmiştir (Runhaar vd., 2013: 99-108).

Kataria, Garg ve Rastogi 2013 yılında 13 farklı örgütte ve 278 işgören arasında yaptıkları çalışmada çalışma ortamının işgörenin daha rahat olabileceği şekilde düzenlendiğinde işe tutkunluğun artacağını, işe tutkunluk arttığında örgütsel vatandaşlığı da pozitif yönde etkileyeceğini belirtmişlerdir (Kataria vd., 2013: 217-242).

3. Araştırmanın Yöntemi ve Hipotezler

Bu çalışmanın amacı belirtilen iki değişkenin arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır ve elde edilecek sonuçlar ışığında örgütlere belirli düzeylerde tavsiyelerde bulunulacaktır.

Araştırmanın evrenini Balıkesir’in Bandırma ilçesindeki mevcut 11 bankanın 250 çalışanı oluşturmaktadır. Yapılan anketlerden 110 tanesinden kesin dönüş sağlanmış olup, çalışmanın örneklemini 110 kişiden oluşmaktadır. Çalışanların 68’i kadın ve 42’si erkektir. Çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler bir paket program yardımıyla değerlendirilerek analiz edilmiştir.

Araştırmada işe tutkunluğu ölçmek için Schaufeli tarafından geliştirilen Utrecht Work Engagement Scale ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği de Türkçe’ye Harun Şeşen ve Nejat Basım tarafından, Podsakoff ve Mackenzie çalışmasından uyarlanan 19 soruluk, (2000) senesinde yapılan çalışmadan uyarlanmıştır. Örneklem sayısı 200’ün altında olduğu için faktör analizi uygulanamamıştır (Gürbüz ve Şahin, 2017).

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁: İşe tutkunluğun bir alt boyutu olan dinçlik ile örgütsel vatandaşlık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: İşe tutkunluğun bir alt boyutu olan adanmışlık ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: İşe tutkunluğun bir alt boyutu olan yoğunlaşma ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: İşe tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{4a}: İşe tutkunluğun bir alt boyutu olan dinçliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{4b}: İşe tutkunluğun bir alt boyutu olan yoğunlaşmanın örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{4c}: İşe tutkunluğun bir alt boyutu olan adanmışlığın örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

4. Araştırmanın Bulguları

Aşağıdaki tabloda işe tutkunluk, alt boyutları ve örgütsel vatandaşlık davranışı için Cronbach’s Alpha değerleri verilmiştir.

Tablo 1: Güvenilirlik Analizleri

	Cronbach's Alfa	Örneklem Sayısı
Dinçlik	,745	110
Adanmışlık	,722	110
Yoğunlaşma	,826	110
İşe Tutkunluk	,848	110
Örgütsel Vatandaşlık	,755	110

Güvenilirliklerini incelediğimizde işe tutkunluk için 0,848 bulunan değer neticesinde ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılabilir. Örgütsel vatandaşlık ölçeğinin Cronbach’s Alpha değeri ise 0,755 bulunmuştur ve bulunan tüm değerler gibi bu değerde güvenilir kabul edilmiştir. İşe tutkunluk ölçeğinin her bir alt boyutu için Cronbach’s Alpha değerleri belirtilmiştir.

Tablo 2: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Değişken	Frekans	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Kadın	68	61,8
	Erkek	42	38,2
Yaş	18-24	3	2,7
	25-31	31	28,2
	32-38	49	44,5
	39-45	19	17,3
	46 ve üstü	8	7,3
Eğitim	Lise	10	9,1
	Önlisans	8	7,3
Durumu	Lisans	88	80,0
	Yüksek	4	3,6
	Lisans/Doktora		
Kurumda Çalışma Süresi	1 Yıldan az	8	7,3
	6-10	64	58,2
	11-15	22	20,0
	16-20	6	5,5
	21 ve üstü	10	9,1

Tablo 2’deki sonuçlar incelendiğinde katılımcıların %61,8’inin kadın, %38,2’sinin erkek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların yaşları incelendiğinde çoğunluğunun %44,5 yüzde ile 32-38 yaş arası olduğu saptanmıştır. Eğitim düzeylerinin çoğu lisans olmakla beraber kurumda çalışma süresinin 6-10 yıl arasında yoğunlukta olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 3: Basıklık-Çarpıklık Değerleri

	Basıklık	Çarpıklık
İşe Tutkunluk	-,396	,298
Örgütsel Davranış	-,091	,686

Tablo 3'te ölçekte bulunan ifadelerin basıklık ve çarpıklık değerleri belirtilmiştir. Yapılan analiz sonucunda işe tutkunluk değişkeni için basıklık değerinin (-,396), çarpıklık değerinin (,298) ve örgütsel vatandaşlık değişkeni için basıklık değerinin (-,091), çarpıklık değerinin (,686) olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular verilerin normal dağıldığını ve ifadelerin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: İşe Tutkunluğun Alt Boyutlarıyla Örgütsel Vatandaşlığa İlişkin Korelasyon Analizi

		Dinçlik	Adanmışlık	Yoğunlaşma	Örgütsel Vatandaşlık	İşe Tutkunluk
Dinçlik	Pearson Correlation	1				
	Sig.	-				
	N	110				
Adanmışlık	Pearson Correlation	,381**	1			
	Sig.	,000	-			
	N	110	110			
Yoğunlaşma	Pearson Correlation	,095**	,535**	1		
	Sig.	,322	,000	-		
	N	110	110	110		
Örgütsel Vatandaşlık	Pearson Correlation	,412**	,032	-,070	1	
	Sig.	,000	,741	,469	-	
	N	110	110	110	110	
İşe Tutkunluk	Pearson Correlation	,692**	,883**	,654**	,183	1
	Sig.	,000	,000	,000	,056	-
	N	110	110	110	110	110

** p<0.01, *p<0.05

Tablo 4'te verilen sonuçlara göre anlamlılık oranı (Sig.2-tailed) 0,05'ten küçük olduğu için işe tutkunluğun bir alt boyutu olan dinçlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre (**H₁**: İşe tutkunluğun bir alt boyutu olan dinçlik ile örgütsel vatandaşlık arasında anlamlı bir ilişki vardır.) hipotezi kabul edilmiştir. Fakat işe tutkunluğun diğer alt boyutlarından yoğunlaşma ve adanmışlık ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasından (Sig.2-tailed) 0,05'ten büyük olduğu için anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuca göre **H₂** ve **H₃** hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 5: Anova Tablosu

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Anova	
				F	Sig.
1000	0,435	0,189	0,167	8,261	0,000

*Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Tablo 5'teki Anova tablosunda modelin anlamlılığı bağımlı değişkendeki (örgütsel vatandaşlık davranışı) varyansın model tarafından ne kadar iyi açıklandığını belirtir. Tablodaki anlamlılık değeri (Sig.) 0.05 değerinden küçük

olduğu için regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p<0,001).

Tablo 6: İşe Tutkunluk ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki Regresyon Analizi

Model	B	Std. Hata	β	T	Sig.
Sabit	3,633	0,223		16,313	0,000
İşe Tutkunluk	0,132	0,068	0,183	1,929	0,056

Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık

Tablo 6'da belirtilen Sig. Değeri 0,005 değerinden büyük olduğu için (0,056) işe tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Bu durumda H₄ hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7: İşe Tutkunluk ve Alt Boyutları İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki Çoklu Regresyon Analizi

Model	B	Std. Hata	β	T	Sig.	Tolerance	VIF
Sabit	3,112	0,242		12,863	0,000		
Yoğunlaşma	0,009	0,073	0,018	0,121	0,904	0,329	3,039
Dinçlik	0,378	0,108	0,560	3,503	0,001	0,300	3,338
Adanmışlık	-0,156	0,151	-0,217	-1,031	0,305	0,173	5,774
Bağımsız Değişkenler: Dinçlik, Adanmışlık, Yoğunlaşma				Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık			

Tablo 7 örgütsel vatandaşlık davranışının ne kadarının işe tutkunluğun alt boyutları olan adanmışlık, yoğunlaşma, dinçlik tarafından belirlendiğini tanımlayabilmek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken örgütsel vatandaşlık davranışı ile bağımsız değişkenlerden sadece dinçlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Modele göre dinçlik boyutunda gerçekleşen bir birimlik artış diğer değişkenler sabitken örgütsel vatandaşlık davranışında 0,560 birimlik artışa neden olmaktadır. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde işe tutkunluğun bir alt boyutu olarak kabul edilen dinçliğin örgütsel vatandaşlığa etkisi olduğu saptanmıştır. İşgörenin çalışma ortamında kendini enerjik hissetmesi iş performansı ve örgütsel vatandaşlık davranışını artıracaktır.

5.Sonuç ve Öneriler

Araştırmaya katılanların çoğunluğu 32-38 yaş aralığında, kurumda 6-10 yıl arasında çalışmakta olan, lisans eğitimi düzeyinde ve kadın banka personelleridir.

Yapılan analizler neticesinde işe tutkunluğun bir alt boyutu olan dinçlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuca göre (H₁: İşe tutkunluğun bir alt boyutu olan dinçlik ile örgütsel vatandaşlık arasında anlamlı bir ilişki vardır.) hipotezi kabul edilmiştir. Ancak işe tutkunluğu diğer alt boyutlarından olan yoğunlaşma ve adanmışlık ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Dinçlik arttığı zaman örgütsel vatandaşlık davranışının da arttığı tam tersi dinçlik kavramı azaldığında örgütsel vatandaşlık davranışının da azaldığı belirlenmiştir. Bu iki değişkenden birinin artırılmasına yönelik gerçekleştirilen faaliyetlerin diğer değişkeni de arttırdığı tespit edilmiştir.

Yapılan basit regresyon analizi neticesinde işe tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Bu sonuca göre (H₄: İşe tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.) hipotezi reddedilmiştir. Çoklu regresyon analizi neticesine göre ise bağımlı değişken örgütsel vatandaşlığı açıklamada sadece dinçlik alt boyutunun anlamlı etkisi vardır ($\beta = 0,560$, $p < 0,01$). Elde edilen bulgulara göre (H_{4a}: İşe tutkunluğun bir alt boyutu olan dinçliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.) hipotezi kabul edilmiştir. Diğer iki bağımsız değişkenden yoğunlaşma ($\beta = 0,018$, $p > 0,01$) ile adanmışlığın ($\beta = 0,217$, $p > 0,01$) anlamlı katkısı yoktur. Analiz sonuçlarına

göre H_{4b} ve H_{4c} hipotezleri reddedilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve işe tutkunluk kavramlarının bir örgütte artırılması için çalışanlara kendilerini güvende hissedebilecekleri çalışma ortamı, destekleyici eğitim fırsatları, kendilerini geliştirme olanakları sunulmalıdır. Dinçlik duygusuna sahip banka çalışanlarının daha çok örgütsel vatandaşlık davranışı gerçekleştirdikleri görülmüştür. Yani kendilerinden talep edilen çalışma performansının üstüne çıkabilmişlerdir.

Anova tablosunda buluna R² değeri (0,189)'a göre örgütsel vatandaşlık davranışındaki %18 oranındaki varyansın dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma alt boyutları tarafından açıklandığını gösterir. Ancak, Beta katsayıları incelendiğinde, tüm bağımsız değişkenler modele sokulduğu zaman yalnızca dinçlik alt boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışını açıklamada anlamlı katkısının olduğu görülmektedir.

İnsan, işletmeler için önemli bir faktör olarak görülmektedir. Çalışanların başarılı olabilmeleri için belirli eğitimlerden geçmesi ve kendi çabalarını da dâhil ederek bu iki kavramın artması için gayret göstermeleri gereklidir (Kaplanseren, Örücü, 2018). İşe tutkunluk ve örgütsel vatandaşlık davranışı bu faktörleri arttırarak işgörenleri çalıştıkları örgütün adına tanımlanmış iş rollerinin de ötesine geçirecek faydalı faaliyetlerde bulunmalarını sağlayacaktır. Bu sebeplerden dolayı işe tutkunluk ve örgütsel vatandaşlığı arttırmak için kurumların çalışmalarında bulunması gereklidir. Kurumsal kaynaklar örgütün yararına kullanılır ve işgörenin eğitimine önem verilirse, kendilerine geliştirmeleri için olanaklar tanınırsa iki değişkende artış sağlanabilir. Öz yeterliliği ve özsaygısı gelişen işgören, çalıştığı kuruma daha çok bağlanacak ve çalışma şevki de yükselecektir. Personel güçlendirilirse, yetkisi arttırılırsa işgören üzerindeki baskı ve stres azalacak, işe tutkunluk ve örgütsel vatandaşlık artacaktır.

Dinçlik, işgörenin yorulmadan enerjik halde hem fiziki hem de zihnen çalıştığı örgütte koşullara uyum sağlamasıdır. Çalışan zor durumda kalsa dahi işini yapmaya devam eder. Böylece yaratıcılık hissi artar ve başarı yükselir. Yöneticilerin çalışanlarının dinçlik boyutunu geliştirmeleri sadece psikolojik yönüyle değil fiziksel yönüyle de ilgilenmelerini gerektirir. Banka çalışanları haricinde imalat sektörü çalışanlarında da araştırmanın yinelenmesinde yarar vardır. İşgörenlerin kendilerini daha dinç hissetmeleri için çalıştıkları ortamda konforun sağlanması gereklidir. Bunun yanı sıra dinlenme araları uygun aralıklarla yapılmalı, çalışma süreleri normalin üstünde olmamalı, işyerlerine ulaşmaları için gerekli imkânlar tanınmalıdır.

Bu araştırma Bandırma ilçesinde bulunan 11 bankanın 110 çalışanı arasında yapıldığı için hem örneklem sayısının kısıtlı olması hem de belli sınırlar içerisinde yapılması bakımında belirli kısıtlara sahiptir. Örneklem sayısı artırılarak daha faydalı sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

- Avcı, A. (2015). Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Kavramsal Gelişimi ve Eğitim Örgütleri Açısından Etkileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 11-26.
- Bakker, A., & Demerouti, E. (2012). Work Engagement, Performance and Active Learning: The Role of Conscientiousness. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2), 555-564.
- Başoda, A. (2017). İşe Tutkunluk: Kavramsal Açıda Bir İnceleme. *Tarihin Peşinde*, 17, 71-95.
- Christian, M., & Truss, (2011). Work Engagement: A Quantitative Review and Test of Its Relations with Task and Contextual Performance. *Personnel Psychology*, 10(1), 89-136.
- Çankır, B. (2016). Çalışmaya Tutkunluğun Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi ve Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 61(4), 766-773.
- Çimen, M. (2016). Yönetimde Yeni Yaklaşımlar: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı. *Acıbadem Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1, 1-5.
- Gıcı A., ve Tabancalı, E. (2011). The Level of Organizational Commitment of English Instructors Who Work in Preparatory School at Private Universities in European Part of Istanbul. *6th International Balkan Education and Science Congress, Macedonia*.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kaplanseren, S., & Örucü, E. (2018). İşe Tutkunluğun Örgütsel Vatandaşlığa Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-21.
- Karaarslan, A., Özler, D., & Kulaklıoğlu, A. (2009). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bilgi Paylaşımı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(2), 136-162.
- Kataria, A., Garg, P., & Rastogi, R. (2013). Does psychological climate augment OCBs? The Mediating Role of Work Engagement. *The Psychologist-Manager Journal*, 6, 217-242.
- Lyu, Y., Zhu, H., Zhong, H., & Hu, L. (2016). Abusive Supervision and Customer-oriented Organizational Citizenship Behavior: The Roles of Hostile Attribution bias and Work Engagement. *International Journal of Hospitality Management*, 53, 69-80.
- May, D. (2004). The Psychological Conditions of Meaningfulness, Safety and Availability and the Engagement of the Human Spirit at Work. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 11(3), 11-37.
- Meng, Y. S, Qui, S. H. & Li, L. (2011). A Study on the Impact of the Hotels Leaders Psychological Capital on Employees Engagement. *ICSSSM International Conference*, 1-5.
- Muçaoğlu, D. (2006). Çalışanların Arkadaşlık, Başarı ve Statü Çabaları ve Bu Çabaların Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarıyla İlişkisinin İncelenmesi. Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Organ, D. (1998). Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome. Lexington, MA: Lexington Books. içinde
- Özdevecioğlu, M. (2003). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Üniversite Öğrencilerinin Bazı Demografik Özellikleri ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20, 117-135.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B. & Hui, (1993). Organizational Citizenship Behaviors and Managerial Evaluation of Employees' Performance: A Review and Suggestions for Future Research. *Open Journal of Leadership*, 11(4), 1-40.
- Runhaar, P., Konermann, J. & Sanders, K., (2013). Teachers' Organizational Citizenship Behaviour: Considering the Roles of Their Work Engagement, Autonomy and Leader-Member Exchange. *Teaching and Teacher Education*, 30(1), 99-108.
- Salanova, M., Agut, S., & Peiro, J. (2005). Linking Organizational Resources and Work Engagement to Employee Performance and Customer Loyalty: The Mediation of Service Climate. *Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1218.
- Schaufeli, W. B., & Bakker, A. F (2003). Utrecht Work Engagement Scale, Preliminary Manual. Utrecht: Occupational Health Psychology Unit, Utrecht University.
- Sezgin, F. (2005). Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Kavramsal Bir Çözümleme ve Okul Açısından Bazı Çıkarımlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 317-339.
- Shuck, B., Reio, T. G., ve Rocco, T. S. (2011). Employee Engagement: An Examination of Antecedent and Outcome Variables. *Human Resource Development International*, 14(4), 427-445.
- Turgut, T. (2010). Çalışmaya Tutkunluk. Nobel, 57-89.
- Ünüvar, T. (2006). An Integrative Model Of Job Characteristics, Job Satisfaction, Organizational Commitment, and Organizational Citizenship Behavior. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Wilmar, B., ve Arnold, B. (2004). Job Demands, Job Resources and Their Relationship with Burnout and Engagement: A Multisample Study. *Journal of Organizational Behavior*, 25, 294.

Araştırma Makalesi • Research Article

Madalyonun ‘Öteki’ Yüzü: Görünür Göçmenlerin/Yabancıların Toplumsal ve Kurumsal Adalet Algıları (Yalova İli Örneği)

The Other Side of the Coin: Perception of Social and Institutional Justice of Visible Immigrants / Foreigners (Yalova City Example)

Muhammed Ferit Duman^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, 12100, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7590-5600

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 03 Şubat 2020

Kabul tarihi: 17 Şubat 2020

Anahtar Kelimeler:

Adalet,

Göç,

Göç Yönetimi,

Göçmen,

Suç,

Uluslararası Göç

ÖZ

Dünyada alışlageldik göç tüm bağlamları ile nitelik değiştirmekte ve uluslararası boyutta giderek artan bir hacimde görünürlük kazanmaktadır. Bu durum göçe en aşına ve hazır ülkelerin bile dayanıklılığını zorlarken Türkiye gibi göç güzergâhında olan bir ülkeyi sınır uçlarından etkilemektedir. Türkiye devleti ve toplumu, Osmanlı bakiyesi topraklardan gelmeleri teşvik edilen, intikalleri sonrasında resmi bir organizasyon ile iskân edilen ve topluma zaten büyük oranda entegre oldukları için ‘görünmeyen’ göçmen kitleleri tarafından demografik olarak beslendiği için uluslararası göç olgusuna oldukça aşınadır. Gelineen noktada yabancılar toplumsal gündelik hayatın ve kurumsal sistemin aktif bir bileşeni haline gelmiştir. Bu anlamda kurumları/devleti ve toplumu düzende tutan adalet, göç yönetiminin de en önemli unsuru olarak öne çıkmaktadır. Dolayısı ile kitleselleşen yabancı/görünür göçmenlerin profilleri, toplumsal ve kurumsal adalet algıları en az ev sahibi toplumunkiler kadar önem arz eder durumdadır. Makale çalışmasında Yalova ilinde bulunan 450 yabancı uyruklu şahıs ile yabancıların yoğun olduğu yerlerde, katı yapılandırılmış görüşme biçiminde (yaklaşık 40 günde) gerçekleştirilen, anket ve gözlem verileri üzerinden yabancıların profillerine, toplumsal ve kurumsal adalet algılarına, alacakları tutumlara ilişkin veriler değerlendirilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 November 2019

Received in revised form 03 February 2020

Accepted 17 February 2020

Keywords:

Crime

International Migration

Justice

Migrant

Migration

Migration Management

ABSTRACT

The usual migration in the world is changing its quality in all its contexts and gaining an increasing volume of international visibility. This situation forces even the most prepared countries to resist immigration. It affects nerve endings of Turkey, which is in the intersection of migration routes. Because of the Turkish Society has been fed with the majorly integrated ‘invisible’ migrant people who were encouraged to migrate to Anatolia from ottoman legacy lands and settled down by governmental organizations, Turkish state and Society got used to the international migration phenomena. At this point, foreigners have become an active component of everyday life and institutional system. In this sense, justice, which keeps the institutions / state and society in order, stands out as the most important element of migration management. Therefore, the profiles of mass foreign / visible migrants, and their perceptions of social and institutional justice are just as important as those of the host society. In this article, 450 foreign nationals in Yalova province and the foreigners profiles, perceptions of social and institutional justice, their attitudes towards social and institutional justice were evaluated through strictly structured interviews (conducted in approximately 40 days) in the areas of foreigners.

1. Giriş

Göç insanların tarih boyunca en alışageldikleri kavramlardan biri olsa bile insanlığın tarihi serüveni içinde yeniden ve yeniden anlam kazanmıştır. Günümüzde ise

çevresel ve ekonomik bozulma ve cazibelerin, ittiği ve çektiği alışlageldik göç bağlamlarına, toplumsal bozulma ve düzenin, ittiği ve çektiği göç bağlamları da eklenmektedir. Bu durum uluslararası göçü her

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: mferitduman.fd@gmail.com

zamankinden daha görünür ve hissedilir kılmakta ve göç yönetimini karmaşıklaştırmakta, zorlaştırmaktadır.

Göçün toplumsal bağlamının bu denli etkili olması göçmenleri menşe ülkeleri üzerinden tanımlamak yerine göçmenlerin ev sahibi toplum tarafından nasıl algılandıkları üzerinden tanımlanmalarını gerekli kılmaktadır. Artık ev sahibi toplumlar kendi kültür havzası içinde olduklarına inandıkları kişi ve grupları yabancı/göçmen olarak görmemektedir. Bu tip kişi ve gruplar hukuki statüsü ve menşe ülkesi bakımından göçmen olarak nitelendirilebilecek olsalar bile ev sahibi topluma, sosyolojik olarak vatandaş gibi makbul kabul edilmektedir. Fakat ortak kültürü paylaşmayanlar ise hukuki statüleri bakımından vatandaş olsalar bile sosyolojik olarak yabancı görülmekte hatta kendilerinden, diğer göçmenlerden daha fazla uyum sağlamaları beklenmektedir.

Bu durum ise göçmenlere, menşe ülkeleri üzerinden değil ev sahibi toplum içindeki görünürlük ve görünmezlik halleri/algıları üzerinden statü ve rol kazandırmaktadır. Ayrıca göçün, yoğunluğu, hızı, göç edenlerin profilleri, göçmenlerin etnik cemaat veya azınlık olmayı başarabilmeleri, göçmenlerin sosyal ve kültürel bozulmanın sebebi olması veya algılanması gibi faktörlerin/değişkenlerin, göç yönetimi tarafından idare edilememesi durumunda, toplum içinde yıkıcı göçmenler algısı/kategorisi oluşabilmektedir. Görünür göçmenin yıkıcı göçmen kategorisine/algısına dönüşmemesi (dönüşmesi halinde oluşacak toplumsal krizin yönetilebilmesi) ancak meşru düzenleyici sistem olan adaletin toplumsal ve kurumsal bağlamlarının göç yönetiminde etkin biçimde kullanılması ile mümkün olacaktır. Yıkıcı olabilecek göç dalgalarına karşı toplumsal ve kurumsal dayanıklılık ancak toplumsal ve kurumsal adaletle sağlanabilecektir.

Özellikle suç sosyolojisi bağlamından bakıldığında bireysel veya toplumsal bir çıkar çatışmasında, temelde, olayın en az iki tarafı bulunmaktadır ve çatışmaya konu olayın adil çözümünde biri diğerinden daha ayrıcalıklı değildir. Bu çalışmada ise madalyonun 'öteki' tarafına yani dış göçle Türkiye'ye gelen ve 'yabancı' olarak 'görülen' insanlara odaklanılmış, onların toplumsal adaletle, adli kurumlara ve adli sürece ilişkin algıları, yaşayabilecekleri çıkar çatışmalarındaki muhtemel davranış biçimleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Çalışma 20 farklı ülkeden 450 katılımcı ile yaklaşık 40 günde, yabancı/görünür göçmenlerin yaşam alanlarında, temel olarak anket tali olarak gözlem ve görüşme yöntemi ile toplanılan verilerden ve çaprazlanan verilerin değerlendirilmelerinden oluşmaktadır.

Böylelikle yabancı/görünür göçmenlerin; i)profillerine ilişkin veriler 16 soru (ülkesi, cinsiyeti, yaşı, işi, eğilim durumu, aylık geliri, evlilik durumu, eşlilik durumu, çocuk sayıları, Türkçe okuma, yazma, duyulanı anlama, konuşma becerileri, Türkiye'de kalma süreleri, Türkiye'de değiştirdikleri il sayısı adli birimlerle-kolluk, savcılık, mahkeme-deneyim durumları), ii) kurumsal adalet algılarına ilişkin veriler 12 soru, iii) toplumsal adalet algılarına ilişkin veriler 4 soru üzerinden detaylı bir biçimde anlaşılmasına çalışılmıştır. Ayrıca anket verileri kendi aralarında anlamlı biçimde çaprazlanarak; i)örneklem verilerinin değerlendirilmesi, ii) kurumsal adalet algılarına ilişkin verilerinin değerlendirilmesi (adli birimlerde kendini

ifade edebilme eğilimlerinin değerlendirilmesi, adli sürece güven eğilimlerinin değerlendirilmesi, yakalanma endişelerinin değerlendirilmesi) ve iii) toplumsal adalet algılarına ilişkin verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. Göç ve Uluslararası Göç

Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri (Perruchoud ve Redpath, 2013, s.55) olarak tanımlandığında göç, insanın en doğal davranış biçimlerinden birisidir. Öyle ki, beşeri bilimler, prensipte, insanların bir 'göçmen tür' olduğunu doğrulamıştır (Massey vd., 1998, s.1). Dolayısı ile en yalın anlamı ile göç tarihini, Afrika Rift Vadisi'ndeki insanlığın kökeni ile başlatmak (Koser, 2007,s.1)mümkündür. Göç, türümüzün ortaya çıkışından bu yana insan toplumlarının gelişimiyle bütünleşmiş ve zamanla çeşitli toplumların ekonomik, etnik ve politik dinamiklerini sürekli olarak yeniden şekillendirmiştir (Baker ve Tsuda, 2015,s.3).

Göçün çok uzak geçmişten günümüze kadar insan ve doğanın dinamizmi içinde yeniden ve yeniden şekillenmesi ve kendisinin de topluma ve doğaya biçim vermesi, göçün (dolayısı ile göçmenin) anlamını tüm yönleri ile tanımlayacak bir kavramda uzlaşılmasına müsaade etmemektedir. Uluslararası Göç Örgütü bile uluslararası düzeyde, 'göçmen' için evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımın olmadığını ve mevcut tanımın¹, UGÖ (İOM) tarafından kendi amaçları için geliştirildiğini ve herhangi bir yeni yasal kategori ima etmek ya da yaratmak anlamına gelmediğini ifade etmektedir (İOM, 2019).

Kavramın sahip olduğu geniş anlam yelpazesinden dolayı modern göçmenlik çalışmaları literatürü, farklı türlerdeki çağdaş göçmenlerin çeşitli tipolojileri ile doludur (Tsuda vd.,2015,s.21). Robin Cohen gibi kimi göç tarihçileri yakın tarihteki göç dönemlerini; i)18. ve 19. yüzyıl baskın göç hareketleri olarak kölelerin zorla nakliyesi, ii)Amerika Birleşik devletlerinin sınai güç olarak yükselmesi, iii)İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan nüfus hareketliliği olarak sıralarken (Koser, 2007, s.2-4); Andres Solimano (2010, s.2) göçü globalizasyon merkezli ele almakta ve dünyada yaşanan ekonomik globalizasyon dalgalarını; i) 1870-1914 yenedünya ekonomilerine yönelik başlayan göç akınları ve ii) 1971/73- günümüze serbest sermaye hareketliliği ile yükselen göçler, olarak sıralamak sureti ile göç tarihi okuması yapmaktadır. Göç üzerine bu şekilde yapılan farklı tanım ve tarihsel ayrımları arttırmak mümkündür. Bu farklı tanımların hemen hepsi göçü, farklı bir bağlamı üzerinden doğru bir biçimde anlamlandırmaktadır.

Her ne kadar tüm nüfus hareketlilikleri göç kavramının şemsiyesi altında değerlendirilebilir olsa da görünürlükleri farklıdır. Dünyadaki insanların büyük çoğunluğu sınır ötesi değil kendi ülkeleri içinde çok daha büyük sayılar ile göç etmektedir. Mesela 2009 yılında yaklaşık 740 milyon iç göçmen olduğu tahmin edilirken 2010 yılındaki kayıtlara göre 221.714.243 uluslararası göçmen bulunmaktadır (İOM, 2018b, s. 2,15). Nicelikteki bu farka rağmen göç literatürü genellikle en görünür bağlam olan uluslararası nüfus hareketlerine odaklanmaktadır.

¹ İOM göçmeni 'genellikle yaşadığı yerden çeşitli nedenlerin etkisi ile geçici veya kalıcı olarak ulusal veya uluslararası olarak uzaklaşan kimse' olarak tanımlamaktadır.

Elspeith Guild'in (2005, s.103) Batı Avrupa toplumlarındaki göçmenleri gruplaştıran kullandığı görünür ve görünmez olan göçmenler kavramına benzer şekilde iç göç, benzer dil, kültür, fiziksel özellik vs. sahip insanların kendi içindeki nüfus hareketleri olduğu için, bir anlamda görünmezdir. Dolayısı ile göç ve göçmen güncel anlamını çoğunlukla uluslararası ölçekte bulmaktadır. Bu bağlamda, göç; kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşe ülkelerinden veya mutad olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları(Perruchoud ve Redpath, 2013, s.88) olarak tanımlanmaktadır. Göçmen kavramı için ise çoğu ülke BM'nin tanımını benimseyerek, bir yıl veya daha fazla bir süre boyunca kendi ülkesi dışında yaşayan kişi (Koser,2007,s.16) tanımını kullanmaktadır.

Literatürde genel olarak uluslararası göçmenlerin kategorize edilmesinin üç ana yolu bulunmaktadır. Birinci ayırım, gönüllü ve zorunlu göçmenler arasındadır. Sık sık yapılan ikinci ayırım, siyasi nedenlerden dolayı hareket edenlerle ekonomik nedenlerden dolayı hareket edenler arasındadır. Bu kategori ise genellikle düşük yetenekli ve çok yetenekli olarak sınıflandırmaktadırlar. Son ana ayırım ise yasal ve yasadışı göçmenler arasındadır (Koser, 2007,s.16,17).

Hangi kategoride olursa olsun uluslararası olarak göç etme kararları, dış güçler (ulusal veya uluslararası düzeyde) ve bireysel tercihler (kişisel veya aile düzeyinde) arasındaki karmaşık bir etkileşimi yansıtmaktadır (Andres, 2010, s.23). Bu karmaşık etkileşimi var eden bağlamların literatürde teorize edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Uluslararası göç; ekonomik bağlamı üzerinden yaklaşan araştırmacılar itme-çekme teorisi ile hedef ülkedeki çekici unsurlar ve menşe ülkedeki itici unsurlar üzerinden bir yaklaşım geliştirmektedirler. Sosyal ağ teorisi, göç eden insanlar arasında var olan toplumsal bağları öneleyerek, bu bağların kişileri uluslararası göçmen olmak için motive ettiğini vurgulamaktadır. Kurumsal teoriler göçün sadece bireylerle ilgili olmadığı göç sürecinin başlaması sonrasında sürece dâhil olan yasal ve yasal olmayan kurumsallaşmaları ön plana çıkartmaktadır. (Sert, 2016, s. 31,40,41). Göç sistemleri teorisi ise, göç hareketlerinin genellikle veren ve alan ülke arasında sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel bağlara dayanan ve önceden var olan bağlantılar üzerinden ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Castles ve Miller, 2008, s.36).

Bu teoriler ışında bakıldığında terazinin bir kefesinde hedef ülkeler diğer kefesinde de menşe ülkelerin bulunduğu görülmektedir. Kimi zaman hedef ülkelerin göçmen talep ettiği ve menşe ülkelerin buna karşılık verdiği durumlarla sıklıkla karşılaşılmaktadır. Hedef ülkelerdeki ekonomik olgunluk, yavaş veya durgun nüfus artışı, düşük doğurganlık oranları ve yaşlanan bir nüfusla bir arada bulunmaktadır. Bazı gelişmiş ekonomilerde nüfus daralmaktadır. Bu nedenle göç, teknoloji, sağlık, inşaat, tarımda büyüme ve istihdam işlerini destekleyecek yüksek yetenek gerektiren işlerde girişimci, profesyonel, arzını sağlamaktadır veya yerli vatandaşların giderek daha fazla yapmaktan imtina ettiği işlerde düşük yetenekli çalışanların arzını sağlamaktadır (Andres, 2010, s.2). Buna karşılık menşe ülkelerdeki "çevresel, ekonomik ve siyasi bozulma, geçim kaynaklarını artık koruyamadıklarından, habitatlarını bırakan çevre göçmenlerini, etnopolitik çatışma veya zulümden kaçan siyasi mültecileri ve başka yerlerde daha iyi ekonomik fırsatlar ve geçim kaynakları arayan ortak

veya işçi göçmenlerini" (Tsuda ve Baker, 2015, s.296) hedef ülkelere yönelmektedirler. Terazinin dengede olduğu durumlarda göç, jeopolitik, ticaret ve kültürel alışveriş ile iç içedir ve devletlerin, işletmelerin ve toplulukların çok fazla yararlanma imkânı sağlamaktadır (İOM, 2018b, s.1).

Fakat kimi zamanlar da menşe ülkedeki ekolojik, ekonomik veya sosyal bozulma o kadar hızlı ve yoğun olmaktadır ki terazinin diğer kefesinde bulunan hedef ülkelerde de ekonomik ve siyasi bozulmalara neden olabilmektedir. Hedef ülkeler ise göç nedeni ile yaşayabilecekleri sosyal veya ekonomik bozulmanın zararlarından korunabilmek için ise giderek daha sıkı göç rejimlerini tercih etmektedirler.

Dolayısı ile menşe ülkesinde ekonomik, siyasi ve çevresel bozulmadan kaçan göçmenler, hedef ülkelerin ihtiyaç ve sakinme durumlarına göre, yönetilmesi gereken sosyoekonomik gelişim veya gerilim üretmektedirler. Hedef ülkelerin kendileri için belirledikleri ihtiyaçlar ve sakinçalar uluslararası göçmenler karşısındaki hukuki tavırlarını da belirlemektedir. Mesela 19. yüzyıl sonlarından 20.yüzyıl ortalarına kadar uluslararası göç, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Arjantin, Avustralya, Brezilya ve Yeni Zelanda gibi yeni hedef ülkelerdeki ekonomik büyüme için önemli bir motordur. Dünya Savaşı'na kadar uluslararası seyahat nadiren pasaport kullanımına maruz kalıyordu, sınırlar kolayca aşılabilmekteydi. Ayrıca, ülkeler göçmenleri cezp etmek için istekliydiler. Örneğin, 19. yüzyıl ortalarında, Arjantin'in hükümeti Avrupalı göçmenlere ücretsiz gemi taşımacılığı, otomatik Arjantin vatandaşlığı ve toprak mülkiyeti sundu, çünkü ülkenin çiftliklerde ve fabrikalarda çalışmak ve yeni yatırımlar yapmak için insanlara ihtiyacı vardı. ABD aynı zamanda iç sınırını genişletmek ve insanların geniş toprak alanlarından istifade etmesi, altının keşfedilmesine yardımcı olmak ve 19. yüzyılda sanayileşmeyi desteklemek için kol ve beyin göçünü teşvik etti. 1820 ve 1880 arasında, siyasi ve ekonomik koşullar ABD'ye 2,8 milyondan fazla İrlandalı göçmen getirdi. Fakat zamanla 1875'te Kongre, hükümlü ve fahişelerin kabul edilmesini yasaklayan göçmenlik için ilk kısıtlayıcı tüzüğü kabul etti. Etnik kısıtlamalar, Çin göçmenleri (Çin Dışlama Yasası 1943'te yürürlükten kaldırıldı) ve daha sonra 1907'de Japonlar gibi belirli milletlere düştü. 1920'de Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan 105 milyon insanın yaklaşık 14 milyonu yabancıydı. 21. yüzyılın başlarında, zengin sanayileşmiş ülkeler, vize yapılarında göçmen kategorileri için beceri düzeylerine, eğitimlerine ve özel uzmanlık ve bilgi birikimlerine göre farklılıklar yaratarak kısıtlayıcı politika ortamlarını artırmayı seçtiler(Andres, 2010, s.1,6,7).Benzer kısıtlayıcı süreçler diğer göç alan Kanada, Avustralya vb. gibi göç alan ülkeler içinde geçerlidir.

Göçmen ve azınlık grupları özellikle19.yüzyıl içinde ulus-devletin doğuşu ve yükselişi ile birlikte, ulusal kimliğin yaratılması, devlete olan aidiyet hissini pekiştirilmesi için gerekli görülen biz ve onlar ikileminin geliştirilmesi ve devletlerin 'bizim' denilmesi planlanan bir modern ulus devlete dönüştürülmesinde kullanılmıştır (Bekerman ve Geisen, 2011, s.743). Böylelikle kozmopolit ve çok kültürlü imparatorluklar bile modern ulus devletlerin merkezinde yer aldığı, mümkün olduğunca, homojen toplumsal ve siyasal kümeler/devletlere bölünmüştür. Bu devletler kendi ulus tanımlarına benzer kişileri egemenliklerindeki topraklara gelmeleri yani uluslararası göç etmeleri için

teşvik ederken, kendi topraklarına azınlık durumunda olan unsurların ise makbul sayıldıkları ulus devletlere gitmelerini yani uluslararası göç etmelerini kolaylaştırmıştır.

Günümüzde göçün hedefinde olan devletler kendi ihtiyaçlarını belirleyerek sınırlarında tam bir seçici geçirgenlik sürecini uygulamaktadırlar. Böylelikle çağdaş göç politikalarının temelini teşkil eden iki yön oluşmaktadır. Birincisi, göç etmek isteyen veya göç eden kişilere nasıl cevap verileceğidir. Bu, göç politikaları, göç yönetimi, sınır kontrolleri, kabul ve dışlanmanın etik sorunlarını içermektedir. Diğer soru, zaten ev sahibi bir ülkede bulunan ve belgelenmemiş kişilere nasıl cevap verileceğidir. Bu durum (gönüllü) geri dönüş, sınır dışı etme veya düzenlenme ile eşit derecede adaletle ilgili etik konuları içermektedir. Göç ikilemine önerilen ve uygulanan politika çözümleri açıktır. En büyük endişe, göçün nasıl kontrol edileceği, içerileceği veya yönetileceğidir (Düvel, 2006, s.226,231).

Her ne kadar modern ulus devletlerin göçün kontrolüne, göçmenlerin entegrasyonuna ve göç yönetimine imkan sağlayan yasal ve kurumsal düzenlemeleri net ve keskin olsa bile 7.5 milyarı geçen dünya nüfusu, çevresel felaketler, politik çalkantılar ve ekonomik eşitsizlik, ulaşımı ve iletişimi olağan üstü yaygınlaştıran teknolojik ilerlemeler göçün ve göçmenin geleneksel tanımlarının silikleşmesine dolayısı ile göçün kontrolünde, entegrasyonunda ve yönetimde zorluklara neden olmaktadır.

Göçün kontrol edilmesi bağlamındaki zorlukları sıralamak gerekirse; öncelikle ulus devletin sınırlarının (Border) her zaman tarihten beri gelen kültürel yaşam alanlarının sınırları (Boundaries) ile her zaman kesişmemesi aslında aynı coğrafyanın, dilin, kültürün insanların günümüzde uluslararası göçmen statüsüne sokmaktadır². Göçmenler için artık menşe ülkeleri, transitler ve varış yerleri arasındaki geleneksel ayırım giderek bulanıklaşmaktadır. Bugün dünyadaki hemen hemen her ülke hedef, transit, menşe rollerini de yerine getirmektedir. Son birkaç yüzyıl boyunca gerçekleşen büyük hareketlerin çoğu kalıcı iken, bugün geçici göç çok daha önemli hale gelmektedir. Fakat buna rağmen bir zamanların geleneksel göç şekli olarak eve (memlekete) dönüş aşamalı olarak bitiyor gibi görünmektedir. Ayrıca günümüzde göçmenlerin arasında kadınların oranı hızla artmaktadır (Koser, 2007, s.6-8). Bunun yanında göç hukukundan kaynaklanan sebeplerle kişilerin statülerinin çok kolaylıkla değişebildiği görülmektedir. Turizm, eğitim, çalışma vb. sebeplerle hedef ülkeye giriş yapan kişilerin sürelerini geçirmeleri halinde yasadışı uluslararası göçmen statüsüne geçebilmektedirler. Bu durumun tersi olarak da yasa dışı yollarla hedef ülkeye ulaşmayı başaran kişiler mülteci statüsünü kazanabilmektedirler.

Göçmenlerin entegrasyonu bağlamındaki zorluklar ise hedef ülkeler için görünür, görünmez ve yıkıcı göçmen

kategorilerinin oluşmasıdır. Mesela tüm Batı Avrupa toplumlarında görünür olan ve görünür olmayan şeklinde tanımlanabilecek iki grup göçmen vardır. Görünürlüğün ev sahibi topluluğun algıları ile ilgisi bulunmaktadır. İngiltere'de çoğu ABD, Kanada ve Avustralya göçmeni görünmezdir. Bu kişilerin yasal statüleri ne olursa olsun sosyal terimlerle göçmen olarak tanımlanmazlar. Hatta göç kelimesi artık Avrupa Birliğine üye devletlerin vatandaşlarının birinden diğerine hareketi ile ilgili olarak kullanılmamaktadır. Ruslar ve Nijeryalılar ise görünür göçmendirler ve sosyal anlamda da göçmen olarak sınıflandırılırlar. Hatta Kanadalılardan ve Avustralyalılardan beklenmeyen şekilde topluma uyum sağlamaları beklenmektedir (Guild, 2005, s.103,105). Diğer yandan bazı göçmen gruplarının ev sahibi toplum üzerinde diğerlerinden daha yıkıcı bir etkisi olduğu inkâr edilemez. Belirli bir göçmen grubun yol açtığı bozulma derecesi, çeşitli ekonomik, sosyal, politik ve etnik etkilerin incelenmesiyle değerlendirilebilirken, göçün yıkıcı sonuçları da bir toplumsal sosyal algı meselesidir. Mesela ABD için bazı göçmen grupları her zaman diğerlerinden daha olumlu olarak görülmüştür. 19. yüzyılda Amerika'da Alman göçmenler İrlandalılara tercih edilirdi veya şimdi Meksikalı göçmenler Asya'dan gelen göçmenlerden daha yıkıcı görülmektedir. Amerikan halkı, Meksikalı göçmenleri yıkıcı olarak görmektedir. Çünkü onlara göre Meksikalılar ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen ağırlıklı olarak fakir, daha az eğitilmiş ve vasıfsız göçmen işçiler olarak algılanmaktadır. Buna karşılık, Asya'daki göçmenler bilgi ve becerilerini ekonomiye katkıda bulunan ve Amerika'nın teknolojik ve bilimsel rekabetçiliğini artıran yüksek vasıflı/profesyonel göçmenler olarak görülmektedir (Tsuda, 2015, s.243,253).

Göçün yönetimi bağlamı ise göçün kontrolünü ve entegrasyonu da içine alan ve daha başka birçok ekonomik ve toplumsal dinamiği de denkleme sokmaktadır. Bu dinamiklerin başlıcası göç ve güvenlik arasındaki ilişkidir. Özellikle 11 Eylül'den sonra uluslararası göç ile terörizm arasında yakın bir bağlantı olduğu algısı oluşmuştur. Bu algı Madrid ve Londra'da yapılan saldırılarla pekiştirilmiştir. Hedef ülke statüsündeki ülkelerde, ev sahibi toplumlar, özellikle dünyanın aşırılık yanlısı ve şiddetle öne çıkan bazı yerlerinden gelen yabancı kültürleri olan göçmen toplulukların varlığından korkmaktadırlar (Koser, 2007, s.11). Bu korku, uluslararası terörizmin medyanın gündeminden hiç düşmemesi sayesinde sürekli diri kalmaktadır. Fakat en önemli nokta ev sahibi toplumların korktukları kişilerin artık televizyon ekranında değil mahallerinde, sokaklarında hiç de azımsanmayacak sayılarda olmalarıdır. Öyle ki dünyanın gelişmiş bölgelerinde, göçmenlerin net girişi, 1990'lı yıllardan bu yana nüfus artışının birincil kaynağı olarak doğal artışın (ölümler üzerindeki doğumların fazlalığı) üzerine çıkmıştır. Uluslararası göçün, 2020'den sonra gelişmiş bölgelerde nüfus artışının ana itici gücü olarak kalacağı tahmin edilmektedir. Buna karşın, göçün gelişmekte olan bölgelerdeki toplam nüfus değişikliği üzerindeki etkisinin önümüzdeki birkaç on yılda nispeten küçük kalması muhtemeldir (UN, 2018, s.22).

Bu durum göçü yönetmesi gereken politik sistemi ve toplumsal düzeni doğrudan etkilemektedir. Birçok göçmenin Avrupa'da karşılaştığı ırkçılık ve Avrupa siyasetindeki aşırı sağın yükselişi, var olan birçok toplumun

²Sınırlar (Boundaries) farklı çevresel, kültürel, dilbilimsel, ekonomik veya politik alan veya bölgeleri ayırır ve genel olarak bunlar arasında daha esnek bir harekete izin verir. Sınır, (Border) ulus devletler, politikalar ve imparatorluklar arasında bulunanlar gibi siyasi bölgeleri belirleyen belirli bir sınır türüdür (Tsuda vd.2015, s.20).

hissettiği bu daha derin güvensizlik ve marjinalleşmeye dayanmaktadır (Braloand ve Morrison, 2005, s.116). Üstelik bu birçok ülkenin sorunudur. Göçmenlerin yerel nüfus üzerindeki ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri ile göçün kamu politika yapıcılarını için yarattığı temel zorluklar açısından ülkeler arasında bazı benzerlikler açıkça görülmektedir (World Migration Report, 2018, s.92).

Göçün hedef ülkede yaratabileceği bozulmanın derecesi iki temel faktöre bağlıdır. Birinci faktör göç ve göçmenler bakımından; göç akışının hızı, boyutu, süresi, sıklığı ve göçmen tipidir. İkinci faktör ise ev sahibi toplumun dayanıklılığıdır. (Baker ve Tsuda, 2015, s.304,307).

Güncel sayılara baktığımızda “2000 yılından bu yana, uluslararası göçmen sayısı küresel olarak yüzde 49 artarak 2017 yılında 258 milyona ulaşmıştır. Uluslararası göçmenlerin toplam nüfus içindeki payı da artmıştır. Uluslararası göçmenler, 2000 yılında % 2,8’i oluştururken, şimdi, küresel nüfusun % 3,4’ünü oluşturmaktadır (UN, 2018, s.22). %3,4’lük değer sayılara vurulduğunda ise tablo daha çarpıcı bir biçimde görünmektedir. Siyasal sebepler nedeni yani zulüm, çatışma, genelleştirilmiş şiddet veya insan hakları ihlalleri nedeniyle 2017 yılının sonuna kadar dünya genelinde 68,5 milyon kişi zorla yerinden edilmiştir. Çevresel sebepler 135 ülkedeki 18,8 milyon kişi, 2017’de kendi ülkelerinde ani başlayan felaketler nedeniyle yeni yerlerinden edilmiştir. Bu sayılara bir de 150,3 milyon göçmen işçi (2015 yılı verisi), 4,8 milyon uluslararası öğrenci (2016 yılı verisi), 25,4 milyon kayıtlı göçmen (2017 yılı verisi), tahmini 50 milyon düzensiz göçmen (2009 yılı verisi) vb. gibi eklendiğinde yaklaşık 258 milyon kişinin 2017 yılında küresel olarak doğdukları ülke dışındaki bir ülkede ikamet ettikleri görülmektedir (İOM, 2018a,s.18,28).

Günümüzde çatışma, genelleştirilmiş şiddet ve diğer faktörlerin neden olduğu küresel yer değiştirme rekor seviyededir (İOM, 2018b, s.41) . Gelişen uluslararası göçün bu denli yoğun, hızlı ve sürekli olması, ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerin bile dayanıklılığını zorlamaktadır. Ev sahibi toplumlar tarafında görünür hatta yıkıcı olarak algılanan göçmen kitlesi, yaşanan politik ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeni ile her geçen gün büyümektedir. Göçmen bir hareketin en yaygın sonucu, baştaki niteliği ne olursa olsun, göçmenlerin önemli bir kısmının yerleşmesi ve yeni ülkede etnik cemaat veya azınlıkların oluşumudur. Ev sahibi toplum içinde giderek artan bir hızla 'etnik azınlık' oluşturan bu kitlenin, cemaatlara benzer biçimde belli semtlerde toplanmak sureti ile kendi dillerini ve kültürlerini koruma eğiliminde oldukları görülmektedir. Buna ilaveten, zaten sosyo ekonomik olarak dezavantajlı olan bu insanlar vatandaşlığa kabul edilmeme, sosyal ve siyasal haklardan mahrumiyet, etnik veya ırkçı ayrımcılık, ırkçı şiddet ve nefret gibi nedenlerden toplum genelinden kısmen dışlanmaktadır (Castles ve Miller,2008,s.64,346). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, göçmenler televizyon ve internet aracılığıyla geldikleri ülkelerde yaşanan günlük politik, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmelerden de günü gününe haberdar olmaktadır. Bu şekilde anavatanları ile bağları zamanla güçlenmekte ve coğrafi olarak ayrı ülkelerde yaşasalar bile zihinlerinde aynı anda iki ülkede yaşayabilmektedirler (Özkul, 2016,s.487). Bu duruma bir de ev sahibi toplumlarda göçmenler aleyhine gelişen korku, ön yargı hatta karşılıklı şiddet eklendiğinde göçün yönetiminin hayatiyeti anlaşılacaktır.

Göç edenlerin ev sahibi toplumlara dâhil edilmelerindeki başarısızlık ise kendini büyük eşitsizlik ve çatışmalarla gösteren bölünmüş toplumlara yol açabilmektedir (Castles ve Miller,2008,s.55). Bu bağlamda ev sahibi toplum ama özellikle göçmenler üzerinde toplumsal bölünmeye ilişkin 'toplumsal nabızın' anlaşılmasına imkân verecek akademik çalışmaların önemi büyüktür.

3. Türkiye’de Göçmen ve Yabancı Olmak

Osmanlı imparatorluğu göçlerle başlamış ve göçlerle dağılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında yine göçler sayesinde büyük değişimlere uğrayarak, 'Türk' karakteri çok olan bir toplumun ve devletin ortaya çıkarmıştır (Karpas, 2015, s.xxvi). Osmanlı devleti iskan politikalarını/kurumunu, idare ettiği 'mülk'ü, ekonomik, sosyal, kültürel (dini), güvenlik vb. gerekçelerle etkin bir biçimde yönetmek maksadı ile kullanmıştır (İçduygu vd., 2014, s.82-99).

Türkiye Cumhuriyeti de kuruluşundan itibaren göç alan bir konumundadır (Çiğerci,2016, s.108).İskân/göç politikaları bir kurum olarak sadece Osmanlı döneminde değil, Cumhuriyetin kuruluş ve sonrasındaki dönemlerinde de etkisini hissettirmiştir (İçduygu vd., 2014, s.169). Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türkiye'ye yönelen uluslararası göç hareketleri, ulus devletin kuruluşunda son derece önemli rol oynamıştır.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından başlayarak, ilk kırk yıl içinde Türkiye'ye yönelen bu göç dalgalarını, genelde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları içinde kurulan çevre ülkelerden gelen etnik Türk ve Müslüman göçmenler oluşturmuştur (Balkır ve Kaiser, 2015, s.223). Tarihi süreç itibari ile iskân politikalarının kullanım nedenleri ve biçimleri değişiklik göstermekle birlikte Cumhuriyet kendi göç ve iskân kurumunun temel kriterlerini 2510 kanun numaralı 1934 tarihli İskân Kanununda açıkça ifade etmiştir. 1934 tarihli İskân Kanununun 3. maddesinde; “Türkiye'ye yerleşmek maksadı ile dışarıdan, münferiden veya müctemian, gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, iş bu kanunun hükümlerine göre Dâhiliye Vekilliğinin emrile kabul olunurlar. Bunlara (muhacir) denir.” denilmektedir. Yine aynı kanunun 4. maddesinde; “Türk kültürüne bağlı olmyanlar, anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler, memleket dışına çıkarılmış olanlar, Türkiye'ye muhacir olarak alınmazlar” denilmektedir. Bu bağlamda 2006 yılında yeniden düzenlenen 5543 nolu İskân Kanunu da 1934 tarihli kanunun ruhuna sadık kalmıştır. 2006 tarihli İskân Kanununun 3. maddesinde; “Göçmen; Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunandır” denilmektedir.

Dolayısı ile anlaşılmaktadır ki Türkiye'de kanuni anlamda göçmen 'Türk olmak veya Türk kültürüne bağlı olmak' bakımından 'bizden/görünmez' olarak tanımlanırken, diğerleri 'yabancı/görünür' olarak dışarıda bırakılmaktadır. Elbette ki 'bizden' olmayan biri, hukuki olarak vatandaşlık alsa bile,sosyal anlamda, az veya çok, hala 'yabancı' olarak değerlendirilmektedir. Önceki başlıkta ifade edildiği gibi, AB ülkelerinin Avustralya ve Kanadalı göçmenlerden çok daha fazla Ruslardan, Nijeryalılardan topluma uyum sağlamaları beklentisine benzer şekilde Türkiye'de de 'göçmenlerden' çok daha fazla 'yabancılardan' topluma

uyum sağlamaları beklenmektedir. Çünkü daha görünür olanın davranışları, daha fazla 'göze batmaktadır'.

Literatürde Türkiye'deki göç süreci genellikle kronolojik olarak değerlendirilmektedir. Fakat Türkiye'deki göçün, makalenin tartışmaya çalıştığı ve göçün geldiği nokta itibari ile genel kronolojiyi de kapsayacak bir anlatımla yani görünür (yabancılar/öteki), görünmez (bizden/kurucular) ve yıkıcı göçmenler üzerinden ele alınmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Görünmez göçmenler Türkiye'nin kuruluşu için ihtiyaç duyulan nüfusun Osmanlı İmparatorluğunun Türkiye dışında kalan topraklarından (Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya vb.) gelen Türk soylu veya Türk kültürüne bağlı kişi ve gruplardır. Görünmez göçmenler bir anlamda kurucu göçmenlerdir.

1923-1960 yılları arası dönemde göç ulus devleti oluşturmak amacı ile kullanılmıştır (Aktaş, 2015, s.33). Geleneksel olarak Türkiye Cumhuriyeti bu kişilerin ülkeye göçünü teşvik etmiştir (Kirişçi ve Karaca, 2015, s.299). Ayrıca, bu yerleşme sırasında, gelenlerin geldikleri yerlerdeki statülerinin devam etmesine ve oradaki toplumsal hiyerarşi içindeki konumlarının korunmasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır (İçduygu vd., 2014, s.144). 1989'da Bulgaristan'dan Türkiye'ye sınır dışı edilen Türk, Pomak ve Romanlar ile yine aynı yılsonunda Özbekistan'dan kaçan Ahıska Türkleri ayrıca Çerkezler 20. yüzyılın son iskânli göçleri olmuştur (Özgür, 2016, s.209). Türkiye Cumhuriyetinin 1923-2010 arasında, çok büyük bir bölümü 'soydaş' olarak nitelenen göçmenleri ülkeye kabul etme sürecince toplamda 2 milyon civarında göçmen alındığı bilinmektedir (Kaya ve Erdoğan, 2015, s.12). Kurucu unsur olarak kabul edilen görünmez göçmenlerin ülkeye girişleri kolaylaştırılmakta, geldikleri iklime uygun alanlarda iskân edilmeleri sağlanmakta ve hızla ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi vb. gibi hakları kendilerine verilmektedir. Görünmez göçmenler zaten benzer kültür havzasından olmaları bakımından göçtükleri bölgelerdeki toplumsal sosyalleşmenin kodlarını bilmektedirler.

Ülke dışından gelen bireysel ve kitlesel görünmez göçlerin yanında özellikle 1950'lerden sonra başlayan köyden kente yönelen 'iç göç'ü ve Türkiye'den gelişmiş ülkelere giden 'iş/emek göçü'nü yine görünmez göçmenler kategorisinde değerlendirmek mümkündür.

Görünür göçmenler: 1980 sonrasında Türkiye'nin göçün hedef ve transit ülkesi durumuna gelmesi ile hissedilmeye başlanılmıştır. Türkiye'nin görünür göçmenleri hukuki veya toplumsal anlamda yabancı olarak değerlendirilen göçmenleridir.

1980'ler de modern Türkiye tarihinde ilk kez kökenleri itibariyle Türk ve Müslüman olmayanların Türkiye'ye göçüne tanık olunmuştur. Kısacası ilk kez 'yabancıların' Türkiye'ye göçünden söz edilebilecek bir döneme girilmiştir. Türkiye'ye 'göçmen' değil ama daha çok 'yabancı' olarak nitelendirilen kişilerin kitle halindeki gelişleri, Türkiye'nin uluslararası göç rejimindeki konumunu değiştirmiş, önceleri sadece 'göç veren' bir ülke olarak bilinen tekli konumuna artık 'göç alan' ve 'geçiş' ülkesi olma durumlarını da katarak üçlü bir konum meydana getirmiştir (İçduygu vd., 2014, s.58,222). Bu nedenle, yakın zamana kadar Türkiye'de uluslararası göç

sonucu oluşan 'yabancı' bir nüfustan bahsetmek mümkün değildir (Balkır ve Kaiser, 2015, s.223).

Bu bağlamda Türkiye'deki görünür göçmenleri yasal ve yasa dışı (düzensiz göçmen) yolları kullanmak sureti ile eğitim ve iş için ikamet izni almak, başka ülkeye geçmek, sığınmak/iltica, uluslararası koruma, şartlı iltica, ikincil koruma, geçici koruma talep etmek gibi nedenler ile Türkiye'de bulunanlar oluşturmaktadır. Bu kategoriler başlangıçta çok keskin hukuki çizgiler gibi görünse bile zaman içinde birleşik kaplar (eğitim için gelen iş için kalabilmekte, sığınmacı olan başka bir ülkeye geçebilmekte vb.) gibi bir işleyişleri bulunmaktadır.

Türkiye'ye gelen göçmenlerin bir başka özelliği de göç edenlerin uyruklarındaki farklılıktır. 1994-2004 yılları arasında Türkiye'ye 163 farklı uyruktan göçmen gelmiştir (İçduygu, 2004, s.9,72).

Fakat Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı dışarıdan kaynaklı en ciddi kitlesel göç hareketi ise 2011'de Suriye'den başlamıştır. Suriye'den 4 yılda gelenlerin sayısı 88 yılda Türkiye'ye gelenlerin sayısını aşmıştır (Kaya ve Erdoğan, 2015, s.11-12). Bunda, Türk Hükümetinin zulüm ve savaşta kaçan bu misafirler için sınırların açık olduğunu ve öyle kalacağını, gelenlerin Türkiye'deki temel ihtiyaçlarının karşılanacağını ve kimsenin zorla geri gönderilmeyeceği yönündeki politikası ve bunu destekleyen uluslararası koruma ilkeleriyle tam uyumlu olan 'açık kapı politikası' sürecin başından beri zaman zaman ciddi somut güvenlik kaygıları ile bazı aksaklıklar yaşansa da prensip olarak sürdürülmesinin (Erdoğan, 2016, s.70) katkısı büyüktür.

Türkiye'ye yönelik olan yabancı göçüne kabaca bakıldığında;

OECD (2018,s.282) verilerine göre; Türkiye'de yükseköğretim kurumlarındaki yabancı öğrenci sayıları giderek artmaktadır. 2016/17 yılında 108.000 yükseköğretim öğrencisi bulunmaktaydı. Bu rakam bir önceki yıla göre %23'lük bir artışı işaret ederken 2013/14 eğitim öğretim yılındaki rakamın yaklaşık iki katıdır. Yükseköğretim için gelen yabancı öğrencilerin menşe ülkeleri ise Suriye, Azerbaycan, Türkmenistan, Afganistan, Irak gibi ülkelerdir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün açık kaynak olarak paylaştığı, ikamet izni, uluslararası koruma başvurusu, düzensiz göçmenler, geçici koruma altındaki Suriyelilere ilişkin istatistiklerine göre;

Türkiye'de ikamet izni ile bulunan yabancıların 2015 yılındaki sayıları 178.964 iken 03.10.2109 tarihi itibari ile 1.059.916 sayısına ulaşmış yaklaşık altı kat artmıştır. 2018 yılında İkamet izni alan kişilerin menşe ülkelerine baktığımızda; Irak (104.444), Suriye (99.643), Türkmenistan (67.522), Azerbaycan (65.027), İran (44.313), Afganistan (39.283), Rusya (36.507), Özbekistan (34.727), Mısır (25.784), Kırgızistan (25.645) olarak sıralandıkları görülmektedir. 2018 yılında ikamet izni alanların 563.093'ü kısa dönem, 75.122'si aile ikamet izni, 79.225'i öğrenci ikamet izni, 85.840'ı çalışma izni ve 53.190'ı diğer nedenler ile ikamet iznine sahip olmuşlardır.

Uluslararası koruma başvurusu, 2010 yılında 8.932 iken 2018 yılında 114.537 sayısına ulaşmış ve yaklaşık 13 kat artmıştır. 2018 yılı menşe ülke dağılımlarına bakıldığında

ise; Irak (68.117), Afganistan (37.854), İran (5.036), Somali (1.723), Pakistan (227), Filistin (183), Türkmenistan (168), Yemen (138), Özbekistan (96) olarak sıralandıkları görülmektedir.

Düzensiz göçmenlere ilişkin istatistiklere bakıldığında 2005 yılında yakalanan düzensiz göçmenler 57.428 kişi iken bu rakam 02.10. 2019 tarihi itibari ile 316.824 sayısına ulaşmış yaklaşık 5.5 kat artmıştır. Düzensiz göç sadece yasadışı yollarla ülkeye girenleri değil yasal olarak giriş yaptıktan sonra eksik dokümandan dolayı yasadışı duruma düşenleri de kapsamaktadır. "Polisin Türkiye'ye gelen ve yasal göç boyutlarını zorlayan bu göçmenlerin ancak yarısını yakalayabildiği tahmin edilmektedir" (İçduygu, 2004, s.89). Dolayısı ile henüz Suriye'den Türkiye'ye kapı açılmadan önce belirtilen bu tahmin bağlamında günümüzde yakalanan düzensiz göçmenlerin var olanın en az yarısı kadar olduğunu varsaymak oldukça iyimser bir tahmin olmasına karşın düzensiz göçmenlerin sayısını bir milyona yaklaştırması bakımından çarpıcıdır.

Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler 2011 yılın başında 03.10.2019 tarihi itibari ile 3.671.553 sayısına ulaşmıştır. 03.10. 2019 tarihi itibari Suriyelilerin 63.294'u Adana, Kilis, Kahramanmaraş, Hatay (Hatay'da 3 barınma merkezi bulunmaktadır) ve Osmaniye'de bulunan toplam 7 geçici barınma merkezlerinde kalırken, 3.608.349'u Türkiye'nin tüm vilayetlerine dağılmış durumdadır. Suriyelilerin yoğunlukla buldukları ilk 10 il; İstanbul (549.219), Gaziantep (451.183), Hatay (439.869), Şanlıurfa (428.299), Adana (239.033), Mersin (204.255), Bursa (177.087), İzmir (146.891), Kilis (116.289), Konya (109.304) olarak sıralanmaktadır. Geçici koruma altında olan Suriyelilerin 2014-2019 yılları arasında sadece 15.692'si üçüncü ülkelere yeniden yerleştirmiştir.

Yıkıcı göçmenler: Bir önceki başlıkta ifade edildiği gibi i) oluşması göçün hızı, yoğunluğu, göç edenlerin profili, göç edenlerin etkin cemaat veya azınlık olma durumları, göç edenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel bozulmanın sebebi olması veya algılanması, ev sahibi toplumun dayanıklılığı ve hedef ülkenin göçü yönetmekteki becerisi birçok farklı değişkenin birbiri ile etkileşimine bağlıdır. Ve ii) Yıkıcı göçmen kategorisi gerçeğe bakan yanından çok bir algı durumunu ifade etmektedir. Türkiye özelinde bu değişkenlere bakıldığında yıkıcı göçmen kategorisinin oluşup oluşmadığı bölümün sonunda netleşecektir.

Göçün hızı ve yoğunluğu: Türkiye 1980'lerden sonra Türk ve Müslüman olmayanların da Türkiye'ye göçüne tanık olsa da 2011 yılına kadar gelen yabancı göçü hem nüfusa oranla kabul edilebilir hem de kolluk marifeti ile mücadele edilebilir bir durumdaydı. Fakat 2011 yılından sonra 2018-19 yıllara gelindiğinde ve 2000'li yılların başındaki rakamlar ile kıyaslandığında eğitim için gelenlerin 2'ye, ikamet izni alanların 6'ya, uluslararası koruma başvurularının 13'e, düzensiz göçün kayıt altına alınabilenin bile yaklaşık 6'ya katlandığı ve 2011 yılından beri geçici koruma altına alınan Suriyelilerin ise yaklaşık 4 milyona ulaştığı görülmektedir.

Son on yılda gelen yasal ve yasa dışı göçün, 86 yılda gelenden çok daha fazladır. Ülkenin doğusundan ve güneyinden çok yoğun ve hızlı bir yasa dışı göç girişimi devam etmektedir. Güneyde Suriye'den yeni göç dalgalarının gelme ihtimalinin yanı sıra Türkiye'nin

doğusundaki ülkelerde bekleyen milyonlarca mültecinin Türkiye'ye akma ihtimali söz konusudur (Arıncı, 2018, s.1467).

Dolayısı ile son on yılda Türkiye'de çok hızlı ve yoğun bir göç yaşandığı anlaşılmaktadır. 2011 yılı öncesinde kolluk marifeti ile mücadele ile göçü yönetmek mümkünken sonrasında Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Kolluk Birimleri, Belediyeler, Valilikler, Sivil Toplum Kuruluşları vb. gibi devlet ve sivil toplum kuruluşlarının ortak çabası bile göçü yönetmekte zorlanmaktadır.

Göç edenlerin profiline bakıldığında; gelen görünür göçmenlerin, eğitim için yasal yollardan gelenler bir tarafa bırakıldığında, ikamet ve düzensiz göçmen istatistiklerinden anlaşılacağı üzere sosyo ekonomik düzeyi düşük ve sorunlu coğrafyalardan gelen düşük yetenekli kişilerden oluştuğu görülmektedir.

Öte yandan toplumda Suriyelilerin çok fazla suç işlediklerine yönelik büyük bir algı bulunmaktadır. Bu algı tam anlamı ile gerçeği yansıtmaya bile esas mesele bu insanların suç işlemeye yönelik taşıdıkları potansiyeldir. Çünkü Suriyeliler Türkiye'de topyekün suç işleyen bir topluluk olmamakla birlikte, giderek daha fazla suça iştirak ettikleri de bir gerçektir (Karasu, 2017, s.64).

"Suriyelilerin ülkemizdeki sayısal varlıkları, çocuk nüfus oranının fazlalığı, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olmaları, suç eğilimi açısından önemli risk unsurlarını oluşturmaktadır (Kızmaz, 2018, s.409)".

Etnik cemaat veya etnik azınlık olma durumları: Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye coğrafi konumundan dolayı onlarca ülkeden yasal ve yasadışı göç almaktadır. Her nevi düzensiz göçmenlerin ve ikamet izinli yasal göçmenlerin sosyal ağlar üzerinden birbirleri ile etnik veya kültürel cemaat olarak iletişim kurmakta ve dayanışmaktadırlar. Ülkenin doğusundan gelen göçmenler genellikle ailesi olmayan, genç ve üstü yaşlardan müteşekkil bireysel göçmen gruplarıdır. Fakat Suriye'den kaynaklı göçlerde ise aileleri ile birlikte gelen ve çocuk, genç ağırlıklı göçmen gruplarıdır. Dolayısı ile Suriyeliler dışında var olan göçmenlerin etnik azınlık olabilecek bir yoğunluğu yoktur.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün açık kaynak olarak paylaştığı Kayıtlı Suriyelilerin buldukları illerin nüfuslarına oranlarına ilişkin istatistiklere bakıldığında Suriyelilerin; 44 ilde %0-1 aralığında, 15 ilde %1-2 aralığında, 3 ilde %2-3 aralığında, 6 ilde %3-4 aralığında, Adıyaman ve Konya'da %4-5 aralığında, Bursa ve Kayseri'de %5-6 aralığında, Kahramanmaraş'da %8.11, Osmaniye'de %9.57, Adana ve Mardin'de %10-11 aralığında, Mersin'de %11.26, Şanlıurfa'da %21.04, Gaziantep'de %22.24, Hatay'da %27.32, Kilis'de ise %81.58 olduğu görülmektedir. Bu rakamlar Suriyelilerin Türkiye'de etnik bir cemaat değil etnik bir azınlık, hatta Hatay ilinde olduğu gibi çoğunluk, durumuna geldiğini açıkça göstermektedir.

03.10.2019 tarihi itibari ile geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin 1.717.229'u 18 ve atı yaş grubundadır. Yani Türkiye'de bulunan Suriyelilerin %46,77'si henüz çocuk statüsündedir. 30 yaş altındaki geçici koruma altındakiler

olarak hesaplandığında ise sayı 2.624.024 yani Türkiye'de bulunan Suriyelilerin %71,46'sını gençler oluşturmaktadır. Ayrıca cinsiyet dağılımlarına bakıldığında ise 1.989.887 erkek ve 1.681.666 kadın olarak dengeli bir dağılım bulunmaktadır. Dolayısı ile Türkiye'de etnik azınlık olabilecek sayıdaki Suriyelilerin genç, dinamik ve kendi etnik kültürlerini devam ettirmeleri oldukça olası bir profillerinin olduğu açıkça görülmektedir. Zaten "2016 itibari ile İstanbul'da Suriyelilerin kurdukları çeşitli amaçları taşıyan dernek sayısı 132'ye ulaşmıştır (Esen, 2016, s.34)".

Türkiye'deki Suriyeliler konusu her geçen gün daha belirgin bir biçimde kalıcılığa doğru evirilmektedir. Suriyelilerin hem Türkiye'de kalış süreleri artmakta ve hem bütün kitlesel göçerde yaşandığı gibi, kalış süresi arttıkça, kalıcılık da güçlenmekte, hem de Suriye'deki iç savaş, dönüş arzusunda olsa da Suriyelilerin dönme imkânlarını ortadan kaldırmaktadır. Kitlesel göçlerin fitratında kalıcılık olduğu bilinen bir gerçektir (Erdoğan, 2015, s.320).

Castles ve Miller'in (2008, s.20,21,44,344,417) ifade ettikleri gibi göç sürecinin ileriki aşamalarında göçmenler kalıcı olarak yerleşip farklı gruplar oluşturduklarında göçün toplum üzerindeki uzun dönemli etkileri ortaya çıkmaktadır. Bir uçta, yerleşime açmak, vatandaşlığı ve kültürel farklılığı aşamalı olarak kabul etmek, çok kültürlü toplumun bir parçası olarak görülen, etnik cemaatlerin oluşmasında imkân tanıyabilir. Diğer uçta ise, yerleşme realitesini yadsımak, yerleşmiş olanların hak ve vatandaşlık taleplerini geri çevirmek ve kültürel farklılığı reddetmek, varlıkları çoğunlukla bölücü ve sakıncalı olarak değerlendirilen, etkin azınlıkların oluşmasına yol açabilir. Sonuçlar, göç alan ülke ve toplumun tutumlarına bağlı olarak, çok farklı olabilir. Göç ve etnik farklılık bu tür bir ulus düşüncesini tehdit etmektedir. Çünkü etnik kökenleri ortak olmayan bir halk yaratmaktadır. Klasik göç ülkeleri, göçmenlerin entegrasyonunu kendi ulus inşa mitinin bir parçası haline getirerek bu durumla kolaylıkla baş edebilmektedirler. Ne var ki, ortak kültürü kendi ulus inşa süreçlerinin merkezine yerleştirenler için bu çelişkiyi çözmek çok daha zordur. Kültürel olarak farklı yerleşimci gruplar neredeyse daima dillerini ve anavatanların kültürlerinin bazı unsurlarını en az birkaç kuşak boyunca korurlar. Göç eden insanların kültürel farklılığı ulus devleti bir ikileme karşı karşıya bırakır. Yeni gelenlerin vatandaş olarak birleşmesi kültürel homojenlik mitine zarar verebilir. Bazı örneklerde, göçmenler marjinalleşmiş etnik azınlığa dönme eğilimi taşırlar. Göç yarın bitecek olsa bile toplumları kuşaklar boyu etkileyecektir. Göç edenlerin hedef ülkeye eklenmelerindeki başarısızlık bölünmüş bir topluma yol açabilmektedir.

Göç edenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel bozulmanın sebebi olması veya algılanması: Disiplinler arası göç ve göç politikaları sempozyumunda (2015, s.605) Türkiye'de işsizlik oranlarının yüzde 10 civarında olduğunu göz önünde bulundurulursa, uzun vadede işsizliğin doğuracağı sorunlara bir de Suriyeli işsizlerin katılması bu sorunu daha da karmaşık bir hale getirecektir denilmektedir. Şanlıurfa'da kamp dışında ikamet eden Suriyelilere ilişkin yapılan bir alan araştırması da (Concern World Wide, 2013) Suriyelilerin ortalama 11 kişilik hane halkına, genellikle konut olarak yeterince elverişli olmayan yapılarda ya da tamamlanmamış yarı inşa halindeki barınaklarda, kalabalık ve dar alanlarda yaşamalarına ve kayıt dışı çalışmalarına

karşın ana sıkıntısının ekonomik geçimlerini sağlayamamaları olduğunu ifade etmektedir.

Mersin ilinde yapılan bir diğer çalışmada (Karaca ve Doğan, 2014,s.38-41) ise; Mersin'de yaklaşık 1500- 2000 arası Suriyeli girişimcinin işlettiği işletme olduğu tahmin edilmektedir. Bunların bir kısmı şirket, bir kısmı şahıs işletmesi biçimindedir. Bu işletmelerin vergi kaydı yapılmaktadır ve sonrası da belirsiz durumdadır. Meslek odalarına kayıt yaptırabilmek için ya Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olunmasını ya da çalışma bakanlığından çalışma izni alınmasını gerektirmektedir. Çalışma bakanlığından alınan izinlerin genellikle bir yıldan daha kısa bir süreli olması; Meslek odalarının kayıt yapamamasına yol açmaktadır. İşletme açılacağı zaman, Suriyeli işletmecilerden istenen belgeler ile yerli girişimcilerden istenen belgeler aynı değildir. Haksız rekabet yaratabilecek uygulamalardan kaçınılması gerekmektedir, denilmektedir ve işsizlik oranlarının yüksekliğinden kaynaklı etnik çatışmaya açık çalışma ortamından bahsedilmektedir.

ORSAM'ın raporunda (2015) ise: ekonomik anlamda yerel halk iş fırsatlarının ellerinden alındığına inanmaktadır. Ancak iş dünyası açısından bakıldığında bu iddianın karşılığının olmadığı görülmektedir. Normal şartlarda işini kaybedecek kişiler de Suriyeliler nedeni ile işsiz kaldığını düşünmektedir. Suriyeliler küçük işletmeler (fırın, ayakkabı üretimi, vb.) yoluyla üretim ve ticarete katkı sağlamaktadır. Ancak bu işletmelerin tamamına yakınının kaçak olması, vergi vb. yasal yükümlülükleri yerine getirmemeleri dolayısıyla haksız rekabete neden olmaktadır. Kaçak Suriyeli çalıştıran ve çalıştırmayan firmalar arasında haksız rekabet ortaya çıkmaktadır.

'Yabancıların' ekonomik yaşam içindeki bu durumuna ek olarak devletin sosyal yardım, sağlık, barınma vb. gibi ihtiyaçları için Suriyelilere harcadığı astronomik paralar beraberinde yüksek bir ekonomik maliyet/bozulma getirmektedir.

Dil, kültür ve yaşam tarzı farklılıkları toplumsal uyumu güçleştirmektedir. Etnik ve mezhepsel kutuplaşmayı tetikleyebilecek zemin oluşmaktadır. Suriyelilerin yaşam koşullarının zorluğu ve eğitim imkânından faydalanmıyor olması uzun vadede suç oranlarındaki artış da dâhil bazı sosyal sorunlara uygun zemin hazırlamaktadır. Yerel halk arasında Suriyelilerin asayışı bozduğu yönünde bir söylem oluşmuş durumdadır. Ancak bunun karşılığının olmadığı görülmektedir. Suriyelilerin kenar mahallelerde bir arada yaşamlarını sürdürmesi uyum sürecini zorlaştırmaktadır ve uzun vadede güvenlik sorunlarının doğmasına neden olabilecek bir zemin hazırlamaktadır. En ciddi güvenlik riski yerel halk arasında var olan tepkinin bir provokasyon neticesinde şiddet içeren kitlesel tepkiye dönüşmesi ihtimali olduğu vurgulanmaktadır (ORSAM, 2015).

2012 yılından bu yana Türkiye'deki Suriyelilerin eğitimine yönelik pek çok çalışma yapılsa da 311.256 Suriyeli çocuk Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) ve devlet okullarında eğitim görmekte iken, 523.583'ü ise halen okullaşamamıştır. Suriyeli çocukların eğitimi ve uyum süreçlerinde karşılaşılan en önemli sorun alanı dil öğrenimidir. Nitekim gerek devlet okulları gerek GEM'lerde Suriyeli çocuklara verilen Türkçe dersleri eğitici, materyal ve metodoloji eksikliğinden dolayı nitelikli düzeyde değildir. Öğrencilerin GEM'lere devam durumu

devlet okullarına kıyasla daha iyi görünmektedir. Bunun nedenleri arasında devlet okullarında dil engeli olması, çocuğun kendi yaş grubu ve kademesinde okuyamaması, Türk vatandaşı akrabaları tarafından dışlanma, öğretmen ve idareciler ile iletişimsizlik gibi sorunlar gösterilmiştir (SETA, 2016).

Suriyeli sığınmacı sayısının %8.11 gibi bir rakam olduğu Kahramanmaraş'ta yapılan bir alan çalışmasında katılımcıların; %80'i resmi rakamları inandırıcı bulmadıklarını gerçekte daha fazla yabancı olduğunu; %50'si asla Suriyelilerle komşuluk yapmak istemediğini; %28.4'ü kısa süreli komşuluk yapabileceğini; %64.1'i ailesinin ve kendisinin Suriyelilerle ilişki kurmadığını; %69.5'i Suriyelilerin iş yeri açmasını olumsuz olarak değerlendirdiklerini; %42.7'si Suriyelilerden güvenlik riski hissettiklerini; %80'i Suriye'deki iç karışıkların hitamında Suriyelilerin eve dönmelerini istediklerini; ifade etmişlerdir (Aydın ve Durgun, 2018).

Suriyelilerin, kendi kültürel 'kültürel gettoları' içinde ve eğitim, öğretim sistemine etkin bir biçimde dâhil olamadan ekonomik ve sosyal alanda var olma imkânına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum kültürel ve sosyal entegrasyonu zorlamaktadır. Suriyelilerin bir yanda geçici olarak değerlendirilmesi bir yandan da yıllardır 'misafirliğin' bitmemesi ve geleceğin belirsizliği zaten zor olan kültürel ve sosyal entegrasyonun iki taraf için de (ev sahibi ve misafir) bir tercih gibi algılanmasını engellemektedir.

Ev sahibi toplumun dayanıklılığı: Türk toplumu ülkenin zaten göç eden kişilerce kurulması ve pekiştirilmesi nedeni ile özellikle insani dramlar üzerinden gelişen kitlesel veya bireysel göçlere karşı empati duyabilmektedir. Bir de gelen göçmenlerin ortak din ve tarih havzasından gelmiş olması, yüksek bir oyla seçilmiş güçlü bir hükümetin göçü yönetiyor olmasının verdiği güven vb. gibi yan etmenler Türk toplumunun göçmenlere karşı dayanıklılığını arttırmaktadır.

2013 yılında Suriye kaynaklı terör örgütlerinin düzenlediği saldırıda 52 vatandaşını kaybetmiş olan Reyhanlı ilçesinin kendi nüfusundan daha fazla sığınmacıyı misafir etmesi ve neredeyse hiçbir sosyal soruna meydan vermeden bu misafirliği yıllardır sürdürüyor olması son derece anlamlıdır (Duruel, 2017, s.61).

Ancak toplumsal kabul ucu açık, sonsuz ve bugünkü hali ile sürdürülebilir bir durum değildir ve son derece kırılgandır. Yani toplumsal kabulün yüksek olması toplumun Suriyelilere yönelik endişeleri olmadığı anlamına gelmemektedir. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO tarafından Ekim 2014 yılında yapılan kapsamlı çalışmada, Türk toplumunun Suriyeliler ile arasında çok ciddi bir kültürel mesafe koyduğunu, endişelerin son derece yaygın ve üst düzeyde olduğu, Suriyelilerin bir an önce geri dönmelerini arzu ettikleri ve onlara vatandaşlık verilmesi ihtimaline de çok net biçimde karşı çıktığı gözlenmektedir (Erdoğan, 2016, s.77-78).

Göçü yönetimindeki beceri: Göçle mücadele bağlamında kurumsal olarak AFAD, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü gibi kurumsallaşmaların oluşturulması ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu başta olmak üzere, Geçici Koruma Yönetmeliği (2014), Uluslararası İşgücü Kanunu

(2016) birçok hukuki düzenlemenin hızlı bir biçimde hayata geçirilmesi Türkiye'deki göç yönetimi bakımından oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Diğer yandan göç istatistikleri ve yönetimine ilişkin politikaların şeffaf olması yaşanabilecek spekülasyonları, manipülasyonları önlemektedir.

Gelişmiş ülkelerin Türkiye'ye beklediği desteği sağlayamaması göç yönetiminde zorluklara neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin kriz boyunca ortaya koydukları tavır 2014 başına kadar adeta 'doğu sınırınızı sonuna kadar açın batı sınırını kapatın bize gelmesinler', 2014 yılından sonra ise 'para verelim bize gelmelerine engel olun' şeklinde özetlenebilir (Erdoğan, 2016, s.75). Avrupa Birliği, göç yolları üzerinde bulunan Türkiye'yi bir tampon bölge olarak kullanmak istemektedir. Avrupa Birliği'nin sınırlarını büyük ölçüde mültecilere kapatması nedeniyle, mültecilerin sayısı artmakta ve Türkiye'ye olan maliyetleri yükselmektedir. Dolayısıyla alınacak daha fazla göçmenin Türkiye'de toplumsal, ekonomik ve siyasal iç karışıklıklara neden olma ihtimali artmaktadır (Arıncı, 2018, s.1467,1481).

Bir diğer zorluk dünyada küresel ekonomik iş göçü zamanlarının aksine göçün gelişmiş ülkelere bile istenilmemesidir. Tarihsel olarak uluslararası göçle göç alan ülke olarak daha önce tanışmış ve ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde yirminci yüzyıl boyunca asimilasyon, entegrasyon ve çok kültürlülük zinciri üzerinden gelişen devlet-göçmen ilişkilerinin son yıllarda yeniden asimilasyona dönüşü süreci yaşamaktadır (İçduygu vd., 2014, s.64). Yaşanan sıra dışı hareketlilikler Avrupa ülkelerinin yönetimlerinin daha güvenlikçi politikalara yönelmelerine sebep olmuştur. Gelen göç akınlarını dışlaştırma (externalization) yoluna giden Avrupa Birliği, bir taraftan Frontex uygulamaları ile Avrupa kalesinin surlarını yükseltirken, diğer taraftan Türkiye gibi transit ülkelere geçiş yaşamları tekrar gelir göndermenin pazarlıklarını yapmaktadır (Sağiroğlu, 2016, s.44). Göçmenleri üçüncü ülkeye hukuken yollanamaması, menşee ülkeye vicdanen yollanamaması ve fakat Türkiye'de kalmalarının da artık yönetilemez bir hale gelmesine neden olmaktadır.

Bunun yanında göçmenlerin artık neredeyse tüm dünyada iç politika meselesi haline gelmesi yani göç yönetimini rasyonel alandan siyasal alana taşınması göç yönetiminde karar alma mekanizmaların doğru çalışmasını etkilemektedir.

Türkiye'deki İskân kurumunun, tarım topraklarına yerleştirmedeki ve içgöçteki denetim gücünü özellikle 1960'lı yıllar sonrasında kaybetmeye başladığını söylemek mümkündür. Bu dönemde, nüfus patlaması ve tarımsal yapıdaki değişikliklerin etkisiyle içgöç hızlanmış ve denetlenemez boyutlara ulaşmıştır (İçduygu vd., 2014, s.157). Dolayısı ile Türkiye'deki iskân kurumunun iç göçü düzenlemesi bakımından henüz 1960'larda etkisini kaybettiği dikkate alındığında geçici koruma altında olan Suriyelilerin, Cumhuriyetin başında yaşanan göçlerde uygulandığı biçimi ile geçici bile olsa iskân edilememekte ve ülkenin tüm illerinde adeta iç göç edercesine seyahat edip, yerleşip, çalışmakta oldukları görülmektedir.³

³Geçici koruma altında olan yabancılar buldukları illerde kayıt altına alınmaktadırlar. Kayıt kotası dolan illere yeni yabancı kaydı

Tüm bu verilerin ışığında Suriyelilerin ev sahibi toplum tarafından 'yıkıcı göçmen' olarak algılanmaya başladığını söylemek mümkündür. Her ne kadar göçlere karşı mukavemeti sağlam olsa bile, Türkiye'nin, Doğu Türkistan protestoları sırasında Çinli zannedilerek Koreli turistlere saldırılması gibi olayların da pek ender rastlanmadığı bir toplumsal arka planı bulunmaktadır. Dolayısı ile Suriyelilerin özelinde gelişen bu yıkıcı göçmen algısının Suriyeliler özelinde kalmaması ve tüm yabancıların hatta 'yabancılara benzetilen' vatandaşların bile yıkıcı göçmen olarak görülmesi muhtemeldir. Böylesi durumların oluşmaması veya oluşması durumunda sağlıklı yönetilebilmesi için ev sahibi toplumun olduğu kadar göçmen toplumun da özellikle ev sahibi toplum ve devlete ilişkin, adalet algı ve tutumlarının bilinmesi oldukça önemlidir.

4. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın konusu ve sorunu: Göç bağlamında akademik veya bireysel yaklaşım, genellikle ve doğal olarak, göç alan ülke insanına ilişkin değerlendirmeler içermektedir. Fakat özellikle suç sosyolojisi bağlamından bakıldığında bireysel veya toplumsal bir çıkar çatışmasında, temelde, olayın en az iki tarafı bulunmaktadır ve çatışmaya konu olayın çözümünde biri diğerinden daha ayrıcalıklı değildir. Bu çalışmada ise madalyonun 'öteki' tarafına yani dış göçle Türkiye'ye gelen ve 'yabancı' olarak görülen insanlara odaklanılmış, onların toplumsal adalet, adli kurumlar ve adli sürece ilişkin algıları, yaşayabilecekleri çıkar çatışmalarındaki muhtemel davranış biçimleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Araştırma evreni Yalova ildir. Yalova hem iç göç hem de dış göç bakımından dikkat çeken illerden birisidir. İç göç bakımından TÜİK verilerine göre 'net göç hızı' kriterinde, özellikle 2011 baz alındığında, Yalova ilinin; 2011 yılında %1,4 hız ile 13., 2012 yılında %10,2 hız ile 10., 2013 yılında %22,3 hız ile 4., 2014 yılında 16,1 hız ile 5., 2015 yılında %10,1 hız ile 5., 2016 yılında 9,7 hız ile 10., 2017 yılında 20,2 hız ile 2. sırada yer almaktadır.

Uluslararası göç bakımından ise Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre (16.10.2019 itibari ile) Yalova da 16.558 ikamet izinli yabancı, (17.10.2019 itibari ile) 3.903 geçici koruma kapsamındaki Suriyeli bulunmaktadır. Yalova düzensiz göçmenler bakımında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 5 aşamalı renklendirilmiş haritasında en fazla düzensiz göçmenin bulunduğu mavi renkle (100-1000 kişi) gösterilmektedir. Uluslararası koruma statüsüne sahip kişilere ilişkin istatistikler yayınlanmamaktadır. Ancak sözel olarak görüşülen yetkililer Yalova ilinde 7.000 kadar uluslararası korumaya sahip kişinin olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda kayıtlı olan 21.161 kişi bulunmakta bu sayıya düzensiz göçmen statüsündeki yabancılar da eklendiğinde 23.000 kadar bir yabancı nüfusundan bahsetmek mümkün olacaktır. 23.000 yabancı

sayısı ise TÜİK'in 2018 verisine göre Yalova'nın 262.234 kişi olan nüfusunun %8.7 sine karşılık gelmektedir.

Araştırma örnekleme ve alanı: Araştırma evreninde yaklaşık 23.000 kişi bulunmaktadır. Araştırmada yaklaşık her 50 yabancıdan 1'i ile görüşülmesi hedeflenmiştir. Dolayısı ile anketin kapsamı 450 kişilik bir örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Bu örneklem grubuna iki şekilde ulaşılmıştır. Birincisi tanışılan kişilerin, gerekli özellikleri taşıyan diğer tanıştırdıkları ile anket yapılarak kartopu örnekleme (Kümbetoğlu, 2008, s.99) kullanılmıştır. İkincisi Yalova'da yaşayan yabancılar bir küme olarak kabul edilerek ihtiyaç kadar kişi olasılık temelli olarak örnekleme dâhil edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.104-15). Tüm örneklem gönüllü olarak ankete katılmıştır.

Araştırma alanı ise yabancıların Yalova ilinde buldukları ve anketlerin gerçekleştirildiği mahallelerdir. Yalova'da yabancıların Türkçe haricinde Arapça ve Farsça üzerinden iletişim kurdukları, yaşadıkları alanların seçiminde de (dolayısı ile araştırma alanının seçiminde) bu dillerin merkezi rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, Arapça konuşan yabancıların (gözlem verilerine göre %50 üzeri⁴) Bahçeli Evler Mahallesi Fatih Caddesi boyunca sağlı sollu binalarda ve Adnan Menderes, Kazım Karabekir Mahallesinde oturdukları görülmüştür. Bahçeli Evler ve Kazım Karabekir Mahallesinde genellikle BM'ye uluslararası sığınma başvurusu yapan Iraklıların bulunduğu, Adnan Menderes Mahallesinde ekonomik durumları iyi olan kendi aldıkları evde oturmakta olan ve Türkiye'den ikamet tezkeresi alan Iraklılar bulunduğu görülmüştür. Suriyelilerin ekonomik durumu iyi olanlarının genellikle Iraklıların yaşadıkları yerlerde yaşadıkları görülmüştür. Bununla birlikte ekonomik durumları orta ve alt düzeyde olan Suriyelilerin ise İsmet Paşa Mahallesi, Gazi Osman Paşa Mahallesi ve Mustafa Kemal Paşa Mahallesinde yaşamayı tercih ettikleri görülmüştür. Farsça konuşan yabancıların ise Arapça konuşanlar gibi belli bölgelerde toplanmadıkları görülmüştür. Bunun yerine kentin geneline dağılmış olmakla birlikte genellikle Şii ve Hıristiyan inanç temelli toplulukları biçiminde birbirlerine yakın gruplar oluşturdukları görülmüştür.

Araştırmanın veri toplama teknikleri: Çalışmada veri toplama metodu olarak anket ve gözlem kullanılmıştır. Anket yapılan kişilerin niteliklerinden dolayı anket metodu klasik anlamda kullanılan anket biçimlerinden biraz farklılık arz etmektedir. Çalışmada yapılan anket neredeyse nitel yöntemler ile yerine getirilmiş olsa da ön anket çalışmaları sonrası çalışma bir nicel anket çalışması biçimini almıştır.

Anket çalışmasına başlanılmadan önce bir anket formu hazırlanmış ve deneme için Suriyeli, Afgan, Türkmen ve Iraklı yabancılar ile anket çalışması yapılmıştır. Yapılan anketler sonrası görüşmeler gerçekleştirilerek bu kişilerin ankete verdikleri tepkiler ve eleştiriler üzerine anket formu ve yapılış biçimi yenilenmiştir. Yabancılar tarafından anketin ilk formuna getirilen eleştirileri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

yapılmakta diğer illere yönlendirilmektedir. Buldukları illeri terk ettikleri belirlenen geçici koruma altındaki yabancıların kayıtlı oldukları illere gitmeleri yönünde idari işlemler uygulanmaktadır. Bunun yanında izinsiz il dışına çıkmalarına imkân veren ulaştırma firmalarına idari işlemler yapılmaktadır. Fakat tüm bu idari işlemlerin kayıtlı olduğu ili terk etmek isteyen bir yabancıyı kararından döndürebilecek etkililikte olmadığı görülmektedir.

⁴ Emniyetin yabancılar şubesi Fatih Caddesi yakınlarında bulunduğu ve Yalova'nın da merkezi bir yeri olması ve öncesinde bu caddede Türk vatandaşı Arapların oturuyor olmaları; ilk gelen ekonomik durumu iyi olan görünür göçmenlerin ilk yerleşim yerlerinin burası olmasını mümkün kıldığı anlaşılmaktadır.

1. Görüşmede kişisel soruların en sonda sorulması daha iyi olacaktır. Anketin başında kişisel bilgileri istenilen yabancılar kişisel veya aile güvenlik kaygılarını arttırmakta onları tedirgin etmekte ve bu tedirginlik anketin diğer sorularına verilen cevapları etkilemektedir.
2. Anketin üçüncü bölümü olarak tasarlanan ve mala, şahsa ve topluma karşı suçlarda adli birimlere başvurma veya kendi cezasını verme eğilimlerini gösterir 30 sorunun (ki her soru için müşteri, tanık, cezasını kendim veririm, bir şey yapmam olarak 4 başlık da bulunuyor toplam 120 diyalog gerekiyor) yorucu olduğu ve şahısları anketten soğuttuğu anlaşıldığı için bu bölüm çıkarılmıştır.
3. Üçüncü bölümün çıkarılması birinci bölümdeki bazı soruların detaylandırılması ile aşılmaya çalışılmıştır. Mesela "Sığınmacılar kendi aralarındaki sorunlar ile ilgili adli birimlere giderler mi?" gibi sorusuna önemli olaylarda gider gibi cevap seçenekleri konulması istenilmiştir.
4. Ön anket ve görüşmeler sırasında yabancıların gelir gruplarının farklılık arz ettiği, alt gelir grubu olanların 1500, orta gelir grubu olanların 1500-3000 ve üst gelir grubunun ise 3000 üzeri aylık gelirleri olanlar olduğu görülmüştür. Anket soruları bu şekilde güncellenmiştir.
5. Yapılacak anketin mutlaka karşılıklı konuşarak ve mümkün olan en kısa şekilde, çalışmanın kritik noktalarına ilişkin verilerin alınmasına olanak tanıyacak şekilde olması gerektiği anlaşılmıştır. Yabancıların ellerine verilecek ve doldurulması beklenilecek anket formunu ya doldurmadıkları ya da boş bıraktıkları görülmüştür.
6. Kesinlikle kayıt cihazı, fotoğraf vb. araçların kullanılmaması tüm notların el ile alınması gerektiği görülmüştür.
7. Yapılan ön görüşmelerde her ne kadar anketin başında çalışmanın amacı uzun uzun anlatılsa ve görüşme yapılması kabul edilse bile yabancıların sorulara samimi cevap vermediği anlaşılmıştır. Bunun temel nedeninin görüşme yapan kişinin Türk kimliği olduğu, ön görüşme yapılan yabancıların samimi beyanlarından anlaşılmıştır. Ön görüşme sırasında kişisel bir hukukumuzun geliştiği Afgan uyruklu ve Suriye uyruklu iki erkek şahıs yapılan kayıt dışı görüşmede yabancıların Türklere ile yaptıkları görüşmelerde kayıt altına alınma korkusu yaşadıkları hatta geldikleri ülkedeki düşmanlıklarından dolayı bile tedirgin olduklarını dolayısı ile yapılacak görüşmelerde Türklere gerçek duygularını ifade edemeyeceklerini beyan etmişlerdir.
8. Yapılan ön görüşmelerden de anlaşıldığı üzere yabancılar ile yapılacak olan anket çalışmasının katı yapılandırılmış mülakat şeklinde, mutlaka kendi dillerini bilen soydaşlarının da dâhil olması ile ve kendilerini rahat hissettikleri ortamlarda yapılması gerektiği anlaşılmıştır.
9. Yalova'daki yabancıların hemen hemen tamamına Arapça ve Farsça konuşan kişiler üzerinden ulaşılabileceği görülmüştür.
10. Ön anket çalışmasında yabancıların kendi dilini konuşan kadınlara karşı daha dürüst, güvenerek ve korkusuz cevap verecekleri ifade edilmiştir.
11. 9.maddedeki veri dikkate alınarak Yalova'da bulunan uluslararası bir yardım derneği üzerinden Arapça konuşan Iraklı, Mısırlı ve Farsça konuşan Afgan üç kadın yabancı ile tanışılmıştır. Bu kişilere çalışmanın amacı ve anketin nasıl yapılacağı anlatılmıştır. Sonrasında bu üç kadın ile birlikte anket çalışmasına başlanılmıştır.
12. Fakat anketler sırasında yardımcı olan bu kadınlar bile kendi resimlerini, isimlerini, adreslerini vermek

istememişler sadece ön adlarının kullanılmasına müsaade etmişlerdir. Raga (Mısırlı), Dua (Iraklı), Nilüfer (Afgan).
13. Dolayısı ile anket, ülkemizdeki klasik anket çalışmalarından farklı yapılandırılmış mülakat formunun çok sıkı bir versiyonu şeklinde uygulanması mecburiyetinde kalmıştır.

Anlaşılabileceği üzere anket soruları kritik bilgiyi sağlayıcı ve yapılacak çaprazlamalar ile çalışmayı hedefine ulaştırıcı biçimde son şekline kavuşturulmuştur. Yine anket sürecinin dinamik yapısı nedeni ile tek bir yöntem yeterli olmadığı için karma anket uygulanmıştır (Baş, 2006, s.34). Anketlere yüz yüze konuşarak başlanılmış fakat kartopu-zincirleme örneklemin oluşturduğu bir kısım yabancı şahıs ankete telefon ile katılabileceğini ifade etmiştir. Yalova'da ikamet eden ve ankete katılmak için çeşitli nedenleri ile araştırmacı ile buluşamayacak olan bu kişilerin istekleri, verileri sakatlamayacağı için kabul edilmiştir. Anketlerin 387'si yüz yüze görüşme ile 63 tanesi telefon ile görüşmek sureti ile gerçekleştirilmiştir. Geniş aile bile olursa anket yapılırken bir aileden 2 kişiden fazla görüşülmemiştir. Böylelikle çok daha fazla aileye ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca anket yapılırken cinsiyet, ekonomik durum, eğitim durumu, yaş vb. gibi değişkenlerin orantılı olarak dağılmasına dikkat edilmiştir. Örneklem buna göre seçilmiştir.

Anket yapılırken anket formu yabancı şahısların eline verilerek doldurması istenilmemiştir. Bunun temel nedeni soruların içeriğinin anlaşılması için kendilerine detaylı anlatımların yapılması gerekliliğidir. Kendilerine anket teklif edilen ve bunu gönüllü olarak kabul eden kişilere sorular sözlü olarak sorulmuş ve evet-hayır şeklinde ikili veya bekâr-evli-dul şeklinde üçlü cevaplar veya kaç yıldır Türkiye'desin gibi açık uçlu sorular sunularak verdikleri cevaplar forma işlenmiştir.

Bunun yanında anket çalışması yabancıların yoğun olarak yaşadıkları yerlerde ve onlarla sosyal ortamlarını da paylaşacak şekilde yapıldığı için araştırmada gözlem metodu da kullanılmıştır. Araştırma süresince fırsat buldukça ortam, ortam içinde oluşan temel davranış ve süreçlere ilişkin ayrıntılı ve tanımlayıcı notlar alınmıştır.

Anket süreci, anket çalışmalarında pek alışık olunmadığı üzere yaklaşık 40 gün kadar sürmüştür. Anket çalışması sırasında katılımcıların mümkün olduğunca fazla soruyu cevaplaması amaçlanmış ve cevap verilmeyen sorular kendilerine yeniden sorulmuş son tahlilde ısrarla cevap vermek istemeyen kişiler olması halinde soru cevapsız bırakılmıştır. Dolayısı ile anket çalışmasında cevap verilmeyen soru sayısı çok azdır.

Araştırma sırasında karşılaşılan zorluklar: Anket yapılan kişilerde genellikle "benim karım ne?, bunları neden soruyorsun? Casus musun?" şeklinde ifade bulan ön yargıları bulunmaktadır. Özellikle anket çalışmasının yapıldığı 2019 yılı Eylül ve Ekim aylarında Suriyelilerin evlerine yollanacağı, İstanbul'da kaydı bulunamayan Suriyelilerin kayıtlı oldukları illere gönderilmesine ilişkin haberlerinin ulusal kanallarda yer alması ve Suriye'nin kuzeyine yapılması planlanan sınır ötesi operasyonun yarattığı toplumsal atmosfer yabancıların ankete katılımını zorlaştırmıştır. Ankete gönüllülük esasına göre başlanılsa bile neredeyse her soruyu ayrı ayrı anlatmak ikna etmek gerekmiştir. Anket formlarının doldurulması zaman zaman 20 dakikayı geçmiştir.

Ankete katılanların cevap vermekte en çok zorlandıkları gözlemlenen sorular: i) sığınmacılar kendi aralarındaki sorunlar ile ilgili adli birimlere gider mi? ii) suça karışan bir sığınmacı kaçmak istese yakalanabilir mi? iii) suça karışan bir sığınmacı teslim olur mu? iv) aylık gelir şeklinde sıralanmaktadır. En kolay cevap verilen sorular ise: i) Hiç adli birimlere gittiniz mi? ii) Türkiye'de kendinizi güvende hissediyor musunuz? iii) Fırsatınız olsa Türkiye'de kalır mısınız? olarak sıralanmaktadır.

Bunun yanında erkeklerin kadınlara göre daha hızlı ve rahat cevap verdikleri kadınların çok fazla detay soru sorarak anketi anlamaya çalıştıkları gözlemlenmiştir.

5. Araştırmanın Verileri

Araştırma 17 sorunun bulunduğu birinci bölüm ve 15 sorunun bulunduğu ikinci bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yabancıların kurumsal ve toplumsal adalet algılarını analiz etmeye imkân verebilecek sorular yer alırken ikinci bölümde katılımcıların kişisel özelliklerinin neler olduğunun anlaşılmasına olanak tanıyan sorular bulunmaktadır. Bu başlık altında ise öncelikle her soru için katılımcıların verdiği cevaplar; örnekleme, toplumsal adalet algısına ve kurumsal adalet algısına ilişkin veriler paylaşılacak sonrasında araştırma verilerinden uygun çaprazlamalar yaparak örneklem, toplumsal adalet algısı ve kurumsal adalet algısı değerlendirilecektir.

Örneklemin Verileri:

Araştırmaya katılmayı kabul eden 450 kişilik örneklem grubunun özellikleri aşağıda sıralanmıştır. Örneklem her ne kadar yabancı şahısların buldukları yerlerde rast gele metodu ile seçilmiş olsa bile, çalışma sırasında zaman zaman ara verilmiş ve örneklemin cinsiyet, yaş, ekonomik durum vb. dağılımlarına bakılarak dağılımda eksik olduğu görülen nitelikteki kişilerle anket/görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde çalışmanın mümkün olan tüm sosyal katmanları kapsaması sağlanmıştır.

Tablo 1: Örneklemin Ülke Dağılımları

Afganistan	Afrika	Amerika	Azerbaycan	Cezayir
127	2	1	1	3
Kuveyt	Mısır	Pakistan	Rusya	Sudan
1	28	1	13	1
Eritre	Filistin	Irak	İran	Kırgızistan
4	2	112	65	2
Suriye	S.Arabistan	Tataristan	Ukrayna	Ürdün
51	23	9	2	2

Araştırmaya 127 Afganistanlı, 112 Iraklı, 65 İranlı, 51 Suriyeli, 28 Mısırlı, 23 Suudi Arabistanlı, 13 Rus, 9 Tataristanlı, 4 Eritreli, 2 Ukrayna, Kırgızistan, Afrikalı, Filistinli ve Ürdünlü, 1 Amerikalı, Azerbaycanlı, Kuveytli, Pakistanlı, Sudanlı olmak üzere toplamda 20 farklı ülkeden katılım olmuştur.

Tablo 2: Örneklemin Cinsiyet ve Yaş Dağılımları

	15-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-70	Toplam
Erkek	55	56	42	24	19	1	197
Kadın	54	91	58	31	15	3	252
Trans		1					1
Toplam	109	148	100	55	34	4	450

Araştırmaya 197 erkek, 252 kadın ve 1 trans birey katılmıştır. Türkiye'ye göç veren ülkelerin toplumsal, siyasal, ekonomik vb. gibi sorunlardan kaçmaları nedeni ile Türkiye'de bulunan yabancıların kadın oranının erkeklere göre daha fazla olması beklenen ve anlaşılır bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 3: Örneklemin İş Durumu Tablosu

Aşçı	Bahçe İşleri	Bebek Bakıcısı	Bekçi	Boyacı
1	8	1	2	2
Hacamatçı	İnşaat	Ticaret	İşçi	İşsiz
1	18	5	2	248
Reklamcı	Serbest	Şirket	Tamirci	Temizlikçi
1	91	2	1	2
Çocuk Bakıcısı	Emlakçı	Esnaf	Fırın	Garson
1	6	1	2	2
Kuaför	Muhasebeci	Mühendis	Öğrenci	Öğretmen
6	4	2	10	4
Tercüman	Terzi	Yardım Kuruluşunda Görevli		
4	22	1		

Örneklem toplamda 27 farklı iş kolunda çalışanların yanında öğrenci ve işsiz olanlardan olmak üzere 29 kategoriden oluşmaktadır. Yabancıların yarısından fazlasının işsiz olduğu görülmektedir. İşsiz kategorisini serbest meslek, terzi, inşaat işçisi, kuaför, bahçe işleri ile uğraşanlar, emlakçılık, ticaret, tercüman, öğretmen, bebek bakıcısı, çocuk bakıcısı, esnaf, hacamatçı, reklamcı, tamirci, aşçı ve yardım kuruluşlarında çalışanlar izlemektedir.

Tablo 4: Örneklemin Aylık Gelir Durumu Tablosu

Aylık Gelir	0-1500	1500-3000	3000 ve Üzeri	Toplam
Kişi Sayısı	207	146	97	450

Örneklem içinde 207 kişinin 0-1500 arası/alt gelir grubunda, 146 kişinin 1500-3000 arası/orta gelir grubunda, 97 kişinin ise 3000 ve üzeri üst gelir grubunda olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Örneklemin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Yok	İlk	Orta	Lisans	L. Üstü	Toplam
Sayı	46	78	151	135	40	450

Örneklemin büyük oranda orta ve lisans mezunu olduğu bunu ilkökul, lisansüstü ve okula gitmeyenlerin takip ettiği görülmektedir.

Tablo 6: Örneklemin Türkiye'de Bulunduğu Süre Dağılımları

Süre	1 gün-1 yıl	2 yıl ve 3 yıl	4 yıl-5 yıl	6 yıl ve +	Toplam
Kişi Sayısı	143	182	94	31	450

Örneklem büyük oranda 2 ve 3 yıldır Türkiye'de bulunanlardan oluşmakla beraber bu kategoriyi en fazla 1 yıldır, 4 ve 5 yıldır ve 6 ve üzeri yıllardır Türkiye'de bulunanlar kategorileri takip etmektedir.

Tablo 7: Örneklemin Türkiye İçinde Değiştirdiği Şehir Sayıları Dağılımları

İl Sayısı	1	2	3	4	5	6	7	8	10	Cevap Yok	Toplam
Kişi Sayısı	132	88	97	32	23	1	3	1	1	72	450

Örneklemin hepsinin il değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bunlardan en fazla 1 il değiştirilmiş olup bu kategoriye 3 il, 2 il, 4 il, 5 il, 7 il, ve 6,8,10 il değiştirenler izlemektedir.

Tablo 8: Örneklemin Evlilik ve Eşlilik Durumları

	Bir	İki	Bekâr	Dul	Cevapsız
Erkek	104	9	82	1	1
Kadın	154		55	42	1
Trans			1		

Örneklemin çok büyük oranda tek evli olduğu bu kategoriye bekâr olanların ve dul olanların izledikleri görülmektedir. Bunun yanında özellikle yabancı kadınlar arasında dulların oranın erkeklerden fazla çıkması dikkat çekicidir. Toplumdaki genel kabulün aksine yabancıların çok büyük oranda tek eşli oldukları iki eşli olanların sadece 9 kişi olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Örneklemin çocuk sayıları dağılımı

Çocuk Sayısı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Kişi Sayısı	34	89	63	37	30	16	4	10	4	3	1	2

Toplamda 293 kişinin çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Çocuk sayılarının genel olarak 2 ve 3 çocukta yoğunlaştığı bunu 1,4 ve 5 çocuk sayılarının takip ettiği görülmektedir. Toplumda genel kabul görüldüğü üzere yabancıların çocuk sayılarının çok fazla olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 10: Örneklemin Türkçeye Hâkimiyeti

	Az	Orta	İyi	Çok İyi	Cevapsız
Okuma	265	80	64	40	1
Yazma	270	76	63	41	
Duyulanı Anlama	142	100	117	89	2
Konuşma	157	89	117	87	

Örneklemin Türkçe okuma yazmasının genellikle az olduğu, çok iyi okuma ve yazma bildiğini ifade edenlerin 40 ve 41 kişi oldukları, fakat Türkçe duyulanı anlama ve konuşmada bu sayıların neredeyse iki katına çıktıkları görülmüştür. Dolayısı ile dilin akademik değil daha ziyade gündelik kullanımda öğrenildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 11: Örneklemin Adli Birimlere Gitme Dağılımları

Adli Birimlere Gitme Durumu	Gitmedim	Müşteki	Şüpheli	Tanık	Toplam
Kişi Sayısı	363	42	19	26	450

Örnekleminde 363 kişi adli birimlere gitmemişken, 87 kişi müşteki, şüpheli ve tanık olarak adli sistem ile temas etmiştir.

Yabancıların Kurumsal Adalet Algılarına İlişkin Veriler:

Kurumsal adalet kavramı ile kolluk, savcılık ve mahkeme gibi adli süreci oluşturan kurumlar kastedilmektedir.

Ankete katılan yabancıların kurumsal adalet algılarını gösteren sorulara tüm örneklem bazında 450 kişinin verdikleri cevaplar aşağıdaki gibidir.

Adli birimlere gittiğinizde kendinizi ifade edebileceğinize inanıyor musunuz? Sorusuna %79,11 evet, %20,66 hayır yanıtını vermiş olup % 0,22 si cevap vermemiştir.

Geldiğiniz ülkede serbest olup burada suç olan fiiller var mı? Sorusuna %69,33 evet, % 30,66 hayır cevabını vermiştir.

Adli birimlere müracaat etme veya etmeme kararını nasıl alırsınız? Sorusuna %41,77 kendim alırım derken % 58,22'si yakınlarımla görüşerek alırım cevabını vermiştir.

Sığınmacılar kendi aralarındaki sorunlar ile ilgili adli birimlere giderler mi? Sorusuna %35,11 gider, % 24 gitmez, % 40,88 ise önemli olaylarda gider cevabını vermiştir.

Sığınmacılar Türklerle arasındaki sorunlar ile ilgili adli birimlere giderler mi? Sorusuna %41,55 gider, %19,33 gitmez derken %39,11 ise önemli olaylarda gider cevabını vermiştir.

Bir sığınmacı ile sorun yaşasan adli birimler sana adil davranır mı? Sorusuna %79,77 evet gider derken %20,22 si hayır gitmez cevabını vermiştir.

Bir Türk'le sorun yaşarsan adli birimler sana adil davranır mı? Sorusuna % 70,22 evet adil davranır derken % 29,77 ise hayır adil davranmaz cevabını vermiştir.

Başka sığınmacıların suçlarından dolayı Adli birimler size karşı tavır alabilir mi? Sorusuna %32 evet derken %68 ise hayır cevabını vermiştir.

Suçta karışan bir sığınmacı kaçmak istese yakalanabilir mi? Sorusuna %74,22 evet cevabını verirken % 25,77 ise hayır cevabını vermiştir.

Suçta karışan bir sığınmacı teslim olur mu? Sorusuna % 62,22 evet derken % 37,77 ise hayır cevabını vermiştir.

Adli sürecin adil olmadığına inanırsan nasıl davranırsın? Sorusuna % 90,88 bir üst mahkemeye giderim, % 8,88 cezasını kendim veririm derken sadece % 0,22 soruyu cevapsız bırakmıştır.

Yabancılar karşı toplumsal bir tepki ile karşılaştığınızda devletin (Adli/İdari sistemin) sizi koruyabileceğine inanıyor musunuz? Sorusuna % 69,11 evet, % 30,66 hayır derken % 0,22 kişi soruyu cevapsız bırakmıştır.

Yabancıların Toplumsal Adalet Algılarına İlişkin Veriler:

Toplumsal adalet kavramı ile ev sahibi toplumun adli konulardaki davranış biçimi kastedilmektedir.

Başka sığınmacıların suçlardan dolayı Türk toplumu size karşı tavır alabilir mi? Sorusuna %57,33 evet derken % 42,66 ise hayır cevabını vermiştir.

Suç mağduru (yani maddi/manevi zarara uğratılma korkusu) olma korkusu yaşıyor musunuz? Sorusuna %5,11 evet, sığınmacılardan tedirgin oluyorum,%14,88 evet, ülke vatandaşlarından tedirgin oluyorum derken % 80 ise hayır cevabını vermiştir.

Türkiye'de kendinizi güvende hissediyor musunuz? Sorusuna %93,33 evet derken % 6,66 ise hayır cevabını vermiştir.

Fırsatınız olsa Türkiye'de kalır mısınız? Sorusuna %69,77 evet, %29,77 hayır derken sadece % 0,44 cevap vermemiştir.

6. Araştırmanın Verilerinin Değerlendirilmesi

Örneklem Verilerin Değerlendirilmesi:

Yalova gibi hem coğrafi olarak geniş bir alanı kaplamayan hem de nüfus bakımından yoğunluğun bulunmadığı bir ildeki tesadüfi örnekleme 20 farklı ülkeden katılımcının olması şartıdır bulunmuştur. Fakat konuşulan dillere göre bakıldığında 227 kişinin Arapça konuşan ülkelerden 223 kişinin ise yoğunlukla farsça konuşan Afgan ve İranlı olmakla birlikte diğer dilleri konuşan ülkelerden geldiği anlaşılmıştır.

Görünür göçmenlerin/yabancıların çoğunluğunun Arapça konuştuğu anlaşılmıştır. Bu durum yerliler tarafından yabancıların aynı zamanda 'Arap' ile eş değer algılandığı dolayısı ile gerçekte uyrukları ne olursa olsun oluşabilecek yabancı karşıtlığının çok kolay bir biçimde 'Arap karşıtlığı'na dönüşebilme potansiyeli taşımaktadır.

Çalışma 20 farklı ülkeden kişileri kapsamına karşın araştırma evreni içinde yabancıların dünyasında belirleyici olanın öncelikle dil sonrasında din olduğu görülmüştür. Türkçe haricinde, temel olarak Arapça ve Farsça dillerinde iletişim kurdukları ve bu iki dilin yabancıların ikamet, sosyalleşme, çalışma vb. gibi gündelik yaşamdaki tercihlerini yakından belirlediği anlaşılmıştır. Bu iki dilden birini bilen bir yabancı, Türkçeye aşina olmasa bile, rahatlıkla sosyal, ekonomik, kültürel yaşantısını sürdürebilmektedir. Yabancıların Türkiye'de ülkelerindeki farklılıkları bırakarak görece bir dayanışma içinde yaşadıkları gözlemlenmesine karşın görüşmeler sırasında, dini anlamda 'Şii ve Sünni' olanların birbirileri ile mesafeli durdukları gözlemlenmiştir.

Arapça konuşan ülkelerden yabancıların Yalova iline (2011 yılının çok öncesinden beri) yoğun olarak geldikleri kısa ve uzun süreli kaldıkları, yerliler ile Arapların birbirlerine aşina oldukları anlaşılmıştır. Yalova ili ile uzun süredir temasta olan Arap kökenli yabancıların genellikle ekonomik durumları iyi olan kişiler olduğu, Yalova merkez ve Termal ilçesinde ikamet ettikleri görülmüştür. Araştırma sırasında Arapça konuşan yabancıların ekonomik durumu iyi olanlarının il merkezi ve Termal ilçesinde, ekonomik durumu orta olanlarının Çınarcık ve Çiflikköy ilçelerinde yoğunlaştıkları görülmüştür. Yeni gelen (savaştan kaçan Suriye, Irak vb.) Arap nüfusun var olan bu sosyal ağ üzerinden alan bulduğu anlaşılmaktadır. Arapça merkezinde gelişen ortak dil ve kültür, yabancı bir ülkede olmanın verdiği dayanışma duygusu ile Arapça konuşan

yabancıların fiziksel birbirine yakın mekanlarda kendi sosyal alanlarında, Türkçeye ve Türk halkına entegrasyon kaygısı ve ihtiyacı hissetmeden kamusal alanlarda yaşadıkları, hatta mümkün olduğunca yerlilere temas etmeden yaşama gayreti içinde oldukları görülmüştür. Bu durum 'getto'nun tanımına uymasa bile sosyal izalasyonun devam etmesi durumunda bunu mekânsal bir ayrışmanın takip edebileceği anlaşılmaktadır. Çalışma sırasında Arapça konuşan nereden bulunabilir diye sorulduğunda yerli halkın 'Arap parkı, Arap apartmanı, Arap sokağı' vb. gibi tanımları çok sık ve doğal bir biçimde kullandıkları fark edilmiştir. Bahsedilen yerlere gidildiğinde ise gerçekten de salt Arapça konuşanların bulunduğu ve geldikleri yerdeki yaşamlarının mümkün olabilen bir 'replikası' zımni bir imece ile inşa ettikleri, yerlilerin de buralara 'ihtiyatlı bir kabul ile mesafeli durdukları' gözlemlenmiştir.

Araştırmaya başlanılmadan önce en fazla yabancı göçü veren ülkenin Suriye olacağı düşünülmekteydi fakat araştırma sonucunda Afganistanlıların çok daha fazla çıktığı görülmüştür. Fakat buna karşın Farsça konuşanların Arapça konuşanlar gibi yakın lokasyonlarda oturmadıkları ve mümkün olduğunda kamusal alanlarda sosyalleşmedikleri görülmüştür. Farsça konuşanların genel olarak şehrin ve ilçelerin çeperlerinde dağınık bir biçimde ikamet etmekte oldukları ve kamusal alandan ziyade ev, lokal vb. gibi kapalı alanlarda birbirleri ile sosyalleştikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 12: Gelir Durumunun Ülke dağılımları

Sırası	Ülkesi	3000 +	Ülkesi	1500-3000	Ülkesi	0-1500
1	Irak	41	Irak	45	Afganistan	110
2	S.Arabistan	19	İran	23	İran	31
3	Suriye	13	Suriye	23	Irak	26
4	İran	11	Mısır	16	Suriye	15
5	Mısır	5	Afganistan	14	Mısır	7
6	Afganistan	3	Rusya	9	Tataristan	5
7	Cezayir	2	Tataristan	4	Rusya	4
8	Kuveyt	1	S.Arabistan	3	Eritre	3
9	Ürdün	2	Ukrayna	2	Afrikalı	1
10			Kırgızistan	2	Cezayir	1
11			Afrikalı	1	Filistin	1
12			Amerika	1	Pakistan	1
13			Azerbaycan	1	Sudan	1
14			Eritre	1	S.Arabistan	1
15			Filistin	1		

Üst gelir durumlarına bakıldığında yabancılar içinde geliri en çok olanların Iraklılar, Suudi Arabistanlılar ve Suriyeliler olduğu görülmektedir. Dil baz alındığında ise yabancılar arasında gelir düzeyi en fazla olanların açık ara Arapça konuşanlar olduğu anlaşılmaktadır. Üst gelir grubunda bulunan 41 Iraklının (13 işsiz kadın haricindekiler) genellikle serbest meslek (14 kişi) ile uğraştıkları, 19 S.Arabistanlının (10 işsiz kadın haricindekiler) genellikle serbest meslekle (5 kişi) uğraştıkları, Suriyelilerin (1 işsiz kadın haricindekilerin) ise serbest meslek (5 kişi) ve inşaat işi (3 kişi) ile uğraştıkları görülmektedir. Üst gelir grubunda Arapça konuşan yabancıların ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır.

Orta gelir durumunda ise Irak, İran, Suriye, Mısır ve Afganistan'ın başı çektikleri görülmektedir. Orta gelir

durumu Arapça konuşan ve diğer dilleri konuşanlar tarafından neredeyse yarı yarıya paylaşılmış gibidir.

Alt gelir grubunda ise Afganistan açık ara birinci sıradadır ve onu İran, Irak ve Suriye izlemektedir. Alt gelir grubunda bulunan Afganlardan 69 kişinin işsiz, 11 kişinin terzi, 10 kişinin öğrenci, 10 kişinin inşaat işçisi, 8 kişinin bahçe, 1 kişinin bekçi olduğu görülmektedir. İrânlılardan 22 kişinin işsiz, 4 kişinin terzi, 2'ser kişinin serbest meslek ve garson, 1 kişinin emlakçı olduğu görülmektedir. Iraklıklardan 19 kişinin işsiz, 4 kişinin serbest meslek, 2 kişinin öğretmen, 1 kişinin tercüman olduğu görülmektedir. Suriyelilerden ise 13 kişinin işsiz, 1 kişinin tamirci ve 1 kişinin yardım kuruluşunda çalışan olduğu görülmektedir. Alt gelir grubunda Farsça konuşan yabancıların ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır.

Şehrin en merkezi caddelerinden olan Fatih Caddesinde bulunan iş yerlerinin %60 kadarının, Gazi Paşa Caddesinde ise %30 kadar iş yerinin Arapça konuşan kişilerce işletildikleri bunların bir kısmının yerli (Siirtli vb.) bir kısmının ise yabancı uyruklu oldukları anlaşılmıştır. Öyle ki Arapça konuşan yabancılar kendi ekonomik alanlarını (sokak, semt vs.) yaratmak yerine var olan ekonomik alanları kendi lehlerine dönüştürmüştür. Yerli esnaf bile talebe karşılık vermek bakımından Arapça bilen çalışanlar istihdam etmektedir.

Arapça konuşan yabancıların Arapça bilen yerlilerle ekonomik anlamda 'kazan kazan' ilişkisi içinde oldukları fakat başlangıçta Arapça bilen yerlilerce yapılan emlakçılık, ticaret vs. hizmetlerin artık yabancılar tarafından da yapıldığı anlaşılmıştır. Iraklıların ve Suudilerin genelde işveren Suriyelilerin ise işçi durumunda olduğu gözlemlenmektedir. Arapça konuşanların inşaat işçisi, fırıncı vb. gibi ağır işleri tercih etmedikleri çoğunlukla ticaretle uğraştıkları gözlemlenmiştir. Arapça konuşanların kazandıkları parayı kamusal alanlarda eğlence, yemek vb. için harcayabildikleri ve ticari teşebbüslerde buldukları görülmüştür. Arapça konuşan yabancıların (adalet, sağlık vb. hariç) neredeyse tüm talepleri yine Arapça konuşan yabancılar marifeti ile karşılanmaktadır.

Farsça konuşan yabancılar, Arapça konuşanların sahip oldukları ekonomik sosyal ağ ve fırsatlardan yoksun oldukları için, çoğunlukla çalışan konumundadır. Farsça konuşanların genellikle Farsça konuşanların ya da yerlilerin yanında çalıştıkları, ağır işlerde çalışmaktan çekinmedikleri, kazandıkları paraları temel insani ihtiyaçlar dışında harcamadıkları, teşebbüsten ziyade birikim yaptıkları gözlemlenmiştir.

Fakat araştırma sırasında çok dikkat çeken bir unsur olarak farsça konuşan yabancıların şehrin çeperlerinden köylerine doğru bir iş göçü içinde oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum geçmişte göçmenlere (Türk ve Türk kültürüne bağlı olanlara) resmi, organize olarak sunulan iskân politikasının bu sefer yabancılar tarafından gayri resmi, organizasyonsuz keşfedilen ve gerçekleşen biçimi şeklindedir. Farsça konuşan yabancıların çobanlık ve tarım işleri için, çocukları yanında olmayan ve işleri çeviremeyen yerlilere yardım ettikleri, yerlilerce 'gayretli ve kaprissiz' algılandıkları ve yerli işverenin kabul etmesi halinde ailelerini bu lokasyonlara taşıdıkları gözlemlenmiştir. İhtiyarlayan köyler için aileleri ile birlikte gelen yabancı genç göçü, köylerin geleceği noktasında ilginç sonuçlar yaratabilecek

toplumsal bir dönüşüm potansiyeli taşımaktadır. Burada çalışan yabancı işçiler ile yapılan görüşmelerde köyleri ailece kalabilecekleri, risksiz, güvenli ve ekonomik alanlar olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Henüz nüfuslarının az ve dışlanmalarının kolay olduğu köyde yaşayan yabancıların kentte yaşayanlara göre (ekonomik ve kültürel anlamda) yaşanılan yere daha fazla entegre oldukları gözlemlenmiştir.

Bunun dışında İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi şehirlerin yabancı kotalarının dolması ve burada ikametinin yasal olarak sıkıntılı olmasından dolayı, yabancıların, bu illerin ortasında bulunması nedeni ile Yalova'ya yerleşmekte ve çevre büyük şehirlerde düzenli veya düzensiz çalışmaya gitmekte oldukları görülmüştür.

Tablo 13: Aylık Gelir Durumu Cinsiyet Dağılımları

	Erkek	Kadın	Trans	Toplam
0-1500	75	131	1	207
1500-3000	68	78		146
3000 ve Üzeri	54	43		97
Toplam	197	252	1	450

Tablo 14: Cinsiyete Göre Yapılan İlk 8 İş

Sıra	Erkekler	Kadınlar
1	Serbest	71 İşsiz
2	İşsiz	64 Serbest
3	İnşaat	18 Terzi
4	Terzi	7 Bahçe
5	Emlakçı	5 Kuaför
6	Öğrenci	5 Öğrenci
7	Bahçe	3 Öğretmen
8	Muhasebeci	3 Ticaret

Kadınlar düşük gelir grubunda yoğunlaşırken, orta gelir getiren işlerde erkeklere nazaran daha fazla iş bulabildikleri fakat yine de yüksek gelirli işlerin daha ziyade erkekler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat burada ifade edilmesi gereken önemli bir nokta anketler sırasında yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Kadınların gelirleri çoğunlukla istihdamdan ziyade eşlerinden aldıkları veya eşlerinden kendilerine kalan aylıklardır. İşsiz olduğunu ifade eden 183 kadından (toplam işsiz sayısı 248 kişidir) 103'ü 0-1500, 50'u 1500-3000 ve 30'u 3000 ve üzeri aylık gelirleri olduklarını ifade etmişlerdir. İşsiz olduğunu ifade eden 64 erkek 39'u 0-1500, 14'ü 1500-3000, 11'i 3000 ve üzeri gelire sahiptir. Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere işsiz olduğunu söyleyen ve 3000 üzeri geliri olan 11 erkek, ülkelerinden emekli olabilen, ailelerinden veya birikimlerinden gelirleri olan kişilerdir. Bu 11 erkeğin ülke ve yaş dağılımlarına bakıldığında, 21 ile 59 yaşları arasında olan 5 Irak, 2 İran, 1 Mısır ve S. Arabistan uyruklu oldukları görülmektedir.

Örneklemin eğitim durumu için verdiği bilgiler kendi kaynak ülkedeki eğitim durumlarıdır. Çünkü 345'i Türkçeyi okumada az ve orta, 64'ü iyi, 40'ı çok iyi olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 15: Ülkelere Göre Eğitim Durumu Dağılımı

Okulsuz		İlk		Orta		Lisans		Lisans Üstü	
Ülke	Kişi Sayısı	Ülke	Kişi Sayısı	Ülke	Kişi Sayısı	Ülke	Kişi Sayısı	Ülke	Kişi Sayısı
Afganistan	26	Irak	23	Irak	45	Afganistan	50	İran	21
Irak	6	Tataristan	6	Afganistan	31	Irak	33	Afganistan	10
İran	4	S. Arabistan	4	Suriye	26	İran	23	Irak	5
Suriye	4	Rusya	3	İran	14	Mısır	20	S. Arabistan	2
Tataristan	2	Ukrayna	2	S. Arabistan	11	S. Arabistan	5	Cezayir	1
Eritre	1	Suriye	21	Mısır	7	Rusya	2	Rusya	1
Filistin	1	Afganistan	10	Rusya	6	Amerika	1		
Rusya	1	İran	3	Eritre	3	Cezayir	1		
S. Arabistan	1	Afrikalı	2	Kırgızistan	2				
		Azerbaycan	1	Cezayir	1				
		Kuveyt	1	Filistin	1				
		Mısır	1	Pakistan	1				
		Ürdün	1	Sudan	1				
				Tataristan	1				
				Ürdün	1				

Ülkelere göre eğitim durumu tablosuna bakıldığında ve aylık gelir dağılımı tablosu ile karşılaştırıldığında yabancıların Türkiye'deki ekonomik durumları ile eğitim durumlarının paralel olmadığı görülmektedir. Aylık gelirleri en az olan Afgan ve İranlıların eğitim durumlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısı ile yabancıların Türkiye'deki ekonomik durumlarına etki eden faktörlerin bireysel akademik başarıdan ziyade ekonomik girişimciliğe imkân veren ortak dil ve ortak nüfus sayısı gibi toplumsal faktörler olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan eğitim alan kadınların ve erkeklerin eğitim durumlarının birbirlerine çok yakın oranlarda olduğu fakat hiç okula gitmemiş olan kadınların okula gitmemiş erkeklere göre çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 16: Cinsiyete Göre Eğitim Durumu

	Erkek	Kadın	Trans	Toplam
İlk	30	48		78
Lisans	75	60		135
Lisans Üstü	19	20	1	40
Orta	64	87		151
Okulsuz	9	37		46
Toplam	197	252	1	450

Eğitim durumu ile yaş çaprazlandığında tüm yaş kategorilerinde benzer eğitim durumları olduğu belirgin bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 17: Eğitim Durumu ve Aylık Gelir

	0-1500	1500-3000	3000 ve +	Toplam
Yok	32	10	4	46
İlk	38	27	13	78
Orta	57	56	38	151
Lisans	54	44	37	135
Lisans Üstü	26	9	5	40
Toplam	207	146	97	450

Aylık gelirin eğitim durumuna doğrudan bir etkisi görülmemiştir. 26 yüksek lisans mezunu 0-1500 TL arasında kazanırken, ortaokul mezunu 38 kişi 3000 TL üzeri kazanmaktadır.

Türkiye'de kalma sürelerinin ülkelere göre dağılımlarına bakıldığında sıra ile en uzun Türkiye'de kalan menşeh ülkelerin Suriye, Irak, Afganistan olduğu görülmektedir.

Tablo 18: Türkiye'de Kalma Sürelerinin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	1 Gün-1 Yıl	Ülke	2-3 Yıl	Ülke	4-5 Yıl	Ülke	6 Yıl Ve +
Afganistan	53	Afganistan	62	Irak	40	Suriye	14
İran	28	Irak	41	Suriye	23	Irak	10
Irak	21	İran	33	Afganistan	9	Afganistan	3
S. Arabistan	21	Mısır	13	Mısır	7	İran	1
Mısır	7	Suriye	13	Rusya	6	Kırgızistan	1
Eritre	4	Rusya	6	Tataristan	4	Mısır	1
Cezayir	3	Tataristan	5	İran	3	Rusya	1
Ürdün	2	S. Arabistan	2	Afrikalı	1		
Amerika	1	Ukrayna	2	Sudan	1		
Filistin	1	Afrikalı	1				
Kuveyt	1	Azerbaycan	1				
Suriye	1	Filistin	1				
		Kırgızistan	1				
		Pakistan	1				

Yabancıların Türkiye'de kalma sürelerinin gelir dağılımına göre tablosuna baktığımızda 3000 üzeri geliri olan 41 kişinin en fazla 1 yıldır Türkiye'de olduğu görülmektedir. Bu kişilerin ülke dağılımlarına bakıldığında sırası ile Suudi Arabistan (18), Irak (11), İran (5), Cezayir (2), Mısır (2), Ürdün (2), Kuveyt (1) olduğu görülmektedir. Yine bu 41 kişinin kaç il değiştirdiğine bakıldığında 21'nin doğrudan Yalova'ya geldiği buna tek il değiştirenleri eklediğimizde 31'inin bir il değiştirerek veya doğrudan şehre geldikleri görülmektedir. Bu sonuçlar yine göç teorilerinden sosyal ağ teorisini desteklemekte ekonomik durumu iyi olan Arapların şehri önceden bilerek geldiklerini göstermektedir.

Tablo 19: Kalma Süreleri ve Gelir Dağılımları

	0-1500	1500-3000	3000 ve +	0-1500	1500-3000	3000 ve +
2-3 yıl	99	65	18	6 ve +	7	11
1 gün-1 yıl	76	26	41	4-5 yıl	25	44

Kalma süresi ve Türkçeye hâkimiyet arasındaki ilişkilere baktığımızda kalma süresi arttıkça duyulanı anlama ve konuşma becerilerinin geliştiği fakat okuma ve yazma becerilerinin aynı hızda kazanılmadığı görülmektedir. Bunun sebebi gelenlerin dili eğitim öğretim sistemi içinde değil günlük yaşam içerisinde öğrenmeleridir. Göçün ikinci neslinde de bu oranların değişmesi beklenebilir.

Bunun yanında yabancıların çok sık il değiştirdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 20: Kaldıkları Sürelere Göre Değiştirilen İl Sayıları

Süre	Kişi Sayısı	Cevap Verenlerin Değiştirdikleri İl Sayıları									
		Cevapsız	1	2	3	4	5	6	7	8	10
1 gün-1 yıl	143	43	30	35	29	2	2		2		
2 ve 3 yıl	182	25	65	26	36	17	11	1			1
4 yıl-5 yıl	94	4	31	26	18	5	8		1	1	
6 yıl ve +	31		6	1	14	8	2				

En sık il değiştiren kişilerin ise Afganistan, Irak, İran, Mısır, Suriye olduğu görülmektedir.

Tablo 21: En Sık İl Değiştiren İlk 5 Ülke Sıralaması

İl Sayısı	1	2	3	4	5	6	7	8	10	Cevapsız
Afganistan	1	3	4	1	1	1		1	1	3
Irak	4	2	1	2	2					26
İran	9	1	1	5	6		2			20
Mısır	6	8	6	1						7
Suriye	2	5	1	9	1		1			2

Değiştirilen il sayısı ile diğer kriterler arasında yapılan çaprazlamalar sonucunda eğitim durumunun, evlilik durumunun, çocuk sayısının, cinsiyetin ve yaşın il değiştirme sayılarında dikkat çeken bir etkisinin olmadığı; aylık geliri yüksek olanların diğerlerine nispeten daha az il değiştirdikleri görülmektedir. Evli olan yabancıların da en az bekârlar kadar rahat il değiştirebildikleri görülmektedir.

İl değiştirmenin kendini Türkiye’de güvende hissetmek ile ilgili olup olmadığına bakıldığında ‘Türkiye’de kendinizi güvende hissediyor musunuz?’ sorusuna evet ve hayır diyenlerin de benzer sıklıkta il değiştirdikleri görülmektedir. Dolayısı ile yabancıların Türkiye’de il değiştirmesinin sebebi güvenlik vb. gibi nedenler olmayıp neredeyse tek nedeni ekonomiktir. Zaten tatmin edici gelir bulunursa ekonomik imkânların devam ettiği sürece gelir sağlanan yere yerleşildiği anlaşılmaktadır. Bu durumu aynı zamanda Türkiye’de kendini güvende hissetmeyenlerin bile farklı illerde hem de aileleri ile birlikte (en az 1 şehir değiştiren 309 kişinin evli ve dul olan 268 kişisi bu soruya; 253 evet, 15 hayır şeklinde cevap vermiştir) yeni başlangıçlar yapabilecek kadar güvende hissettikleri şeklinde yorumlamak mümkündür.

İl değiştirmedigini ifade eden 70 yabancıların ülkelerine göre dağılımına bakıldığında şehirde sosyal ağlara sahip olan yabancıların diğerlerine göre daha az il değiştirdiği ya da direk şehre geldikleri görülmektedir.

Tablo 22: Başka Bir İlde Yaşamadan Doğrudan Yalova’ya Gelen Yabancıların Ülke Dağılımı Tablosu

Ülkesi	Afganistan	Amerika	Cezayir	Irak
Kişi Sayısı	3	1	1	24
İran	Mısır	Suriye	S.Arabistan	Toplam
20	7	2	12	70

Yabancıların evlilik durumlarının ülke bazında değerlendirmesine bakıldığında; Rus ve tatarlar hariç tüm ülke kategorilerinde evli sayısı bekâr olanlardan bekârların sayısı da dul olanlardan fazladır. Ruslarda 2 evli 4 bekâr 7 dul bulunmaktadır. Tatarlarda ise 2 evli 4 bekâr 3 dul bulunmaktadır. Rus ve Tatarların hem dil olarak hem de sayı olarak azınlıkta olmaları hem kendi kültürlerine yakın kişiler ile tanışma olasılıklarını düşürdüğü hem de gurbette yerli veya diğer bir yabancı ile evlenebilmeyi kolaylaştıran toplumsal güven duygusunun önünde bir engel oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 23: Başlıca Kaynak Ülkelerin Evlilik Durumları

	Afganistan	Irak	İran	Mısır	Suriye	S. Arabistan	Rusya
Bekâr	39	39	27	6	10	6	4
Dul	11	9	2		7	2	7
Evli	77	63	35	22	34	15	2

Bunun yanında 43 duldan 42’si kadinken sadece biri erkektir. Yabancı erkeklerin dul kalmadıkları ya da (çocuklara bakım vb. nedenlerle) kalamadıkları anlaşılmaktadır. Dul olan 42 kadının 31’inin işsiz olduğu, ülkelerinin Afganistan (10 kadın), Irak (9 kadın), Rusya 7 kadın), Suriye (7 kadın), Tataristan(3 kadın), Eritre (2 kadın), S. Arabistan (2 kadın) görülmektedir. Türkiye’de kendinizi güvende hissediyor musunuz sorusuna dul kadınların 39’u evet, 3’ü hayır demiştir. 29 dul kadın suç mağduru olmaktan korkmadıklarını, 5’i (Rusya 3, Irak 1, Afgan 1) sığınmacılardan tedirginlik duyduklarını, 8’i (Irak 2, Rusya 2, Suriye 2, Afgan 1, Tatar 1) ülke vatandaşlarından tedirginlik duyduklarını ifade etmişlerdir. Suç mağduru olmaktan korkan 13 kadının yaşları ise 25-66 yaş aralığındadır.

Aylık gelirin az olması ile bekârlık arasında bir doğru orantı olduğu, alt gelir grubunda evlilik ve dul kalma oranlarının daha fazla olduğu, üst gelir grubunda dul kalma oranların daha az olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 24: Aylık Gelire Göre Evlilik Durumu

	Bekâr	Dul	Evli	Cevapsız	Toplam
0-1500	74	23	110		207
1500-3000	53	17	75	1	146
3000 ve üzeri	12	3	81	1	97
Toplam	139	43	266	2	450

Çocuk sayısının eğitim düzeyi ile anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Mesela okulsuz, ilk, lisans ve lisansüstü eğitim almış olanların birer kişisinde 9 çocuk sahipliği bulunmaktadır. Fakat ilginç bir şekilde aylık gelirin düşük olması ile çocuk sayılarının fazla olması veya aylık gelirin çok olması ile çocuk sayısının az olması arasında bir orantı olduğu görülmektedir.

Tablo 25: Aylık Gelire Göre Çocuk Sayısı Durumu

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
0-1500	12	26	27	16	13	8	3	8	4	3	1	2
1500-3000	14	34	16	13	6	2	2					
3000 ve üzeri	8	29	20	8	11	6	1					

Ülkelere göre çocuk sahipliği sayılarına bakıldığında ise sıra ile Afganistan, Irak ve Suriye'den gelenlerin diğer ülkelere nazaran daha çok çocuk sahibi oldukları görülmektedir.

Tablo 26: Ülkelere Göre Çocuk Sahipliği

Çocuk Sayısı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Toplam
Afganistan	7	16	14	11	10	5	2	9	4	3	1	2	84
Afrikalı		1	1										2
Azerbaycan		1											1
Cezayir		1	1										2
Eritre			2										2
Filistin	1		1										2
Irak	5	23	19	7	11	5	1	1					72
İran	14	11	5	2	1								33
Kırgızistan		1											1
Kuveyt						1							1
Mısır	2	7	4	4	1	3							21
Pakistan				1									1
Rusya		6	1		1								8
Sudan		1											1
Suriye	2	9	7	10	6	2	1						37
S.Arabistan	1	9	7										17
Tataristan		3	1	1									5
Ukrayna	2												2
Ürdün				1									1
Toplam	34	89	63	37	30	16	4	10	4	3	1	2	293

Özellikle Afganların çok çocuk sahibi olmaları farklı bir durumu ifade etmektedir. Çünkü mevcut literatürde Türkiye'ye Asya'dan gelen göçmenlerin genellikle zorlu coğrafya koşullarını aşmak için fiziksel olarak yeterlilik sahibi olan, ekonomik motivasyonlu, bireysel ve transit göçmenler olduğu düşünülmektedir. Görüşme gerçekleştirilen 127 Afgan'ın 77'si evli, 11'i dul, 39'unun bekâr olduğu, bekâr olan Afganların 15-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Çalışmadaki verilerin çaprazlanmasından Asya kaynaklı bir göç olarak Afgan göçünün nitelik değiştirdiği Suriye, Irak vb. Arap yoğun göçlere benzer şekilde aileleşen ve hedef ülkeye yerleşilen bir duruma evirildiği anlaşılmaktadır. Anket sırasında görüşülen Afganların, İranlıların, Tataristanlıların vb. beyanından, uzun süreden beri devam edegelen Asya'dan göçün artık bir anlamda 'gayri resmi olarak kurumsallaştığı', göç için bilinmesi gereken ne zaman, nerede, kimlerle, nasıl soruların cevabını rahatlıkla buldukları, göçten önce teorik olarak üzerinden geçebildikleri bir 'göç güzergâh kültürü' yaratıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum göçün en temel unsuru olan 'bilinmeze yolculuk' niteliğini yumuşatmakta ve göçü teşvik edici bir rol oynamaktadır. Görüşülen bazı kişiler, defalarca nasıl deport edildiklerini ve nasıl yeniden Türkiye'ye girdiklerini, kimi zaman birkaç kere kendilerini aynı resmi görevlilerin deport işlemi yaptıklarını rahatlıkla ifade etmişlerdir.

Son olarak örneklemin adli birimlere gitme durumlarının ülkelere göre dağılımına baktığımızda bir şekilde adli birimler ile temas etmiş olan 87 kişiden her kategorideki ilk üç ülke sıralamasına baktığımızda: Müşteki olarak; Irak, Suriye, Mısır; Şüpheli olarak; Irak Suriye Afganistan/İran; Tanık Olarak; Irak Afganistan ve İran/Suriye olduğu görülmektedir. Sayı olarak Afganların fazla olmasına karşın müşterki ve Şüpheli olma noktasında Irak, Mısır ve Suriyelilerin arkasında kaldıkları, tanık olarak ise Iraklıların arkasında kaldıkları görülmektedir. Bu durum yukarıdaki örneklem analizi ile örtüşmektedir. Şöyle ki Afganların merkezde değil çevrede oturdukları, işveren değil işçi oldukları, kamusal alanda değil kendi özel alanlarında sosyalleştikleri göz önüne alındığında Afganların müşterki ve şüpheli olarak adli birimlere Arapça konuşanlardan daha az gelmeleri şaşırtıcı olmayacaktır. Yapılan görüşmelerde Afganların tanıklıklarının patronları için ya da olayda şüpheli olarak yakalanmış ama olay anlaşıldıktan sonra hukuki statüsü değiştiği için tanık oldukları, bir anlamda mecburi tanık oldukları anlaşılmıştır. Arapça konuşanlarda da benzer bir mecburiyetten bahsedilebilse bile Arapça konuşanların birbirleri için tanıklık yapma noktasında daha gönüllü ve çekincesiz oldukları görülmüştür.

Tablo 27: Ülkelere Göre Adli Birimler Gitme Dağılımları

Gitmedim			Müşteki Olarak		Şüpheli Olarak		Tanık Olarak		
Toplam	363	Eritre	4	Toplam	42	Toplam	19	Toplam	26
Afganistan	113	Cezayir	3	Irak	11	Irak	8	Irak	11
Irak	82	Filistin	2	Suriye	9	Suriye	6	Afganistan	7
İran	58	Ukrayna	2	Mısır	8	Afganistan	2	İran	2
Suriye	34	Ürdün	2	S. Arabistan	4	İran	2	Suriye	2
Mısır	19	Afrikalı	1	Afganistan	5	Kırgızista	1	Afrikalı	1
S. Arabistan	18	Amerika	1	İran	3			Mısır	1
Rusya	13	Kırgızistan	1	Azerbaycan	1			Sudan	1
Tataristan	8	Kuveyt	1	Tataristan	1			S. Arabistan	1
		Pakistan	1						

Adli birimlere gitme durumlarının cinsiyete ve yaşa göre dağılımlarına bakıldığında ise erkeklerin kadınlara göre müşterki, şüpheli ve tanık olma durumlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Buna karşın sadece müşterki ve tanık olmak bakımından erkek ve kadın arasındaki oranlar oldukça yakındır. Sadece şüpheli olma durumunda erkeklerin kadınlara göre daha önde oldukları görülmektedir. Dolayısı ile kadınların adli birimlere müracaat etme noktasında tedirginlik duymadıkları anlaşılmaktadır. 26-45 yaş arasında olanların daha fazla Adli birimlerle temas kurduğu görülmektedir.

Tablo 28: Yaş ve Cinsiyete Göre Adli Birilere Gitme Dağılımları

	Gitmedim	Müşteki Olarak	Şüpheli Olarak	Tanık Olarak	Toplam
16-25	99	3	3	4	109
26-35	114	19	8	7	148
36-45	74	14	3	9	100
46-55	46	3	3	3	55
56 +	30	3	2	3	38
Toplam	363	42	19	26	450
Erkek	146	23	13	15	197
Kadın	217	19	5	11	252
Trans			1		1
Toplam	363	42	19	26	450

Aylık gelir grubuna göre adli birimlere gitme dağılımlarına bakıldığında ise alt gelir grubunda tanık olma durumunun, orta ve üst gelir grubunda müşteki olma durumunun, orta gelir grubunda ise şüpheli olma durumunun fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 29: Aylık Gelir Grubuna Göre Adli Birimlere Gitme Dağılımları

	0-1500	1500-3000	3000+	Toplam
Gitmedim	179	113	71	363
Müşteki Olarak	8	18	16	42
Şüpheli Olarak	5	10	4	19
Tanık Olarak	15	5	6	26
Toplam	207	146	97	450

Türkiye’de kalma süreleri ile adli birimlere gitme dağılımları arasındaki ilişkiye bakıldığında, kalma süresinin artması ile adli birimlere gitme durumunun doğru orantılı olduğu görülmektedir.

Tablo 30: Türkiye’de Kalma Sürelerine Göre Adli Birimlere Gitme Dağılımları

	1 Gün - 1 Yıl	2-3 Yıl	4-5 Yıl	6 Yıl ve +	Toplam
Gitmedim	134	153	60	16	363
Müşteki Olarak	5	9	20	8	42
Şüpheli Olarak	2	7	5	5	19
Tanık Olarak	2	13	9	2	26
Toplam	143	182	94	31	450

Türkçeye hâkimiyete göre adli birimlere gitme dağılımlarına baktığımızda şüpheli ve tanık olanların Türkçe okuma ve yazma bağlamında Türkçeye hâkimiyetin oldukça zayıf olduğu fakat anlama ve konuşma seviyelerinin daha iyi olduğu görülmektedir. Müşteki olanların Türkçe hâkimiyetlerinin ise tüm kategorilerde ortalama/vasat olduğu görülmektedir. Görüldüğü gibi şüphelilerin Türkçeye hâkimiyetleri müştekilere göre daha fazladır. İlk bakışta bu durum şaşırtıcı gelebilir. Çünkü ülke vatandaşları için genellikle eğitim durumu ve suç işleme davranışı arasında veya eğitim durumu ve müşteki olma arasında doğru orantı olduğu düşünülür. Fakat yabancılar

için, ekonomik durum ve eğitim seviyesinin doğru orantılı olmadığı verisi açısından değerlendirildiğinde, bu durum örneklem verilerinin analizi ile örtüşmektedir.

Tablo 31: Türkçeye Hâkimiyete Göre Adli Birimlere Gitme Dağılımları

	Az-Orta				İyi-Çok İyi				Kişi Sayısı
	Okuma	Yazma	Anlama	Konuşma	Okuma	Yazma	Anlama	Konuşma	
Şüpheli	14	14	5	5	5	5	14	14	19
Müşteki	22	22	14	14	20	20	28	28	42
Tanık	20	20	12	12	6	6	14	14	26

Eğitim durumlarına göre adli birimlere gitme dağılımlarına bakıldığında ise müştekilerin genelinin orta ve lisans, şüphelilerin genel olarak ilk ve orta, tanıkların ise ilk, orta ve lisans mezunu oldukları görülmektedir. Fakat özellikle lisans mezuniyeti ile birlikte şüpheli olma durumunda net bir düşüş olduğu görülmektedir.

Tablo 32: Eğitim Durumlarına Göre Adli Birimlere Gitme Dağılımları

	Yok	İlk	Orta	Lisans	Lisans Üstü	Toplam
Gitmedim	40	59	122	108	34	363
Müşteki Olarak	2	7	11	18	4	42
Şüpheli Olarak	2	6	9	1	1	19
Tanık Olarak	2	6	9	8	1	26
Toplam	46	78	151	135	40	450

Yabancıların Kurumsal Adalet Algısının Değerlendirilmesi:

Adli Birimlerde Kendilerini İfade Edebilme Eğilimlerinin Değerlendirilmesi: Adli birimler ile kişisel bir deneyim yaşamış (müşteki, tanık, şüpheli) olan yabancıların (87 kişinin) % 89,65’i, gitmemiş olan yabancıların (363 kişinin) %76,58’i kendini adli birimlerde ifade edebileceğine inanırken; adli birimlere gidenlerin % 10,34’ü gitmeyenlerin %23,14’ü adli birimlerde kendilerini doğru bir biçimde ifade edemeyeceklerine inanmaktadırlar. Kendini ifade etme oranlarının adli birimlere gidenlerde gitmeyenlere göre daha fazla çıkması adli birimlere giden yabancıların kendilerini ifade etmek noktasında olumlu deneyim yaşadıklarını göstermektedir.

Adli birimlerde kendini ifade edemeyeceğine inanların (92 kişinin) ülke dağılımlarına (1 Amerikalı hariç) bakıldığında sıralamanın; Afganistan, İran, Rusya, Tataristan, Irak, Suriye, Mısır, S.Arabistan, Eritre ve Filistin olduğu görülmektedir.

Tablo 33: Kendini Adli Birimlerde İfade Edebilme İnancının Ülkelere Göre Dağılımı

Kendini İfade Edebilme İnancı		Afganistan	Eritre	Filistin	Irak	İran
Evet	Sayı	119	2	1	83	52
	%	93,7	50	50	74,1	80
Hayır	Sayı	8	2	1	29	13
	%	6,29	50	50	25,89	20
Toplam		127	4	2	112	65
Kendini İfade Edebilme İnancı		Mısır	Rusya	Suriye	S. Arabistan	Tataristan
Evet	Sayı	19	10	36	12	7
	%	67,85	76,92	72	52,17	77,77
Hayır	Sayı	9	3	14	11	2
	%	32,14	23,07	28	47,82	22,22
Toplam		28	13	50	23	9

Farsça konuşanların Arapça konuşanlara göre adli birimlerde kendilerini daha iyi ifade edebileceklerini inandıkları görülmektedir.

Kendini adli birimlerde ifade edebilme inancının yaş ve cinsiyet dağılımlarına bakıldığında ise 26-35 yaş aralığındaki kadın ve erkeklerde bu inancın en fazla olduğu, kadınlarda 36-45 yaş arasında olanlarda ve erkeklerde 46-55 yaş arasında olanlarda bu inancın en az seviyede olduğu görülmektedir.

Tablo 34: Kendini adli birimlerde ifade edebilme inancının yaş ve cinsiyet dağılımları

Yaş Aralığı	Kendini İfade Edebilme İnancı	15-25		26-35		36-45		46-55		56 +	
		E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Evet	Sayı	41	41	50	77	33	40	21	22	15	15
	%	75	76	91	85	79	69	88	71	75	83
Hayır	Sayı	14	13	5	14	9	18	3	9	5	3
	%	25	24	9,1	15	21	31	13	29	25	17
Toplam		55	54	55	91	42	58	24	31	20	18

Not: kendini ifade edebileceğine inanan 34 yaşındaki trans tabloda değildir.

Kendini adli birimlerde ifade edebilme inancının Türkçeye hâkimiyete dağılım oranlarına bakıldığında ise; Türkçe okuryazarlığın iyi veya çok iyi olması ile adli birimlerde kendini ifade edebilme inancı arasında doğru orantı olduğu görülmektedir.

Tablo 35: Kendini Adli Birimlerde İfade Edebilme İnancının Türkçeye Hâkimiyete Göre Dağılımı

Türkçeye Hâkimiyet		Az-Orta			
Kendini İfade Edebilme İnancı		Okuma	Yazma	Anlama	Konuşma
Evet	Sayı	262	262	175	178
	%	76,2	75,9	72,6	72,7
Hayır	Sayı	82	83	66	67
	%	23,8	24,1	27,4	27,3
Toplam		344	345	241	245
Türkçeye Hâkimiyet		İyi- Çok İyi			
Kendini İfade Edebilme İnancı		Okuma	Yazma	Anlama	Konuşma
Evet	Sayı	94	94	179	178
	%	90,4	90,4	86,9	87,3
Hayır	Sayı	10	10	27	26
	%	9,61	9,61	13,1	12,7
Toplam		104	104	206	204
Genel Toplam		448	449	447	449

Adli Birimlere Müracaat Etme Eğilimlerinin Değerlendirilmesi: Adli birimlerde kendini ifade etme konusunda yabancıların kendilerine duydukları güven ile adli birimlere müracaat etme kararını verme süreçlerinin birbirini etkilemediği görülmektedir. Adli birimlere müracaat etme kararını kendi verenler (188 kişi) içinde adli birimlerde kendilerini ifade edeceğine inanlar %82,44 iken; yakınlarında danışarak karar verenler (262 kişi) içinde bu oran % 76,71'dir.

Amerika, Cezayir, Filistin, İran haricindeki ülkelerde adli birimlere müracaat ederken yakınlarla danışma eğiliminin daha yüksek olduğu; yakınlarla danışma eğilimi olan ülkelerin başında Rusların (%76,92'si), Suriyelilerin (%70,58'i) ve Afganistanlıların (%64,56'sı) geldiği görülmektedir.

Kadınlara ise erkeklere göre yakınlarla danışma eğilimleri daha yüksektir. Örneklem bazında erkeklerin %37,05, kadınların ise %75'i yakınlarına danışmadan adli birimlere müracaat etmeyeceğini ifade etmektedir.

Örneklem bazında yakınlarla danışma ve yaş grupları arasındaki ilişkiye baktığımızda ise; 15-25 yaş arasının %64,22, 26-35 yaş arasının %53,37, 36-45 yaş arasının %56,46-55 yaş arasının %67,27, 56 + yaşın %52,6 ile yakınlarla danışma eğilimi taşıdıkları görülmektedir. Görüldüğü gibi yabancılar adli birimlere müracaat ederken 35 yaşına kadar görece daha fevri olma eğiliminde 35-56 yaş arası yüksek bir oranla yakınlarına danışma eğiliminde fakat 56 yaş sonrasında yine fevri kararlar verme eğilimindedirler.

Yakınlarla danışma ve gelir grubu ilişkisine baktığımızda gelirin yükseldikçe yakınlarla danışma eğiliminin azaldığı görülmektedir. Alt gelir grubunun %63, orta gelir grubunun %55, üst gelir grubunun ise %50'sinin yakınlarına danışarak adli birimlere müracaat ettikleri anlaşılmaktadır.

Bekârların %53,23'ünün, dulların %72,09'unun, evlilerin ise %59,02'sinin yakınlarına danışarak adli birimlere müracaat ettikleri dolayısı ile evlilik durumunun müracaat ederken yakınlarla danışmayı fazla etkilemediği anlaşılmaktadır.

Kendini adli birimlerde ifade edebilme inancının Türkiye’de bulunma süresine dağılımlarına bakıldığında bulunma süresi arttıkça adli birimlerde kendini ifade etmeye duyulan inancın arttığı fakat bu inancın 6 ve üzeri yıl Türkiye’de bulunan yabancılar da ilginç bir biçimde düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. 6 ve üzeri yıl Türkiye’de bulunan ve kendilerini adli birimlerde rahat ifade edemeyeceklerine inanan 8 kişiye daha yakından baktığımızda; bu kişilerin; 20-60 yaş arası oldukları, hiç adli birimlere temas etmedikleri, hepsinin kendilerini Türkiye’de güvende hissettikleri, sadece 3’ünün ülke vatandaşlarından gelebilecek bir suç korkusu yaşadıkları, 6’sının fırsatı olması halinde Türkiye’de kalmak istediği, ülkelerinin Suriye (5), Irak (2), Afganistan (1) olduğu, gelir dağılımlarının (4) alt, (2) orta, (2) üst gelir grubundan olduğu görülmektedir. Dolayısı ile 6 yılın üzerinde süre Türkiye’de kalan kişilerdeki adli birimlerde kendilerini ifade etmek noktasında azalan inancın anlaşılır bir nedeni bulunamamıştır.

Tablo 36: Kendini Adli Birimlerde İfade Edebileceğine İnananların Türkiye’de Bulunma Süreleri Dağılımı

Türkiye’de bulunma süresi	1 gün	2-3 yıl	4-5 yıl	6 yıl ve +	Kendini İfade Edebilme İnancı	
					Sayı	%
Evet	Sayı	101	153	79	23	
	%	70,62	84,06	84,04	74,19	
Hayır	Sayı	41	29	15	8	
	%	28,67	15,93	15,95	25,8	

Adli birimlerde kendini ifade edebileceğini beyan edenlerin (356 kişinin) %39’u yabancı birinin bir Türk ile sorun yaşamaması halinde adli birimlere müracaat edeceğini düşünürken; %19,94’ü bir Türk ile sorun yaşanması halinde adli birimlere müracaat etmeyeceğini; %40,44 ise sadece önemli olaylarda adli birimlere müracaat edeceğini düşünmektedir. İlginç bir şekilde bu oranlar kendini adli birimlerde ifade edemeyeceğine inananlarda (93 kişidir) daha fazladır. Şöyle ki bu kişilerin (93 kişinin) % 48,38’i bir Türk ile sorun yaşamaması halinde yabancıların adli birimlere gideceğini, %17,2’si gitmeyeceğini, % 34,4’ü önemli olaylarda gideceğini ifade etmektedir.

Adli birimlerde kendini ifade edebileceğini beyan edenlerin (356 kişinin) yabancıların kendi aralarındaki sorunlar için adli birimlere müracaatları konusunda; %33,14 gideceklerini, %25 gitmeyeceklerini, %41,85 ise sadece önemli olaylarda gideceklerini düşünmektedir. Kendini adli birimlerde ifade edemeyeceğine inananların (93 kişinin) ise; %41,93 gider, %20,43 gitmez, %37,63 önemli olaylarda gider cevabını verdiği görülmektedir.

Tablo 37: Kendini Adli Birimlerde İfade Edebileceğine İnananların Adli Birimlere Müracaat Eğilimleri

Uyuşmazlık Yaşananın Uyuşuğu	Kişi Sayısı	Kendini İfade Etme İnancı	Gider	Gitmez	Önemli Olaylarda Gider
Türk	356	Evet	%39	%19,94	%40,44
	93	Hayır	%48,38	%17,2	%34,4
Yabancı	356	Evet	%33,14	%25	%41,85
	93	Hayır	%41,93	%20,43	%37,63

Yabancıların, az bir farkla, yabancılarla uyumsuzluk yaşamaları halinde adli birimlere gitmeye daha fazla eğilimli oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca kendini ifade edemeyeceğine inanan yabancıların gerek Türk gerekse de yabancı ile uyumsuzluk yaşamaması halinde adli birimlere gitme eğilimlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda yabancıların kendini ifade edebilme inançlarından ve uyumsuzluk yaşadıkları kişinin uyuşmazlık bağımsız olarak adli birimlere güvendikleri anlaşılmaktadır.

Fakat tüm örneklem dikkate alındığında bir Türk ile uyumsuzluk yaşanması halinde %19,33’ün gitmem; yabancı ile uyumsuzluk yaşanması halinde %24’ünün gitmem demesi ve ‘önemli olaylarda gider bile dememeleri’, yaklaşık her 5 yabancından 1’inin uyumsuzluk yaşadıkları kişinin uyuşmazlık bağımsız olarak uyumsuzluk yaşadığı ‘önemli olaylarda bile’ hasmı olan kişi ile sorunun çözümü noktasında adli süreci bir alternatif olarak görmediğini ortaya koymaktadır.

Adli Sürece Güven Eğilimlerinin Değerlendirilmesi:

Yabancıların %70’i bir Türk ile uyumsuzluk yaşanması halinde Adli birimlerin kendilerine adil davranacağına inanmaktadır. Yabancıların kendi aralarındaki uyumsuzluklarda adli birimlerin kendilerine adil davranacağına inanalar ise %79’dur. Yani ortalama olarak her 4 yabancından 1’i uyuşmazlık bakılmaksızın bir uyumsuzluk konusu ile ilgili olarak adli birimlere gelmesi halinde kendisine adil davranılmayacağına inanmaktadır. Ayrıca yabancıların %68’i, başka sığınmacıların gündemde olan suçlarından dolayı adli birimlerin kendisine olumsuz tavır almayacaklarına inanırken, %32’si adli birimlerin kendisine karşı olumsuz tavır alacağına inanmaktadır

Bir Türk ile uyumsuzluk yaşanması halinde yabancıların adli birimlere gideceğini düşünen kişilerden (187 kişiden) adli sürecin adil olmadığına inanırsan nasıl davranırsın sorusuna, %92,51’i bir üst mahkemeye başvururum derken % 6,95’i cezasını kendisinin vereceğini; sadece önemli olaylarda gideceğini düşünen kişilerden (176 kişiden) % 94,88’i bir üst mahkemeye giderim derken, % 5,11’i cezasını kendinin vereceğini; adli birimlere gitmeyeceğini düşünenlerden (87 kişiden) % 79,31’i bir üst mahkemeye giderim derken, %20,68’i cezasını kendim veririm demektedir.

Yabancıların kendi aralarında uyumsuzluk yaşamaları halinde adli birimlere gideceğini düşünen kişilerden (158 kişiden) adli sürecin adil olmadığına inanırsan nasıl davranırsın sorusuna %94,3’ü bir üst mahkemeye giderim derken %9’u cezasını kendisinin vereceğini; sadece önemli olaylarda gideceğini düşünen kişilerden (184 kişiden) %92,39’ü bir üst mahkemeye giderim derken %7’si cezasını kendisinin vereceğini, adli birimlere gitmeyeceğini düşünenlerden %90’ı bir üst mahkemeye giderim derken, %16,66’sı cezasının kendim veririm demektedir.

Yabancıların adli birimlere gitmeme eğilimlerinin arttıkça uyumsuzluk yaşanan kişinin (uyruğundan bağımsız olarak) cezasının kendileri tarafından verilmesi eğiliminin arttığı anlaşılmaktadır.

Bir Türk ile uyumsuzluk yaşadığında adli birimlerin kendisine adil davranacağını söyleyen kişilerden (316 kişiden) adli sürecin adil olmadığına inanması halinde, %96,2’si bir üst mahkemeye temize gideceğini ifade ederken, % 3,4’ü cezasını kendisinin vereceğini ifade etmiştir. Bu

durum daha başlangıçta adli birimlerin kendisine adil davranmayacağına inanan (134 kişi) yabancılar da çok daha fazladır. Şöyle ki bu kişilerin (134 kişinin) % 78'i bir üst mahkemeye başvuracağını ifade ederken, % 21,64'ü hâsımının cezasını kendisinin vereceğini açıkça ifade etmektedir. Adli sürece karşı ön yargısı bulunan bir yabancı nın Türk ile yaşadığı uyuşmazlığa ilişkin adil davranılmadığını düşünmesi halinde ihkakı hak eğilimi 7 kat artmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Yabancılar kendi aralarında uyuşmazlık yaşadığında adli birimlerin kendisine adil davranacağını düşünen kişiler (359 kişinin) adli sürecin adil olmadığına inanması halinde %93,31'i bir üst mahkemeye giderim derken %6,4'ü cezasını kendisinin vereceğini ifade etmiştir. Bu durum daha başlangıçta adli birimlerin kendisine adil davranmayacağına inanan (91 kişi) yabancılar da çok daha fazladır. Şöyle ki bu kişilerin (91 kişinin) %81,31'i temize giderken, %18,68'i cezasını kendisinin vereceğini ifade etmektedir. Adli sürece karşı ön yargısı bulunan bir yabancı nın başka bir yabancı ile yaşadığı uyuşmazlığa ilişkin adil davranılmadığını düşünmesi halinde ihkakı hak eğiliminin 3 kat artmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Başka yabancıların işlediği suçlardan dolayı adli birimlerin kendisine olumsuz tavır almayacağına inanan kişilerden (306 kişiden), %92,8'i adli birimlerin kendilerine adil davranmadığına inanması halinde bir üst mahkemeye gideceğini ifade ederken, %7,1'i cezasını kendisinin vereceğini söylemektedir. Yabancıların işlediği suçlardan dolayı adli birimlerin kendisine olumsuz tavır alacağına inanan kişilerden (144 kişiden) %12,5 i cezasını kendisinin vereceğini,%86,8'i ise bir üst mahkemeye müracaat edeceklerini söylemektedirler.Dolayısı ile başka yabancıların işlediği suçlardan sorumlu tutulma tedirginliğinin yabancıların ihkakı hak eğilimlerini arttırdığı görülmektedir.

Örneklemin% 30,66'sı yabancılar a karşı toplumsal bir tepki oluşması halinde devletin kendilerini koruyamayacağına inanmaktadır. Yine tüm örneklemin %11,11'i hem başka sığınmacıları suçlarından dolayı adli birimlerin kendilerine karşı olumsuz bir tavır alacağına hem de toplumsal bir karmaşa durumunda devletin kendilerini koruyamayacağına inanmaktadır.

Yabancılar a yönelik toplumsal bir tepkinin oluşması durumunda devletin kendisini koruyamayacağına inananların (138 kişinin) %35'i Irak, %14'ü Afganistan, %13,76'sı Suriye, %12,31'i Mısır, %8,69'u İran menşelidir. Bu ülkeleri sırası ile S.Arabistan, Tataristan, Cezayir ve Rusya, Filistin, Azerbaycan takip etmektedir. Toplumsal bir tepki sırasında devletin kendisini koruyamayacağına inananların (138 kişinin) %51 erkek, %49'u kadın olup, %29,71'i 26-35 yaş,%25,36'si 36-45 yaş, %23,71'i 15-25 yaş, %13,76'su 46-55 yaş, %7,97'si 56+ yaş grubundadır. Devletin kendisini koruyamayacağına inananlar arasında kadın erkek oranlarının birbirine yakinken,15-45 yaş arasında olan kişilerin devletin kendilerini koruyamayacağına ilişkin kanaatleri 46+ yaş grubuna göre daha fazladır. Okulsuz olanların (46 kişinin) %23,91'i, ilkökul mezunu (78 kişinin)olanların %35,89'u, lisans mezunu (135 kişinin)olanların %36,29'u, lisansüstü (40 kişinin) olanların %17,5'i toplumsal bir tepki olması durumunda devletin kendilerini koruyamayacağına inanmaktadır.

Toplumsal bir olay olması durumunda devlete güvenmeyenlerin (138 kişinin) %47,82'si, güvenenlerin (311 kişinin) %33,44'ü suça karışan bir sığınmacının teslim olmayacağına inanmaktadır. Tüm örneklem (450 kişi) için bu oran %37,77'dir. Toplumsal bir olay olması durumunda devlete güvenmeyenlerde (138 kişide) kaçmak isteyen bir yabancı nın yakalanmayacağına duyulan inanç %26 iken, güvenenlerde (311 kişide) bu oran %25'dir. Dolayısı ile toplumsa bir olayda devlete güvenmeyenler ile güvenenlere göre yabancıların daha az bir oranda teslim olacağına inanmaktadır. Devlete hem güvenenlerde hem güvenmeyenlerde suça karışan bir yabancı nın adli birimlerce yakalanma ve yakalanamama oranları neredeyse aynıdır. Bu durum devlete güvenmeyenlerde bile suçluların yakalanabileceğine olan inancın güvenlerdeki kadar olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Fakat yine de örnekleimde hâkim olan, suça karşılan 4 yabancıdan 1'inin yakalanamayacağı inancı yüksek bir orandır. Devlete güvenenlerin (311 kişinin) ihkakı hak (cezasını kendim veririm) eğilimleri %4 iken, güvenmeyenlerde (138 kişide) bu oran %18, 11'dir. Devlete güven duymamanın ihkakı hak eğilimini 4,5 kat arttırdığı görülmektedir.

Toplumsal bir olayda devlete güvenenlerin %29,9'u güvenmeyenlerin ise %36,23'ü başka yabancıların suçlarından dolayı adli birimlerin kendilerine olumsuz tavır alacağına; güvenenlerin %17'si, güvenmeyenlerin %27'si adli birimlerde kendisini ifade edemeyeceğine inanmaktadır. Yabancılar için toplumsal olaylarda devletin kendilerinin korunmasına ilişkin vereceği güvenin daha doğrusu 'yaratacağı algının' onların adli birimlere müracaat, adli sürece güven ve ihkakı hak eğilimlerini doğrudan etkileyeceği anlaşılmaktadır.

Adli birimlerin adil davranmaması halinde cezasını kendisinin vereceğini söyleyen 40 kişiden 30'u 21-62 yaş arası erkeklerden, 10'unun ise 18-54 yaş arası kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Erkeklerin 21'i 40 yaş altı, kadınların 8'i 40 yaş altıdır. Dolayısı ile yaşadıkları uyuşmazlıklarda adil davranılmadığına inanması halinde, 40 yaş altı kadınlarda yabancılar da 40 yaş altı erkeklere göre ihkakı hak eğilimi daha fazla görülmektedir. Bu kişilerin (40 kişinin) ülke dağılımlarına bakıldığında ise %45 Irak,%27,5 Suriye, %12,5 Afganistan, %5 Mısır, Rusya ve %2,5 S.Arabistan menşei oldukları görülmektedir.

İlginç bir şekilde okulsuz olan 46 kişin hepsi bir üst mahkemeye giderek hakkımı ararım demiştir. İlkokul mezunlarından %12,98', ortaokul mezunlarından %15'i, lisans mezunlarından %8,14'ü, lisansüstü mezunlarından %10'u adil davranılmazsa cezasını kendilerinin vereceğini ifade etmişlerdir.

Aylık gelir baz alındığında ise alt gelir grubunun %7,2'sinin, orta gelir grubunun %8,9'unun, üst gelir grubunun ise %12,37 sinin ihkakı hak eğilimi taşıdığı görülmektedir. Ekonomik olarak kendine güvenen yabancıların ihkakı hakka daha eğilimli oldukları görülmektedir. Cezasını kendi verme eğiliminin evli ve bekârlarda %9 dullarda ise %4 oranında olduğu görülmektedir.

Adli birimlerin adil davranmaması halinde cezasını kendisinin vereceğini söyleyen 40 kişinin; %42,5'inin adli birimlere tanık, şüpheli ve müşteki sıfatı ile temas ettikleri,

%77,5'inin adli birimlere gitmeleri halinde kendilerini ifade edebileceklerine inandıkları, %55'inin adli birimlere müracaat etme kararını kendilerinin aldıkları, %77,5'inin Türk ile uyumsuzluk yaşamaları halinde adli sürecin kendilerine adil davranmayacağına inandıkları, %42,5'inin bir yabancı ile uyumsuzluk yaşamaları halinde adli birimlerin kendilerine adil davranmayacağına inandıkları, %45'inin başka bir yabancının suçlarından dolayı kendilerine adli birimlerin olumsuz tavır alacaklarına inandıkları, %77,5'inin geldikleri yerde serbest olmasına karşın Türkiye'de suç olan fiiller/davranışlar olduğunu düşündüğü, %82'sinin Türkiye'de kendini güvende hissettiği fakat %62,5'inin yabancılar veya Türkler tarafından suç mağduru olma korkusu yaşadığı ve %62,5'inin yabancılar karşı toplumsal bir tepki ile karşılaşıldığında devletin kendilerini koruyamayacağına inandıkları fakat her şeye rağmen %52'sinin fırsatı olması halinde Türkiye'de kalmak istedikleri anlaşılmaktadır.

Yakalanma Endişelerinin Değerlendirilmesi: Yabancıların %37,77'si bir suça karışan yabancının teslim olmayacağına inanmaktadır. Yine yabancıların %25,77'si kaçmak isteyen bir yabancının yakalanmamak istemesi halinde yakalanmasının mümkün olmadığına inanmaktadır. Yabancılar arasında suça karışan her 10 yabancından yaklaşık 4'ünün teslim olmayacağı ve teslim olmayan 4 kişiden 1'ininde kaçması halinde yakalanmasının mümkün olmadığına inanıldığı görülmektedir. Bu durumda adli birimlere intikal etmiş bir suça karışan her 10 yabancından 1'inin yakalanamayacağını düşünüldüğü görülmekte olup yakalanma endişesinin yaklaşık olarak 10 da 1 olduğu anlaşılmaktadır.

Yabancıların Toplumsal Adalet Algılarına İlişkin Verilerinin Değerlendirilmesi:

Bilindiği gibi adaletin sade kurumsal/biçimsel yönü bulunmamakta aynı zamanda toplumsal yanı da bulunmaktadır. Toplumu oluşturan tüm bileşenlerin, içinde yaşanılan toplumun 'vicdanına/adalet duygusunda' olan ortak inancı ve toplumun muhtemel tavır alma olasılıklarına ilişkin algısı toplumsal düzenin uyum içinde sürdürülebilirliği bakımından hayatidir. Dolayısı ile ulaştıkları sayı bakımından neredeyse etnik bir azınlık durumunda olan yabancı uyrukluların 'içinde yaşadıkları toplumun ne düşündüğü ve nasıl davranacağı' konusundaki kanaatleri aslında kendi düşünceleri ve tavır alışlarını belirleyecektir.

Başka sığınmacıların suçlardan dolayı Türk toplumu size karşı tavır alabilir mi? Sorusuna örneklemin tümünün % 57,33'ü evet derken % 42,66'sı ise hayır cevabını vermiştir. Dolayısı ile her iki yabancından en az birinin toplumun adalet duygusuna güvenmediği görülmektedir. Görüldüğü gibi ülkemizdeki yabancılar büyük oranda Türk toplumunun işlenen suçun sorumlusu olarak faile değil tüm yabancılar tavır alacağı düşünmektedir.

'Başka sığınmacıların suçlarından dolayı Adli birimler size karşı tavır alabilir mi?' sorusunda tüm örneklemin %68'i adli birimlerin olumsuz bir tavır almayacağına inanırken sadece % 32'si adli birimlerin olumsuz bir tavır alacağına inanmaktadır.

Her ne kadar yabancılar arasında toplumsal adaletle güvenmeyenlerin oranının %57,33, kurumsal adaletle güvenmeyenlerin oranının %32 olması oldukça yüksek olsa

bile, yabancıların adaletle olan güvencinin merkezinde kurumsal adalet olduğu anlaşılmaktadır. Yabancıların, ev sahibi toplumdaki ziyade kurumsal adalet mekanizmasını bir güvence olarak algıladıkları görülmektedir. Dolayısı ile yabancılar yönelik adli birimlerin alacakları 'adalet algısını zedeleyen kararlar' aynı zamanda toplumun bir bileşeni olan yabancıları toplum içinde de kararsızlaştıracak ve toplumsal uyumu direk etkileyecektir.

Adli konularda Türk toplumuna güven duymayan yabancıların (258 kişinin) uyruklarına baktığımızda⁵ sırası ile Rusya %84,61, Suriye %72,54, Afganistan %67,71, Mısır %57,14, İran %55,38, Irak %43,75, S. Arabistan %30,43 olduğu görülmektedir. Yabancıların çoğunun ya Suriyeli ya Afgan olduğu düşünüldüğünde bu grup içinde %70'ler civarında olan güvensizliğin çok büyük bir oran olduğu görülecektir. Bu kişilerin (258 kişinin) cinsiyet dağılım oranları ise %40,69 erkek iken %58,91 kadın olduğu görülmektedir. Kadınların adli konulardaki toplumsal güvensizliğinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Yaş dağılımlarında ise bahsedilen bağlamda topluma güven duymayanların (258 kişinin) %33,72'sinin 26-35 yaş, %22,48'inin 36-45 yaş, %21,7'sinin 15-25 yaş, %13,17'sinin 46-55 yaş, %8,91'inin 56+ yaş grubunda oldukları görülmektedir. Yabancılardaki toplumsal güvensizliğin 35 yaşına kadar arttığı 35 yaşından sonra bu durumun toplumsal güven lehine azaldığı anlaşılmaktadır.

Eğitim durumların bakıldığında okulsuz olanların (46 kişinin) %73,91'i, ilkökul mezunu olanların (78 kişinin) %55,15, lisans mezunu olanların (135 kişinin) %49,62, lisansüstü mezunu olanların %60'ı toplumun adli konulardaki reflekslerine güvenmemektedir.

Aylık gelirleri baz alındığında ise alt gelirli olanların (207 kişinin) %60,86'sının, orta gelirli olanların (146 kişinin) %60,27'si, üst gelirli olanların ise (97 kişinin) 45,36'sının toplumsal adalet duygusuna güvenmedikleri görülmektedir. Eğitim ve aylık gelirin yaşanılan toplumsal güvensizlik duygusunda anlamlı bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'de geçirilen süre baz alındığında 1 gün-1 yıl arası bulunanların (143 kişinin) %44,05'inin, 2-3 yıl arası bulunanların (182 kişinin) %60,98'inin, 4-5 yıl arası bulunanların (94 kişinin) %65,95'inin, 6 yıl ve üzeri bulunanların (31 kişinin) %70,96'sının toplumsal güvensizlik yaşadıkları görülmektedir. Dolayısı ile ülkede kalma süreleri arttıkça yabancıların hissettiği toplumsal tedirginliğin arttığı anlaşılmaktadır.

Tüm bu kötümser algılara karşın başka sığınmacıların işlediği suçlardan dolayı toplum kendisine tavır alacağını düşünenlerin (258 kişinin) %20,15'i ülke vatandaşlarının kendisini mağdur edeceğinden korktuklarını, % 91,47'si Türkiye'de kendilerini güvende hissettiklerini, %67,05'i fırsatı olması halinde Türkiye'de kalacaklarını ifade etmektedirler. Dolayısı ile yabancıların son tahlilde Türkiye'yi güvenli buldukları fakat toplumun muhtemel tepkilerine karşı azımsanmayacak bir oranda tedirginlik yaşadıkları yine de Türkiye'de yaşamak arzularını korudukları anlaşılmaktadır.

⁵Ankete katılımları 10 kişinin altında olan menşee ülkeler sıralamaya dâhil edilmemiştir.

Tüm örneklem baz alındığında yabancıların %20'sinin suç mağduru olmaktan korktukları görülmektedir. Bu %20'lik dilimin %15'ini ülke vatandaşlarının kendisini mağdur edeceğinden korkan yabancılar, %5'ini ise farklı yabancıların kendisini mağdur edeceğinden korkan yabancılar oluşturmaktadır. Her 20 yabancından 4'ünün bir suçun mağduru olma tedirginliği ile günlük yaşamlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Mağduriyet tedirginliği yaşayan 4 kişiden 3'ünün ise ülke vatandaşlarından, 1'inin ise yabancılardan korktuğu anlaşılmaktadır.

Suç mağduru olma korkusu yaşayanların (90 kişinin) %78,88'i Türkiye'de kendilerini güvende hissettiklerini söylerken %43,33'ü yabancılara yönelik toplumsal bir tepkinin oluşması durumunda devletin kendilerini koruyamayacağına inanmaktadır. Hem suç mağduru olma korkusu yaşayan hem de adli sürecin adil olmadığına inanırsam cezasını kendim veririm diyenlerin tüm örneklem içindeki oranı %5,5'dir. Dolayısı ile suç korkusu yaşayan kişilerin ihkaki hak eğilimlerinin oldukça düşük olduğu mağdur olmaları durumunda adli birimlere itimat edildiği anlaşılmaktadır.

Son tahlilde 'Türkiye'de kendinizi güvende hissediyor musunuz?' sorusuna örneklem %93,33 evet derken % 6,66 ise hayır cevabını verdiği ve 'Fırsatınız olsa Türkiye'de kalır mısınız?' Sorusuna % 69,77 evet, % 29,77 hayır derken sadece % 0,44 cevap vermediği görülmektedir.

7. Sonuç

Verilerin yorumlanmasında değinilen hususlara, her ne kadar işaret edilmeye değer olsalar bile, mükerrer olmaması bakımından bu bölümde yer verilmemiştir.

Çalışmanın sonunda, Baker ve Tsuda (2015) göçün hedef ülkede sosyal, ekonomik ve kültürel bozulmaya işaret eden faktörlerden ilkinin (göç akışının hızı, boyutu, süresi, sıklığı ve göçmen tipi), Castles ve Miller'in (2008) bahsettiği anlamda 'etnik azınlık' yaratacak boyutta gerçekleştiği; ikinci faktör olan ev sahibi toplumun dayanıklılığının azalması durumunun yabancılar tarafından bile algılandığı anlaşılmıştır.

Bir yandan mevcut durumun yabancılar için memnuniyet verici olduğu fakat toplumda giderek artan yabancı karşıtlığını (ev sahibi toplumun azalan dayanıklılığını) hissettikleri buna karşın genel olarak adli birimlere ve devlete güven duydukları anlaşılmıştır. Diğer yandan ise yabancılar içinde toplumsal bir tepkiden korkan, adli birimlere ve adli sürece güvenmeyen, devletin kendisini koruyamayacağına inandığı ve yakalanma ihtimalini az gördüğü için fevri davranacak bir grubun var olduğu anlaşılmıştır.

Yabancıların, toplumun adalet anlayışından/vicdanından ziyade devlete ve kurumlarına (göç yönetimi) güvendikleri anlaşılmıştır. Dolayısı ile yabancıların devlete olan inancını kaybettirecek durumların toplumsal yansımaları olacaktır. Yabancılar nazarında devletin/göç yönetiminin itibar kaybetmesi aynı zamanda ev sahibi topluma karşı olan güvensizliği besleyecek ve içlerindeki fevri davranabilecek grubu büyütecektir. Her ne kadar bu çalışma ev sahibi toplumu kapsamasa bile benzer bir durumun ev sahibi toplum nezdinde de benzer bir sonuç yaratacağı açıktır.

Dolayısı ile ev sahibi ve yabancı toplumun, sonucu göç yönetiminin belirleyeceği bir eşikte durduğu görülmektedir. Ev sahibi toplumun ve devletin 1980'lerde tanışılan görünür göçmenlerin artık farklı bir bağlama evirildiğinin ayırdına varması ve bu realiteye uygun tavır alması gerektiği anlaşılmaktadır.

Yabancılar sorununa 1980 sonrası başlayan görünür göçmen olgusu için geliştirilen (kolluk marifeti ile deport edilir ve sorun biter vb.) çözüm refleksi üzerinden yaklaşmak yeni bir azınlık sorunu yaratmak potansiyeli taşımaktadır. Çünkü gelinen noktada sorun ev sahibi ve göçmen sorunu değil egemen toplum ve etnik/kültürel azınlık sorunudur. Sorun çözücü ise toplumsal ve kurumsal adalet mekanizmasıdır.

Kaynakça

- Arıncı K., (2018), Doğu Sınırlarından Türkiye'ye Yaya Mülteci Akımı ve Ortaya Çıkan Sorunlar, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Eylül 2018 22(3), 1467-1485.
- Aktaş M., (2015), Türkiye'nin Göç Politikası ve Göçmenlerin Sorunları, Disiplinler Arası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, s: 27-44.
- Aydın A. H. & Durgun S., (2018), Kahramanmaraş'taki Suriyeli Sığınmacıların Yerel Halk Tarafından Sosyo-Ekonomik ve Politik Açısından Değerlendirilmesi, KSÜSB, Cilt: 15 Sayı:2, 501-526.
- Balkır C. & Kaiser B., (2015), Türkiye'de Avrupa Birliği Vatandaşları, (Der)M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, *Türkiye'nin Göç Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 223-241.
- Baker, B. J. & Tsuda, T., (2015), Bridging The Past And Present In Assessing Migration, (Edi) Brenda J. B., Takeyuki T., *Migration and Disruptions Toward A Unifying Theory Of Ancient And Contemporary Migrations*, University Press of Florida, 3-14.
- Baş T., (2006), Anket Nasıl Hazırlanır Uygulanır Değerlendirilir?, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Bekerman, Z. & Geisen T., (2011), International Handbook of Migration, Minorities and Education Understanding Cultural And Social Differences In Processes Of Learning, Springer.
- Bralo, Z. & Morrison J., (2005), Immigrants, Refugees and Racism Europeans And Their Denial, (Edi) Elspeth G., Joannevan S., *International Migration and Security*, Routledge, Oxon. 113-128.
- Castles, S. & Miller M. J., (2008), Göçler Çağı, (çev) Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ciğerci N., (2016), Bursa-Kırcaali Hattı: 1989'da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği, (Der) G. İ. Öner Ve N. A. Ş. Öner., *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, İletişim Yayınları, 107-134.
- Duruel, M., (2017), Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştıkları Temel Sorunlar, Algı ve Beklentiler: Hatay Örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 62 Temmuz- Ağustos, 57-79.
- Düvell, F., (2006), Reframing the irregular Migration Dilemma, Franck Düvell (Edi.), *Illegal Immigration In Europe Beyond Control*, Palgra - Macmillan UK. 223-268.

- Erdoğan M. Murat, (2015), Türkiye'ye Kitlesel Göçlerde Son Ve Dev Dalga: Suriyeliler,(Der) M. M. Erdoğan, A. Kaya, *Türkiye'nin Göç Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 317-347.
- Erdoğan M. M., (2016), Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler İle Yaşamın Çerçevesi,(Edi) A. Esen, M. Duman, , *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler Ve Öneriler*, WALD Vakfı Yayınları, İstanbul, 69-88.
- Esen, A., (2016), Uluslararası Düzensiz Göçler Ve Yerel Yönetimler, (Edi)A. Esen, M. Duman, , *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler Ve Öneriler*, WALD Vakfı Yayınları, İstanbul, 11-41.
- Goc.Gov.Tr/İkamet-İzinleri
- Goc.Gov.Tr/Duzensiz-Goc-İstatistikler
- Goc.Gov.Tr/Uluslararası-Koruma-İstatistikler
- Goc.Gov.Tr/Gecici-Koruma5638
- Guild, E.,Immigrants and the Legal Expression Of National Identity, (Edi) E.Guild, J.S., *International Migration And Security*, Routledge, Oxon, 101- 112.
- Hurriyet.Com.Tr/Gundem/Cinli-Sanip-Korelilere-Saldirdilar-29460272 (Erişim Tarihi 14.10.2019)
- İçduygu A., Erder S., Gençkaya Ö. F., (2014), Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İskan Kanunu, 1934, Kanun No:2510
- İskan Kanunu, 2006, Kanun No:5543
- İOM, 2019. <https://www.iom.int/who-is-a-migrant> (Erişim Tarihi:17.09.2019)
- İOM, 2018a, Global Migration Indicators, https://publications.iom.int/system/files/pdf/global_migration_indicators_2018.pdf (Erişim Tarihi:17.09.2019)
- İOM, 2018b,World Migration Report, https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf (Erişim Tarihi:17.09.2019)
- Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sığınmacılar İçin Durum Analiz Raporu, (2013), Concern World Wide, (mavikalem.org/wp-content/uploads/durum-analizi-suriyeli-siginmacilar_sanlurfa-2013-pdf) Erişim Tarihi: 14.10.2019)
- Karaca S., DOĞAN U., (2014), Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştay Raporu, Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi, Mersin Üniversitesi,
- Karasu M. A.,(2017), Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Kentlerde Neden Oldukları Güvenlik Riskleri, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,Cilt 36, Sayı 2, 2018, 51-73.
- Karpat K., (2015), Önsöz, M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya (Der), *Türkiye'nin Göç Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Xxv-XI.
- Kaya A.& Erdoğan M. M., (2015), Giriş,(Der)M. M. Erdoğan, A. Kaya, *Türkiye'nin Göç Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3-14.
- Kızmaz Z., (2018), Suriyeli Sığınmacılar: Güvenlik Kaygıları ve Suç, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 392-431.
- Kirişçi K. & Karaca S., (2015), Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989,1991 Ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akınları, M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya (Der),*Türkiye'nin Göç Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 297-314.
- Khalid K., (2007), International Migration: A Very Short Introduction, Oxford University Press,
- Kümbetoğlu B., (2008), Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, Bağlam Yayınları, Ankara.
- Massey, D. S.,Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. T., Edward J., (1998). Worlds In Motion: Understanding International Migration At The end Of The Millennium. Oxford: Clarendon Press.
- OECD, (2018), International Migration Outlook
- ORSAM,(2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, (Orsam.Org.Tr/Suriyeli-Siginmacilerin-Turkiye-Ye-Etkileri/ Erişim Tarihi:14.10.2019)
- Özgür N.,(2016), Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskanlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, G Grubu, Mülteciler, Tekne Mültecileri, (Der)G. İ. Öner Ve N. A. Ş. Öner., *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, İletişim Yayınları, 199-216.
- Özkul, D.,(2016),Ulus Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma,(Der) G. İ. Öner Ve N. A. Ş. Öner.,*Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, İletişim Yayınları. 483-500.
- Perruchoud, R.&Redpath- Cross, J., (2013), Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü.
- Sağiroğlu A. Z., (2016), Türkiye'de Merkezi Göç Yönetimi, (Edi) A. Esen, M. Duman, *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, WALD Vakfı Yayınları, İstanbul 43-68.
- Sert,D. Ş., (2016),Uluslar Arası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru, (Der.) G. İ. Öner Ve N. A. Ş. Öner.,*Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar*, Tartışmalar, İletişim Yayınları, 29-47.
- Solimano A., (2010), International Migration In The Age Of Crisis And Globalization Historical And Recent Experiences, Cambridge University Press.
- Tsuda T.,Brenda J. B., James F. E., Kelly J. K., Jonathan M., Lisa M., Rachel E. S., (2015), Unifying Themes In Studies Of Ancient And Contemporary Migrations, (Edi.) Brenda J. B.,TakeyukiT.,*Migration And Disruptions Toward A Unifying Theory Of Ancient And Contemporary Migrations*, University Press Of Florida, 15- 30.
- Tsuda T. & Brenda J. B., (2015), Migration And Disruptions From Prehistory To The Present, (Edi.) Brenda J. B., Takeyuki T., *Migration And Disruptions Toward A Unifying Theory Of Ancient And Contemporary Migrations*,University Press Of Florida, 296-331.
- Tsuda T., (2015), Unequal In The Court Of Public Opinion Mexican And Asian Immigrant Disruptions In The United States, (Edi.) Brenda J. B.,TakeyukiT., *Migration And Disruptions Toward A Unifying Theory Of Ancient And Contemporary Migrations*, University Press Of Florida. 243-270.
- UN, (2018),Report Of The Secretary General On The Work Of The Organization https://www.un.org/annualreport/pdf/en/full_report.pdf (Erişim Tarihi:17.09.2019)
- World Migration Report, (2018), International Organization For Migration, Switzerland.
- Yıldırım A.& Ve Şimşek H., (2005), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınları, Ankara.

Araştırma Makalesi • Research Article

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Bilinçli Tüketici Durumlarının İncelenmesi*

Examining 4th Grade Primary School Students' The Status Of Conscious Consumerism

Can Uyanık^{a,**}

^a Arş. Gör., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, 56100, Siirt/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1692-6898

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Ekim 2019

Düzeltilme tarihi: 23 Şubat 2020

Kabul tarihi: 05 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Bilinçli Tüketim

İlkokul

Karma Yöntem

Tüketici Sosyalleşmesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 25 October 2019

Received in revised form 23 February 2020

Accepted 05 March 2020

Keywords:

Conscious Consumption

Primary School

Mixed Method

Consumer Socialization

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketici durumlarını incelemektir. Araştırma, karma yöntem yaklaşımıyla tasarlanmıştır. Araştırmanın uygulaması ilkokul Eskişehir'de bulunan 15 ilkokulun 4. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 478 öğrenciden Bilinçli Tüketici Düzeyi Ölçeği aracılığıyla nicel, 15 öğrenciden yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla nitel veriler elde edilmiştir. Öğrencilerin bilinçli tüketici düzeylerinin okulun bulunduğu sosyoekonomik çevreye, annenin ve babanın eğitim düzeyine, ailenin aylık gelir düzeyine, annenin ve babanın mesleki durumuna ve öğrencilerin harçlıklarını biriktirme durumlarına göre anlamlı bir biçimde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyoekonomik çevrenin öğrencilerin bilinçli tüketici düzeyleri üzerinde etkili bir değişken olduğu belirlenmiştir.

ABSTRACT

The aim of this study was to examine elementary fourth graders' status of conscious consumerism. The present study was designed by adopting the mixed method approach. It was conducted with fourth graders from 15 elementary schools located in the Eskişehir. Quantitative data were gathered from 478 students through Conscious Consumerism Level Scale, and qualitative data from 15 students through semi-structured interviews. It was also found that the fourth grades' levels of conscious consumerism significantly differed based on the socio-economic environment of the school parents' education levels, monthly income of the family, parents' professional state and state of saving their pocket-money. It was found that socio-economic environment was an effective variable on the students' conscious consumerism levels.

1. Giriş

Günümüz dünyası, birbirinden çok farklı niteliklere sahip insan topluluklarından oluşmaktadır. Bütün bu farklılıklara rağmen bireyleri ortak kılan ve bütün bireylerin doğdukları andan itibaren sahip oldukları, bütün insanları kapsayıcı bir üst kimlik karşımıza çıkmaktadır. Ferman'a (1993) göre insanların, ırk, renk, din, siyasal görüş ve benzeri unsurlardan bağımsız biçimde taşıdıkları evrensel kimlik, paylaştıkları ortak yazgı, tüketici olmalarıdır. Bireylerin

tüketici kimliğini edinmeleri, doğumla birlikte başlayan ve yaşamsal faaliyetlerinin son bulduğu ana kadar geçen zaman dilimini kapsar.

Tüketici olarak bireylerin davranışları tüketim olgusunun ortaya çıkışıyla eş zamanlı olarak birçok unsur tarafından yönlendirilmeye başlanmıştır. İkel zamanlarda açlık ve barınma gibi temel içgüdüsel dürtülerin etkisiyle şekillenen tüketici davranışları, günümüze gelindikçe değişen birey ve toplum özellikleri, gelişen teknoloji ve artan insan nüfusuna

*Bu çalışma yazarın 2015 yılında Dr. Pelin Yalçınoğlu danışmanlığında Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Bilinçli Tüketici Durumlarının İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

**Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: can.uyanik@siirt.edu.tr

paralel olarak, çok farklı ve karmaşık ilişkiler halinde değişkenlerin etkisi altında biçimlenmiştir. Tüketicilerin davranışlarının günümüzdeki karmaşık yapısını almasında etkili olan çok sayıda faktör arasında yer alan, üretim ve tüketim sisteminin temelini oluşturan endüstrileşme olgusu; oluşum amacı, gelişimi ve neden olduğu sonuçlar dikkate alındığında tüketim kaynaklı problemlere zemin hazırlaması bakımından önemli bir unsur olmuştur. Hızlı nüfus artışı, tüketim mallarına duyulan talebin artması ve uluslararası ekonomik birikimin yeni yatırım alanları aramaya başlamasının etkisiyle gelişen bir süreç olarak endüstrileşme, özellikle küresel neoliberal ekonominin yarattığı sürekli katlanarak büyüme ve sınırsız tüketim hırısı nedeniyle dünyamızı daha kırılğan bir hale getirmiş, sürdürülebilirlikten uzak üretim ve tüketim davranışları baş etmesi güç problemlere yol açmıştır (Taluğ ve Birden, 2014). Geline nokta tüketim, bir ihtiyacı karşılama güdüsü olmaktan çıkmış adeta bir kimlik edinme sürecine dönüşmüştür. Tüketicinin tanımı, toplum tarafından belirlenen ihtiyaçlar ve bu ihtiyaç karşılama biçimleri açısından yapılmaya başlanmıştır; çağdaş toplum, üyelerini öncelikle tüketici olarak görürken, üretici kimliği ikinci plana itilir hale gelmiştir. Sosyal alanda bireyin kimlik edinme çabaları yeni sistemin değerlerine göre ne ürettiğinden çok ne tükettiğine göre biçimlenmiştir. Sosyal norma uyabilmek için tüketici olarak birey, piyasanın ihtiyaç duyduğu şekilde tüketime cevap vermesi gerektiğini düşünmeye başlamıştır (Şahin, 2005).

Tüketim üzerine kurgulanan sistemden en fazla etkilenen unsur hiç şüphesiz çevre olmuştur. Avcı toplayıcı toplumdaki aletlerle doğaya hükmetmeye çalışan birey, zamanla doğayı üretimin bir doğal sermayesi haline dönüştürmüştür. Özellikle 19 yüzyılla beraber ortaya çıkan Sanayi Devrimi, yayılmacı politika izleyen ve yeryüzünün bütün kaynaklarına egemen olmayı arzulayan devletlere kapitalizmin aç ve büyüyen karnını doyurma konusunda sınırsız imkânlar tanımıştır. Sanayi devrimi sonrasında küresel temelde gelişen kapitalist üretim tarzı, sınırsız büyüme ve yayılma arzusu ile el değmemiş birçok ekosisteme girerek, o sistemlerin yok olmasına ve sanayiye teslim olmasına neden olmuştur. İnsan eliyle doğaya bırakılan ekolojik ayak izi; artı değer yaratma ekonomilerinin sınırsız büyüme ve yayılma arzusu ile zaman içerisinde büyümüştür (Taluğ ve Birden, 2014).

Günümüzde kendi ihtiyaçlarımızı karşılama şeklimiz, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağını tehlikeye atacak boyutlara ulaşmıştır. Neoliberal ekonominin dayattığı katlanarak sürekli büyüme arzusu ve bunun dayandırıldığı tüketim esareti, insan uygarlığını bir felakete sürüklemektedir. Sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğin ancak sağlıklı işleyen ekonomik ve ekolojik sistemle var olabileceği gerçeği düşünüldüğünde mevcut durum sürdürülebilir kalkınmaya tamamen aykırıdır. Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kapasitelerine zarar vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamak, tüketimi azaltmak ve doğal kaynakların kullanım dengesini gözetken tüketim biçimlerine yönelmekle mümkün olacaktır (World Wildlife Fund, 2012). Bütün bu olumsuzluklar karşısında gelecek kuşaklara kaynakları tükenmiş, biyolojik açıdan yoksullaşmış ve aşırı ısınmış bir gezegen armağan etmemek, ekolojik ayak izimizi küçültmek, yaşam biçimlerimizi ve tüketim alışkanlıklarımızı değiştirmek ve her alanda

sürdürülebilirliği yaşantımızın bir parçası haline getirmek için bireylerin tüketim alışkanlıklarının sağlıklı bir zemine oturtulması ihtiyacı her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanması için bireylerin sahip olması gereken yeterlik ise tüketim bilincidir. Sınırlı olan geliriyle satın aldığı mal ve hizmetlerden en yüksek faydayı sağlamaya çalışma, alışverişin nesnesi değil öznesi olduğunun farkında olma, standardı yüksek, sağlıklı, güvenli ve çevreci ürün seçme olgunluğunu taşıma, satın alma eyleminin öncesinde, sırasında ve sonrasında rasyonel davranışlar sergileme kabiliyeti olarak tanımlanabilecek tüketim bilinci kavramı, günümüz modern toplum bireylerinin sahip olmaları gereken önemli bir niteliktir (Arıkan ve Odabaşı, 1994; Hekimci, 2003).

Bireylerde tüketim bilinci kavramının yerleşmesinde resmi kurum ve kuruluşlar tarafından çıkarılacak yasalar, merkezi ve yerel yönetimlerce gerçekleştirilecek düzenlemeler ve birtakım sosyal kuruluş ve örgütlerin göstereceği çabalar ne kadar mükemmel olursa olsun tek başına yeterli değildir (Karsu, 2013). Bireyin davranış ve değerleri değişmedikçe değişen kanun ve uygulamaların etkisi sınırlı kalacaktır. Tüketicinin korunması için uzun dönemde verim alınabilecek en etkili yol tüketicinin eğitimidir (Arıkan ve Odabaşı, 1994; Aydın, 1981; Babaoğlu ve Şener, 2007; Hayta, 2006; Yener, 1990). Ayrıca, eğitim hakkı tüketicilerin sahip oldukları haklardan bir tanesi olarak uluslararası anlaşma ve düzenlemelerle güvence altına alınmıştır (United Nations, 2003). Ülkemizde ise Anayasanın 172. maddesinde “Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder” ifadesi ile tüketicinin korunması güvence altına alınmıştır. Dolayısıyla, tüketicilere yönelik eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde ise en önemli görev eğitim kurumlarına düşmektedir.

Her yaş düzeyindeki bireyler için verilebilecek tüketici eğitimi için özellikle çocukluk yılları kritik bir öneme sahiptir. Bireylerde tüketici bilincinin oluşumu, erken yaşlardan itibaren şekillenen ve tüm yaşam süresi boyunca verilen tüketim kararlarını doğrudan etkileyen bir süreci ifade etmektedir. Bireylerin tüketici olarak sosyalleşmeleri çocuklukla birlikte ortaya çıkmaktadır (Cram, & Ng, 1999; Çiftçi, 2013; John, 1999). Öyle ki günümüzde, toplumun geleceğe ilişkin büyük beklentiler attığı, sevilen, korunan ve kullanan bir birey olarak çocuk, ihtiyaç ve taleplerini karşılamak amacıyla yüklediği tüketici kimliği gereği, tüketim pazarının önemli bir ögesidir. Adına televizyon kanalları kurulan, yaşadığı çağın bir gereği olarak teknolojiyi ve sosyal medyayı etkili kullanan çocuğun tüketim pazarındaki önemi günümüzde daha da artmıştır. Çocuk artık dinlenmesi, bilgilendirilmesi ve ikna edilmesi gereken güçlü bir hedef kitle haline gelmiştir (Akteş, Özüpek ve Altunbaş, 2011). Sahip olduğu satın alma gücü, çevresindeki bireylerin satın alma kararları üzerine etki edebilme becerisi ve geleceğin potansiyel müşteri kitlesini oluşturması nedeniyle firmaların pazarlama faaliyetlerinin odağında olan çocuk, sürekli bir bilgi bombardımanına maruz kalmaktadır (Mcneal, 1992). Gazeteler, televizyon kanalları ve etkileşim halinde olduğu teknolojiler aracılığıyla maruz kaldığı bilgi bütünü arasından doğru mesajları seçebilmesi, ihtiyaçları doğrultusunda çözümler yaparak akılcı kararlar alabilmesi için çocuğun bilinçli tüketicilik becerisine sahip olması

gerekmektedir. Karar verirken seçim yapamayan, ihtiyaç belirleme becerisinden yoksun olan çocuğun tüketici olarak etkili ve yararlı kararlar alabilmesi için eğitilmesi gerekir (Makela, & Peters, 2004; Yener, 1990). Bütün bu etkenler göz önüne alındığında, tüketici eğitiminin özellikle çocukluk yıllarını da içine alan ilkököl döneminde verilmesi, tüketim bilincine sahip bir toplum oluşması adına büyük önem arz etmektedir. Çünkü ilköğretim, bireyleri yetişkin olduklarında alacakları, toplumsal, kültürel ve ekonomik görevler için hazırlayan, bu görevler için en temel bilgi ve becerileri sağlayan bir eğitim basamağıdır (Yaşar, Sözer ve Gültekin, 2000). Bu nedenle bireylerin tüketici bilincine ilişkin deneyimlerinin ilkököl çağında başlaması gerekmektedir (Babaoğul, Aydın ve Erberber, 1999).

Ülkemizde 2013 yılında yayımlanan 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da tüketicinin eğitimi görevi örgün ve yaygın eğitim kurumlarına verilmiş ve bu kurumların ders programlarının düzenlenmesinden Milli Eğitim Bakanlığı sorumlu tutulmuştur (Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, 2013). İlkokullarda uygulanan öğretim programları arasında doğrudan tüketici eğitimi temele alan bir ders bulunmamakla birlikte, ilkököl programında yer alan derslerin konu alanı ve üniteleri içerisinde öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeylerini geliştirmeyi amaçlayan bazı etkinliklere yer verildiği görülmektedir. İlkokulun ilk üç yılı dikkate alındığında Hayat Bilgisi dersinin öğrencilere tüketim bilinci geliştirmeye yönelik en kapsamlı ders olduğu ifade edilebilir. Programda belirlenen ünite, kazanım ve becerilerde sıklıkla tüketim bilincine yönelik ifadeler yer verildiği görülmektedir. Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının amaçlarında doğrudan bilinçli tüketiciliğe yönelik ifadeler yer verilmese de programda birey, çevre ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi fark ettirerek; toplum, ekonomi ve doğal kaynaklara ilişkin sürdürülebilir kalkınma bilincini geliştirmenin amaçlandığı vurgulanmıştır. Bu kapsamda 3. sınıf düzeyinde bazı üniteler içerisinde yer alan konu ve kazanımlarla, 4. sınıf düzeyinde ise "İnsan ve Çevre" konu alanı içerisinde yer alan "Bilinçli Tüketici" konu alanıyla özellikle beslenme, kaynakların dikkatli kullanımı ve geri dönüşüm bilincinin kazandırılması amaçlanmıştır. Türkçe Dersi Öğretim Programı içerisinde yer alan bazı temalara ait bilgilendirici, hikaye edici ve şiir türündeki metinler aracılığıyla doğrudan olmasa bile dolaylı olarak tüketim bilincinin gelişimine yönelik öğrencilerin davranışlarının biçimlendirilmesi amaçlanmıştır. Matematik dersi kapsamında öğrencilerin tüketim bilinci kazanmalarına yönelik herhangi bir öğrenme alanı ve konu bulunmamakla birlikte, bazı kazanımlar yoluyla bilinçli tüketici rollerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. İlkokul 4. sınıf öğretim programları incelendiğinde ise bilinçli tüketim ile ilgili en kapsamlı içeriğe sahip dersin Sosyal Bilgiler dersi olduğu görülmektedir. Gerek programın amaçlarında gerekse program kapsamında kazandırılması düşünülen beceri ve değer ifadelerinde tüketimle ilgili kavramların yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, Sosyal Bilgiler dersinde Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı ile öğrencilerin üretim, dağıtım ve tüketimle ilgili temel kavramları öğrenmesi, istek ve ihtiyaçları arasında fark olduğunu ayırt ederek insanoğlunun sınırsız istekleri karşısında kaynakların sınırlı olduğunun bilincine varması amaçlanmıştır (MEB, 2005;

MEB, 2009a; MEB, 2009b; MEB, 2009c; MEB, 2012; MEB, 2013).

Alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde öğrencilere verilen tüketici eğitiminin öğrencilerin tüketime yönelik bilgi ve bilinç düzeyleri üzerinde olumlu etkide bulunduğu ifade edilmektedir (Ersoy, 2005; Pınarcı, 2007; Ünay, 2012). Bununla birlikte, öğrencilerin tüketim davranışlarının ve tüketime yönelik bilgi ve bilinç düzeylerinin yetersizliğine vurgu yapan çalışmalara rastlanmaktadır (Kahyaoglu ve Kırıktaş, 2010; Purutçuoğlu, 2003; Sert, 2002; Varcoe, & arkadaşları, 2001). Ayrıca, ilkokullarda uygulanmakta olan öğretim programlarının tüketici eğitimi bakımından eksikliğine dikkat çekilmektedir (Altiok, 2010; Karaman Kepenekli ve Ökdem, 2013). Ülkemizde bilinçli tüketicilik konusuyla ilgili alan yazın incelendiğinde, bireylerin tüketicilik bilinci düzeylerini incelemeye yönelik uygulamaların daha çok ortaokul ve lise düzeyinde gerçekleştirildiği görülmektedir (Akyüz, 2009; Ersoy ve Nazik, 2006; Sert, 2002).

Çocukların tüketici davranışlarının gelişim süreci, tüketici sosyalleşmesi kavramı içinde ele alınmaktadır. Tüketici sosyalleşmesi, çocukların tüketici olarak pazarda sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve tutumların ortaya çıkış süreci olarak tanımlanmaktadır (Ward, 1974). Çocukların tüketici olarak sosyalleşme süreçleri bireysel faktörlerin, sosyalleşme araçlarının ve öğrenme modellerinin etkileşimiyle şekillenen karmaşık bir süreci ifade etmektedir (Verma, & Kapoor, 2004). Tüketim alışkanlıklarını doğrudan etkilemesi nedeniyle sosyoekonomik düzey, çocukların sosyalleşmelerini etkileyen bireysel faktörlerin başında gelmektedir (Ateşoğlu ve Türkahraman, 2009). Alan yazın incelendiğinde sosyoekonomik düzeyin, çocukların tüketimle ilgili bilgi, beceri ve deneyim edinim süreçlerinin farklı aşamalarında doğrudan ve dolaylı bir biçimde etki ettiğini gösteren araştırmalarla karşılaşılmaktadır (Moschis, & Churchill, 1978; Moschis, & Moore, 1979; Nazik ve Şanlıer, 2001; Özgen, 1995; Riesman, Glaser, & Denny, 1950; Ward, 1974).

Etnik, ekonomik, kültürel vb. nedenlerle bölgeler, şehirler ve hatta aynı il sınırları içinde bulunan yerleşim yerleri arasındaki sosyoekonomik farklılıkların oldukça belirgin olduğu ülkemizde, çocukların tüketici davranışlarının bu çerçevede değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Bu nedenlerle bilinçli tüketicilik konusunda kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğundan, ilkököl 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketicilik durumlarının sosyoekonomik çevre değişkenine göre belirlenerek uygulanmakta olan ilkököl programlarının bilinçli tüketici davranışları kazandırma ve geliştirmede ne derece etkili olduğunun ortaya konulmasının alana katkı getireceği düşünülmektedir. Bununla birlikte bu araştırma; farklı sosyoekonomik çevrelerdeki okullarda öğrenim gören ilkököl 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketicilik düzeylerini belirlemek, tüketici eğitimi bakımından uygulanmakta olan ilkököl 4. sınıf öğretim programlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalara katkı sağlamak ve programların uygulayıcıları olarak öğretmenlere programların niteliği hakkında bir bakış açısı kazandırması bakımından önemli görülmektedir. Ayrıca gerçekleştirilen çalışmanın bir karma yöntem araştırması olması, gerek problemi çok yönlü ele alması gerekse elde edilen nicel bulguları nitel bulgularla

desteklemesi bakımından alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın genel amacı, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketici durumlarını incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrencilerin bilinçli tüketici düzeyleri;
 - Cinsiyet,
 - Ailenin sosyoekonomik düzeyi,
 - Okulun bulunduğu sosyoekonomik çevre,
 - Anne ve babanın eğitim düzeyi,
 - Anne ve babanın mesleği,
 - Öğrencinin haftalık harçlık miktarı,
 - Öğrencinin harçlık birikim miktarı değişkenleri bakımından anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Öğrencilerin;
 - Bilinçli tüketiciliğe,
 - Bilinçli tüketicinin sergilemesi gereken davranışlara,
 - Kendilerine yönelik bilinçli tüketici algılarına,
 - Tüketici olarak sahip oldukları haklara ilişkin görüşleri nelerdir?

Bu araştırma, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Eskişehir’de Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı ilkokulların 4. sınıflarında öğrenim gören ve araştırmaya katılan öğrencilerin görüşleri ile sınırlıdır.

2. Yöntem ve Uygulama

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi başlıkları altında araştırmanın yöntem kısmında gerçekleştirilen çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, karma yöntem araştırma modeliyle desenlenmiştir. Karma yöntem araştırma modeli, nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarının tek bir çalışma içerisinde bir arada kullanıldığı araştırma tasarımıdır (Creswell, 1999; Johnson, & Onwuegbuzie, 2004). Alan yazında karma yöntem araştırmalarıyla ilgili birçok tasarım yer almaktadır (Creswell, 2003; Johnson, & Onwuegbuzie, 2004; Leech, & Onwuegbuzie, 2009; Morse, 1991; Morse, 2003). Bu çalışma kapsamında Leech ve Onwuegbuzie (2009) tarafından önerilen karma yöntem modelinin kısmen karma sıralı baskın tasarımı benimsenmiştir. Bu tasarım nitel ve nicel olmak üzere iki aşamadan oluşan, her bir aşamanın sıralı olarak uygulandığı ve nitel ya da nicel bileşenlerden birinin daha baskın olduğu bir karma yöntem tasarımıdır (Leech, & Onwuegbuzie, 2009). Bu çalışmada, nitel veriler nicel verileri açıklama amacıyla toplandığından araştırmanın nitel boyutu nicel boyutuna göre daha baskındır. Araştırmanın nicel boyutu ilişkisel tarama, nitel boyutu ise olgu bilim çalışması biçiminde desenlenmiştir. Araştırmanın nicel boyutunda bilinçli tüketici düzeyi ölçeği ile nitel veriler, nitel boyutunda ise yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla nitel veriler elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucu ulaşılan nitel bulgularla, bilinçli tüketici düzeyi ölçeği ile elde edilen nicel bulgular desteklenmeye çalışılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Karma yöntem araştırmalarında dört temel örneklem belirleme kategorisi bulunmaktadır. Araştırma kapsamında sıralı karma yöntem örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme belirleme yaklaşımı, nitel-nicel ya da nicel-nitel yöntemlerin sıralı olarak uygulandığı ve ilk aşamada uygulanan yöntemin bir sonraki aşamada uygulanacak yöntemde kullanılacak örnekleme belirlediği yaklaşımdır (Teddlie, & Yu, 2007).

Araştırmanın evrenini 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Eskişehir ili Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerindeki ilkokullarda öğrenim gören 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme araştırma evreni içinden, okulların bulunduğu alt, orta ve üst sosyoekonomik çevreler dikkate alınarak tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu bağlamda araştırmanın çalışma evrenini alt, orta ve üst olarak tabakalara ayrılan sosyoekonomik çevrelerden seçilen 15 ilkokulun 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın ilişkisel tarama biçiminde desenlenen nicel aşamasında toplam 478 öğrenciye ulaşılmıştır. Bu öğrencilere ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin demografik bilgiler

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kız	227	47,5
	Erkek	251	52,5
Anne Eğitim Düzeyi	Okuma-yazma bilmiyor	13	2,7
	İlköğretim mezunu	195	40,8
	Ortaöğretim mezunu	195	40,8
	Yükseköğretim mezunu	75	15,7
Baba Eğitim Düzeyi	İlköğretim mezunu	52	10,9
	Ortaöğretim mezunu	258	54,0
	Yükseköğretim mezunu	168	35,1
Ailenin Aylık Geliri	TL 0-2000	154	32,2
	TL 2001-4000	258	54,0
	TL 4001 ve üzeri	168	35,1
Annenin Mesleği	Çalışmıyor	317	66,3
	Devlet memuru	55	11,5
	Özel sektör	43	9,0
	Serbest meslek	63	13,2
Babanın Mesleği	Çalışmıyor	5	1,0
	Devlet memuru	117	24,5
	Özel sektör	148	31,0
	Serbest meslek	208	43,5
Ailedeki Birey Sayısı	2	3	0,6
	3	68	14,2
	4	286	59,8
	5+	121	25,3

Araştırmanın olgu bilim çalışması olarak desenlenen nitel aşamasında katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Ölçüt olarak öncelikle her sosyoekonomik düzeyde nicel veri toplama aracından en yüksek puanı alan okulların belirlenmesine ardından bu okullarda araştırmaya katılan öğrenciler arasından yine nicel veri toplama aracından en yüksek puanı alan öğrencilerin seçilmesine karar verilmiştir. Buradaki amaç yarı yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirileceği öğrencilerden zengin düzeyde verilerin elde edilmek istenmesidir. Ölçek puanı yüksek öğrencilerden daha zengin veriler elde edileceği düşünülerek yarı

yapılandırılmış görüşmeler nicel veri toplama aracından en yüksek puanı alan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Belirlenen ölçüt doğrultusunda alt, orta ve üst sosyoekonomik çevreleri temsilen 15 öğrenci araştırmanın nitel aşamasına dahil edilmiştir. Bu öğrencilere ilişkin bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Görüşmeye Katılan Öğrencilere İlişkin Bilgiler

Sosyoekonomik Çevre	Öğrencinin Adı ^a	Cinsiyet	Yaş	BTDÖ Puanı
Alt	Arda	Erkek	11	73
	İclal	Kız	10	72
	Talha	Erkek	10	72
	Efe	Erkek	10	71
	Esmâ	Kız	10	70
Orta	Mustafa	Erkek	10	74
	Melike	Kız	11	72
	Erol	Erkek	10	70
	Zeynep	Kız	10	70
	Yusuf	Erkek	10	69
Üst	Çağatay	Erkek	11	76
	Emre	Erkek	10	74
	Serhat	Erkek	10	73
	Azra	Kız	10	73
	Nur	Kız	10	73

^aÖğrencilerin isimlerinin gizli tutulması için kod isimler kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel ve nicel veri toplama yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verileri Sağlam (2010a) tarafından geliştirilen Bilinçli Tüketici Düzeyi Ölçeği, nitel verileri ise yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile elde edilmiştir. Araştırma kapsamında ayrıca öğrencilere ilişkin demografik bilgilerin elde edilmesi amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Bilinçli tüketici düzeyi ölçeği: Araştırmanın nicel boyutunda Sağlam (2010a) tarafından geliştirilen ve 19 maddeden oluşan Bilinçli Tüketici Düzeyi Ölçeği (BDTÖ) kullanılmıştır. Ölçekten elde edilebilecek en yüksek puan 76 en düşük puan 19’dur. Bilinçli tüketici düzeylerinin belirlenmesinde ölçekten elde edilen toplam puanın ölçeği oluşturan madde sayısına bölümü ile elde edilen ortalamadan yararlanılmaktadır. Buna göre öğrencilerin bilinçli tüketici düzeyleri, ölçekten elde ettikleri madde ortalama puanlarına göre 1,00-1,75 arası için hiçbir zaman, 1,76-2,50 arası için ara sıra, 2,51-3,25 arası için çoğu zaman ve 3,26-4,00 arası için her zaman biçiminde değerlendirilmektedir (Sağlam, 2010a). Ölçeğin yapı geçerliğini sağlamak için LISREL 8.70 programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğe ilişkin bütün maddelerin .01 düzeyinde anlamlı t değeri verdiği belirlenmiştir. Ölçek maddelerinin iç tutarlık katsayısını belirlemek için hesaplanan Cronbach’ın α korelasyon katsayısı 0.77 olarak bulunmuştur. Ölçeğin özgün formunun tamamına ilişkin güvenilirlik katsayısı 0.77 olarak hesaplanmıştır (Sağlam, 2010a). Bu nedenle hesaplanan güvenilirlik katsayısının alan yazında belirtilen aralığa çok yakın olduğu ve ölçeğin ideal güvenilirlik değerine sahip olduğu kabul edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu: Çalışmanın nitel boyutunda veri toplama aracı olarak kullanılmak üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Görüşme

formu geliştirilirken öncelikle bir taslak form hazırlanmıştır. Hazırlanan formda yer alan soruların belirlenmesinde araştırmanın amacı ve alan yazında yer alan çalışma bulguları dikkate alınmıştır. Hazırlanan taslak form araştırma örneğine benzer örneklem grubu üzerinde uygulanmış ve soruların anlaşılabilirliğinin kontrol edilmesi sağlanmıştır. Geri dönüşler doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu öğrencilerin bilinçli tüketiciliğe, bilinçli bir tüketicinin sergilemesi gereken davranışlara, kendilerine yönelik tüketici algılarına ve tüketici olarak sahip oldukları haklara ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır.

Kişisel bilgi formu: Öğrenci kişisel bilgi formu araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin bilgi edinmek amacıyla kullanılmıştır. Formun içeriğini öğrencinin cinsiyet, anne ve baba eğitim durumu, aile aylık gelir durumu, ailedeki birey sayısı, anne ve baba çalışma durumu, haftalık harçlık miktarı ve harçlık biriktirme durumu değişkenlerine ilişkin maddeler oluşturmaktadır. Söz konusu değişken maddelerinin belirlenmesinde araştırmanın amacı ve alan yazında yer alan çalışma bulguları dikkate alınmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmaya başlanmasından önce ilk olarak araştırma kapsamında uygulanması planlanan ölçeğe ilişkin gerekli izinler alınmıştır. Ayrıca ölçek, kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formunun okullarda uygulanması için de Eskişehir İl Millî Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmada ilk olarak belirlenen okullarda 4. sınıf öğrencilerine Kişisel bilgi formları ve BTDÖ uygulanmıştır. 15 ilkokuldan toplam 478 öğrenciye ulaşılmıştır. Veri toplama sürecinin ikinci aşamasında öğrencilere uygulanmak üzere araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler için ilgili okulların rehberlik odalarında gerçekleştirilmiştir. Gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilen görüşmeler için gerek öğrencilerden gerekse sınıf öğretmenlerinden gerekli izinler alınmıştır. Görüşmeler bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, görüşmelerde okul rehber öğretmeni de görüşmenin gerçekleştirildiği ortamda yer almıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel verilerinin çözümlenmesinde öncelikle parametrik testlerin uygulanabilmesi için gerekli şartlar test edilmiştir. Bu noktada öncelikle bakılması gereken ölçüt, örneklem büyüklüğüdür. Örneklem büyüklüğünün 30’dan az olması parametrik olmayan yöntemlerin kullanılmasını gerektirir (Baykul ve Adıgüzel, 2013). Bu çalışmada örneklem büyüklüğünün 478 olması parametrik testlerin kullanılması için gerekli şartlardan ilkinin sağlandığını göstermektedir. Ancak parametrik testlerin kullanılabilmesi için verilerin normal dağılımı ve varyansların homojenliği gerekmektedir. Bağımlı değişkenlere ait ölçümlerin normal dağılım varsayımını test ederken bu amaç için kullanılan Kolmogorov-Smirnov istatistiği ile veriler analiz edilmiştir. Tek Örneklem Kolmogorov-Smirnov Testi sonucuna göre dağılımın normal olmadığı görülmüştür, $D(478)=0,108$, $p<.05$. Ayrıca verilere ait basıklık (1,405) ve

çarpıklık (-1,075) değerlerinin kabul edilebilir değerler olan “-1, +1” değer aralığının dışında olduğu görülmektedir (Huck, 2008). Bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda verilerin analizinde parametrik olmayan istatistiklerden yararlanılmasına karar verilmiştir. Buna göre, araştırmanın nicel verileri çözümlenirken, gruplar arası karşılaştırmalarda Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testlerinden yararlanılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı fark bulunan gruplarda etki büyüklüğü değerine ulaşmak için Cohen’in d değeri hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonuçlarının yorumlanmasında anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir. Ölçek verilerinin bilgisayar ortamına aktarılmasında ve istatistiksel hesaplamaların yapılmasında SPSS programından yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen nitel veriler tematik analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir (Liamputtong, 2009). Yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla öğrencilerle gerçekleştirilen ve kayıt altına alınan görüşmeler hiçbir değişikliğe uğramadan yazılı olarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Veri dökümlerinin tutarlılığını değerlendirmek amacıyla bir uzmanla çalışılmıştır. Seçilen temsili döküm ve kayıtların arasında tutarlılığın sağlandığının tespit edilmesinin ardından görüşme dökümlerinin kodlama anahtarı aracılığıyla belirlenen temalara uygun olarak kodlanması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada da bir uzmandan yardım alınarak bağımsız kodlayıcılar arasındaki tutarlılığın sağlanması amaçlanmıştır. Bu işlem esnasında görüşme formlarının %20-25’ine karşılık gelen 3 form yansız atama ile belirlenmiştir (Gay, 1987). Bu formlar araştırmacı ve uzman tarafından birbirinden bağımsız olarak kodlanmıştır. Görüşme formu toplam 4 sorudan oluşmaktadır. Her bir soru kapsamında araştırmacı ve uzman arasında belirlenen kodlara ilişkin görüş birliği ve görüş ayrılığı sayısı Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Görüşme Sorularına Yönelik Görüş Birliğine Varılan ve Varılmayan Kod Sayıları ve Güvenirlik Yüzdeleri

Soru	Görüş birliği sağlanan kod	Görüş ayrılığına varılan kod	Güvenirlik (%)
1	14	3	82
2	29	2	94
3	28	2	93
4	3	0	100

Analiz işleminin tamamlanmasının ardından araştırmacı ve bağımsız kodlayıcı Miles ve Huberman’ın (1994) uyum yüzdesi formülünü uygulamışlardır. Bu formüle göre güvenilirlik, üzerinde görüş birliğine varılan kod sayısının üzerinde görüş birliğine varılan ve varılmayan kod sayılarının toplamına oranı üzerinden hesaplanmaktadır. Burada amaç, üzerinde görüş birliği sağlanan terim sayısı ve üzerinde görüş birliği sağlanmayan terim sayısının birbirine oranı üzerinden iç tutarlılığın sağlanıp sağlanmadığının belirlenerek nitel araştırmanın güvenilirliğini ortaya koymaktır. Yapılan hesaplamalara göre her bir soru için öncelikle ayrı ayrı hesaplanan güvenilirlik katsayısı ardından görüşme formu geneli için %92,25 olarak hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az %80 olması gerektiğinden hareketle değerlendirmeler arası güvenilirliğin sağlandığı görülmektedir (Gay, 1987; Miles, & Huberman, 1994). Görüşme kodlama anahtarına göre işlenmiş olan veriler araştırma soruları çerçevesinde ilgili yerlerde doğrudan alıntılarla ve karma yöntemin

doğasına uygun olarak elde edilen nicel bulgularla desteklenerek tanımlanmış, tanımlanan bulgular açıklanarak ilişkilendirilmiş ve anlamlandırılarak yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Bulguların ele alınmasında araştırmaya temel oluşturan karma model dikkate alınmıştır. Araştırmanın nicel verilerine ilişkin istatistiksel bulgular tablolarla betimlenerek yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen nitel verilerin tematik analizleri yapılarak oluşturulan temalar araştırmanın alt problemleriyle ilişkilendirilmiş ve ulaşılan bulgular çerçevesinde yorumlanmıştır.

3.1. Öğrencilerin BTDO’nden Elde Ettikleri Puanların Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi

Öğrencilerinin BTDO puanlarının cinsiyete göre Mann-Whitney-U testi sonuçları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. BTDO Puanlarının Cinsiyete Göre Mann-Whitney-U Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	Sıra Ort.	U	P
Kız	227	3,35	245,07	27223,50	.401
Erkek	251	3,34	234,46		

Tablo 4 incelendiğinde, ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketiciilik düzeylerinin cinsiyetlerine göre ölçekten elde edilen toplam puanlar dikkate alındığında anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı görülmektedir, $U=27223.50$, $p>0.05$. Ölçek toplamına göre hem kız hem de erkek öğrencilerin bilinçli tüketiciilik durumlarının yüksek düzeyde tüketim bilincini ifade eden *her zaman* düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin BTDO puanlarının okulun bulunduğu sosyoekonomik çevre değişkenine göre Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. BTDO Puanlarının Okulun Bulunduğu Sosyoekonomik Çevreye Göre Kuruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Düzye	N	X	Sıra O.	X	p	Fark
Alt (1)	149	3,20	188,59	31.207	.000	1-2
Orta (2)	163	3,40	252,47			
Üst (3)	166	3,43	272,46			1-3

* $p<.05$

Tablo 5’teki analiz sonuçları, ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketiciilik düzeylerinin okulun bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre ölçekten elde edilen toplam puanlar bakımından anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını göstermektedir, $H(2)=31,207$, $p<0.05$. Ölçekten elde edilen toplam puanlar ele alındığında, üst ve orta sosyoekonomik çevredeki ilkökullarda öğrenim gören öğrencilerin, alt sosyoekonomik çevredeki ilkökullarda öğrenim gören öğrencilere göre daha bilinçli oldukları görülmektedir. Alt sosyoekonomik çevredeki okullarda öğrenim gören öğrencilerin tüketim bilinçleri *çoğu zaman* düzeyindeyken, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki okullarda öğrenim gören öğrencilerin tüketim bilinçleri *her zaman* düzeyindedir. Bu durum okulun bulunduğu çevrenin sosyoekonomik düzeyi arttıkça öğrencilerin bilinçli tüketiciilik düzeylerinin de arttığı biçiminde yorumlanabilir.

Öğrencilerin BTDÖ puanlarının annenin ve babanın eğitim durumu, ailenin aylık gelir durumu, anne ve babanın mesleki durumu, öğrencinin haftalık harçlık miktarı ve

öğrencilerin harçlıklarını biriktirme durumu değişkenlerine göre Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Grupsal Ana Faktörü Altındaki Alt Faktörlerin Nihai İkili Karşılaştırmaları ve Faktör Ağırlıkları

Değişken	N	Sıra ort. (SO)	Sd	χ^2	p	Anlamli fark	
Eğitim Durumu	<i>Anne eğitim durumu</i>						
	Okuma-yazma bilmiyor (1)	13	98,46	3	28,099	.000*	1-2
	İlköğretim mezunu (2)	195	230,30				1-3
	Ortaöğretim mezunu (3)	195	235,60				1-4
	Yükseköğretim mezunu (4)	75	298,01				2-4
							3-4
	<i>Babanın eğitim durumu</i>						
	İlköğretim mezunu (1)	52	194,45	2	19,329	.000*	1-3
	Ortaöğretim mezunu (2)	258	225,47				2-3
	Yükseköğretim mezunu (3)	168	274,99				
Mesleki Durum	<i>Annenin mesleki durumu</i>						
	Çalışmıyor (1)	317	228,90	3	10,409	.015*	
	Devlet Memuru (2)	55	293,05				1-2
	Özel Sektör (3)	43	236,85				
	Serbest Meslek (4)	63	247,92				
	<i>Babanın mesleki durumu</i>						
	Çalışmıyor (1)	5	50,50	3	12,925	.005*	1-2
	Devlet Memuru (2)	117	261,75				1-3
	Özel Sektör (3)	148	232,20				1-4
	Serbest Meslek (4)	208	236,72				
Gelir Durumu	TL 0 - 2000 (1)	154	202,09	2	23,148	.000*	1-2
	TL 2001 – 4000 (2)	258	247,44				1-3
	TL 4001 ve üzeri (3)	66	295,75				2-3
Harçlık	TL 1-10	413	235,48	2	5,264	.072	
	TL 11-20	53	251,67				
	TL 20 ve üzeri	12	324,00				
Birikim	Harçlık biriktirmiyor (1)	29	150,93	4	14,897	.005*	
	Tamamını (2)	44	226,06				1-3
	Yarisından fazlasını (3)	125	257,67				1-4
	Yarisını (4)	215	240,60				1-5
	Yarisından daha azını (5)	65	249,54				

* p < .05

Tablo 6'daki analiz sonuçları, ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketicilik düzeylerinin annenin ve babanın eğitim durumuna göre ölçekten elde ettikleri toplam puanlar bakımından anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermektedir, $H(3) = 28,099$, $p < 0.05$; $H(2) = 19,329$, $p < 0.05$. Ölçek genelinde elde edilen toplam puanlar ele alındığında, annesi yükseköğretim, ortaöğretim ve ilköğretim mezunu olan öğrencilerin, annesi okuma-yazma bilmeyen öğrencilere göre; annesi yükseköğretim mezunu olan öğrencilerin, annesi ilköğretim ve ortaöğretim mezunu olan öğrencilere göre daha bilinçli oldukları görülmektedir. Babanın eğitim düzeyi bakımından ele alındığında, babası yükseköğretim mezunu olan öğrencilerin, babası ilköğretim ve ortaöğretim mezunu olan öğrencilere göre daha bilinçli oldukları görülmektedir. Ancak annenin eğitim durumu değişkeni içerisinde aleyhine anlamlı fark ortaya çıkan grubun frekans sayısı 13 olduğu düşünüldüğünde ortaya çıkan farkın grubun frekans sayısının azlığından kaynaklanmış olabileceği göz önüne alınmalıdır. Tarama araştırmalarında iki grup arası karşılaştırmaların yapılabilmesi için gruptaki birey sayısının minimum 30 olması gerekmektedir (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2012). Bununla birlikte annenin eğitim durumu değişkeni hem ilkökul mezunu olma hem de ortaöğretim mezunu olma durumları karşısında yükseköğretim mezunu olma durumu lehine anlamlı farklılık ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde okuma-yazma bilmeme durumu

karşısında yükseköğretim mezunu olma lehine anlamlı farklılık ortaya çıkabileceği kabul edilebilir. Sonuç olarak, yapılan analiz sonuçlarına göre annenin ve babanın eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Özellikle annenin okuma-yazma bilmesinin, öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeyleri üzerinde olumlu etkide bulunduğu görülmektedir. Bu durum annenin ve babanın eğitilmiş olmasının çocukların bilinçli tüketicilik düzeylerinin de artmasını sağladığı biçiminde yorumlanabilir.

İlkökul 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketicilik düzeylerinin annenin ve babanın mesleki durumuna göre ölçekten elde ettikleri toplam puanlar bakımından anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermektedir, $H(3) = 10,409$, $p < 0.05$; $H(2) = 12,925$, $p < 0.05$. Ölçek genelinde elde edilen toplam puanlar ele alındığında, annesi devlet memuru olan öğrencilerin, annesi çalışmayan öğrencilere göre daha bilinçli oldukları görülmektedir. Babanın mesleki durumu bakımından ele alındığında ise, babası devlet memuru, özel sektör çalışanı ve serbest meslek çalışanı olan öğrencilerin, babası çalışmayan öğrencilere göre daha bilinçli oldukları görülmektedir. Ancak tarama araştırmalarında iki grup arası karşılaştırmaların yapılabilmesi için gruptaki birey sayısının minimum 30 olmasının gerekmesi (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2012) ve aleyhine anlamlı fark ortaya çıkan grubun frekans sayısı 5 olduğu düşünüldüğünde, ortaya çıkan

farkın grubun frekans sayısının azlığından kaynaklanmış olabileceği göz önüne alınmalıdır. Bununla birlikte analiz sonuçlarına göre annesi devlet memuru olan öğrencilerin annesi çalışmayan öğrencilere göre bilinçli tüketicilik düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer biçimde babanın iş sahibi olmasının da çocukların bilinçli tüketicilik düzeyleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koyması bakımından elde edilen bulgular önemli görülmektedir. Bütün bu etkenler dikkate alındığında, annenin ve babanın çalışıyor olma durumunun çalışmayan annelere ve babalara göre çocukların bilinçli tüketicilik düzeylerini daha olumlu etkileyerek bilinçli tüketicilik düzeylerinin artmasını sağladığı biçiminde yorumlanabilir.

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketicilik düzeylerinin ailenin aylık gelir durumuna göre ölçekten elde ettikleri toplam puanlar bakımından anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermektedir, $H(2) = 23,148$, $p < 0.05$. Ölçek genelinde elde edilen toplam puanlar ele alındığında, ailesinin aylık geliri 4001 TL'nin üzerinde olan öğrencilerin ailesinin aylık geliri 2001-4000 TL ve 0-2000 TL olan öğrencilere göre daha bilinçli oldukları belirlenmiştir. Benzer şekilde ailesinin aylık geliri 2001-4000 TL olan öğrencilerin, ailesinin aylık geliri 0-2001 TL olan öğrencilere göre daha bilinçli oldukları görülmektedir. Yapılan analiz sonuçlarına göre ailenin aylık gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Ailelerin gelir düzeylerindeki farklılıklar çocukların harcama alışkanlıkları ile istek ve ihtiyaçlarını karşılama durumları üzerinde etkili bir faktör olabilir. Bir diğer ifadeyle aylık gelir düzeyi düşük ailelerin içinde buldukları ekonomik şartlar çocukların tüketim alışkanlıklarını biçimlendirmiş olabilir.

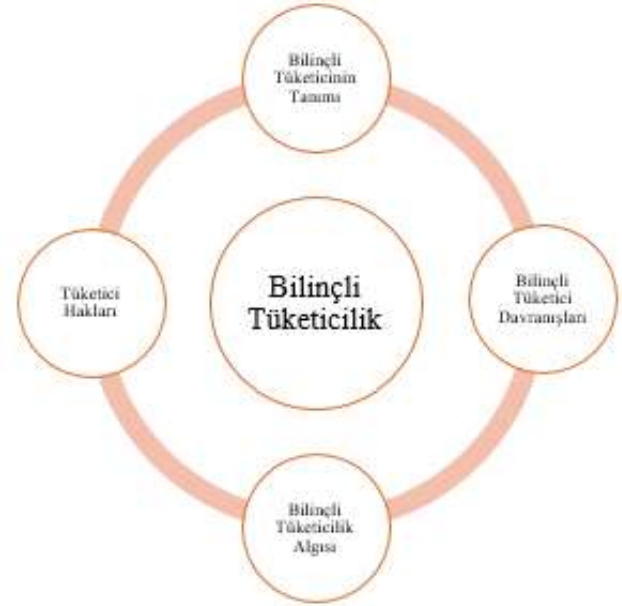
Tablo 6'daki analiz sonuçları, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketicilik düzeylerinin haftalık harçlık miktarına göre ölçekten elde ettikleri toplam puanlar bakımından anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını göstermektedir, $H(2) = 5,264$, $p > 0.05$. Bu durum haftalık harçlık miktarının çocukların bilinçli tüketicilik düzeyleri üzerinde etkili bir rol oynamadığı biçiminde yorumlanabilir.

Analiz sonuçları, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketicilik düzeylerinin harçlık biriktirme durumuna göre ölçekten elde ettikleri toplam puanlar bakımından anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermektedir, $H(4) = 14,897$, $p < 0.05$. Ölçek genelinde elde edilen toplam puanlar ele alındığında, haftalık harçlığının yarısından fazlasını, yarısını ve yarısından daha azını biriktiren öğrencilerin, harçlık biriktirmeyen öğrencilere göre daha bilinçli oldukları görülmektedir. Elde edilen bulgular ışığında, çeşitli oranlarda bile olsa haftalık harçlığını biriktiren öğrencilerin harçlıklarından hiç birikim yapmayan öğrencilere göre bilinçli tüketicilik düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu durum bilinçli tüketicilik düzeyi yüksek olan öğrencilerin para biriktirme eğiliminde oldukları ya da para biriktirme eğiliminde olan öğrencilerin para biriktirmeyen öğrencilere göre bilinçli tüketicilik düzeylerinin daha yüksek olduğu biçiminde yorumlanabilir.

3.2. Öğrencilerin Bilinçli Tüketicilik Kavramına İlişkin Görüşleri

Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda öğrencilerin bilinçli tüketicilik kavramına ilişkin görüşleri dört tema etrafında şekillenmiştir. Söz konusu temalar Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Öğrencilerin Bilinçli Tüketiciliğe İlişkin Görüşleri

Öğrencilerin bilinçli tüketicilik kavramına ilişkin görüşleri "Bilinçli tüketicinin tanımı", "Bilinçli tüketici davranışları", "Bilinçli tüketicilik algısı" ve "Tüketici hakları" temaları çerçevesinde ele alınmıştır.

Öğrencilerin bilinçli tüketicinin tanımına ilişkin görüşleri üç alt tema çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu alt temalar Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Öğrencilerin Bilinçli Tüketicinin Tanımına İlişkin Görüşleri

Şekil 2'de görüldüğü gibi, öğrencilerin bilinçli tüketicinin tanımına ilişkin görüşleri "Para harcarken sergilenen davranışlar", "Tasarrufa yönelik davranışlar" ve "Tüketim bilincinin göstergesi olan davranışlar" alt temaları içerisinde ele alınmıştır. Öğrenciler "Para harcarken sergilenen davranışlar" alt teması içerisinde bilinçli tüketici kavramı ile tüketicilerin harcama davranışlarına "Tasarrufa yönelik sergilenen davranışlar" alt teması içerisinde bilinçli tüketici kavramı ile tüketicilerin birikim, tasarruf ve tüketim alışkanlıklarına, "Tüketim bilincinin göstergesi olan davranışlar" alt teması içerisinde ise dolaylı olarak bilinçli tüketici kavramı ile ilişkilendirdikleri davranışlara değinmişlerdir. Gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen örnek cümleler aşağıdaki gibidir.

“Öyle parasını falan çok aşmamalı. Ayağını yorganına göre uzatmalı. Tasarruf yapmalı. Eğer çok para harcarsan elinde para kalmaz. Bilinçli tüketici paralarını boşa harcamaz” (Efe).

“Bilinçli tüketici spor yapan kişidir. Bilinçli bir tüketicidir ama fazla yemek yemiş ve kilo almış, onları eritmek için spor yapabilir. Jimnastiğe başvurabilir. Sağlıklı yaşam için” (Nur)

Öğrencilerin bilinçli tüketicilik kavramının tanımı ile ilgili olarak belirttikleri görüşlerin okulun bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre çeşitlilik gösterdiği belirlenmiştir. Söz konusu bulguya ilişkin bilgiler Tablo 7’de gösterilmiştir.

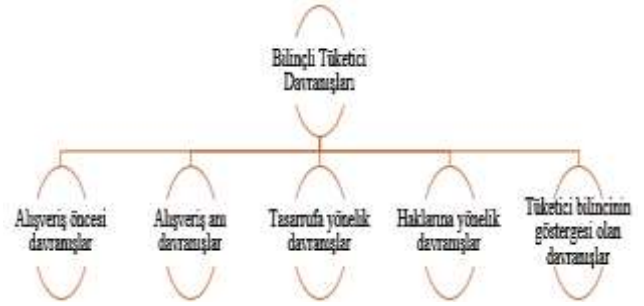
Tablo 7. Öğrencilerin Bilinçli Tüketicinin Tanımına İlişkin Görüşlerinin Okulun Bulunduğu Sosyoekonomik Çevreye Göre Dağılımı

	Alt	Orta	Üst
<i>Para harcarken sergilenen davranışlar</i>			
İhtiyaçlarına öncelik veren kişi	✓	✓	✓
Kaliteli ürünleri tercih eden kişi			✓
<i>Tasarrufa yönelik sergilenen davranışlar</i>			
Parasını boşa harcamayan kişi	✓	✓	✓
İsraf etmeyen kişi	✓	✓	✓
Kaynakları boşa harcamayan kişi		✓	✓
Para biriktiren kişi		✓	✓
Ortalama tüketen kişi		✓	
Tüketmeyi iyi bilen kişi		✓	
Planlı hareket eden kişi			✓
Yetinen kişi		✓	
<i>Tüketim bilincinin göstergesi olan davranışlar</i>			
Sağlıklı beslenen kişi	✓	✓	✓
Spor yapan kişi	✓		✓
Çevreyi koruyan kişi			✓
Haklarını koruyan kişi		✓	✓

Tablodaki bilgiler ışığında alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin bilinçli tüketicilik kavramını sağlıklı beslenme, ihtiyaçlara öncelik verme, parasını boşa harcamama, israf etmeme ve spor yapma gibi konularla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Orta ve üst sosyoekonomik çevrede bulunan ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin ise alt sosyoekonomik çevrede bulunan ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin ifadelerine ek olarak bilinçli tüketicilik kavramını haklarını korumak, para biriktirmek, çevreyi korumak, elektrik, su, doğalgaz gibi kaynakları boşa harcamamak, alacağı ürünün en iyisini almak gibi ifadelerle ilişkilendirdikleri görülmektedir. Tablo 7’deki verilere dayalı olarak orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilere göre bilinci tüketicilik kavramının tanımını daha geniş boyutta değerlendirdikleri ifade edilebilir. Araştırmanın nicel boyutunda kullanılan ölçek aracılığıyla elde edilen veriler, üst ve orta sosyoekonomik çevrelerdeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek ölçek puanı elde ettikleri yönündedir. Araştırmanın nitel boyutunda, öğrencilerin bilinçli tüketicilik kavramına ilişkin görüşleri ele alındığında elde edilen bulguların nicel bulgularla örtüştüğü ifade edilebilir.

Öğrencilerin bilinçli tüketicinin sergilemesi gereken davranışlara ilişkin görüşleri beş alt tema çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu alt temalar Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3. Öğrencilerin Bilinçli Tüketicinin Tanımına İlişkin Görüşleri

Şekil 3’de görüldüğü gibi, öğrencilerin bilinçli tüketicinin sergilemesi gereken davranışlara ilişkin görüşleri “Alışveriş öncesi davranışlar”, “Alışveriş anı davranışlar”, “Tasarrufa yönelik davranışlar”, “Haklarına yönelik davranışlar” ve “Tüketim bilincinin göstergesi olan davranışlar” alt temaları içerisinde ele alınmıştır. “Alışveriş öncesi davranışlar” ve “Alışveriş anı davranışlar” alt temaları öğrencilerin bilinçli tüketicinin alışveriş öncesi ve alışveriş anında sergilemesi gerektiğini ifade ettikleri davranışlara, “Tasarrufa yönelik davranışlar” alt teması ise öğrencilerin bilinçli tüketicinin parasının, kaynakların ve eşyaların tüketimi esnasında sergilemesi gereken davranışlara ilişkin görüşlerini kapsamaktadır. “Haklarına yönelik davranışlar” alt teması öğrencilerin tüketicilerin sahip oldukları haklara ve sorun yaşayabilme ihtimaline karşılık ürünlerle ilgili dikkat etmeleri gereken güvence koşullarına ilişkin görüşlerini, “Tüketici bilincinin göstergesi olan davranışlar” alt teması ise öğrencilerin doğrudan alışverişle, tüketimle ya da haklarıyla ilgili olmayan ancak bilinçli bir tüketici olmanın göstergesi olan davranışlara ilişkin ifade ettikleri görüşlerini içermektedir. Gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin örnek cümleler aşağıdaki gibidir.

“Cebindeki alışveriş listesine göre harekete eder, asla fazla bir şey almaz. Eğer gördüğü bir şey varsa hemen aklına liste gelir ve ona göre alır. Liste yapmazsa mesela ihtiyacı olmayan şeyleri alır. Liste yapmamışsa parası da biter.” (Mustafa).

“CE damgası olup olmadığına bakmalı. Mesela boya kalemlerinin arkasında CE damgası olması gerekiyor. Olmadığında senin sağlığına zarar verebiliyor. O sağlıklı olup olmadığını gösteriyor. Mesela F.... C..... çok bilindik bir ürün. Onun arkasında hep bulunuyor zaten.” (Nur).

“Doğal kaynakları korumak, yeteri kadar kullanmak. Benzin, su, elektrik, doğalgaz gibi kaynaklar, dikkatli kullanmak. Çünkü doğal kaynaklar hepsi bir gün tükenecek” (Talha).

“Kâğıtları, plastikleri geri dönüşüme atar, çünkü normal çöpe atsak yakılacak gidecek. Yine ağaç kesilecek ama geri dönüşüme atarsak o yine kâğıda dönecek, yine kullanacağız” (Yusuf).

Öğrencilerin bilinçli tüketicinin sergilemesi gereken davranışlara ilişkin ifade ettikleri görüşlerin okulun bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre çeşitlilik

gösterdiği belirlenmiştir. Söz konusu bulguya ilişkin bilgiler Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Bilinçli Tüketici Davranışlarına İlişkin Görüşlerinin Okulun Bulunduğu Sosyoekonomik Çevreye Göre Dağılımı

Bilinçli tüketicinin davranışları	Alt	Orta	Üst
<i>Alışveriş öncesi davranışlar</i>			
Alışverişten önce liste yapar	✓	✓	✓
Alışverişten önce araştırma yapar	✓	✓	✓
Bütçe yapar	✓		
İhtiyaçlarına öncelik verir	✓	✓	✓
Alışverişten yanında yetecek kadar para bulundurur	✓		✓
<i>Alışveriş anı davranışlar</i>			
Ürünün SKT kontrol eder	✓	✓	✓
Ürünün TSE damgasını kontrol eder	✓	✓	✓
Ürünün ambalajını kontrol eder		✓	
Ürünün saklama koşullarına dikkat eder			✓
Ürünün CE damgasını kontrol eder			✓
Ürünlerin içindekiler bölümünü okur		✓	✓
Alacağı ürünün kalitesine önem verir	✓	✓	✓
Ucuz ürünler almaz		✓	✓
<i>Tasarrufa yönelik davranışlar</i>			
Kaynakları israf etmez	✓	✓	✓
Parasını boşa harcamaz	✓	✓	✓
Para biriktirir	✓	✓	✓
Eski eşyaları değerlendirir		✓	
<i>Haklarına yönelik davranışlar</i>			
Haklarını savunur	✓	✓	
Aldığı ürünün fişini alır	✓	✓	✓
Garanti belgeli ürünleri tercih eder	✓	✓	✓
<i>Tüketici bilincinin göstergesi olan davranışlar</i>			
Spor yapar		✓	✓
Çevreyi korur		✓	✓
Sağlıklı beslenir		✓	✓
Reklamlara kanmaz	✓	✓	✓
Yerli malı kullanmaya özen gösterir			✓
Paylaşımçı davranır			✓
Çevresindeki insanları uyarır			✓
Ailesinin uyarılarını dikkate alır			✓
Okul eşyalarına zarar vermez			✓

Tablo 8 incelendiğinde, her üç sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin de belirlenen bütün alt temalara ilişkin görüş bildirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin başta “Alışveriş öncesi davranışlar” olmak üzere, “Tasarrufa yönelik davranışlar” ve “Haklarına yönelik davranışlar” alt temalarına odaklandıkları görülmektedir. Orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin bütün temalara ilişkin görüş bildirdikleri ve bu yöndeki görüşlerinin alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilerden daha kapsamlı olduğu, üst sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin tüketim bilincinin göstergesi olan davranışlara ilişkin daha kapsamlı tanımlamalarda buldukları ifade edilebilir. Araştırmanın nicel boyutunda kullanılan ölçek aracılığıyla elde edilen veriler, üst ve orta sosyoekonomik çevrelerdeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek ölçek puanı elde ettikleri yönündedir. Öğrencilerin bilinçli tüketicinin sergilemesi

gereken davranışlara ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular ele alındığında orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin bilinci bir tüketicinin sergilemesi gereken davranışları daha geniş boyutta değerlendirdikleri görülmektedir. Bu kapsamda elde edilen nitel bulguların nicel bulgularla örtüşüğü ifade edilebilir.

Öğrencilerin kendilerine yönelik tüketicilik algılarını iki ana boyutta değerlendirdikleri belirlenmiştir. Bu boyutlar “Olumlu tüketicilik algısı” ve “Olumsuz tüketicilik algısı” biçiminde tanımlanmıştır. Öğrencilerin kendilerine yönelik olumlu tüketicilik algılarının nedenlerini ifade ettikleri görüşleri beş alt tema çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu alt temalar Şekil 4’de gösterilmiştir.

Şekil 4. Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Sahip Oldukları Olumlu Tüketicilik Algılarının Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Şekil 4’te görüldüğü gibi, öğrencilerin kendilerine yönelik sahip oldukları olumlu tüketicilik algılarının nedenlerine ilişkin görüşleri “Alışveriş öncesi olumlu davranışlar”, “Alışveriş anı olumlu davranışlar”, “Tasarrufa yönelik olumlu davranışlar”, “Haklarını korumaya yönelik olumlu davranışlar” ve “Tüketim bilincinin göstergesi olan olumlu davranışlar” alt temaları çerçevesinde ele alınmıştır. “Alışveriş öncesi olumlu davranışlar” ve “Alışveriş anı olumlu davranışlar” alt temaları içerisinde öğrencilerin bilinçli bir tüketici olarak alışveriş öncesi ve alışveriş anında sergilediklerini ifade ettikleri olumlu davranışlara ilişkin görüşleri yer almaktadır. “Tasarrufa yönelik olumlu davranışlar” alt teması öğrencilerin bilinçli bir tüketici olarak paralarının, kaynakların ve ürünlerin tüketimi esnasında sergiledikleri olumlu davranışlarla ilişkin görüşlerini, “Haklarını korumaya yönelik olumlu davranışlar” alt teması öğrencilerin bilinçli bir tüketici olarak haklarını ve kendilerini güvence altına almaya yönelik sergiledikleri olumlu davranışlara ilişkin görüşlerini içermektedir. “Tüketici bilincinin göstergesi olan olumlu davranışlar” alt teması ise öğrencilerin doğrudan alışverişle, tüketimle ya da haklarıyla ilgili olmayan ancak bilinçli bir tüketici olarak sergiledikleri olumlu davranışlara ilişkin görüşlerini kapsamaktadır. Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin örnek cümleler aşağıdaki gibidir.

“Bakıyorum, fiyat araştırması yapıyorum. Ürün pahalıysa almıyorum onu. Bütçeme göre yapıyorum araştırmayı.” (Talha).

“Markası bildiğim bir şeyse mesela onu alırım çünkü şık olur. Markasını biliyorsam genellikle daha kaliteli olur.” (Mustafa).

“Mesela banyoya girdiğim zaman banyonun ışığını açık bırakmıyorum. Ellerimi yıkadığım

zaman suyu açık bırakmıyorum. Kombi açık onu kapatıyorum boş yere yanmıyor” (Melike).

“Başkalarının hatalarını gideriyorum. Örneğin, dışarıda çöp kutusu var. Babam ve annem çikolata yediler diyelim. Kabuğunu falan tam yere atacakken ben o çöpü çöpe götürüp atıyorum” (Emre).

Öğrencilerin kendilerine yönelik sahip oldukları olumlu tüketici algılarının nedenlerine ilişkin ifade ettikleri görüşlerin okulun bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre çeşitlilik gösterdiği belirlenmiştir. Söz konusu bulguya ilişkin bilgiler Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Sahip Oldukları Olumlu Tüketici Algılarının Nedenlerine İlişkin Görüşlerinin Okulun Bulunduğu Sosyoekonomik Çevreye Göre Dağılımı

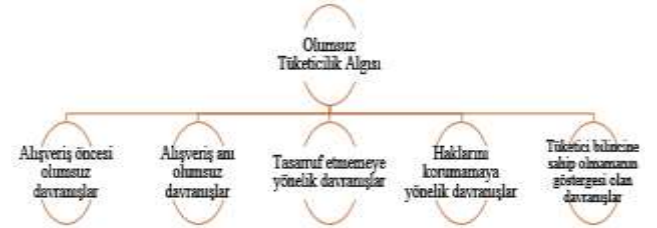
Olumlu tüketici algısının nedenlerine ilişkin davranışlar	Alt	Orta	Üst
<i>Alışveriş öncesi olumlu davranışlar</i>			
Liste yaparım		✓	✓
Fiyat araştırması yaparım	✓	✓	✓
İhtiyaçlarıma öncelik veririm	✓	✓	✓
İhtiyacım kadar para bulundururum	✓		
<i>Alışveriş anı olumlu davranışlar</i>			
Ürünün SKT kontrol ederim	✓	✓	✓
Ürünün TSE damgasını kontrol ederim	✓	✓	✓
Ürünün kalitesine dikkat ederim	✓	✓	✓
Ürünün markasına dikkat ederim		✓	✓
<i>Tasarrufa yönelik olumlu davranışlar</i>			
Para biriktiririm	✓	✓	
Kaynakları dikkatli kullanırım		✓	✓
Ürünleri israf etmem		✓	
<i>Haklarını korumaya yönelik olumlu davranışlar</i>			
Haklarımı savunurum		✓	✓
Satın aldığım ürünün fişini alırım	✓	✓	✓
Garanti belgeli ürünleri tercih ederim	✓		
<i>Tüketici bilincinin göstergesi olan olumlu davranışlar</i>			
Sağlıklı beslenirim	✓	✓	✓
Çevreyi korurum		✓	✓
Spor yaparım		✓	✓
Ailemin uyarılarını dikkate alırım	✓	✓	✓
Eşyalarımı başkalarıyla paylaşıyorum			✓
Çevremi tüketim konularında uyarırım		✓	✓
Başkalarının hatalarını gideririm		✓	✓

Tablo 9’deki veriler incelendiğinde, her üç sosyoekonomik çevredeki ilkökulda öğrenim gören öğrencilerin de kendilerine yönelik sahip oldukları olumlu tüketici algılarına ilişkin düşüncelerinin nedenlerini ifade ederken belirlenen bütün alt temalara dair görüş bildirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilkökullarda öğrenim gören öğrencilerin kendilerine yönelik olumlu tüketici algılarını gerekçelendirirken “Tüketim bilincinin göstergesi olan olumlu davranışlar” alt temasına ilişkin alt sosyoekonomik çevredeki ilkökulda öğrenim gören öğrencilere göre daha kapsamlı görüş bildirdikleri görülmektedir. Alt sosyoekonomik çevredeki ilkökulda öğrenim gören öğrencilerin kendilerine yönelik sahip oldukları olumlu tüketici algılarını gerekçelendirirken genel olarak “Alışveriş öncesi olumlu davranışlar” ve “Alışveriş anı olumlu davranışlar” alt temalarına ilişkin konulara odaklandıkları görülmektedir. Sonuç olarak orta ve üst

sosyoekonomik çevrelerdeki ilkökullarda öğrenim gören öğrencilerin alt sosyoekonomik çevredeki ilkökulda öğrenim gören öğrencilere göre kendilerine yönelik sahip oldukları olumlu tüketici algılarını gerekçelendirirken daha kapsamlı ifadeler kullandıkları belirlenmiştir. Bu bulgunun araştırmanın nicel boyutunda elde edilen, üst ve orta sosyoekonomik çevrelerdeki ilkökullarda öğrenim gören öğrencilerin alt sosyoekonomik çevredeki ilkökulda öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek ölçek puanı elde ettikleri yönündeki sonuçla örtüştüğü savunulabilir.

Öğrencilerin kendilerine yönelik sahip oldukları olumsuz tüketici algılarının nedenlerini ifade ettikleri görüşleri beş alt tema çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu alt temalar Şekil 5’de gösterilmiştir.

Şekil 5. Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Sahip Oldukları Olumsuz Tüketici Algılarının Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Öğrencilerin kendilerine yönelik sahip oldukları olumsuz tüketici algılarının nedenlerine ilişkin görüşlerine dayalı olarak belirlenen “Alışveriş öncesi olumsuz davranışlar” ve “Alışveriş anı olumsuz davranışlar” alt temaları içerisinde alışveriş öncesi ve alışveriş anında sergilediklerini ifade ettikleri olumsuz davranışlara ilişkin görüşleri yer almaktadır. “Tasarruf etmemeye yönelik davranışlar” alt temasında öğrencilerin paralarının, kaynakların ve ürünlerin tüketimi esnasında sergiledikleri olumsuz davranışlarla ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. “Haklarını korumamaya yönelik davranışlar” alt teması içerisinde öğrencilerin bilinçli bir tüketici olarak haklarını ve kendilerini güvence altına almamaya yönelik sergiledikleri olumsuz davranışlara ilişkin görüşleri yer almaktadır. “Tüketici bilincine sahip olmamanın göstergesi olan davranışlar” alt teması ise öğrencilerin doğrudan alışverişle, tüketimle ya da haklarıyla ilgili olmayan, sergilenmesi dolaylı olarak tüketim bilincinin göstergesi olan ancak bir tüketici olarak bu davranışlara ilişkin olumsuz yaşantılar sergilediklerini ifade ettikleri görüşlerini kapsamaktadır. Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin örnek cümleler aşağıdaki gibidir.

“Mesela para biriktirdiğimde bilinçli hissediyorum kendimi ama liste yapmadığımdan dolayı kendimi bilinçsiz hissediyorum” (Serhat).

“...çünkü her şeyi alırım. Beğendiğim her şeyi, varsa ve gereksizse de alırım ben. Mesela kıyafete çok düşkünüm, her gün başka bir şey giyinirim evde. Yemek te olabilir” (İclal).

“Ben ışıkları bazen banyodan çıktıktan sonra, dişlerimi fırçaladıktan sonra açık unutabiliyorum. Babam bazen kızıyor bana elektriği kapat diye. Bazen unutuyorum odadan çıkınca falan. Bazen dişlerimi fırçaladığında diş macununun kapağını açık unutuyorum, kuruyor. Kuruyan yeri çıkarıp tekrar sürüyorum ama orası israf oluyor” (Zeynep).

“Bazen alışveriş yaptıktan sonra fiş almıyorum. Unutuyorum işte. Son kullanma tarihini öğrenmek için, kaliteli olup olmadığını öğrenmek için, fiyatını karşılaştırmak için fiş almalıyız. Fiş almayı unutuyorum. Bazen fiş alıyorum bazen almıyorum” (Erol).

“Alışveriş anında annemi bazen çekiştiriyorum, bunu ne zaman alabiliriz diye. Mesela ben yolda gördüğüm bir şey istemişim, yemek olarak istemişim. Annem de hayır dedi evde yemek var dedi. Onu iyice çekiştirdim orada. Orada yanlış yapmışım. Ekmek arası bir şeydi” (Mustafa).

Öğrencilerin kendilerine yönelik sahip oldukları olumsuz tüketici algılarının nedenlerine ilişkin ifade ettikleri görüşlerin okulun bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre çeşitlilik gösterdiği belirlenmiştir. Söz konusu bulguya ilişkin bilgiler Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Sahip Oldukları Olumsuz Tüketici Algılarının Nedenlerine İlişkin Görüşlerinin Okulun Bulunduğu Sosyoekonomik Çevreye Göre Dağılımı

Olumsuz tüketici algısının nedenlerine ilişkin davranışlar	Alt	Orta	Üst
<i>Alışveriş öncesi olumsuz davranışlar</i>			
Alışverişten önce liste yapmam			✓
<i>Alışveriş anı olumsuz davranışlar</i>			
Ürünün SKT kontrol etmem	✓	✓	
Beğendiğim her şeyi almak isterim	✓		✓
<i>Tasarruf etmemeye yönelik davranışlar</i>			
Para biriktirmem	✓		
Kaynakları kötü kullanırım		✓	✓
Ürünleri israf ederim		✓	
<i>Haklarını korumamaya yönelik davranışlar</i>			
Alışverişten sonra fiş almam	✓	✓	
<i>Tüketici bilincine sahip olmamanın göstergesi olan davranışlar</i>			
Sağlıklı beslenmem	✓		✓
Reklamlara kanarım	✓		
Ailemin kararlarını olumsuz etkilerim	✓	✓	
Çevremi temiz tutmam		✓	✓

Tablo 10 incelendiğinde alt, orta ve üst sosyoekonomik çevrelerdeki ilkokullarda öğrenim gören ve kendisine yönelik olumsuz tüketici algısına sahip olan öğrencilerin bu yöndeki düşüncelerinin nedenlerini ifade ederken “Alışveriş öncesi olumsuz davranışlar” alt teması dışında kalan bütün alt temalara ilişkin görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bununla birlikte üst sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin kendilerine yönelik sahip oldukları olumsuz tüketici algılarını gerekçelendirirken “Alışveriş öncesi sergiledikleri olumsuz davranışlar” alt temasına ilişkin de görüş ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrenciler orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerden farklı olarak para biriktirmeme ve reklamlara kanma davranışlarını sergilediklerini ifade etmişlerdir. Orta sosyoekonomik çevredeki ilkokullarda öğrenim gören öğrenciler ise alt ve üst sosyoekonomik çevredeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerden farklı olarak ürünleri israf ettiklerini dile getirmişlerdir.

Öğrencilerin sahip oldukları tüketici haklarına ilişkin görüşleri üç alt tema içerisinde ele alınmıştır. Söz konusu alt temalar Şekil 6’da gösterilmiştir.

Şekil 6. Öğrencilerin Sahip Oldukları Tüketici Haklarına İlişkin Görüşleri

Öğrenciler sahip oldukları tüketici haklarını ifade ederken yaptıkları tanımlamalarda “Tanzim edilme”, “Şikâyetle bulunma” ve “Mal ve hizmetleri serbestçe seçme” haklarını ima edici biçimde görüş bildirdikleri görülmüştür. Yapılan tanımlamalar incelendiğinde öğrencilerin genel olarak sorun yaşanan bir ürünle ilgili iade ederim, değiştiririm ve geri veririm gibi ifadeleriyle tanzim edilme hakkına vurgu yaptıkları, şikâyet ederim, tüketici haklarına başvururum gibi ifadeleriyle de şikâyetle bulunma hakkına vurgu yaptıkları görülmüştür. Bunların yanı sıra sıklığı az olmakla birlikte öğrencilerin mal ve hizmetlerin serbestçe seçilmesi hakkına vurgu yapan istediğim ürünü seçebilirim, ihtiyacımı karşılayabilecek ürünü seçebilirim gibi ifadeleri de kullandıkları da görülmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin tüketici olarak sahip oldukları haklar arasında “Tanzim edilme”, “Şikâyetle bulunma” ve “Mal ve hizmetleri serbestçe seçilmesi” hakları konusunda bilgi sahibi oldukları biçimde yorumda bulunulabilir. Gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen aşağıdaki örnek cümleler bu bulguyu destekler niteliktedir.

“Markette bir şey alınca değişme hakkım var. Mesela bozursa veya beğenmediysen hiç açmadıysam onu geri götürüp değiştirebilirim fişle. Fiş onu o marketten aldığını ve kaç lira olduğunu gösteriyor” (İclal).

“...Mesela almazlarsa fişini gösteririm. O zaman kabul etmezlerse fişini yine gösteririm, ısrar ederim hatta tekrar bir tane ürün daha gösteririm. Onun da özürü olduğunu gösteririm. Almazlarsa mahkemeye başvururum, tüketici hakları mahkemesi... Onlar bir kişi hakkımı vermezse onu cezalandırırlar” (Zeynep).

“Tüketici olarak bir ürün aldığında başkası seni engelleyemez. Hiç kimse seni engelleyemez. Bilinçli bir tüketicisysen kendin bakabilirsin. İsteddiğini seçebilirsin alacaklarının. O kendini bağlar” (Çağatay).

Öğrencilerin tüketici olarak sahip oldukları haklara ilişkin ifade ettikleri görüşlerin okulun bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre çeşitlilik gösterdiği belirlenmiştir. Söz konusu bulguya ilişkin bilgiler Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Sahip Oldukları Olumsuz Tüketici Algılarının Nedenlerine İlişkin Görüşlerinin Okulun Bulunduğu Sosyoekonomik Çevreye Göre Dağılımı

Tüketici olarak sahip olunan haklar bilgisi	Alt	Orta	Üst
Tanzim edilme hakkı	✓	✓	✓
Şikâyetle bulunma hakkı	✓	✓	✓
Mal ve hizmetlerin serbestçe seçilmesi hakkı		✓	✓

Tablo 11 incelendiğinde, araştırmaya katılan alt, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin “Tanzim edilme” ve “Şikâyetle bulunma” haklarına sahip olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte orta ve üst sosyoekonomik çevrelerdeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin ayrıca “Mal ve hizmetlerin serbestçe seçilmesi” hakkına sahip olduklarına ilişkin görüş bildirdikleri ancak alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin bu yönde bir ifade kullanmadıkları belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, araştırmaya katılan orta ve üst sosyoekonomik çevrelerdeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin, araştırmaya katılan alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilere göre tüketici haklarına ilişkin daha kapsamlı bilgiye sahip oldukları biçiminde yorumda bulunulabilir. Bu bulgunun araştırmanın nicel boyutunda elde edilen, üst ve orta sosyoekonomik çevrelerdeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek ölçek puanı elde ettikleri yönündeki sonuçlarla örtüştüğü savunulabilir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin bilinçli tüketicilik durumlarının incelenmesinin amaçlandığı bu çalışma karma araştırma modeli tasarımlarından kısmen karma sıralı baskın desen kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri Sağlam (2010a) tarafından geliştirilen Bilinçli Tüketicilik Düzeyi Ölçeği, araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ve yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan Bilinçli Tüketicilik Düzeyi Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formuna dayalı veriler Eskişehir ili Tepebaşı ve Odunpazarı ilçelerinde alt, orta ve üst sosyoekonomik düzeylerden 15 ilkokulun 4. sınıf öğrencilerinin katılımlarıyla elde edilmiştir. Elde edilen ölçek verileri SPSS 21 programı aracılığıyla istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Karşılaştırmalar yapılırken kişisel bilgi formu aracılığıyla elde edilen öğrencilerin demografik özellikleri dikkate alınmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmelere dayalı veriler, ölçek puanları dikkate alınarak her sosyoekonomik düzeyi temsil eden öğrencilerden elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler 15 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşme verileri tematik analiz tekniği kullanılarak çözümlenmiştir.

Araştırma bulgularına göre; okulun bulunduğu çevrenin sosyoekonomik düzeyi arttıkça öğrencilerin de bilinçli tüketicilik farkındalıklarının arttığı; buna göre orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilkokullarda öğrenim gören öğrenciler “her zaman” biçiminde ifade edilen üst düzey tüketici bilincine sahip iken, alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilerin “çoğu zaman” biçiminde ifade edilen daha düşük düzeyde bir tüketici bilincine sahip oldukları belirlenmiştir. Alan yazın incelendiğinde üst sosyoekonomik çevredeki okullarda öğrenim gören öğrencilerin daha düşük sosyoekonomik çevredeki okullarda öğrenim gören öğrencilere göre tüketici bilinçlerinin daha yüksek olduğunu belirten çalışmalara rastlanmaktadır (Ersoy, 2005; Purutçuoğlu, 2003). Bununla birlikte sosyoekonomik çevrenin tüketici bilinci üzerine etki eden bir faktör olmadığını belirten çalışmalara da rastlanmaktadır (Akyüz, 2009; Altıok, 2010; Sağlam, 2010b). Alan yazında sosyoekonomik çevrenin tüketim

bilinci üzerinde etkili bir değişken olup olmadığına ilişkin elde edilen farklı bulguların en temel nedeni, araştırmaların gerçekleştirildiği örneklem kitlesinin sosyoekonomik düzey farklılıklarını tam anlamıyla yansıtmaması olabilir. Bu araştırma kapsamında sosyoekonomik düzey faktörüne göre örneklem belirlenirken il milli eğitim müdürlüğünün verileri dikkate alınmıştır. Bu veriler araştırma kapsamında uygulanan Kişisel Bilgi Formu’nda yer alan ailenin aylık gelir durumuna ilişkin veriler ile de karşılaştırılarak teyit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında sosyoekonomik çevrenin tüketim bilincini belirleyici bir değişken olarak ortaya çıkması bu kapsamda değerlendirilebilir.

Ailenin gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, yüksek gelirli ailelerin çocuklarının tüketime yönelik bilgi ve bilinç düzeylerinin (Ersoy, 2005; Ersoy, Demirci ve Ersoy, 2007; Ersoy ve Nazik, 2006) ve tüketime yönelik sosyal motivasyonlarının (Dursun, 1993) düşük gelirli ailelerin çocuklarından daha fazla olduğu, gelir düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının paraya ilişkin deneyimlerinin düşük gelirli ailelerin çocuklarından daha fazla olduğu ve bu durumun tüketim konularında daha bilgili olmalarına yol açtığına yönelik bulgulara rastlanmaktadır (Ward, 1974). Bu bulguların yanı sıra ailenin aylık gelir düzeyinin, öğrencilerin tüketicilik bilgi ve bilinç düzeyleri üzerinde belirleyici bir değişken olmadığını ortaya koyan çalışmalara da rastlanmıştır (Akyüz, 2009; Altıok, 2010; Sağlam, 2010b). Bu çalışmada ailenin gelir düzeyi ile öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmasının nedeni, ailenin sosyoekonomik düzeyi ile öğrencilerin tüketime ilişkin deneyimleri arasındaki ilişkinin niteliğinden kaynaklı olabilir. Buna göre, düşük sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin ekonomik imkanlarının yüksek sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin ekonomik imkanlarına göre daha kısıtlı olması, çocuklarının da daha sınırlı bir ekonomik deneyim yaşamalarına, bu nedenle bilinçli tüketicilik düzeylerinin niceliksel anlamda daha düşük olmasına neden olmuş olabilir.

Cinsiyetin öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeyleri üzerinde etkili bir değişken olmadığı belirlenmiştir. Alan yazın incelendiğinde, kız ve erkek ilkokul öğrencilerinin tüketici bilinç düzeyleri arasında farklılık bulunmadığını (Akyüz, 2009; Altıok, 2010; Kahyaoğlu ve Kırıktaş, 2010; Sağlam, 2010b) belirten çalışmalar yer almaktadır. Ancak bu konuda kız ve erkek öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeyleri arasında fark olduğunu gösteren çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu yöndeki çalışmalarda, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha üst düzey tüketici bilincine sahip oldukları belirtilmektedir (Ersoy, 2005; Ersoy ve Nazik, 2006; Purutçuoğlu, 2003). Bilimsel araştırmalarda katılımcıların cinsiyetinin bağımlı değişkenle ilişkisi sıklıkla irdelenmektedir. Bununla birlikte, cinsiyetin araştırmanın konusu özelinde bir değişken niteliği taşımadığı durumlarda söz konusu olabilir. Bu çalışma ilkokul 4. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Dolayısı ile ilkokul çağındaki öğrenciler cinsiyet durumları tüketim bilinci düzeyi açısından belirleyici bir değişken olmayabilir. Öyle ki, aynı sosyoekonomik düzeye sahip ailelerden gelen ilkokul çağındaki öğrencilerin kız ya da erkek olsun tüketime ilişkin deneyimlerinin birbirine benzer nitelikte

olduğu söylenebilir. Bu çalışma kapsamında araştırmaya katılan bütün öğrencilerin ölçme aracından elde ettikleri puanlar ölçüt alınarak ve sosyoekonomik düzey farklılığı gözetilmeksizin cinsiyet değişkeni ile bilinçli tüketicilik düzeyi arasındaki olası bir ilişkinin varlığı ortaya konulmaya çalışıldığından, her iki değişken arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamış olması doğal karşılanabilir. Eğer sosyoekonomik düzeyler de dikkate alınarak cinsiyetin tüketim bilinci düzeyi üzerinde bir değişken olup olmadığı belirlenmeye çalışılırsa anlamlı bir farklılığa ulaşılmış olunabilirdi. Bu durumun gerçekleştirilen çalışma bakımından bir eksiklik olduğu ifade edilebilir.

Annenin ve babanın eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazında yer alan çalışmalar ele alındığında anne ve babanın eğitim düzeyindeki artışa paralel olarak öğrencilerin de bilinçli tüketiciliğe yönelik bilgi ve bilinç durumlarının arttığını belirten çalışmalara rastlanmaktadır (Dursun, 1993; Ersoy, 2005; Ersoy ve Nazik, 2006). Ayrıca annenin eğitim düzeyindeki artışın öğrencilerin bilinci tüketicilik düzeyleri üzerine olumlu etki yaratmasına rağmen, babanın eğitim düzeyindeki artış ile öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeyi arasında bir bağlantının bulunmadığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Sağlam, 2010b). Bununla birlikte, gerek annenin gerekse babanın eğitim düzeyi ile öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeyleri arasında bir ilişkinin bulunmadığını gösteren çalışmalara da rastlanmaktadır (Akyüz, 2009; Altıok, 2010).

Anne ve babanın mesleki durumunun öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeyleri üzerinde belirleyici bir etken olduğu belirlenmiştir. Buna göre gerek annesi gerekse babası çalışan öğrencilerin, çalışmayan öğrencilere göre daha üst düzey bir tüketici bilincine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde öğrencilerin tüketici bilgi ve bilinç düzeylerinin özellikle annenin çalışıyor olma durumundan olumlu etkilendiğini, çalışan annelerin, çocuklarının ihtiyaçlarını satın alırken onların düşüncesini alma, yanlış tüketim davranışlarını uyarma, harçlıklarını nasıl değerlendirdiklerini kontrol etme konularında daha duyarlı davrandıklarını belirten bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Ersoy, 2005; Ersoy, Demirci ve Ersoy, 2007). Bununla birlikte, babanın mesleki durumunun öğrencilerin tüketici bilgi ve bilinç düzeyleri üzerinde belirleyici bir faktör olmadığı yönünde bulgulara da rastlanmaktadır (Ersoy, 2005). Annenin ekonomik yaşamın bir parçası olarak aile bütçesine katkıda bulunmasının ve bunun sonucu olarak ekonomik farkındalığının artmasının, ailenin tüketim alışkanlıklarının yönetimi konusunda annenin daha bilinçli kararlar almasını sağladığı savunulabilir. Bu bilinç durumu toplumsal yaşamın gereklerinin öğrenildiği ilk yer olan aile içinde, bu gerekleri öğretici en temel unsur olan annenin çocukların tüketim alışkanlıklarını da olumlu olarak şekillendirmesine yardımcı olacaktır. Bütün bu etkenler dikkate alındığında, annenin çalışıyor olma durumunun çalışmayan annelere göre çocukların bilinçli tüketicilik düzeylerini daha olumlu etkileyerek bilinçli tüketicilik düzeylerinin artmasını sağladığı biçiminde yorumlanabilir.

Öğrencilerin harçlık miktarlarının, bilinçli tüketicilik düzeyleri üzerinde belirleyici bir değişken olmadığı

belirlenmiştir. Ancak; harçlıklarını biriktiren öğrencilerin harçlıklarından birikim yapmayan öğrencilere göre bilinçli tüketicilik düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alan yazın incelendiğinde, yüksek miktarlarda harçlık alan öğrencilerin daha düşük miktarlarda harçlık alan öğrencilere göre daha yüksek tüketim bilincine sahip oldukları, düzenli olarak harçlık alan öğrencilerin tüketimle ilgili daha fazla sorumluluk üstlendikleri ve buna bağlı olarak para hakkında daha geniş bilgiye sahip olduklarından tüketim bilgi ve becerilerinin geliştiği sonuçlarına ulaşılmıştır (Abramovitch, & arkadaşları, 1991; Ersoy, 2005; Ersoy ve Nazik, 2006). Bu bağlamda, alan yazında yer alan araştırma bulgularının bu çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlarla örtüşmediği görülmektedir. Bu durum nedeni olarak araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun birbirine yakın miktarda harçlık alıyor olması olabilir. Buna göre 478 öğrencinin 413'ü 1-10 TL arasında harçlık alırken, 53'ü 11-20 TL arası, 12'si ise 20 TL ve üzeri miktarda harçlık almaktadır. Tarama araştırmalarında iki grup arası karşılaştırmaların yapılabilmesi için gruptaki birey sayısının minimum 30 olması gerekmektedir. Bu durumda katılımcıların büyük çoğunluğunun bir düzeyde yığılmış olması, 20TL ve üzeri haftalık harçlık alan öğrencilerin sayısının 12 olması değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın oluşmasına engel olmuş olabilir. Bilinçli tüketicilik düzeyi ile öğrencinin elde ettiği haftalık harçlık miktarı arasındaki ilişkiye dair daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek adına gruplardaki frekans sayılarının istatistiksel analize uygun dağılım gösterdiği örneklerle çalışılmasının gerekli olduğu söylenebilir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde öğrencilerin bilinçli tüketici kavramına ilişkin görüşlerinden hareketle “Bilinçli tüketicinin tanımı”, “Bilinçli tüketici davranışları”, “Bilinçli tüketicilik algısı” ve “Tüketici hakları” temalarına ulaşılmıştır. Öğrencilerin “Bilinçli tüketicinin tanımı” teması altındaki görüşleri “Para harcarken sergilenen davranışlar”, “Tasarrufa yönelik davranışlar” ve “Tüketim bilincinin göstergesi olan davranışlar” alt temaları içerisinde ele alınmıştır. Buna göre öğrenciler bilinçli tüketiciyi ihtiyaçları doğrultusunda para harcayan, tasarruf yaparken kaynakları ve parasını israf etmeyen, tüketim bilincinin göstergesi olarak spor yapan, sağlıklı beslenen, haklarını ve çevreyi koruyan kişi biçiminde tanımlamışlardır.

Öğrencilerin “Bilinçli tüketici davranışlar” teması altındaki görüşleri “Alışveriş öncesi davranışlar”, “Alışveriş anı davranışlar”, “Tasarrufa yönelik davranışlar”, Haklarına yönelik davranışlar” ve “Tüketim bilincinin göstergesi olan davranışlar” alt temaları içerisinde ele alınmıştır. Buna göre öğrenciler bilinçli bir tüketicinin alışveriş öncesinde liste, araştırma ve bütçe yapması, alışveriş anında ise ürünün özelliklerine ve kalitesine dikkat etmesi gerektiğine değinmişlerdir. Bunların yanı sıra bilinçli bir tüketicinin parasını ve kaynakları tüketirken dikkatli davranması ve haklarını gözetici tedbirler alması gerektiğini belirten öğrenciler aynı zamanda sağlıklı beslenme, spor yapma, eşyalara zarar vermeme ve çevreyi koruma gibi dolaylı olarak bilinçli tüketiciliğin göstergesi olan davranışlara da dikkat etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin kendilerine yönelik tüketicilik algılarına ilişkin görüşleri “Bilinçli tüketici algısı” teması içerisinde

ele alınmıştır. Buna göre öğrencilerin kendilerine yönelik tüketici algıları “Olumlu tüketici algısı” ve “Olumsuz tüketici algısı” olmak üzere iki alt tema çerçevesinde değerlendirilmiştir. Her iki alt tema içerisinde öğrenciler alışveriş öncesi ve alışveriş anına, tasarrufa, haklarını korumaya ve dolaylı olarak tüketim bilincinin göstergesi olan davranışlara yönelik sergiledikleri olumlu ve olumsuz eylemleri gerekçe göstererek kendilerine yönelik sahip oldukları tüketici algılarını gerekçelendirmişlerdir. Ayrıca, öğrencilerin sahip oldukları tüketici haklarını ifade ederken yaptıkları tanımlamalarla “Tanzim edilme”, “Şikâyetle bulunma” ve “Mal ve hizmetleri serbestçe seçme” haklarını ima edici biçiminde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

Araştırmanın nitel boyutuna ilişkin bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; sosyoekonomik koşulların tüketim bilinci üzerinde belirleyici bir faktör olduğu görülmüştür. Özellikle öğrencilerin bilinçli bir tüketicinin sergilemesi ve sergilememesi gereken davranışlara ilişkin görüşlerini ifade ederken alt sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocukları ile orta ve üst sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarının ifadeleri arasında bilgi düzeyi bakımından büyük farklılıklar olduğu görülmüştür. Alt sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocukları bilinçli tüketici davranışlarını büyük oranda alışveriş öncesi ve alışveriş anında sergilenmesi gereken davranışlar ile para tasarrufu üzerinden tanımlamışlardır. Oysa tüketim bilincinin sürdürülebilir çevre, sağlıklı beslenme ve toplumsal etki boyutlarına ilişkin bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu görülmüştür. Bu boyutlara ilişkin ifadelerin başta üst sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocukları olmak üzere kısmen de olsa orta sosyoekonomik düzeye sahi ailelerin çocuklarının görüşleri arasında yer aldığı gözlenmiştir. Öğrencilerin bilinçli tüketiciliğe ilişkin görüşlerini ifade ederken genellikle kendi deneyimlerinden yola çıktıkları düşünüldüğünde, alt sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarının ekonomik imkanların yetersiz olmasından dolayı tüketime ilişkin orta ve üst sosyoekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarına göre daha sınırlı bir deneyim yaşamaları bu konudaki görüşlerini de daha sınırlı ifadelerle yansıtmalarına neden olmuş olabilir. Ders kitaplarının tüketim bilincine ilişkin konuları incelendiğinde, özellikle tüketime ilişkin alışveriş öncesi, alışveriş anı ve alışveriş sonrasında sergilenmesi gereken davranışlar ve para tasarrufuna ilişkin uygulamalar üzerinde durulduğu görülmektedir. Dolayısıyla alt sosyoekonomik düzeye ait ailelerin çocuklarının tüketim bilincine ilişkin bilgilerinin öğretim programının öngördüğü içerikle örtüştüğü anlaşılmaktadır. Bu veriden hareketle tüketim bilincinin göstergesi olan diğer boyutlara ilişkin de öğrencilerin bilgi birikimlerinin gelişim göstermesi açısından, ders kitaplarında sürdürülebilir çevre, sağlıklı beslenme ve toplumsal etki boyutlarına yönelik konulara da yer verilmesi gerekmektedir.

Her ne kadar ölçeğin uygulandığı öğrenci grubunun genel olarak tüketime ilişkin bilinç düzeyleri yüksek çıksa da, öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde bilinçli tüketiciliğe ilişkin bilgi düzeylerinin belli kavramlar etrafında şekillenmiş olduğu belirlenmiştir. Buna göre, öğrenciler gerek tüketici olarak sahip oldukları hakları gerekçe bilinçli bir tüketicinin sergilemesi ve sergilememesi gereken davranışları ifade ederken sürekli benzer örnekler ve durumlar etrafında görüşlerini ifade etmişlerdir.

Örneğin, öğrenciler tüketicilerin sahip oldukları hakları sıklıkla tanzim etme ve şikâyetle bulunma olarak ifade etmişlerdir. Sadece üst sosyoekonomik çevredeki okulda öğrenim gören öğrenciler üçüncü bir hak olarak mal ve hizmetleri serbestçe seçme hakkından bahsetmişlerdir. Tüketicilerin sahip olduğu onlarca hak arasından öğrencilerin sınırlı sayıda hakkı dile getirmiş olmaları özellikle öğretim programının bir eksikliği olarak düşünülebilir. Öyle ki İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelendiğinde bireylerin tüketicili olarak sahip oldukları hakların neler olduğuna yönelik bir kazanımın yer almadığı ayrıca programa göre hazırlanan ders kitaplarında da bu yönde bir konuya yer verilmediği görülmektedir. Öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmelere verdikleri yanıtlardan da hareketle tüketici olarak sahip oldukları haklara ilişkin bilgilerinin genel olarak aileleriyle gerçekleştirdikleri alışveriş eylemleri üzerinden şekillendiği belirlenmiştir. Yenilenen öğretim programları incelendiğinde de gerek öğretim programlarında yer alan kazanımlar arasında gerekse hazırlanan ders kitaplarında yer alan konularda tüketici haklarına ilişkin bir bilgiye yer verilmemiştir. Dolayısıyla öğrencilerin tüketici olarak sahip oldukları haklara ilişkin bilgi eksikliklerinin kaynağının temel kaynağının bu yöndeki eksiklikten kaynaklandığı düşünülmektedir.

Genel olarak öğrencilerin bilinçli tüketicinin tanımına, sergilemesi gereken davranışlara, kendilerine yönelik tüketici algılarına ve sahip oldukları tüketici haklarına ilişkin ifade ettikleri görüşlerinin okulun bulunduğu sosyoekonomik çevreye göre çeşitlilik gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre ifade edilen her bir durum için orta ve üst sosyoekonomik çevredeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilere göre daha geniş boyutta değerlendirmelerde buldukları görülmüştür. Araştırmanın nicel boyutunda kullanılan ölçek aracılığıyla elde edilen veriler, üst ve orta sosyoekonomik çevrelerdeki ilkokullarda öğrenim gören öğrencilerin alt sosyoekonomik çevredeki ilkokulda öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek ölçek puanı elde ettikleri yönündedir. Araştırmanın nitel boyutunda, öğrencilerin bilinçli tüketici kavramına ilişkin görüşleri ele alındığında elde edilen bulguların nicel bulgularla örtüştüğü ifade edilebilir.

Günümüzde bir hastalık gibi yayılan sürdürülebilirlikten uzak tüketim davranışları sadece bireylerin kendi ekonomilerini ve sağlıklarını etkilemekle kalmayarak, aynı zamanda yaşadığımız gezegeni ve bu bağlamda gelecek kuşakları da tehdit eder bir hal almaktadır. Geline nokta ihtiyaçları temin etmenin ötesinde bir var olma mücadelesi haline dönüştürülen tüketim kavramı, sanayileşmiş ülkeler ve küresel şirketlerin teknolojinin de desteğini alarak adeta insanlar üzerinde kurguladıkları bir baskı unsuruna dönüşmektedir. Bireyler hatta toplumlar arasındaki sınırların en temel belirleyicisi konumuna yerleşen tüketim alışkanlığı kabul edilebilir bir zemine oturtulmadığı sürece, insanı ve her geçen gün tükettiği dünyayı tehdit eden bu kapandan kurtulmak mümkün olmayacaktır. Bu noktada bireyleri yaratılan zorunlu ve sınırsız tüketim algısından kurtaracak, kendisi, çevresi ve ekolojik yaşamın devamı için davranmaya koşullandıracak olgu, tüketim bilincine sahip olmaktır.

Alan yazın incelendiğinde ülkemizde toplumsal tüketimin hızla arttığını (Terzi, 2012), tüketicilerin sorumluluklarına (Ortabostan, 1999) ve haklarına ilişkin bilgi durumlarının yetersiz olduğunu (Gürdal, 2003; Özbölük, 2010; Çavuşoğlu, 2006; Kor, 2007; Babaoğlu ve Öztıp, 1997; Yaman, 2002; Peker, 1993; Ortobostan, 1999), reklamların tüketicilerin satın alma kararlarını etkilediğini (Karabacak, 1993; Özbölük, 2010; Terzi, 2012), hazcı tüketim eğiliminin arttığını (Kırcı, 2014; Özdemir, 2007) ve bu yöndeki tüketimin bireylerin satın alma eğilimleri üzerinde bilişsel ve duygusal etkisi bulunduğunu (Akturan, 2010), tüketicilerin çevresel sürdürülebilir davranışlarının yetersiz düzeyde olduğunu (Ceylan, 2010) ve tüketici hakem heyetlerine yapılan başvuruların yıllara göre arttığını (Erer, 2010) vurgulayan çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmalar ışığında ülkemiz özelinde yetişkin tüketicilerin tüketime yönelik birtakım sorunlar yaşadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Yetişkinlik yıllarında tüketime ilişkin problemlerin yaşanmaması, bireylerin bilinçli tüketim becerisini bir kişilik haline dönüştürebilmeleri adına verilecek eğitim önemliken, bu eğitim için çocukluk yıllarının kritik bir süreç olduğu düşünülmektedir. Bu yıllarda en temel öğretim basamağı olan ilkököl çağı bu bilincin kazandırılması adına oldukça önemlidir. İlkoköl yıllarından itibaren tüketim bilincini içselleştirmiş bireylerin yetişmesi adına ilkököl programlarının tüketici eğitimi konularıyla desteklenmesi gerekmektedir. Bu bakımdan ülkemizde yürütölen örgün eğitim faaliyetlerinin tüketici eğitimine yönelik düzenlemeleri de kapsayacak biçimde ele alınması son derece önemli görölmektedir.

Araştırmanın bulgular doğrultusunda bazı öneriler getirilmiştir. Buna göre;

- İlkokullarda uygulanan öğretim programları tüketici eğitimi konularını da içine alacak biçimde, öğrencilere somut yaşantılar sağlayarak disiplinler arası bir yaklaşımla geliştirilebilir.
- Öğrencilerin tüketim bilinç düzeylerinin gelişimini sağlamak adına okul-aile işbirliğini geliştirici çalışmalar gerçekleştirilebilir. Tüketici eğitimi kapsamında okul-aile işbirliğinin bir boyutu olarak ailelere tüketici eğitimi verilebilir.
- Öğretmenlerin, öğrencilerin tüketim bilinç düzeyini geliştirme çabalarına yönelik farkındalıklarını arttırıcı eğitimler verilebilir.

Tüketim bilinci konusunda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için bazı öneriler getirilmiştir. Buna göre;

- Sosyoekonomik düzey ve tüketim bilinci arasındaki ilişkiyi derinlemesine anlamayı sağlayacak araştırmalar desenlenebilir.
- İlkoköl öğrencilerinin tüketici olarak sosyalleşmelerinde etkili olduğu düşünülen diğer değişkenleri de (yaş, arkadaş çevresi, kitle iletişim araçları, teknoloji) içine alan çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Eğitim ortamlarının öğrencilerin tüketim bilinci ve davranışlarını geliştirici yönde düzenlendiğı, bu bağlamda öğrencinin okul yaşantısı içinde olduğu, kendisi ve çevresindekilerin bilinçli tüketim davranışlarını uygulayabileceğı ve gözlemleyebileceğı, okul yönetimine katılımının mümkün olduğu, öğrenciyi okul yaşam alanını

düzenlerken karar alma noktasına koyan bir eğitim anlayışına yönelik çalışmalar desenlenebilir.

Kaynakça

- Abramovitch, R., Freedman, J. L., & Pliner, P. (1991). Children and money: getting an allowance, credit versus cash and knowledge of pricing. *Journal of Economic Psychology*, 12, 27-45.
- Aktaş, H., Özüpek, M. N. ve Altunbaş, H. (2011). Çocukların marka tercihleri ve medya tüketim alışkanlıkları. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 6(4), 115-125.
- Akturan, U. (2010). Hedonik tüketim eğiliminin plansız satın alma eğilimi üzerindeki etkisinin belirlenmesi. *Öneri*, 9(33), 109-116.
- Akyüz, Z. (2009). *İlköğretim çağındaki öğrencilerin tüketim davranışları ve tüketicilik bilinç düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Altıok, N. (2010). *İlköğretim programlarının bilinçli tüketici davranışlarını kazandırma düzeyine ilişkin bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıkan, R. ve Odabaşı, Y. (1994). Tüketici bilgisine ilişkin temel kavramlar. H. Gürgen (Editör), *Tüketici davranışları ve tüketici bilinci* içinde (s. 1-16). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ateşoğlu, İ. ve Türkkahraman, M. (2009). Çocukların tüketici olarak sosyalleşmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 215-228.
- Aydın, M. (1981). *Ticaretin düzenlenmesi ve tüketicinin korunması*. Ankara: Yonca Yayınları.
- Babaoğlu, M. ve Şener, A. (2007). *Tüketici yazıları I*. Ankara: Tüpadem Yayınları.
- Babaoğlu, M., Aydın, A. ve Erberber, M. (1999). İlköğretim çağındaki çocukların içinde buldukları iletişim ortamlarının tüketici olarak sosyalleşmelerine etkisi. *Standart Dergisi*, 456, 46-53.
- Babaoğlu, M. ve Öztıp, H. (1997). Tüketicilerin, tüketicinin korunmasına ilişkin bilgi ve görüşlerin saptanması, *Standart Dergisi*, 431, 92-106.
- Baykul, Y. ve Adıgözel, O. C. (2013). *Sosyal bilimler için istatistik: SPSS uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2010). *Tüketicilerin çevresel sürdürülebilirlik ve ekolojik moda konusunda bilgi düzeyi, tutum ve davranışlarının belirlenmesine yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cram, F., & Ng, S. H. (1999). Consumer socialization. *International Association of Applied Psychology*, 48(3), 297-312.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. (2nd ed.). CA: Sage Publication.

- Creswell, J. W. (1999). Mixed-methods research: Introduction and application. G. J. Cizek (Ed.), In *Handbook Of Educational Policy* (p. 455-472). San Diego: Academic Press.
- Çavuşoğlu, N. (2006). *Meslek lisesi öğretmenlerinin tüketici eğitimi konusundaki bilgi ve davranışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çiftçi, S. (2013). Tüketim bilincinin oluşumunu etkileyen çevresel ve bireysel faktörler. M. Yavaş (Editör), *Tüketim bilinci bilinçli tüketici içinde* (s. 26-49). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dursun, Y. (1993). *Gençlerin tüketicilik rolünü kazanmaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erer, A. S. (2010). *Tüketicilerin sosyal sorumlulukları bağlamında şikayet davranışları: sanayi ve ticaret bakanlığı verilerine dayalı nitel bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersoy, A. F., Demirci, A. ve Ersoy, S. (2007). Çocukların tüketim davranışlarına anne babaların etkisi. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi*, 42(1), 86-102.
- Ersoy, S. ve Nazik, M. H. (2006). Ergenlerde tüketicilik bilinç düzeyi üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 313-328.
- Ersoy, S. (2005). *İlköğretim öğrencilerinin tüketici eğitimine yönelik bilgi ve tutum düzeyleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ferman, M. (1993). *Tüketicinin korunması meselesine gelişimci bir yaklaşım*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.). New York: McGraw-Hill Companies.
- Gay, L. R. (1987). *Educational research competencies for analysis and application*. (3th ed.). London: Merrill Publishing Company.
- Gürdal, T. (2003). *Kitle iletişim araçlarının farklı sosyoekonomik özelliklerdeki tüketicilerin tüketici eğitimi konusundaki bilgi ve davranışlarına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Hayta, A. B. (2006). Tüketici haklarının tüketici eğitimindeki rolü. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 239-250.
- Hekimci, F. (2003). *Tüketici, kalite, verimlilik ve yurttaş mutluluğu*. 3. Kalite Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Bursa: TMMOB Makine Mühendisleri Odası, s. 72-79.
- Huck, S. W. (2008). *Reading statistics and research*. Boston: Pearson.
- John, D. R. (1999). Consumer socialization of chinese children: A retrospective look at twenty-five years of research. *Journal of Consumer Research*, 26(3), 183-213.
- Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Research*, 33(7), 14-26.
- Kahyaoğlu, M. ve Kırıktaş, H. (2013). The research of the relationship between primary school students' environmentally responsible behaviors and conscious consumer behaviors. *International Journal of Educational Research and Technology*, 4(3), 1-8.
- Karabacak, E. (1993). *Medyanın tüketici davranışları üzerindeki etkisi ve pazarlama yönetimi açısından önemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaman, K. Y. ve Ökdem, M. (2013). Consumer right in elementary school life studies and social studies textbooks. *Elementary Education Online*, 12(3), 674-686.
- Karsu, S. (2013). Tüketici bilinci ve bilinçli tüketim. M. Yavaş (Editör), *Tüketim bilinci bilinçli tüketici içinde* (s. 98-119). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kırcı, H. (2014). Hedonik tüketim davranışları ve toplumsal etkileri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 10(1), 80-100.
- Kor, Ö. (2007). *Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde uygulanan tüketiciyi koruma politikaları ekseninde tüketici bilincini ölçmeye yönelik Mersin'de yapılan bir alan araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Leech, N. L., & Onwuegbuzie, A. J. (2009). A typology of mixed methods research designs. *Qual Quant*, 43(2), 265-275.
- Liamputtong, P. (2009). Qualitative data analysis: Conceptual and practical considerations. *Health Promotion Journal of Australia*, 20(2), 133-139.
- Makela, C. J., & Peters, S. (2004). Consumer education: Creating consumer awareness among adolescents in botswana. *International Journal of Consumer Studies*, 28(4), 379-387.
- Mcneal, J. U. (1992). *Kids as costumers: A handbook of marketing to children*. New York: Lexington Books.
- MEB (2005). *Sosyal Bilgiler Dersi İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Programı ve Kılavuzu*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: Ankara.
- MEB (2009a). *İlköğretim Matematik Dersi 1-5. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: Ankara.
- MEB (2009b). *İlköğretim 1. 2. ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: Ankara.
- MEB (2009c). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: Ankara.
- MEB (2012). *Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi Öğretim Programı (İlkokul 1-4. Sınıflar)*. Temel Eğitim Müdürlüğü: Ankara.

- MEB (2013). *İlköğretim Kurumları (İlkokullar ve Ortaokullar) Fen Bilimleri Dersi (3-8. sınıflar) Öğretim Programları*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: Ankara.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994) *An expanded sourcebook qualitative analysis*. (2. Edt). California: Sage Publication.
- Morse, J. M. (2003) Principles of mixed methods and multimethod research design. A. Tashakkori and C. Teddlie (Eds.), In *Handbook of Mixed Methods In Social and Behavioral Research* (p. 189-208). CA: Sage Publications.
- Morse, J. (1991). Negotiating commitment and involvement in the nurse-patient relationship. *Journal of Advanced Nursing*, 16(4), 455-468.
- Moschis, G. P., & Moore, R. L. (1979). Decision making among the young: a socialization perspective. *Journal of Consumer Research*, 6(2), 101-112.
- Moschis, G. P., & Churchill G. A. (1978), Consumer socialization: a theoretical and empirical analysis. *Journal of Marketing Research*, 15(4), 599-609.
- Nazik, M. H. ve Şanlıer, N. (2001). Ailelerin tüketim davranışlarına reklamların etkisinin tespiti üzerine bir araştırma. *Standart Dergisi*, 476, 80-87.
- Ortaboşan, Ş. (1999). *Gecekondu bölgelerinde ev kadınlarına yönelik tüketici eğitimi programı kapsamının belirlenmesi üzerinde bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özbölük, T. (2010). *Pazarlamada bilinçli tüketim ve tüketicilerin bilinçli tüketimle ilişkin tutumlarının belirlenmesine yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Ş. (2007). *Hazcı (hedonik) tüketim davranışlarında televizyonun rolü: SDÜ öğrencileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgen, Ö. (1995). Tüketicinin sosyalleştirilmesine yaşam dönemi yaklaşımı. *Standart Dergisi*, 402, 85-91.
- Peker, S. (1993). *Yetişkin tüketicilerin tüketici eğitimi ihtiyaçları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pınarcı, G. G. (2007). *İlköğretim öğrencilerine farklı yöntemlerle verilen tüketici eğitiminin etkisinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Purutçuoğlu, E. (2003). *Lise öğrencilerinin tüketici eğitimi ihtiyacının belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Riesman, D., Glazer, N., & Denny. R. (1950). *The lonely crowd, new haven*. Yale University Press.
- Şahin, Ç. F. (2005). *Tüketim toplumu ve Türkiye'de tüketim toplumunun yaratılması süreci*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağlam, H. İ. (2010a). Bilinçli tüketicilik düzeyi ölçeği çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 7(1), 1190-1200.
- Sağlam, H. İ. (2010b). İlköğretim öğrencilerinin bilinçli tüketicilik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(4), 2553-2568.
- Sert, P. (2002). *İlköğretim öğrencilerinin tüketici davranışları*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Taluğ, C. ve Birden, B. (2014). Sürdürülebilir üretim ve tüketim. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 1(2), 78-91.
- Teddlie, C., & Yu, F. (2007). Mixed methods sampling: A typology with examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), 77-100.
- Terzi, H. (2012). *Türkiye'de tüketim kültürünün gelişim süreci ve Türk tüketicilerin tüketim davranışları üzerine etkisi: Karabük ili örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun. (2013, 28 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 29223). Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6502.pdf>
- United Nations (2003). *United Nations guidelines for consumer protection*, New York: UNDESA.
- Ünay, H. (2012). *İlköğretim öğrencilerine verilen tüketici eğitiminin gösterişçi tüketimi önlemedeki etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Varcoe, K. P., Peterson, S., Garrett, C., Martin, A., Rene, P., & Costello, C. (2001). What teens want to know about financial management. *Journal of Family and Consumer Sciences*, 93(2), 30-34.
- Verma, D. P. S., & Kapoor, N. (2004), Influence of tv advertisements on children's buying response: Role of parent-child interaction, *Global Business Review*, 5(1), 51-71.
- Ward, S. (1974). Consumer socialization. *Journal of Consumer Research*, 1(2), 1-14.
- World Wildlife Fund (2012). *Türkiye'nin ekolojik ayak izi raporu*. İstanbul: Ofset Yapımevi.
- Yaman, G. (2002). *Pazarlamada tüketici bilinci ve bilinçli tüketici: Sakarya ili uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaşar, Ş., Sözer, E. ve Gültekin, M. (2000). *İlköğretimde öğrenme-öğretme süreci ve öğretmenin rolü*. 8. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler Kitabı. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, s. 452-461.
- Yener, M. (1990). Tüketici eğitimi ve aile açısından önemi. *Standart Dergisi*, 346, 19-21.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Araştırma Makalesi • Research Article

Halkla İlişkiler Faaliyetleri Kapsamında Sosyal Sorumluluk Projelerinin Kurumsal Markalaşmaya Etkisi: “Domestos Okullarda Hijyen” Kampanya Örneği

The Effect of Social Responsibility Projects on Corporate Branding in The Scope of Public Relations Activities: The Example of Domestos Hygiene Campaign in Schools

Şeyhmus Doğan,^a Duygu Ünalın^{b,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, 51240, Niğde/Türkiye.
ORCID:0000-0002-5993-0363

^b Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, 51240, Niğde/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7420-2006

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Ekim 2019

Düzeltilme tarihi: 21 Şubat 2020

Kabul tarihi: 05 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Halkla ilişkiler,

Kurumsal İletişim,

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

ÖZ

Bu çalışmada; halkla ilişkiler ve sosyal sorumluluk uygulamaları ilişkisinin marka imajına katkısının nasıl olduğu Domestos markasının “Okullarda Hijyen” kampanyasının hedef tüketici/müşteri grubunda meydana getirdiği algı, tutum ve davranış değişiklikleri üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 150 kişilik bir çalışma grubuna anket uygulanmıştır. Katılımcıların yaş, gelir ve cinsiyete göre dağılımını belirlemek amacıyla öncelikle çapraz tablolar alınmıştır. Katılımcıların kampanyaya bakış açısını ölçmeye yönelik hazırlanan sorulara verdikleri yanıtların dağılımını görmek amacıyla frekans analizi, bağımsız değişkenlere göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla da ki kare testi yapılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda katılımcıların sosyal sorumluluk projelerine önem verdikleri, marka tercihlerinde sosyal sorumluluk projelerinin etkili olduğu ve sosyal sorumluluk projelerinin marka imajına olumlu katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 22 October 2019

Received in revised form 21 February 2020

Accepted 05 March 2020

Keywords:

Public Relations,

Corporate Communications,

Corporate Social Responsibility

ABSTRACT

In this study, it has been tried to determine the contribution of public relations and social responsibility practices to the brand image through the perception, attitude and behavior changes created by the Hygiene in Domestos Schools campaign in the target consumer/customer group. In this context, a survey was applied to a working group of 150 people. Frequency analysis was conducted to see the distribution of the responses of the participants to the questions prepared to measure the perspective of the campaign, and chi-square test was used to determine whether there were differences according to the independent variables. As a result of the data obtained, it was concluded that the participants attach importance to social responsibility projects, social responsibility projects are effective in brand choices and social responsibility projects contribute positively to the brand image.

1. Giriş

Değişen rekabet anlayışıyla beraber markalar, kurumsal sosyal sorumluluk projeleri ile müşterilerinin ve hedef gruplarının duygusal beklentilerini karşılayarak kurumsal marka algılarını olumlu şekilde yansıtmaya çalışmaktadır. Günümüz müşteri profili özellikle çevreye ve toplumsal sorunlara karşı duyarlı olan sosyal sorumluluk bilincine sahip işletmeleri tercih etmektedir. Değişen müşteri beklentileri doğrultusunda işletmelerin çoğu toplum, çevre

ve tüketici çıkarlarını gözeterek faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmaktadır.

Her ne kadar halkla ilişkiler alanının tarihi 20. yüzyılın başlarına dayanıyor olsa da alanın önem ve sorumluluğunun artışı 1970’li yılların sonuna denk gelmektedir. Bu dönemden önce, halkla ilişkiler alanında ürün ya da firmayla ilgili bilginin yayılmasına ve yayılan bilginin kalitesine önem verilirdi; ancak mesajların alıcısı konumundaki hedef kitle ya da paydaşların geri

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: duyguunalan85@gmail.com

bildirimlerinin henüz tam olarak göz önünde bulundurulmadığı bir yapı söz konusuydu. 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başından itibaren iş dünyasında ve toplumdaki önemli değişimlerin halkla ilişkileri de iletişim alanının merkezine koyarak etkilediği görülmektedir. Paydaşlarla sosyal ilişkileri geliştirme fikrinin yükselişi, imaj ve itibar oluşturup geliştirme, ilişki yönetimi ve markalaşma gibi kavramlara odaklanma halkla ilişkiler alanında bu dönemde söz konusu olmuştur.

Günümüzde artık bir işletmenin tüm çevresinden sorumlu bir aktör olduğu ve sosyal taleplere, sorunlara veya baskılara cevap vermesi gerektiği; iş süreçleri ile ilgili sosyal sorunlara (duyarlılık) ve etik davranış olarak kabul edilen yaklaşımlara nasıl cevap verme eğiliminde olduklarından sorumlu oldukları fikrine dayandırılmış kurumsal sosyal sorumluluk modelleri yaygınlaşmaya başlamıştır. İşletmeler ve markaların toplumsal ihtiyaçlara ve baskılara cevap verme sorumluluğuna dayanan halkla ilişkiler tabanlı sosyal sorumluluk projeleri de marka ile hedef kitle arasında güçlü bir bağın geliştirilmesini sağlamaya yönelik faaliyetlerdir. İlişki bağının güçlenmesiyle markaların var olan ve potansiyel durumdaki müşteri grupları ve diğer tüm paydaşları ile iletişiminin sürekliliği de kolaylaşmaktadır. Bu etkili iletişim sürecinin marka imajına ve marka itibarına doğrudan etki edeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada Domestos markası örneğinde sosyal sorumluluk projelerinin marka imajına katkısı olup olmadığının ortaya koyulması amaçlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve: Halkla İlişkiler, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Markalaşma

Halkla ilişkiler, kurumsal iletişim ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramlarının kökenleri ile organizasyonel işlev ve sorumlulukları literatürden yola çıkılarak değerlendirildiğinde; organizasyonel süreçler bakımından hem mantık olarak hem de kurumsal hedefler olarak iç içe olan bir yapıya sahip kavramlar oldukları görülmektedir. Söz konusu kavramlar en temelde kurumsal ya da ürünsel markalaşma amacına hizmet etmektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk (kss) projeleri; çeşitli alanlarda etik ve sosyal açıdan sorumlu eylem alanları geliştirmek için çeşitli paydaşlarla şeffaf ve açık diyalogların kurulmasında ve sürdürülmesinde halkla ilişkiler ve kurumsal iletişimin rolünü vurgulamaktadır (Kirat, 2015: 440; Golob ve Bartlett, 2007: 2). Kurumsal iletişim süreçlerinin kurumsal sosyal sorumluluk alanındaki etkisinin/başarısının artan önemi, halkla ilişkiler uygulayıcılarının kurumsal iletişimdeki başarılarını artırmış ve kurumsal imajı geliştirme ve yönetme konusundaki görevini destekler bir anlayış ve yapı sağlamıştır.

Kurumsal sosyal sorumluluk (kss) projelerinin yükselişi, şirket ya da markaların imajı için artan endişelerin daha fazla önemsendiği 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başına denk gelmektedir. Artık şirketler için toplantı odalarının kapalı tutulmadığı ve yöneticilerin sessiz kalamadığı; bunun yerine, şirketlerin halktan-hedef gruplarından gelen bilgi talebi için sürekli artan talebe uyum sağlamak zorunda kaldığı bir döneme girilmiştir. Bu dönem genel olarak halkın da bir birincil grup/hedef kitle olarak görülmeye başlandığı bir dönemi ifade etmektedir. 1980'lerin ve 1990'ların başında ise firmalar için sosyal

sorumluluk ve sosyal performans kesin bir modelden ya da üzerinde anlaşmaya varılan bir dizi kavramdan yoksundur; ancak yine de birçok teorisyen ve halkla ilişkiler uygulayıcısı kss'yi açıklamayı amaçlayan ana başlıkları belirlemiş durumdaydı (Clark, 2000: 364).

Firma ya da markalar kurumsal sosyal sorumluluk odaklı faaliyetler yürüterek, toplumun refahına katkı sağlamak ve çevreyi korumak üzere geliştirilen sosyal konulara destek veremeye çalışırlar. Bu tür uygulamalar arasında sosyal sorumluluk kampanyaları ön plana çıkmaktadır (Kotler ve Lee, 2005:208). Firma adına yapılan bu uygulamalarla, firma ve firmanın müşterileri arasında güçlü bir ilişki kurulması amaçlanır. Kss kampanyaları, markalaşmaya hizmet etmesi hedeflenen ayırt edilebilir, taklit edilemez, tercih oluşturabilir ve bir itibar unsuru olarak sosyal paydaşlarla iletişim-ilişki köprüsü görevini üstlenen projeler olarak değerlendirilebilir.

Çevresel, politik ve sosyal ortamını değerlendirebilecek bir şirketin toplumsal taleplere daha duyarlı olması için gereken bilgiye sahip olacağı varsayımından hareketle ortaya çıkan kss kavramı (Dozier, 1990: 6) çevresel bir değerlendirmedir ve hem iç hem de dış ortamı araştırmak ve iletişimi bir değerlendirme aracı olarak kullanmaya dayanmaktadır. Halkla ilişkiler de ilişki yönetimi ve sosyal ilişkiler için önemli bir unsur olan dış ve iç paydaş ilişkileri stratejisini, üst yönetim felsefesini ve topyekün bir iç değerlendirmeyi sürece dâhil etmekte ve adeta bir birleştiricilik ortamı sağlamaya yardımcı olmaktadır.

Halkla ilişkiler, stratejik plan yapabilmeyi, planlanan faaliyet hedefleri hakkında sağlam kararlar almayı, kilit halkları tanımlamayı, politika ve iletişim stratejilerini belirlemeyi içermektedir. Bunların hepsi belirlenmiş kurumsal hedefler ve her paydaş grubunun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Paydaş analizi ve yönetimi; şirket ya da markaların paydaş talep ve beklentilerini ele almaya ve paydaş içindeki kendi güç ve etki konumlarını iyileştirmeye, paydaş ortamlarını anlamaya ve paydaş ilişkilerini yönetmeye çalışılan bir süreçtir.

Halkla ilişkiler ve kurumsal sosyal sorumluluk süreçlerine bakıldığında, bu iki disiplinin ortak yanlarının çok olduğu anlaşılmaktadır. Her ikisi de birbirinin ana süreçlerini ve içeriklerini kapsamakta ve böylece neredeyse birbirini yansıtmaktadırlar. Öncelikle halkla ilişkiler; kurumsal sosyal performansın artırılması ile üst yönetimdeki sosyal konular arasındaki merkezi birleştirici bir faktördür. Yönetim sürecinin ilk aşamasından başlayarak, etkili halkla ilişkiler uygulayıcıları sorunun araştırılması ve tanımlanması veya bazı durumlarda fırsatlar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Cutlip, Center ve Broom, 1994: 323-324). Bu ilk adım, bir kuruluşun eylemleri ve politikaları ile ilgilenen veya bunlardan etkilenenlerin bilgilerini, fikirlerini, tutumlarını ve davranışlarını izlemek ve onları kurum veya marka lehine dönüştürme amacındadır. Bir nevi paydaş analizi yapılarak, yani paydaşlarla ilgili bilgi toplamak ve paydaşlar ne biliyorlar, nasıl hissediyorlar ve sorunla ilgili ne düşünüyor ve ne yapıyorlar, beklentileri nelerdir? gibi soruların cevapları bulunmaya ve kss projesi kapsamında çözümün parçası olunmaya çalışılmaktadır.

Halkla ilişkiler ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramlarının ortak yanları şu şekilde özetlenebilir: Tüm

sosyal paydaşların analizi, tanımlanması ve marka veya işletme tarafına çekilmesinde stratejik iletişim etkinliğine ihtiyaç söz konusudur. Her iki kavram da bir iletişim yönetimine dayanmaktadır. İletişimin paydaş ilişkilerinin tam kalbinde olduğu düşünülecek olursa, halkla ilişkiler ve kss'nin ilişki ve iletişim yönetimi ortaklığı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Halkla ilişkilerin temel iddialarından biri, bir yönetim işlevi olduğudur (Grunig, 2001: 14). Stratejide ve uygulamada hem kss hem de halkla ilişkiler bir yönetim işlevi olarak değerlendirilebilir. Capriotti ve Moreno'ya (2006: 86) göre; halkla ilişkiler ve kurumsal sosyal sorumluluk bir zincirin anahtar halkaları gibidir ve kss'yi halkla ilişkilerin kalbi olarak tanımlamak gerekir; çünkü kss uygulamaları halkla ilişkilerin rolünü ve etki alanını genişletmiştir.

Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları incelendiğinde; halkla ilişkiler profesyonellerinin kss faaliyetlerinden sıklıkla sorumlu olduğu görülmektedir (Goodwin ve Bartlett, 2008: 13). Bilgiyi yayma, güven oluşturma, kurumsal etik kaygı, şeffaflık ve hesap verebilirlik, paydaş katılımını artırmak, toplumsal farkındalık, toplumsal duyarlılık ve uyum, kurum imajı ve kurumsal itibar gibi diğer temaların da katılımlarıyla doğrudan bir iç içelik gösterdikleri apaçiktir; çünkü bu kavramlar kss'nin ve halkla ilişkilerin temel kurumsal aksiyon temalarıdır. Bu doğrultuda kss projelerini; bir kuruluş ya da markanın paydaşlar nezdinde sosyal kabulü sağlamak yoluyla imajını ve itibarını güçlendirmek için kullanabileceği, iletişim ve ilişki odaklı bir halkla ilişkiler stratejisi/faaliyeti dolayısıyla reaktif bir pazarlama iletişimi stratejisi olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü halkla ilişkiler, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları yoluyla, sosyal paydaş diyalogu kurmada, paydaş talepleriyle başa çıkmada ve sosyal meşruiyeti inşa etme ve korumada etkili bir faaliyet alanı elde etmektedir.

Geleneksel bir marka stratejisi, birincil paydaşlara (örneğin müşteriler, hissedarlar, iş ortakları) odaklanır (Vallaster, Lindgreen ve Maon, 2012: 35). Buna karşılık, halkla ilişkiler bakış açısıyla ve stratejik kurumsal iletişime dayanan bir yapıda, şirketin faaliyetlerinden etkilenen ve etkilenebilecek tüm sosyal paydaşların ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda; kurumsal sosyal sorumluluk kavramı da markalaşmanın kurallarını değiştirmiştir. Sadece çok satarak, yüksek karlar açıklayarak, devasa yatırımlar yaparak değil, topluma fayda sağlayarak kurumsal bir marka olmayı zorunlu kılan bir temele dayanmaktadır. Kss projesi yoluyla markalaşmak için ikincil paydaşların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu paydaşlar, firma ya da markanın faaliyetleri açısından kesin kabul ve onayının alınması hedeflenen, markanın misyonunu destekleyecek sosyal, ekonomik ve politik aktörleri kapsamaktadır. Daha araşsal bir bakış açısıyla bu paydaşlar; şirket itibarını güçlendirecek, maddi olmayan varlıklar sağlamaya yardımcı olabilirler (Brüggenwirth, 2006: 143). Böylece kss projeleri konumlandırmaları bir marka stratejisi perspektifi olarak, ilgili tüm paydaş gruplarıyla bağlantı kuran genel bir marka değeri artışında bulunabilir.

Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri, halkla ilişkiler alanının en önemli paydaş iletişim aracı ve

uygulamalarından biri olarak, markaların ticari bir güç, taklit edilemez bir rekabet avantajı ve olumlu bir imaj-itibar elde etmek için üzerinde durulması gereken uygulamalar olarak değerlendirilmelidir.

Bir marka ya da şirketin çevresi ve toplumun çıkarları için neler yaptığı fikrine dayanan kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, Özdemir'e (2009) göre; "küreselleşen günümüz dünyasında işletmeler açısından bir gereklilik haline gelmiştir. Toplumdan aldığı topluma geri vermek ve işletmenin faaliyetlerinde toplum yararını gözetmesi ilkelerine dayanan kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı, işletmelerin ürettikleri ürün ve hizmetleri en iyi şartlarda pazarda tanıtmaları ve marka imajını güçlendirmeleri açısından önemli bir yere sahiptir. Rakiplerinden farklılaşmak isteyen işletmelerin marka imajlarını da farklılaştırmaları gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında kurumsal sosyal sorumluluk, farklılık yaratmak için geçerli bir uygulama olarak görülmektedir. Bir marka, toplumsal sorunlara getirdiği çözümler ile marka imajını geliştirebilmekte ve ürettiği ürün ve hizmetlere kattığı ek değer sayesinde benzerleri arasında fark edilebilir hale gelmekte ve daha fazla tercih edilebilir olmaktadır" (s.57). Bu doğrultuda; halkla ilişkiler perspektifli sosyal sorumluluk çalışmalarının başarısı, marka ile hedef kitleleri arasında güçlü bir bağın geliştirilmesine bağlıdır. Bu bağ, duygusal bir bağ olmalı ve değer temelli bir iletişim stratejisine dayanmalıdır. Bu sayede markaların var olan ve potansiyel durumdaki müşteri grupları ile iletişim kurması da kolaylaşmaktadır. Bu etkili iletişim sürecinin de markalaşmaya, marka imajına ve marka itibarına doğrudan etki edeceği düşünülmektedir.

3. Domestos "Okullara Domestos Bağışı Hijyen Kampanyası"

Domestos temizlik ürünleri satan bir markadır. Yaptığı kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarıyla çocukların sağlıklı şartlarda okuması ve çocuklarda hijyen bilinci oluşturma amacındadır ve Türkiye'de hijyen platformunu yaratmayı hedeflemektedir. 2011 yılından bu yana, Türk Eğitim Gönülleri Vakfı (TEGV) işbirliğiyle 'Eğlen, Öğren, Hijyen' projesi kapsamında çocuklara hijyen eğitimi vermeye devam etmektedir. Süreci içerisinde bu çalışma; okullara temizlik katkısı "Okullara Domestos Bağışı ve Hijyen Kampanyası" sosyal sorumluluk çalışmasına dönüşmüştür.

Domestos, bu sosyal sorumluluk çalışmasını "Domestos Alın, Okullara Domestos Bağışına Destek Olun" sloganı ile yürütmektedir". Sosyal medyada kampanyaya dikkat çekmek ve geniş bir hedef kitleye ulaşmak amacıyla; sosyal sorumluluk kampanyası tanıtımı odaklı "#mikroplarıyanda" etiketiyle projeyi tanıtan reklam çalışmaları da gerçekleştirmiştir. Domestos markası, 30 Mart 2018 tarihinde yayınladığı verilerde, "Okullara Domestos Bağışı ve Hijyen Kampanyası" sosyal sorumluluk projesi ile Mart 2016'dan itibaren 18 şehirde 3.684.368 öğrenciye ulaştığını belirtmiştir.¹

¹Okullara Domestos Bağışı
http://www.domestoshijyenprojesi.com (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

4. Yöntem

Bu çalışma marka konumlandırma sosyal sorumluluk kampanyalarının etkisini belirlemeye yöneliktir. Bu amaçla gerçekleştirilen araştırmada; “Sosyal sorumluluk projelerinin marka imajına katkısı var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu bağlamda araştırmacının amacına uygun olarak hazırlanmış anket formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Bir veri toplama aracı olarak anket, katılımcıların belirli bir konuda düşünce, tutum ve davranışlarını daha önce belirlenmiş bir sırada ve yapıda oluşturulmuş sorulara dayalı olarak elde etmeyi sağlamaktadır. Anket yoluyla elde edilen veriyi istatistiksel ve matematiksel analizden geçirmek mümkündür. Bununla birlikte anket çok sayıda kişiye ulaşılması gerektiğinde ideal bir veri toplama aracıdır (Gürbüz ve Şahin, 2016: 179).

Domestos markası örneğinde sosyal sorumluluk projelerinin marka imajına katkısı olup olmadığının ortaya koyulmasının amaçlandığı bu çalışmada 11.04.2018 ile 25.04.2018 tarihleri arasında 150 kişilik çalışma grubuna anket uygulanmıştır. Söz konusu grup velilerden oluşmaktadır. Çalışma, 150 kişilik çalışma grubu ile sınırlıdır, bu nedenle evrene genelleme niteliği bulunmamaktadır. Ankete katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırma anketi 22 sorudan oluşmaktadır. Anket formu kapsam ve görünüş geçerliliğini sağlamak amacıyla İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile İletişim Fakültesi’nden birer uzmanın görüşü alınarak hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu kapalı uçlu ve derecelendirmeli sorulardan oluşan 3 bölüm olarak hazırlanmıştır. İlk bölümde 3 soru ile ankete katılanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde 4 adet iki seçenekli (evet/hayır) soruda katılımcıların sosyal sorumluluk projelerine bakış açılarını ölçmeye yönelik ifadeler yer almıştır. Üçüncü bölümde 15 soruluk 5’li Likert ölçeği ile oluşturulmuş sorular işletmenin sosyal sorumluluk kapsamında değerlendirilen kampanyasına yönelik ifadelerden oluşmuştur.

Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS 24.0 İstatistik Programında sayısallaştırılmıştır. Katılımcıların yaş, gelir ve cinsiyete göre dağılımını belirlemek amacıyla öncelikle çapraz tablolar alınmıştır. Yaş grupları ve gelir düzeyine göre kadın ve erkeklerin dağılımı ayrı tablolarda verilmiştir. Katılımcıların kampanyaya bakış açısını ölçmeye yönelik hazırlanan evet/hayır sorularında öncelikle evet ve hayır dağılımını görmek amacıyla frekans analizi bağımsız değişkenlere göre farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla da ki kare testi yapılmıştır. 15 soruluk 5’li Likert ölçeği sorularında da her bir soru için ayrı ayrı frekans analizi, bağımsız değişkenler arasında anlamlı fark olup olmadığını görmek için de yine ki kare testi yapılmıştır. Elde edilen veriler tablolaştırılarak değerlendirilmiştir. Her bir madde için ayrı ayrı yapılan ki kare testi sonuçlarına ilişkin Chi-Square, Df ve Asymp. Sig değerleri dikkate alınarak değişkenler arasında anlamlı fark olup olmadığına bakılmıştır. Söz konusu değerler her bir madde için tabloların altında belirtilmiştir. Bu bağlamda öncelikle demografik verilerin sonuçları, sonrasında evet/hayır sorularına ilişkin analizler, son olarak da Likert ölçeği analiz sonuçları verilmiştir.

5. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle katılımcıların demografik verilerine ilişkin bilgiler verilmiş, sonrasında ise katılımcıların sosyal sorumluluk projelerine bakış açılarını ölçmeye yönelik olarak sorulan evet/hayır sorularına verdikleri yanıtlar değerlendirilmiş, son olarak da katılımcıların Domestos’ un Okullara Bağış Kampanyası Projesini Ölçmeye Yönelik İfadelerine katılımlarını ölçmeye yönelik olarak yapılan 5’li Likert tipi ölçeğin sonuçlarına yer verilmiştir. Anket maddelerinin iç tutarlılık güvenilirliğini ölçmek amacıyla yapılan güvenilirlik analizi sonucunda güvenilirlik katsayısı 0,833 çıkmıştır. Bu oran .70’in üzerindedir. Bu sonuçlar anketin iç güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

5.1. Demografik Bilgiler

Tablo 1. Cinsiyet ve Yaş Grupları

Cinsiyet	Yaş				Toplam
	25-35		35-45		
	Kadın	%	Erkek	%	
	45	30	51	34	96
	30	20	24	16	54
Toplam	75	50	75	50	150

Ankete katılan velilerin %64’ünü kadınlar, %36’sını erkekler oluşturmaktadır. Kadınların %30’u 25-35 yaş, %34’ü ise 35-45 yaş aralığındadır. Erkeklerin ise %30’u 25-35, %16’sı 35-45 yaş aralığındadır.

Tablo 2. Aylık Gelir / Harcama Grupları

Aylık gelir / harcama (TL)	Cinsiyet	Yaş				Toplam	
		25-35		35-45		N	%
			%		%		
500’den az	K	3	18,8	5	31,3	8	50
	E	5	31,3	3	18,8	8	50
500-1000	K	3	10,7	7	25	10	35,7
	E	11	39,3	7	25	18	64,3
1000-3000	K	30	44,1	18	26,5	48	70,6
	E	10	14,7	10	14,7	20	29,4
3000-5000	K	9	30	16	53,3	25	83,3
	E	4	13,3	1	3,3	5	16,7
5000’den fazla	K	0	0,0	5	62,5	5	62,5
	E	0	0,0	3	37,5	3	37,5

Katılımcıların aylık gelir/harcama durumlarının cinsiyet ve yaşa göre dağılımlarına bakıldığında 500 TL’den az geliri olan 8 kadının %18,8’inin 25-25, %31,3’ünün ise 35-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Aylık geliri 500 TL’den az olan 8 erkekte 5’i (%31,3), 25-35 yaş aralığında iken 3’ü (%18,8) 35-45 yaş aralığındadır. Aylık geliri 500-1000 TL arasında olan kadınların 3’ü %10,7) 25-35, 7’si (%25) ise 35-45 yaş aralığındadır. Aylık geliri 500-1000 TL arasında olan 18 erkekte 11’i 25-35, 7’si ise 35-45 yaş aralığındadır. Geliri 1000-3000 arasında olan 48 kadın 20 erkek olduğu görülmektedir. Kadınların %44,1’i 25-35, %26,5’i ise 35-45 yaş aralığındadır. Erkeklerde ise yaş aralıklarında eşit dağılım görülmektedir. İki yaş aralığında da 10’ar katılımcı bulunmaktadır. Geliri 3000-5000 aralığında olan kadınların %30’u (9 kişi) 25-35, %53,3’ü (16 kişi) ise 35-45; erkeklerin %13,3’ü (4 kişi) 25-35, %3,3’ü (1 kişi) 35-45 yaş aralığındadır. Aylık geliri

5000'den fazla olan 5 kadın ve 3 erkeğin ise tamamı 35-45 yaş aralığındadır.

5.2. Katılımcıların Sosyal Sorumluluk Projelerine Bakış Açılarını Ölçmeye Yönelik İfadeler

Bu bölümde katılımcıların sosyal sorumluluk projelerine bakış açılarını ölçmeye yönelik sorulara verdikleri yanıtların analizlerine yer verilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Sorumluluk Projelerine Önem Verir Misiniz? Sorusuna Verilen Yanıtların Dağılımı

Gelir (TL)	Cins.	Yaş	Evet		Hayır	
			N	%	N	%
500'den az	K	25-35	3	100,0	0	0,0
		35-45	5	100,0	0	0,0
	E	25-35	5	100,0	0	0,0
		35-45	3	100,0	0	0,0
500-1000	K	25-35	3	100,0	0	0,0
		35-45	7	100,0	0	0,0
	E	25-35	11	100,0	0	0,0
		35-45	6	85,7	1	14,3
1000-3000	K	25-35	29	96,7	1	3,3
		35-45	15	83,3	3	16,7
	E	25-35	10	100,0	0	0,0
		35-45	10	100,0	0	0,0
3000-5000	K	25-35	8	88,9	1	11,1
		35-45	15	93,8	1	6,3
	E	25-35	3	75,0	1	25,0
		35-45	1	100,0	0	0,0
5000'den fazla	K	25-35	0	0,0	0	0,0
		35-45	4	80,0	1	20,0
	E	25-35	0	0,0	0	0,0
		35-45	2	66,7	1	33,3

$X^{2(1)} = ,167^a$; $p > .05$

Genel olarak bakıldığında 25-35 yaş aralığındaki toplam 43 kadın sosyal sorumluluk projelerine önem verdiğini, 2 kadın ise önem vermediğini belirtmiştir. Aynı yaş aralığındaki 29 erkek evet, 1 erkek ise hayır yanıtı vermiştir. 35-45 yaş aralığına bakıldığında ise toplam 46 kadın evet yanıtı verirken 5 kadın hayır cevabını vermiştir. Erkeklerde ise 22 kişi evet, 2 kişi ise hayır cevabını vermiştir. Gelir ve yaş değişkenleri bazında kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılan ki-kare testi sonuçlarına göre p: ,682 çıkmıştır. Dolayısıyla 0,05'ten büyüktür. Bu sonuç gelir dağılımı ve yaşa göre kadınlar ve erkekler arasında sosyal sorumluluk projelerine önem verme açısından anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. Marka Tercihinde Sosyal Sorumluluk Projeleri Etkili Midir? Sorusuna Verilen Yanıtların Dağılımı

Gelir (TL)	Cins.	Yaş	Evet		Hayır	
			N	%	N	%
500'den az	K	25-35	1	33,3	2	66,7
		35-45	4	80,0	1	20,0
	E	25-35	3	60,0	2	40,0
		35-45	1	33,3	2	66,7
500-1000	K	25-35	2	66,7	1	33,3
		35-45	5	71,4	2	28,6
	E	25-35	6	54,5	5	45,5
		35-45	6	85,7	1	14,3
1000-	K	25-35	21	70,0	9	30,0

3000	E	35-45	12	66,7	6	33,3
		25-35	8	80,0	2	20,0
		35-45	5	50,0	5	50,0
3000-5000	K	25-35	6	66,7	3	33,3
		35-45	15	93,8	1	6,3
	E	25-35	3	75,0	1	25,0
		35-45	1	100,0	0	0,0
5000'den fazla	K	25-35	0	0,0	0	0,0
		35-45	4	80,0	1	20,0
	E	25-35	0	0,0	0	0,0
		35-45	2	66,7	1	33,3

$X^{2(1)} = 1,080^a$; $p < .05$

Marka tercihlerinde sosyal sorumluluk projeleri etkili midir? sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında 25-35 yaş aralığında toplam 30 kadının evet, 15 kadının ise hayır, 35-45 yaş aralığında ise toplam 40 kadının evet, 11'inin ise hayır yanıtı verdiği görülmektedir. Erkek katılımcılarda ise 25-35 yaş aralığında 20 evet, 10 hayır; 35-45 yaş aralığında ise 15 evet, 9 hayır yanıtı bulunmaktadır. Bununla birlikte marka tercihinde sosyal sorumluluk projelerinin etkililiğine ilişkin gelir ve yaş dağılımı değişkenleri bazında kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark olduğu (p: ,299) sonucuna varılmıştır. Toplamda 70 kadın evet yanıtı verirken 35 erkek evet yanıtı vermiştir. Bu durumu kadınların sosyal sorumluluk projelerine daha duyarlı oldukları yönünde yorumlamak mümkündür.

Tablo 5. Sosyal Sorumluluk Projeleri Marka İmajını Etkiler Mi? Sorusuna Verilen Yanıtların Dağılımı

Gelir (TL)	Cins.	Yaş	Evet		Hayır	
			N	%	N	%
500'den az	K	25-35	3	100,0	0	0,0
		35-45	3	60,0	2	40,0
	E	25-35	5	100,0	0	0,0
		35-45	3	100,0	0	0,0
500-1000	K	25-35	3	100,0	0	0,0
		35-45	3	42,9	4	57,1
	E	25-35	11	100,0	0	0,0
		35-45	7	100,0	0	0,0
1000-3000	K	25-35	24	80,0	6	20,0
		35-45	12	66,7	6	33,3
	E	25-35	9	90,0	1	10,0
		35-45	9	90,0	1	10,0
3000-5000	K	25-35	9	100,0	0	0,0
		35-45	11	68,8	5	31,3
	E	25-35	4	100,0	0	0,0
		35-45	1	100,0	0	0,0
5000'den fazla	K	25-35	0	0,0	0	0,0
		35-45	4	80,0	1	20,0
	E	25-35	0	0,0	0	0,0
		35-45	3	100,0	0	0,0

$X^{2(1)} = 10,939^a$; $p < .05$

Sosyal sorumluluk projesi marka imajını etkiler mi? sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında 25-35 yaş aralığında 39 kadın ve 29 erkek evet, 6 kadın ve 1 erkek hayır yanıtı vermiştir. 35-45 yaş aralığına bakıldığında ise kadınların 33'ü evet, 18'i hayır; erkeklerin ise 23'ü evet 1'i hayır yanıtı vermiştir. Ki-kare testi sonuçlarına bakıldığında p: ,001 çıkmıştır. Dolayısıyla sosyal sorumluluk projelerinin marka imajı üzerinde etkili olup olmadığına ilişkin kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Kadınlar erkeklere göre marka imajında sosyal sorumluluk projelerinin etkisinin daha çok olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 6. Domestos'un Okullara Bağış Sosyal Sorumluluk Projesinin Haberiniz Var Mı? Sorusuna Verilen Yanıtların Dağılımı

Gelir (TL)	Cins.	Yaş	Evet		Hayır	
			N	%	N	%
			500'den az	K	25-35	3
		35-45	4	80,0	1	20,0
	E	25-35	4	80,0	1	20,0
		35-45	1	33,3	2	66,7
500-1000	K	25-35	2	66,7	1	33,3
		35-45	7	100,0	0	0,0
	E	25-35	7	63,6	4	36,4
		35-45	5	71,4	2	28,6
1000-3000	K	25-35	25	83,3	5	16,7
		35-45	14	77,8	4	22,2
	E	25-35	4	40,0	6	60,0
		35-45	9	90,0	1	10,0
3000-5000	K	25-35	8	88,9	1	11,1
		35-45	12	75,0	4	25,0
	E	25-35	2	50,0	2	50,0
		35-45	1	100,0	0	0,0
5000'den fazla	K	25-35	0	0,0	0	0,0
		35-45	5	100,0	0	0,0
	E	25-35	0	0,0	0	0,0
		35-45	0	0,0	3	100,0

$$X^{2(1)} = 9,184^a; p < .05$$

Katılımcıların Domestos'un okullara bağış sosyal sorumluluk kampanyasından haberdar olup olmadıklarına yönelik soruya verdikleri yanıtın dağılımına bakıldığında 25-35 yaş aralığında 38 kadının kampanyadan haberdar olduğu, 7 kadının ise olmadığı görülmektedir. 25-35 yaş aralığındaki erkeklerden ise 17'si kampanyadan haberdarken 13'ü değildir. 35-45 yaş aralığında 42 kadın ve 16 erkek kampanyadan haberdar olduğunu belirtirken, 9 kadın ve 8 erkek haberdar olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla toplamda 80 kadın ve 33 erkek kampanyadan haberdarken, 16 kadın ve 21 erkek kampanyadan haberdar değildir. Ki-kare testi sonuçları da göstermiştir ki kadın ve erkekler arasında kampanyadan haberdar olma açısından anlamlı bir fark vardır (p: ,002). Bu, sonucu kadınların erkeklere göre markanın sosyal sorumluluk kampanyasına daha ilgili oldukları yönünde yorumlamak mümkündür.

5.3. Domestos'un Okullara Bağış Kampanyası Projesini Ölçmeye Yönelik İfadeler

Bu bölümde 5'li Likert ölçeği ile hazırlanan ve Domestos'un sosyal sorumluluk kapsamında değerlendirilen kampanyasına yönelik ifadeler verilen yanıtların analizlerine yer verilmiştir. Katılımcıların gelir düzeyleri rakamlarla kodlanmıştır. Buna göre; 1:500'den az, 2: 500-1000, 3: 1000-3000, 4: 3000-5000, ve 5: 5000'den fazla geliri ifade etmektedir. Anketi cevaplayanların maddelere katılım düzeylerinde 1: Kesinlikle katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılmıyorum ifadelerini temsil etmektedir.

Tablo 7. “Sosyal Sorumluluk Projeleri Ürün Tercihlerimde Önemlidir” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	1	20,0	1	20,0	0	0,0
	2	2	66,7	3	60,0	1	20,0	2	66,7
	3	1	33,3	1	20,0	2	40,0	1	33,3
	4	4	0,0	0	0,0	1	20,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	1	0,0	0	0,0
2	1	1	33,3	3	42,9	5	45,5	3	42,9
	2	0	0,0	3	42,9	3	27,3	1	14,3
	3	1	33,3	0	0,0	2	18,2	1	14,3
	4	1	33,3	1	14,3	0	0,0	1	14,3
	5	0	0,0	0	0,0	1	9,1	1	14,3
3	1	6	20,0	2	11,1	1	10,0	3	30,0
	2	15	50,0	10	55,6	5	50,0	3	30,0
	3	7	23,3	5	27,8	2	20,0	2	20,0
	4	2	6,7	1	5,6	2	20,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	20,0
4	1	1	11,1	3	18,8	1	25,0	0	0,0
	2	4	44,4	10	62,5	3	75,0	0	0,0
	3	2	22,2	3	18,8	0	0,0	1	100
	4	1	11,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	1	11,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
5	1	0	0,0	2	40,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	2	40,0	0	0,0	1	33,3
	3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

$$X^{2(4)} = 10,021^a; p < .05$$

Domestos'un okullara bağış kampanyası projesini ölçmeye yönelik ifadelerden ilki olan “sosyal sorumluluk projeleri ürün tercihlerimde önemlidir” cümlesine katılımcılardan 25-35 yaş aralığında olan toplam 8 (17,8%) kadın kesinlikle katılıyorum, 21 (46,7%) kadın katılıyorum, 11 (24,4%) kadın kararsızım, 4 (8,9%) kadın katılmıyorum, 1 (2,2%) kadın ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların ise 11'i (21,6%) kesinlikle katılıyorum, 28'i (54,9%) katılıyorum, 9'u (17,6%) kararsızım, 3'ü (5,9%) katılmıyorum yanıtını vermiştir. 25-35 yaş aralığındaki erkeklerin ise 8'i (21,7%) kesinlikle katılıyorum, 12'si (40,0%) katılıyorum, 6'sı (20,0%) kararsızım, 3'ü (10,0%) katılmıyorum, 1'i (3,3%) de kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki erkek katılımcılardan 6'sı (25,0%) kesinlikle katılıyorum, 7'si (29,2%) katılıyorum, 5'i (20,8%) kararsızım, 1'i (4,2%) katılmıyorum, 5'i (20,8%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Gelir ve yaş dağılımı değişkenleri de dikkate alınarak yapılan ki-kare testi sonuçlarında p: ,040 çıkmıştır. Dolayısıyla kadın ve erkek katılımcılar arasında “sosyal sorumluluk projesi ürün tercihlerinde önemlidir” cümlesine verdikleri yanıtlarda anlamlı bir fark vardır. Kadınların marka tercihinde markanın yürüttüğü sosyal sorumluluk projelerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 8. “Bir Ürünü Satın Alırken Sosyal Sorumluluk Projesi Yapıp Yapmadığına Dikkat Ederim” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	66,7
	2	2	66,7	1	20,0	2	40,0	0	0,0
	3	1	33,3	2	40,0	2	40,0	1	33,3
	4	0	0,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	1	20,0	1	20,0	0	0,0
2	1	0	0,0	0	0,0	2	18,2	0	0,0
	2	1	33,3	3	42,9	3	27,3	2	28,6
	3	0	30,0	3	42,9	2	18,2	1	14,3
	4	2	66,7	0	0,0	2	18,2	4	57,1
	5	0	0,0	1	14,3	2	18,2	0	0,0
3	1	3	10,0	2	11,1	0	0,0	1	10,0
	2	16	53,3	4	22,2	4	40,0	1	10,0
	3	7	23,3	7	38,9	4	40,0	4	40,0
	4	4	13,3	3	16,7	1	10,0	3	30,0
	5	0	0,0	2	11,1	1	10,0	1	10,0
4	1	2	22,2	1	6,3	0	0,0	0	0,0
	2	1	11,1	7	43,8	1	25,0	0	0,0
	3	4	44,4	3	18,8	0	0,0	0	0,0
	4	1	11,1	3	18,8	2	50,0	1	100
	5	1	11,1	2	12,5	1	25,0	0	0,0
5	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	66,7
	2	0	0,0	2	40,0	0	0,0	1	33,3
	3	0	0,0	3	60,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

$X^{2(4)}= 5,004^a$; $p< .05$

Katılımcıların “bir ürünü satın alırken sosyal sorumluluk projesi yapıp yapmadığına dikkat ederim” cümlesine katılım oranlarına bakıldığında 25-35 yaş aralığındaki kadınların 5’i (11,1%) kesinlikle katılıyorum, 20’si (44,4%) katılıyorum, 12’si (26,7%) kararsızım, 7’si (15,6%) katılmıyorum, 1’i (2,2%) ise kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 2’si (6,7%) kesinlikle katılıyorum, 10’u (33,3%) katılıyorum, 8’i (26,7%) kararsızım, 5’i (16,7%) katılmıyorum, 5’i (16,7%) ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların 3’ü (20,8%) kesinlikle katılıyorum, 17’si (33,3%) katılıyorum, 18’i (35,3%) kararsızım, 7’si (13,7%) katılmıyorum, 6’sı (11,8%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 5’i (20,8%) kesinlikle katılıyorum, 4’ü (16,7%) katılmıyorum, 6’sı (25,0%) kararsızım, 8’i (33,3%) katılmıyorum, 1’i (4,2%) de kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Ki-kare testi sonuçları değerlendirildiğinde ise kadınlarla erkekler arasında ürün tercihlerinde markanın sosyal sorumluluk projesi yapıp yapmadığına dikkat etme açısından anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p: ,287$). Kadınlar ürün satın alırken markanın sosyal sorumluluk projesi yapıp yapmadığına erkeklere göre daha çok dikkat etmektedirler.

Tablo 9. “Sosyal Sorumluluk Projeleri Markayı Olumlu Yönde Etkiler” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	1	20,0	1	20,0	2	66,7
	2	2	66,7	3	60,0	3	60,0	0	0,0
	3	0	0,0	1	20,0	1	20,0	1	33,3
	4	1	33,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
2	1	1	33,3	3	42,9	6	54,3	3	42,9
	2	1	33,3	4	57,1	3	27,3	3	42,9
	3	4	0,0	0	0,0	2	18,2	0	0,0
	4	1	33,3	0	0,0	0	0,0	1	14,3
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
3	1	19	63,3	2	11,1	1	10,0	3	30,0
	2	6	20,0	10	55,6	5	50,0	7	70,0
	3	0	0,0	3	33,3	4	40,0	0	0,0
	4	2	6,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4	1	3	33,3	5	31,3	2	50,0	0	0,0
	2	5	55,6	8	50,0	2	50,0	0	0,0
	3	0	0,0	1	6,3	0	0,0	1	100
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	1	11,1	2	12,5	0	0,0	0	0,0
5	1	0	0,0	3	60,0	0	0,0	1	33,3
	2	0	0,0	2	40,0	0	0,0	2	66,7
	3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

$X^{2(4)}= 6,254^a$; $p< .05$

Katılımcıların “sosyal sorumluluk projeleri markayı olumlu yönde etkiler” cümlesine katılım durumlarına bakıldığında 25-35 yaş aralığındaki kadınların 23’ü (51,1%) kesinlikle katılıyorum, 14’ü (31,1%) katılıyorum, 4’ü (8,9%) katılmıyorum, 4’ü (8,9%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını verirken aynı yaş grubundaki erkeklerin 10’u (33,3%) kesinlikle katılıyorum, 13’ü (43,3%) katılıyorum, 7’si (23,3%) kararsızım yanıtını vermiştir. Kadınlarda kararsızım, erkeklerde ise katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren katılımcı bulunmamaktadır. 35-45 yaş aralığındaki kadınların 14’ü (15,65%) kesinlikle katılıyorum, 37’si (52,9%) katılıyorum, 8’i (15,7%) kararsızım, 2’si (3,9%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını verirken, katılmıyorum yanıtını veren olmamıştır. 35-45 yaş aralığındaki erkeklerin 9’u (37,5%) kesinlikle katılıyorum, 12’si (50,0%) katılıyorum, 2’si (8,3%) kararsızım, 1’i (4,2%) katılmıyorum yanıtını verirken kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren erkek katılımcı olmamıştır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde kadınlar ve erkekler arasında sosyal sorumluluk projeleri markayı olumlu yönde etkiler cümlesine katılım açısından anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p: ,181$). Kadınlar, erkeklere göre sosyal sorumluluk projelerinin marka imajını olumlu yönde etkilediğini daha çok düşünmektedirler.

Tablo 10. “Ürün Tercih Ederken Sosyal Sorumluluk Projelerini Göz Önünde Bulundurmam” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	33,3	0	0,0	1	20,0	1	33,3	
	2	0,0	2	40,0	1	20,0	0	0,0	
	3	66,7	1	20,0	1	20,0	0	0,0	
	4	0,0	1	20,0	1	20,0	1	33,3	
	5	0,0	1	20,0	1	20,0	1	33,3	
2	1	0,0	0	0,0	0	0,0	1	14,3	
	2	33,3	1	14,3	2	18,2	2	28,6	
	3	33,3	3	42,9	2	18,2	0	0,0	
	4	33,3	3	42,9	5	45,5	1	14,3	
	5	0,0	0	0,0	2	18,2	3	42,9	
3	1	6	20,0	1	5,6	0	0,0	0,0	
	2	9	30,0	5	27,8	4	40,0	2	20,0
	3	5	16,7	7	38,9	0	0,0	0,0	
	4	10	33,3	4	22,2	5	50,0	2	20,0
	5	0	0,0	1	5,6	1	10,0	6	60,0
4	1	4	44,4	0	0,0	1	25,0	0	0,0
	2	1	11,1	5	31,3	0	0,0	0	0,0
	3	4	44,4	2	12,5	1	25,0	0	0,0
	4	0	0,0	5	31,3	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	4	25,0	2	15,4	1	100
5	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	1	20,0	0	0,0	3	100
	3	0	0,0	3	60,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

$X^{2(4)}= 22,899^a$; $p<.05$

Katılımcıların “ürün tercih ederken sosyal sorumluluk projelerini göz önünde bulundurmam” cümlesine verdikleri yanıtların dağılımına bakıldığında 25-35 yaş aralığındaki kadınların 11’i (24,4%) kesinlikle katılıyorum, 11’i (24,4%) katılıyorum, 12’si (26,7%) kararsızım, 11’i (24,4) katılmıyorum yanıtını vermiştir. Kesinlikle katılmıyorum cevabını veren ise olmamıştır. Aynı yaş aralığındaki erkeklerin 2’si (6,7%) kesinlikle katılıyorum, 7’si (23,3%) katılıyorum, 4’ü (13,3%) kararsızım, 11’i (36,7%) katılmıyorum, 6’sı (20,0%) da kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların 1’i (2,0%) kesinlikle katılıyorum, 14’ü (27,5%) katılıyorum, 16’sı (31,4%) kararsızım, 14’ü (27,5%) katılmıyorum, 6’sı (11,8%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Erkeklerin ise 2’si (66,7%) kesinlikle katılıyorum, 7’si (29,2%) katılıyorum, 4’ü (16,7%) katılmıyorum, 11’i (45,8%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını verirken kararsızım yanıtını veren katılımcı olmamıştır. Ki Kare testi sonucunda $p: ,000$ çıkmıştır. Dolayısıyla ürün tercih ederken sosyal sorumluluk projelerini göz önünde bulundurma açısından kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark vardır. Kadınlar ürün tercihlerinde sosyal sorumluluk projelerini erkeklere göre daha çok göz önünde bulundurmaktadırlar.

Tablo 11. “Sosyal Sorumluluk Projeleri Markanın Ürün Satışını Etkilemez” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	0	0,0	1	20,0	0	0,0
	2	0	0,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
	3	1	33,3	0	0,0	2	40,0	1	33,3
	4	2	66,7	2	40,0	1	20,0	2	66,7
	5	0	0,0	2	40,0	1	20,0	0	0,0
2	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	14,3
	2	0	0,0	3	42,9	3	27,3	0	0,0
	3	0	0,0	1	14,3	1	9,1	1	14,3
	4	2	66,7	1	14,3	5	45,5	3	42,9
	5	1	33,3	2	28,6	2	18,2	2	28,6
3	1	3	10,0	2	11,1	1	10,0	3	30,0
	2	3	10,0	3	16,7	1	10,0	3	30,0
	3	5	16,7	1	5,6	1	10,0	1	10,0
	4	17	56,7	8	44,4	3	30,0	2	20,0
	5	2	6,7	4	22,2	4	40,0	1	10,0
4	1	1	11,1	1	0,0	1	25,0	0	0,0
	2	1	11,1	1	0,0	1	25,0	0	0,0
	3	2	22,2	2	12,5	1	25,0	0	0,0
	4	4	44,4	6	37,5	1	25,0	0	0,0
	5	1	11,1	6	37,5	0	0,0	1	100
5	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	2	40,0	0	0,0	0	0,0
	3	0	0,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	66,7
	5	0	0,0	2	40,0	0	0,0	1	33,3

$X^{2(4)}= 1,887^a$; $p>.05$

Katılımcıların “sosyal sorumluluk projeleri markanın ürün satışını etkilemez” cümlesine verdikleri yanıtların dağılımına bakıldığında 25-35 yaş aralığındaki kadınların 4’ünün (8,9%) kesinlikle katılıyorum, 4’ünün (8,9%) katılıyorum, 8’inin (17,8%) kararsızım, 25’inin (55,6%) katılmıyorum, 4’ünün (8,9%) de kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 3’ünün (10,0%) kesinlikle katılıyorum, 5’inin (16,7%) katılıyorum, 5’inin (16,7%) kararsızım, 10’unun (33,3%) kesinlikle katılmıyorum, 7’sinin (23,3%) de kesinlikle katılmıyorum yanıtını verdiğin görülmektedir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların ise 3’ü (5,9%) kesinlikle katılıyorum, 10’u (19,6%) katılıyorum, 5’i (9,8%) kararsızım, 17’si (33,3%) katılmıyorum, 16’sı (31,4%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 4’ü (16,7%) kesinlikle katılıyorum, 3’ü (12,5%) katılıyorum, 3’ü (12,5%) kararsızım, 9’u (37,5%) katılmıyorum, 5’i (20,8%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Ki kare testi sonucunda $p: ,757$ çıkmıştır. Dolayısıyla kadınlarla erkekler arasında sosyal sorumluluk projeleri markanın ürün satışını etkilemez cümlesine verilen yanıtlar açısından anlamlı bir fark yoktur.

Tablo 12. “Domestos Markası Sosyal Sorumluluk Projelerine Önem Vermektedir” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek			
	25-35		35-45		25-35		35-45	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1	1	33,3	1	20,0	2	40,0	1	33,3
	2	33,3	3	60,0	1	20,0	0	0,0
	3	33,3	1	20,0	1	20,0	2	66,7
	4	0,0	0	0,0	1	20,0	0	0,0
	5	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
2	1	33,3	0	0,0	1	9,1	2	28,6
	2	33,3	4	57,1	6	54,5	2	28,6
	3	33,3	3	42,9	4	36,4	3	42,9
	4	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
3	1	16,7	2	11,1	1	10,0	0	0,0
	2	36,7	9	50,0	3	30,0	4	40,0
	3	16,7	6	33,3	5	50,0	5	50,0
	4	16,7	1	5,6	1	10,0	1	10,0
	5	13,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4	1	11,1	2	12,5	0	0,0	0	0,0
	2	44,4	6	37,5	1	25,0	0	0,0
	3	22,2	6	37,5	3	75,0	1	100
	4	11,1	2	12,5	0	0,0	0	0,0
	5	11,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
5	1	0,0	1	20,0	0	0,0	2	66,7
	2	0,0	2	40,0	0	0,0	1	33,3
	3	0,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
	4	0,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
	5	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

$X^{2(4)} = 7,750^a$; $p < .05$

“Domestos markası sosyal sorumluluk projelerine önem vermektedir” cümlesine verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 25-35 yaş aralığındaki kadınların 8’inin (17,8%) kesinlikle katılıyorum, 17’sinin (37,8%) katılıyorum, 9’unun (20,0%) kararsızım, 6’sının (13,3%) katılmıyorum, 5’inin (11,1%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını verdikleri görülmektedir. Aynı yaş aralığındaki erkeklerin 4’ü (13,3%) kesinlikle katılıyorum, 11’i (36,7%) katılıyorum, 13’ü (43,3%) kararsızım, 2’si (6,7%) katılmıyorum yanıtını verirken kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren olmamıştır. 35-45 yaş aralığında ise kadınların 6’sı (11,8%) kesinlikle katılıyorum, 24’ü (47,1%) katılıyorum, 17’si (33,3%) kararsızım, 4’ü (7,85) katılmıyorum yanıtını verirken; 5 (20,8%) erkek kesinlikle katılıyorum, 7 (29,2%) erkek katılıyorum, 11 (45,8%) erkek kararsızım, 1 (4,2%) erkek ise katılmıyorum yanıtını vermiştir. Kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren kadın ve erkek ise bulunmamaktadır. Ki kare testi sonuçları değerlendirildiğinde $p = ,101$ çıkmıştır. Dolayısıyla kadın ve erkekler arasında Domestos markası sosyal sorumluluk projesine önem vermektedir cümlesine katılım oranı açısından anlamlı bir fark vardır. Kadınlar erkekler göre Domestos markasının sosyal sorumluluk projelerine daha çok önem verdiğini düşünmektedirler.

Tablo 13. “Domestos Yapmış Olduğu Sosyal Sorumluluk Projesi ile Topluma Katkı Sağlıyor” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek			
	25-35		35-45		25-35		35-45	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1	1	33,3	4	80,0	1	20,0	1	33,3
	2	66,7	1	20,0	4	80,0	2	66,7
	3	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	4	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
2	1	0,0	1	14,3	2	18,2	1	14,3
	2	33,3	3	42,9	7	63,6	3	42,9
	3	66,7	2	28,6	2	18,2	2	28,6
	4	0,0	1	14,3	0	0,0	0	0,0
	5	0,0	0	0,0	0	0,0	1	14,3
3	1	23,3	3	16,7	1	10,0	0	0,0
	2	16,5	11	61,1	5	50,0	3	30,0
	3	20,0	3	16,7	3	30,0	4	40,0
	4	0,0	0	0,0	1	10,0	1	10,0
	5	0,0	1	5,6	0	0,0	2	20,0
4	1	22,2	1	6,3	0	0,0	0	0,0
	2	44,4	9	56,3	2	50,0	1	100
	3	33,3	4	25,0	2	50,0	0	0,0
	4	0,0	1	6,3	0	0,0	0	0,0
	5	0,0	1	6,3	0	0,0	0	0,0
5	1	0,0	0	0,0	0	0,0	2	66,7
	2	0,0	5	100	0	0,0	0	0,0
	3	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3
	4	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

$X^{2(4)} = 2,637^a$; $p > .05$

“Domestos yapmış olduğu sosyal sorumluluk projesi ile topluma katkı sağlıyor” cümlesine 25-35 yaş aralığındaki kadınların 10’u (22,2%) kesinlikle katılıyorum, 24’ü (53,3%) katılıyorum, 11’i (24,4%) kararsızım yanıtını vermiştir. Katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren olmamıştır. Aynı yaş aralığındaki erkeklerin 4’ü (13,3%) kesinlikle katılıyorum, 18’i (60,0%) katılıyorum, 7’si (23,3%) kararsızım, 1’i ise katılmıyorum yanıtını vermiştir. Kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren olmamıştır. 35-45 yaş aralığındaki kadınların 9’u (17,6%) kesinlikle katılıyorum, 29’u (56,9%) katılıyorum, 9’u (17,6%) kararsızım, 2’si (3,9%) katılmıyorum, 2’si (3,9%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 4’ü (16,7%) kesinlikle katılıyorum, 9’u (37,5%) katılıyorum, 7’si (29,2%) kararsızım, 1’i (4,2%) katılmıyorum, 3’ü (12,5) ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Ki kare testi sonuçlarına bakıldığında da kadınlarla erkekler arasında Domestos yapmış olduğu sosyal sorumluluk projesi ile topluma katkı sağlıyor cümlesine katılım açısından anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p = ,620$).

Tablo 14. “Domestos Okullara Hijyen Desteği Vererek Temizlik Bilincine Katkı Sağlıyor” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	4	80,0	3	60,0	2	66,7
	2	2	66,7	1	20,0	2	40,0	1	33,3
	3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	1	33,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0
2	1	0	0,0	3	42,9	2	18,2	2	28,6
	2	3	100	2	28,6	7	63,6	3	42,9
	3	0	0,0	2	28,6	1	9,1	1	14,3
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	1	9,1	1	14,3
3	1	11	36,6	7	38,9	5	50,0	0	0,0
	2	14	46,7	8	44,4	4	40,0	5	50,0
	3	3	10,0	2	11,1	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	1	5,6	1	10,0	3	30,0
	5	2	6,7	0	0,0	0	0,0	2	20,0
4	1	2	22,2	4	25,0	0	0,0	0	0,0
	2	4	44,4	10	62,5	3	75,5	1	100
	3	2	22,2	2	12,5	1	25,0	0	0,0
	4	1	11,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
5	1	0	0,0	2	66,7	0	0,0	4	50,0
	2	0	0,0	1	33,3	0	0,0	3	37,5
	3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	12,5
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

$X^{2(4)}= 4,276^a$; $p < .05$

“Domestos okullara hijyen desteği vererek temizlik bilincine katkı sağlıyor” cümlesine 25-35 yaş aralığındaki kadınların 13’ü (28,9) kesinlikle katılıyorum, 23’ü (51,1%) katılıyorum, 5’i (11,1%) kararsızım, 1’i (2,2%) katılmıyorum, 3’ü (2,4%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 10’u (33,3%) kesinlikle katılıyorum, 16’sı (53,3%) katılıyorum, 2’si (6,7%) kararsızım, 1’i (3,3%) katılmıyorum, 1’i (3,3%) de kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların 20’si (39,2%) kesinlikle katılıyorum, 23’ü (45,1%) katılıyorum, 6’sı (11,8%) kararsızım, 2’si (3,9%) katılmıyorum yanıtını verirken kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren katılımcı olmamıştır. Aynı yaş aralığındaki erkeklerin 6’sı (25,0%) kesinlikle katılıyorum, 11’i (45,8%) katılıyorum, 1’i (4,2%) kararsızım, 3’ü (12,5%) katılmıyorum, 3’ü (12,5%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Domestos okullara hijyen desteği vererek temizlik bilincine katkı sağlıyor cümlesine katılım açısından kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir fark vardır ($p: ,370$). Kadınlar erkeklere göre daha çok Domestos’un hijyen bilincine katkı sağladığını düşünmektedirler.

Tablo 15. “Domestos, Uygulamış Olduğu Sosyal Sorumluluk Projesiyle Topluma Yeterince Destek Olmuyor” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	2	40,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	1	20,0	1	20,0	0	0,0
	3	2	66,7	2	40,0	0	0,0	0	0,0
	4	1	33,3	0	0,0	2	40,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	2	40,0	3	100
2	1	0	0,0	1	14,3	0	0,0	0	0,0
	2	1	33,3	1	14,3	1	9,1	0	0,0
	3	1	33,3	4	57,1	2	18,2	2	28,6
	4	1	33,3	1	14,3	5	45,5	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	2	27,3	5	71,4
3	1	5	16,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	7	23,3	4	22,2	4	40,0	0	0,0
	3	9	30,0	6	33,3	3	30,0	4	40,0
	4	7	23,3	8	44,4	2	20,0	1	10,0
	5	2	6,7	0	0,0	1	10,0	5	50,0
4	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	1	11,1	7	43,8	0	0,0	0	0,0
	3	5	55,6	4	25,0	4	100	0	0,0
	4	3	33,3	3	18,8	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	2	12,5	0	0,0	1	100
5	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	2	40,0	0	0,0	1	33,3
	3	0	0,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	2	40,0	0	0,0	1	33,3
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3

$X^{2(4)}= 33,172^a$; $p < .05$

Katılımcıların “Domestos, uygulamış olduğu sosyal sorumluluk projesi ile topluma yeterince destek olmuyor” cümlesine verdikleri yanıtların dağılımına bakıldığında 25-35 yaş aralığındaki kadınların 5’inin (11,1%) kesinlikle katılıyorum, 9’unun (20,0%) katılıyorum, 17’sinin (37,8%) kararsızım, 12’sinin (26,7%) katılmıyorum, 2’sinin (4,4%) ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını verdikleri görülmektedir. Aynı yaş aralığındaki erkeklerin 6’sı (20,0%) katılıyorum, 9’u (30,0%) kararsızım, 9’u (30,0%) katılmıyorum ve 6’sı (20,0%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Kesinlikle katılıyorum yanıtını veren ise olmamıştır. 35-45 yaş aralığındaki kadınların 3’ü (5,9%) kesinlikle katılıyorum, 15’i (10,9%) katılıyorum, 17’si (33,3) kararsızım, 14’ü (27,5%) katılmıyorum, 2’si (3,9%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 1’i (4,2%) katılıyorum, 6’sı (25,0%) kararsızım, 2’si (8,3%) katılmıyorum, 15’i (62,5%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını verirken kesinlikle katılıyorum yanıtını veren olmamıştır. Ki kare testi sonuçlarına bakıldığında $p: ,000$ çıkmıştır. Dolayısıyla “Domestos, uygulamış olduğu sosyal sorumluluk projesi ile topluma yeterince destek olmuyor” cümlesine katılım açısından kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Verilen toplam yanıtlara bakıldığında Domestos her ne kadar temizlik bilincine katkı sağlasa da topluma yeterince destek olma konusunda kadınların erkeklere göre daha olumsuz yönde yanıtlar verdikleri dikkat çekmektedir.

Tablo 16. “Domestos, Yaptığı Proje ile Markaya Yönelmemi Sağlıyor” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	3	60,0	1	20,0	1	33,3
	2	3	100	2	40,0	2	40,0	1	33,3
	3	0	0,0	0	0,0	2	40,0	0	0,0
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3
2	1	1	33,3	1	14,3	2	18,2	0	0,0
	2	2	66,7	4	57,1	3	27,3	0	0,0
	3	0	0,0	2	28,6	5	45,5	4	57,1
	4	0	0,0	0	0,0	1	9,1	1	14,3
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	28,6
3	1	4	13,3	2	11,1	1	10,0	2	20,0
	2	11	36,7	7	38,9	6	60,0	5	50,0
	3	5	16,7	6	33,3	2	20,0	2	20,0
	4	10	33,3	1	5,6	1	10,0	0	0,0
	5	0	0,0	2	11,1	0	0,0	1	10,0
4	1	1	11,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	5	55,6	10	62,5	2	50,0	1	100
	3	2	22,2	5	31,3	1	25,0	0	0,0
	4	1	11,1	1	6,3	1	25,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
5	1	0	0,0	3	60,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	2	40,0	0	0,0	1	33,3
	3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3

$X^{2(4)}= 7,347^a$; $p< .05$

“Domestos, yaptığı proje ile markaya yönelmemi sağlıyor” cümlesine 25-35 yaş aralığındaki kadınların 6’sı (13,3%) kesinlikle katılıyorum, 21’i (46,7%) katılıyorum, 7’si (15,6%) kararsızım, 11’i (24,4%) katılmıyorum; erkeklerin 4’ü (13,3%) kesinlikle katılıyorum, 13’ü (43,3%) katılıyorum, 10’u (33,3%) kararsızım, 3’ü (10,0%) katılmıyorum yanıtını verirken, kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren kadın ve erkek katılımcı olmamıştır. 35-45 yaş aralığındaki kadınların ise 9’u (17,6%) kesinlikle katılıyorum, 25’i (49,0%) katılıyorum, 13’ü (25,5%) kararsızım, 2’si (3,9%) katılmıyorum, 2’si (3,9%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 3’ü (12,5%) kesinlikle katılıyorum, 8’i (33,3%) katılıyorum, 7’si (29,2%) kararsızım, 1’i (4,2%) katılmıyorum, 5’i (20,8%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Yaptığı proje ile markaya yönelmeyi sağlama açısından kadınlarla erkekler arasında ($p: ,119$) anlamlı bir fark vardır. Verilen yanıtlardan kadınların projeye katkı sağlamak amacıyla markaya yönelimlerinin daha çok olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 17. “Bu Markayı Kullanmamda Projenin Bir Etkisi Yok” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	2	66,7	2	40,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	2	40,0	3	60,0	1	33,3
	3	0	0,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
	4	1	33,3	0	0,0	1	20,0	1	33,3
	5	0	0,0	0	0,0	1	20,0	1	33,3
2	1	1	33,3	0	0,0	2	18,2	0	0,0
	2	1	33,3	0	0,0	2	18,2	3	42,9
	3	1	33,3	2	28,6	1	9,1	0	0,0
	4	0	0,0	5	71,4	3	27,3	1	14,3
	5	0	0,0	0	0,0	3	27,3	3	42,9
3	1	4	14,3	2	11,1	1	10,0	0	0,0
	2	9	30,0	2	11,1	2	20,0	3	30,0
	3	7	23,3	6	33,3	3	30,0	0	0,0
	4	8	26,7	8	44,4	4	40,0	4	40,0
	5	2	6,7	0	0,0	0	0,0	3	30,0
4	1	1	11,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	1	11,1	1	6,3	1	25,0	0	0,0
	3	7	77,8	7	43,8	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	8	50,0	2	50,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	1	25,0	1	100
5	1	0	0,0	3	60,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3
	3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	2	40,0	0	0,0	1	33,3
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	33,3

$X^{2(4)}= 33,269^a$; $p< .05$

“Bu markayı kullanmamda projenin etkisi yok cümlesine” 25-35 yaş aralığındaki kadınların 8’i (17,8%) kesinlikle katılıyorum, 11’i (24,4%) katılıyorum, 15’i (33,3%) kararsızım, 9’u (20,0%) katılmıyorum, 2’si (4,4%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 3’(10,0%), kesinlikle katılıyorum, 8’i (26,7%) katılıyorum, 4’ü (13,3%) kararsızım, 10’u (33,3%) katılmıyorum, 5’i (16,7%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların ise 7’si (13,7%) kesinlikle katılıyorum, 5’i (9,8%) katılıyorum, 16’sı (31,4%) kararsızım, 23’ü (45,1%) katılmıyorum yanıtını verirken kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren olmamıştır. Erkeklerin 8’i (33,3%) katılmıyorum, 7’si (29,2%) katılmıyorum, 9’u (37,5%) da kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Erkek katılımcılarda kesinlikle katılıyorum ve kararsızım yanıtını veren olmamıştır. Verilen yanıtlar değerlendirildiğinde kadınlarla erkekler arasında markaya yönelim konusunda projenin etkisine ilişkin anlamlı bir fark vardır ($p: ,000$). Verilen yanıtlardan kadınların projeden dolayı markaya daha çok yönedikleri sonucunu çıkarmak mümkündür.

Tablo 18. “Ürün Satışlarının Okullara Bağış İçin Kullanıldığına İnanmıyorum” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	2	40,0	1	20,0	0	0,0
	3	0	0,0	2	40,0	1	20,0	1	33,3
	4	3	100	1	20,0	2	40,0	2	66,7
	5	0	0,0	0	0,0	1	20,0	0	0,0
2	1	1	33,3	1	14,3	1	9,1	1	14,3
	2	0	0,0	0	0,0	1	9,1	0	0,0
	3	1	33,3	3	42,9	5	45,5	1	14,3
	4	0	0,0	0	0,0	2	18,2	2	28,6
	5	1	33,3	3	42,9	2	18,2	3	42,9
3	1	1	3,3	0	0,0	2	20,0	1	10,0
	2	0	0,0	2	11,1	1	10,0	0	0,0
	3	9	30,0	8	44,4	3	30,0	3	30,0
	4	17	56,7	5	27,8	1	10,0	2	20,0
	5	3	10,0	3	16,7	3	30,0	4	40,0
4	1	1	11,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	3	5	55,6	10	62,5	1	25,0	0	0,0
	4	1	11,1	4	25,0	1	25,0	0	0,0
	5	2	22,2	2	12,5	2	50,0	1	100
5	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	12,5
	2	0	0,0	1	20,0	0	0,0	1	12,5
	3	0	0,0	2	40,0	0	0,0	4	50,0
	4	0	0,0	1	20,0	0	0,0	1	12,5
	5	0	0,0	1	20,0	0	0,0	1	12,5

$X^{2(4)}= 8,186^a$; $p< .05$

“Ürün satışlarının okullara bağış için kullanıldığına inanmıyorum” cümlesine 25-35 yaş aralığındaki kadınların 3’ü (6,7%) kesinlikle katılıyorum, 15’i (33,3%) kararsızım, 21’i (46,7%) katılmıyorum, 6’sı (13,3%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 3’ü (10,0) kesinlikle katılıyorum, 3’ü (10,0) katılıyorum, 10’u (33,3%) kararsızım, 6’sı (20,0%) katılmıyorum, 8’i (26,7%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların 12’i (2,0%) kesinlikle katılıyorum, 5’i (9,8%) katılıyorum, 25’i (49,0%) kararsızım, 11’i (21,6%) katılmıyorum, 9’u (17,6%) kesinlikle katılmıyorum, erkeklerin 3’ü (12,5%) kesinlikle katılmıyorum, 7’si (29,2%) kararsızım, 6’sı (25,0%) katılmıyorum, 8’i (33,3%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Ki kare testi sonucunda $p: .085$ çıkmıştır. Dolayısıyla kadınlarla erkekler arasında “ürün satışlarının okullara bağış için kullanıldığına inanmıyorum” cümlesine verilen yanıtlar bakımından anlamlı bir fark vardır. Kadınlar erkekler göre ürün satışlarının okullara bağış için kullanıldığına daha çok inanmaktadırlar.

Tablo 19. “İhtiyacım Olmasa Da Destek İçin Domestos Alırım” Cümlesine Katılımcıların Verdiği Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	1	33,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	2	66,7	3	60,0	3	60,0	0	0,0
	3	0	0,0	0	0,0	1	20,0	0	0,0
	4	0	0,0	2	40,0	1	20,0	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	100
2	1	0	0,0	2	28,6	2	18,2	0	0,0
	2	0	0,0	4	57,1	2	18,2	2	28,6
	3	3	100	1	14,3	2	18,2	0	0,0
	4	0	0,0	0	0,0	3	27,3	0	0,0
	5	0	0,0	0	0,0	2	18,2	5	71,4
3	1	5	16,7	4	22,2	1	10,0	1	10,0
	2	15	50,0	8	44,4	1	10,0	2	20,0
	3	7	23,3	1	5,6	3	30,0	2	20,0
	4	3	10,0	1	5,6	3	30,0	0	0,0
	5	0	0,0	4	22,2	2	20,0	5	50,0
4	1	1	11,1	2	12,5	0	0,0	1	100
	2	4	44,4	3	18,8	1	25,0	0	0,0
	3	2	22,2	3	18,8	1	25,0	0	0,0
	4	1	11,1	5	31,3	1	25,0	0	0,0
	5	1	11,1	3	18,8	1	25,0	0	0,0
5	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	3	0	0,0	3	60,0	0	0,0	0	0,0
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	2	40,0	0	0,0	3	100

$X^{2(4)}= 19,310^a$; $p< .05$

“İhtiyacım olmasa da destek için Domestos alırım” cümlesine 25-35 yaş aralığındaki kadınların 7’si (15,6%) kesinlikle katılıyorum, 21’i (46,7%) katılıyorum, 12’si (26,7%) kararsızım, 4’ü (8,9%) katılmıyorum, 1’i (2,2%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 3’ü (10,0%) kesinlikle katılıyorum, 7’si (23,3%) katılıyorum, 7’si (23,3%) kararsızım, 8’i (26,7%) katılmıyorum, 5’i (16,7%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların ise 8’i (15,7%) kesinlikle katılıyorum, 18’i (35,3%) katılıyorum, 8’i (15,7%) kararsızım, 8’i (15,7%) katılmıyorum, 9’u (17,6%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 2’si (8,3%) kesinlikle katılıyorum, 4’ü (16,7%) katılıyorum, 2’si (8,3%) kararsızım, 16’sı (66,7%) kesinlikle katılmıyorum yanıtı verirken, katılmıyorum yanıtını veren olmamıştır. Genel olarak söylemek gerekirse kadınların ihtiyaçları olmadığı halde kampanyaya destek için ürünü satın almaya erkekler göre daha yatkın oldukları görülmektedir. Ki kare testi sonucunda da erkeklerle kadınlar arasında destek için ürünü satın alırım cümlesine verilen yanıtlar açısından anlamlı bir fark vardır ($p: .001$). Kadınlar, kampanyaya destek için markanın ürünlerini erkekler göre daha çok satın alma eğilimindedirler.

Tablo 20. “Ürün Fiyatı Projeye Destek Olurken Önemli Değildir” Cümlesine Verilen Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	1	33,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	1	33,3	1	20,0	0	0,0	0	0,0
	3	1	33,3	2	40,0	2	40,0	0	0,0
	4	0	0,0	1	20,0	2	40,0	3	100
	5	0	0,0	1	20,0	1	20,0	0	0,0
2	1	1	33,3	0	0,0	1	9,1	0	0,0
	2	0	0,0	3	42,9	1	9,1	1	14,3
	3	1	33,3	3	42,9	3	27,3	2	28,6
	4	1	33,3	1	14,3	3	27,3	3	42,9
	5	0	0,0	0	0,0	3	27,3	1	14,3
3	1	3	10,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	7	23,3	5	27,8	3	30,0	0	0,0
	3	10	33,3	4	22,2	4	40,0	1	10,0
	4	10	33,3	3	16,7	2	20,0	7	70,0
	5	0	0,0	6	33,3	1	10,0	2	20,0
4	1	1	11,1	1	6,3	0	0,0	0	0,0
	2	2	22,2	2	18,8	1	25,5	0	0,0
	3	4	44,4	8	50,0	1	25,5	0	0,0
	4	2	22,2	3	18,8	1	25,5	1	100
	5	0	0,0	1	6,3	1	25,5	0	0,0
5	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	3	0	0,0	1	33,3	0	0,0	3	37,5
	4	0	0,0	2	66,7	0	0,0	5	63,5
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

$X^{2(4)}= 11,872^a$; $p < .05$

“Ürün fiyatı projeye destek olurken önemli değildir” cümlesine 25-35 yaş aralığındaki kadınların 6’sı (13,3%) kesinlikle katılıyorum, 10’u (22,2%) katılıyorum, 16’sı (35,6%) kararsızım, 13’ü (28,9%) katılmıyorum yanıtını verirken kesinlikle katılmıyorum yanıtını veren olmamıştır. Aynı yaş aralığındaki erkeklerin 1’i (3,3%) kesinlikle katılıyorum, 5’i (16,7%) katılıyorum, 10’u (33,3%) kararsızım, 8’i (26,7%) katılmıyorum, 6’sı (20,0%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-35 yaş aralığındaki kadınların ise 1’i (2,0%) kesinlikle katılıyorum, 12’si (23,5%) katılıyorum, 19’u (37,3%) kararsızım, 11’i (21,6%) katılmıyorum, 8’i (15,7%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 1’i (4,2%) katılıyorum, 4’ü (16,7%) kararsızım, 16’sı (66,7%) katılmıyorum, 8’i (12,5%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Ürün fiyatı projeye destek olurken önemli değildir cümlesine verilen yanıtlarda kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir fark vardır ($p: .004$). Kadınlar, erkeklere göre ürün fiyatının projeye destek olma noktasında önemli olmadığını düşünmektedirler.

Tablo 21. “Domestos Markası Yeterince Sosyal Sorumluluk Projesi Yapmıyor” Cümlesine Verilen Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	2	66,7	1	20,0	0	0,0	1	33,3
	3	1	33,3	3	60,0	2	40,0	1	0,0
	4	0	0,0	1	20,0	2	40,0	1	33,3
	5	0	0,0	0	0,0	1	20,0	0	33,3
2	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	1	33,3	1	14,3	2	18,2	2	28,6
	3	1	33,3	3	42,9	5	45,5	4	57,1
	4	1	33,3	3	42,9	1	9,1	1	14,3
	5	0	0,0	0	0,0	3	27,3	0	0,0
3	1	2	6,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	8	26,7	3	16,7	1	10,0	3	30,0
	3	10	33,3	10	55,6	6	60,0	3	30,0
	4	9	30,0	1	5,6	3	30,0	1	10,0
	5	1	3,3	4	22,2	0	0,0	3	30,0
4	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	4	44,4	3	18,8	0	0,0	1	100
	3	3	33,3	9	56,3	1	25,0	0	0,0
	4	1	11,1	3	18,8	3	75,0	0	0,0
	5	1	11,1	1	6,3	0	0,0	0	0,0
5	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	3	60,0	0	0,0	0	0,0
	3	0	0,0	1	20,0	0	0,0	2	66,7
	4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	5	0	0,0	1	20,0	0	0,0	1	33,3

$X^{2(4)}= 4,973^a$; $p < .05$

“Domestos markası yeterince sosyal sorumluluk projesi yapmıyor” cümlesine 25-35 yaş aralığındaki kadınların 2’si (4,4%) kesinlikle katılıyorum, 15’i (33,3%) katılıyorum, 15’i (33,3%) kararsızım, 11’i (24,4%) katılmıyorum, 2’si (4,4%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 3’ü (10,0%) katılıyorum, 14’ü (46,7%) kararsızım, 9’u (30,0%) katılmıyorum, 4’ü (13,3%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların ise 11’i (21,6%) katılıyorum, 26’sı (51,0%) kararsızım, 8’i (15,7%) katılmıyorum, 6’sı (11,8%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 6’sı (25,0%) katılıyorum, 10’u (41,7%) kararsızım, 3’ü (12,5%) katılmıyorum, 5’i (20,8%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Kesinlikle katılıyorum yanıtını veren kadın ve erkek katılımcı olmamıştır. Ki kare testi sonucuna göre kadınlar ve erkekler arasında Domestos’un yeterince sosyal sorumluluk projesi yapmadığına ilişkin verilen yanıtlarda kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark vardır ($p: .290$). Kadınlar erkeklere göre Domestos’un yeterince kampanya yapmadığını düşünmektedir.

Tablo 22. “Marka Tercihimde Sosyal Sorumluluk Projesi Yapması Benim İçin Önemli Değildir” Cümlesine Verilen Yanıtlar

G. (TL)	Kadın				Erkek				
	25-35		35-45		25-35		35-45		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1	1	0	0,0	0	0,0	1	20,0	0	0,0
	2	0	0,0	0	0,0	1	20,0	2	66,7
	3	0	0,0	1	20,0	0	0,0	1	33,3
	4	2	66,7	3	60,0	3	60,0	0	0,0
	5	1	33,3	1	20,0	0	0,0	0	0,0
2	1	0	0,0	0	0,0	2	18,2	2	28,6
	2	2	66,7	1	14,3	1	9,1	0	0,0
	3	1	33,3	1	14,3	5	45,5	0	0,0
	4	0	0,0	5	71,4	3	27,3	3	42,9
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	28,6
3	1	4	13,8	1	5,6	1	10,0	3	30,0
	2	1	3,4	2	11,1	4	40,0	2	20,0
	3	6	20,7	4	22,2	2	20,0	1	10,0
	4	12	10,4	8	44,4	2	20,0	2	20,0
	5	6	20,7	3	16,7	1	10,0	2	20,0
4	1	0	0,0	3	18,8	1	25,0	0	0,0
	2	3	33,3	3	18,8	1	25,0	0	0,0
	3	1	11,1	4	25,0	0	0,0	0	0,0
	4	4	44,4	3	18,8	0	25,0	1	100
	5	1	11,1	3	18,8	1	25,0	0	0,0
5	1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	12,5
	3	0	0,0	1	33,3	0	0,0	3	37,5
	4	0	0,0	2	66,7	0	0,0	4	50,0
	5	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

$X^{2(4)} = 5,345^a$; $p < .05$

“Marka tercihimde sosyal sorumluluk projesi yapması benim için önemli değildir” cümlesine 25-35 yaş aralığındaki kadınların 4’ü (9,1%) kesinlikle katılıyorum, 6’sı (13,6%) katılıyorum, 8’i (18,2%) kararsızım, 18’i (40,9%) katılmıyorum, 8’i (18,2%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 5’i (16,7%) kesinlikle katılıyorum, 7’si (23,3%) katılıyorum, 7’si (23,3%) kararsızım, 9’u (30,0%) katılmıyorum, 2’si (6,7) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. 35-45 yaş aralığındaki kadınların ise 4’ü (7,8%) kesinlikle katılıyorum, 7’si (13,7%) katılıyorum, 12’si (23,5%) kararsızım, 21’i (41,2%) katılmıyorum, 7’si (13,7%) kesinlikle katılmıyorum; erkeklerin 6’i (20,8%) kesinlikle katılıyorum, 4’ü (16,7%) katılıyorum, 3’ü (12,5%) kararsızım, 8’i (33,3%) katılmıyorum, 4’ü (16,7%) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Marka tercihinde sosyal sorumluluk projesi yapması benim için önemli değildir cümlesine verilen yanıtlar açısından kadınlarla erkekler arasında anlamlı fark vardır ($p: ,254$). Kadınların marka tercihlerinde markanın yaptığı sosyal sorumluluk projelerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

6. Sonuç

İşletmelerin halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında sosyal sorumluluk projelerinin kurumsal marka süreçlerine etkisi çalışması kapsamında müşterilerin, markaların sosyal sorumluluk projelerine bakış açılarını belirlemeye yönelik anket hazırlanmıştır. Bu anket çalışması Domestos markasının okullara bağış desteği yapılan sosyal sorumluluk çalışması üzerinden yapılmıştır. Ankete 25-45

yaş aralığında 45 kadın, 30 erkek; 35-45 yaş aralığında ise 51 kadın, 24 erkek olmak üzere toplam 150 kişi katılmıştır.

Anket sonuçları değerlendirildiğinde katılımcıların sosyal sorumluluk projelerine büyük oranda önem verdikleri, marka tercihinde sosyal sorumluluk projelerini göz önünde bulundukları görülmüştür. Sosyal sorumluluk projelerinin marka imajını etkileyeceğini düşünen katılımcıların büyük çoğunluğunun Domestos’un okullara bağış sosyal sorumluluk projesinden haberdar oldukları sonucuna varılmıştır.

Domestos markası bu sosyal çalışma ile topluma hayırsever bir marka olduğunu, toplumun çıkarlarına ve yararına yönelik çalışmalar yaptığını göstermektedir. Bu noktada Domestos markasının yaptığı sosyal sorumluluk çalışması stratejik hayırseverlik alanına girmektedir. Domestos markası sosyal sorumluluk çalışması üzerinden hem okullara deterjan bağışına destek olmakta hem de ürün satışlarından kendi ekonomisine katkı sağlamaktadır. Markanın bu çalışmayla birlikte genel kitlenin yanı sıra asıl hedef kitlesi velilerdir. Çünkü veli demek ev, aile, kadın üçgenini de oluşturmaktadır. Velilerin çocuklarının hijyen durumu yüksek olan okullarda yetişmesi isteği bu markayı tercih etme duygusunu pekiştirmektedir. Böylece marka hem mükemmel hem de faydacı temizlik ürünü markası olarak algı oluşturmaktadır.

Elde edilen veriler incelendiğinde katılımcıların Domestos markasının yaptığı okullara bağış kampanyasını beğendiği, markanın bu kampanya ile temizlik bilincine katkı sağladığını, fakat markanın genel anlamda topluma karşı çok fazla sosyal sorumluluk çalışması yapmadığını düşündükleri sonucuna varılmıştır. Bu bize markanın toplumda daha çok temizlik ürünü olarak var olduğunu, toplumun gözünde farklı bir imaj yaratmadığını göstermektedir. Aynı zamanda katılımcılar markanın yaptığı proje ile ilgili olumlu düşüncelere sahip olsalar da ürün satışlarının okullara bağış için kullanıldığına inanma noktasında kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Yapılan bu sosyal sorumluluk projesinde okulların baz alınması ve hijyene önem ve destek verilmesi marka üzerinde olumlu tutumları arttırmış ve toplum tarafından beğeni kazandırmıştır. Ancak katılımcıların bağışların gerekli yerlere ulaştırılması konusunda şüpheli oldukları izlenimine varılmıştır. Bu da Domestos markasının topluma yeterince güven vermediğini göstermektedir. Markanın ürünü ne kadar iyi olursa olsun toplumun bağışların gerekli yerlere ulaştırılması konusunda genel olarak olumsuz düşündüğü görülmüştür. Bu noktada Domestos markasının da tam olarak güven yaratmadığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla markanın sosyal sorumluluk projelerine daha çok ağırlık vermesi ve marka imajına olan bu yöndeki olumsuz bakışı kırması gerekmektedir. Öyle ki daha önce de belirtildiği gibi katılımcılar Domestos’un yeterince sosyal sorumluluk projesi yapmadığını düşünmektedir. Katılımcıların genel yanıtlarına bakıldığı zaman Domestos markasının taban kullanıcısının olduğu ve sosyal sorumluluk çalışmaları yapılsa dahi bu markayı tercih eden markaya karşı bağlı bir tüketici gurubunun olduğu görülmektedir. Bu detay Domestos markasının belirli bir tüketici kitlesinin olduğunu ve marka bağlılığı yarattığını göstermektedir. Her ne kadar temizlik ürünleri bağlamında tercih edilen bir ürün olsa da markanın henüz toplumun gözünde duyarlı marka imajını yaratmadığı görülmektedir.

Bir markanın sosyal sorumluluk başlığı altında toplumu kazanmak gibi bir hedefi varsa uzun soluklu çalışmalar ve ses getiren stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Yapılan çalışmaların akılda kalıcılığının belirli zamanlarda gerekli medya araçları da kullanılarak pekiştirilmesi, özel gün ve zamanlarda da marka duyarlılığının gösterilmesi markanın toplumun beğenisini daha çok kazanmasını sağlayacaktır. Toplum; vicdana, yardımlaşmaya, sevgiye, duyarlılığa seslenen markalara karşı daha pozitif yaklaşmaktadır. Toplum, kendini iyi hissettiren, iyi Şeylere destek olduğu duygusunu veren markalara ynelir. Domestos bu alanda okulları tercih ederek çocukların temiz ve sağlıklı alanlarda eğitim görmesine destek olarak, çocuklarda da temizlik bilinci oluşmasına katkı sağlamaktadır. Velilerde çocuklarının hijyenik ortamlarda bulunmasının i rahatlığını yaşamasını sağlamaktadır. Bu noktada güven ve destek almaktadır.

Sonuç olarak bakıldığı zaman sosyal sorumluluk projeleri hem markanın hem de toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya ynelik yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Markalar toplum tarafından benimsenmek, kabul görmek, markanın farkındalığını ve prestijini kaliteli bir noktaya getirmek için sosyal sorumluluk çalışmalarını halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında gerçekleştirir. Günümüzde markalar için bu tür çalışmalar gereklilik haline gelmiştir. Elde edilen verilerden de yola çıkarak söylemek gerekirse tüketici toplum, sosyal sorumluluk projelerine sıcak bakmakta, sosyal sorumluluk projelerinin gerekliliğini savunmaktadır. Marka imajı ve sosyal sorumluluk çalışmaları yan yana tutulmakta ve memnuniyetle eş değer olarak görülmektedir. Marka imajının oluşması aynı zamanda marka değerinin de yükselmesine eşittir. Tüketici toplum, toplumsal değer ve duygularını doyurmayan markaları tercihlerinden elemeye çekince duymamaktadır. Bir markanın sosyal sorumluluk çalışması yapması, aynı zamanda bu markanın pazar payında artış göstermesinde, diğer markalar arasından sıyrılmasına önemli bir etkidir. Markalar artık ürünlerinden çok, marka isimlerini tüketiciye sunmaktadır. Bir tüketici bir alışveriş merkezine, markete gittiği zaman ürünleri tercih ederken, ürünün markasının yapmış olduğu sosyal sorumluluk çalışmalarından hatırlayarak ürüne ve markaya karşı samimiyet duyar ve o markayı tercihlerinde ilk sıraya koyar. Bu da marka için tüketicide sahip olduğu marka farkındalığını ve marka sadakatini arttırmada etkilidir. Bu detaylara bakıldığı zaman marka sosyal sorumluluk çalışmaları, marka imajının ve itibarının yaratıcısıdır ve iyi hissettiren markalar bağımlılık yapar.

Bu çalışma ankete katılan 150 kişilik çalışma grubu ile sınırlıdır. Bu nedenle elde edilen veriler, çalışmanın sınırlılıkları kapsamında değerlendirilmiştir. Sosyal sorumluluk projelerinin markanın imaj ve itibarına nasıl etki ettiğini ortaya koymak amacıyla daha geniş örneklem gruplarında ve farklı markaların imajlarına ilişkin tüketici algısını belirlemeye ynelik karşılaştırmalı çalışmalar yapmak yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Brüggenwirth, B. (2006). "The CSR Brand Positioning Grid". In Jonker J., de Witte M. (Ed.). *Management Models for Corporate Social Responsibility*. (s.140-146). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Clark, C. E. (2000). Differences Between Public Relations and Corporate Social Responsibility: An Analysis. *Public Relations Review*, 26(3), 363-380.
- Capriotti, P. ve Moreno, A. (2006). Corporate Citizenship and Public Relations: The Importance and Interactivity of Social Responsibility Issues on Corporate Websites. *Public Relations Review*, 33, 84-91.
- Cutlip, S. M., Center, A. H., ve Broom, G. M. (1994). *Effective Public Relations* (7th ed.), Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Dozier, D. M. (1990). The Innovation of Research in Public Relations Practice: Review of a Program of Studies. *Public Relations Research Annual*, 2, 3-28.
- Golob, Ursa ve Bartlett, J. L. (2007). Communicating About Corporate Social Responsibility: A Comparative Study of CSR reporting in Australia and Slovenia. *Public Relations Review*. 33(1), s. 1-9.
- Goodwin, F. W. ve Bartlett, J. L. (2008). Public Relations and Corporate Social Responsibility (CSR): A Review of The Literature. *Public Relations and CSR Review*, 1-27. QUT Digital Repository:<http://eprints.qut.edu.au/>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- Grunig, J.E. (2001). Two Way Symmetrical Public Relations: Past, Present and Future. In R.L. Heath (Ed.). *Handbook of Public Relations* (pp. 11-30). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gürbüz, S ve şahin, F. (2016). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kirat, M. (2015). Corporate Social Responsibility In the Oil and Gas Industry In Qatar Perceptions and Practices. *Public Relations Review*, 41(4), 438-446.
- Kotler, P., ve Lee N., (2005). *Corporate Social Responsibility: Doing the Good for Your Company and Your Cause*. Canada, John Wiley&Sons.
- Okullara Domestos Bağışı. <http://www.domestoshijyenprojesi.com> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- Özdemir, H. (2009). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 57-72.
- Vallaster, C., Lindgreen, A. ve Maon, F. (2012). Strategically Leveraging Corporate Social Responsibility: A Corporate Branding Perspective. *California Management Review*. University of California Press, 54(3), 34-60.

Araştırma Makalesi • Research Article

Okul Yöneticilerinin Yeşil Örgütsel Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

A Research on Determining Green Organizational Behaviors of School Administrators

Ramazan Vedat Sönmez*

Dr. Öğr. Üyesi Şırnak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Şırnak/Türkiye.

ORCID: 0000-0001-8746-4657

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 03 Ekim 2019

Düzeltilme tarihi: 05 Mart 2020

Kabul tarihi: 17 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Doğal Çevre

Çevre sorunları

Yeşil Örgütsel Davranış

Yönetim

Okul Yönetimi

ÖZ

Sanayi devrimi birlikte üretim süreçlerinde doğal kaynak kullanımında bir artış yaşanmaktadır. Bu artışa paralel olarak örgütler tarafından doğal çevreye salınan atıklarda önemli boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Doğal kaynaklar tüketildiği hızda kendini yenileyememektedir. Bu nedenle kaynakların bir nesilden diğerine aktarımı ve sürdürülebilirliği, çevre kirliliği son dönemlerde kamu ve özel sektör yöneticilerinin gündemini işgal etmektedir. Doğal kaynakların kullanımı ve çevreye verilen zarar örgütsel faaliyetler tarafından da etkilenmekte, örgütsel çatı altında çalışan tüm iş görenlerin dikkat etmeleri gereken bir husus olduğu ifade edilebilmektedir. Bu çalışmanın amacı; eğitim işletmelerinde faaliyette bulunan yöneticilerin yeşil örgütsel davranışlarını belirlemek, bir başka ifade ile okul yöneticilerinin çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerini ölçmek, bu konudaki tutumlarını belirlemek, ilgili literatüre katkı sunmak, konu ile ilgili yeni bir tartışma ortamı yaratabilmektir. Araştırma Şırnak ili, Cizre ilçesinde resmi okullarda görev yapan yöneticilere yönelik yapılmış olup veri toplama işlemi anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcıların çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin oldukça yüksek seviyede olduğu bulunmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 03 October 2019

Received in revised form 05 March 2020

Accepted 17 March 2020

Keywords:

Natural Environment

Environmental problems

Green Organizational Behavior

Administration

School Management

ABSTRACT

There is an increase in the use of natural resources in the industrial revolution co-production processes. In parallel with this increase, it has reached important dimensions in the wastes released by the organizations to the natural environment. Natural resources cannot renew itself at the rate of consumption. Therefore, the transfer and sustainability of resources from one generation to the next, environmental pollution has recently occupied the agenda of public and private sector managers. The use of natural resources and damage to the environment also affect organizational activities, and it is stated all the employees in an organization are required to take this point into consideration. The purpose of this study; to determine the green organizational behavior of the administrators operating in educational enterprises, in other words, to measure the environmental sensitivity, environmental participation, economic sensitivity, green purchasing and technological sensitivity levels of school administrators, to determine their attitudes on this subject, to contribute to the relevant literature, creating a discussion environment. The research was carried out for administrators working in public schools in Cizre district of Şırnak province and survey technique was used in data collection. As a result of the research; It was found that the participants' environmental sensitivity, environmental participation, economic sensitivity, green purchasing and technological sensitivity levels were quite high.

1. Giriş

Üretim ve hizmet sektöründe büyük ölçekte üretim birimlerinin oluşması, makineleşmedeki artış ve teknolojideki ilerleme, örgütlerin verimlilik ve karlılıklarını

artırırken, diğer taraftan kaynakların ve özellikle de doğal kaynakların kullanımını artırdığından, kaynakların sürdürülebilirliği ve bir takım çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu sonuca paralel olarak iklim değişiklikleri, kaynakların rezervleri ve doğal çevrenin

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: rvsonmez@gmail.com

korunması kavramları da birçok araştırmacı için araştırma konusu olmuştur (Haden vd., 2009: 1041).

Günümüz yaşam koşullarında birey ve örgütlerin artan ve farklılaşan ihtiyaçlarının karşılanması, örgütlerin daha fazla kaynak ve zaman tüketimine yol açmaktadır. Artan bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanılan kaynaklardan en önemlisi de doğadan alınan ve belirli bir süreçten geçirildikten sonra toplumun hizmetine sunulan doğal kaynaklardır. Ancak kullanılan bu doğal kaynaklar sınırlı olduğundan veya tüketildiği hızda kendini yenilemediğinden gün geçtikçe azalmakta ve hatta yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Diğer taraftan birey ve örgütlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ürün üreten örgütler doğal kaynakları kullanmakla birlikte, kullanım sonrasında çevreye verdikleri zarar son dönemlerde tartışılan bir diğer önemli konuyu oluşturmaktadır. İnsan hayatı ve ekonomik faaliyetler için vazgeçilmez bir özellik taşıyan doğal çevrenin tehdit altında olması iktisadi faaliyetler açısından endişe verici bir boyut kazanmıştır (Bayraktutan ve İnmez, 306: 2017).

Örgütler doğadan aldıkları kaynakları bir süreçten geçirdikten sonra ürün olarak tüketicilerin hizmetine sunmaktadırlar. Kaynakların kullanım sonrası doğal çevreye verilen zararlar gün geçtikçe artmaktadır. Bununla birlikte kaynakların da sınırlı olması örgütleri doğal çevreyi koruma ve sürdürülebilir bir çevrede faaliyetlerini devam ettirme konusunda duyarlı olmaya ve önlem almaya, bir başka ifade ile yeşil örgütsel davranışlara zorlamaktadır. Bu zorunluluk yasal düzenlemelerden, sosyal sorumluluktan, tüketici ve sivil toplum örgütlerinin baskılarından kaynaklanabilmektedir (Siegel, 2009: 14). Bu baskı ve beklenti örgütleri ve iş görenleri faaliyetlerini icra ederken çevreye karşı en az zarar verme ve kaynakları kullanma noktasında dikkatli olmalarını gerektirmektedir. Örgütlerin üretim sürecinde kullandıkları kaynakların miktarı ve çevreye verdiği zarar, örgütsel çatı altında çalışan iş görenlerin davranışlarından etkilenebilmektedir. Çevrenin korunması konusunda bireylerin verdiği zarar önemli bir husus olmakla birlikte örgütlerin verdiği zarar daha büyük boyutlarda olabilmektedir (Karakuş ve Çelebi, 2018: 694)

Doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından bakıldığında örgütlerin iş gören sayısı ve ülke geneline yayılma durumları önem kazanabilmektedir. Ülke geneli dikkate alındığında iş gören ve hizmet verilen kişi sayısı bakımından oldukça büyük örgütlerden biri de M.E.B.'na bağlı örgün eğitim kurumlarıdır. Kurum bünyesinde 66 849 okul, 18 108 860 öğrenci ve 1 077 307 öğretmen bulunmaktadır. Bu açıdan bu okullarda görev yapan okul yöneticilerinin çevreye karşı olan duyarlılıkları araştırmaya değer bir konu olarak düşünülmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı).

Bu çalışmanın amacı; doğal ortamdan direkt olmasa bile, dolaylı bir şekilde kaynak alan ve kullanan, doğal çevrenin korunması konusunda bireyleri eğiten ve yol gösteren, toplumu bu konuda yönlendiren okul yöneticilerinin yeşil örgütsel davranışlarını belirlemek ve elde edilen veriler ışığında araştırmacılara, karar vericilere, kamu ve özel sektör yöneticilerine öneriler sunmaktır. Araştırma Şırnak ili Cizre ilçesinde resmi okullarda görev yapan yöneticileri kapsamaktadır. Araştırmanın veri toplama işleminde anket tekniği kullanılmıştır. Analizler SPSS 22.0 paket programı ile yapılmıştır.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve sunulmuş, ikinci bölümde yapılan araştırma sonucu elde edilen veriler açıklanmış, son bölümde ise birtakım öneriler geliştirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Çevre Kavramı

İnsanoğlunun yeryüzüne ayak basması ile birlikte çevre ile ilgili ilişkileri farklı dönemlerde farklı boyutlarda gerçekleşmiş, buna bağlı olarak çevre kavramı tarihsel süreç içinde değişik şekillerde tanımlanmıştır. Orhun yazıtlarında çevrenin etraf, Osmanlı döneminde ise muhit olarak ifade edildiği görülmüştür (Tekin, 1968: 249; Aydın, 2012:1089). Türk Dil Kurumu'na göre çevre; "hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü" olarak tanımlanmaktadır.

Bireyin dışındaki tüm varlıklardan oluşan, bireyin varoluşunu etkileyen, ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziksel faktörlerin bileşiminden oluşan çevre yapay çevre olarak ifade edilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü). Diğer taraftan bireylerin müdahalesi olmadan doğal yollarla, hava, toprak, su ve afetler gibi doğal unsurların etkisi ile oluşmuş doğal çevre bulunmaktadır. Bu iki çevre kavramının birleşimi bizi toplam çevre kavramına ulaştırmaktadır. Yapay çevre ve doğal çevre sürekli olarak birbirleri ile etkileşim halinde bulunmaktadır. Örgütlerin bir süreçten sonra ürettikleri ürünler yapay çevre ürünleri olup, bu ürünlerin üretimi sırasında doğal çevre birtakım zararlar görebilmektedir (Tıraş, 2002: 65).

Son dönemlerde insanoğlunun çevreye karşı olumsuz tutumu ve küresel anlamda yaşanan doğal tahribatlar, çevreye karşı olan duyarlılığın artması ve konu ile ilgili yapılan araştırmalardaki artış çevre tanımının gözden geçirilmesi ve revize edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan incelendiğinde çevre; bireyin faaliyetleri üstünde uzun veya kısa vadede dolaylı veya direkt olarak etkide bulunabilecek biyolojik, kimyasal ve fiziksel etmenlerin belirli bir zaman sürecindeki toplamı olarak açıklanmaktadır (Kahraman ve Türkay, 2014: 21). Ekoloji, yaşam çevresi gibi kavramlarla da ifade edilen çevre kavramı kendi bünyesinde canlı ve cansız olmak üzere iki unsuru barındırmakta olup, hava, toprak, su, ekosistem ve iklim cansız unsurları, insanlar, mikroorganizmalar, hayvanlar ve bitki örtüsü ise canlı unsurları oluşturmaktadır (Torunoğlu, Koparel, Tezcan ve Göncü, 2012:5).

Tarihsel açıdan çevre sorunları her dönemde insanoğlunun karşısına çıkmasına karşılık, bu sorunların ekolojiye zarar vermesi ve doğal kaynaklara yönelik bir tehdit halini alması son yüzyılda karşılaşılan bir olgudur. Sanayi Devrimi ve buna dayalı olarak ortaya çıkan zihinsel dönüşüm doğal çevrenin tahribatında önemli bir eşiktir. Teknolojinin gelişmesi, insanoğlunun daha lüks ve konforlu bir yaşam isteği, örgütlerin büyüme hırsları, gelecek dönemlerde ekolojik çevreyi ve dengeyi bozacağı ve hatta ortadan kaldırdığı dikkate alınmamıştır (Görmez, 1997: 1). Yaşadığımız yüzyılda kırsal kesimlerden şehir merkezlerine doğru yaşanan göç hareketleri sonucu oluşan büyük yerleşim yerleri ve artan nüfus, oluşan hava kirliliği, iklim değişiklikleri, sanayileşmenin atıkları, deterjanlar, tarımda kullanılan kimyasal gübreler ve mücadele ilaçları ile ortaya

çıkan su kaynaklarının kirliliği süreç içinde büyük boyutlara ulaşmıştır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 115).

İçinde yaşadığımız yüzyılda örgütler ve bireyler doğal kaynakları kullanarak ihtiyaçları karşılamakta, ancak gelecek yüzyıllarda yaşayacak nesillerin ihtiyaç duyacakları kaynakları da yok edebilmektedir. Yaşadığımız doğal felaketler ve çevre sorunları sonucunda, tarım alanları azalmakta, doğal afetler artmakta, ormanlık alanlar hızla tahrip edilmekte, su dünyasında yaşayan canlılar azalmakta, artan nüfusla birlikte yoksulluk artmakta, bulaşıcı hastalıklar insanlığı tehdit eder hale gelmektedir (Hart, 2008: 112).

Kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren örgütlerin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılama ve aşırı kar elde etme isteği, doğal kaynakların kullanımındaki dengesizlik ve sorumsuzluğun çevreye verdiği zarar ve bunun sonucunda oluşan tahribat, insanlığın geleceğinin tehdit altında olması başta tüketiciler olmak üzere birçok kesimin tepkisini çekmiş, çevre bilincinin artmasıyla çevreye zarar veren ve doğayı tahrip eden örgütler, tüketici ve sivil toplum örgütlerinin çeşitli tepkilerine maruz kalmış ve yasal olarak birtakım müeyyidelerle karşı karşıya kalmışlardır (Koçarslan, 2015: 98) Diğer taraftan bilinçli tüketiciler de satın aldıkları ürünlerin çevreye vermiş olduğu zararı dikkate alarak, tüketim harcamalarına yön verebilmekte, örgütlerin bu konuda daha duyarlı olmalarını beklemektedir. Bu şartlar örgütleri çevreye karşı daha duyarlı olmaya, üretim ve hizmet süreçlerinde, ürünlerinde, davranışlarında ve pazarlama yöntemlerinde çevreci davranış olarak da bilinen yeşil davranış sergilemeye yönlendirmektedir. Günümüz üretim ve hizmet sektöründe örgütler doğal çevreye karşı olan duyarlılığı bir maliyet kavramından çok önemli bir rekabet aracı olarak görmeleri gerekmektedir (Lee vd., 2006: 292).

2.2. Yeşil Örgütsel Davranış

1960 ve 1970'li yıllardan itibaren doğal çevre ile ilgili konulara olan ilgi artmış, çevresel konular işletme yöneticileri ve siyasi temsilcilerin gündemlerinde önemli bir yer tutmuştur. Yaşadığımız yüzyılda doğal kaynakların hızla tüketilmesi ve çevre sorunları nedeni ile ekonomi dünyasında faaliyette bulunan örgütler sadece karlılık ve rekabet açısından değil, aynı zamanda doğal çevreye karşı tutumlarında da başarılı olmak durumunda kalmışlardır (Straughan ve Roberts, 1999; 559).

Kamu yöneticileri, tüketiciler ve baskı grupları örgütleri ürettikleri ürünün kalitesi ve fiyatı ile birlikte doğal çevreyi ne kadar korudukları veya ne kadar zarar verdikleri konusunda değerlendirmektedirler. Örgütler karlılıklarını sürdürmek ve sürdürülebilir bir çevrede faaliyetlerine devam etmek için tüketici ve baskı gruplarının çevre konusundaki beklentilerini karşılamak durumundadırlar. Bu süreç örgütleri doğal çevreye karşı duyarlı olmaya, doğal kaynakları kullanırken dikkatli olmaya bir başka ifade ile yeşil örgütsel davranış göstermeye zorlamaktadır.

1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve 2000'li yıllarda popüler olan, diğer alanlarda olduğu gibi yönetim alanında gündem oluşturan bir kavram olarak yeşil örgütsel davranış; örgütsel çatı altında çevresel sürdürülebilirliği önemseyen ve buna katkı sunan, çevreye yönelik zararları en aza indiren davranış ve eylemler olarak ifade edilebilir (Ones ve Dilchert'e (2012: 456).

Yeşil örgütsel davranış kavramı yeni bir kavram olduğundan, ilgili alan yazın incelendiğinde bu kavramın farklı şekillerde ifade edildiği görülmektedir. Molina ve arkadaşları (2009:1081) örgütlerdeki yeşil örgütsel davranışları yeşil yönetim olarak açıklamışlardır. Buna göre yeşil yönetim; süreçlerin geliştirilmesinde ve ürünlerin üretilmesinde çevrenin de dikkate alınarak ortaya çıkabilecek zararların ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi amacıyla, yapı ve yönetsel uygulamaların buna göre tasarlanması olarak ifade etmektedirler. Stern (2000: 408) yaptığı çalışmada yeşil örgütsel davranış, bireylerin doğal çevre üzerindeki faaliyetlerinin olumsuz sonuçlarını azaltmaya yönelik davranışlar olarak açıklamaktadır. Bir diğer tanımlama da kavram, doğal çevrenin sürdürülebilirliğine katkıda bulunan, enerji tüketimini azaltan ve kaynak kullanımında israftan kaçınan bireysel davranışlar olarak ifade edilmektedir (Mesmer-Magnus vd.2012: 159).

Yeşil örgütsel davranış veya yeşil yönetim kavramının ortaya çıkmasına kaynaklık teşkil eden husus sürdürülebilir çevre anlayışıdır. Örgütler açısından sürdürülebilir çevreden kasıt, kaynakların elde edilmesi ve kullanılmasında bir taraftan bugünün ihtiyaçlarının dikkate alınması, diğer taraftan gelecekte örgütlerin ürün üretiminde ihtiyaç duyabileceği kaynakların sağlanması amacıyla çevresel duyarlılığı ifade etmektedir. Bir başka ifade ile örgütlerin sürdürülebilir çevrede kullandığı teknoloji ve gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucu kaynakların tasarruflu ve verimli kullanımını, oluşan atıkların doğal çevreye verdiği zararları yok etmeyi veya en aza indirmeyi hedefleyen, bu yolla doğal çevrenin dengesini bozmadan geleceğe taşımayı ifade etmektedir (Simula vd., 2009: 331).

Tablo 1: Klasik Yönetim ile Yeşil Yönetim Karşılaştırılması

Faaliyet Alanı	Klasik Yönetim	Yeşil Yönetim
Üretim	Fazla paketleme, fiyatlandırma ön planda	Çevreyi koruyan ürünler
Çevresel Duyarlılık	Doğal çevrenin kaynak olarak görülmesi	Doğal çevre ile uyum
Yönetim Fonksiyonları	Daha Fazla satış Maliyetlerin azaltılması Kısa vadede kar	Uzun dönemde büyüme Çevre Maliyetlerini hesaplama Örgüt ortamında sağlık ve güvenlik

Kaynak: Shrivastava, 1995: 130

Araştırmada ele alınan yeşil örgütsel davranış kavramı; çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık olmak üzere beş alt boyutu kapsamaktadır. Bu alt boyutların açıklamaları kısaca aşağıda yapılmıştır (Erbaşı, 2018: 589):

-Çevresel duyarlılık; iş yerinde kullanılan enerjinin gereksiz yere kullanılmasını engellemeyi, enerji kaynaklarının fazla kullanılmasına yol açan malzemelerin değiştirilmesi veya kullanımdan çıkarılmasını, geri

dönüşüme kazandırılma imkânı olan malzemelerin muhafaza edilmesi ve ilgili yerlere gönderilmesini, atık malzemelerin kullanılması ve değerlendirilmesini, su ve elektrik kaynaklarının tasarruflu kullanımını ifade etmektedir.

- **Çevresel Katılım;** doğal çevreye duyarlı olan örgütlerin tercih edilmesi, örgüt çatısı altında çalışan iş görenlerin doğal çevreye zarar verecek davranışlarda bulunulmasının engellenmeye çalışıldığı, yöneticilere, ortaklara ve diğer paydaşlara çevrenin korunması konusunda önerilerin sunulduğu, çevrenin korunmasına yönelik faaliyetlere katılımın sağlandığı, örgüt yönetimi ve kamu yönetimi tarafından konulan yasal uygulamalara uymayı ifade etmektedir.

- **Ekonomik Duyarlılık;** iş ortamında gün ışığından yararlanmayı, eldeki kaynaklardan tam kapasite ile faydalanmayı, kullanılan enerji kaynakları ile ilgili ortaya çıkabilecek kayıpların en aza indirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, ulaşım sürecinde toplu taşıma araçlarının tercih edilmesini ifade etmektedir.

- **Teknolojik Duyarlılık;** örgütte kullanılan teknolojik araçların tasarruflu kullanılması, zorunlu olmadıkça bazı araçların kullanılmamasını, enerjide tasarrufun sağlanması, tekrar tekrar kullanılabilir araçların tercih edilmesini ifade eder.

- **Yeşil Satın Alma;** örgütün ihtiyaç duyduğu ürünleri, çevre dostu olanlardan tercih etme, iş görenleri çevreye karşı duyarlı olmaya yönlendirme, satın alınan ürünlerin kullanma tarihini kontrol etme, tek kullanımlık ürünlerden çok tekrar tekrar kullanılabilir ürünleri kullanmayı ifade etmektedir (Erbaşı, 2018: 589).

2.3. Yeşil Örgütsel Davranışın Nedenleri

2.3.1. Tüketici Baskısı

Sanayi devrimi ile birlikte kitlesel üretime geçiş, örgütlerin aşırı kar hırsı, doğadan alınan kaynakların hiç tükenmeyecek gibi kullanımı, nüfus göçü, kentleşme ve teknolojik gelişmeler doğal çevrenin tahribatını hızlandırmış, özellikle 1970'li yıllardan itibaren insanoğlunun çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği gibi yeni bir sorunla karşılaşmasına yol açmıştır. Bireyin doğal bir çevrede yaşama zorunluluğu ve ihtiyacı, insanoğlu ve doğal çevre başlıkları araştırmacıların birlikte araştırdığı konular arasına girmiştir. Doğal çevre de oluşan tahribat ve tükeniş insanoğlunda birtakım kaygılara ve korkuya sebep olmuştur. Bu kaygı ve korku tüketicilere de yansımakta, ürün satın alan tüketiciler doğal çevreyi dikkate alan ve en az zararı veren ürünleri tercih edebilmektedir. Bazı ülkelerde tüketiciler ürün veya ambalajın üstünde çevreyi koruduğuna dair işaretler bulunmayan ürünleri tercih etmeyerek örgütleri yeşil örgütsel davranışa yönlendirebilmektedirler (Gökbunar, 1995: 5). Tüketicilerin çevreyi dikkate alan satın alma davranışı örgütleri kaynak kullanımı ve çevreyi koruma konusunda duyarlı olmaya ve korumaya zorlamaktadır. Bu sürece paralel olarak örgütler üretim süreçlerinde ve kaynak kullanımında tüketicilerin bu duyarlılıklarını göz önünde bulundurarak yeşil ürünler üretmek ve kaynak kullanımı sonucunda çevreye verdikleri zararı minimize etmek için çaba göstermektedirler. Örgütler sadece üretim sürecinde değil aynı zamanda pazarlama yöntemlerinde ve muhasebe düzenlerinde de yeşil örgütsel

davranış sergilemeye doğru yönelmektedir. Tüketicilerin çevre konusundaki duyarlılıklarını dikkate alan ve bu süreçleri başaran ve uygulayan örgütlerin, özellikle yeşil ürün konusunda duyarlı olan tüketiciler nezdinde olumlu bir imaja sahip olabilecekleri ifade edilebilmektedir. (Varinli, 2000:15). Tüketicilerin çevre konusundaki bu duyarlılıkları, örgütlerin üretim, pazarlama ve muhasebe başta olmak üzere diğer süreçlerinde çevreyi dikkate almaları ve kaynak kullanımı konusunda verimliliği, tasarrufu ve sürdürülebilirliğe özen göstermeleri yönünde baskı oluşturabilmektedir.

Tüketicilerin piyasada görmek istedikleri ve satın aldıkları yeşil ürün özellikleri;

*Doğal çevreyi kirletmeyen veya zararlı olmayan,

*İçerdiği kimyasallar itibarıyla zehirli olmayan,

*İçerik olarak doğal olan,

*Yeniden kullanma özelliğine sahip ve geri dönüştürülebilir,

*Çevre ile dost olan, yeniden kullanım özelliğine sahip,

*Orijinal olarak yetiştirilen,

*İçerdiği kimyasallar açısından onaylanan ürünlerdir (Mishra ve Sharma, 2010: 10).

Tüketici ve örgütlerin göstermiş olduğu tepkiye rağmen yeşil ürün tüketiminin halen istenilen seviyede olduğu ifade edilemez. Araştırmalar yeşil ürün tüketiminin toplam tüketim içindeki payının %4 civarında olduğunu göstermektedir (Ritter vd. 2015: 508).

2.3.2. Çevre Yönetmelikleri

Birey ve örgütlerin doğal kaynakları kullanımı ve sonrasında oluşan çevre sorunları ile ilgili kamu yönetimleri de harekete geçmiş gerek ülkemizde gerekse uluslararası alanda çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'de son yıllarda oluşturulan, sanayi ve ekonomi dünyası açısından da önem taşıyan çevre mevzuatı yedi temel yönetmelikten oluşmaktadır (Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu, 2002: 117).

• **Tehlikeli Atık Kontrol Yönetmeliği;** bu yönetmeliğin temel amacı, tehlike arz eden atıkların, üretim aşamasından nihai bertarafına kadar; insan ve çevre sağlığına zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir şekilde alıcı ortama aktarılmasının önlenmesine, yönetiminde gerekli teknik ve idari standartların sağlanmasına, yeterli bertaraf tesisi kurulması ve bu tesislerin çevresel bakımdan sağlıklı bir şekilde kontrolüne, çevreyle uyumlu yönetiminin sağlanmasına yönelik prensip, politika ve programların belirlenmesi için hukuki ve teknik esasları kapsar.

• **Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Yönetmeliği;** bu yönetmeliğin amacı, çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) sürecinde uyulacak idari ve teknik usul ve esasları düzenlemektir.

• **Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği;** bu yönetmeliğin amacı, ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin korunması ve en iyi bir biçimde kullanımının sağlanması için, su kirlenmesinin önlenmesini, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek üzere gerekli olan hukuki ve teknik esasları belirlemektir.

• **Tıbbi Atıklar Kontrol Yönetmeliği;** bu yönetmeliğin amacı, tıbbi atıkların oluşumundan bertarafına kadar; çevreye ve insan sağlığına zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesinin önlenmesine, çevreye ve insan sağlığına zarar vermeden kaynağında ayrı olarak toplanması, sağlık kuruluşu içinde taşınması, geçici depolanması, tıbbi atık işleme tesisine taşınması ve bertaraf edilmesine, yönelik prensip, politika ve programlar ile hukuki, idari ve teknik esasların belirlenerek uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

• **Katı Atıklar Kontrol Yönetmeliği;** bu yönetmeliğin amacı; her türlü atık ve artığın çevreye zarar verecek şekilde, doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesi, depolanması, taşınması, uzaklaştırılması ve benzeri faaliyetlerin yasaklanması, çevreyi olumsuz yönde etkileyebilecek olan tüketim maddelerinin idaresini belli bir disiplin altına alarak, havada, suda ve toprakta kalıcı etki gösteren kirleticilerin hayvan ve bitki nesillerini, doğal zenginlikleri ve ekolojik dengeyi bozmasının önlenmesi ile buna yönelik prensip, politika ve programların belirlenmesi, uygulanması ve geliştirilmesidir.

• **Hava Kalitesi Kontrol Yönetmeliği;** bu yönetmeliğin amacı; hava kirliliğinin çevre ve insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini önlemek veya azaltmak için hava kalitesi hedeflerini tanımlamak ve oluşturmak, tanımlanmış metotları ve kriterleri esas alarak hava kalitesini değerlendirmek, hava kalitesinin iyi olduğu yerlerde mevcut durumu korumak ve diğer durumlarda iyileştirmek, hava kalitesi ile ilgili yeterli bilgi toplamak ve uyarı eşikleri aracılığı ile halkın bilgilendirilmesini sağlamaktır (Sürdürülebilir Kalkınma Dünya zirvesi Türkiye ulusal raporu)

2.3.3. Sosyal Sorumluluk

İşletmeleri yeşil örgütsel davranışa yönlendiren ve zorlayan bir diğer etken, işletmelerin sosyal sorumluluklarıdır. İşletmeler açısından sosyal sorumluluk, üretim sürecinden tüketim sürecine kadar yapılan faaliyetlerin, toplum ve doğal çevreye karşı zararlı etkisinden dolayı işletmeyi sınırlandıran, toplumsal refahı artırmaya yönelik uygulama ve stratejilerin benimsenmesini ifade etmektedir (Yılmaz, 2006: 68). Bir başka ifade ile işletmelerin topluma karşı kendini sorumlu hissetme davranışıdır.

İşletmeler faaliyette buldukları toplumun ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte, bir diğer görevi sosyal sorumluluklarını yerine getirmeleridir. İşletmeler açısından çevre ve doğal kaynaklar sadece bir faaliyet alanı değil aynı zamanda korumaları ve sürdürmeleri gereken bir alandır. İşletmeler bir taraftan ekonomik olarak amaçlarına ulaşmaya çalışırken diğer taraftan çevreye karşıda sorumlulukların yerine getirmek durumundadırlar. Bu nedenle çevreden aldıkları kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanmak, kullanılan kaynaklar sonucu oluşan atıkları minimize etmek veya oluşan bu atıkları çevreye en az zarar verecek şekilde doğaya bırakmak durumundadırlar. Bilgiye ulaşmanın kolay olduğu, iletişimin son derece hızlandığı günümüz şartlarında tüketiciler ürünlerin fiyat ve kaliteleri ile birlikte işletmelerin kullandıkları kaynakları ve bu kaynakların kullanımı sonucu oluşan çevre sorunlarını da dikkate alabilmekte, bu düşünce satın alma davranışlarına yansıtılabilmektedir. Dolayısıyla örgütler

tüketicilerin bu hassasiyetlerini dinleme, ürünlerin üretiminde, pazarlanmasında ve satışında sözkonusu hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama işleminde anket tekniği kullanılmıştır. Kullanılan anket iki bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde katılımcıların doğal çevreye karşı tutumlarını ölçmeye yönelik, çevresel katılım, çevresel duyarlılık, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık olmak üzere toplam beş alt boyutu kapsayan ifadeler yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Söz konusu anket Erbaşı tarafından geliştirilmiş” Yeşil Örgütsel Davranış: Özgün Bir Ölçek Geliştirme” başlıklı çalışmadan alınmıştır (Erbaşı, 2019: 1-23).

3.1. Araştırmanın Amacı

Yukarıda belirtilen yönetmelikteki maddelerden biri olan kaynakların verimli kullanılması ve çevreyle bütünleşmesi, yöneticilerin kendi uhdelerine verilen kaynakları etkin, verimli ve doğal çevreye zarar vermeden kullanmalarını zorunlu kılmaktadır.

Her ne kadar okul yöneticileri kullandıkları kaynakları direkt olarak doğadan almaya bile dolaylı olarak bu kaynakları kullanmaktadır. Örgütün ihtiyaç duyduğu ürünleri, çevre dostu olanlardan tercih etme, iş görenleri çevreye karşı duyarlı olmaya yönlendirme, örgütte kullanılan teknolojik araçların tasarruflu kullanılmasını sağlama, tekrar tekrar kullanılabilir araçların tercih edilmesi, iş ortamında gün ışığından yararlanmayı, eldeki kaynaklardan tam kapasite ile yararlanmayı, kullanılan enerji kaynakları ile ilgili ortaya çıkabilecek kayıpların en aza indirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, örgüt çatısı altında çalışan iş görenlerin doğal çevreye zarar verecek davranışlarda bulunulmasının engellenmeye çalışılması, yöneticilere, ortaklara ve diğer paydaşlara çevrenin korunması konusunda önerilerin yapılması, çevrenin korunmasına yönelik faaliyetlere katılımın sağlanması, örgüt yönetimi ve kamu yönetimi tarafından konulan yasal uygulamalara uyma, iş yerinde kullanılan enerjinin gereksiz yere kullanılmasını engelleme, enerji kaynaklarının fazla kullanılmasına yol açan malzemelerin değiştirilmesi veya kullanımdan çıkarılması, geri dönüşüme kazandırılma imkânı olan malzemelerin muhafaza edilmesi ve ilgili yerlere gönderilmesi, atık malzemelerin kullanılması ve değerlendirilmesi, su ve elektrik kaynaklarının tasarruflu kullanımı açısından okul yöneticilerinin tutum ve yaklaşımı doğal çevrenin korunması ve kaynakların etkin ve verimli kullanılması açısından önem kazanmaktadır (Erbaşı, 2019;1-23).

Bu çalışmamızın amacı; eğitim işletmelerinde faaliyette bulunan yöneticilerin yeşil örgütsel davranışlarını belirlemek, bir başka ifade ile okul yöneticilerinin çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerini ölçmek, bu konudaki tutumlarını belirlemek, ilgili literatüre katkı sunmak, konu ile ilgili yeni bir tartışma ortamı yaratabilmektir.

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Okul yöneticiliği; eğitim alanında belirlenen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla sahip olunan tüm maddi ve manevi kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını, hedeflerle ilgili planlama ve koordinasyonun yapıldığı bir süreci ifade etmektedir (Ünal ve Ada, 2001: 75). Eğitim alanında belirlenen hedefler okul yöneticileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Okul yöneticilerinin başarısı ile eğitim kurumlarının başarısı yakından ilişkilidir. Bu nedenle eğitim kurumlarının hedeflerini gerçekleştiren yöneticilerin birtakım niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bu nitelikler; birey odaklı olma, eleştirel bir bakış açısına sahip olma, tüm paydaşlara karşı tarafsız olma, hedefleri belirleme, uygun bir örgüt iklimi oluşturabilme, iş görenlerini değerlendirebilmedir (Eriçok, 2014: 72-73).

Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğine göre; okul yöneticisi, M.E.B.'e bağlı eğitim kurumlarında müdür yardımcısı, müdür başyardımcısı, kampüs müdürü ve müdür görevlerinde bulunanları ifade etmektedir. Söz konusu yönetmelik okul yöneticilerine bir takım görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Buna göre okul yöneticilerinin eğitim-öğretim işlerini planlamak, öğrencilere, velilere ve öğretmenlere kılavuzluk yapmak, kaynakların verimli kullanılmasına çalışmak, çevreyle iletişim kurup bütünleşmek, örgütsel bir kültür oluşturmak, eğitimin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için uygun ortam hazırlamak, yenilikleri takip etmek ve okulu geliştirme gibi sorumlulukları bulunmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı).

Araştırmanın evrenini Şırnak ili Cizre İlçesinde M.E.B.'e bağlı resmi okullarda görev yapan okul yöneticileri oluşturmaktadır. Bu kapsamda İlçe milli eğitim müdürlüğünden alınan bilgilere göre İlçede toplam 50 okulda 106 yönetici görev yaptığı bilgisi alınmıştır. Görev yapan yöneticilerin tamamına anket formu dağıtılmış ancak 103 yönetici geri dönüş (%97) sağlamıştır. Değerlendirme 103 anket verisine göre yapılmıştır. Bu bağlamda 103 örneklem sayısı ana kütleyle temsil edebilecek yeterliliktedir.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Yönetim ve organizasyon alanında çevrenin korunmasını sağlayan ve sürdürülebilirliği teşvik eden organizasyonlar ile bu organizasyonlara uygun davranışların sergilenmesi yeşil örgütsel davranış olarak ifade edilmektedir (Kim vd., 2014:3). İlgili alan yazında yeşil örgütsel davranış veya yeşil iş gören davranışı olarak ifade edilen kavram genellikle gönüllülük esasına dayanmaktadır. Kavram bu yönü ile örgütsel vatandaşlık kavramına benzemektedir (Yiğit, 2017; 2). Yeşil örgütsel davranışların zorunluluktan çok gönüllülük esasına dayanması işgörenlerin kavrama karşı olan tutumlarında farklılaşmalar görülebilmektedir. Bu nedenle çalışmada, işgörenlerin yaş, cinsiyet, çalışma yılları, işyerindeki konumu ve görev yaptıkları kurumun özelliğine göre yeşil örgütsel davranış sergilemede farklılık gösterip göstermediği tespit edilmek istenmiştir. Bununla birlikte Erbaşı'nın (2019;1-23) yaptığı çalışmada ortaya koyduğu örgütsel davranışın beş alt boyutun iş görenlerin davranışlarını etkilediği varsayımı ile hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Katılımcıların çevresel duyarlılık düzeyleri ile çevresel katılım düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Katılımcıların çevresel duyarlılık düzeyleri ile ekonomik duyarlılık düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Katılımcıların çevresel duyarlılık düzeyleri ile yeşil satın alma düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki vardır.

H₄: Katılımcıların çevresel duyarlılık ve teknolojik duyarlılık düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: Katılımcıların çevresel katılım ve ekonomik duyarlılık düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Katılımcıların çevresel katılım ve yeşil satın alma düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H₇: Katılımcıların çevresel katılım ve teknolojik duyarlılık düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

3.3. İstatistiksel Analiz Yöntemleri

Verilerin analizi konusunda; tanımlayıcı istatistikler frekans, yüzde, ortalama, standart sapma değerleri ile sunulmuştur. Çalışmada iki evre gruplarda farklılığın test edilmesi için tek örneklem t testi analizi uygulanmıştır. Üç evre grubun karşılaştırılmasında varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacı ile korelasyon analizleri uygulanmıştır. Çalışmada 0,05'den küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Analizler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 22.0 paket programı ile yapılmıştır.

3.4. Güvenilirlik ve Geçerlilik Testleri

Okul yöneticilerin yeşil örgütsel davranış düzeylerinin ölçülmesi ile ilgili ifadelerden oluşan ölçeğin güvenilirliğinin Cronbach. Alpha katsayısı 0,92 olduğu tespit edilmiştir. Katsayı ölçeğin oldukça yeterli sayılabilecek kadar güvenilir olduğunu göstermektedir. Güvenilirlik analizinin ardından yapı geçerliliğinin test edilmesi amacı ile ölçeğe açılımlı faktör analizi uygulaması yapılmıştır.

Tablo 1: Güvenilirlik ve Geçerlilik analizleri

Boyutlar	x	s.s	Açıklanan varyans	İçsel Tutarlılık	Güvenilirlik	KMO
Çevresel Duyarlılık	4.33	0.59	17%	0.81		
Çevresel Katılım	4.06	0.58	18%	0.83		
EkonomikD uyarlılık	4.05	0.63	17%	0.81	0.92	0.90
Yeşil Satın alma	4.02	0.60	16%	0.82		
Teknolojik Duyarlılık	4.14	0.48	16%	0.82		

Yeşil örgütsel davranış ölçeğinde faktör analizi sonucunda beş adet alt boyut tespit edilmiştir. Bu boyutlar çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık boyutu olarak adlandırılmıştır. Faktör analizinde hesaplanan KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,90 olarak tespit edilmiştir. Katsayı yapılan 103 adet anketin faktör yapısını orta koymak için yeterli

olacağının göstergesidir. Ayrıca faktör yapılarının anlamlılığının test edildiği Bartlett küresellik testi sonucuna göre ($p=0,001$, $p<0,05$) elde edilen boyutlar yapısal açıdan geçerlidir. Faktör analizi sonucunda elde edilen bulgular, ölçeğin orijinalini (581-590; Erbaşı, 2019: 1-23) desteklemiş ve yeşil örgütsel davranış ölçeği maddelerinden herhangi birinin çıkarılmasına gerek kalmamıştır.

Çevresel duyarlılık boyutu açıklanan varyansın %17'sini açıkladığı ve iç tutarlılık düzeyinin 0,81 düzeyinde olduğu, çevresel katılım boyutu açıklanan varyansın %18'ini açıkladığı ve iç tutarlılık düzeyinin 0,83 düzeyinde olduğu, ekonomik duyarlılık boyutu açıklanan varyansın %17'sini açıkladığı ve iç tutarlılık düzeyinin 0,81 düzeyinde olduğu, yeşil satın alma boyutu açıklanan varyansın %16'sını açıkladığı ve iç tutarlılık düzeyinin 0,82 düzeyinde olduğu, teknolojik duyarlılık boyutu açıklanan varyansın %16'sını açıkladığı ve iç tutarlılık düzeyinin 0,82 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Toplam açıklanan varyansın %84 olduğu ve genel olarak ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Alt Boyutların Karşılaştırılması

Boyutlar	x	s.s.	p	Fark
Çevresel Duyarlılık (1)	4.33	0.59		
Çevresel Katılım (2)	4.06	0.58	0.01	1>2,3,4,5
Ekonomik Duyarlılık (3)	4.05	0.63		
Yeşil Satın alma (4)	4.02	0.60		
Teknolojik Duyarlılık (5)	4.14	0.48		

Alt boyutlar arasında bir kıyaslama yapıldığında katılımcıların çevresel duyarlılık düzeylerinin çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerine göre daha yüksek düzeylerde olduğu tespit edilmiştir ($p=0,01$, $p<0,05$). Elde edilen bu sonuç Akbaba (2019;650) tarafından yapılan turizm sektöründe 294 iş görene anket tekniği kullanılarak yapılan araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Yapılan bu çalışmada katılımcıların çevresel duyarlılık düzeyleri en yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Genel olarak katılımcıların çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin oldukça yüksek düzeylerde olduğu, boyutların ortalama puanlarının 4 puan (5 puan üzerinden) üzerinde olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Katılımcıların Özellikleri

Cinsiyet	n	% Yüzde
Erkek	78	75.7
Kadın	25	24.3
İşyerindeki Konum		
Müdür	67	65.0

Yardımcı		
Müdür	36	35.0
Yaş		
26-35	20	19.4
36-45	44	42.7
46 ve üzeri	39	37.9
Hizmet Yılı		
6-10 yıl	65	63.1
11-15 yıl	14	13.6
15 yıl ve üzeri	24	23.3
Okul Tipi		
İlköğretim	71	58.9
Lise	15	14.6
Okul Öncesi	17	16.5

Katılımcıların %76'sının erkek ve %24'nün kadın, %65'nin müdür yardımcısı ve %35'nin müdür, %19'nun 26-35 yaş, %43'nün 36-45 yaş, %38'nin 46 yaş ve üzerinde, %63'nün 6-10 yıl arasında, %14'nün 11-15 yıl arasında ve %23'nün 15 yıl ve üzerinde çalışma yılına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Boyutlar ve Cinsiyet

Boyutlar	Cinsiyet	n	X	s.s.	p
Çevresel Duyarlılık	Erkek	78	4.36	0.38	0.42
	Kadın	25	4.25	0.63	
Çevresel Katılım	Erkek	78	4.08	0.58	0.43
	Kadın	25	3.98	0.61	
Ekonomik Duyarlılık	Erkek	78	4.05	0.63	0.90
	Kadın	25	4.06	0.63	
Yeşil Satın alma	Erkek	78	4.03	0.60	0.74
	Kadın	25	3.98	0.63	
Teknolojik Duyarlılık	Erkek	78	4.15	0.45	0.63
	Kadın	25	4.10	0.55	

Katılımcıların cinsiyetlerine göre boyutlara karşılık duyarlılık düzeyleri incelendiğinde; kadın ve erkek katılımcıların çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin farklı olmadığı görülmüştür. Çevresel duyarlılık ($p=0,42$; $p>0,05$), çevresel katılım ($p=0,43$; $p>0,05$), ekonomik duyarlılık (0,90; $p>0,05$), yeşil satın alma (0,74; $p>0,05$), teknolojik duyarlılık (0,63; $p>0,05$). Elde edilen bu sonuç Özalp (40; 2019) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile farklılık göstermektedir. Söz konusu çalışmada kadınların yeşil örgütsel davranış tutumlarının erkeklere oranla daha yüksek seviyede olduğu sonucu elde edilmiştir. Mevcut çalışmada duyarlılık düzeylerinin aynı olması katılımcıların eğitim durumlarından kaynaklandığı ifade edilebilir. Aynı eğitim seviyesine sahip bireylerin çevresel duyarlılıklarının da birbirine yakın olabileceği sonucuna varılabilir.

Tablo 5: Boyutlar ve İşyerindeki Konum

Boyutlar	İşyerindeki Konum	n	X	s.s.	p
Çevresel Duyarlılık	Müdür yrd.	67	4.34	0.55	0.85
	Müdür	36	4.32	0.67	

Çevresel Katılım	Müdür yrd.	67	4.03	0.58	0.53	0.69
	Müdür	36	4.11	0.60	0.60	
Ekonomik Duyarlılık	Müdür yrd.	67	4.07	0.59	0.66	
	Müdür	36	4.02	0.69		0.69
Yeşil Satın alma	Müdür yrd.	67	4.04	0.56	0.80	
	Müdür	36	3.98	0.69		0.69
Teknolojik Duyarlılık	Müdür yrd.	67	4.13	0.48	0.80	
	Müdür	36	4.16	0.48		0.48

Katılımcıların iş yerindeki konumlarına göre çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin farklı düzeylerde olmadığı, okul müdürü veya müdür yardımcısı olarak görev yapan katılımcıların çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin farklı olmadığı görülmüştür. Çevresel duyarlılık (0,85; $p>0,05$), çevresel katılım (0,53; $p>0,05$), ekonomik duyarlılık (0,69; $p>0,05$), yeşil satın alma (0,66; $p>0,05$), teknolojik duyarlılık (0,80; $p>0,05$).

Tablo 6: Boyutlar ve Yaş

Boyutlar	Yaş	n	X	s.s.	p
Çevresel Duyarlılık	26-35	20	4.38	0.44	0.45
	36-45	44	4.39	0.35	
	46 ve üzeri	39	4.24	0.70	
Çevresel Katılım	26-35	20	4.25	0.40	0.16
	36-45	44	4.07	0.56	
	46 ve üzeri	39	3.94	0.67	
Ekonomik Duyarlılık	26-35	20	4.27	0.56	0.13
	36-45	44	4.06	0.60	
	46 ve üzeri	39	3.92	0.66	
Yeşil Satın alma	26-35	20	4.25	0.44	0.10
	36-45	44	4.03	0.57	
	46 ve üzeri	39	3.89	0.68	
Teknolojik Duyarlılık	26-35	20	4.07	0.51	0.74
	36-45	44	4.16	0.45	
	46 ve üzeri	39	4.16	0.49	

Katılımcıların yaşlarına göre çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin farklı düzeylerde olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada 26-35 yaş, 36-45 yaş ve 46 yaş üzerinde olan katılımcıların çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin farklı olmadığı görülmüştür. Çevresel duyarlılık (0,45; $p>0,05$), çevresel katılım (0,16; $p>0,05$), ekonomik duyarlılık (0,13; $p>0,05$), yeşil satın alma (0,10; $p>0,05$), teknolojik duyarlılık (0,74; $p>0,05$). Bu sonuç, Özalp'ın (41; 2019) yaptığı araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Söz konusu çalışmada yeşil örgütsel davranışın yaş değişkenine göre anlamlı bir fark olmadığı sonucunu elde etmiştir.

Tablo 7: Boyutlar ve Çalışma Yılı

Boyutlar	Çalışma yılı	n	X	s.s.	p
Çevresel	6-10	65	4.35	0.56	0.12
	11-15	14	4.56	0.63	

Duyarlılık	15 yıl ve üzeri	24	4.15	0.63	0.60
	6-10	65	4.07	0.56	
Çevresel Katılım	11-15	14	4.14	0.61	0.68
	15 yıl ve üzeri	24	3.96	0.65	
Ekonomik Duyarlılık	6-10	65	4.07	0.63	0.70
	11-15	14	3.91	0.57	
Yeşil Satın alma	15 yıl ve üzeri	24	4.07	0.67	0.89
	6-10	65	4.05	0.58	
Teknolojik Duyarlılık	11-15	14	3.90	0.60	0.89
	15 yıl ve üzeri	24	4.01	0.67	
Teknolojik Duyarlılık	6-10	65	4.12	0.50	0.89
	11-15	14	4.19	0.42	
Teknolojik Duyarlılık	15 yıl ve üzeri	24	4.15	0.45	0.89
	6-10	65	4.12	0.50	

Katılımcıların çalışma yıllarına göre çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin farklı düzeylerde olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada 6-10 yıl, 11-15 yıl ve 15 yıl üzerinde çalışma kıdemine sahip olan katılımcıların çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin farklı olmadığı görülmüştür.

Çevresel duyarlılık (0,12; $p>0,05$), çevresel katılım (0,60; $p>0,05$), ekonomik duyarlılık (0,68; $p>0,05$), yeşil satın alma (0,70; $p>0,05$), teknolojik duyarlılık (0,89; $p>0,05$). Bu sonuç Özalp (45; 2019) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmada işgörenlerin yeşil örgütsel davranışlarının çalışma yıllarına göre farklılık göstermediği sonucu elde edilmiştir.

Tablo 8: Boyutlar ve Okul Tipi

Boyutlar	Okul tipi	n	X	s.s.	p
Çevresel Duyarlılık	İlköğretim	71	4.32	0.64	0.17
	Lise	15	4.33	0.59	
	Okul öncesi	17	4.37	0.37	
Çevresel Katılım	İlköğretim	71	4.09	0.61	0.66
	Lise	15	3.91	0.63	
	Okul öncesi	17	4.04	0.41	
Ekonomik Duyarlılık	İlköğretim	71	4.06	0.69	0.45
	Lise	15	3.91	0.55	
	Okul öncesi	17	4.15	0.36	
Yeşil Satın alma	İlköğretim	71	4.02	0.67	0.29
	Lise	15	3.89	0.52	
	Okul öncesi	17	4.12	0.27	
Teknolojik Duyarlılık	İlköğretim	71	4.12	0.52	0.81
	Lise	15	4.27	0.39	
	Okul öncesi	17	4.13	0.35	

Katılımcıların görev yaptığı okul tiplerinin göre çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin farklı düzeylerde olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada ilköğretim, lise ve okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan katılımcıların çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin farklı olmadığı görülmüştür. Çevresel duyarlılık (0,17; $p>0,05$), çevresel katılım (0,66; $p>0,05$), ekonomik duyarlılık (0,45; $p>0,05$), yeşil satın alma (0,29; $p>0,05$), teknolojik duyarlılık (0,81; $p>0,05$).

Tablo 9: Yeşil Örgütsel Davranış Ölçeği Alt Boyutlarının İncelenmesi

Çevresel Duyarlılık	r	1			
	p				
Çevresel-Katılım	r	0.533**	1		
	p	0.01			
Ekonomik Duyarlılık	r	0.301**	0.609**	1	
	p	0.01	0.01		
Yeşil-Satınalma	r	0.447**	0.573**	0.888**	1
	p	0.01	0.01	0.01	
Teknolojik-Duyarlılık	r	0.14	-0.04	-0.39	-0.35
	P	0.16	0.69	0.01	0.01

Katılımcıların çevresel duyarlılık düzeyleri ile çevresel katılım düzeyleri arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,533$, $p=0,01$).

Katılımcıların çevresel duyarlılık düzeyleri ile ekonomik duyarlılık düzeyleri arasında pozitif, zayıf düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,301$, $p=0,01$).

Katılımcıların çevresel duyarlılık düzeyleri ile yeşil satın alma düzeyleri arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,447$, $p=0,01$).

Katılımcıların çevresel duyarlılık ve teknolojik duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı ilişki olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Katılımcıların çevresel katılım ve ekonomik duyarlılık düzeyleri arasında pozitif, güçlü düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,609$, $p=0,01$).

Katılımcıların çevresel katılım ve yeşil satın alma düzeyleri arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,573$, $p=0,01$).

Katılımcıların çevresel katılım ve teknolojik duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı ilişki olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

4. Sonuç ve Öneriler

Yaşadığımız yüzyılda teknoloji, makineleşme, iletişim, ulaşım ve üretim alanında yaşanan hızlı gelişme ve ilerleme insanoğlunun hayatını kolaylaştırmakta, konforunu artırmakta ve ihtiyaçların giderilmesi konusunda değişik alternatifler sunmaktadır. Teknolojinin hızı her geçen gün artmakta, bugün yeni olan bir ürün kısa süre sonra eskieyebilmektedir. Teknoloji, üretim ve hizmet alanında yaşanan bu gelişmeler daha fazla kaynak kullanımını gerektirmektedir. Kullanılan bu kaynakların önemli bir kısmının doğal çevreden elde edildiği, doğal çevrede sınırlı miktarda bulunan bu kaynakların hızla tüketildiği bir gerçektir. Diğer taraftan örgütler bu kaynakları kullanmakla yetinmeyip, faaliyetleri sonrası oluşan atıkları da doğal çevreye salmakta, dolayısıyla doğal çevreye zarar

vermektedir. Sonuç olarak ekolojik dengeyi bozabilmektedir.

Doğal çevrenin ve ekolojik dengenin bozulması sonucu oluşan sorunlar ve bunlara yönelik çözüm yolları son dönemlerde insanoğlunun gündemine oturmuş, araştırmacılar konu ile ilgili çalışmalarına hız vermiş, kamu yöneticileri de çevrenin korunması ile ilgili yasal düzenlemeleri yürürlüğe geçirmiştir. Kamu sektöründe çalışan yöneticilerde yürürlüğe konulan bu yasal düzenlemelerle birlikte hizmet verdikleri kitlenin de beklentilerini dikkate alarak kamu kaynaklarını etkin, verimli ve tasarruflu kullanmak, kaynakları kullanırken doğal çevreyi dikkate almak durumunda kalmışlardır. Bu yeni süreç kamu ve özel sektör yöneticilerini işletme kaynaklarını daha tasarruflu kullanmaya, çevreye karşı daha duyarlı olmaya, doğal çevrenin korunması için daha çok çaba sarf etmeye zorlamıştır.

Kamu sektöründe hizmet veren ve ülkenin hemen hemen her yerleşim bölgesinde bulunan kurumlardan biri de Millî Eğitim Bakanlığına bağlı örgün eğitim kurumlarıdır. Bu çalışmanın amacı; eğitim işletmelerinde faaliyette bulunan yöneticilerin yeşil örgütsel davranışlarını belirlemek, bir başka ifade ile okul yöneticilerinin çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerini ölçmek, bu konudaki tutumlarını belirlemek, ilgili literatüre katkı sunmak, konu ile ilgili bir tartışma ortamı yaratabilmektir.

Araştırma sonucunda elde edilen sonuçlardan biri; alt boyutlar arasında bir kıyaslama yapıldığında katılımcıların çevresel duyarlılık düzeylerinin çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerine göre daha yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir ($p=0,01$, $p<0,05$). Bu sonuç Akbaba (2019; 642) tarafından yapılan çalışma ile paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışma da katılımcıların en fazla çevresel duyarlılık boyutuna duyarlı oldukları sonucu elde edilmiştir.

Genel olarak katılımcıların çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerinin oldukça yüksek düzeylerde olduğu, boyutların ortalama puanlarının 4 puan (5 puan üzerinden) üzerinde olduğu görülmüştür. Bu sonucun ortaya çıkmasında okul yöneticilerinin her birinin en az lisans mezunu olmalarından, çevre tahribatı ve ekolojik dengenin öneminden haberdar olmalarından kaynaklandığı ifade edilebilir. Eğitim seviyesi arttıkça bireylerin çevreye karşı duyarlılığı, ekolojik dengenin korunması, doğal kaynaklara ve kaynakların kullanımında verimliliğe ve tasarrufa önem verdiği, okul yöneticilerinin faaliyetleri sonucu oluşan atıklarında doğal çevreye en az zararlı salınması konusunda duyarlı oldukları sonucuna ulaşılabilir. Elde edilen bu veriden yola çıkarak doğal çevrenin korunması ve doğal kaynakların tasarruflu ve verimli kullanımı konusunda duyarlı ve bilinçli bir toplum ve iş görenler için önemli bir hususun bireylerin eğitimi olduğunu ifade edebiliriz. Doğal çevrenin ve doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillerin ihtiyaç duyacağı bir doğal çevreyi miras olarak bırakma konusunda verilecek eğitimlerin, okul yöneticilerinin bilinç düzeyini artırabileceği, kullandıkları kaynakları çevresel duyarlılık, ekonomik duyarlılık, çevresel katılım, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık ilkelerine uygun bir şekilde kullanacakları sonucuna varılabilir. Eğitim seviyesinin artırılması ile doğal çevre ve

doğal kaynakların önemi konusunda okul yöneticilerinin daha fazla bilgi sahibi olabileceği, kaynakların tükenmesi ve ekolojik dengenin bozulması sonucunda insanoğlunun karşılaşabileceği tehlikelerin farkına varma noktasında daha duyarlı bir seviyede olabilecekleri sonucuna varılabilmektedir. Okul yöneticilerinin doğal çevreye ve kaynaklara karşı, çevresel duyarlılık, çevresel katılım, ekonomik duyarlılık, yeşil satın alma ve teknolojik duyarlılık düzeylerini artırmak ve farkındalıklarını artırmak için konu ile ilgili eğitim seviyelerinin artırılması önerilebilir. Bu sonuç, Yiğit (2017; 69) tarafından yapılan çalışma ile örtüşmektedir. Yapılan çalışmada iş görenlerin çevresel duyarlılıklarının artması ve konu ile ilgili farkındalıklarının oluşturulması için yöneticilerin yol göstermesi ve iş görenlerini bu konuda eğitmeleri sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte Ones ve Dilchert (2012: 444-466) yaptıkları çalışma sonucunda, örgütlerin sürdürülebilir bir çevreye katkı sağlamalarının önemli aşamalarından birinin iş görenlere rehberlik yapılması ve yönlendirilmeleri gerektiği sonucunu elde etmişlerdir.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer sonuç; okul yöneticilerinin çevresel duyarlılık düzeyleri ile çevresel katılım düzeyleri arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,533$, $p=0,01$). Çevresel duyarlılık davranışı, iş yerinde kullanılan enerjinin gereksiz yere kullanılmasını engellemeyi, enerji kaynaklarının fazla kullanılmasına yol açan malzemelerin değiştirilmesi veya kullanımdan çıkarılmasını, geri dönüşüme kazandırılma imkânı olan malzemelerin muhafaza edilmesi ve ilgili yerlere gönderilmesini, atık malzemelerin kullanılması ve değerlendirilmesini, su ve elektrik kaynaklarının tasarruflu kullanımını ifade eder. Çevresel duyarlılık davranışını gösteren yöneticiler, bu davranışlarını doğal çevreyi koruma istek ve çabaları, doğal çevreye duyarlı olan örgütleri tercih etmeleri, örgüt çatısı altında çalışan iş görenlere doğal çevreye zarar verecek davranışlarda bulunulmasını engellemeye çalışmak istemektedirler. Bununla birlikte yöneticilere, ortaklara ve diğer paydaşlara çevrenin korunması konusunda öneriler sunmaları, çevrenin korunmasına yönelik faaliyetlere katılım sağlamaları, örgüt yönetimi ve kamu yönetimi tarafından konulan yasal uygulamalara uyma çabaları şeklinde devam ettirmeleri bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olabileceği ifade edilebilir. Bir başka ifade ile çevresel duyarlılık boyutu işletmenin iç yapısı ile ilgili hassasiyeti, çevresel katılım bu hassasiyetin devamı ve korunması ile ilgili faaliyetleri kapsadığı ifade edilebilir. Bu nedenle örgüt yöneticilerinin bu konuda iş görenlere yol göstermeleri ve örnek davranışlar sergilemeleri, özellikle çevre ile ilgili yasal mevzuata uygun davranış sergilemeleri diğer iş görenlere de örnek teşkil edebilecek, çevresel duyarlılık ve çevresel katılım davranışlarının iş görenler arasında yaygınlaşmasını katkı sunabilecektir.

Araştırmanın sonuçlarından biri de katılımcıların çevresel duyarlılık düzeyleri ile ekonomik duyarlılık düzeyleri arasında pozitif, zayıf düzeyde ve anlamlı ilişki olduğudur ($r=0,301$, $p=0,01$). İş ortamında gün ışığından yararlanmayı, eldeki kaynaklardan tam kapasite ile faydalanmayı, kullanılan enerji kaynakları ile ilgili ortaya çıkabilecek kayıpların en aza indirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, ulaşım sürecinde toplu taşıma araçlarının tercih edilmesini ifade eden ekonomik duyarlılık davranışını gösteren yöneticilerin bununla birlikte örgüt

çatısı altında kullanılan başta enerji kaynakları olmak üzere tüm kaynakların verimli ve etkin kullanımını da sağlamak istemeleri ve bu yönde çaba harcamaları bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olabileceği sonucuna varılabilir. Ekonomik duyarlılık ve çevresel duyarlılık kavramları örgütler için önem arz eden maliyet kavramını da etkileyebilmektedir. Bu nedenle örgüt ortamında ekonomik duyarlılık ve çevresel duyarlılık davranışlarının örgüt kültürünün bir parçası haline getirilmesi ve bu davranışların teşvik edilip gerekirse ödüllendirilmesi önem kazanmaktadır.

Katılımcıların Çevresel duyarlılık düzeyleri ile yeşil satın alma düzeyleri arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,447$, $p=0,01$). Örgütsel çatı altında çalışan işgörenlerin her türlü kaynakların tasarruflu kullanılması ve doğal çevreye en az derecede zarar verecek şekilde kullanımına özen göstermeleri, bu düşünce ve davranışlarını ihtiyaçlarını giderme amacıyla ürün satın alırken de göstermeleri, bir başka ifade ile işgörenlerin çevreye karşı duyarlı olma davranışlarını ürün satın alırken çevreye duyarlı, doğaya en az zarar veren ürünleri tercih etmeleri bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğunu ifade edebiliriz. Bu sonuç Zainudun ve arkadaşları (2013; 866) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile paralellik arz etmektedir. Söz konusu araştırma sonucunda; bireylerin yeşil ürünleri satınalma ve tüketmelerinde çevre konusunda sahip olunan bilginin önemli bir etken olduğu verisi elde edilmiştir.

Katılımcıların çevresel katılım ve ekonomik duyarlılık düzeyleri arasında pozitif, güçlü düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,609$, $p=0,01$). Okul yöneticilerinin doğal çevreye zarar verecek davranışlardan kaçınması ve çevrenin korunması faaliyetlerine katılım sağlaması ve bu düşünce ve davranışlarını mevcut kaynakları kullanırken devam ettirmeleri, özellikle enerji kaynaklarını tasarruflu kullanma çabası bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Buna göre okul yöneticilerinin seçimi ve atamasında istenilen birtakım özelliklerle birlikte çevresel katılım ve ekonomik duyarlılıklarını da dikkate almak önem arz etmektedir.

Katılımcıların çevresel katılım ve yeşil satın alma düzeyleri arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,573$, $p=0,01$). Katılımcıların başta çevrenin korunması ile ilgili yasal düzenlemelere uyma olmak üzere, çevreye zarar verecek davranışlardan kaçınma çabaları ve doğal çevreye duyarlı olan örgütlerin seçilmesi ile ilgili davranış ve faaliyetlerini, ekonomik faaliyetleri sürecinde devam ettirmek istemeleri, çevreye duyarlı örgütlerin ürünlerini tercih etmeleri, tüketim sonrası çevreyi koruyan örgütlerin ürünlerini satın alma davranışı göstermeleri bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilebilir. Bu sonuç Mostafa (2007; 445) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Yapılan bu çalışmada tüketicilerin yeşil satınalma davranışı ile doğal çevreyi koruma davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.

Bu sonuca göre örgütler eğitim camiasının büyüklüğünü de dikkate alarak özellikle okul yöneticilerinin faaliyetlerini icra ederken kullandıkları ürünlerin çevreye vereceği zararı dikkate almaları ve doğal çevre ile uyum sağlayan ürün üretmeleri gerekmektedir

Son dönemlerde insanoğlunun gündemindeki maddelerin ilk sıralarında yer alan daha yaşanabilir bir dünya ve daha temiz çevre fikri, doğal çevrenin korunması ve kaynaklarının dikkatli kullanılmasını önemli hale getirmiştir. Ancak bu fikrin hayat bulması ve gerçekleşebilmesi için yaşadığımız süreç içinde sadece bireylerin değil aynı zamanda kamu ve özel sektörde faaliyette bulunan örgütlerin de doğal çevrenin korunması konusunda daha dikkatli ve özenli olmaları gerektiği bir gerçektir. Yaşadığımız yüzyılda yaşanan iklim değişiklikleri, doğal afetler ve çevre kirlenmesinin başlıca sebeplerinden biri örgütlerin doğal kaynak kullanımında görülen artıştır. Daha yaşanabilir bir dünya ve daha temiz çevre için sadece örgütler değil aynı zamanda örgüt çatısı altında çalışan iş görenlerinde doğal çevre ve doğal kaynakların kullanımını konusunda duyarlı olmaları ve doğal çevreyi koruyacak davranışları göstermeleri, kullanılan kaynakların tasarruflu kullanımına özen göstermeleri gerekmektedir.

Elde edilen tüm veriler ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilebilir.

- (i) Okul yöneticilerinin doğal çevreyi koruma ve kaynakları tasarruflu kullanma konusunda duyarlılıklarını ve becerilerini geliştirmek amacıyla eğitilmesini kamu yöneticileri bir politika haline getirmelidirler.

Belirli bir eğitim almış, çevre, iklim, ekolojik denge ve doğal kaynakların sınırlı olduğu konularında bilgi sahibi olan okul yöneticilerinin işyerinde kullandıkları kaynakları daha bilinçli ve tasarruflu kullanacağı bir gerçektir. Bu nedenle çevresel duyarlılık, çevresel katılım, teknolojik ve ekonomik duyarlılık konularında okul yöneticilerinin duyarlılıklarını artırmak amacıyla temel eğitim ve yükseköğretim safhalarında çevre bilincini geliştirecek müfredatlara yer verilmelidir.

- (ii) Özellikle örgütsel kaynakların tasarruflu bir şekilde kullanımını sağlamak amacıyla hizmet içi eğitim programlarının uygulanması okul yöneticilerinin ekonomik duyarlılıklarını artıracaktır.
- (iii) Doğal çevreye karşı duyarlı olmak ve doğal çevreye zarar vermemek okul yöneticilerini aynı sahada faaliyet gösteren diğer yöneticilerden farklı kılacaktır. Bu farklılık hizmet verilen hedef kitle nezdinde de olumlu bir kurumsal imajın oluşmasına katkı sağlayabilecektir. Okul yöneticileri birlikte çalıştığı iş görenlerin de çevresel duyarlılığını artırmak için rol model olmalıdırlar.
- (iv) Okul yöneticileri eğitim hizmeti sürecinde ve sonrasında doğal kaynakları tasarruflu kullanmak ve hizmet sonrası doğal çevreyi korumak veya en az zararı vermek, bu uygulamaları eğitim örgütünün bir politikası haline getirmeleri gerekmektedir.
- (v) Yeşil örgütsel davranış konusunda okul yöneticilerinin özen göstermeleri gereken bir diğer husus hizmet sonrası ortaya çıkan atıkların zararsız hale getirilmesi veya geri dönüşüm yolu ile tekrar kullanıma

kazandırılması amacıyla çalışmalar yürütmeleridir. Hizmet sonrası ortaya çıkan atıkların tekrar kullanıma kazandırılması bir taraftan doğal kaynakların tüketim oranını düşürmekte, diğer taraftan okul kaynaklarının da tekrar kullanılarak tasarruf sağlanabilmektedir. Bu konuda özellikle okul ortamında oluşan atıkların ayrıştırılması ve bu şekilde ilgili yerlere sevk edilmesi önemlidir.

- (vi) Yeşil örgütsel davranışın örgüt içinde yaygınlaşması ve iş görenler nezdinde kabul görebilmesi için, okul yöneticilerin bu konuda bir örgüt kültürü oluşturmaları, yeşil işletme strateji ve uygulamalarını işletmenin bir felsefesi haline getirmeleri gerekmektedir.
- (vii) Okulların kuruluş yerinin seçimi, çevreye zarar vermeyecek şekilde tasarımı ve inşası da okul yöneticilerinin doğal çevrenin korunması açısından başvurabilecekleri bir diğer yöntemdir. Eğitim kurumunun kuruluş yerinin doğal çevreye zarar vermeyecek bölgelerde seçimi, özellikle doğal çevre ve kaynakları (hava kalitesi, su kaynakları) kirletmeyecek şekilde tasarımı atılacak önemli adımlardan biri olabilir.
- (viii) Okul yöneticilerinin doğal kaynaklar ve çevrenin korunması ile ilgili atacakları önemli adımlardan biri de yenilenebilir enerji kaynaklarının (rüzgâr, su, güneş) kullanımınıdır. Yenilenebilir enerji kaynak kullanımını bir taraftan çevreye minimum düzeyde zarar verirken diğer taraftan okul maliyetlerinde bir avantaj yaratabilecektir.
- (ix) Enerji tasarrufunun sağlanması için gün ışığından mümkün mertebe fazla yararlanılmalı. Gerekirse çalışma saatleri buna uygun hale getirilmelidir.
- (x) Ekonomik duyarlılık, çevresel duyarlılık, çevresel katılım ve yeşil satınalma davranışları okul kültürünün bir parçası haline getirilmelidir.
- (xi) Eğitim hizmeti yerine getirilirken tasarruflu araç ve malzemelerin kullanımı özendirilmelidir. Atık malzemelerin dönüşüm yolu ile kazandırılmasına dikkat edilmelidir.
- (xii) Okul yöneticilerinin seçimi ve atamasında kaynakların tasarruflu kullanımı ve çevresel katılım duyarlılığı konularında eğitim almış veya faaliyetlerde bulunmuş olan adaylara pozitif ayrımcılık yapılmalıdır.
- (xiii) Okul ortamında gereksiz kullanılan enerjinin önüne geçilmelidir.
- (xiv) Eğitim hizmeti için ihtiyaç duyulan malzemelerin alınmasında yeşil satınalma davranışı sergilenmelidir.
- (xv) Yöneticiler tarafından yapılan iş tanımlarında yeşil örgütsel davranış tanımlarına da yer verilmesi, okul çalışanlarının bu konuda daha duyarlı olmalarını sağlayabilecektir.
- (xvi) Doğal çevrenin korunması için çıkarılan hukuki düzenlemelere uyum sağlanmalıdır.
- (xvii) Okul yöneticileri doğal çevreye karşı sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerekmektedir.

- (xviii) Okul yöneticileri karar alma süreçlerinde doğal çevreyi dikkate almaları gerekmektedir.
- (xix) Güncel olarak değerlendirildiğinde yeşil örgütsel davranış konusunda gerek kamu gerekse özel sektör iş görenlerinin istenilen düzeyde duyarlılık göstermediği düşünülmektedir. Bu nedenle yöneticiler işgörenlerin de çevresel duyarlılıklarını artırmak için programlar düzenlemelidir.

Araştırmacılar imalat, hizmet, sağlık ve turizm gibi farklı sektörlerde özellikle sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde konu ile ilgili daha büyük evrende karşılaştırmalı araştırmalar yaparak, sektörlerin bu konudaki eğilimlerini belirleyip, daha temiz ve daha sürdürülebilir bir çevre için çözüm yolları belirlemelidir. Diğer taraftan araştırma sadece bir merkezdeki resmi okullarda yapılmıştır. Ülkede bulunan tüm okullar araştırmalara dahil edilerek genişletilebilir.

Araştırma maliyet ve zaman kısıtlılığından dolayı sadece Şırnak ili Cizre İlçesinde resmi okullarda görev yapan okul yöneticilerini kapsamaktadır. İlgili alan yazında erişime açık kaynakların ve araştırmaların az olması bir diğer kısıtlayıcı unsurdur.

Kaynakça

- Akbaba, M. (2019) Örgütsel Adalet İşgörenlerin Yeşil Örgütsel Davranışını Etkiler mi? Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2019 Cilt 21 Sayı 2 (641-660)
- Aydın, E. (2012). Orhon Yazıtları (Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor). Konya: Kömen Yayınları. Bayraktutan, Y., İnmez İ. (2017) Çevre Sorunları, Uluslararası Ticaret ve Kuruluş Yeri Tercihleri, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Eylül 2017, Cilt:3, Sayı:3.
- Dünya Sağlık Örgütü <https://www.who.int/>; (08.08.2019)
- Erbaşı, A. (2018) Yeşil Örgütsel Davranış: Özgün Bir Ölçek Geliştirme, 6. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı 2-3 Kasım 2018 / Isparta
- Erbaşı, A. (2019). Yeşil Örgütsel Davranış Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Istanbul Management Journal*, (86), 1-23. Retrieved from
- Eriçok, B., (2014) Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması Ve Ekonomisi Yüksek Lisans Programı Okul Yöneticilerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Yönetimsel Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2014.
- Gökbunar, A., R., (1995), İşletmelerin Çevrenin Korunmasında Sosyal Sorumluluğu, *Ekoloji Çevre Dergisi*, 1995, S:14, syf.5
- Görmez, K. (1997): *Çevre Sorunları ve Türkiye*, Gazi Kitabevi Yayınları:45, Ankara, 2. Baskı.
- Haden, S. S. P., Oyler, J. D., & Humphreys, J. H. (2009). Historical, Practical, and Theoretical Perspectives on Green Management: An Exploratory Analysis.

- Management Decision*, 47(7), 1041-1055. <https://doi.org/10.1108/00251740910978287>
- Hart, S.L. (2008). “Yeşilleşmenin Ötesi: Sürdürülebilir Bir Dünya İçin Stratejiler”, *Yeşil İş Stratejisi* (çev: Ahmet Kardam), *Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler*, Mess Yayıncılık, 2008, İstanbul.
- Kahraman, N., & Türkay, O. (2014). *Turizm ve çevre*. Detay Yayıncılık.
- Karakuş, G., ve Erdirençelebi. M. (2018). İşletmelerin Yeşil Yönetim Algılarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi Journal of Business Research-Turk* 10/4 (2018) 681-704
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. (2005) *Çevre Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kim, A., Kim, Y., Han, K., Jackson, S., & Ployhart, R. E. (2014). Multilevel influences on voluntary workplace green behavior: individual differences, leader behavior, and coworker advocacy. *Journal of Management*. doi: 10.1177/0149206314547386.
- Koçarslan, H. (2015) İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Bilincinde Çevre Duyarlılığının Yeşil Pazarlama Üzerine Etkileri, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*
- Lee, J. J., Gemba, K., Kodama, F. (2006). Analyzing the innovation process for environmental performance improvement. *Technological Forecasting and Social Change*, 73(3), 290-301.
- Mesmer-Magnus, J., Viswesvaran, C., and Wiernik, B.M. (2012). The Role of Commitment in Bridging The Gap Between Organizational Sustainability and Environmental Sustainability. In S. E. Jackson, D.S. Ones, and S. Dilchert (Eds.), *Managing HR for environmental sustainability*, 155-186. San Francisco, Jossey-Bass/Wiley.
- Milli Eğitim Bakanlığı, http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361 (05.02.2020).
- Mishra, P., Sharma, P. (2010), “Green Marketing in India: Emerging Opportunities and Challenges”, *Journal of Science and Management Education*, Volume.3, (9-14).
- Molina-Azorin, J. F., Claver-Cortes, E., Lopez-Gamero, M. D. ve Tari, J. J. (2009). Green Management and Financial Performance: a Literature Review. *Management Decision*, 47(7), 1080-1100. <https://doi.org/10.1108/00251740910978313>.
- Mostafa, M.M., (2007). “A hierarchical analysis of the green consciousness of the Egyptian consumer”, *Psychology and Marketing*, Vol.24, No.5, 445-473.
- Ones, D.S., and Dilchert, S. (2012). *Environmental Sustainability at Work: A Call to Action*. *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, 5, 444-466.
- Özalp, Ö. (2019) Otel Çalışanlarının Yeşil Örgüt İklimi Algılarının Yeşil Örgütsel Davranışları Üzerine Etkisi, *Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm*

- İşletmeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi
- Ritter, Agata M., Borchardt, M., Vaccaro, Guilherme L.R., Pereira, Giancarlo M., Almeida, F. (2015), "Motivations for promoting the consumption of green products in an emerging country: exploring attitudes of Brazilian consumers", *Journal of Cleaner Production*, Volume.106, (507-520).
- Shrivastava, P. (1995). "Ecocentric Management For A Risk Society", *Academy of Management Review*, 20/1, 118-137
- Siegel, D. S. (2009). Green Management Matters Only If It Yields More Green: An Economic/Strategic Perspective. *Academy of Management Perspectives*, 23(3), 5–16. <https://doi.org/10.5465/AMP.2009.43479260>
- Simula, H., Lehtimäki, T., & Salo, J. (2009). Managing Greenness in Technology Marketing. *Journal of Systems and Information Technology*, 11(4), 331–346. <https://doi.org/10.1108/13287260911002486>
- Stern, P.C. (2000). Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 407-424.
- Straughan, R., James A. R. (1999), "Environmental Segmentation Alternatives: A Look at Green Consumer Behavior in The New Millennium", *Journal of Consumer Marketing*, Vol.16, N.6:558-575.
- Sürdürülebilir kalkınma Dünya zirvesi Türkiye ulusal raporu www.resmigazete.gov.tr . (06.11.2019).
- Sürdürülebilir Kalkınma Türkiye Ulusal Raporu (2002): Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile T.C. Çevre Bakanlığı Ortak Projesi, İş Dünyası ve Sanayi, Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi, baskı: MAS AŞ, 1. basım: Aralık, 2002, Ankara.
- Tekin, T. (1968). *A Grammar Of Orkhon Turkic*. Bloomington: Indiana University
- Tıraş, H., (2002). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme K.S.İ. Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:2, Sayı:2,2002, S.57-73.
- Torunoğlu, E., Koparal, A. S., Tezcan, Ü., Göncü, S. (2013). *Çevre Sorunları ve Politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Ünal, S., Sefer A. (2001) *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. İkinci basım. İstanbul: Marmara Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaa Birimi, 2001.
- Varinli, İ. (2000). Pazarlama Ahlakı ve Kayseri'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Yöneticilerinin Pazarlama Ahlakına İlişkin Değerlendirmeleri, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:15.
- www.meb.gov.tr. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticileri Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, (18.09.2019)
- Yılmaz, K. (2006). Örgütlerin Sosyal Sorumlulukları: Kavramsal Bir Çözümleme, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, .65-79. (<http://efd.mehmetakif.edu.tr/arsiv/Aralik2006/sayi12/65-79.pdf>). [15.08.2019].
- Yiğit, B. (2017) Örgütsel Davranışta Yeni Bir Yaklaşım: Yeşil İş gören Davranışı, Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler Dergisi, Volume: I Issue:1, 67-70.
- Zainudin, A., Saripah, A.L., Mohd Shukri, O., Yeop Hussin, B., (2013). "From research to practice: role of environmental knowledge in creating pro-environmental residents", *Asia Pacific International Conference on Environment-Behavior Studies*, University of Westminster, London, 4-6 September, *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 105, 866-874, online: www.sciencedirect.com.

668 Araştırma Makalesi • Research Article

Ortaokul Öğrencilerinin Ay'ın Evreleri ve Hareketleri ile İlgili Bilişsel Yapılarına Sorgulama Temelli Öğretimin Etkisi

Effects of Inquiry Based Learning on Secondary School Students' Cognitive Structures Related to the Moon's Phases and Movements

Ayberk Bostan Sarıoğlan,^{a,*} Derya Fatih^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2320-9427

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6888-5269

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ocak 2020

Düzeltilme tarihi: 06 Mart 2020

Kabul tarihi: 19 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Ay'ın Evreleri ve Hareketleri

Sorgulama Temelli Öğretim

Ortaokul Öğrencileri

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin Ay'ın evreleri ve hareketleriyle ilgili bilişsel yapılarına sorgulama temelli öğretimin etkilerini araştırmaktır. Çalışmada “yarı deneysel desenin” ön test–son test deney gruplu modeli kullanılmıştır. Bu araştırma 5. sınıfta öğrenim gören 75 öğrenci ile yürütülmüştür. Kontrol grubunda, Fen bilimleri dersi öğretim programına uygun dersler işlenmiştir. Deney grubunda sorgulama temelli öğrenme yaklaşımı kullanılmıştır. Her iki gruba öğretim öncesi ve sonrası açık uçlu sorulardan oluşan kavram testi uygulanmıştır, dereceli puanlama anahtarı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin Ay'ın hareketleri ve evreleri konusu ile ilgili kavram yanlışlarına sahip oldukları ve deney grubundaki öğrencilerin bilişsel yapılarının kontrol grubundakilere göre daha fazla değişim gösterdiği belirlenmiştir. Bu çalışmanın sorgulama temelli öğrenme üzerine yapılacak yeni araştırmalara yol göstereceği ve katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 January 2020

Received in revised form 06 March 2020

Accepted 19 March 2020

Keywords:

Moon Phases and Movements

Inquiry Based Learning

Secondary School Students

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate effects of inquiry-based learning on secondary school students' cognitive structures related to the Moon's phases and movements. In order to obtain data, pretest-posttest experimental group model of the quasi-experimental model was used. This research was carried out with 75 students studying in the 5th grade. In the control group, teaching approach according to science program was applied. In the experimental group, science teaching based on inquiry based learning approach was applied. Both groups were given the concept test consisting of open-ended questions before and after teaching. The data were graded with rubric and analysed. According to the results of the study, it has seen that the students have misconceptions about the Moon's phases and movements and that the positive increase in the cognitive structures of the experimental group students was higher than the control group. It is hoped that this study will guide and contribute to new research on inquiry-based learning.

1. Giriş

Dünyanın dört bir yanında eğitimciler öğretim programlarını yenileme çabasına girmişler ve öğrencilerini bilimsel bilgiyi etkin kullanan bireyler olarak yetiştirmeyi hedeflemişlerdir (Gormally, Brickman, Hallar ve Armstrong, 2009). Ülkemizde de fen bilimleri öğretim

programları, bireyin öğrenme sürecinde aktif rol alan, kendi öğrenmelerinden sorumlu olan, bilgiyi zihninde yapılandırmasına fırsat ve olanak sağlayan bir yaklaşım olan araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımını benimsemişlerdir (MEB, 2013; MEB, 2018). Sorgulamaya dayalı öğretim, geleneksel öğretimin farklı bir şekilde, merak ederek, sorgulayarak bilgileri analiz ederek,

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: abostan@balikesir.edu.tr

bireylerin zihinlerinde bilgiyi yapılandırdığı öğretim süreci olarak tanımlanmaktadır (Karamustafaoğlu ve Havuz, 2016). Sorgulama temelli eğitimde “temelinde açık uçlu sorulara dayanan, öğrenci merkezli, öğrencilerin uygulamalı etkinliklerle meşgul oldukları bir sınıf” (Colburn, 2000) yer almaktadır. Amerika’daki Ulusal Araştırma Konseyi (NRC)’nde araştırma ve sorgulama temelli öğrenme, öğrenciler tarafından gözlemlerin yapıldığı, soruların sorulduğu, konuyla ilgili var olan bilgilerin kitaplar ve diğer kaynaklardan araştırıldığı, araştırmaların planlandığı, bilgilerin deneysel bulgularla karşılaştırıldığı, bilgi toplamak, analiz etmek ve yorumlamak için araç-gereçlerin işe koşulduğu, varsayımların, açıklamaların ve sonuçların ortaya konulduğu ve tartışıldığı çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanmıştır (NRC, 2000). Araştırmaya dayalı öğrenme yeni bir yöntem değildir. Temellerini John Dewey atmıştır ve bu yöntemde soru sormak çok önemlidir. Fakat bu sorular rastgele değil, öğrencide merak uyandıran, araştırma ve sorgulamaya yönlendiren ve zihinsel becerilerini kullanacağı sorular olmalıdır (Karamustafaoğlu ve Yaman, 2011). Öğrenme ortamları düzenlenirken öğretmenler bu unsurlara dikkat etmelidir. Sorgulamaya dayalı öğrenme ortamları, öğrencilerin anlamlı öğrenmesine yardım edecek, bilimin doğasını anlamalarına fırsat sağlayacak ve Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını geliştirecek şekilde tasarlanmalıdır (Hofstain, Shore ve Kipnis, 2004). Çünkü araştırma ve sorgulamaya dayalı öğretim yapılan sınıflarda öğrencilerin bireysel olarak ve arkadaşları ile yaptıkları etkinlikler hem Fen Bilimleri dersine olan ilgiyi hem de öğrenmenin kalıcılığını artırır (Tatar ve Kuru, 2006).

Çok sayıda bilim insanı yaptığı araştırmalarda, araştırma ve sorgulama temelli öğretimin öğrencilerin başarıları üzerinde geleneksel öğretimden çok daha etkili olduğunu savunmuşlardır (Akpullukçu ve Günay, 2013; Aktamış, Hiğde ve Özden, 2016; Bozkurt, 2012; Celik ve Cavas, 2012; Geban, Askar ve Ozkan, 1992; Gençtürk ve Türkmen, 2007; Karamustafaoğlu ve Havuz, 2016; Kaya ve Yılmaz, 2016; Kızılaslan, Sözbilir ve Yaşar, 2012; Tatar ve Kuru, 2006). Sorgulamaya dayalı öğrenmenin Fen bilimleri derslerini eğlenceli hale getirdiği sonuçlarına ise Gençtürk ve Türkmen (2007), Akpullukçu ve Günay (2013); Mao ve Chang, (1998); Sakar (2010) gibi birçok araştırmacının çalışmasında ulaşılmıştır. Sorgulama temelli öğretimin öğrencilerin bilişsel yapıları üzerinde etkili olduğu yapılan çalışmalarda da görülmektedir. Kurt (2013) bilişsel yapıyı, öğrencilerin zihinlerinde uzun süreli belleğindeki kavramların ilişkilerini simgeleyen ve varsayıma dayanan bir yapı olarak tanımlamaktadır.

Bailey ve Staler (2003), Trumper (2006) astronomi bilimi için tüm bilimlerin en eskisidir ifadesini kullanmışlardır. Günlük yaşamda karşılaşılan hemen her olayın astronomi bilimiyle ilgili olması astronomiye olan ilgiyi daha da artırarak eşsiz bir bilim dalı haline getirmektedir (Taşcan, 2013). Astronomi çok eski bir bilim dalıdır ancak sınıflarda okutulmaya başlaması çok uzun yıllar almıştır. Dünya’yı ve etrafındaki gök cisimleriyle etkileşimlerini incelemek insanoğlunun en çok merak ettiği konular arasında yer almaktadır (Öztürk ve Uçar, 2012). Astronomiye karşı olan ilginin çok büyük olması astronomi biliminin yer aldığı Fen Bilimleri dersine karşı olan ilgi ve tutumu da arttırmaktadır. Birçok ülke öğrencilere Fen Bilimlerini sevdirmek ve Fen Bilimlerine yönlendirmek için astronomiyi bir araç olarak

kullanmaktadırlar (Tunca, 2002). Astronomi ile uğraşan öğrenciler çok yönlü düşünebildikleri için bilgiyi öğrenirken ezberlemek yerine kavrayarak öğrenirler (Günseçen, 2002). Bu sebepten dolayı astronomi biliminin fen öğretimi için ayrıca bir önemi vardır. Astronominin geçmişten günümüze en çok merak edilen ve ilgilenilen bilimlerin başında gelmesi hem yurtiçinde hem de yurt dışında birçok bilimsel çalışmaya konu olmasına sebep olmuştur. Astronominin bir konusu olan Ay’ın evreleri ve hareketleri ile ilgili yapılmış çalışmalara aşağıda yer verilmektedir.

Bisard, Arons, Francek ve Nelson (1994) çalışmalarında ortaokul ve üniversite öğrencileri ile çalışmış ve Ay’ın evreleri ile ilgili kavram yanlışlarını tespit etmeye çalışmıştır. Ay’ın evrelerinin sebebini Dünya’nın gölgesinin Ay’a vurmasından, bulutlardan ve Güneş açısından kaynaklanmasından dolayı olduğu kavram yanlışlarını tespit etmiştir. Collison (1993) yaptığı çalışmada öğretmen adayları ile çalışmıştır. Dünya, Güneş ve Ay ile ilgili kavramsal anlama düzeylerini araştırmış ve bazı soyut kavramların anlaşılmasının zor olduğundan bahsederek Ay’ın evrelerinin de bu soyut konulardan olduğunu söylemiştir ve geliştirdiği Dünya, Güneş ve Ay modeli ile bu konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır. Marshall (2003) çalışmasında lise öğrencileriyle çalışmış ve Ay’ın evreleriyle ilgili kavram yanlışlarını gidermeyi amaçlamıştır. Çalışması sonucunda Ay’ın evrelerinin oluşma sebebini Dünya’nın gölgesi ve bulutlardan dolayı olduğu kavram yanlışları ile karşılaşmıştır. Sarrazine (2005) de Marshall (2003) gibi Ay’ın evreleriyle ilgili kavram yanlışları üzerine çalışmıştır fakat Marshall’dan farklı olarak planetaryum ve çoklu zekâ öğretiminin öğrenmeye etkisini araştırmıştır. İklimin, hava olaylarının, Dünya’nın eksen eğiminin, yerçekimi ve gelgit olaylarının ve Ay’ın kendi yapısından kaynaklanan gaz ve toz bulutlarından dolayı kavram yanlışlarını tespit etmiştir ve bu yanlışların giderilmesinde planetaryumun etkili olduğunu savunmuştur. Skam (1994) çalışmasında öğretmen adaylarının Ay’ın evreleri konusundaki kavram yanlışlarını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda, Güneş’in Dünya’ya en yakın gezegen olduğu ve Ay’ın Dünya etrafında bir tam turunun bir hafta olduğu kavram yanlışlarını ile karşılaşmıştır. Bu kavram yanlışlarının en büyük sebebini öğretimin yetersiz olmasına bağlamıştır. Trumper (2000) da üniversite öğrencilerinin Ay’ın evreleri ile ilgili bilişsel yapıları üzerine çalışmıştır. Çalışma sonunda öğrencilerin Ay’ın evreleri ve gelgit olayı ile ilgili kavram yanlışları olduğunu tespit etmiştir. Trumper (2006) Ay’ın evreleri ve Güneş, Dünya ve Ay hareketleri ile ilgili kavramsal değişimleri incelemiştir. Öğretimi yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı ile gerçekleştirmiş ve öğretimin deney grubu lehine anlamlı bir fark oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Trundle, Atwood ve Christopher (2002) Ay’ın evreleri konusuna sorgulama temelli öğretimin etkisini araştırmışlardır. Çalışmalarında nitel araştırma tekniklerini kullanmışlardır. Öğretmen adaylarının kavram yanlışları olduğunu ve iki boyutlu çizimlerin öğrenmelere bir etkisi olmadığı kanısına varmışlardır. Trundle, Atwood ve Christopher (2007) dördüncü sınıf öğrencileri ile çalışmışlar ve Ay’ın evreleri konusunu model kullanarak anlatmışlardır. Son testin sonucuna göre yapılan öğretimin etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Zeilik, Schaun ve Mattern (1998)’de Ay’ın

evreleri konusunu işlerken iş birliğine dayalı yöntemin etkililiğini araştırmış, öğrencilerde bazı kavram yanılığları olduğunu ve iş birliğine dayalı öğretimin bu kavram yanılığlarının bazılarının giderilmesinde etkili olurken bazı yanılığların da direnç gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Ay'ın hareketleri ve evreleri ile ilgili yurtiçinde yapılan bazı çalışmalar aşağıda yer almaktadır. Bostan-Sarioğlan ve Bayırlı (2017) yaptıkları çalışmada altıncı sınıf öğrencileri ile çalışmışlar ve sorgulamaya dayalı öğretiminin Ay'ın evreleri konusunda öğrencilerin kavramsal anlamalarına etkisini incelemişlerdir. Öğrencilere uygulama öncesi ve sonrası kavram testi uygulamışlar ve çalışma sonucunda sorgulamaya dayalı öğretim modelinin Ay'ın evreleri kavramı ile ilgili öğrencilerin bilimsel cevap vermelerinde etkili olduğunu belirlemişlerdir. Ezberci (2014) yedinci sınıf öğrencilerinin üst kavramsal faaliyetleri aktif hale getirici etkinliklerle desteklenmiş 5E öğrenme döngüsü modelinin, geleneksel öğretim ve 5E öğrenme döngüsü modeliyle karşılaştırarak Ay'ın evreleri konusunu anlamalarını ve astronomiye karşı olan tutumlarını incelemiştir. Araştırma sonunda öğrencilerin astronomiye karşı tutumlarında fark bulunmazken, 5E öğrenme döngüsü modeline göre yaptığı öğretim uygulamalarından sonra Ay'ın evreleri konusundaki kavramsal anlamalarında anlamlı bir fark olduğunu tespit etmiştir. Karadağ (2018) diğer çalışmalardan farklı olarak altıncı sınıfta öğrenim gören işitme engelli öğrencilerle çalışmıştır. Ay'ın evreleri ve evrelerin oluşum sebepleri konusundaki kavramsal anlama düzeylerini belirlemek ve bilgisayar destekli sorgulamaya dayalı öğretim yönteminin işitme engelli öğrencilerin kavramsal değişimlerine etkisini incelemiştir. Analizleri sonucunda Ay'ın evreleri konusunda sahip olunan kavramsal anlama düzeylerini belirleyerek, öğretim öncesi kavram yanılığları çoğunlukta iken öğretim sonrasında kavram yanılığlarında azalma, bilimsel kavramalarda artış tespit etmiştir. Öztürk (2011)'ün yaptığı çalışmasında altıncı ve sekizinci sınıf öğrencilerinin Ay'ın evreleri konusunda var olan kavram yanılığlarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Öğretimde iş birliğine dayalı öğretimin etkisini araştırmıştır. Yaptığı analizler sonucu öğrencilerin Dünya, Güneş ve Ay'ın büyüklüklerini kavrayamadıklarını ve Ay'ın evrelerinin oluşma sebebinin bulutlardan kaynaklandığı gibi kavram yanılığları tespit etmiştir.

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin Ay'ın evreleri ve hareketleri ile ilgili bilişsel yapılarına sorgulama temelli öğretimin etkilerini araştırmaktır. Öğretim öncesinde ve sonrasında deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin cevapları birbiri ile karşılaştırılarak öğretimin etkilerinin ortaya çıkarılması ve olası kavram yanılığlarının tespit edilmesi ayrıca öğretim sonrası bu yanılığların giderilmesi ise araştırmanın bir diğer amacıdır.

Alan yazın incelendiğinde astronomi alanında uluslararası alan yazında çok sayıda çalışmaya rastlandığı halde ulusal alan yazında bu kavramlara ilişkin daha az çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Özellikle astronomi konularından Ay'ın evreleri ile ilgili öğrencilerin bilişsel yapılarını belirlemeye yönelik daha fazla sayıda çalışma yapılırken öğretim çalışmalarının daha az sayıda olduğu görülmektedir. Literatürdeki Ay'ın evreleri ile ilgili yapılan çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada Ay'ın evreleri ve hareketleri ile ilgili öğrencilerin kavram yanılığlarını ortaya çıkararak, bilişsel yapılarına sorgulama temelli öğretimin

etkisi incelenmiştir. İlk kez 2018 yılı Fen Bilimleri ders programında astronomi konuları ilk ünite olarak yer almaktadır. Önceki Fen Bilimleri ders programlarında astronomi konuları her zaman en son ünite olarak yer almaktadır. Sorgulama temelli öğretimi destekleyen öğretim etkinlikleri 5E öğretim modeline göre planlanmıştır. Ay'ın evreleri ve hareketleri konusunu öğrenmede ve kavram yanılığlarının giderilmesinde yapılan bu öğretimin etkililiği araştırılacaktır.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin analizi ve öğretimin uygulanması hakkında bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada verilerin elde edilmesi için "yarı deneysel modelin" ön test-son test deney gruplu modeli kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2001). Deneysel yöntem, herhangi bir durumu inceleyerek, değişkenler arasındaki ilişkileri tespit edip sonuçlarının karşılaştırılması için kullanılır (Ekiz, 2003). Büyüköztürk'e (2001) göre deneysel model değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini tespit etmek için kullanılır. Bu çalışma, deney ve kontrol gruplarında uygulanan farklı iki öğretim modelinin öğrencilerin bilişsel yapıları üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması yönünde gerçekeştirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu olarak, Türkiye'nin büyük şehirlerinden birinde bulunan bir devlet okulu seçilmiştir. Bu ortaokulda beşinci sınıf düzeyinde iki şube bulunmaktadır ve bu nedenle her iki şube de araştırmaya dahil edilmiştir. şubeler deney ve kontrol grubu olarak belirlenirken, tesadüfi olarak atanmışlardır. Deney grubunda 39 öğrenci, kontrol grubunda 36 öğrenci yer almaktadır. Deney grubunda 21 kız, 18 erkek öğrenci; kontrol grubunda 19 kız, 17 erkek öğrenci bulunmaktadır. Aşağıda Tablo 1'de deney ve kontrol grubunda gerçekeştirilen işlemler açıklanmaktadır.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Grubu Uygulama şeması

Grup	Deney öncesi	işlem	Deney sonrası
Kontrol grubu	Kavram Testi Ön Test	MEB öğretim programına göre düzenlenmiş öğretim (Sekiz ders)	Kavram Testi Son Test
Deney grubu	Kavram Testi Ön Test + Ön görüşme	Sorgulama temelli öğretim (Sekiz ders)	Kavram Testi Son Test + Son görüşme

Deney grubunda araştırmacılar tarafından tasarlanan sorgulama temelli 5E öğrenme modeline uygun olarak dersler işlenmiştir. Bu derslerde Ay'ın evreleri ile ilgili öğrenciler gruplar içerisinde çalışmalarını yürütmüştür. Kontrol grubunda dersler ders kitabı temel alınarak işlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırma kapsamında veri toplama araçları olarak kullanılan kavram testi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu hakkında bilgi verilmektedir.

2.3.1. Kavram Testi

Ay'ın evreleri ve hareketleri ile ilgili öğrencilerin bilişsel yapılarını ortaya çıkarmak için araştırmacılar tarafından açık uçlu sorulardan oluşan Kavram Testi hazırlanmıştır. Bu test hazırlanırken öncelikle pilot uygulama için beş açık uçlu sorudan oluşan bir test hazırlanmıştır. Bu test 60 altıncı sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Pilot uygulamadan elde edilen veriler analiz edildikten sonra analiz sonuçları ve soruların anlaşılabilirliği üzerine iki fen bilgisi alanı doktoralı ve bir fizik eğitimi alanı doktoralı toplam üç uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Bu görüşler sonunda kazanımlara uygun olmayan iki soru elenmiş ve diğer soru metinlerinde varsa anlaşılmayan ifadeler düzeltilmiş, toplamda Ay'ın evreleri ve hareketleri ile ilgili üç açık uçlu soru içeren kavram testine son hali verilmiştir. Sorulardan birinde öğrencilerden çizim yapmaları istenmektedir. Kavram testi soruları hazırlanırken, Bostan (2008); Küçüközer, Bostan ve Işıldak (2010) ve Trumper'ın (2001) çalışmalarında kullandıkları Astronomi Tanı Testi'nden (Astronomy Diagnostic Test) yararlanılmıştır.

2.3.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırmada öğrencilerin öğretim öncesinde ve sonrasında Ay'ın evreleri ve hareketleri ile ilgili bilişsel yapılarını belirlemek ve uygulanan kavram testinde yer alan sorulara vermiş oldukları cevaplar hakkında detaylı bilgi edinebilmek için yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken araştırmacılar tarafından da sorular eklenerek Trundle, Atwood ve Chistopher'ın (2002) da kullandığı formdan yararlanılmıştır. Kullanılan sorular Ay'ın evreleri ve hareketleri kazanımlarını ortaya çıkaracak nitelikte öğrencilerin hazır bulunuşlukları da dikkate alınarak uyarlanmıştır. Aynı zamanda bu sorular öğrencilere sorulurken Güneş, Dünya ve Ay'ı temsil eden resimler ve Türk bayrağı kullanılmıştır. Görüşme yapılan öğrenciler rastgele belirlenmiş ve katılımda gönüllülük göz önüne alınmıştır. Deney grubu öğrencilerinin yaklaşık %25'i (dokuz öğrenci) ile öğretim öncesi ve sonrası görüşme yapılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Kavram testi, deney ve kontrol grubundaki öğrencilere öğretim öncesi ve öğretim sonrası birer ders saati süresince uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler için öğrencilerin sorulara rahatça cevap verebilecekleri bir ortam seçilmiş ve görüşmelerin her biri yaklaşık 15 dakika sürmüştür. Görüşme boyunca öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar öğrencilerin izni alındıktan sonra ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

2.5.1. Kavram Testinin Analizi

Bu araştırmada uygulanan kavram testi tamamen açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Öğrencilerin bu açık uçlu sorulara verdikleri cevapları analiz ederken de önceden belirlenen kategorilere göre kodlamak mümkün değildir (Driver ve

Easley, 1978). Öğrenci cevaplarını okurken analiz için kullanılacak kategoriler ortaya çıkmış ve her öğrencinin cevabı hangi kategoriye giriyorsa o başlığın altına yazılmıştır. Aşağıdaki Tablo 2'de dereceli puanlama anahtarı içeriği hakkında bilgi verilmektedir.

Tablo 2. Dereceli Puanlama Anahtarı Kodlama Karşılıkları

Dereceler	Yanıt içeriği
Tam doğru	Doğru cevap ve doğru açıklama
Kısmi doğru	Doğru ama eksik cevap
Bilimsel olarak kabul edilemez yanıtlar	Kavram yanlışları veya hatalı fikirler
Kodlanamaz	Konu ile ilişkili olmayan cevaplar
Yanıtsız	Cevap yok

Çizim sorusunda öğrencilerin cevapları tam doğru çizim, kısmi doğru çizim, bilimsel olarak kabul edilemez çizim, kodlanamayan çizim ve çizim yok kategorileri altında analiz edilmiştir. Öğrencilerin açık uçlu sorulara ve çizim sorusuna verdikleri cevapların analizinde güvenilirliği sağlamak için iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız veri analizi yapılmıştır. Deney ve kontrol grubundaki öğrencilere öğretim öncesi ve öğretim sonrası uygulanan kavram testindeki toplamda 450 açık uçlu sorunun analizinde araştırmacılar 409 soruda fikir birliğine varırken, 41 soruda fikir ayrılığına düşmüştür. Araştırmacılar arası görüş birliği %91 olarak hesaplanmıştır. Bu oran veri analizinin güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 1994).

2.5.2. Yarı-Yapılandırılmış Görüşmelerin Analizi

Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınıp doğrudan yazılı hale getirilmiştir. Elde edilen veriler, öğrencilerin kavram testine verdikleri cevapları destekleyecek bir şekilde gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma yapılırken kavram testi için kullanılan dereceli puanlama anahtarındaki dereceler esas alınmış ve görüşme verilerinin analizi yapılırken öğrenci cevapları bu derecelerin altına yazılmıştır. Yapılan görüşmenin öğretim öncesi veya sonrası mı gerçekleştiğini göstermek için ise kodlamanın başına öğretim öncesi ise ÖÖ, öğretim sonrası ise ÖS kodu eklenmiştir. Örneğin; deney grubundaki Ö1 kodlu öğrencinin öğretim sonrası görüşme verileri ÖSÖ1 şeklinde kodlanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin kavramsal anlama testinde yer alan sorulara verdikleri cevapların ve yarı-yapılandırılmış görüşme verilerinin analizinden elde edilen bulgular yer almaktadır. Aşağıda kavram testi 1. sorusunun analizinden elde edilen bulgular sunulmaktadır:

Çalışma grubuna uygulanan kavram testinin birinci sorusunda "Ay'ı farklı şekillerde görme nedenimiz nedir?

Cevabınızı açıklayınız." sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin vermiş oldukları cevapların sayıları ve yüzde değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kavram Testinin 1. Sorusundan Elde Edilen Bulgular

YANIT KATEGORİLERİ	Deney Grubu N (%)		Kontrol Grubu N (%)	
	Ö.T	S.T	Ö.T	S.T
A. Bilimsel olarak kabul edilebilir yanıtlar				
1. Tam doğru	0	1(2,7)	1(2,7)	1(2,7)
2. Kısmi doğru	19(48,7)	31(79,4)	10(27,7)	31(86,1)
TOPLAM	19(48,7)	32(82)	11(30,5)	32(88,8)
B. Bilimsel olarak kabul edilemez yanıtlar				
Ay'ın şekilleri çoktur	4(10,2)	0	3(8,3)	1(2,7)
Güneş Ay'ın farklı yerlerini aydınlattığı için farklı görünür	5(12,8)	1(2,5)	7(19,4)	2(5,5)
Önüne bulut geçtiği için	3(7,6)	0	1(2,7)	0
Ay ilk önce farklıdır, çoğalarak dolunay olur. Dolunay olduğu zaman birde dolunay olmadığı zaman vardır.	2(5,12)	0	1(2,7)	1(2,7)
Ay ve güneş tutulması olduğu için	1(2,5)	0	0	0
Hem dünyanın hem de Güneş'in etrafında döner	1(2,5)	4(10,2)	1(2,7)	2(5,5)
Dünya Ay'ın önüne geçtiği için	1(2,5)	0	0	0
Ay Güneş'in önüne geçer, Ay Güneş'i takip eder, Ay'ın karanlık yüzü bize gelir	1(2,5)	0	0	0
Dünya ile Ay aynı hızda olduğu için	0	2(5,1)	0	0
Ay'ın bir tarafı karanlık olduğu için	0	1(2,5)	0	0
Güneş'in önüne Dünya geçtiği için	0	1(2,5)	0	0
Günlerin kısalması ve zamanın değişmesinden dolayı	3(7,6)	0	1(2,7)	0
Hava durumundan dolayı	0	0	2(5,5)	0
Gece ve gündüz olduğu için	0	0	1(2,7)	1(2,7)
TOPLAM	21(53,8)	9(23)	17(47,2)	7(19,4)
C. Kodlanamaz	1(2,5)	2(5,1)	1(2,7)	1(2,7)
D. Yanıtsız	0	0	5(13,8)	0
TOPLAM	39(100)	39(100)	36(100)	36(100)

Tablo 3 incelendiğinde kontrol grubunda ön testte ve son testte bir öğrenci, deney grubunda ise son testte sadece bir öğrenci “Dünya Güneş'in etrafında dolandığı ve Ay da Dünya'nın etrafında dolandığı için Ay'ı farklı açılardan görürüz” cevabını vererek tablodaki tam doğru yanıt kategorisinde yer almıştır.

İki grupta da öğrenciler kısmi doğru yanıtlardan en çok “Ay ve Dünya döndüğü için Ay'ın şekli de yönü de değişir” cevabını vermişlerdir. Bu yanıtı deney grubundan 15 öğrenci ön testte, 12 öğrenci ise son testte; kontrol grubundan sekiz öğrenci ön testte, 12 öğrenci ise son testte vermiştir. Bir sonraki sık karşılaşılan cevaplardan birisi ise “Ay bir ışık kaynağı değildir. Ay Güneş'i yansıtır, Güneş'e göre Ay nerede durursa ona göre şekli değişir” cevabıdır. Bu cevaba benzer açıklamayı ön testte deney ve kontrol grubundan sırası ile dört ve bir öğrenci; son testte ise 15 ve 13 öğrenci vermiştir. Bazı öğrenciler ise bu soruyu Ay'ın evreleri ile açıklamışlardır ve “Ay'ın evreleri vardır, güne göre evreleri değişir” cevabını vermişlerdir. Bu cevabı son testte deney grubundan üç, kontrol grubundan dört öğrenci vermiştir. Ön testte her iki grup da bu olayı Ay'ın evreleri ile bağdaştırmamışlardır. Bilimsel olarak kabul edilen cevaplar incelendiğinde deney grubunda ön testte 19, son testte 32 öğrenci iken; kontrol grubunda ön testte 11, son testte 32 öğrenci bu kategoride yer almıştır.

Bu soru için öğrencilerden birçok bilimsel olmayan yanıt da gelmiştir. Bunlardan bazıları incelenirse “Ay'ın şekilleri çoktur” cevabını kontrol ve deney grubundan sırasıyla ön testte üç ve dört öğrenci, kontrol grubundan son testte bir

öğrenci vermiştir. “Önüne bulut geçtiği için Ay farklı görünür” cevabı her iki grupta sadece ön testte verilmiştir ve bu sayı kontrol grubunda bir, deney grubunda ise üç öğrencidir. Son testte ise bu kavram yanılığına sahip iki grupta da öğrenci bulunmamaktadır. İki grupta da Ay'ın farklı görünmesinin sebebinin sadece Güneş ile alakalı veya günlerin kısalması ya da zaman değişimi olduğunu düşünen öğrenciler yoğun olarak bulunmaktadır. Deney grubundaki öğrencilerin cevapları incelendiğinde “Ay'ın şekilleri çoktur,” “Önüne bulut geçtiği için”, “Ay ve Güneş tutulması olduğu için”, “Ay Güneş'in önüne geçer /Ay Güneş'i takip eder /Ay'ın karanlık yüzü bize gelir”, “Günlerin kısalması ve zamanın değişmesinden dolayı” kavram yanılığları sadece ön testte tespit edilmiştir. Son testte bu kavram yanılığlarına rastlanılmamıştır. Kontrol grubundaki öğrencilerde ise “Önüne bulut geçtiği için”, “Günlerin kısalması ve zamanın değişmesinden dolayı” ve “Hava durumundan dolayı” kavram yanılığları sadece ön testte bulunmaktadır. Ay'ın farklı görünmesinin sebebinin sadece hava durumuyla ve gece gündüz ile ilişkilendiren öğrenciler ise sadece kontrol grubundadır. Bilimsel kabul edilemez yanıtların toplamı incelendiğinde ise kontrol grubunda ön testte 17 öğrenciyken son testte yedi öğrenciye düşmüştür. Deney grubunda ise ön testte 21 öğrenciden son testte dokuz öğrenciye düşmüştür.

Ö32 kodlu öğrencinin öğretim öncesi ve sonrası görüşme verilerinin sunulduğu aşağıdaki kısımda kavram yanılığına ve kavramsal değişime yönelik ipuçları yer almaktadır.

Görüşmeci: Türk bayrağındaki hilali bilirsiniz. Ay bazen Türk bayrağındaki hilal gibi görünür. Bu şekilde Ay'ın farklı görünmesinin sebebi nedir?

ÖÖÖ32: Bulut Ay'ın önünü kapatır diye biliyordum ve bundan dolayı Ay'ın bazı yerlerini göremeyiz.

Görüşmeci: Ay'ın bildiğin başka isimleri var mı? Bu şekilleri sayabilir misin?

ÖÖÖ32: Yarım ayı bilirim, parkta hilali gördüm.

Görüşmeci: Bu şekilde Ay'ın farklı görünmesinin sebebi nedir?

ÖÖÖ32: Bulutlardır.

Görüşmeci: Peki bu söylediğin şekilleri çizebilir misin?

ÖÖÖ32: Çizebilirim

Ö32 öğretim öncesi çizimi:

Şekil 1. Ö32 Öğretim Öncesi Çizim

Aynı öğrencinin öğretim sonrası görüşme verileri aşağıdaki gibidir.

Görüşmeci: Türk bayrağındaki hilali bilirsiniz. Ay bazen Türk bayrağındaki hilal gibi görünür. Bu şekilde Ay'ın farklı görünmesinin sebebi nedir?

ÖSÖ32: Ay'ın böyle sürekli yer değiştirmesi ya da Dünya'nın dönmesidir. Dünya'nın dönmesi diyebilirim.

Görüşmeci: Sadece Dünya mı dönüyor?

ÖSÖ32: Hayır. Bir de Ay'ın da dönmesi ve Güneş'in de dönerken onların böyle değişik yerlerine ışık yayması

Görüşmeci: Ay'ın bildiğin başka isimleri var mı?

ÖSÖ32: Evet var.

Görüşmeci: Bu şekilleri sayabilir misin?

ÖSÖ32: İlk dördün, yeni ay, dolunay, son dördün.

Görüşmeci: söylediğin evre isimlerinin şeklini çizebilir misin?

ÖSÖ32: Çizebilirim

Ö32 öğretim sonrası çizimi:

Şekil 2. Ö32 Öğretim Sonrası Çizim

Görüşme verilerinde de görüldüğü gibi Ö32 kodlu öğrencide öğretim öncesi kavram yanlışları bulunurken öğretim sonrasında kavramsal değişim gerçekleşmiştir.

Kodlanamaz yanıtlar ise kontrol grubunda ön test ve son testte birer öğrenci iken deney grubunda ön testte iki, son testte bir öğrencidir. Ön testte kontrol grubunda beş öğrenci bu soruya bilmiyorum cevabını vererek boş bırakmıştır.

Kavram testi 2. soruda Ay'ın herhangi bir gecede görünüşü ve bu gecedeki birkaç gece sonraki görünüşü verilmiştir. Öğrencilere bu değişimin sebebi sorulmuş ve öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar aşağıda Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Kavram Testinin 2. Sorusundan Elde Edilen Bulgular

YANIT TÜRLERİ	Deney Grubu N (%)		Kontrol Grubu N (%)	
	Ö.T	S.T	Ö.T	S.T
A. Bilimsel olarak kabul edilebilir yanıtlar				
1.Tam doğru yanıt	0	0	0	0
2. Kısmi doğru yanıt	11(28,2)	18(46,1)	3(8,3)	21(58,3)
TOPLAM	11(28,2)	18(46,1)	3(8,3)	21(58,3)
B. Bilimsel olarak kabul edilemez yanıtlar				
Güneş yavaş yavaş sağa doğru kaydığı için	0	0	1(2,7)	0
Ay gökyüzünde kaydığı için	3(7,6)	4(10,2)	6(16,6)	4(11,1)
Bulutlardan dolayı	1(2,5)	0	1(2,7)	0
Yeri git gide genişlediği için	0	0	1(2,7)	0
Gökyüzüne göre	0	0	1(2,7)	0
İklimlere ve dünyanın dönüşüne bağlı	0	0	1(2,7)	0
Ay yavaşça dolunay olduğu için	2(5,1)	0	1(2,7)	1(2,7)
Güneş'in o günkü şeklidir, Ay her gece farklı olur	1(2,5)	0	1(2,7)	0
Gün içinde Ay farklı yansır, saatler geçtikçe değişir	1(2,5)	1(2,5)	1(2,7)	0
Hareket ettiği için	0	0	2(5,5)	0
Gün geçtikçe şekil değiştirir	0	0	1(2,7)	0
Gün geçtikçe gölgesi azalır	0	0	0	1(2,7)
Ay daha az gelmiş	0	0	0	1(2,7)
Ay yavaş yavaş büyür	3(7,6)	1(2,5)	0	0
Gün geçtikçe Ay değişir	0	1(2,5)	0	0
Mevsimlerden	0	1(2,5)	0	0
Ay ile Dünya Güneş arasına girdiği için	0	1(2,5)	0	0
Ay ilk önce inceler sonra değişir	1(2,5)	0	0	0
Dünya Ay ile arasına girdiği için	1(2,5)	0	0	0
Birinci şekildeki normal ay diğeri yarımaydır	1(2,5)	0	0	0
Birinci resimde Dünya uzaktır, 2. resimde yakın olabilir	1(2,5)	0	0	0
TOPLAM	15(38,4)	9(23)	17(47,2)	7(19,4)
C. Kodlanamaz	1(2,5)	2(5,1)	4(11,1)	8(22,2)
D. Yanıtsız	7(17,9)	1(2,5)	4(11,1)	0
TOPLAM	39(100)	39(100)	36(100)	36(100)

Kavram testinin 2. sorusuna deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin hiçbiri öğretim öncesi ve sonrasında tam doğru yanıt verememişlerdir. Kısmi doğru yanıtlarda ise Ay'ın şeklindeki bu değişimin Güneş ışınlarından, Dünya'nın ve Ay'ın dönmesinden ve Ay'ın evrelerinden kaynaklandığı cevapları yer almıştır. Ay'ın ve Dünya'nın dolanması cevabı grupların her iki testinde de karşılaşılmıştır. Bu cevabı veren öğrenci sayıları deney grubunun ön testinde dokuz öğrenciden, son testte 16 öğrenciye çıkarken, kontrol grubunda üç öğrenciden 16 öğrenciye çıkmıştır. Bu olayı Ay'ın evreleri ile ilişkilendiren öğrenciler iki grupta da sadece son testte olup öğrenci sayıları deney grubunda iki, kontrol grubunda beş öğrencidir. Kısmi doğru yanıt veren öğrenciler kontrol grubunu da ön testte üç öğrenciyken son

testte 21 öğrenciye çıkmıştır. Deney grubunda ise bu kategoride ön testte 11 öğrenci varken son testte 18 öğrenci vardır. Bilimsel olarak kabul edebileceğimiz tam ve kısmi yanıtların toplam sayıları incelendiğinde deney grubunun ön testinde 11 öğrenci, son testinde ise 18 öğrenci yer almaktadır. Kontrol grubunda ise bu sayı ön testte üç, son testte 21 öğrencidir.

İki grupta da öğrenciler bilimsel olmayan cevaplardan en çok "Ay gökyüzünde kaydığı için" cevabını vermişlerdir. Bu cevabı veren ön testte deney grubunda üç, kontrol grubunda altı öğrenci vardır. Son testte ise her iki grupta da bu kavram yanlıgısına sahip dörder öğrenci bulunmaktadır. "Bulutlardan dolayı", "Güneş'in o günkü şeklidir, Ay her

gece farklı olur”, kavram yanlışları iki grupta da sadece ön testte tespit edilmiştir. Öğretim sonrası her iki grupta da bu kavram yanlışlığı ile karşılaşmamıştır. “Ay yavaş yavaş büyür” kavram yanlışlığı sadece deney grubunda bulunmaktadır. Bu cevabı veren öğrenci sayısı ön testte üç öğrenci iken, son testte bir öğrencidir. “Gün geçtikçe gölgesi azalır” ve “Ay daha az gelmiş” kavram yanlışları sadece kontrol grubunun son testinde bulunurken; “mevsimlerden”, “birinci resimde Dünya uzaktır, ikinci resimde yakın olabilir” cevapları ise sadece deney grubunda karşılaşılmaktadır. Bilimsel olmayan cevap veren öğrencilerin sayıları kontrol ve deney grubunda sırasıyla ön testte 17 ve 15 öğrencidir. Bu sayılar son testte kontrol grubunda yedi iken, deney grubunda dokuz öğrenciye düşmüştür.

Bu soruyu boş bırakan öğrenciler deney grubunda kontrol grubuna göre daha fazladır. Kontrol grubunda ön testte dört öğrenci boş bırakmış, son testte boş bırakan olmamıştır. Deney grubunda ise ön testte yedi öğrenciyken, son testte bir öğrencidir. Kodlanamaz yanıtlar boş bırakılanın aksine kontrol grubunda deney grubuna göre fazladır. Kontrol grubunda ön testte dört öğrenci, son testte sekiz öğrencinin cevapları kodlanamazken; deney grubunda ön testte bir, son testte iki öğrencinin cevapları kodlanamamıştır.

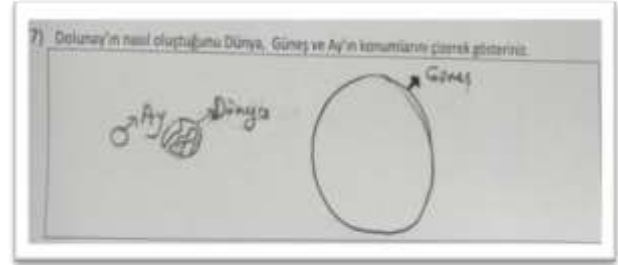
Kavram testinin 3. sorusunda “Dolunay’ın nasıl oluştuğunu Dünya, Güneş ve Ay’ın konumlarını çizerek gösteriniz.” sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin çizmiş oldukları resimlerin analizi Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Kavram Testinin 3. Sorusundan Elde Edilen Bulgular

YANIT TÜRLERİ	Deney Grubu N (%)		Kontrol Grubu N (%)	
	Ö.T	S.T	Ö.T	S.T
TESTLER				
A. Bilimsel olarak kabul edilebilir yanıtlar				
1. Tam doğru çizim	7(17,9)	16(41)	6(16,6)	15(41,6)
2. Kısmi doğru çizim	4(10,2)	0	1(2,7)	0
TOPLAM	11(28,2)	16(41)	7(19,4)	15(41,6)
B. Bilimsel olarak kabul edilemez çizim				
TOPLAM	23(58,9)	13(33,3)	24(66,6)	19(52,7)
C. Kodlanamaz	0	0	0	0
D. Çizim yok	4(10,2)	0	5(13,8)	2(5,5)
TOPLAM	39(100)	39(100)	36(100)	36(100)

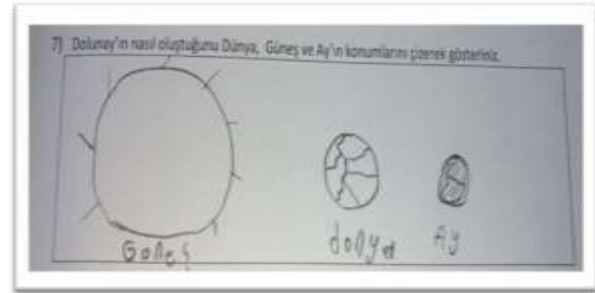
Öğrencilerin 3. soru için çizmiş oldukları resimlerin analizinden elde edilen bulgular şu şekildedir. Öncelikle Şekil 3-5’te tam doğru çizim yapan öğrencilerden bazılarının çizmiş oldukları resimler örnek olarak verilmiştir (Şekillerde büyüklük ve uzaklıklar ölçekli olmadığından tam doğru çizim demek aslında çok da uygun değildir. Fakat öğrencilerin çizimleri olayı doğru tasvir ettiği için bu çizimler tam doğru kabul edilmiştir).

Şekil 3. Deney Grubu Ö28 Ön Test 3. Soru Cevabı

Şekil 4. Deney Grubu Ö28 Son Test 3. Soru Cevabı

Aşağıda kısmi doğru çizim kategorisinde yer alan

öğrencilerden bazılarının çizmiş oldukları şekiller örnek olarak verilmiştir.

Şekil 5. Deney Grubu Ö1 Ön Test 3. Soru Cevabı

Aşağıda bilimsel olarak kabul edilemez çizimler yapan öğrencilerden bazılarının çizmiş oldukları resimler örnek olarak verilmiştir.

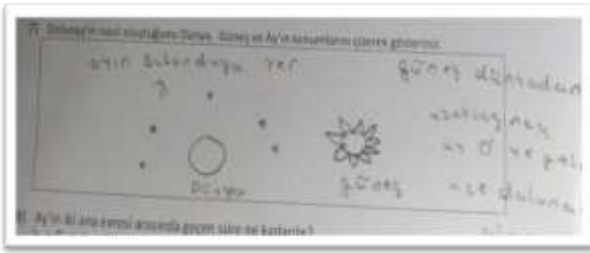
Şekil 6. Deney Grubu Ö2 Ön Test 3. Soru Cevabı

Şekil 7. Deney Grubu Ö2 Son Test 3. Soru Cevabı

Şekil 8. Kontrol Grubu Ö14 Son Test 3. Soru Cevabı

Tablo 5 incelendiğinde deney grubundan yedi öğrenci ön testte tam doğru çizim yaparken, bu sayı son testte 16 öğrenciye çıkmıştır. Kontrol grubunda ise ön testte altı, son testte ise 15 öğrencidir. Kısmi doğru çizimler iki grupta da sadece ön testte verilmiştir. Deney grubunda dört, kontrol grubunda ise bir öğrenci kısmi yanıt vermiştir. Bilimsel çizimlerin toplam değerleri incelendiğinde deney grubunda ön testte 11, son testte 16 iken kontrol grubunda ön testte yedi, son testte 15 öğrencidir.

Bilimsel olarak kabul edilemez çizimlerin geneli incelendiğinde öğrencilerin çoğunluğu Dolunay'ın oluşumunu çizerken Dünya, Güneş ve Ay'ın konumunu yanlış çizmişlerdir. Toplam frekanslar incelendiğinde deney grubunda ön testte 23 öğrenci bulunurken, son testte 13 öğrenci bulunmaktadır. Kontrol grubunda bu sayı ön testte 24, son testte 19 öğrencidir.

Bu soru ön testte deney grubu öğrencilerinden dördü tarafından boş bırakılırken, kontrol grubunda ön testte beş, son testte iki öğrenci tarafından boş bırakılmıştır.

4. Sonuç Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde öncelikle çalışmadan elde edilen sonuçlar tartışılmakta ve bu sonuçlara dayalı olarak üretilen önerilere yer verilmektedir. Bu çalışmada araştırmanın asıl sorusu "Ortaokul öğrencilerinin Ay'ın evreleri ve hareketleri ile ilgili öğrencilerin bilişsel yapılarında yer alan bilimsel fikirlerle çelişen fikirlerinin kavramsal değişim süreçlerine sorgulama temelli öğretimin etkisi var mı?" şeklindedir. Bu amaca yönelik deney ve kontrol gruplarında uygulanan öğretimin öğrencilerin bilişsel yapılarına etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın sonunda deney grubundaki öğrencilerin bilişsel yapılarının kontrol grubundaki öğrencilerden daha fazla değişim gösterdiği görülmektedir. Bu sonuca dayanarak, yapılan sorgulama temelli öğretimin öğrenci başarılarının artmasında etkili olduğu söylenebilir. Deney grubunda uygulanan sorgulama temelli öğretimin öğrencilerin bilimsel cevaplar vermelerinde etkili olduğu görülmektedir. Kontrol grubunda da öğretim sonrası bilimsel cevaplar verme oranında bir artış gözlenmektedir. Ancak deney ve kontrol gruplarındaki bilimsel cevapların sayılarına bakılacak olursa, öğretim sonrası deney grubundaki bilimsel cevaplardaki artışın daha fazla olduğu

görülmektedir. Bu iki öğretim yönteminden sorgulamaya dayalı öğretimin öğrencilerin bilişsel yapılarında daha etkili olduğu bu çalışmanın sonuçlarından birisidir. Akben ve Köseoğlu (2010); Gençtürk ve Türkmen (2007); Karamustafaoğlu ve Havuz (2016); Kayacan ve Selvi (2017); Tatar ve Kuru (2006); Memiş ve Akkaş (2016); Uçar ve Trundle (2011) çalışmalarında benzer olarak sorgulama temelli öğretimin öğrencilerin başarılarına pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın amaçlarından biri, deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerde tespit edilen Ay'ın evreleri ile ilgili kavram yanlışlarının ne olduğunu ortaya koymaktır. Araştırma sonuçları incelendiğinde hem deney hem de kontrol grubunda bazı kavram yanlışları tespit edilmiştir. "Ay'ı neden hep farklı şekilde görürüz?" ve "Ay'ın farklı görünmesinin sebebi nedir?" soruları için bazı kavram yanlışlarına ulaşılmıştır. Bu sorulara "Hep aynı görürüz." cevabı verilerek Ay'ın farklı görünmediği iddiasında bulunulmuştur. Bu kavram yanlışısına benzer bir yanlış, Karadağ'ın yapmış olduğu çalışmada (2018) da tespit edilmiştir. "Önüne bulut geçtiği için Ay'ı farklı şekillerde görürüz." kavram yanlışısının diğer çalışmalarda da en sık karşılaşılan kavram yanlışısı olduğu belirlenmiştir. Baxter (1989); Bisard, Arons, Francek ve Nelson (1994); Dunlop (2000); Karadağ (2018); Öztürk ve Uçar (2012) ve Sharp (1996) yaptıkları çalışmalarda aynı kavram yanlışısı ile karşılaşarak, yaptıkları çalışmaları bu sonucu desteklemektedir. "Hava şartlarından dolayı" kavram yanlışısı ile bu çalışmada olduğu gibi Sarrazine (2005) yaptığı çalışmada da karşılaşmıştır. Trumper'in (2006) çalışmasında tespit ettiği Ay'ın farklı görünmesinin sebebinin "Mevsimlerdeki değişimlerden dolayı" olduğu kavram yanlışısı, bu çalışmanın sonuçlarında da yer almaktadır. "Gölgesi her geçen gün azalır, Dünya'nın gölgesinden dolayı." kavram yanlışısı ise yine araştırmalarda çok sık karşılaşılan yanlışlardan birisidir. Baxter (1989); Dunlop (2000); Karadağ (2018); Kavanagh, Agan ve Sneider (2005); Sadler (1992); Marshall (2003); Trundle, Atwood ve Christopher (2002, 2007); Trumper (2001, 2006); Zeilik, Schau ve Maern (1998) yaptıkları araştırmalarda bu sonucu destekler nitelikte benzer kavram yanlışısı ile karşılaşmışlardır. "Dünya'nın konumuna göre Ay'ın uzaklaşıp yaklaşması ile farklı şekillerde görünür." yanlışısına Bekiroğlu (2007); Bisard, Arons, Francek ve Nelson (1994); Trumper (2000, 2001); Trundle, Atwood ve Christopher (2002) çalışmalarında ulaşmışlardır. "Ay'ın bir yüzü karanlık diğer yüzü aydınlıktır." kavram yanlışısına ise bu çalışmada olduğu gibi Zeilik, Schau ve Mattern (1998) yaptığı çalışmada da ortaya çıkarmıştır. "Günlerin kısılması ve zamanın değişmesinden dolayı, Ay gökyüzünde kaydığı için, Güneş ve Ay tutulmasından dolayı, gece ve gündüz olduğu için, Ay yavaş yavaş büyür." kavram yanlışları bu çalışmada ortaya çıkan diğer kavram yanlışlarıdır. Öğrencilerde karşılaşılan bu kavram yanlışlarında hem deney grubunda hem de kontrol grubunda öğretim sonrası azalma olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, her iki grupta da uygulanan öğretimin öğrencilerin bilişsel yapılarında etkili olduğu ifade edilebilir. Kavram yanlışlarındaki azalmanın deney grubundaki öğrencilerde daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle sorgulamaya dayalı öğretimin öğrencilerin Ay'ın evreleri ve hareketleri ile ilgili sahip oldukları kavram yanlışlarına ilişkin bilişsel yapılarının

değiştirilmesinde ders kitabına uygun işlenen öğretimden daha etkili olduğu söylenebilir. Ay'ın evreleri ile ilgili sadece deney grubu öğrencilerinde az sayıda da olsa öğretim sonrası karşılaşılan bazı kavram yanlışları (mevsimlerden, Ay ile Dünya Güneş arasına girdiği için vb.) da olmuştur. Az sayıda öğrencide bu kavram yanlışlarına ilişkin bilişsel yapının oluşmasında sorgulama temelli öğretimin etkili olduğu ifade edilebilir. "Gün geçtikçe gölgesi azalır ve Ay daha az gelmiş" kavram yanlışları ile sadece kontrol grubundaki az sayıdaki öğrencide öğretim sonrası karşılaşılmıştır. Kontrol grubunda gerçekleştirilen öğretimin ise bu kavram yanlışlarına yönelik bilişsel yapıların oluşmasına neden olduğu düşünülmektedir. Öğretimin kavram yanlışlarına neden olabileceği sonucu ile yapılan başka çalışmalarda da karşılaşılmıştır (Bostan-Sarioğlan ve Küçüközer, 2015; Chinn ve Brewer, 1993).

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik öneriler sunulmuştur:

Bu araştırma ortaokul öğrencileri ile yürütülmüştür. Astronomi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde en çok üniversite düzeyindeki öğrenciler ve öğretmen adayları ile yapıldığı görülmüştür. Öğrenciler bilişsel yapılarını küçük yaşlarda oluşturmaya başladıkları için bu alanda yapılan çalışmalara anaokulu düzeyinden başlanmalıdır ve buna benzer çalışmalar öğretimin her kademesinde yapılmalıdır. Küçük yaşlarda ortaya çıkan astronomi konularındaki kavram yanlışlarının ileride de değiştirilmesi oldukça zor olduğu için bu kavram yanlışlarının ortaya çıkarılması ve giderilmesi üzerinde önemle durulmalıdır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde astronomi konularının öğrenilmesinde uygulanan öğretim yönteminin çok etkili olduğu görülmüştür. Öğretim öncesinde öğrencilerin bilişsel yapıları belirlenerek, uygulanacak öğretim etkinlikleri her öğretim seviyesine uygun olarak düzenlenmelidir. Astronominin çeşitli kavramlarının öğretiminde sorgulama temelli öğretimin farklı türlerinin kullanıldığı çalışmalar yürütülebilir.

Kaynakça

- Akben, N. ve Köseoğlu, F. (2010). İlköğretim 5. sınıf yoğunluk konusunda bilimsel sorgulamaya dayalı laboratuvar etkinliği örneği. *NWSA: Education Sciences*, 5(3), 1281-1289.
- Akpulluğu, S. ve Günay, Y. (2013). Fen ve teknoloji dersinde araştırmaya dayalı öğrenme ortamının öğrencilerin akademik başarı, hatırda tutma düzeyi ve tutumlarına etkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 14(1), 67-89.
- Aktamış, H., Hiğde, E., & Özden, B. (2016). Effects of the inquiry-based learning method on students' achievement, science process skills and attitudes towards science: A meta-analysis science. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 13(4), 248-261.
- Bailey, J. M., & Staler T. F. (2003). A review of astronomy education reseach. *Astronomy Education Review*, 2(2), 20-45.
- Baxter, J. (1989). Children's understanding of familiar astronomical events. *International Journal of Science Education*, 11, 502-513.

- Bekiroğlu, F. (2007). Effects of model-based teaching on pre-service physics teachers' conceptions of the moon, moon phases and other lunar phenomena. *International Journal of Science Education*, 29(5), 555-593.
- Bisard, W. J., Arons, R. H., Francek, M. A., & Nelson, B. D. (1994). Assessing selected physical science and earth science misconceptions of middle school through university preservice teachers: Breaking the science misconception cycle. *Journal of College Science Teaching*, 24, 38-42.
- Bostan, A. (2008). *Farklı yaş grubu öğrencilerinin astronominin bazı temel kavramlarına ilişkin düşünceleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Bostan-Sarioğlan, A., & Küçüközer, H. (2015). From elementary to university students' ideas about causes of the seasons. *Journal of Turkish Science Education*, 12(2), 3-20.
- Bostan-Sarioğlan, A. ve Bayırlı, G. (2017). Sorgulamaya dayalı öğretiminin Ay'ın evreleri konusunda öğrencilerin kavramsal anlamalarına etkisi. *BAUN Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 19(3) Özel Sayı, 147-154.
- Bozkurt, O. (2012). Fen eğitiminde araştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarılarına ve bilimsel süreç becerilerine etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 187-200.
- Büyüköztürk, S. (2001). *Deneyisel desenler: Ön test son test kontrol gruplu desen*. Ankara: PegemA Yayınları.
- Celik, K. ve Cavas, B. (2012). Canlılarda üreme, büyüme ve gelişme ünitesinin araştırmaya dayalı öğrenme yöntemi ile işlenmesinin öğrencilerin akademik başarılarına, bilimsel süreç becerilerine ve fen ve teknoloji dersine yönelik tutumlarına etkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 13(2), 50-75.
- Chinn, C. A., & Brewer, W. F. (1993). The role of anomalous data in knowledge acquisition: A theoretical framework and implications for science instruction. *Review of Educational Research*, 63(1), 1-49.
- Colburn, A. (2000). An inquiry primer. *Science Scope*, 23(6), 42-44.
- Collison, P. (1993). *The effect of teaching strategies using models on preservice elementary teachers conceptions about earth-sun-moon relationship*, National Association for Research in Science Teaching Annual Meeting, 1-19.
- Driver, R., & Easley, J. (1978). Pupils and paradigms: A review of literature related to concept development in adolescent science students. *Studies in Science Education*, 5(1), 61-84.
- Dunlop, J. (2000). How children observe the universe. *PASA*, 17(2), 194-206.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ezberci, E. (2014). *Üst kavramsal faaliyetleri aktif hale getirici etkinliklerle desteklenmiş 5E öğrenme döngüsü*

- modelinin 7. sınıf öğrencilerinin Ay'ın evreleri konusundaki kavramsal anlamalarına etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Geban, O., Askar, P., & Ozkan, I. (1992). Effects of computer simulations and problem-solving approaches on high school students. *Journal of Educational Research*, 86, 5-10.
- Gençtürk, A. H. ve Türkmen, L. (2007). İlköğretim 4. sınıf fen bilgisi dersinde sorgulama yöntemi ve etkinliği üzerine bir çalışma. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 277-292.
- Gormally, C., Brickman, P., Hallar, B., & Armstrong, N. (2009). Effects of inquiry-based learning on students' science literacy skills and confidence. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 3(2), 1-22.
- Günseçen, H. (2002). *Astronominin diğer temel bilimlerle ilişkisi*. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, http://old.fedu.metu.edu.tr/ufbmek-5/netscape/b_kitabi/b_kitabi.htm, erişim tarihi; 10.09.2019.
- Hofstain, A., Shore, R., & Kipnis, M. (2004). Providing high school chemistry students with opportunities to develop learning skills in an inquiry-type laboratory: A case study. *International Journal of Science Education*, 26(1), 47-62.
- Karadağ, E. (2018). *İşitme engelli öğrencilerin Ay'ın evreleri ve oluşumu konusunda kavram değişimlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karamustafaoğlu, O. ve Yaman, S. (2011). *Fen eğitiminde özel öğretim yöntemleri 1-2* (3.baskı). Anı Yayıncılık, Ankara.
- Karamustafaoğlu, S. ve Havuz, A. C. (2016). Araştırma sorgulamaya dayalı öğrenme ve etkililiği. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 3(1), 40-54.
- Kavanagh, C., Agan, L., & Sneider, C. (2005). Learning about phases of the moon and eclipses: A guide for teachers and curriculum developers. *Astronomy Education Review*, 4(1), 19-52.
- Kaya, G. ve Yılmaz, S. (2016). Açık sorgulamaya dayalı öğrenmenin öğrencilerin başarısına ve bilimsel süreç becerilerinin gelişimine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 300-318.
- Kayacan, K. ve Selvi, M. (2017). Öz düzenleme faaliyetleri ile zenginleştirilmiş araştırma-sorgulamaya dayalı öğretim stratejisinin kavramsal anlamaya ve akademik öz yeterliğe etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(5), 1771-1786.
- Kızılaslan, A., Sözbilir, M., & Yaşar, M. D. (2012). Inquiry based teaching in Turkey: A content analysis of research reports. *International Journal of Environmental & Science Education*, 7(4), 599-617.
- Kurt, H. (2013). Biyoloji öğretmen adaylarının "enzim" konusundaki bilişsel yapılarının belirlenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 211-243.
- Küçüközer, H., Bostan, A. ve Işıldak, H. (2010). İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının bazı astronomi kavramlarına ilişkin fikirlerine öğretimin etkileri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 105-124.
- Mao, S. L., & Chang, C. Y. (1998). Impacts of an inquiry teaching method on earth science students' learning outcomes and attitudes at the secondary school level. *Proceedings of the National Science Council Part D: Mathematics, Science, and Technology Education*, 8(3), 93-101.
- Marshall, H. A. (2003). *University of Texas at Dallas countering astronomy misconceptions in high school students. in partial fulfillment of SCE 5305*, University of Texas at Dallas.
- Memiş, E. K. ve Akkaş, B. N. Ç. (2016). Okulöncesi eğitiminde araştırma-sorgulama temelli uygulama: Yoğunluk konusu örneği. *Online Fen Eğitimi Dergisi*, 1(1), 17-29.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, California: SAGE.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2013). İlkokullar ve ortaokullar fen bilimleri dersi öğretim programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/>, erişim tarihi; 16.04.2019.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). İlkokullar ve ortaokullar fen bilimleri dersi öğretim programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/>, erişim tarihi; 16.04.2019.
- National Research Council [NRC]. (2000). *Inquiry and the national science education standards*. DC: National Academies Press, Washington.
- Öztürk, D. (2011). *İlköğretim 6. ve 8. sınıf öğrencilerinin Ayın evreleri konusunda kavram yanlışları ve kavram değişimlerinin işbirliğine dayalı ortamda incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Öztürk, D. ve Uçar, S. (2012). İlköğretim öğrencilerinin Ay'ın evreleri konusunda kavram değişimlerinin işbirliğine dayalı ortamda incelenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 9(2), 98-115.
- Sadler, P. (1992). *The initial knowledge state of high school astronomy students*. A dissertation presented to the faculty of the graduate school of education of Harvard University in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of education.
- Sakar, Ç. (2010). *Araştırmaya dayalı kimya öğretiminin öğrencilerin akademik başarı ve tutumları üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Sarrazine, A. R. (2005). *Addressing astronomy misconceptions and achieving national science standards utilizing aspects of multiple intelligences theory in the classroom and the planetarium*. Doctor of

- Philosophy, in the Department of Curriculum & Instruction, Indiana University.
- Sharp, J. (1996). Children's astronomical beliefs: A preliminary study of year 6 children in South-West England. *International Journal of Science Education*, 18(6), 685-712.
- Skam, K. (1994). Determining misconceptions about astronomy. *The Australian Science Teachers' Journal*, 40(3), 63-67.
- Taşcan, M. (2013). *Fen bilgisi öğretmenlerinin temel astronomi konularındaki bilgi düzeylerinin belirlenmesi (Malatya ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Tatar, N. ve Kuru, M. (2006). Fen eğitiminde araştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımının akademik başarıya etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 147-158.
- Trumper, R. (2000). University students' conceptions of basic astronomy concepts. *Physics Education*, 35(1), 9-15.
- Trumper, R. (2001). A cross-age study of senior high school students' conceptions of basic astronomy concepts. *Research in Science & Technological Education*, 19(1), 97-107.
- Trumper, R. (2006). Teaching future teachers basic astronomy concepts-seasonal changes-at a time of reform in science education. *Journal of Research of Science Teaching*, 43(9), 879-906.
- Trundle, K. C., Atwood, R. K., & Christopher, J. E. (2002). Preservice elementary teachers' conceptions of moon phases before and after instruction. *International of Research in Science Teaching*, 39(7), 633-658.
- Trundle, K. C., Atwood, R. K., & Christopher, J. E. (2007). Fourth-grade elementary students' conceptions of standards-based lunar concepts. *International Journal of Science Education*, 29(5), 595-616.
- Tunca, Z. (2002). *Türkiye'de ilk ve orta eğitimde astronomi eğitiminin dünü ve bugünü"*. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, http://old.fedu.metu.edu.tr/ufbmek-5/netscape/b_kitabi/b_kitabi.htm., erişim tarihi; 09.08.2019.
- Ucar, S., & Trundle, K. C. (2011). Conducting guided inquiry in science classes using authentic, archived, web-based data. *Computers & Education*, 57(2), 1571-1582.
- Zeilik, M., Schau, C., & Mattern, N. (1998). Misconceptions and their change in university astronomy courses. *The Physics Teacher*, 36(2), 104-107.

EK-1: Etik Kurul Onayı

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KOMİSYONU
ONAY BELGESİ**

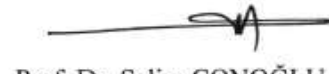
Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesinin, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı Dr.Öğr.Üyesi Ayberk BOSTAN SARIOĞLAN'ın yürütücüsü olduğu "Ortaokul Öğrencilerinin Ay'ın Evreleri ve Hareketleri ile ilgili Bilişsel Yapılarına Sorgulama Temelli Öğretimin Etkisi" isimli çalışmasının alan araştırması (Veri Toplama) yapabilmesi ile ilgili isteği komisyonumuzca değerlendirilmiş ve etik açıdan uygun bulunmuştur. 24.02.2020

Prof. Dr. Elif ÇİMEN
Üye

Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT
Üye

Prof. Dr. Dilek İNAN
Üye

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
Üye

Araştırma Makalesi • Research Article

Üstün Zekalı ve Yetenekli Öğrencilerin Bilim ve Sanat Merkezindeki ve Okuldaki Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Metaforik Algıları *

The Metaphorical Perceptions of the Gifted and Talented Students towards Social Studies Lesson in the Science and Art Centre and in Their School

Halil Bolat ^{a,**}

^a Bilim Uzmanı, MEB, Adana Bilim ve Sanat Merkezi, Adana/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-4726-5351

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 07 Mart 2020

Kabul tarihi: 19 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Sosyal bilgiler

Öğrenci algısı

Üstün zekalı ve yetenekli öğrenci

ÖZ

Bu araştırmanın amacı; ortaokula devam eden üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat merkezindeki sosyal bilgiler dersi ile okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik metaforik algılarını belirlemektir. Araştırma, olgu bilim olarak desenlenmiştir. Araştırma, 40 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak metafor belirleme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler bilim ve sanat merkezindeki sosyal bilgiler dersini eğlenceli, bilgilendirici, yönlendirici ve düşünmeyi sağlayan bir ders olarak görürken, okullarındaki sosyal bilgiler dersini bilgilendirici, eğlendirici, sıkıcı ve hayata hazırlayıcı bir ders olarak görmektedirler. Öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu algılara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 November 2019

Received in revised form 07 March 2020

Accepted 19 March 2020

Keywords:

Social Studies

Student perception

Gifted and talented student

ABSTRACT

This research aims to identify the metaphorical perceptions of the secondary school gifted and talented students towards social studies lesson in the science and art centre and in their school. This study used a phenomenological design. The research was carried out with 40 students. This research employed a metaphor determination form as a data collection tool. Content analysis was performed on the obtained data. While students consider social studies lesson in science and art center as a enjoyable, informative, guiding and thought-provoking lesson, they see the social studies lesson in their schools as an informative, entertaining, boring and life-preparing lesson. It has been determined that students have positive perceptions about the social studies lesson.

1. Giriş

Ülkemizde son yıllarda üstün zekalı ve yetenekli bireylere yönelik önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu bireyler yaşlılarından daha hızlı öğrenebilen, sanat, yaratıcılık, liderlik yönünden yaşlılarına göre önde olup, akademik yönden özel yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlama becerisi olan, ilgi alanları bakımından bağımsız hareket etmeyi tercih eden ve yüksek performans düzeyine sahip bireylerdir (MEB, 2016).

Türkiye’de üstün zekalı öğrencilere eğitim-öğretim imkânı, öğrencilerin devam ettikleri özel yetenekliler destek eğitim odalarında, fen liselerinde, bilim ve sanat merkezlerinde (BİLSEM) ve Araştırma Geliştirme Eğitim ve Uygulama Merkezi’nde (ARGEM) sunulmaktadır (Baykoç, 2011; Bolat, 2020; Sevgili-Koçak ve Kan, 2019). Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesine (2016) göre BİLSEM’lerde okul öncesi eğitimle başlayıp lise eğitimi bitene kadar devam eden bir eğitim öğretim süreci vardır. Ancak henüz okulöncesi dönemindeki öğrencilere hizmet

* Bu makale, 18-20 Mart 2019 tarihinde Adana’da düzenlenen Uluslararası Türkiye Vizyonu Kongresinde sunulmuş olan Üstün Zekalı ve Yetenekli Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Algılarının Belirlenmesi adlı çalışmanın düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: halil.bolat@gmail.com

etmemektedirler. Bu merkezlerde amaç öğrencilere bireysel yetenekleri konusunda farkındalık yaratmak ve var olan kapasitelerini en iyi şekilde kullanmalarını sağlamaktır. Öğrenciler ilkököl, ortaokul veya lise düzeyindeki okullarına devam ederken okul sonrası veya hafta sonu da BİLSEM'lere devam ederler (Bolat, 2020).

BİLSEM'lerde öğrencilere beş farklı program uygulanır. Bu programlar sırasıyla; uyum, destek eğitimi, bireysel yetenekleri fark ettirme (BYF), özel yetenekleri geliştirme (ÖYG) ile proje üretimi ve yönetimi programlarıdır (MEB, 2016). İlk üç programda öğrencilerin gördüğü derslerden biri de sosyal bilgiler dersidir. Aynı zamanda öğrenciler ilkököl da (4. Sınıf) ve ortaokulda (5, 6, 7. Sınıflar) sosyal bilgiler dersi görmektedirler (MEB, 2018).

Sosyal Bilgiler dersi 1992 yılında, sosyal bilimler, edebiyat ve sanatın disiplinlerarası bir yolla birleştirilmesinden oluşan ve öğrencilere vatandaşlık yeterlikleri kazandırmayı amaçlayan bir ders olarak tanımlanırken daha sonra sosyal bilim dalları (antropoloji, arkeoloji, coğrafya, din, ekonomi, felsefe, hukuk, psikoloji, siyasal bilimler, sosyoloji ve tarih) ile doğa bilimleri, matematik, edebiyat ve sanatın uygun konularından oluşan sistematik ve koordineli bir ders olarak tanımlanmıştır (NCSS, 1994). Sosyal Bilgiler dersi Wesley tarafından sosyal bilimlerin pedagojik amaçlarla basitleştirilmiş şekli olarak tanımlanmaktadır (Phillips, 1942). Barr, Barth ve Shermis (1997) ise sosyal bilgileri "vatandaşlık eğitimi için sosyal bilimler ile beşerî bilimlerin birleşimi" olarak tanımlamışlardır. Sosyal bilgiler dersinin temel amacı da etkili ve demokratik vatandaş yetiştirmek olarak belirlenmiştir (Boyle-Baise ve Goodman, 2009; Memişoğlu, 2014; Poatob, 2015).

2018 sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde programda 10 kök değer ile 18 değer yer aldığı görülmektedir. Kök değerler; sevgi, saygı, dürüstlük, dostluk, yardımseverlik, sorumluluk, öz denetim, sabır, adalet ve vatanseverliktir. Ayrıca programda eleştirel düşünme, yenilikçi düşünme, iş birliği, iletişim, problem çözme gibi 27 beceri ve Türkiye yeterlikler çerçevesinde belirlenmiş anadilde iletişim, öğrenmeyi öğrenme, dijital yetkinlik, kültürel farkındalık ve ifade, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler ve yabancı dillerde iletişim olmak üzere sekiz yetkinlik yer almaktadır (MEB, 2018). Bilim ve Sanat Merkezleri yönergesine göre BİLSEM'lerde tüm eğitim programları öğrencilerin yeteneklerine uygun proje tabanlı, disiplinler arası, zenginleştirilmiş ve farklılaştırılmış bir yapıda olup etkinliklerde bu yönde hazırlanmaktadır. Sosyal bilgiler programının uygulanmasında bireysel ve grup etkinlikleri kullanılmaktadır. Program da tarihî mekân, müze, sanayi tesisi gibi okul dışı öğrenme ortamlarına da yer verilmektedir. Diğer programlar gibi sosyal bilgiler programı da problem çözme, karar verme ve yaratıcılık, üst düzey zihinsel, sosyal, kişisel ve akademik becerileri kazanmalarını sağlayacak şekilde ilgi, yetenek ve potansiyellerine göre farklılaştırılarak ve zenginleştirilerek hazırlanmaktadır. Programlar ve öğrenme öğretme

etkinlikleri yaparak yaşayarak öğrenen, gerçek yaşam problemlerine çözüm üreten, yaratıcı düşünebilen, çevresi ile iletişim kurabilen, bilimsel araştırma ve buluş yapabilen bireyler olarak yetiştirilmelerini sağlayacak şekilde hazırlanmaktadır. Programda sosyal bilgiler temalarının derinlemesine ve ileri düzeyde bilgi, beceri ve davranış içermesine dikkat edilmektedir (MEB, 2019).

Bu araştırmanın amacı; ortaokula devam eden üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin BİLSEM'deki sosyal bilgiler dersi ile okullarındaki sosyal bilgiler dersine yönelik metaforik algılarını belirlemektir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin BİLSEM'deki ve okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik algılarını ortaya koyması ve öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik algılarını somutlaştırması açısından alan yazına katkıda bulunabilir. Ayrıca öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik algıları, derse olan tutumları açısından da bilgi verebilir. Bunun yanı sıra alan yazında yapılan araştırmalarda üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin hem BİLSEM'deki hem de okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik algılarının ayrı ayrı belirlendiği bir çalışmaya rastlanmamış olması da yapılan araştırmanın önemini arttırmaktadır.

2. Yöntem

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın desenine, çalışma grubuna, veri toplama aracına, verilerin toplanmasına ve verilerin analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada ortaokula devam eden üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat merkezindeki sosyal bilgiler dersi ile okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik metaforik algıları incelenmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olan olgu bilim deseniyle tasarlanmıştır. Araştırmada sosyal bilgiler dersi olgu olarak kabul edilmiş ve bu dersi alan üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin hem BİLSEM'de hem de kendi okullarındaki sosyal bilgiler dersine yönelik algıları belirlenmiştir. Nitel araştırmalarda olgu bilim deseni sıklıkla kullanılan bir desen olarak karşımıza çıkmaktadır. Olgu bilim deseni odak noktayı, günlük yaşantımızda farklı şekilde karşılaştığımız bu nedenle farkında olsak da yeterli düzeyde derinliğine ve ayrıntısına sahip olmadığımız olgular oluşturur. Bu çalışmada BİLSEM'e devam eden öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik algıları derinlemesine ortaya çıkartıldığından olgu bilim deseni çalışmaya uygun olarak belirlenmiştir. Olgu bilim araştırmalarında veri kaynağı ile olgu arasında bir ilişki olduğu ve olguyu yaşamış bireylerin olguyu ortaya koyabileceği belirtilmektedir (Miller, 2003).

Araştırmada öğrenci algılarını belirlemek amacıyla metaforlardan yani mecazlardan faydalanılmıştır. Nitel araştırmalarda metaforlar aracılığıyla verilerin toplanması betimleyici bir rolü oluşturur (Morgan, 1986). Bu durum olay ya da olguların olduğu gibi ortaya konulmasını sağlar, olay ya da olgular olduğu gibi resmedilir. Stearman'a

(1985) göre ise metaforlar, olguların bir alandan başka bir alana taşınmasını sağlayarak, gerçeği süzer ve basit bir şekilde tanımlanmasını sağlar (Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2016).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma, BİLSEM’de bireysel yetenekleri fark ettirici programa devam eden ve 5. sınıf olan 40 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmada, araştırmacı tarafından belirlenen hem ortaokula hem de BYF programına devam eden BİLSEM öğrencisi olma ölçütlerinden dolayı ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme önceden belirlenen ölçütleri karşılayan durumları çalışma, gözden geçirilmez ve seçilecek durumlardan zengin bilgi elde edilir. (Patton, 2014). Çalışma grubuna ait demografik özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

	Demografik Özellik	n	%
Cinsiyet	Kız	14	35
	Erkek	26	65
Okul türü	Devlet okulu	18	45
	Özel okul	22	55

Tablo 1’e göre araştırmaya katılan öğrencilerin 14’ü (%35) kız ve 26’sı (%65) erkektir. Ayrıca öğrencilerin 18’i (%45) devlet okuluna ve 22’si (%55) özel okula devam etmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler, metaforlar yani mecazlar yoluyla toplanmıştır. Bu amaçla veri toplama aracı olarak ilgili alan yazın taraması sonucu araştırmacı tarafından hazırlanan, metafor belirleme formu kullanılmıştır. Formun ilk bölümünde öğrencilerin cinsiyet ve okul türüne ait demografik özelliklerine yer verilmiştir. İkinci bölümünde ise araştırmaya katılan öğrencilerin BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersine yönelik algılarını ortaya çıkarmak amacıyla “BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersi gibidir. Çünkü” ve “Okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik algılarını belirlemek amacıyla da okuldaki sosyal bilgiler dersi gibidir. Çünkü” biçiminde eksik bırakılmış cümlelere yer verilmiştir. Form iki eğitim programları ve öğretim alan uzmanına inceletirilmiş, forma yönelik olumsuz bir görüş veya öneri bildirilmediğinden form hazırlandığı hali ile bırakılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Hazırlanan metafor belirleme formu öğrencilere dağıtılmış, öğrencilere formu nasıl dolduracakları konusunda bilgi verilmiştir. “Öğretmen mum gibidir” metaforu örnek verilerek öğrenciler metafor belirleme hakkında bilgilendirilmiştir. Son olarak öğrencilere formda yer alan eksik yerleri uygun biçimde doldurmaları istenmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler tarafından geliştirilen metaforlar, içerik analizine tabi tutularak analiz edilmiştir. Bunun için ilk aşamada öğrencilerin okul ve BİLSEM için geliştirdikleri kırkar metafor ayrı ayrı alfabetik sıraya konulmuştur. Daha sonra bu metaforların dayanakları incelenmiş, metaforları yansıtan öğrenci sayıları (n) ve yüzdeleri (%) hesaplanmıştır. Metaforlardan hareketle kodlar oluşturulmuş, bu kodlardan hareketle kategorilendirme çalışması yapılarak temalara ulaşılmıştır. Form aracılığıyla toplanan verilerin analizi için bir eğitim programları ve öğretim uzmanı, ikinci kodlayıcı olarak belirlenmiştir. Araştırmacı ve ikinci kodlayıcı tarafından kodlamalar yapılarak karşılaştırılmıştır. İki kodlayıcının yaptığı kodlamalarda BİLSEM sosyal bilgiler dersi için 36 kodda görüş birliği 4 kodda ise görüş ayrılığı yaşanırken okuldaki sosyal bilgiler dersi için 34 kodda görüş birliği ve 6 kodda görüş ayrılığı yaşanmıştır. Belirlenen kodlar kullanılarak Miles ve Huberman’ın güvenilirlik formülü ile güvenilirlik kat sayısı hesaplanmıştır. Buna göre kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik katsayısı BİLSEM sosyal bilgiler dersi için % 90, okul sosyal bilgiler dersi için % 85 olarak hesaplanmıştır. Hesaplama sonucunda %70 ve üzerinde sonuca ulaşılması araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 2015).

3. Bulgular

Bu bölümde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin BİLSEM’deki ve okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik oluşturdukları metaforlara ait bulgulara yer verilmiştir.

Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin bilssem’deki sosyal bilgiler dersine yönelik metaforik algıları

Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersine yönelik geliştirdikleri metaforlara ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersine yönelik toplam 40 metafor geliştirdikleri görülmektedir.

Bu metaforlardan oyun metaforu üç, parti, lunapark ve kitap metaforları iki diğer metaforlar birer defa kullanılmıştır. Bu metaforların mantıksal dayanaklarının analiz edilmesiyle kodlar oluşturulmuş, bu kodlar dört kategori altında sınıflandırılarak Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin BİLSEM'deki Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Metaforları

Metafor	f	%	Metafor	f	%	Metafor	f	%
Oyun	3	7,5	Gökkuşluğu	1	2,5	Silgi	1	2,5
Parti	2	5	Güneş	1	2,5	Tarih	1	2,5
Lunapark	2	5	Harita	1	2,5	Tasarruflu Ampul	1	2,5
Kitap	2	5	Kar	1	2,5	Tiyatro	1	2,5
Ağaç	1	2,5	Kedi	1	2,5	Top	1	2,5
Anaokulu	1	2,5	Komedi Programı	1	2,5	Toplum	1	2,5
Anne	1	2,5	Komedyen	1	2,5	Vantilatör	1	2,5
Ay	1	2,5	Mucit	1	2,5	Yavru Kedi	1	2,5
Bilim İnsanı	1	2,5	Pamuk	1	2,5	Yavru Köpek	1	2,5
Çiçek	1	2,5	Pil	1	2,5	Yeni Dünyayı Keşfetmek	1	2,5
Ders programı	1	2,5	Rol	1	2,5	Zekâ Oyunu	1	2,5
Google	1	2,5	Roller Coaster	1	2,5			
TOPLAM							40	100

Tablo 3. BİLSEM'deki Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Geliştirilen Metaforların Kavramsal Kategorileri

Kategoriler	Metaforlar	f	%
Eğlendirici	Lunapark (2), Oyun (2), Parti (2), Anaokulu (1), Bilim İnsanı (1), Roller Coaster (1), Gökkuşluğu (1), Kitap (1), Komedi Programı (1), Komedyen (1), Köpek (1), Tiyatro (1), Top (1), Vantilatör (1), Yavru Zeka Oyunu (1)	18	45,0
Bilgilendirici	Güneş (1), Anaokulu (1), Anne (1), Ay (1), Bilim İnsanı (1), Google (1), Harita (1), Kitap (1), Pil (1), Rol (1), Silgi (1), Tarih (1), Tasarruflu Ampul (1), Yavru Kedi (1), Yeni dünyayı Keşfetmek (1)	15	37,5
Yönlendirici	Anne (1), Ağaçlar (1), Kedi (1), Rol (1)	4	10,0
Düşünmeyi Sağlama	Kitap (1), Komedi Programı (1), Mucit (1)	3	7,5
TOPLAM		40	100

Tablo 3'e göre üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin BİLSEM'deki sosyal bilgiler dersine yönelik geliştirdikleri metaforlar dört kategori altında toplanmıştır. Bu metaforlar eğlendirici, bilgilendirici, yönlendirici ve düşünmeyi sağlamadır. Tabloya göre en fazla metaforun 18 metafor ile eğlendirici, 16 metafor ile bilgilendirici bir ders kategorilerinde toplandığı ve iki kategorideki metaforun birbirine yakın olduğu da görülmektedir. Yönlendirici kategorisinde dört, düşünmeyi sağlama kategorisinde ise üç metafor olduğu görülmektedir.

Eğlendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisi

Bu kategori 18 metafordan oluşmaktadır. Bu metaforlar ve frekansları lunapark (2), oyun (2), parti (2), anaokulu (1), bilim insanı (1), gökkuşluğu (1), kitap (1), komedi programı (1), komedyen (1), roller coaster (1), tiyatro (1), top (1),

ventilatör (1), yavru köpek (1) ve zekâ oyunu (1) şeklindedir.

Eğlendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisinde bulunan bazı metaforik ifadeler ve gerekçeleri öğrenciler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“BİLSEM'deki sosyal bilgiler dersi gökkuşluğu gibidir. Çünkü gökkuşluğu genellikle hem de çoğu zaman eğlencelidir. Sadece %1 sıkıcıdır. BİLSEM'de sosyal çoğu zaman eğlencelidir.” (Ö1)

“BİLSEM'deki sosyal bilgiler dersi lunapark gibidir. Çünkü çok zevkli sıkılmadan işlenen bir derstir.” (Ö8)

“BİLSEM'deki sosyal bilgiler dersi parti gibidir. Çünkü eğlencelidir ve zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorum.” (Ö10)

Yukarıda verilen doğrudan alıntılarda görüldüğü gibi öğrenciler BİLSEM'deki sosyal bilgiler dersinin eğlendirici olduğunu çoğu zaman eğlencelidir, çok zevkli, sıkılmadan işlenen derstir, eğlencelidir ve zamanın nasıl geçtiğini anlamıyorum şeklinde ifade etmişlerdir.

Bilgilendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisi

Bu kategori on beş metafordan oluşmaktadır. Bu metaforlar ve frekansları güneş (1), anaokulu (1), anne (1), ay (1), bilim insanı (1), google (1), harita (1), kitap (1), oyun (1), pil (1), rol (1), silgi (1), tarih (1), tasarruflu ampul (1), yavru kedi (1) ve yeni dünyayı keşfetmek (1) şeklindedir.

Bilgilendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisinde bulunan bazı metaforik ifadeler ve gerekçeleri öğrenciler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“BİLSEM'deki sosyal bilgiler dersi yeni dünyayı keşfetmek gibidir. Çünkü yeni dünya keşfedildiğinde yeni bilgiler ve yeni canlılar öğrenirsin. BİLSEM'deki sosyal bilgiler dersinde de hiç bilmediğim yeni bilgiler öğrenirim.” (Ö16)

“BİLSEM'deki sosyal bilgiler dersi harita gibidir. Çünkü harita görüldüğü alana bilgi verir sosyal bilgiler gibi.” (Ö24)

“BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersi tarih gibidir. Çünkü tarih eskiden beri var ve bilgi verir. BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersi bize eskiyi öğretir.” (Ö34)

Yukarıda verilen doğrudan alıntılarda görüldüğü gibi öğrenciler BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersinin bilgilendirici olduğunu hiç bilmediğim yeni bilgiler öğrenirim, görüldüğü alana bilgi verir ve bize eskiyi öğretir diyerek dile getirmişlerdir.

Yönlendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisi

Bu kategori dört metafordan oluşmaktadır. Bu metaforlar ve frekansları anne (1), ağaçlar (1), kedi (1) ve rol (1) şeklindedir.

Yönlendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisinde bulunan bazı metaforik ifadeler ve gerekçeleri öğrenciler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersi kedi gibidir. Çünkü kedilerin gözleri karanlıkta parlar. BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersi de cahilliğin karanlığında bizi aydınlatarak ileride ne yapacağımızı söyler.” (Ö13)

“BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersi ağaçlar gibidir. Çünkü ağaçlar oksijen vererek insanların yaşamalarını sağlar. Sosyal bilgiler dersi de öğrencilere bilgi vererek onların ileride daha iyi yaşamasını, meslek sahibi olabilmelerini sağlar.” (Ö31)

Yukarıda verilen doğrudan alıntılarda görüldüğü gibi öğrenciler BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersinin yönlendirici olduğunu; ileride ne yapacağımızı söyler ve öğrencilerin ileride daha iyi yaşamasını, meslek sahibi olmalarını sağlar ifadeleriyle ortaya koymuşlardır.

Düşünmeyi sağlayan bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisi

Tablo 4. Okuldaki Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Metaforlar

Metafor	f	%	Metafor	f	%	Metafor	f	%
Kitap	4	10	Kum saati	1	2,5	Seminer	1	2,5
Balon	2	5	Küp	1	2,5	Sıkıcı Oyun	1	2,5
Ağaç	1	2,5	Lunapark	1	2,5	Sorumluluk	1	2,5
Ampul	1	2,5	Orman	1	2,5	Su	1	2,5
Bilgisayar	1	2,5	Ödev	1	2,5	Tarih Öğrenmek	1	2,5
Bir kitabın uyarlanmış filmi	1	2,5	Palyaço	1	2,5	Tiyatro	1	2,5
Bilgili İnsan	1	2,5	Parti	1	2,5	Uç	1	2,5
Evren	1	2,5	Plato	1	2,5	Yavru Kedi	1	2,5
Gondol	1	2,5	Rehber	1	2,5	Yazıcı	1	2,5
Harita	1	2,5	Renk	1	2,5	Yılan	1	2,5
Hız treni	1	2,5	Rüzgâr	1	2,5	Zımpara Kâğıdı	1	2,5
Konu anlatımlı Test Kitabı	1	2,5	Sade Hayat	1	2,5			
TOPLAM							40	100

Bu kategori üç metafordan oluşmaktadır. Bu metaforlar kitap (1), komedi programı (1) ve mucit (1) şeklindedir.

Düşünmeyi sağlayan bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisinde bulunan bazı metaforik ifadeler ve gerekçeleri öğrenciler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersi mucit gibidir. Çünkü mucitler icat yapıp yeni şeyler çıkarırlar ve sosyal dersi de aynı icatlar gibi bizi düşündürür.” (Ö12)

“BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersi kitap gibidir. Çünkü yeni hayaller kurmamızı, düşünmemizi sağlar.” (Ö20)

Yukarıda verilen doğrudan alıntılarda görüldüğü gibi öğrenciler BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersinin düşünmeyi sağlayan bir ders olduğunu sosyal bilgiler dersi icatlar gibi düşündürür, hayaller kurmamızı, düşünmemizi sağlar ifadeleriyle yansıtmışlardır.

Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik metaforik algıları

Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik oluşturdukları metaforlar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik toplam 40 metafor geliştirdikleri görülmektedir.

Bu metaforlardan kitap dört, balon iki, diğer metaforlar ise birer defa kullanılmıştır. Bu metaforların dayanaklarının analiz edilmesiyle kodlar oluşturulmuş, bu kodlar dört kavramsal kategori altında sınıflandırılarak Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Okuldaki Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Geliştirilen Metaforların Kavramsal Kategorileri

Kategoriler	Metaforlar	f	%
Bilgilendirici	Plato (1), Seminer (1), Ampul (1), Sade Hayat (1), Balon (2), film (1), Bilgisayar (1), Uç (1), Test kitabı (1), Ağaç (1), Bilgili insan (1), Sorumluluk (1), Tiyatro (1), Harita (1), Orman (1)	16	40
	Su (2), Kitap (2), Hız treni (1), Gondol (1), Lunapark (1), Palyaço (1) Parti (1), Renk (1), Yavru Kedi (1),	11	27,5
Eğlenceli	Evren (1), küp (1), Ödev (1), Kum saati (1), Yavru Kedi (1), Kitap (1), Tarih öğrenmek (1), Yazıcı (1), Sıkıcı oyun (1)	9	22,5
Sıkıcı	Rehber (1), Kitap (1), Rüzgâr (1), Zımpara kâğıdı (1)	4	10
Hayata hazırlayıcı			
TOPLAM		40	100

Tablo 5 incelendiğinde üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik geliştirdikleri metaforlar dört kategori altında toplanmıştır. Bunlar bilgilendirici, eğlendirici, sıkıcı ve hayata hazırlayıcı kategorileridir. Tabloya göre en fazla metaforun 16 metaforla bilgilendirici kategorisinde toplandığı görülmektedir. Eğlenceli kategorisinde 11, sıkıcı kategorisinde ise dokuz metafor yer almakta iken en az metaforun dört metafor sayısı ile hayata hazırlayıcı kategorisinde yer aldığı görülmektedir.

Bilgilendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisi

Bu kategori on altı metafordan oluşmaktadır. Bu metaforlar balon (2), plato (1), seminer (1), ampul (1), sade hayat (1), film (1), bilgisayar (1), uç (1), test kitabı (1), ağaç (1), bilgili insan (1), sorumluluk (1), tiyatro (1), harita (1) ve orman (1) şeklindedir.

Bilgilendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisinde bulunan bazı metaforik ifadeler ve gerekçeleri öğrenciler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi seminer gibidir. Çünkü hocamız sadece konuşur. Ve bize sonsuz bilgi verir.” (Ö6)

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi ağaç gibidir. Çünkü ağaç dersimiz, dalları üniteler, yapraklar konular, meyveleri de edindiğimiz bilgileri simgeler.” (Ö29)

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi harita gibidir. Çünkü harita karmaşıkmiş gibi görünüyor olsa da birçok bilgiyi içerir. Okuldaki sosyal bilgiler dersindeki konular da her ne kadar karmaşık görünse de birçok bilgiyi içerir.” (Ö35)

Yukarıda verilen doğrudan alıntılarda görüldüğü gibi öğrenciler okuldaki sosyal bilgiler dersinin bilgilendirici olduğunu; hocamız bize bilgi verir, ağacın yaprakları gibi

bilgiye sahiptir ve karmaşık görünse de birçok bilgiyi içerir ifadeleriyle ortaya koymuşlardır.

Eğlendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisi

Bu kategori on bir metafordan oluşmaktadır. Bu metaforlar kitap (2), su (2), gondol (1), hız treni (1), parti (1), renk (1), yavru kedi (1), lunapark (1), ve palyaço (1) şeklindedir.

Eğlendirici bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisinde bulunan bazı metaforik ifadeler ve gerekçeleri aşağıda verilmiştir:

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi gondol gibidir. Çünkü sosyal bilgiler dersini eğlenerek geçiririz, gondolda da eğlenerek geçiririz.” (Ö2)

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi palyaço gibidir. Çünkü ders palyaço eğlendirir. O sosyal bilgiler dersi de bizi eğlendirir.” (Ö38)

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi su gibidir. Çünkü ders su gibi akıp gidiyor. Bir de çok eğlencelidir.” (Ö39)

Yukarıda verilen doğrudan alıntılarda görüldüğü gibi öğrenciler okuldaki sosyal bilgiler dersinin eğlendirici olduğunu; gondol gibi eğlencelidir, palyaço gibi eğlendirir ve su gibi eğlenceli geçer diyerek dile getirmişlerdir.

Sıkıcı bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisi

Bu kategori dokuz metafordan oluşmaktadır. Bu metaforlar evren (1), küp (1), ödev (1), kum saati (1), yavru kedi (1), kitap (1), tarih öğrenmek (1), yazıcı (1) ve sıkıcı oyun (1) şeklindedir.

Sıkıcı bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisinde bulunan bazı metaforik ifadeler ve gerekçeleri aşağıda verilmiştir:

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi Tarih öğrenmek gibidir. Çünkü çok sıkıcı ve uzun uzun anlatılır.” (Ö10)

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi kum saati gibidir. Çünkü ikisinde de beklerim ve beklerken sıkılırım.” (Ö12)

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi yazıcı gibidir. Çünkü ders yazıcının yavaş yazması gibi zor geçer.” (Ö39)

Yukarıda verilen doğrudan alıntılarda görüldüğü gibi öğrenciler okuldaki sosyal bilgiler dersinin sıkıcı bir ders olduğunu; çok sıkıcı ve uzun uzun anlatılır, derste sıkılırım ve ders zor geçer diyerek ifade etmişlerdir.

Hayata hazırlayan bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisi

Bu kategori dört metafordan oluşmaktadır. Bu metaforlar rehber (1), kitap (1), rüzgâr (1) ve zımpara kâğıdı (1) şeklindedir.

Hayata hazırlayan bir ders olarak sosyal bilgiler kategorisinde bulunan bazı metaforik ifadeler ve gerekçeleri aşağıda verilmiştir:

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi rehber gibidir. Çünkü hayatımızda yapmamız gereken şeyleri öğretiyor.” (Ö15)

“Okuldaki sosyal bilgiler dersi zımpara kâğıdı gibidir. Çünkü zımpara kâğıdı tahtadaki pürüzleri yok eder. Sosyal bilgiler ise insanların kötü yönlerini yok eder. Evde, okulda, sınıfta nasıl davranmamız gerektiğini öğretir.” (Ö33)

Yukarıda verilen doğrudan alıntılarda görüldüğü gibi öğrenciler okuldaki sosyal bilgiler dersinin hayata hazırlayan bir ders olduğunu; hayatımızda yapmamız gerekenleri öğretir, evde, okulda, sınıfta nasıl davranmamız gerektiğini öğretir diyerek dile getirmişlerdir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat merkezindeki ve okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik algılarının belirlendiği bu çalışmada öğrencilerin hem BİLSEM’deki hem de okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu algılara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersini eğlenceli, bilgilendirici, yönlendirici ve düşünmeyi sağlayan bir ders olarak görürken, okullarındaki sosyal bilgiler dersini bilgilendirici, eğlendirici, sıkıcı ve hayata hazırlayıcı bir ders olarak görmektedirler.

Araştırma sonucunda öğrencilerin BİLSEM’deki sosyal bilgiler dersini eğlenceli, bilgilendirici, yönlendirici ve düşünmeyi sağlayan bir ders olarak görmelerinin bir nedeni derste kullanılan farklı yöntem teknikler olabilir. Kazu ve Şenol’un (2011) yaptığı çalışmada BİLSEM’lerde beyin fırtınası, drama, proje tabanlı öğrenme, soru cevap, tartışma gibi öğrenci merkezli yöntem tekniklerin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu yöntem tekniklerin öğrencileri süreçte aktif kıldığı, üst düzey düşünme becerilerine katkı sağlayarak derse olan olumlu tutumlarını etkilediği söylenebilir. Sibiri’ye (2017) göre farklı yöntem tekniklerin kullanılması derse yönelik olumlu tutumlar oluşmasını sağlar. Conklin ve Frei (2016) ile Mertol’a (2015) göre de üstün zekalı ve yetenekli çocukların eğitiminde etkileşimli, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin kazandırılmasına yardımcı olan yöntem ve teknikler daha etkili sonuçlar vermektedir. Ayrıca BİLSEM’lerin bu yöntem tekniklerin uygulanması için uygun ortamlar olduğu söylenebilir. Çünkü BİLSEM’lerde öğrenciler küçük gruplar halinde atölyelere alınmaktadır. Atölyelerde öğrenci sayısının az olması, bu yöntem tekniklerin kalabalık gruplarda kullanılmasında yaşanan sorunları en aza indirdiği söylenebilir.

Ayrıca buna bağlı olarak BİLSEM’lerde zenginleştirilmiş etkinliklerin ve proje tabanlı öğretimin kullanılması da öğrencilerin bu olumlu görüşlerinde etkili olmuş olabilir. Zenginleştirme uygulamaları öğrenciler üzerinde olumlu etkiler yapmakta, akademik başarılarını yükseltmekte, duyuşsal gelişimini ve motivasyonlarını arttırmaktadır. Ayrıca öğrencilere, tercih ettikleri konuları derinlemesine

çalışma imkânı da sunmaktadır (Davis, 2014; Saranlı, 2017).

Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik yapılan farklı çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bolat (2018) tarafından yapılan çalışmada üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersini gerçek yaşamı yansıtan, geniş bir kapsama ve içeriğe sahip, bilgilendirici bir ders olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Mertol, Doğdu ve Yılar (2013), tarafından yapılan çalışmada üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik algıları metaforlar yoluyla incelenmiş ve öğrenciler sosyal bilgiler dersini gerçek yaşam becerileri kazandıran bir ders olarak ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra öğrenciler sosyal bilgiler dersinin önemli ve gerekli bir ders olduğuna inandıklarını da ortaya koymuşlardır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler okuldaki sosyal bilgiler dersini bilgilendirici, eğlenceli ve hayata hazırlayıcı bir ders olarak görmüşlerdir. Bu sonuçlar öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu tutumlara sahip olduklarını göstermektedir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar alan yazındaki çalışmaları paralellik göstermektedir (Akengin, Bengiç, Çolak ve Taş, 2011; Akengin ve Kafadar, 2016; Çelebi, 2006; Çetin ve Dinç, 2017; Gömleksiz, Kan ve Öner, 2012; Khaled, 2013; Ocak ve Didin, 2018; Okon ve Archibong, 2014; Sibiri, 2017; Thiveos, 2000; Tural, 2015; Yaşar ve Bayır, 2010). Araştırmada elde edilen bu sonuçların farklı nedenleri olabilir. Bu nedenler arasında 2005 yılında yapılan değişikliklerle yapılandırmacı eğitime geçilmesi, buna bağlı olarak öğrenci merkezli yöntem tekniklerin çeşitliliğinin artması, ders içeriğinin gerçek yaşamla bağlantılı olması ve FATİH projesi ile etkileşimli tahtaların kullanılmaya başlanması sayılabilir.

Sosyal bilgiler dersinde yapılandırmacı eğitime geçilmesi ile kullanılan yöntem teknikler öğrenci merkezli hale gelmiştir (Ay, 2018; Ocak ve Didin, 2018; Ocak ve Yurtseven, 2009). Şahin ve Güven (2016) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin hayat bilgisi ve fen bilimleri derslerinde olduğu gibi sosyal bilgiler dersinde de anlatım, gösteri, soru cevap, drama, balık kılıcı, beyin fırtınası, örnek olay ve altı şapkalı düşünme tekniği gibi yöntem ve teknikleri kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenci merkezli öğretimde öğrencilerin ilgileri, ihtiyaçları, yetenekleri, özellikleri, değerleri ve becerileri ile farklı yöntem, teknik ve stratejilerin kullanımı önemli görülmektedir (Jackson, 2006; Akt: Tural, 2015; Larasati, 2018; Ocak ve Yurtseven, 2009; Oliva ve Gordon, 2018; Ornstein ve Hunkins, 2016; Öntaş, 2014; Tural, 2015). Bu durum öğrencilerin derste aktif olmalarını sağlamış, öğrenciler dersten zevk almış ve öğrencilerin derse karşı olumlu tutumları artmıştır (Avcı-Yavuz, 2009; Ocak ve Didin, 2018). Ayrıca yapılandırmacı eğitim ile öğrencilerin bilgiyi keşfetmesi sağlanmış ve bilgilerin kalıcılığı da artmıştır. Yapılandırmacı eğitim ile sosyal bilgiler dersinin içeriği günlük yaşamla daha çok ilişkilendirilmiştir (Ay,

2018; Çalışkan, 2015; Erdoğan, 2009; Şahin-Yanpar, 2001). Bu nedenle yapılandırmacı eğitimin öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu tutumlara sahip olmaları üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin iyi bir eğitim alması, kaliteli içeriklerin sunulması ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla başlatılmış olan FATİH projesi ile okullarda etkileşimli tahta kullanılmasına geçilmiştir. Etkileşimli tahtalar ile öğretmen ve öğrencilerin Eğitim Bilişim Ağı'na (EBA) ulaşmaları, güncel, zengin ve eğitici içerikleri kullanmaları ve farklı öğrenme stillerine sahip öğrencilere hitap etme imkânı sağlanmıştır (Karakaş ve Doğan, 2017; MEB, 2019). Bu durum, öğrencilerin sosyal bilgiler dersine ve farklı disiplinlere karşı olumlu tutumlar geliştirmelerini sağlamıştır (Çalışkan ve Altundaş, 2016; Demircioğlu ve Demircioğlu, 2015; Gündüz ve Çelik, 2015; Kaya ve Aydın, 2011; Koçak, 2013; Sayır, 2014; Türkoğlu, 2014; Yolcu ve Bayram, 2016; Yorgancı ve Terzioğlu, 2013).

Araştırma sonucunda elde edilen tek olumsuz sonucun öğrencilerin okuldaki sosyal bilgiler dersini sıkıcı bulmalarıdır. Rodriguez (2019) ve Zhao ve Hoge (2005) tarafından yapılan araştırmalarda da benzer sonuca ulaşılmış, ilköğretim öğrencileri sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu tutumlara sahip olmadıklarını, sıkıcı ve yararı olmayan bir ders olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin okuldaki sosyal bilgiler dersini sıkıcı bulmaları, sınıfların kalabalık olmasından, bunun sınıf yönetimini zorlaştırmasından ve aktif öğretim yöntem tekniklerinin kullanılmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Van Den Heever (1997) ve Yaman'a (2010) göre bazı öğretmenler, sınıfların kalabalık olmasından dolayı öğrenciler üzerinde baskı kurabilmekte ve geleneksel yöntemleri kullanabilmektedir. Bu durum öğrenme öğretme ortamını ve öğrencileri olumsuz etkileyebilmektedir. Demirkan ve Saraçoğlu (2016), Hussain, Ahmad, Hakim (2017) ve Memişoğlu ve Köylü (2015) tarafından yapılan araştırmalarda sınıf mevcudunun kalabalık olmasından dolayı farklı yöntem tekniklerden yararlanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin sosyal bilgiler dersini sıkıcı bulmalarının bir başka sebebi ise sınav odaklı bir eğitimin yapılması ve sosyal bilgiler dersine yönelik önyargılar olabilir. Gönenç ve Açıkalın (2017) yaptıkları çalışmada sınav odaklı bakış açısı, derse verilen değer düşük olması ve derse olan önyargının öğrencilerin derste sıkılmalarına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu da kalabalık sınıf mevcudlarının öğrenci merkezli yöntem tekniklerin kullanımını zorlaştırdığını ve öğrencilerin derse yönelik algılarını olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Araştırma sonucunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir.

- (i) Öğrencilerin okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu görüşlerinin yanı sıra sıkıcı olarak da görmelerinden hareketle, okullardaki sosyal bilgiler etkinlikleri daha eğlenceli ve öğrencilerin ilgilerini çekecek hale getirilebilir. Bunun için etkinliklerde öğrenci merkezli öğretim yöntem ve tekniklerine daha çok yer verilebilir.

- (ii) Bu araştırmada üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin BİLSEM'deki ve okuldaki sosyal bilgiler dersine yönelik algıları metaforlar aracılığıyla ortaya çıkarılmıştır. Öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik algılarının belirlenmesi için görüşme, gözlem gibi farklı araştırma yöntemlerinden ayrı ayrı veya çoklu yöntem olarak birlikte yararlanılabilir.

- (iii) Öğrencilerin farklı derslerle ilgili algıları belirlenerek, algılarının derslere göre karşılaştırması yapılabilir.

Kaynakça

- Akengin, H., Bengiç, G., Çolak, K. ve Taş, E. (2011). Altıncı sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımlarına ulaşma düzeylerine yönelik öğrenci görüşleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (34), 5-23.
- Akengin, H. ve Kafadar, T. (2016). 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler kavramına ilişkin metaforları. *International Journal of Field Education*, 2(1), 33-50.
- Avcı-Yavuz, E. (2009). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde oluşturmacı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin başarı düzeylerine ve derse yönelik tutumlarına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ay, A. (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden mektup ve şiir kullanımının öğrenci başarısına etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Barr, R., Barth, J. L. ve Shermis, S. S. (2013). *Sosyal bilgilerin doğası*. (C.Dönmez, Çeviri Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Baykoç-Dönmez, N. (2011). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Bolat, H. (2020). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilere açılan kapı: bilim ve sanat merkezleri. A. Çoban (Ed), *Eğitim araştırmaları, içinde* (s.66-78). Ankara: İksad Yayınevi.
- Bolat, Y. (2018). An investigation on metaphorical conceptions of the gifted students towards social studies lesson, social studies teacher and science and art center. *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, 6(4), 17-35.
- Boyle-Baise, L. ve Goodman, J. (2009) The Influence of Harold O. Rugg: Conceptual and pedagogical considerations. *Social Studies*, 100(1), 31-40.
- Conklin, W. ve Frei, S. (2016). *Üstün zekâlı ve yetenekliler için eğitim programının farklılaştırılması*. (N. G. Kahveci, Çeviri). İstanbul: Özgür Yayınları.

- Çalışkan, H. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacı öğrenme ortamlarını düzenleme düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Journal of Social Studies Education Research*, 6(1), 49-83.
- Çalışkan, H. ve Altundaş, B. (2016). *Öğrencilerin sosyal bilgiler derslerinde akıllı tahta kullanımına yönelik tutumlarının incelenmesi*. V. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu. Bildiri Kitabı, 28-30 Nisan 2016, Denizli.
- Çelebi, C. (2006). *Yapılandırmacılık yaklaşımına dayalı işbirlikli öğrenmenin ilköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin erişimi ve tutumlarına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çetin, Ş. ve Dinç, E. (2017). Ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler algılarının incelenmesi. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış(16), 241-259.
- Davis, G. A. (2014). *Üstün yetenekli çocuklar ve eğitimi*. (M. Işık Koç Çeviri). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Demircioğlu, G. ve Demircioğlu, H. (2015). Öğrencilerin kimya derslerinde akıllı tahta kullanımına yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 387-395.
- Demirkan, Ö. ve Saraçoğlu, G. (2016). Anadolu lisesi öğretmenlerinin derslerde kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin görüşleri. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 2(1), 1-11.
- Erdoğan, M. (2009). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre tasarlanmış sosyal bilgiler sınıfına ilişkin öğrenci görüşlerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gömlüksiz, M. N., Kan, A. Ü. ve Öner, Ü. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine ilişkin metaforik algıları. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 419-436.
- Gönenç, S. ve Açıkalın, M. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar ve bunlara getirdikleri çözüm önerileri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 26-41.
- Gündüz, S. ve Çelik, H. C. (2015). Öğrencilerin matematik dersinde akıllı tahta kullanımına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 157-174.
- Hussain, S., Ahmad, N. ve Hakim, A. F. (2017). An investigation of teaching methodologies and disciplinary problems in overcrowded classrooms. *Haripur Journal of Educational Research*, 1(1), 53-62.
- Karakaş, H. ve Doğan, A. (2017). Sınıf öğretmenlerinin sınıfta kullandıkları bilgi iletişim teknolojilerine yönelik olumsuz tutumları ve yaşadıkları sorunlar. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 629-654.
- Kaya, H. ve Aydın, F. (2011). Sosyal bilgiler dersindeki coğrafya konularının öğretiminde akıllı tahta uygulamalarına ilişkin öğrenci görüşleri. *Journal of World of Turks*, 3(1), 179-189.
- Kazu, İ. Y. ve Şenol, C. (2011). Üstün yetenekliler eğitim programlarına ilişkin öğretmen görüşleri (BİLSEM örneği). *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi* 3(2), 13-35.
- Khaled, A. F. (2013). Jordanian students attitudes toward social studies education. *The Journal of International Social Research*, 6(24), 227-236.
- Koçak, Ö. (2013). *FATİH projesi kapsamındaki LCD panel etkileşimli tahta uygulamalarına yönelik öğretmen tutumları (Erzincan ili örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Larasati, F. (2018). Student centered learning: an approach to develop speaking skill in efl classroom. *English Community Journal*, 2(1), 153-157.
- Memişoğlu, H. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre vatandaşlık eğitimi. *Turkish Studies*, 9(5), 1565-1584.
- Memişoğlu, H. ve Köylü, G. (2015). Sosyal bilgiler dersindeki sorunlar ve çözüm yollarına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Turkish Studies*, 10(11), 1099-1120.
- Mertol, H., Doğdu, M. ve Yılar, B. (2013). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersine ilişkin metaforik algıları. *Üstün Yetenekli Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 176-183.
- Mertol, H. (2015). Üstün yetenekli çocuklarda sosyal bilgiler eğitimi. F Şahin (Ed), *Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin eğitimi, içinde* (s.114-125). Ankara: Pegem Akademi.
- MEB (2016). TC. Millî Eğitim Bakanlığı bilim ve sanat merkezleri yönergesi. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_10/07031350_bilsem_yonergesi.pdf adresinden 12.02.2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEB (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. <https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fmufredat.meb.gov.tr%2FDosyalar%2F201812103847686SOSYAL%2520B%25C4%25B0LG%25C4%25B0LER%2520%25C3%2596%25C4%259ERET%25C4%25B0M%2520PROGRAMI%2520.pdf> adresinden 12.02.2019 tarihinde edinilmiştir.
- MEB (2019). Fatih projesi kapsamı. <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/about.html> adresinden 13.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Miles, A. M. ve Huberman, M. B. (2015). *Nitel veri analizi*. (S. Akbaba Altun ve A. Ersoy, Çeviri Ed.) Ankara: Pegem Akademi.

- Miller, S. (2003). Analysis of phenomenological data generated with children as research participants. *Nurse Researcher*, 10(4), 68-82.
- Morgan, G. (1986). *Images of Organization*. London: SAGE.
- NCSS (1994). National curriculum standards for social studies: introduction. <https://www.socialstudies.org/standards/introduction> adresinden 12.02.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Ocak, G. ve Didin, M. (2018). Öğrencilerin yapılandırmacı sosyal bilgiler öğrenme öğretme sürecine yönelik görüşleri ile sosyal bilgiler dersine yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Karaelmas Journal of Educational Sciences* 6, 1-14.
- Ocak, G. ve Yurtseven, R. (2009). Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına göre değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22), 94-109.
- Okon, C. ve Archibong, U. (2014). Teachers' attitudes to social studies and students' academic performance in junior secondary three-certificate examination. *Asian Journal of Social Sciences & Humanities*, 3(3), 44-48.
- Oliva, P. F. ve Gordon, W. R. (2018). *Program geliştirme*. (K. Gündoğdu, Çeviri Ed.). Ankara: Pegem Akademi
- Ornstein, A. C. ve Hunkins, F. P. (2016). *Eğitim programı*. (A. Arı, Çeviri. Ed.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Öntaş, T. (2014). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde yapılandırmacı yaklaşım ile dizgeli eğitimin öğrenci erişimine etkisi arasındaki fark. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 2(2), 43-51.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çeviri Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Phillips, B. W. (1942). Teaching the social studies by Edgar B. Wesley. *The Mississippi Valley Historical Review*, 29(2), 242-244.
- Poatob, S. (2015). Understanding the goal of social studies: A step to the effective teaching of the subject. *Research on Humanities and Social Sciences*, 5(8), 182-193.
- Rodriguez, J. (2019). Perceptions and practices of U.S. preservice special education teachers on teaching social studies instruction in inclusive classrooms. *International Journal of Inclusive Education*, 3, 1-16. doi: 10.1080/13603116.2019.1590472
- Saranlı, A. G. (2017). Okul öncesi dönemdeki erken müdahale uygulamalarına farklı bir bakış: üstün yetenekli çocuklar için erken zenginleştirme. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 343-359.
- Sayır, M. F. (2014). *Fatih projesi kapsamında kullanılan akıllı tahtalara karşı öğretmen ve öğrenci tutumları ve akıllı tahtaların konuşma becerisi üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Sevgili-Koçak, S. ve Kan, A. (2019). Annelerin üstün yetenekli çocuklarının özelliklerine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 912-923.
- Sibiri, J. K. (2017). An evaluation of the impact of students' attitude towards the learning of social studies in senior high schools: A case study in the upper west region. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research*, 3(3), 1528-1536.
- Şahin, D. ve Güven S. (2016). Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerindeki yöntem ve teknik kullanımına ilişkin görüşleri. *Online Fen Eğitimi Dergisi*, 1(1), 42-59.
- Şahin-Yanpar, T. (2001). Oluşturmacı yaklaşımın sosyal bilgiler dersinde bilişsel ve duyuşsal öğrenmeye etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 1(2). 46- 82.
- Thiveos, E. (2000). *Lower secondary student attitudes towards social studies in a catholic school*. (Unpublished thesis of honor). Cowan Universty, Australia.
- Tural, A. (2015). Yapılandırmacı yaklaşımı benimseyen sosyal bilgiler dersi öğretim sürecine ilişkin öğrenci görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 29-40.
- Türkoğlu, T. (2014). *Fen ve teknoloji öğretiminde akıllı tahta kullanımının 6.sınıf öğrencilerinin akademik başarı, tutum ve görüşleri üzerine etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Van Den Heever, S. (1997). *Strategies for large class teaching*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). University Of South Africa, South Africa.
- Yaman, E. (2010). Kalabalık sınıfların etkileri: öğrenciler ne düşünüyor?. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(2), 403-414.
- Yaşar, Ş. ve Bayır, Ö.G.(2010) İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin bakış açısıyla sosyal bilgiler. *e-Journal Of New World Sciences Academy*, 5(3), 1213-1225.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yolcu, H. ve Bayram, A. (2016). Eğitimde teknoloji kullanımı: Fatih projesine eleştirel bakış. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (4), 2111-2143.
- Yorgancı, S. ve Terzioğlu, Ö. (2013). Matematik öğretiminde akıllı tahta kullanımının başarıya ve matematiğe karşı tutuma etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 919-930.
- Zhao, Y. ve Hoge, J. D. (2005). What elementary students and teachers say about social studies. *The Social Studies*, 96(5), 216-221.

Araştırma Makalesi • Research Article

İlkokul Öğrencilerinin Empresyonizme Yönelik Görüşlerinin Görsel Okuryazarlık Bağlamında İncelenmesi

Reviewing of Primary School Students' Views On Impressionism In The Context of Visual Literacy

Yahya Hiçyılmaz^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Van/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3453-9998

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 2 Ocak 2020

Düzeltilme tarihi: 7 Şubat 2020

Kabul tarihi: 23 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Görsel okuryazarlık

Empresyonizm

Öğrenciler

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, ilkökul döneminde öğrenim gören öğrencilerin empresyonizm sanat akımına yönelik görüşlerini görsel okuryazarlık bağlamında incelemektir. Araştırma, amaç ve yöntem açısından betimleyici bir yaklaşım izlenerek yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu, 526 öğrenci ile oluşturulmuştur. Veri toplama araçlarını belirlemek amacıyla Empresyonizm sanat akımının üç dönemine ait birer manzara resmi, üç görsel sanatlar uzmanının görüşleri doğrultusunda seçilmiştir. Veriler, içerik analizi ve tanımlayıcı istatistik teknikleri ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin Empresyonizm sanat akımının son dönemine ait eserlere daha çok ilgi duydukları bulunmuştur. Öğrencilerin ilgi duydukları tabloları, daha çok eserin konusunu temel alarak seçtikleri görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin Empresyonizm sanat akımının son dönemine ait eserlerinin görsel okur ve görsel yazarlık unsurlarına yönelik açıklamalarının daha fazla olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, elde edilen sonuçlardan hareketle ilkökul öğrencilerinin farklı sanat eserlerine yönelik görsel okuryazarlık çerçevesinde düşüncelerini ifade edebileceği ortamların oluşturulması önerilmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 2 January 2020

Received in revised form 7 February 2020

Accepted 23 March 2020

Keywords:

Visual literacy

Impressionism

Students

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the views of the elementary school students towards Impressionism art movement in the context of visual literacy. The research was conducted with a descriptive approach in terms of purpose and method. The study group of the study was formed with 526 students. In order to determine the data collection tools, a landscape painting belonging to three periods of Impressionism art movement was chosen according to the opinions of three visual arts experts. Then, the collected data were analysed in terms of content analysis and descriptive statistics. According to the results of the study, it was determined that the students were more interested in the works of the last period of Impressionism art movement. It was seen that the paintings which the students were interested in were those based on the subject matter of the work. In addition, it was determined that the students have more explanations about visual literacy of the works belonging to the last period of Impressionism art movement. In the research, based on the results obtained, it is recommended to create environments where primary school students can express their thoughts for different works of art within the framework of visual literacy.

1. Giriş

Hızlı değişme ve gelişmelerin yaşandığı bir dünyada bilginin aktarılma şeklinde değişiklikler meydana gelmiştir. Görsel kültürün etkisinde yetişen yeni nesil (Z-Kuşağı); web, fotoğrafa bağlı sosyal ağlar, video, medya ve grafiksel olarak gelişmiş oyunlar aracılığıyla sunulan görsel iletişimlere giderek daha fazla güvenmektedir (Metros, 2008). “Net nesil” olarak adlandırılan yeni nesil, gittikçe görüntü tabanlı medya ve dijital çağın tüm diğer araç-

gereçleri ile daha fazla zaman harcamaktadır (Prensky, 2001). Bu ortamda resimler veya görsel veriler, bilgiyi ve duyguları iletme için neredeyse yazının yerini almıştır (Meyer, 2010). Yeni dijital teknolojiler, hemen hemen herkesin görselleri oluşturmasına ve paylaşmasına olanak sağlamaktadır. Ancak görsellerin yaygın olması, bireylerin görsel içeriği eleştirel olarak görüntüleyebildikleri, kullandıkları ve ürettikleri anlamına gelmez. Bu bağlamda görsel okuryazarlık becerilerinin yetişen yeni nesle

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: yahya-04@windowslive.com

kazandırılması, yeni neslin görsel kültüre tam olarak katılmasına ortam sağlamaktadır.

Görsel okuryazarlık, görsel imgeleri (resimsel ve grafiksel) eleştirel olarak anlama, yorumlama ve yaratma becerisi şeklinde tanımlanabilir (Brown, 2004; Lopatovska, Hatoum, Waterstraut, Novak ve Sheer, 2016; Wileman, 1993). Görsellerle iç içe olan bir dünyada görsel okuryazarlık, görsellerle daha derin iletişime geçmek için kritik bir öneme sahiptir. Görsel okuryazarlık becerileri; görsel malzemelerinin üretimini gerçekleştirmek, görsellerin kültürel, etik, estetik ve teknik bileşenlerini anlamak ve analiz etmek için bireyi donatmaktadır. Dolayısıyla görsel okuryazarlık, bireylerin görsel medya dünyasında gezmelerini sağlayan önemli bir beceridir. Bu bağlamda öğrencilerin görselleri oluşturmak, yorumlamak ve sorgulamak için donanımlı olması gerekmektedir (Brown, 2004; Roblyer ve Bennett, 2001).

Öğrenciler, kendilerini çevreleyen görsel kültürden sürekli olarak etkilendiğinden, görsel okuryazarlık becerilerinin yaşamın erken dönemlerinde geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır (Lopatovska ve diğ., 2016). Bu becerilerin erken yaşlardan itibaren kazanılması; sözel becerileri geliştirme, kendini ifade etme, çeşitli konularda motivasyon sağlama ve özgüveni geliştirmede öğrencilere avantajlar sağlayabilir (Flynt ve Brozo, 2010).

Sanat eğitiminin ilk ve ortaöğretim kademelerindeki uygulama alanı Görsel Sanatlar dersi'dir. Bu ders, ruhsal ve beden eğitiminde bireylerin estetik duygularını geliştirmeyi, yeteneklerini ve yaratıcılıklarını olgunlaştırmayı amaçlayan bir alan olarak görülmektedir (Çakıroğlu ve İnce, 2015). Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programının amaçlarından biri de; görsel okuryazarlık, algı ve estetik bilincine sahip ve farklı kültürlerde ortaya konulan sanat eserlerini ve sanatçıları inceleyen bireyler yetiştirmektir. (MEB, 2018). Buradan hareketle bireyin gelişiminde sanatın kültürel ve bilişsel boyutunun da göz önünde bulundurulması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda Empresyonizm (İzlenimcilik) sanat akımı Görsel Sanatlar eğitiminin doğal bir parçasıdır. Görsel Sanatlar eğitimin amacı, bireye eleştirel bir bakış açısı kazandırmaktır. Bu bakış açısı da öğrencilere görsel okuryazarlık becerilerin kazandırılması ile geliştirilebilir. Bu bağlamda bu çalışma ilkökul öğrencilerinin Görsel Sanatlar dersinin bir konusu olan Empresyonizm sanat akımına yönelik görüşlerini, görsel okuryazarlık çerçevesinde incelemeyi hedeflemektedir.

Empresyonizm sanat akımının teknolojik gelişmelere bağlı olarak 1800'lü yılların sonlarına doğru ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemin sanatçıları, teknikteki yeni deneysel çalışmaları yansıtmaktadır. Bu dönemde renklere yaratıcı bir gözle yaklaşan sanatçılar, Empresyonizm sanatını bir adım daha öteye taşıyarak Neo-Empresyonizm ve Post Empresyonizm olarak bilinen akımları kurmuşlardır. Bu gelişmeler sanat dünyasında yeni bir sayfa açmıştır. Empresyonizm olarak adlandırılan bu akım, neredeyse kendisinden sonra çıkan tüm akımları peşinden sürüklemiştir (Ayaydın, 2015). "Empresyonist sanatçılara göre, resim sanatı izlenimlerin yansıtılması olayıdır" (Ayaydın, 2015 s. 88). Empresyonizm adını, Claude Monet'in yapmış olduğu "İzlenim, Gündoğumu" adlı tablodan almıştır. Monet, ışık üzerinde titizlikle çalışan ve rengin resim alanında biçim kadar etkileyici olabileceğini hisseden ilk ressamdır (Tansuğ, 2006).

Literatür incelendiğinde, küçük çocuklar üzerinde görsel okuryazarlık becerileri ile ilgili bazı araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Lopatovska ve diğ. (2016), küçük çocukların görsel okuryazarlık unsurları hakkındaki bilgilerini ve yeni tanıtılan görsel okuryazarlık kavramlarını anlamaya yönelik yeteneklerini incelemiştir. O'Neil (2011) çalışmasında, öğrencilerin resimli kitaplardaki öykülerin çizgi, renk gibi görsel okuryazarlık unsurları çerçevesinde, anlamaya ve bu doğrultuda görsel okuryazarlık becerilerini geliştirmeye yönelik aktiviteleri sunmuştur. Pantaleo (2016), küçük çocukların görsel sanat ve tasarım öğelerini öğrenmelerinin görsel imgeleri yorumlamasına etkisini incelemiştir. Bu araştırmaların dışında, yetişkinlerde görsel okuryazarlık becerileri ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır (Loerts ve Belcher, 2019; Sadık, 2009; Şahin ve Kıran, 2009; Yerlikaya, 2016). Ancak, ilkökul döneminde öğrenim gören öğrencilerin Empresyonizm sanat akımına yönelik görüşlerini görsel okuryazarlık bağlamında inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle bu araştırmada, ilkökul öğrencilerinin Empresyonizm sanat akımına yönelik görüşlerinin görsel okuryazarlık bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın cevap aradığı sorular şunlardır:

- 1) Öğrencilerin ilgi duydukları sanat eserleri cinsiyetlerine ve sınıf düzeylerine göre değişmekte midir?
- 2) Öğrencilerin sanat eserlerine yönelik ilgi duyma nedenleri cinsiyetlerine ve sınıf düzeylerine göre değişmekte midir?
- 3) Öğrencilerin görsel okur ve görsel yazarlık unsurlarına yönelik açıklamaları sanat eserlerine, cinsiyetlerine ve sınıf düzeylerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın desenine, çalışma grubuna, veri toplama araçlarına, verilerin toplanmasına ve verilerin analizine yönelik bilgilere yer verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada, amaç ve yöntem açısından betimsel araştırma metodlarından tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır. Tarama modeli, "geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır" (Karasar, 1991, s. 77). Araştırmacı, amacına bağlı olarak anket ya da görüşme formu gibi veri toplama araçları kullanabilir (Creswell, 2012). Bu tür araştırmalar, büyük örneklem üzerinde çalışma imkanı sunmaktadır. Bu çalışma, ilkökul öğrencilerinin Empresyonizme yönelik görüşlerinin görsel okuryazarlık bağlamında ortaya çıkarılmasında görüşme formundan yararlanılması, öğrencilerin sanat eserlerini eleştirel olarak incelemesi, yorumlaması ve en önemlisi yaratıcı fikirlerini dile getirmesi açısından araştırmacıya yöntemini oluşturması için bir dayanak sağlamıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Muş il merkezine bağlı, farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip, 18 ilkökulda öğrenim gören 526 öğrenciden oluşturulmuştur. Çalışma grubu, amaçsal

örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda farklı özelliklere sahip öğrencilere ulaşılması amaçlanmıştır. Öğrencilerin gönüllülük esasına dayanılarak araştırmaya katılımları sağlanmıştır. Çalışma grubunda bulunan öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubu ile İlgili Demografik Bilgilerin Dağılımları

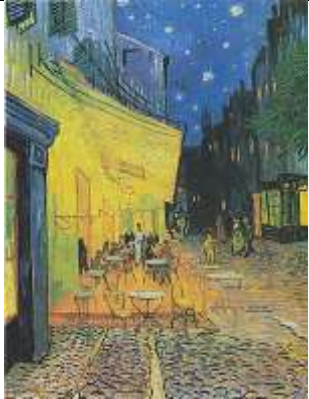
Demografik özellikler	n	%	
Cinsiyet	Kız	266	50,6
	Erkek	260	49,4
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	128	24,3
	2. Sınıf	127	24,1
	3. Sınıf	137	26
	4. Sınıf	134	25,5
Toplam	526	100	

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğrencilerin % 49,4’ü erkek, % 50,6’sı kız olduğu, % 24,3’ü 1. sınıf, % 24,1’i 2. sınıf, % 26’sı 3. sınıf ve % 25,5’i 4. sınıfta öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Buradan yola çıkarak çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik özelliklerinin dengeli bir şekilde dağılım gösterdiği söylenebilir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada belirlenen hedef doğrultusunda veri toplama araçlarını geliştirmek amacıyla birinci aşamada ilkökul öğrencilerinin ilgilerini arttıracak ve onlarda heyecan uyandıracak sanat eserleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda ilgili literatüre dayanarak öğrencilerin gündelik deneyimleri ile ilgili kolay tanımlanabilir konu ve renkleri barındıran sanat eserleri seçilmiştir. Aynı zamanda öğrencilerle görüşme esnasında, görsel unsurların tartışılmasına imkân verecek oldukça basit görseller tercih edilmiştir. Bu çerçevede Lopatovska ve diğerlerinin (2016) de önerdiği Empresyonizm sanat akımına mensup manzara resimlerinin tercih edilmesine karar verilmiştir. Yukarıda belirtilen çerçeve içerisinde Empresyonizm sanat akımının üç dönemine ait birer manzara resmi üç görsel sanatlar uzmanının görüşleri doğrultusunda seçilmiştir. Tercih edilen sanat eserleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Sanat Eserleri

Sanat Akımları	Ressam	Görseller	Görsel İsmi ve Yılı
Empresyonizm (İzlenimcilik)	Claude Monet		Empression, Sunrise 1872
Neo-Empresyonizm (Yeni izlenimcilik)	Paul Signac		Les Andelys, Côte d’Aval 1886
Post Empresyonizm (Ard (Geç) İzlenimcilik)	Vincent Van Gogh		Cafe Terrace at Night 1888

İkinci aşamada, Tablo 2’de belirlenen resimler çerçevesinde ilkökul öğrencilerinin Empresyonizm sanat akımına yönelik görüşlerini görsel okuryazarlık bağlamında incelemek amacıyla görüşme formu hazırlanmasına karar verilmiştir. Görsel okuryazarlık; bir görüntünün kompozisyon unsurlarını yorumlama, analiz etme ve yeniden tasarlama şeklinde tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda görüşme formu hazırlanmıştır. Tasarlanan görüşme formu, alanında doktora yapmış iki uzman ve doçent unvanına sahip bir uzman olmak üzere toplam üç görsel sanatlar uzmanının görüşüne sunulmuştur. Görüşme formunda bulunan sorularla ilgili yanlış anlamlara sebep olabilecek yönlerin bulunup bulunmadığı, araştırmanın amacına uygun olup olmadığı gibi çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmek üzere uzman görüşü alınmış ve görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Görüşmeler uygulanan kuralların katılığına göre; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere üçe ayrılabilir (Çepni, 2007). Bu çalışmada araştırmanın amacına bağlı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada temel veri toplama kaynağı olarak görüşme formu kullanılmıştır. Veri toplamak amacıyla Tablo 2’de verilen resimlerin renkli görsel kopyaları, sınıf ortamında görsel sanatlar öğretmenlerinin rehberliğinde çalışma grubundaki öğrencilere sunulmuştur. Görüşmeler 10 ile 15 dakika arasında sürmüştür. Veri toplama süreci ortalama 2 ayda tamamlanmıştır. Bu yöntem ile öğrencilerin

Empresyonizm sanat akımına yönelik görüşlerinin, görsel okuryazarlık bağlamında belirlenmesi hedeflenmiştir.

Veri toplama araçları için Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurulu Başkanlığı'ndan görüşme formunun etik açıdan uygunluğuna yönelik onay alınmıştır. Etik kurulu onayı Ekl'de verilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

İlkokul öğrencilerinin Empresyonizme yönelik görüşlerinin görsel okuryazarlık bağlamında incelenmek amacıyla yapılmış olan görüşmeler ve bu görüşmeler sonucunda elde edilen nitel verilerin analizi için içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi sadece metinler üzerine kullanılan bir yöntem değildir. Aynı zamanda görsellerin incelenmesinde de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmacı, ilk etapta öğrencilerin Tablo 2'de verilen sanat eserlerine yönelik ilgilerini belirlemek amacıyla sorulan "En sevdiğin resim hangisi?" sorusunu tanımlayıcı istatistiksel çerçevede analiz etmiştir. İkinci soru olan "Seçtiğiniz sanat eserini niçin veya neye göre seçtiniz?" sorusu içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Bu doğrultuda 10 erkek ve 10 kız öğrenci olmak üzere toplam 20 öğrenci ile ön uygulama çalışması yapılmıştır. Bu soruya yönelik ön uygulama çalışmasında elde edilen veriler, iki Görsel Sanatlar eğitimi uzmanı tarafından incelenmiştir. Bu doğrultuda kodlar (sanat eserinin konusu ve görselin dikkat çekiciliği) belirlenerek "Öğrencilerin sanat eserlerine yönelik ilgi duyma nedenleri" şeklinde isimlendirilen temanın altına yerleştirilmiştir. Uzmanlar, kodlar ve temayı tartışarak uzlaşma yoluyla belirlemiştir. Uzlaşılmayan noktalarda ise alanında doçent unvanına sahip üçüncü uzmanın görüşüne başvurulmuş ve uzlaşma yoluna gidilmiştir. Örneğin, renklerin dikkat çekiciliği ve şekillerin dikkat çekiciliği şeklinde isimlendirilen iki koda yönelik uzmanların uzlaşmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda bu kodları üçüncü uzman görüşü doğrultusunda görselin dikkat çekiciliği şeklinde isimlendirilmiştir. Çalışma grubundan elde edilen veriler belirlenen kodlar doğrultusunda SPSS 17.0 paket programına girilmiştir. Bu program aracılığı ile veriler tanımlayıcı istatistiksel çerçevede analiz edilmiştir. Daha sonra "Resimde ne görüyorsunuz, resimde nasıl bir değişiklik yapmak isterdiniz?" soruları, görsel okuryazarlık bağlamında analiz edilmiştir. Bu bağlamda, öğrencilerin belirlenen sanat eserlerinin kompozisyon unsurlarını yorumlama, analiz etme ve tekrar tasarlaması amaçlanmıştır. Öğrencilerin tanımlayabildikleri, eklemek ve çıkartmak istedikleri her bir unsur sayılmıştır. Bu unsurlar, "Görsel okur ve görsel yazarlık" temasına yerleştirilmiştir. Daha sonra tanımlayıcı istatistiksel çerçevede ortalamaları alınarak çözümlenmiştir. Ayrıca verilerin geçerliliğini arttırmak amacıyla katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur. Bu doğrultuda erkek öğrenciler E1, E2; kız öğrenciler ise K1, K2 şeklinde formüle edilerek doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında "Öğrencilerin ilgi duydukları sanat eserleri cinsiyetlerine ve sınıf düzeylerine göre değişmekte midir?" sorusuna cevap aranmıştır. Yapılan analizler sonucunda birinci alt probleme ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin İlgi Duydukları Sanat Eserleri

Değişkenler/f/%	1. Görsel	2. Görsel	3. Görsel	Toplam
	(Claude Monet, İzlenimcilik)	(Paul Signag, Yeni İzlenimcilik)	(Vincent Van Gogh, Ard İzlenimcilik)	
Kız	f 88	79	99	266
	% 33,1	29,7	37,2	100
Erkek	f 69	104	87	260
	% 26,5	40	33,5	100
1. sınıf	f 41	38	49	128
	% 32	29,7	38,3	100
2. sınıf	f 40	43	44	127
	% 31,5	33,9	34,6	100
3. sınıf	f 40	51	46	137
	% 29,2	37,2	33,6	100
4. sınıf	f 36	51	47	134
	% 26,9	38,1	35,1	100
Toplam	f 157	183	186	526
	% 29,8	34,8	35,4	100

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin en çok tercih ettikleri sanat eserinin ard izlenimcilik dönemine ait 3. görsel (%35,4) olduğu görülmektedir. Erkeklerin daha çok yeni izlenimcilik dönemine ait 2. görseli (%40), kızların ise ard izlenimcilik dönemine ait 3. görseli (%33,5) tercih ettikleri belirlenmiştir. 1. sınıf (%38,3) ile 2. Sınıf (%34,6) düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin daha çok ard izlenimcilik dönemine ait 3. görseli tercih ettikleri, 3. sınıf (%37,2) ile 4. sınıf (%38,1) düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin daha çok yeni izlenimcilik dönemine ait 2. görseli tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda alınan öğrenci görüşlerinden birkaçı aşağıda verilmiştir:

"Üçüncü resim hoşuma gitti..." E170.

"Birinci resim gerçekten harika gözüküyor..." K2.

"İkinci resmi beğendim. Bu resme baktığımda oturup konuşabileceğim, balık tutabileceğim yerler var." E3.

Öğrenci görüşleri dikkate alındığında, ilkokul öğrencilerinin Empresyonizm sanat akımının son dönemlerine ait eserlere daha çok ilgi duydukları söylenebilir. Öğrencilerin bazı görselleri yaşadıkları bölgelere benzeterek açıkladıkları görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin keskin kontörlerle belirlenmiş somut görsellere daha çok ilgi duydukları belirlenmiştir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında "Öğrencilerin sanat eserlerine yönelik ilgi duyma nedenleri cinsiyetlerine ve sınıf düzeylerine göre değişmekte midir?" sorusuna cevap aranmıştır. Yapılan analizler sonucunda ikinci alt probleme ilişkin veri analizleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Sanat Eserlerine Yönelik İlgi Duyuma Nedenleri

Değişkenler	f/%	Sanat Eserin Konusu	Görselin Dikkat Çekiciliği	Toplam
Kız	f	159	107	266
	%	59,8	40,2	100
Erkek	f	166	94	260
	%	63,8	36,2	100
1. sınıf	f	72	56	128
	%	56,3	43,8	100
2. sınıf	f	73	54	127
	%	57,5	42,5	100
3. sınıf	f	95	42	137
	%	69,3	30,7	100
4. sınıf	f	85	49	134
	%	63,4	36,6	100
Toplam	f	325	201	526
	%	61,8	38,2	100

Tablo 4'teki verilere göre öğrencilerin ilgi duydukları görselleri, daha çok eserin konusunu (%61,8) temel olarak seçtikleri görülmüştür. Dolayısıyla eserin konusunun öğrencilerin sanat eserlerine yönelik ilgilerini belirlemede etkili olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda alınan öğrenci görüşlerinden birkaçı aşağıda verilmiştir.

“Renkleri beğendim. Özellikle denizin parlaltısını iyi işlediğinden dolayı seçtim” K200.

“Güneşin doğuşunu güzel yansıttığından dolayı birinci resmi beğendim” E5.

“Evleri, suyu, denizi beğendimden dolayı seçtim” K112.

“Üçüncü resim konuyu diğerlerinden farklı ve çok canlı işlemiştir” E180.

“Eskiye anımsattığı için seçtim” K6.

Öğrenci görüşleri dikkate alındığında, öğrencilerin görsellere yönelik ilgilerini çeken unsurları açıkladıkları görülmektedir. Bu açıklamalardan hareketle sanat eserin konusu ve görselin dikkat çekiciliği öğrencilerin görsellere yönelik ilgisini çeken ana unsurlardan birisi olduğu söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında “Öğrencilerin görsel okur ve görsel yazarlık unsurlarına yönelik açıklamaları sanat eserlerine, cinsiyetlerine ve sınıf düzeylerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen analizler sonucunda üçüncü alt probleme ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğrencilerin Görsel Okur ve Görsel Yazarlık Unsurlarına Yönelik Açıklamalarının Ortalamaları

Tema	Değişkenler	1.Görsel (Claude Monet, İzlenimcilik)	2. Görsel (Paul Signag, Yeni İzlenimcilik)	3. Görsel (Vincent Van Gogh, Ard İzlenimcilik)
Görsel Okur	Kız	4,24	5,04	5,14
	Erkek	4,18	5,14	5,13
	1. sınıf	3,82	4,59	4,98
	2. sınıf	4,25	5,24	5,38
	3. sınıf	4,23	5,18	4,97
Görsel Yazarlık	4. sınıf	4,53	5,34	5,22
	Toplam	4,21	5,09	5,14
	Kız	3,50	3,65	3,64
	Erkek	3,50	3,49	3,53
	1. sınıf	3,09	2,98	3,14
Görsel Yazarlık	2. sınıf	3,72	3,91	3,75
	3. sınıf	3,11	3,08	3,07
	4. sınıf	4,07	4,32	4,37
	Toplam	3,50	3,57	3,58

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin 1. görselin görsel unsurlarını yorumlama, analiz etme (görsel okur, 4,21) ve tekrar tasarlamaya (görsel yazarlık, 3,50) yönelik açıklamalarının, diğer görsellere göre daha az olduğu görülmektedir. Ancak öğrencilerin 3. görselin görsel okur (5,14) ve görsel yazarlık unsurlarına (3,58) yönelik açıklamalarının diğer görsellere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda öğrencilerin empresyonizm sanat akımının son dönemine ait eserlere yönelik görsel okuryazarlık becerilerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Tablo 5 incelenmeye devam edildiğinde, öğrencilerin görsel okur unsurlarına yönelik açıklamalarının (1. görsel, 4,21; 2. görsel, 5,09; 3. görsel, 5,14) görsel yazarlık unsurlarına yönelik açıklamalarına (1. görsel, 3,50; 2. görsel, 3,57; 3. görsel, 3,58) göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 4. sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin görsel okur (1. görsel, 4,53; 2. görsel, 5,34; 3. görsel, 5,22) ve görsel yazarlık unsurlarına (1. görsel, 4,07; 2. görsel, 4,32; 3. görsel, 4,37) yönelik açıklamalarının 1., 2. ve 3. sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmüştür.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda görsel okuryazarlık tanımlamaları geleneksel metin tabanlı yorumlanmanın ötesine geçmiştir (Lopatovska ve diğ., 2016). Özellikle dijital teknolojilerin çoğalmasıyla birlikte düşünce dünyamızda yeni bir paradigmanın ortaya çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla görsel kültürün etkisinin arttığı bir dünyada öğrencilerin görsel okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir (Sadık, 2009; Yerlikaya, 2016). Bu doğrultuda araştırmada belirlenen sanat eserleri çerçevesinde öğrencilerin sanat eserlerini, eleştirel olarak incelemesi, yorumlaması ve en önemlisi yaratıcı fikirlerini dile getirmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın sonuçları incelendiğinde, genel olarak öğrencilerin belirlenen görsellere yönelik olumlu tepki gösterdikleri ve onlara yöneltilen soruları yanıtladıkları görülmüştür. Örs (2015) yapmış olduğu araştırmada, öğrencilerin etkinlikteki görseller yoluyla cümle kurmakta sıkıntı çekmediklerini dile getirmektedir. Ayrıca Stewig (1994), yaptığı çalışmada görsel okuryazarlık etkinliklerinin öğrencilerin sanat

hakkında yaratıcı fikirlerini dile getirmelerinde etkili olduğunu ifade etmektedir.

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında elde edilen sonuçlar incelendiğinde, öğrenciler tarafından en çok tercih edilen görselin Van Gogh'un "Teras Kafede Gece" adlı tablosu olduğu görülmüştür. Benzer bir sonuç Lopatovska ve diğ. (2016) tarafından yapılan çalışmada da görülmektedir. Öğrencilerin Monet'in yapmış olduğu "Gün Doğumu" adlı görsel yönelik ilgilerinin daha az olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin soyut bir sanat eserini incelediklerinde, fikirleri veya duygularıyla değil bildikleri fenomenleriyle hareket ettikleri görülmüştür (Yenawine, 1999). "Gün Doğumu" görselinin öğrenciler için biraz soyut kaldığı, dolayısıyla öğrencilerin tercihlerini etkilediği söylenebilir. Bu doğrultuda belirlenen görseller içerisinde öğrencilerin Empresyonizm sanat akımının son dönemine ait görselleri daha çok sevdiği söylenebilir. Ancak Savva (2003) yapmış olduğu çalışmada çocukların daha çok soyut resimlere yönelik ilgi duydukları görülmektedir. Bu sonuç çalışmada elde edilen sonuçla çelişmektedir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında elde edilen sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin ilgi duydukları sanat eserlerini daha çok eserin konusunu dikkate alarak seçtikleri tespit edilmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin sanat eserlerine yönelik ilgilerini belirlemede, görselin dikkat çekiciliğinden çok eserin konusunun belirleyici olduğu ve onları etkilediği söylenebilir. Benzer bir sonuç Gardner'ın (1970) yaptığı çalışmada da görülmektedir. Ancak Lopatovska ve diğerlerinin (2016) ortaya koydukları çalışmada, canlı renklerin varlığının çocukların görsellere yönelik ilgisini çeken ana unsurlardan birisi olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu tespit çalışmamızın sonuçları ile çelişmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında elde edilen sonuçlar doğrultusunda, öğrencilerin belirlenen sanat eserlerinin görsel unsurlarını yorumlama, analiz etme ve tekrar tasarlamaya yönelik yaratıcı görüşlerinin olduğu görülmüştür. Öğrencilerin Monet'in yapmış olduğu izlenimcilik dönemine ait "Gün Doğumu" görselinin görsel okur ve yazarlık unsurlarına yönelik açıklamalarının diğer görsellere göre daha az olduğu belirlenmiştir. Bu durumun "Gün Doğumu" görselinin diğer görsellere göre nispeten daha soyut olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Öte yandan öğrencilerin Van Gogh'un "Teras Kafede Gece" adlı görseli, görsel okur ve görsel yazarlık unsurlarına yönelik açıklamalarının diğer görsellere göre daha fazla olduğunu tespit edilmiştir. Ayrıca birinci alt problemde elde edilen sonuçlar, öğrencilerin "Gün Doğumu" görseline yönelik ilgilerinin diğer görsellere göre daha az olduğunu, "Teras Kafede Gece" adlı görseline yönelik ilgilerinin diğer görsellere göre daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda öğrencilerin sevdiği sanat eserlerine yönelik daha fazla açıklamada buldukları söylenebilir. Dolayısıyla öğrencilerin ilgi duydukları sanat eserlerinin görsel okuryazarlık becerilerini etkilediği dile getirilebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında elde edilen önemli sonuçlardan biri de öğrencilerin görsel yazarlık unsurlarına yönelik açıklamalarının, görsel okur unsurlarına yönelik açıklamalarına göre daha az olduğudur. Bu doğrultuda öğrencilerin görselleri anlama ve yorumlama

konusunda başarılı oldukları ancak görseli tekrar tasarlama (görsel yazarlık) konusunda görsel okura göre zayıf kaldıkları söylenebilir. Ayrıca 4. sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin görsel okur ve görsel yazarlık unsurlarına yönelik açıklamalarının diğer sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda öğrencilerin süreç içerisinde aldıkları eğitimlerin kazandırdıkları deneyimlerin veya zihinsel gelişimlerinin görsel okuryazarlık becerilerini etkilediği dile getirilebilir. Yapılan çalışmalarda çocukların sanat eserlerine yönelik tercihlerinin, algılarının ve yanıtlarındaki farklılıkların bilişsel farklılıklara bağlı olduğu görülmektedir (Gardner, Winner ve Kircher, 1975; Parsons, Johnston ve Durham 1978; Savva 2003).

Çocuklara, bir sanat eserini inceledikten sonra düşüncelerini ifade etmeleri için fırsatlar sunulduğunda, çocuklar yaratıcılıklarını geliştirebilmektedirler (Pavlou, 2013). Bu bağlamda çalışmada elde edilen sonuçlara dayanarak ilkökul öğrencilerinin farklı sanat eserlerine yönelik görsel okuryazarlık çerçevesinde düşüncelerini ifade edebileceği ortamların oluşturulması önerilmektedir. Bu ortamlarda araştırmanın birinci alt problemi doğrultusunda elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin algılayabileceği somut görseller seçilmelidir. Ayrıca araştırmanın ikinci ve üçüncü alt probleminden elde edilen sonuçlardan hareketle öğrencilerin ilgi duyabilecekleri görseller tercih edilmelidir. Bu tür etkinliklere öğrenme-öğretme ortamında daha fazla yer verilmelidir. Buradan hareketle Görsel Sanatlar eğitimi dersine giren öğretmenlere, öğrencilerin görsel okuryazarlık becerilerini geliştirmeye yönelik hizmet içi ve hizmet öncesi eğitim verilmelidir. Ayrıca ilgili araştırmacılara, farklı sanat akımlardan farklı görselleri kullanarak öğrencilerin bu görsellere yönelik görüşlerinin görsel okuryazarlık bağlamında incelenmesine yönelik araştırmalar yapmaları önerilebilir.

Kaynakça

- Ayaydın, A. (2015). Empresyonizm (izlenimcilik) akımının güncel bakış açısıyla bazı yönlerden incelenmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 2(3), 83-97.
- Brown, I. (2004). Global trends in art education: New technologies and the paradigm shift to visual literacy. *The International Journal of Arts Education*, 2(3), 50-61.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. (4th ed.). Boston: Pearson Education.
- Çakıroğlu, E. ve İnce, B. (2015). Visual arts teacher candidates' views on conceptual art (Case of Pamukkale University). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191, 2817-2823.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. (3. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Flynt, E. S. ve Brozo, W. (2010). Visual literacy and the content classroom: A question of now, not when. *The Reading Teacher*, 63(6), 526-528.
- Gardner, H. (1970). Children's sensitivity to painting styles. *Child Development*, 41, 813-821.

- Gardner, H., Winner, E. ve Kircher, M. (1975). Children's conceptions of the arts. *Journal of Aesthetic Education*, 9(3), 60-77.
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (4. Baskı). Ankara: Sanem.
- Lopatovska, I., Hatoum, S., Waterstraut, S., Novak, L. ve Sheer, S. (2016). Not just a pretty picture: Visual literacy education through art for young children. *Journal of Documentation*, 72(6), 1197-1227.
- Loerts, T. ve Belcher, C. (2019). Developing visual literacy competencies while learning course content through visual journaling: Teacher candidate perspectives. *Journal of Visual Literacy*, 2(38), 46-65.
- MEB (2018). *İlkokul ve ortaokul görsel sanatlar dersi öğretim programı (1-8. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- Metros, S. E. (2008). The educator's role in preparing visually literate learners. *Theory into Practice*, 47(2), 102-109.
- Meyer, R. (2010). Knowledge visualization. *Trends in Information Visualization*, 23-30. Erişim adresi: <http://www.mmi.ifi.lmu.de/pubdb/publications/pub/baur2010infovisHS/baur2010infovisHS.pdf#page=31> 08/03/2020 tarihinde erişilmiştir.
- O'Neil, K. E. (2011). Reading pictures: Developing visual literacy for greater comprehension. *The Reading Teacher*, 65(3), 214-223.
- Örs, E. (2015). *İkinci sınıf öğrencilerinin görsel okuryazarlığı üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pantaleo, S. (2016). Primary students' understanding and appreciation of the artwork in picturebooks. *Journal of Early Childhood Literacy*, 16(2), 228-255.
- Parsons, M., Johnston, M. ve Durham, R. (1978). Developmental stages in children's aesthetic responses. *Journal of Aesthetic Education*, 12(1), 83-104.
- Pavlou, V. (2013). Investigating interrelations in visual arts education: Aesthetic enquiry, possibility thinking and creativity. *International Journal of Education Through Art*, 9(1), 71-88.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- Roblyer, M. D. ve Bennett, E. K. (2001). The fifth literacy: Research to support a mandate for technology-based visual literacy in preservice teacher education. *Journal of Computing in Teacher Education*, 17(2), 8-15.
- Sadik, A. (2009). Improving pre-service teachers' visual literacy through flickr. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 91-100.
- Savva, A. (2003). Young pupils' responses to adult works of art. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 4(3), 300-313.
- Stewig, J. W. (1994). First graders talk about paintings. *The Journal of Educational Research*, 87(5), 309-316.
- Şahin, Ç. ve Kıran, I. (2009). Öğretmen adaylarının algılarına göre görsel okuryazarlık düzeylerinin değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 77-90.
- Taşpınar, Ş. E. (2016). Sanat eğitiminin görsel okuryazarlık becerilerine etkisi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Design (TOJDAC)*, 1(6), 335-342.
- Tansuğ, S. (2006). *Resim sanatının tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Wileman, E. (1993). *Visual communicating*. Englewood Cliffs, N.J.: Educational Technology Publications.
- Yenawine, P. (1999). *Theory into practice: The visual thinking strategies*. Paper presented at the conference, "Aesthetic and Art Education: A Transdisciplinary Approach," sponsored by the Caluste Gulbenkian Foundation, Lisbon, Portugal.
- Yerlikaya, M. (2016). Arts and crafts teacher candidates' visual literacy skills. *Participatory Educational Research*, (4), 83-90.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin.

EK 1: Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 03/03/2020-18242

	T.C. VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ YAYIN ETİK KURUL BAŞKANLIĞI ETİK KURUL KARARLARI
TOPLANTI TARİHİ: 28.01.2020 OTURUM SAYISI: 2020/01 TOPLANTIDA ALINAN KARAR SAYISI: 17	
Sayfa: 14/17	

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurulu'nun 28/01/2020 tarihinde saat 11.00' da Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Strateji Daire Başkanlığı toplantı salonunda Prof. Dr. Orhan DENİZ başkanlığında yapmış olduğu toplantıda aşağıdaki karar/kararları almıştır:

KARAR NO 2020/01-14. Yürütücülüğünü Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi Dr. Öğr. Üyesi Yahya HİÇYILMAZ'ın yapmayı tasarladığı, "İlkokul Öğrencilerinin Empresyonizme Yönelik Görüşlerinin Görsel Okuryazarlık Bağlamında İncelenmesi" adlı çalışmasında kişilere uygulanacak olan anket ve ölçekler incelenmiş olup, söz konusu araçların ilgili kişilere uygulanmasında Sosyal ve Beşeri Etik Kuralları ve İlkeleri çerçevesinde herhangi bir sakınca olmadığına karar verilmiştir.

	BASKAN Prof. Dr. Orhan DENİZ Edebiyat Fakültesi	
UYE Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR İlahiyat Fakültesi	UYE Prof. Dr. Hayati AYDIN İlahiyat Fakültesi (Katılmadı)	UYE Prof. Dr. Reha SAYDAN İktisadi ve İd. Bil. Fakültesi
UYE Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI Edebiyat Fakültesi	UYE Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Eğitim Fakültesi	UYE Prof. Dr. Zihni MEREY Eğitim Fakültesi (Katılmadı)

Araştırma Makalesi • Research Article

Finansal Oranlar Aracılığıyla Stok Yönetimi ve Karlılık İlişkisinin İncelenmesi: İmalat Sektöründe Bir Uygulama

Investigation of the Relationship between Stock Management and Profitability by Using Financial Ratios: An Application in Manufacturing Sector

Yakup Ülker,^a Öznur Arslan^{b,*}

^a Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık Finans Bölümü, Sivas/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3070-0521

^b Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Sosyal Bilimler MYO, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Sivas/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5973-9107

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ocak 2020

Düzeltilme tarihi: 08 Mart 2020

Kabul tarihi: 23 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Stok Yönetimi

Finansal Oranlar

Muhasebe

Karlılık

ÖZ

İşletmelerin fiziksel unsuru olan ve karlılığını doğrudan etkileyen stokların iyi bir şekilde yönetilmesi hayati önem arz etmektedir. Çalışma, işletmelerin finansal başarısına katkıda bulunan stoklarla karlılık arasındaki ilişkiyi açıklamayı hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda 2013-2018 dönemindeki BİST imalat sektöründe yer alan işletmelerin finansal oranları kullanılmıştır. Araştırma, stok yönetimiyle karlılıkla ilgili finansal oranlar arasındaki ilişkiyi, regresyon ve korelasyon analizi kullanarak açıklamaktadır. Araştırma sonucunda, *stok devir hızının* aktif karlılık oranı, brüt çalışma sermayesi karlılık oranı ve öz kaynak karlılık oranı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusu iken; brüt karlılık ve esas faaliyet karlılık oranlarını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. *Stok net çalışma sermayesi oranı* ile esas faaliyet karlılık oranı ve öz kaynak karlılık oranı arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ve brüt çalışma sermayesi karlılığıyla arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca *stok dönen varlık oranı* ile aktif karlılık oranı, brüt çalışma sermayesi karlılığı ve öz kaynak karlılığı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin varlığı söz konusuken *stok büyüme hızı oranı* ile tüm karlılık oranları arasında anlamlı pozitif yönlü ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 January 2020

Received in revised form 08 March 2020

Accepted 23 March 2020

Keywords:

Inventory Management,

Financial Ratios,

Accounting,

Profitability

ABSTRACT

Managing the inventory, which is a physical component of companies and directly influences the profits, is of vital importance. This study aims to explain the relationship between profitability and inventory contributing the financial success of companies. In parallel with this objective, the financial ratios of companies in Istanbul Stock Exchange's manufacturing sector between 2013 and 2018 were used. The study employs regression and correlation analysis in explaining the relationship between financial ratios related with inventory management and profitability. As a result of the analyses, it was determined that the *inventory turnover* has a positive and significant relationship with rate of return on assets, gross working capital, and rate of return on equity, whereas it negatively affects the rate of return on gross operating capital and rate of real operating profits. *The ratio of inventory/net operating capital* was found to have a significant positive relationship with real operating profitability and rate of return on equity and a significant negative relationship with return on gross operating capital. Moreover, *the ratio of inventory/current assets* was found to have a significant negative relationship with rate of return on assets, rate of return on gross operating capital, and rate of return on equity and the *growth rate of inventory* was found to have a positive relationship with all the profitability rates.

1. Giriş

Rekabet şartlarına dayanabilmek ve hayatlarını devam ettirebilmek isteyen işletmeler, müşterilerini memnun

edebilmek ve maliyetlerini minimum seviyelere çekebilmek için harekete geçeceklerdir. Bu hedeflere ulaşmanın yollarından birisi de stok yönetimini etkinleştirmektir. İyi bir stok yönetimiyle doğru zamanda doğru yerde ve

Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: oznurkul@cumhuriyet.edu.tr

miktarda stok bulundurmakla mümkün olabilmektedir. Etkin bir stok yönetimiyle maliyetleri aşağı seviyelere çeken ve en iyi hizmeti en kısa zamanda müşterisine sunan işletmeler, rekabet avantajı sağlayacaklardır.

İşletmelerin fiziksel unsuru olan ve karlılığını doğrudan etkileyen stokların iyi bir şekilde yönetilmesi hayati önem arz etmektedir. İşletmelerin stoklarını iyi bir şekilde yönetmesi hem stok maliyetlerini aşağı seviyelere çekecektir hem de işletme faaliyet akışlarının hızlanmasını sağlayarak müşteri memnuniyetini artıracaktır. Dolayısıyla stok politikası iyi olan işletmeler sürdürülebilir kar elde edebilecekler ve ülke ekonomisine katkıda bulunabileceklerdir.

Bu çerçevede hazırlanan araştırma, işletmelerin finansal başarısızlık veya finansal performansını etkileyen stok yönetiminin işletmenin karlılığı üzerindeki etkisini finansal oranlar yardımıyla tespit etmeye çalışmaktadır.

2. Stok Yönetiminin Kavramsal Olarak İncelenmesi

Küreselleşmenin etkisiyle rekabetin artması işletmelerin en önemli mali unsurlarından birisi olan stokların yönetimini daha da önemli bir hale getirmiştir. İşletmeler için hayati önem arz eden stok yönetiminin kavramsal çerçevesi aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

2.1. Stok Kavramı

Stok, İngilizce dilinde ki “stock” ya da “inventory” sözcüğünün karşılığı biçiminde dilimize çevrilmiştir. Farklı kaynaklarda stok kavramı yerine envanter kavramı kullanılabilmektedir (Seyidoğlu, 1992:794). “Aslında envanter, muhasebede genellikle yıl sonlarında yapılan fiziksel sayım yolu ile stok tespiti anlamına gelir. Envanter aynı zamanda işletmenin sahip olduğu ürünlerin ve servetin gerekli özellikleri ile birlikte gösterildiği ayrıntılı bir listenin hazırlanmasını ifade etmektedir. Stok, somut olup, hareketsiz duran her çeşit malzemeyi ifade eder. Envanter ise; daha geniş anlamlıdır. Stok kavramını kapsar, ancak stokun parasal değeri olarak anlaşılmaktadır” (Güneş, 2012: 52).

İşletmeler kuruluş amaçları doğrultusunda üretimi kesintisiz devam ettirmek ve müşteri isteklerini karşılayabilmek için bir takım madde ve malzemeyi ellerinde hazır bulundurmaya zorundadırlar. İşletmelerin elinde hazır halde bulundurdıkları bu madde ve malzemelere genel olarak “stok” denmektedir. Stok gelecekte talep edilen ve sistemdeki yetersizlikleri gideren tüm malzemelerdir (Gürçay, 2012: 17).

Stok; Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) Stoklar Standardında, “işin normal akışı içinde satılmak için elde tutulan, satılmak üzere üretilmekte olan; ya da üretim sürecinde ya da hizmet sunumunda kullanılacak ilk madde ve malzemeler biçiminde bulunan varlıklardır” şeklinde tanımlanmıştır (Sevilengül, 2005: 291). Tekdüzen Muhasebe Sisteminde başlıca stok kalemleri; İlk madde ve malzemeler, yarı mamuller, mamuller, ticari mallar ve diğer stoklar olarak sınıflandırılmıştır.

“Daha geniş bir tanımlamayla stok, üretimden daha önce tedarikçilerin elinde var olan ve sipariş sürecinde çeşitli birimlerde yer ve zaman faydası sağlanan varlıklar yanında, üretimden önceki hazır değerleri, üretim sürecindeki ara

stokları ve üretim sonrasında da depolanan veya müşterilere akışı sağlanan tüm varlıkları kapsamaktadır” (Küçük, 2011: 15).

2.2. İşletmelerin Stok Bulundurma Sebepleri

İşletmeler, gerek faaliyet gösterdikleri sektöre göre gerekse işletme politikaları açısından ellerinde stok bulundurma gereğini hissedebilirler. İşletmelerin stok bulundurma sebepleri şöyledir:

Zaman Faktörü: Birçok işletme üretime kesintisiz bir şekilde devam edebilmek için hammadde, yedek parça gibi stokları ellerinde bulundurmaya ister. Dahası mevsimlik dalgalanmalardan dolayı piyasada dengeyi sağlayabilmek için de stoklara ihtiyaç duyar. İşletmelerin etkin bir stok yönetimi için üretimin planlanarak kolay ve gerçeğe uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Belirsizlik Faktörü: Talebin tahmin edilememesi, işçi grevleri, üretimin değişkenliği, yüklemelerdeki zaman kayıpları, olağanüstü hava şartları, beklenmedik talep artışı gibi işletmelerin karşılaşabileceği bir takım belirsizlikler talep edilen ürün miktarıyla tedarik edilen ürün miktarı arasındaki farkı artırarak, üretimin durması, üretimde kullanılan araç ve gereçlerin atıl kalması, potansiyel satış imkânlarını elden kaçırmaları gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu olumsuzluklarla karşılaşmak istemeyen işletmeler stok bulundurma zorunda kalabilirler.

Ekonomi Faktörü: Stoklar işletmelerin ekonomik miktarlı ürünleri satın alarak üretimin devam etmesini sağlamaktadır. Büyük miktarlarda satın alınan madde ve malzemeler miktar indirimi de beraberinde getirebilmekte, bu durum ise işletmelere maliyetleri minimize etme avantajını yakalama şansı vermektedir. Ayrıca büyük çapta verilen siparişler ile yıl boyunca verilecek sipariş sayısını azaltmış olacak ve sipariş maliyetlerinden tasarruf edilecektir. Bu sebeplerle firmalar ihtiyaçları olandan fazla ürünü bir kerede tedarik ederek, stok bulundurmaya yönelebilirler (Tersine, 1994:7).

2.3. Stok Maliyetleri

Stoklar işletme varlıklarının büyük bir kısmını teşkil ederler, bu bakımdan stok maliyetlerinin hesaplanması işletme karlılığını artırma da ve işletme zararlarını minimuma indirme de çok önemli faktör olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda stok maliyetleri şöyledir:

Sermaye Maliyeti (Stok Kaleminin Kendi Maliyeti): “Stok maliyetleri içinde hesaplanması en kolay olan maliyet kalemidir. Satın alınan stok kalemi için ödenen bedeldir. İlke olarak, bir stokun maliyetini onunla ilgili yapılan tüm masraf ve ödemeler oluşturur” (Kara, 2014: 24).

Sipariş Maliyetleri: Sipariş verildiği zaman ortaya çıkan maliyetlerdir. Üretim gerçekleşeceği zaman her işletme giderin doğması bakımından sipariş veya hazırlık sürecini başlatır. Stok miktarını arttırmak için gerçekleşen bu işlemlerden doğan maliyetler, siparişin işletme içinden veya dışından verilmesi bakımından farklılık göstermektedir.

Elde Bulundurma Maliyetleri: “Bulundurulmuş stok miktarına bağlı olarak değişen, stok miktarı arttıkça artan, azaldıkça azalan bir maliyet türüdür. Bu maliyetler şu şekilde örneklendirilebilir: Finansman maliyeti, stoklama, yükleme, boşaltma giderleri, depo, ambar gibi stokların muhafaza edildiği yerlerin kira, amortisman, bakım,

onarım, ısıtma, soğutma, aydınlatma vb. giderleri, stok hizmet giderleri (Depo bekçilerine ödenen ücretler), sigorta giderleri, stok tutma riski (malların bozulması, fiyatların düşmesi, tüketici taleplerinin değişmesi), çalınma ve doğal afetler nedeniyle uğranılan kayıplar” (Kiracı, 2009: 164).

Stok Bulundurmama Maliyetleri: “Belli bir dönemde stokları aşacak miktarda talep olması halinde, bu fazla talebin karşılanamaması sonucunda oluşan maliyet olarak tanımlanabilir. Diğer bir tanımlamayla istenilen varlığın stoklanamaması veya yeterince stoklanamaması sonucunda oluşan maliyetlerdir” (Tekin, 2006: 11). Elde stok bulundurmamanın sonuçlarına işletmenin karlı satış fırsatlarını kaçırmaması, üretiminin durması veya kesintiye uğraması, müşterinin güveninin yitirilmesi gibi durumlar verilebilir.

2.4. Stok Yönetimi Kavramı ve Stok Yönetiminin Önemi

Stoklar, ürün maliyetleri içerisinde büyük oranda pay sahibi olması, üretimin kesintisiz olarak yapılabilmesi için önem arz etmesi ve ürünün talep edildiği zamanda karşılanabilmesinde oynadığı rol sebebiyle üretim yöneticisinin sorumluluk alanıdır. (Top, 2006: 191). Stok yönetimi, muhtemel talebin uygun yer ve zamanda karşılanması için ürün ve malzemelerin en iyi şekilde elde edilme usulü şeklinde tanımlanabilir. Stok yönetimini, üretim ve satış amaçlı tedarik edilen ve üretim sonrasında nihai ürün biçiminde yer alan stokların işletmeye olan maliyetiyle stok bulundurma maliyetinin dengelenmesi esasına dayanır. Buradaki asıl amaç, israfın tamamen ortadan kaldırılmasıdır (Kara, 2014: 50).

Stok yönetimi, “bir üretim sürecinin ya da hizmet işlemlerinin tamamlayıcı parçası olan ham maddelerin, yarı işlenmiş malların ve üretim için gerekli diğer materyallerin tedarik kaynaklarının saptanması, satın alınması, taşınması, depolanması ve korunmasına ilişkin faaliyetlerin örgütlenmesi ve kontrol edilmesi” şeklinde ifade edilebilir (Doğan, 1982: 318).

Stok yönetimi, üretim işletmelerinde kaynakların etkin ve verimli kullanması bakımından rekabet avantajı sağlayabilmektedir. İşletmelerin stok politikalarının doğru ve uygun planlama ile yapılması önem arz etmektedir. Yöneticiler, işletme kapasite ve politikalarına yönelik seçecekleri stok yönetim uygulamalarıyla maliyetleri minimize ederek kar maksimizasyonunu sağlayabilmektedirler (Gökşen, 2003: 41 – 47).

İşletmelerin ekonomik faaliyetlerine kesintisiz devam edebilmesi, üretim esnekliği ve stok yatırımıyla müşteri memnuniyeti arasındaki dengeye bağlıdır. Stokların yönetimiye, gerek stok yatırımı minimum seviyelere çeken gerekse üretim esnekliği sağlayarak uygun zaman ve yerde müşteri hizmetini gerçekleştiren bir sistemdir. Bu bağlamda stok yönetimi hem ülke ekonomisinin hem de işletme ekonomisinin dengesi açısından önem arz etmektedir. Stok yönetiminin ana hedefi, işletmenin üretim ve satış koşullarını göz önünde bulundurarak, işletmenin faaliyet alanına göre optimum stok seviyesini belirlemektir. Dolayısıyla işletme maliyetlerini minimize ederek, hizmet kalitesini artırabilecektir (Kara, 2014: 52).

2.5. Stok Yönetimi ve Karlılık İlişkisi

“Kâr, işletmelerin belirli bir dönem sonunda elde ettiği kazanç toplamıdır. Başka bir anlatımla işletmenin belirli bir sürede elde ettiği gelirler ile giderler arasındaki olumlu farktır. Karlılık ise, en yaygın tarifi ile bir işletmede belirli bir devrede elde edilen kârın o işletmede kullanılan sermayeye oranıdır. Karlılık, bir işletmenin faaliyeti sonucu elde edilen sonuçların bir ölçüsüdür” (Kutluata, 1954: 34).

İşletmelerin faaliyetleri sonucunda elde ettikleri karın yeterli olup olmadığını sadece mali tablolarındaki bilgilerle belirlemek oldukça zordur. Nitekim mali tablolar ancak işletmenin belli faaliyet dönemlerinde elde ettiği karı gösterir. İşletmeler faaliyetleri sonucunda kar elde edip/etmediklerini karlılık oranlarından faydalanarak belirleyebilirler. “Karlılık oranları işletmenin bir dönemde varlıklarına veya öz sermayesine oranla ne ölçüde kar elde ettiğinin göstergeleridir.” Karlılık oranlarından işletme çıkar grupları (yatırımcı, hissedar, işveren vd.) yararlanır. “Karlılık ölçülürken: Brüt Kar Oranı, Faaliyet Kar Oranı, Net Kar Oranı, Öz Kaynak Karlılık Oranı, Aktif Karlılık Oranı, Brüt Çalışma Sermayesi Karlılık Oranları kullanılabilir.”

İşletmelerin karlılığında önemli rol oynayan kalemlerden birisi de stoklardır. Nitekim stok maliyeti kavramı karlılığı belirleyen en önemli unsurdur. Stok maliyetinin içinde “stok için tahsis edilen sermaye miktarı, depolama giderleri, fire ve kalite kayıpları “ mevcuttur. Stok miktarında ve çeşitliliğinde artış söz konusu oldukça işletmenin bu stokları elde edebilecek sermayesinin de artması gerekecektir (Kindik ve Aslan, 2017: 613). Ayrıca karlılık gelirlerin maximize edilip maliyetlerin minimize edilmesi suretiyle artırılabilir (Akgüç, 1998: 153). Yine burada da etkin bir stok yönetimi için finansal oranlardan yararlanır. Stok yönetimiyle ilgili **finansal oranlar** (Stok Devir Hızı, Stokların Aktife Oranı, Stokların Net Çalışma Sermayesine Oranı, Stok/Dönen Varlık Oranı, Stok Büyüme Hızı Oranı), stokların net çalışma sermayesinde, brüt çalışma sermayesi içinde ve toplam aktif içindeki ağırlığını ölçmeye yaramaktadır. Stok yönetiminde kullanılan bu oranlardan stok devir hızının karlılıkla doğrudan ilişkisi vardır. “Nitekim stok devir hızı işletmedeki stokların paraya çevrilebilme hızını ortaya koyan bir orandır. Stok devir hızı yüksek olan bir işletme, genellikle daha etkili bir rekabet imkânına sahiptir. Böyle bir firma kar marjını düşürerek satış hacmini genişletebilir. Genişleyen satış hacmi sonucu kar marjındaki düşüşe rağmen işletme karını artırabilir. Bu durum işletmecilikte -sürümden kazanma- şeklinde ifade edilir. Ancak stok devir hızının artması her zaman işletmeye daha yüksek bir kar sağlanması sonucunu doğurmayabilir. İşletme yeni girdiği piyasada yer edinmek için maliyetine satışlara yer vermiş olup stoklarını hızlı bir şekilde paraya çevirme amacı güdebilir” (Kiracı, 2009: 167).

3. Literatür inceleme

Yapılan literatür taramasında, çalışma sermayesi yönetimi, stok yönetimi ve işletme karlılığı üzerine 1980’li yıllardan bu yana çeşitli çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir. Konu ile ilgili olarak daha önce yapılmış ampirik çalışmalara ait özet bilgiler şöyledir.

Richard H. ve Parrish M.S., (1986), ABD Alabama’daki Eczacılar Odasına bağlı işletmeler üzerinde yapmış oldukları çalışmada, **stokların etkinliği**, yatırımların brüt

getiri oranı ve karlılık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bunun için Stepwise çoklu regresyon modeli ile net kar bağımlı değişken olmak üzere diğer tüm değişkenlerle bir model kurulmuştur. Araştırma sonucunda yatırımların brüt getiri oranı ve stok devir hızının net kârdaki değişimleri en iyi açıklayan değişkenler olduğu bulunmuştur.

Külter ve Demirgüneş (2007) çalışmalarında, BİST'te faaliyette bulunan işletmelerin 1997-2006 dönem verileri kullanarak işletme karlılığı belirleyicilerini araştırmışlardır. Bütünleşik regresyon analiz yönteminin kullanıldığı çalışma sonucunda karlılığı işletme büyüklüğü ve borç düzeyinin artması azaltırken, çalışma sermayesi yatırımlarıyla Pazar payının genişlemesi azaltmakta olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Albayrak ve Akbulut (2008) çalışmalarında, BİST'te sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyette bulunan işletmelerin 2004-2006 dönem verilerini kullanarak karlılığı etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Panel veri yöntemi kullanılan çalışma sonucunda, işletme karlılığına en çok etki eden faktörlerin "sermaye yapısı, stok devir hızı, işletme büyüklüğü ve piyasa değeri" olduğu tespit edilmiştir.

Kıracı (2009) çalışmasında, BİST imalat sektöründeki işletmelerin 2002-2006 dönemlerine ait verileri kullanarak işletmelerin stok yönetimiyle karlılık arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonucunda işletmelerin stok devir hızıyla dönem net kârı/net satışlar oranı ve aktif karlılık oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Sharma ve Kumar (2011) çalışmalarında, Hindistan'da 2000-2008 yılları arasında 263 firmanın verilerini kullanarak çalışma sermayesi ile firma karlılığı arasındaki ilişkiyi ölçmeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda, Hindistan şirketlerinde çalışma sermayesi ile firma karlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca stok devir hızı ve alacakların ortalama tahsil süresi ile firma karlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu da tespit edilmiştir.

Coşkun ve Kök (2011) çalışmalarında, BİST'te faaliyet gösteren 74 firmanın 1991-2005 yılları arasındaki verilerini kullanarak işletmenin çalışma sermayesi politikalarıyla karlılık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda nakit dönüş süresi, alacak tahsil süresi ve stok devir süresi ile karlılık arasında negatif yönlü, borç ödeme süresi ile karlılık arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Aygün (2012) çalışmalarında, BİST'te imalat sektöründe faaliyet gösteren 107 işletmenin 2000-2009 dönem verilerini kullanarak işletmelerin "aktif karlılığı ve alacakların ortalama tahsil süresi, stok devir süresi ve borç ödeme süresi" arasında negatif yönlü ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Vahid vd. (2012) çalışmalarında, İran borsasında faaliyet gösteren 50 işletmenin 2006-2009 yılları dönem verilerini kullanarak işletme performansı ile çalışma sermayesi yönetimi arasındaki ilişkiyi incelemişler fakat bu iki değişken arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Araştırma da "stok devir hızı, borç ödeme süresi ve alacakların tahsil süresini" kısaltma yoluyla işletmelerin karlılıklarını arttırabilecekleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Kaddumi ve Ramadan (2012), çalışma sermayesi yönetimi ile firma performansı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi

amaçladıkları çalışmalarında; Amman Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 49 sanayi firmasının 2005-2009 dönemi verilerini panel veri regresyon analizi ile test etmişlerdir. Sonuç olarak, alacak ve stok dönüşüm süresi ile kârlılık arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilirken, borç ödeme dönüşüm süresi ile pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Dursun ve Ayriçay (2013) çalışmalarında, BIST'te faaliyette bulunan 120 üretim ve ticaret işletmesinin verilerini kullanarak çalışma sermayesi ile brüt kar arasındaki ilişkiyi ölçmüşler ve söz konusu değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Makori ve Jagongo (2013), yine aynı amaç ile Kenya'da Nairobi Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 5 imalat ve inşaat firmasının 2003-2012 dönemi verilerini dengeli panel veri analizi (Pearson Korelasyonu ve En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi) ile test etmişlerdir. Sonuç olarak, kârlılık ile ortalama alacak dönüşüm süresi ve nakit ticaret süresi arasında negatif; stok dönüşüm süresi ve borç ödeme dönüşüm süresi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca finansal kaldıraç, satışlardaki büyümenin, cari oranın ve firma büyüklüğünün de kârlılık üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

Mumtaz vd. (2013), çalışma sermayesi yönetimiyle performans arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. 2005-2010 döneminde Karaçi Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 22 kimya firmasının finansal tablolarından elde edilen veriler yardımıyla analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma sermayesini temsilen alacak dönüşüm süresi, stok dönüşüm süresi, satışlar, firma büyüklüğü, kaldıraç oranı, stoklar ve özkaynaklar kullanılırken firma performansını ölçmek için ise bağımlı değişken olarak aktif kârlılık alınmıştır. Sonuç olarak aktif kârlılığı ile firma büyüklüğü, stok dönüşüm süresi ve satışlar arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken, alacak dönüşüm süresi ile arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Enqvist vd. (2014), yine aynı amaç doğrultusunda Finlandiya'da faaliyette bulunan 1136 firmanın 1990-2008 dönemi verileri yardımıyla regresyon analizi uygulamıştır. Kârlılığın ölçütü olarak hem aktif kârlılığı hem de brüt faaliyet kârlılığı kullanılmıştır. Kârlılık ile nakit ticaret süresi, stok dönüşüm süresi ve firma büyüklüğü arasında negatif; cari oran ile arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Agha (2014), Pakistan'da Karachi Borsa'sında faaliyet gösteren Glaxo Smith Kline ilaç şirketine ait 1996-2011 yıllarına ait veriler kullanarak çalışma sermayesinin karlılık üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda çalışma sermayesinin karlılık üzerinde önemli etkisi olduğu belirlenmiştir. Araştırmada işletmelerin stok devir hızlarını, alacak devir hızlarını minimize eder borç devir hızlarını düşürür ise karlılıklarında pozitif yönde değişimler olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayub (2015), çalışma sermayesi yönetiminin kârlılık üzerindeki etkisini araştırmayı amaçladığı çalışmada; Karaçi Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 138 tekstil firmasının 1999-2007 dönemi verilerini kullanmıştır. Çalışma sermayesinin yönetiminde ortalama alacak dönüşüm süresi, stok dönüşüm süresi, borç ödeme dönüşüm süresi, nakit ticaret süresi ve cari oran alınırken, kârlılık

ölçümünde ise net faaliyet kârlılığı kullanılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda, kontrol değişkeni olan brüt çalışma sermayesi devir hızı ile kârlılık arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki bulunmuştur

4. Araştırma Yöntemi Ve Analiz Sonuçları

4.1. Araştırmanın Amacı

Çalışma, işletmelerin finansal durumunu etkileyen stok yönetiminin işletmenin karlılığı üzerindeki etkisini finansal oranlar yardımıyla ölçmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda stok yönetimine ilişkin oranlar ile karlılık oranları arasındaki ilişki regresyon ve korelasyon analizleri ile çözümlenerek anlamlı bir ilişkinin olup/olmadığı ve bu ilişkiyi en iyi şekilde açıklayan oranlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.2. Araştırma Yöntemi ve Kullanılan Değişkenler

Araştırmada elde edilen verilerin açıklanmasına yönelik açıklayıcı istatistiksel yöntemlerle stok ve karlılık oranları arasındaki matematiksel ilişkiyi belirlemeye yönelik **regresyon** analizi ile ilişki yönü ve kuvvetini belirlemeye yönelik **korelasyon** analizi yapılacaktır.

Regresyon analizi; değişkenler arasındaki matematiksel ilişkiyi modellemek ve incelemek amacıyla kullanılan istatistiksel bir yöntemdir (Gamgam ve Altunkaynak, 2017; 11)

Regresyon analizinde bir veya daha fazla bağımsız (açıklayıcı) değişkenin değerlerine dayanarak bağımlı (açıklanan) değişkenin ortalama değerleri regresyon denklemi elde edilir. Bu denklem istatistiksel olarak anlamlı olduğu zaman bağımsız değişkenlerdeki değişim bilindiğinde bağımlı değişken tespit edilebilir. Araştırma kapsamındaki işletmelerin stok yönetimine ilişkin ilgili finansal oranları ile karlılık oranları arasındaki ilişkiyi regresyon analizini kullanarak açıklık getirmek mümkündür. Araştırmada stok yönetimi ve genel olarak karlılığı etkileyen oranları da içeren bir “regresyon modeli” kurularak işletme karlılığı açıklanmaya çalışılmıştır. Regresyon modelinde *karlılık oranları* “**bağımlı değişken**” aktif karlılık oranı, brüt karlılık oranı ve öz kaynak karlılık oranı olarak kullanılmaktadır. Modelde “**bağımsız değişken**” stok devir hızı, stokların aktif ve dönen varlık içindeki ağırlığı ve stokların büyüme hızı kullanılarak karlılık açıklanmaya çalışılmıştır.

Korelasyon analizi ise değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini gösterir. Ayrıca çalışmada bağımsız değişkenlerin arasındaki çoklu bağlantıya işaret eden VIF (Variance Inflation Factor) değerlerine bakılmıştır. VIF değeri yüksek olan değişkenler çoklu bağıntı sorunu teşkil ettiği için modelde VIF değeri yüksek olan değişkenler modelden çıkarılmıştır.

Korelasyon analizi, “aralık ve oran düzeyinde ölçülmüş iki değişken arasında ilişki ve bağımlılık olup olmadığını, ilişki ve bağımlılık var ise yönünü ve gücünü göstermek amacıyla çok yaygın olarak kullanılan bir analiz tekniğidir” (Yazıcıoğlu, Erdoğan, 2004: 224). “İlişkinin yönü ve gücü korelasyon katsayısı “r” ile gösterilir. Eğer bir değişkenin artan değerleri, diğer değişkenin artan değerleri ile doğrusal biçimde ilişkili ise, değişkenler pozitif ilişkilidir. Eğer bir değişkenin artan değerleri, diğer değişkenin azalan değerleri ile doğrusal biçimde ilişkili ise değişkenler negatif

ilişkidir (Akgül ve Çevik, 2003: 356) Korelasyon katsayısı $-1 < r < 1$ arasında değerler alabilir. Korelasyon katsayısı “r” (0,0-0,25) “Çok Zayıf ilişki”, (0,26-0,49) “Zayıf İlişki”, (0,50-0,69) “Orta ilişki”, (0,70-0,89) “Yüksek ilişki” ve (0,90-1,00) “Çok yüksek ilişki” ölçütlerine göre yorumlanabilir. Bu durumda kısaca korelasyon katsayısı “1”e yaklaştıkça ilişki kuvvetlenir. Katsayı “0” olması durumunda ise her iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı anlamına gelmektedir” (Altunışık vd., 2001: 176).

Araştırmada korelasyon analizi ile stok ve karlılık oranları arasındaki ilişkinin yönü ve derecesi tespit edilecektir. Regresyon ile korelasyon analizi arasındaki temel farklılık; korelasyon analizinde, değişkenlerden herhangi birinin, diğerini etkileyip etkilemediği araştırılırken; regresyon analizinde ise bağımsız değişkenin, bağımlı değişkeni etkilemesi araştırılır. (Karagöz, 2016; 693)

Araştırmada kullanılan değişkenler (2013-2018) dönemi içerisinde faaliyette bulunan ve finansal tabloları Kamu Aydınlatma Platformunda (KAP) yayınlan imalat sektöründeki 140 işletmeden oluşmaktadır. İmalat sektörünün alt sektörlerine ilişkin bilgiler ve işletme sayıları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmada Yer Alan İşletmelerin Faaliyette Bulunduğu Sektörlere İlişkin Bilgiler

Yer Alan İşletmelerin Alt Sektörleri	2013-2018
Gıda, İçki ve Tütün Sektörü	22
Dokuma Giyim Eşyası Ve Deri Sektörü	19
Orman Ürünleri ve Mobilya Sektörü	4
Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Sektörü	13
Kimya, Petrol, Kauçuk ve Plastik Sektörü	24
Taş ve Toprağa Dayalı Sektör	22
Metal Ana Sanayi Sektörü	11
Metal Eşya, Makine ve Gereç Sektörü	24
Diğer İmalat Sektörü	1
Toplam	140

Tabloda belirtilen sektörlerdeki işletmelerin yayınlanan finansal tablolarından elde edilen finansal oranlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Araştırmada Kullanılan Oranlar ve Kodları

Oranlar			
Stok Yönetim Oranları		Karlılıkla İlgili Oranları	
Stok Devir Hızı	SDH	Brüt Kar Oranı	BKO
Stok Aktif Oranı	SAO	Esas Faaliyet Kar Oranı	EFKO
Stokların Net Çalışma Sermayesine Oranı	SNÇSO	Aktif Karlılığı	AKO
Stokların Dönen Varlıklara Oranı	SDV	Brüt Çalışma Sermayesi Karlılık Oranı	BÇSKO
Stok Büyüme Hızı	SBHO	Öz Kaynak Karlılık Oranı	ÖKKO

İşletmelerin Tablo 2’de belirtilen stok ve karlılık oranları hesaplanarak araştırmada her bir dönem için 1400 adet, toplamda ise 7000 adet işletme verisi kullanılmıştır.

5. Bulgular ve Yorum

Araştırmada elde edilen verilerin derlenmesinde ve istatistiksel analizlerde Minitab18.0 paket programı ve

SPPS 22.0 istatistik programı kullanılmıştır. Öncelikle değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği araştırılarak değişkenlere ilişkin elde edilen bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Değişkenlerin Normallik Test Sonuçları

Oranlar	Kolmogorov-Smirnov		
	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Önem Derecesi (p)
Stok Devir Hızı	0.504	840	0.000
Stok /Aktif Oranı	0.093	840	0.000
Stok /Net Çalışma Sermayesi	0.358	840	0.000
Stok/ Dönen Varlıklar	0.061	840	0.000
Stok Büyüme Hızı Oranı	0.495	840	0.000
Brüt Kar Oranı	0.163	840	0.000
Esas Faaliyet Kar Oranı	0.200	840	0.000
Aktif Karlılık	0.082	840	0.000
Brüt Çalışma Sermayesi Karlılığı	0.133	840	0.000
Öz Kaynak Karlılığı	0.509	840	0.000

Tablo incelendiğinde hesaplanan oranlara ilişkin Kolmogorov-Smirnov test sonuçları ve testlere ilişkin anlamlılık düzeyi incelendiğinde $p < 0,05$ olduğu için değişkenlerin normal dağılım göstermediği söylenebilir. Bu nedenle korelasyon analizinde spearman sıra korelasyon analizi yapılacaktır. Kullanılan değişkenlere ilişkin bazı istatistik bilgileri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Hesaplanan Finansal Oranlara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Oranlar	Ortalama	Standart Sapma	Medyan
SDH	6,91	117,89	1,07
SAO	0,16	0,11	0,14
SNÇS	0,55	12,40	0,55
SDV	0,32	0,19	0,29
SBHO	2,81	70,66	0,14
BKO	0,22	0,22	0,21
EFKO	0,08	0,20	0,08
AKO	0,04	0,10	0,03
BÇSKO	0,07	0,25	0,06
ÖKKO	-58,1	1685,7	0,10

Tablo incelendiğinde tüm dönemlere ilişkin finansal oranların ortalama, standart sapma ve medyan değerleri görülmektedir. Bu oranlardan öz kaynak karlılığının standart sapmasının (1685,7) çok yüksek ve ortalamasının (-58,1) negatif olduğu tespit edilirken diğer finansal oranların pozitif olduğu tespit edilmiştir.

5.1. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada her dönem için ayrı ayrı hesaplan regresyon analizine ilişkin sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur. İmalat sektöründe yer alan işletmelerin finansal oranları arasındaki matematiksel ilişki regresyon analizi ile tespit edilmeye çalışılmış ve regresyon analizinde forward selection yöntemi uygulanmıştır. Forward selection yöntemi öncelikle en iyi tek değişkenli model ile başlanarak

her seferinde en yüksek katkıyı sağlayacak değişken ilave edilerek uygulanan bir yöntemdir. Yani bir değişken ilavesi ile regresyonun hata kareler toplamında meydana gelen değişimin (küçülmenin)önemli olup olmadığına bakılır. Bu işlem eklenen değişkenin katsayısının önemsiz olması durumunda sona erdirilir. Bu yöntemle elde edilen anlamlı modellere yer verilerek sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır. Her bir bağımlı değişken için 2013 yılı verileri ile oluşturulan modeller aşağıdaki gibidir.

Tablo 5: 2013 Verileri İçin Karlılık Oranı ile Stok Yönetim Oranları Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları ve Modeli

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,750	4,65	0,000	
Stok Aktif Oranı	0,257	2,44	0,016	2,39
Stok Dönen Varlık Oranı	-0,282	-3,92	0,000	2,43
Stok Büyüme Hızı Oranı	-0,008	-1,33	0,018	2,04

$$F = 6,90, \quad P = 0,000, \quad R^2 = \%13,20, \quad D.W.S = 1,793$$

$$\text{Aktif Karlılık Oranı} = 0,750 + 0,257.SAO - 0,282.SDV - 0,008.SBHO$$

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,205	9,00	0,000	
Stok Aktif Oranı	0,470	3,18	0,002	2,35
Stok Dönen Varlık Oranı	-0,295	-2,97	0,004	2,34

$$F = 4,42; \quad P = 0,005; \quad R^2 = \%8,89; \quad D.W.S. = 2,043$$

$$\text{Brüt Karlılık Oranı} = 0,205 + 0,470.SAO - 0,295.SDV$$

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,114	4,58	0,000	
Stok Aktif Oranı	0,609	3,79	0,000	2,34
Stok Dönen Varlık Oranı	-0,521	-4,80	0,000	2,34

$$F = 11,54; \quad P = 0,000; \quad R^2 = \%14,42; \quad D.W.S. = 1,965$$

$$\text{Esas Faaliyet Karlılık Oranı} = 0,114 + 0,609.SAO - 0,521.SDV$$

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,164	4,04	0,000	
Stok Aktif Oranı	0,655	2,51	0,013	2,34
Stok Dönen Varlık Oranı	-0,739	-4,19	0,000	2,34

$$F = 9,26; \quad P = 0,000; \quad R^2 = \%11,91; \quad D.W.S. = 1,875$$

$$\text{BÇSKO} = 0,164 + 0,655.SAO - 0,739.SDV$$

- Aktif karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok aktif oranı aktif karlılığa pozitif yönde etki etmektedir yani stok aktif oranındaki bir birimlik artış aktif karlılık oranında 0,257 birim artışa neden olacaktır. Stok dönen varlık oranı ile stok büyüme hızı oranı negatif yönde etki yapmaktadır. Bu iki orandaki bir birimlik artış ise aktif karlılık oranına sırasıyla 0,282 birim ve 0,008 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin **aktif karlılığı** açıklama oranının %13,20 olduğu anlamlı bir model tespit edilmiştir.
- Brüt karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok aktif oranının brüt karlılığa pozitif yönde etki etmektedir yani stok aktif oranındaki bir birimlik artış brüt karlılık oranında 0,470

birim artışa neden olacaktır. Stok dönen varlık oranını negatif yönde etki etmektedir yani stok dönen varlık oranındaki bir birimlik artış brüt karlılık oranında 0,295 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin brüt karlılığı açıklama oranı %8,89 olduğu anlamlı bir model tespit edilmiştir.

- Esas faaliyet karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok aktif oranının esas faaliyet karlılığına pozitif yönde etki etmektedir. Yani stok aktif oranındaki bir birimlik artış esas faaliyet karlılık oranında 0,609 birim artışa neden olacaktır; stok dönen varlık oranının negatif yönde etki yapmaktadır. Bu durum stok dönen varlık oranındaki bir birimlik artışın esas faaliyet karlılık oranında 0,521 birimlik azalışa sebep olacağını ifade etmektedir. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranlar modelde yer almıyor. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin esas faaliyet karlılık oranını %14,42 oranında açıklamakta ve model anlamlıdır.
- Brüt Çalışma sermayesi karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok aktif oranının brüt karlılığa pozitif yönde etki etmektedir. Yani stok aktif oranındaki bir birimlik artış brüt çalışma sermayesi karlılık oranında 0,655 birim artışa neden olacaktır. Stok dönen varlık oranının negatif yönde etki yapmaktadır. Yani stok dönen varlık oranındaki bir birimlik artış brüt çalışma sermayesi karlılık oranında 0,739 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin brüt çalışma sermayesi karlılığı açıklama oranının %11,91 olduğu anlamlı bir model tespit edilmiştir.
- Öz kaynak karlılık oranı ile stok yönetimi oranları arasında anlamlı bir modelin oluşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 6: 2014 Verileri İçin Karlılık Oranı ile Stok Yönetim Oranları Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları ve Modeli

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,073	4,31	0,000	
Stok Aktif Oranı	0,246	2,33	0,021	2,29
Stok Dönen Varlık Oranı	-0,196	-2,75	0,007	2,29
$F = 3,41, P = 0,019; R^2 = \%7,00; D.W.S. = 2,017$				
Aktif Karlılık Oranı = 0,073 + 0,246.SAO - 0,196.SDV				

- Aktif karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok aktif oranının aktif karlılığı pozitif yönde etki etmektedir yani stok aktif oranındaki bir birimlik artış aktif karlılık oranında 0,246 birim artışa neden olacaktır. Stok dönen varlık oranı negatif yönde etki etmektedir. Yani stok dönen varlık oranındaki bir birimlik artış aktif karlılık oranında 0,196 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin aktif karlılığı açıklama oranının %7,0 olduğu anlamlı bir model tespit edilmiştir.

- 2014 yılı için diğer karlılık oranları ile stok yönetimi oranları arasında anlamlı bir modelin oluşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 7: 2015 Verileri İçin Karlılık Oranı ile Stok Yönetim Oranları Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları ve Modeli

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,067	4,33	0,000	
Stok Aktif Oranı	0,203	1,98	0,045	2,52
Stok Dönen Varlık Oranı	-0,196	-2,80	0,006	2,52
$F = 3,96, P = 0,021; R^2 = \%5,47; D.W.S. = 2,068$				
Aktif Karlılık Oranı = 0,067 + 0,203.SAO - 0,196.SDV				

- Aktif karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok aktif oranının aktif karlılığı pozitif yönde etki etmektedir yani stok aktif oranındaki bir birimlik artış aktif karlılık oranında 0,203 birim artışa neden olacaktır. Stok dönen varlık oranı negatif yönde etki etmektedir. Yani stok dönen varlık oranındaki bir birimlik artış aktif karlılık oranında 0,196 birim azalışa neden olacaktır Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin aktif karlılığı açıklama oranının %5,47 olduğu anlamlı bir model tespit edilmiştir.
- 2015 yılı için diğer karlılık oranları ile stok yönetimi oranları arasında anlamlı bir modelin oluşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8: 2016 Verileri İçin Karlılık Oranı ile Stok Yönetim Oranları Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları ve Modeli

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,245	11,09	0,000	
Stok Dönen Varlıklara Oranı	-0,040	-3,15	0,002	1,04
Stok Aktif Oranı	0,186	1,95	0,045	1,45
Stok Büyüme Hızı Oranı	0,080	3,22	0,002	1,12
$F = 5,20; P = 0,001; R^2 = \%13,35; D.W.S. = 1,825$				
Brüt Karlılık Oranı = 0,245 - 0,040.SDH + 0,186.SAO + 0,080.SBHO				
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,084	4,67	0,000	
Stok Dönen Varlıklara Oranı	-0,145	-2,84	0,005	1,58
Stok Büyüme Hızı Oranı	0,102	3,82	0,000	1,11
$F = 5,93; P = 0,001; R^2 = \%11,58; D.W.S. = 2,072$				
Esas Faaliyet Karlılık Oranı = 0,084 - 0,145.SDH + 0,102.SBHO				

- Brüt karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok aktif oranını ve stok büyüme hızı oranı brüt karlılığa pozitif yönde etki etmektedir. Bu iki orandaki bir birimlik artışın sırasıyla brüt karlılık oranında 0,186 birim ve 0,080 birim artışa neden olacaktır. Stok dönen varlık oranının negatif yönde etki etmektedir. Bu durum stok dönen varlık oranındaki bir birimlik artış brüt karlılık oranında 0,040 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranlar modelde yer almamaktadır. Regresyon

Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin brüt çalışma sermayesi karlılığı açıklama oranının %13,35 olduğu anlamlı bir model belirlendi.

- Esas faaliyet karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok büyüme hızı oranının esas faaliyet karlılığına pozitif yönde etki etmektedir yani bu orandaki bir birimlik artış esas faaliyet karlılık oranında 0,102 birim artışa neden olmaktadır. Stok dönen varlık oranını negatif yönde etki ettiği için bu orandaki bir birimlik artış ise esas faaliyet karlılık oranında 0,145 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin esas faaliyet karlılık oranını %11,58 oranında açıkladığı ve modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.
- 2016 yılı için diğer karlılık oranları ile stok yönetimi oranları arasında anlamlı bir modelin oluşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9: 2017 Verileri İçin Karlılık Oranı ile Stok Yönetim Oranları Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları ve Modeli

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,225	10,70	0,000	
Stok Devir Hızı Oranı	-0,034	-2,86	0,005	1,00
Stok Aktif Oranı	0,214	2,46	0,015	1,00

$F = 6,71; P = 0,002; R^2 = \%8,93; D.W.S. = 1,909$

Brüt Karlılık Oranı = 0,225 - 0,034.SDH + 0,214.SAO

- Brüt karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok aktif oranını brüt karlılığına pozitif yönde etki etmektedir. Yani stok aktif oranındaki bir birimlik artış brüt karlılık oranında 0,214 birim artışa neden olacaktır. Stok devir hızı oranı negatif yönde etki etmektedir. Bu orandaki bir birimlik artış ise brüt karlılıkta 0,034 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin brüt çalışma sermayesi karlılığı açıklama oranının %8,93 olduğu anlamlı bir model tespit edilmiştir.
- 2017 yılı için diğer karlılık oranları ile stok yönetimi oranları arasında anlamlı bir modelin oluşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 10: 2018 Verileri İçin Karlılık Oranı ile Stok Yönetim Oranları Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları ve Modeli

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,038	1,93	0,045	
Stok Dönen Varlık Oranı	-0,214	-2,60	0,010	2,58
Stok Büyüme Hızı Oranı	0,099	5,22	0,000	1,06

$F = 11,31; P = 0,000; R^2 = \%19,96; D.W.S. = 1,989$				
Aktif Karlılık Oranı = 0,038 - 0,214.SDV + 0,099.SBHO				
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,323	8,88	0,000	
Stok Aktif Oranı	0,512	2,82	0,005	2,80
Stok Devir Hızı Oranı	-0,069	-4,38	0,000	1,14
Stok Dönen Varlık Oranı	-0,295	-2,57	0,011	2,86

$F = 7,05; P = 0,000; R^2 = \%17,27; D.W.S. = 1,857$

Brüt Karlılık Oranı = 0,323 + 0,512.SAO - 0,069.SDH - 0,295.SDV				
Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t	p	VIF
Sabit	0,082	2,90	0,004	
Stok Dönen Varlık Oranı	-0,268	-2,28	0,024	2,60
Stok Büyüme Hızı Oranı	0,126	4,67	0,000	1,06

$F = 8,28; P = 0,000; R^2 = \%19,70; D.W.S. = 1,914$

Esas Faaliyet Karlılık Oranı = 0,082 - 0,268.SDV + 0,126.SBHO				
--	--	--	--	--

- Aktif karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok büyüme hızı oranı aktif karlılığına pozitif yönde etki etmektedir. Bu orandaki bir birimlik artış aktif karlılık oranında 0,099 birim artışa neden olacaktır. Stok dönen varlık oranı negatif yönde etki etmektedir. Bu orandaki bir birimlik artış ise aktif karlılık oranında 0,214 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin aktif karlılığı açıklama oranının %19,96 olduğu anlamlı bir model tespit edilmiştir.
- Brüt karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok aktif oranının brüt karlılığına pozitif yönde etki etmektedir. Bu orandaki bir birimlik artış brüt karlılık oranında 0,512 birim artışa neden olacaktır. Stok dönen varlık oranı ve stok devir hızı oranı negatif yönde etki etmektedir. Bu oranlardaki bir birimlik artış ise sırasıyla aktif karlılık oranında 0,069 birim ve 0,295 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin brüt karlılığı açıklama oranının %17,27 olduğu anlamlı bir model tespit edilmiştir.
- Esas faaliyet karlılık oranındaki değişimleri açıklamak için kurulan regresyon modelinde, stok büyüme hızı oranı esas faaliyet karlılığına pozitif yönde etki etmektedir. Bu orandaki bir birimlik artış esas faaliyet karlılık oranında 0,126 birim artışa neden olacaktır. Stok dönen varlık oranını negatif yönde etki etmektedir. Bu orandaki bir birimlik artış ise aktif karlılık oranında 0,268 birim azalışa neden olacaktır. Stok yönetimiyle ilgili diğer oranların modelde yer almadığı görülmektedir. Regresyon Modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin esas faaliyet karlılık oranını %19,70 oranında açıkladığı ve modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.
- 2018 yılı için diğer karlılık oranları ile stok yönetimi oranları arasında anlamlı bir modelin oluşmadığı tespit edilmiştir.

5.2. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada 2013-2018 dönemini kapsayan korelasyon analizi sonuçları tablolar halinde sunulmaktadır. İmalat sektöründe yer alan işletmelerin finansal oranları arasındaki ilişkinin önem derecesi açıklanmaya çalışılmıştır. 2013-2018 dönemi için hesaplanan korelasyon analizi Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: 2013-2018 Dönemi İçin Hesaplanan Finansal Oranlar Arasındaki Korelasyon Sonuçları

Karlilik oranları		Stok Oranları				
		AKO	BKO	EFKO	BÇSKO	ÖKKO
SDH	r	0,142	-0,310	-0,122	0,082	0,144
	p	0,000	0,000	0,000	0,018	0,000
SAO	r	0,026	0,046	0,041	-0,043	0,042
	p	0,452	0,183	0,232	0,213	0,227
SNÇS	r	0,113	0,040	0,101	-0,122	0,128
	p	0,001	0,245	0,003	0,000	0,000
SDV	r	-0,142	0,000	-0,053	-0,126	-0,133
	p	0,000	0,997	0,126	0,000	0,000
SBHO	r	0,122	0,132	0,186	0,116	0,124
	p	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000

Korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde;

- Stok devir hızı ile brüt kar oranı arasında negatif yönlü ($p=0,012$) anlamlı çok zayıf ilişki olduğu tespit edilirken, diğer karlılık oranları arasında ($p=0,000$) anlamlı pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
- Stok aktif oranı ile karlılık oranları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edildi.
- Stokların net çalışma sermayesine oranı esas faaliyet ($p = 0,003$) ve öz kaynak ($p=0,000$) karlılık oranları arasında anlamlı çok zayıf pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenirken diğer karlılık oranları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlendi.
- Stok dönen varlık oranı ile aktif karlılık oranı ($p=0,000$); brüt çalışma sermayesi oranı ($p=0,000$); ve öz kaynak karlılık oranları ($p=0,000$); arasında negatif yönlü anlamlı zayıf ilişki olduğu tespit edilirken; diğer oranlar arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.
- Stok büyüme hızı oranının tüm karlılık oranları ile arasında ($p=0,000$) anlamlı çok zayıf ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Araştırmadan elde edilen sonuçları, uygulanan analiz teknikleri doğrultusunda iki başlık altında özetlemek mümkündür. Bu başlıklardan ilki regresyon analizi sonuçları diğeri ise ilgisiz analiz sonuçlarıdır. Regresyon analizi sonucunda regresyon modelinde yer alan stok yönetimiyle ilgili oranlar Tablo 12'de özetlemiştir.

Tablo 12: Regresyon Modelinde Yer Alan Stok Yönetim Oranları

Yıllar	Aktif Karlilik Oranı	Brüt Karlilik Oran	Esas Faaliyet Karlilik Oranı	Brüt Çalışma Sermayesi Karlilik Oranı
2013	+ SAO	+ SAO	+ SAO	+ SAO

	- SDV	- SDV	- SDV	- SDV
	-SBH			
2014	+ SAO			
	- SDV			
2015	+ SAO			
	- SDV			
		+ SAO	- SDV	
2016		- SDV	-SBH	
		+ SBH		
2017		+ SAO		
		+ SDV		
	- SDV	+ SAO	- SDV	
2018	+ SBH	- SDH	+ SBH	
		+ SDV		

Tablo incelendiğinde oluşturulan modelde **stok yönetim oranlarının** çoğunlukla aktif karlılık oranı, brüt karlılık oranı ve esas faaliyet karlılık oranlarının yer aldığı görülmektedir. Bu oranlardan stok aktif oranının yer aldığı modellerde daima bağımlı değişkeni artırıcı etki göstermiştir. Bu durum sonucunda işletmelerin stok aktif oranlarını kontrol ettiklerinde ve stok aktif oranını yükselttiklerinde karlılıklarının olumlu yönde etkileneceği söylenebilir. Dikkat çekici bir diğer oran ise **stok dönen varlık oranı** olmuştur. Bu oran 2017 ve 2018 yılları hariç yer aldığı modellerde karlılığı düşürücü etki gösterirken son iki yılda yer aldığı brüt karlılık oranında olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Modelde aktif karlılık, brüt karlılık ve esas faaliyet karlılık modellerinin bazılarında yer alan stok büyüme hızının ise karlılığa olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Stok yönetim oranlarındaki bir birim değişiklik karlılık modelinde olumlu etkisi olduğunda kendi katsayısı kadar karlılığa artırıcı etki yaparken; modele olumsuz etkisi olduğunda ise kendi katsayısı kadar da karlılığı azaltıcı etkisi olduğu söylenebilir.

2013-2018 dönemi bir bütün olarak değerlendirilip finansal oranlar arasında yapılan korelasyon analizi sonucunda aşağıdaki bulgular tespit edilmiştir.

- Stok devir hızı tüm karlılık oranlarıyla ilişkili olup aktif karlılık oranı, brüt çalışma sermayesi karlılık oranı ve öz kaynak karlılık oranı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki söz konusu iken; brüt karlılık ve esas faaliyet karlılık oranlarına negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında stok devir hızının yüksek tutulması aktif karlılık, brüt çalışma sermayesi karlılığı ve öz kaynak karlılığını olumlu yönde (artırıcı) etkilediği söylenebilir.
- Stok devir hızı yüksek olan işletmelerin aktif karlılığının da yüksek olması ise, işletmelerde stokların ağırlığının az olmasıyla açıklanabilir. Stoklar varlıklar içinde etkin bir şekilde yönetilmekte ve bu durum da karlılığa olumlu olarak yansımaktadır. İmalat sektöründeki işletmelerimiz satış hacimlerinin artmasına bağlı olarak maliyet artışlarıyla karşılaşmakta; fakat aşırı stok bulundurmaya talebe göre stoklarını ayarladıklarından stok bulundurma maliyetlerinin azalması karlılıklarında artışlara yol açmaktadır. Fakat brüt karlılık ve esas faaliyet karlılık oranlarını negatif yönde etkilemesi işletmelerin stok bulundurma maliyeti ve finansman kaynaklarını daha kısa süre ile stoklara bağlamış olacağından daha az çalışma sermayesi ihtiyacı duyacağı anlamına gelir. Bu durum ise işletmelerin stok bulundurma maliyeti ve finansman

ihtiyacı azaltacaktır. Dolayısıyla stok devir hızı yüksek olan işletmeler, rekabet avantajı yakalayabilmek için, satışlar üzerinden daha düşük kar oranına razı olabilirler.

- Stok aktif oranı ise karlılık oranları üzerinde pozitif ya da negatif yönlü anlamlı her hangi bir ilişkiye sebep olmadığı tespit edilmiştir.
- Stok net çalışma sermayesi oranı ile esas faaliyet karlılık oranı ve öz kaynak karlılık oranı arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilirken; brüt çalışma sermayesi karlılığıyla arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar dikkate alındığında stok net çalışma sermayesi oranı artırıldığında esas faaliyet karlılık oranı ve öz kaynak karlılık oranı artarken brüt çalışma sermayesi karlılığı azalacaktır.
- Stok dönen varlık oranı ile aktif karlılık oranı, brüt çalışma sermayesi karlılığı ve öz kaynak karlılığı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında stok dönen varlık oranı arttığında işletmenin aktif karlılığı, brüt çalışma sermayesi karlılığının ve öz kaynak karlılığının olumsuz etkileneceği söylenebilir.
- Stok büyüme hızı oranı ile tüm karlılık oranları arasında anlamlı pozitif yönlü ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında stok büyüme hızı oranı arttığında tüm karlılık oranlarının olumlu etkileneceği söylenebilir. Bu durum şöyle açıklanabilir; stokların belli bir büyüme hızına sahip olması, işletmede satışa ve dolayısıyla kara dönüşebilecek varlıkların artmasına sebep olacaktır. Bu durum karlılığı olumlu yönde etkileyecektir.

Kaynakça

- Agha H. (2014). Impact of Working Capital Management On Profitability. *European Scientific Journal*, 10(1), 374-381.
- Akgüç, Ö. (1998), Finansal Yönetim, Avcıol Basım Yayın, 7.Baskı, İstanbul.
- Akgül, A.,& Cevik O. (2003). *İstatistiksel Analiz Teknikleri*. Ankara: Emek Ofset.
- Albayrak, A. S., & Akbulut, R. (2008). Kârlılığı etkileyen faktörler: İMKB sanayi ve hizmet sektörlerinde işlem gören işletmeler üzerine bir inceleme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 55-83.
- Altunışık, R., Coşkun,R., Yıldırım,E.,& Bayraktaroglu,S. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Aygün, M. (2012). Firma Performansı Üzerinde Çalışma Sermayesinin Etkisi: Türk İmalat Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 12(2), 215-223.
- Ayub, M. Y. (2015). Impact of Working Capital Management on Profitability of Textile Sector of Pakistan. *International Journal of Information, Business and Management*, 7(1), 174-192.
- Coşkun E.,& Kök D. (2011). Çalışma Sermayesi Politikalarının Karlılık Üzerine Etkisi: Dinamik Panel Uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 11, 75-85.

- Doğan, M. (1982).*İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*. İzmir: Yasar Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Gamgam, R., & Altunkaynak, B. (2017).*SPSS Uygulamalı Regresyon Analizi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gökşen, Y. (2003). Geleneksel Üretimden Esnek Üretime: Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(4), 32-48.
- Güneş, F. (2012).*Elektronik Ticaret Uygulamasının Stok Yönetimi Boyutunda Analizi ve Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Gürçay, G. (2012).*Yöneticiler İçin Temel Stok Kontrolü*. İstanbul: Çatı Kitapları.
- Kara, Ö. (2014).*İşletmelerde Stok Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Okan Üniversitesi
- Karagöz, Y. (2016).*SPSS 23 ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kindik, N.,& Arslan, A. (2017). Kârlılık Sürdürülebilirliği ve Kârlılığı Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Kooperatif İşletmesi Olan Konya Şeker Fabrikası. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52, 608-626.
- Kiracı, M. (2009). Stok Yönetimi ve Karlılık İlişkinin Finansal Oranlar Aracılığıyla İncelenmesi: İMKB İmalat Sektöründe Bir Araştırma. *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 36(1), 161-195.
- Kutluata, M. (1954).*İşletmelerde Produktivite – Rantabilite İlişkileri*.İstanbul: Reklam Yayınları.
- Küçük, O. (2011). *Stok Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Külter, B., & Demirgüneş, K. (2007). Perakendeci Firmalarda Kârlılığı Etkileyen Değişkenler Hisse Senetleri İMKB’de İşlem Gören Perakendeci Firmalar Üzerinde Ampirik Bir Çalışma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 445-460.
- Makori, D. M., & Jagongo A. (2013).Working Capital Management and Firm Profitability: Empirical Evidence from Manufacturing and Construction Firms Listed on Nairobi Securities Exchange, Kenya. *International Journal of Accounting and Taxation*, 1(1), 1-14.
- Richard, H., & Parrish, M.S. (1986). The Relationships Between Profitability, Inventory Efficiency, and Gross Margin Return on Investment in Alabama Community Pharmacies.*Journal of Pharmaceutical Marketing & Management*, 1(1), 203-225.
- Sevilengül, O. (2005). *Genel Muhasebe*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Seyidoğlu, H. (1992).*Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük*.Ankara: Güzem Yayıncılık.
- Sharma, A. K., & Kumar S. (2011). Effect of Working Capital Management on Firm Profitability: Empirical Evidence from India. *Global Business Review*.12(1),159-173.
- Tekin, M. (2006).*Üretim Yönetimi*.Konya: Günay Ofset.

Tersine R. J. (1994). *Principles of Inventory and Materials Management*. New Jersey: Prentice Hall.

Top A. (2006). *Üretim Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Vahid, T. K., Elham, G., Mohsen, A. K. & Mohammadreza, E. (2012). Working Capital Management and Corporate Performance: Evidence from Iranian

Companies. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 62, 1313-1318.

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı, Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yerel Halkın Turizmin Gelişimine Yönelik Algı ve Desteğinde Yer Kimliği ve Yer İmajının Rolü*

The Role of Place Identity and Place Image in the Perception and Support of Residents towards Tourism Development

Hülya Yeşilyurt ,^{a**} Nilüfer Koçak ^b

^a Araş. Gör.Dr., Adıyaman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Adıyaman/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9991-2557

^bProf.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar, İzmir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9299-4553

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ekim 2019

Düzeltilme tarihi: 06 Mart 2020

Kabul tarihi: 23 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Yerel Halk

Turizm Gelişimi

Algı

Destek

Yer Kimliği

Yer İmajı

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Adıyaman il merkezinde yaşayan yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve desteğinde yer kimliği ve yer imajının rolünü ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda ilgili alanyazın çerçevesinde bir model geliştirilmiştir. Çalışmada veriler, anket tekniği yardımı ile elde edilmiş ve geçerli 698 veri üzerinden analizler yapılmıştır. Analiz sonucunda yer kimliğinin yerel halkın turizmin olumlu etkilerine yönelik algılarını, yer imajının da turizmin olumsuz etkilerine yönelik algılarını etkilediği saptanmıştır. Yerel halkın yer kimliği ve yer imajının turizme yönelik desteğini doğrudan etkilemediği görülmüştür. Yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteği de turizmin algılanan olumlu ve olumsuz etkileri ile açıklanmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda ilgili alanyazına ve sektöre yönelik öneriler geliştirilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 October 2020

Received in revised form 06 March 2020

Accepted 23 March 2020

Keywords:

Resident

Tourism Development

Perception

Support

Place Identity

Place Image

ABSTRACT

Aim of the study is to reveal the role of place identity and place image in the perception and support of the residenst living in the city center of Adıyaman towards tourism development. In accordance with this purpose, a model has been developed within the framework of the related literature. Data were obtained with the help of the survey technique and analyzes were performed through the 698 valid data. As a result of the analysis, it was found that the identity of the place predicted the residents' perceptions about the positive effects of tourism and the place image predicted the perceptions of the negative effects of tourism. It has been observed that residensts' perception of place identity and place image does not directly affect their support for tourism. The support of resident for tourism development is explained by the perceived positive and negative effects of tourism. In accordance with the findings obtained, suggestions have been developed for the related literature and sector.

1. Giriş

Yerel halkın turizmin gelişimine yönelik desteği, turizmin etkilerinin yerel halk tarafından nasıl algılandığına bağlı

bulunmaktadır. Yerel halkın turizmin etkilerine yönelik algısı olumlu ise yerel halk turizmin gelişimine destek vermekte, olumsuz ise turizmin gelişimine karşı çıkmakta ve turizm faaliyetlerinin yapılmasına engel olmaktadır. Bu

*Bu çalışma, 2019 yılında Prof.Dr. Nilüfer Koçak danışmanlığında Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan “Yerel Halkın Turizmin Gelişimine Yönelik Desteğinde Yer Kimliği ve Yer İmajının Rolü: Adıyaman Örneği” adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

**Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: hysesilyurt@adiyaman.edu.tr

sebeplerden ötürü yerel halkın ilgisi ve desteği olmadan yürütülen turizm faaliyetlerinin başarılı olması beklenmemektedir (Yoon ve diğerleri, 2001). Bu doğrultuda yerel halkın turizme yönelik algılarını anlamak ve etkili faktörleri belirlemek, turizme yönelik olumsuz algıları azaltmada ve olumlu algıları da en üst düzeye çıkarmada yardımcı olmaktadır (Almeida-García ve diğerleri, 2016; Stylidis ve diğerleri, 2014).

Uluslararası ve ulusal alanyazında yerel halkın turizmin gelişimine yönelik desteği genellikle Sosyal Değişim Teorisi (SDT) ile incelenmektedir. SDT'sine göre yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteği, yerel halkın turizmin etkilerine yönelik algısı ile ilgilidir. Bu teori yaygın olarak kullanılsa da yerel halkın algılarını açıklama konusunda yetersiz olduğu belirtilmektedir (Hadinejad ve diğerleri, 2019). Nitekim konuyu açıklamada yeni teorilere ve yaklaşımlara ihtiyaç duyulmakta ve bu yönde çalışmalar yapılmaktadır (Hadinejad ve diğerleri, 2019; Yeşilyurt ve Koçak, 2018). Bu durumda yerel halkın turizme yönelik desteğini kolaylaştıran veya engelleyen değişkenler hakkında daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Yerel halkın turizme yönelik algı ve desteği durağan değildir ve zamanla değişebilir. Yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve desteğinde bir genelleme yapılamamasının nedenleri olarak yerel halkın algı ve tutumlarının araştırma yapılan bölgeye, bölgedeki turizm çeşidine ve turistik bölgenin gelişim düzeyine göre farklılaşması gösterilebilir (Faulkner ve Tideswell, 1997; Oviedo- García ve diğerleri, 2008: 97). Turizmin algılanan etkileri, toplumdan topluma değişebilmektedir. Bununla birlikte turizmin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesinde etkisi oldukça fazla olmasından dolayı birçok araştırmacı yerel halkın turizmin gelişimine yönelik algı ve desteğini araştırma konusu yapmıştır (Stylidis ve diğerleri, 2014). Yapılan çalışmalarda yerel halkın turizmin algılanan etkisi ile turizm gelişimine yönelik desteği arasında doğrudan ilişkiler incelenmekle birlikte dışsal değişkenler ile turizmin algılanan etkileri ve turizme yönelik destek arasında hem doğrudan hem de dolaylı ilişkiler de incelenmektedir (Gursoy ve diğerleri, 2019). Bu çerçevede toplumsal bağlılık (McCool ve Martin, 1994; Lee, 2013), yaşam tatmini (Arslan Ayazlar ve Ayazlar, 2016; Uysal ve diğerleri, 2016), toplumsal güçlendirme (Boley ve diğerleri, 2014), yer aidiyeti (Dedeoğlu ve diğerleri, 2018), yer kimliği (Wang ve Xu, 2015; Wang ve Chen, 2015), yere bağlılık (Strzelecka ve diğerleri, 2017), yer imajı (Ayazlar, 2016; Stylidis ve diğerleri, 2015; Stylidis ve diğerleri, 2016), duygusal bütünleşme (Woosnam, 2011; Woosnam, 2012), sosyal kimlik (Ayazlar ve diğerleri, 2015; Haobin-Ye ve diğerleri, 2014) gibi farklı değişkenler ile yerel halkın turizme yönelik algı ve desteği arasındaki ilişki ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalarda yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteğinin sadece turizmin etkilerine yönelik algıları ile açıklanamayacağı; bu destekte farklı değişkenlerin de etkili olabileceği görülmüştür.

Adıyaman, kültür turizmi açısından Türkiye'nin önemli turistlik bölgelerinden biri olmasının yanı sıra içinde bulunduğu coğrafi konum sayesinde inanç turizmi, gastronomi turizmi ve doğa turizmi gibi turizm çeşitleri açısından da oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. Adıyaman'a gelen turist sayısına ait istatistikler incelendiğinde önemli bir turist yoğunluğunun olmadığı

görülmektedir. Bölgede turist yoğunluğunun olmamasında ülkede yaşanan olumsuzlukların yanı sıra illerin gelişmişlik sıralamasına göre Adıyaman ilinin 66. Sırada yer alarak, çevre iller olan Malatya, Gaziantep ve Şanlıurfa illerine göre geride kalması (Acar ve diğerleri, 2019:35), tanıtım eksikliği ve komşu illerin turizmde ön plana çıkması gibi pek çok faktörün etkili olduğu düşünülmektedir. Yerel halkın turizm konusunda bilinç eksikliği ve turizme bakış açısı da sektörel gelişme önünde toplumsal bir bariyer oluşturmaktadır (Yılmaz ve Çalışkan, 2015). Açıkçası, yerel halkın görüşlerinin önemsenmediği ve turizme katılımının olmadığı bölgelerde turizm gelişiminin uzun vadeli bir başarı elde etmesi mümkün olmamaktadır (Yoon ve diğerleri, 2001). Turizm gelişim politikalarının başarısı ve sürdürülebilirliği için paydaş iş birliği ve paydaş katılımı önemli görülmektedir.

Alanyazında turistlik açıdan gelişmiş bölgelerin yanı sıra turistlik açıdan gelişmekte olan bölgelerde ikamet eden yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumlarına yönelik çok sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir (Oğuzbalaban, 2017). Buna karşın Adıyaman'da yaşayan yerel halkı konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle araştırmada, yerel halkın yer kimliği ve yer imajı algıları ile turizm gelişimine yönelik algı ve desteği arasındaki ilişki incelenmiştir.

2. Kavramsal İnceleme

Turizmin yer temelli bir olgu olması, turizm gelişiminin bölgenin fiziksel özelliklerinden bağımsız bir şekilde gelişmemesine sebep olmaktadır. Nitekim turizm deneyiminin büyük kısmı, zaman içinde değişen talep ve arz faktörleri arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak fiziksel ortamlarda ortaya çıkmaktadır. İnsanlar, turistlik bölgelerde boş zaman etkinliklerine katılmak ve tatil deneyimleri yaşamak amacıyla seyahat etmektedirler (Uysal ve diğerleri, 2012). Turistlerin yere yönelik algıları, tatil bölgesi seçimini ve tavsiye etme ve tekrar ziyaret etme gibi davranışsal niyetlerini etkilemektedir (Stylidis ve diğerleri, 2017). Öyle ki, turistlik bölge planlamalarında turistlerin yere yönelik algıları önemli görülmektedir. Ancak turistlik bölgelerin sadece turistlerin beklentilerine göre planlanması, uzun vadede turizmin gelişimini olumsuz etkileyebilir. İnsanların yaşadıkları yerlere karşı hissettikleri duyguların incelenmesi ve bu duygular göz önünde tutularak hareket edilmesi, yere yönelik algılarını ve tutumlarını etkileyebilmektedir (Hidalgo ve Hernández, 2001). Bu bakımdan yerel halkın yere yönelik algıları, turizmin amaca uygun bir şekilde planlanması açısından önemlidir. Yerel halkın turizme yönelik algı ve desteği araştırılırken bir yerin hem duygusal hem de fiziksel değerlendirmelerinin de dikkate alınması gereklidir. Bu kapsamda yer kimliği ve yer imajı yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteğini açıklamada yeni değişkenler olarak kullanılmaktadır.

2.1. Yer Kimliği

İnsanların yaşadıkları yer ile etkileşimleri ve deneyimleri sonucunda aralarında güçlü bir bağ oluşmaktadır (Tuan, 1977). Yere olan ilginin, tutumlara, değerlere ve inançlara bağlı olmasından dolayı zaman içerisinde insanlar ve yer arasındaki bu bağ gelişir ve güçlenir (Stylos ve diğerleri, 2017: 18). Alanyazında insanların yaşadıkları yer ile aralarındaki ilişkinin ve bağın anlaşılmasında yer duygusu

(sense of place), yere bağlılık (place attachment) ve yer kimliği (place identity) gibi kavramlar kullanılmaktadır (Göregenli, 2013:174; Lewicka, 2010:32). İnsanların içinde yaşadıkları yer ile aralarında kurdukları ilişkiye dayalı olarak oluşan duygusal bağ, yere bağlılık olarak tanımlanmaktadır (Herna'ndez ve diğerleri, 2007:310; Shumaker ve Taylor, 1983). Yer kimliği ise yaşadıkları yere yönelik bağluluklarının gelişiminde, yere yönelik geliştirdikleri anlamların kimliklerinin bir parçası haline gelmesidir (Göregenli ve diğerleri, 2014: 75). İnsanlar bir yere duygusal olarak bağlandıklarında, bir yerle özdeşleştiklerinde veya kendilerini o yere ait hissettiklerinde yer kimliği duygusu geliştirirler (Tsai, 2016: 539).

Yer kimliği, bir yerin diğer yerlerden ayırt edilebilmesini sağlayan niteliklerinin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Bu özellikler o yerde yaşayan insanlar tarafından farklı algılanmasını ve insanların o yere bir değer yüklemesini sağlamaktadır. İnsanlar yer kimliğini ikamet ettikleri ev, mahalle, şehir ya da dinlenme ve eğlenme amacıyla gittikleri doğa, orman gibi doğal veya yapılandırılmış çevreye yönelik geliştirebilirler (Lewicka, 2010). Özellikle de kültürel miras özelliğine sahip yerler insanlarda farklı duygular ve anlamlar yaratabilir (Rasoolimanesh ve diğerleri, 2017a). Nitekim bir yerin sahip olduğu parklar, eğlence olanakları, doğal güzellikler, tarihi ve kültürel değerleri o yere özgü bir kimlik kazandırmaktadır. Örneğin Las Vegas-Kumarhaneleri, Kanada-Niagara Şelalesi, Orlando-Disneyland, Paris-Eyfel, Mısır-Piramitler, İzmir-Efes Antik Kent, Nevşehir-Peribacaları, Denizli-Pamukkale, Adıyaman-Nemrut ile özdeşleşmiştir. Bir kişinin kimliği ile yaşadığı yerin kimliği arasında bir ilişki olabilir. Bu nedenle, bir kişinin yer kimliği algısının yaşadığı yere verdiği duygusal ve sembolik değerleri içerdiği söylenebilir (Argan ve diğerleri, 2015: 4).

Kimlik bir kişinin davranışını belirleyen önemli faktörlerden biridir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda, yerel halkın turizme yönelik destekleyici tutumunu anlamada yer kimliğinin önemi vurgulanmaktadır (Gu ve Ryan, 2008; Nunkoo ve Gursoy, 2012; Wang ve Xu, 2015). Wang ve Chen (2015) yerel halkın turizme yönelik davranışlarının değerlendirilmesinde turizmin etkilerine yönelik algıların yanı sıra yerel halkın yer temelli kimlik algısının da göz önünde bulundurulması gerekliliğini öne sürmektedir. Nitekim turizm yönelik destek sadece SDT açısından değil, aynı zamanda kişisel değer sistemleri ve yer kimliği açısından da açıklanmalıdır (Chen ve diğerleri, 2017: 341; Wang ve Xu, 2015: 248). Yer kimliği teorisi de, yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve desteğinin, yerel halkın yaşadığı yeri kendi kimliği ile özdeşleştirme ile açıklanabileceğini öne sürmektedir (Gu ve Ryan, 2008; Wang ve Chen, 2015). Teoriye göre yer kimliği algısı yüksek olan yerel halk, bölgenin turistik açıdan gelişmesini istemektedir. Turizmin gelişmesi ile birlikte bölgenin ekonomik olarak gelişmesi beklendiği için turizmin olumsuz etkileri göz ardı edilebilecektir (Gursoy ve Rutherford, 2004). Özellikle de bir yerin ayırt edici özellikleri, yerel halkın yaşadıkları yeri turistik bir bölge olarak görmelerini sağlamakta ve dolayısı ile turizme yönelik yapılan plan ve politikalara katılımlarını sağlamaktadır (Stylidis ve diğerleri, 2014).

2.2. Yer İmajı

İmaj ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak imajın, tüketici davranışlarına olan etkisi araştırılmaktadır (Jenkins, 1991: 4). İmaj; insanların bir nesneye, bir ürüne ve bir yere yönelik olarak izlenimleri, inançları ve fikirleri olarak tanımlanmaktadır (Kotler, 2000: 553). Paralel olarak yer imajı da insanların yaşadıkları yer ile ilgili izlenimleri veya algılamalarıdır. Turistlerin ziyaret ettikleri yerin imajı ile ilgili değerlendirmeleri davranışsal niyetleri etkilediği gibi yerel halk da bu imajdan etkilenmektedir. Yer imajı algıları olumlu ise yerel halk yaşadıkları yeri yaşanabilir ve çalışılabilir bir yer olarak görebilir, olumsuz ise bu yeri kendi evi gibi sahiplenmeyebilir (Dean ve diğerleri, 2019: 2). Olumlu yer imajına sahip yerel halkın, yaşadıkları yeri turistik bir destinasyon olarak görmekte ve başkalarına tavsiye etme davranışını göstermeleri beklenmektedir (Schroder, 1996; Stylidis ve diğerleri, 2015). Bu açıdan bakıldığında yerel halkın yaşadıkları bölge için gönüllü bir turizm elçisi olduğu söylenebilir. Yer imajı turistlerin ziyaret ettiklerinin yerin deneyiminde etkili olduğu kadar yerel halkın yer imajı da yaşadıkları yer ile ilgili memnuniyetinin belirleyicisidir. Bu bağlamda bir şehirde yaşayan insanların, o yerin toplumsal hizmetler, sosyal çevre, fiziksel ve sosyal olanaklar gibi özelliklerine yönelik algıları oldukça önemlidir.

Bir yerde turizmin gelişmesi için öncelikle yerel halkın yaşam standartlarının yükseltilmesi gereklidir (Türker ve diğerleri, 2016: 3). Bölgede bulunan halkın yaşam standartlarının artmasında yer imajı önemli bir faktördür. Yer imajına ilişkin alt ve üst yapı imkanları, sosyal çevre, tarihi doku ve doğal çevre gibi faktörlerin, bölgede yaşayan yerel halkın yaşam kalitelerini olumlu etkilemesi muhtemeldir (Sevim ve diğerleri, 2013: 126).

Çevre psikolojisi alanyazınında, yerel halkın yer imajı algılarının şehir planlaması ve gelişimi projelerini etkilediği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda yerel halkın yer imajı algıları, yaşadıkları yer için yapılacak planların etkinliği, başarısı ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir (Stylidis, 2016). Paydaş teorisine göre turizm politikalarının ve planlamaların hazırlanmasında yerel halk ile iş birliği yapılması ve yerel halkın katılımının sağlanması önemlidir (Stylidis ve diğerleri, 2016). Turizm gelişiminde rol oynayan paydaşlar; turistler, yerel halk, girişimciler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları olarak bilinmektedir (Goeldner ve Ritchie, 2002: 414; Garcia ve diğerleri, 2012:650). Yerel halkın olumlu yer imajı algısının, yerel halkın turizm plan ve politikalarına yönelik davranışlarını etkileyeceği düşünülmektedir (Stylidis, 2018). Turizme yönelik planlamalar yapılırken turistlerin yanı sıra yerel halkın da yer imajı algılarının araştırılması gerekmektedir (Stylidis ve diğerleri, 2014).

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini, Adıyaman il merkezinde ikamet eden 18 yaş ve üstü olan yerel halk oluşturmaktadır. 2017 yılı Adıyaman il merkezinde ikamet eden 18 yaş üstü kişi sayısı kişi sayısı 162,956'dır (Adıyaman Valiliği, 2017). Zaman ve bütçenin az olması, evrenin büyüklüğü ve ulaşılması gereken katılımcıların coğrafi olarak geniş bir bölgede olması gibi nedenlerden dolayı evrenin tamamına ulaşamadığından örneklem grubu belirlenmiştir. Evrenin tamamına ulaşılması mümkün olmadığı durumlarda veya

100 milyonun üzerinde evren büyüklüğü olduğunda 0,05 örnekleme hatası ile örneklem sayısının 384 olmasının yeterli olabileceği belirtilmektedir (Ural ve Kılıç, 2011: 49; Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011: 88-89). Dolayısıyla en az 384 katılımcı sayısı yeterli olacağı düşünülmüş ve Ağustos-Ekim 2018 tarihleri arasında tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ile geçerli 698 kişiden kullanılabilir veri toplanmıştır. Toplanan veri sayısının evreni temsil etmede yeterli olduğu söylenebilir.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Teknikleri

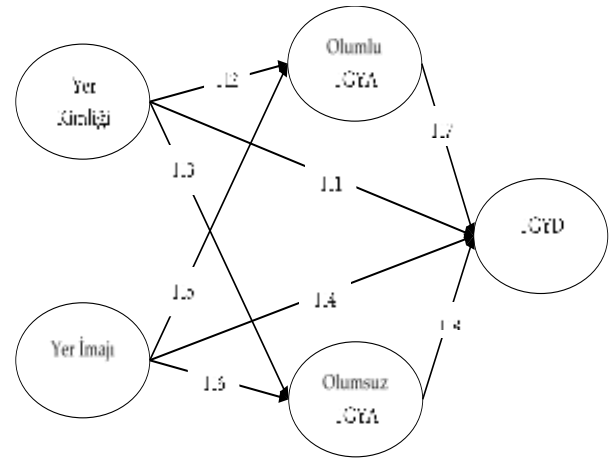
Araştırmada veriler, anket tekniği ile elde edilmiştir. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde değişkenlere yönelik ifadeler, ikinci bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Turizm gelişimine yönelik algı (TGYA), turizm gelişimine yönelik destek (TGYD), yer kimliği ve yer imajı değişkenlerine yönelik ifadeler 5’li likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Yerel halkın yer kimliği algılarının ölçülebilmesi amacıyla Wang ve Xu (2015) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Geçerliliği ve güvenilirliği Wang ve Chen (2015), Wang (2016) çalışmalarından sağlanan ölçek ayırt edicilik, süreklilik, özsayı ve öz yeterlilik olmak üzere 4 alt boyuttan ve 12 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek, araştırmacı tarafından Türkçe’ye çevrilmiş; iki araştırmacı ile İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında lisans ve yüksek lisans eğitimi almış bir okutman tarafından anlaşılabilirliği kontrol edilmiştir.

Yerel halkın yer imajı algılarını ölçmek amacıyla Styliadis ve diğerleri (2014) ile Styliadis’in (2016) çalışmalarında kullanılan ölçek kullanılmıştır. Ölçek fiziksel görünüm, sosyal çevre, sosyal olanaklar ve toplumsal olanaklar olmak üzere dört boyut ve 14 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek, Ayazlar (2016) tarafından yapılan araştırmadan yararlanılarak Türkçe’ye uyarlanmıştır.

Yerel halkın turizm gelişimine yönelik algısını belirlemek amacıyla Gursoy ve Rutherford (2004)’ün ilgili alanyazından yararlanarak hazırlanmış olduğu ölçek kullanılmıştır. Ölçek, ulusal alanyazında yer alan çalışmalardan yararlanılarak Türkçe’ye çevrilmiştir. Aynı ölçek Nunko ve Gursoy (2012) tarafından kullanılmış olup, turizmin algılanan olumlu ve olumsuz etkileri şeklinde iki faktöre ayrıldığı görülmüştür. Alanyazında yerel halkın turizme yönelik algılarını, olumlu ve olumsuz olarak iki ayrı boyutta inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Wang ve Chen, 2015; Rasoolimanesh ve diğerleri, 2017b; Ribeiro ve diğerleri, 2017). Yerel turizm gelişimine yönelik desteğini ölçmek amacıyla Ekici ve Çizel (2014) ve Güneş (2014)’ün çalışmalarında kullanılan dört ifadeden oluşan tek boyutlu ölçek kullanılmıştır.

3.3. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

İlişkisel türde tasarlanan bu araştırmada da yer kimliği, yer imajı, yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve desteği arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik oluşturulan simgesel model Şekil 1’de yer almaktadır.

Yer kimliği teorisine göre bir bireyin kimliğinin davranışlarını ve tutumlarını etkilediği varsayılmaktadır (Stets ve Bigga, 2003). Alanyazında yapılan çalışmalarda da yer kimliği ile yerel halkın algılanan olumlu ve olumsuz etkileri ve turizme yönelik desteği arasında önemli ilişkiler gözlemlenmiştir (Wang ve Xu, 2015; Wang ve Chen, 2015). Dolayısıyla yer kimliği, yerel halkın turizme yönelik algılarını etkilemede aktif rol oynamaktadır. Bu doğrultuda H1, H2 ve H3 hipotezleri oluşturulmuştur.

H1: Yer kimliğinin, yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteği üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Yer kimliğinin, turizm gelişimine yönelik olumlu algıları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H3: Yer kimliğinin, turizm gelişimine yönelik olumsuz algıları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Yerel halkın, turizm planlama sürecindeki önemli rolünden dolayı, yer imajı algıları da önemli görülmektedir (Styliadis ve diğerleri, 2015). Ayazlar (2016), Ramkisson ve Nunkoo (2011), Styliadis ve diğerleri (2014), Styliadis ve diğerleri (2015) de çalışmalarında yerel halkın yer imajı algılarının, yerel halkın turizme yönelik algılarını ve desteğini etkilediğini öne sürmektedir. Bu noktadan hareketle yer imajı, yerel turizm gelişimine yönelik algı ve desteği ile ilgili H4, H5 ve H6 hipotezleri geliştirilmiştir.

H4: Yer imajının, yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteği üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H5: Yer imajının, yerel halkın turizm gelişimine yönelik olumlu algıları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H6: Yer imajının, yerel halkın turizm gelişimine yönelik olumsuz algıları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

SDT’ ne göre yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteğinin ve katılımının sağlanmasında en önemli belirleyici, yerel halkın turizmin etkilerine yönelik algısıdır. Ko ve Stewart (2002), Gursoy ve diğerleri (2019), Lee (2013) ve Wang ve Pfister (2008) çalışmalarında yerel halkın turizmin gelişimine yönelik olumlu ve olumsuz algılarının, turizm gelişimine yönelik desteğini etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu öngörüye dayanarak turizm gelişimine yönelik olumlu ve olumsuz algıları ile turizm gelişimine yönelik desteği arasındaki ilişkiye yönelik H7 ve H8 hipotezi geliştirilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Simgesel Modeli

H7: Turizm gelişimine yönelik olumlu algıların (ekonomik, sosyal, kültürel), yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteği üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H8: Turizm gelişimine yönelik olumsuz algıların (sosyal, kültürel), yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteği üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

3. Analiz ve Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve değişkenler arası ilişkileri saptamak amacıyla yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmıştır. Bu analizler gerçekleştirilerek amacıyla IBM SPSS 22 (Statistical Package for the Social Sciences) ve AMOS 20 (Analysis of Moment Structures) paket programları kullanılmıştır.

Katılımcıları sosyo-demografik özelliklerini belirlemek amacıyla yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, Adıyamanlı olup olmama, gelir durumu, çalışma durumu ve ikamet süresini belirlemek amacıyla frekans analizi yapılmıştır. Yaş değişkenine ilişkin soru açık uçlu sorulmuş, sonrasında ise gruplandırma yapılmıştır. Çalışma durumu ve ikamet süresi ifadelerinde ise homojen dağılım sağlanması amacıyla yeniden gruplandırma yapılmıştır. Yerel halkın sosyo-demografik özelliklerine yönelik bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikler Açısından Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Yaş		
18-25 yaş	224	32.1
26-35 yaş	232	33.2
36-45 yaş	161	23.1
46 yaş ve üstü	81	11.6
Toplam	698	100
Cinsiyet		
Kadın	309	44.3
Erkek	389	55.7
Toplam	698	100
Medeni Durum		
Evli	394	56.4
Bekar	304	43.6
Toplam	698	100
Eğitim Durumu		
İlköğretim	69	9.65
Lise	248	34.89
Önlisans	81	11.77
Lisans	239	34.47
Lisansüstü	61	9.22
Toplam	698	100
Doğum Yeri		
Adıyaman	581	83.20
Diğer	117	16.80
Toplam	698	100
Gelir Durumu		
1605 TL ve Altı	152	21.80
1606-2606 TL	171	24.50
2607-3607 TL	125	17.90
3608-4608 TL	119	17.00
4609 TL ve üstü	131	18.80
Toplam	698	100
Çalışma Durumu		
Kamu Sektörü	243	34.80
Özel Sektör	178	25.50

Serbest/Üretime Katılmayan	277	39.7
Toplam	698	100
İkamet Süresi		
15 yıldan az	170	24.4
16-25 yıl	223	31.9
26 yıl ve üzeri	305	43.7
Toplam	698	100

Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun genç ve orta yaş grubunda olduğu söylenebilir. Katılımcıların cinsiyet ve medeni durum açısından dağılımının, normal dağılıma yakın olduğu söylenebilir. Eğitim durumu incelendiğinde ise katılımcıların büyük çoğunluğunun lise ve lisans mezunu olduğu görülmektedir. Bu durum genç ve orta yaş grubu sayısının fazla olması ile açıklanabilir.

Ortalama aile geliri bakımından incelendiğinde ise en fazla katılımcının 1606-2606 TL gelir grubunda olduğu görülmektedir. Diğer gelir gruplarında ise katılımcıların eşit bir şekilde dağılım gösterdiği söylenebilir. Katılımcıların çalışma durumlarına göre dağılımları incelendiğinde %34.80'i kamu çalışanı, %25.50'si özel sektör ve %39.70'i ise serbest/üretime katılmayan diğer bir deyişle ev hanımı, öğrenci, emekli, çalışmayanlardan oluşmaktadır. Bu durum yine katılımcıların genç yaş grubunda olması ile açıklanabilir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu Adıyamanlılar oluşturmaktadır. Örneklem grubu ikamet süresi bakımından incelendiğinde ise katılımcıların çoğunluğunun 26 yıldan fazla bir süredir Adıyaman'da ikamet ettiği görülmektedir. Bu durum katılımcıların çoğunun Adıyamanlı olması ile açıklanabilir.

Araştırma modeli ve hipotezlerini test etmeye yönelik analizlere başlamadan önce verilerin analize hazır olması için her bir veri göz yordamı ile kontrol edilmiştir. Buna bağlı olarak eksik veya hatalı olduğu belirlenen 42 adet veri değerlendirme dışı bırakılmıştır. İleri analizlere geçmeden önce değişkenlerin dağılımları, çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Olumlu TGYA (Turizm Gelişimine Yönelik Algı) ve TGYD (Turizm Gelişimine Yönelik Destek) değişkenlerinin çarpıklık değerlerinin + / - 1 sınırları dışında kaldığı görülmüştür. Ardından tüm değişkenler Z puana çevrilerek + / - 3.29 sınırları dışında kalan katılımcıların olup olmadığı incelenmiştir. Olumlu TGYA ve TGYD değişkenlerinde bu sınırların dışında kalan toplam 33 katılımcı tespit edilmiştir. Bu uç değerlere sahip katılımcıların sayısı tüm örneklemin %5'inden (33 katılımcı) az olduğu için analizden çıkarılmalarına karar verilmiştir. Analizler sonucunda 698 veri değerlendirmeye alınmıştır.

DFA sonucunda faktör yüklerinin 0,50'nin altında olması nedeni ile yer imajı ölçeğinden 5 madde ve TGYA ölçeğinden 4 madde analiz dışı bırakılmıştır. Ölçüm modelinin DFA sonuçlarına ilişkin faktör yükleri, BYG (Birleşme Yapı Güvenirliği), OAV (Ortalama Açıklanan Varyans) ve CA (Cronbach's Alpha) değerleri ile R² (Her bir ifadenin faktörü açıklama gücü) değerleri Tablo 2'de yer almaktadır. Elde edilen tüm değerler ölçüm modelinin yakınsak geçerliliğinin sağlandığını göstermektedir (Fornell ve Larcker, 1981; Hair ve diğerleri, 2010). OAV'nin karekökü, tüm yapılar için korelasyonlarından daha büyük olmasından dolayı ölçüm modelinin ayırt edici geçerliliği sağlanmıştır.

Tablo 2: Ölçüm Modeli DFA Sonuçları

Faktörler	Ort.	Standart Yükler	R ²	BYG	OAV	CA
Yer Kimliği	3,42			0,82	0,55	0,90
Ayırt edicilik		0,71	0,50			
Süreklilik		0,81	0,65			
Öz saygı		0,77	0,60			
Öz yeterlilik		0,67	0,44			
Yer İmajı	2,87			0,79	0,56	0,87
Fiziksel Görünüş		0,66	0,43			
Sosyal Olanaklar		0,83	0,69			
Kamusal Olanaklar		0,75	0,56			
Olumlu TGYA	4,50			0,76	0,52	0,81
Olumlu Sosyal Etki		0,65	0,41			
Olumlu Ekonomik Etki		0,61	0,37			
Olumlu Kültürel Etki		0,69	0,47			
Olumsuz TGYA	2,50			0,84	0,64	0,81
Olumsuz TGYAP1		0,82	0,64			
Olumsuz TGYAP2		0,79	0,61			
Olumsuz TGYAP3		0,80	0,64			
TGYD	4,72					
Bölgemizde turizmin gelişmesi için daha fazla çaba sarf edilmelidir.		0,69	0,48	0,84	0,57	0,83
Turizm yatırımları artarak devam etmelidir.		0,81	0,66			
Adıyaman'da turizm gelişimini destekliyorum.		0,82	0,66			
Turizm, toplumumuzun bir parçası olmalıdır.		0,70	0,49			

Model uyum indeksleri Tablo 3'de yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar ölçüm modelinin veri ile iyi uyum

gösterdiğine işaret etmektedir (Erkorkmaz ve diğerleri, 2013; Marsh ve Hocevar, 1988).

Tablo 3: Ölçüm Modeli Uyum Değerleri

Uyum İndeksi	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Değeri	Uyum
χ^2 / df	$0 \leq \chi^2 / df \leq 3$	$3 < \chi^2 / df \leq 5$	2,41	İyi Uyum
RMSEA (Yaklaşık hataların ort.karekökü)	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$	0,04	İyi Uyum
NFI (Normlaştırılmış uyum indeksi)	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI < 0,95$	0,95	İyi Uyum
CFI (Karşılaştırmalı uyum indeksi)	$0,97 \leq CFI \leq 1,00$	$0,95 \leq CFI < 0,97$	0,97	İyi Uyum
GFI (İyilik uyum indeksi)	$0,90 \leq GFI \leq 1,00$	$0,85 \leq GFI < 0,90$	0,99	İyi Uyum
AGFI (Düzeltilmiş iyilik uyum indeksi)	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,85 \leq AGFI < 0,90$	0,94	İyi Uyum

Geçerliliği ve güvenilirliği istatistiksel olarak anlamlı olarak sonuçlanan değişkenler arasında daha önceden oluşturulan hipotezler YEM ile test edilmiştir. Hipotezlere yönelik değerlendirmeden önce modele ilişkin uyum değerleri

kontrol edilmiştir. Elde edilen sonuçlar yapısal eşitlik modelinin veri ile iyi uyum gösterdiğine işaret etmektedir. Model uyum indekslerine Tablo 4'den ulaşılabilir.

Tablo 4: Yapısal Eşitlik Modeli Uyum İyiliği Değerleri

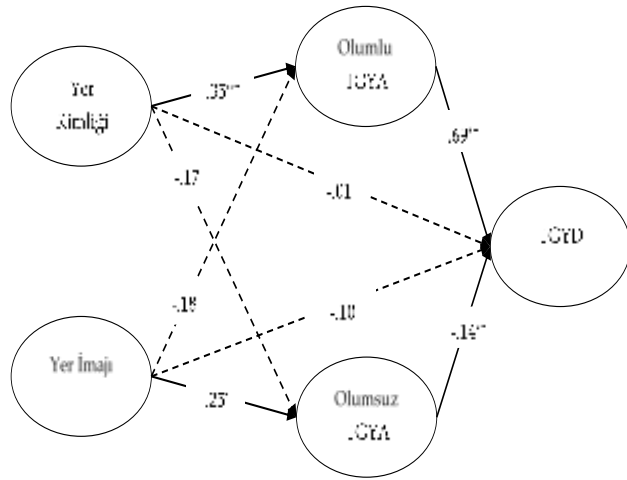
Uyum İndeksi	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Değer	Uyum
χ^2 / df	$0 \leq \chi^2 / df \leq 3$	$3 < \chi^2 / df \leq 5$	2,625	İyi Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$	0,04	İyi Uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI < 0,95$	0,94	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1,00$	$0,95 \leq CFI < 0,97$	0,96	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	$0,90 \leq GFI \leq 1,00$	$0,85 \leq GFI < 0,90$	0,95	İyi Uyum
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,85 \leq AGFI < 0,90$	0,94	İyi Uyum

Model ayrıntılı olarak incelendiğinde, yer kimliğinin turizm gelişimine yönelik olumlu algılarını ($\beta = .35, p < .001$); yer imajının ise turizm gelişimine yönelik olumsuz algılarını pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir ($\beta = .25, p < .05$). Buna ek olarak turizm gelişimine yönelik olumlu algıların, turizme yönelik desteği pozitif düzeyde ve

anlamlı olarak ($\beta = .69, p < .001$); turizm gelişimine yönelik olumsuz algılarının ise turizme yönelik desteği negatif düzeyde ve anlamlı olarak etkilemektedir ($\beta = -.14, p < .05$). Buna karşın yer kimliğinin turizm gelişimine yönelik olumsuz algıları ve turizme yönelik desteği; yer imajının da turizm gelişimine yönelik olumlu algıları ve

turizme yönelik desteği anlamlı olarak etkilemediği bulunmuştur (bkz., Şekil 2).

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modeli

R^2 değerleri, modelde yer alan değişkenler arasındaki etkilerin açıklanma gücünü ifade etmektedir. Şekil 2'den de izlenebileceği gibi yer kimliği, turizm gelişimine yönelik olumlu algılarındaki varyansın % 5'ini, yer imajı ise turizm gelişimine yönelik olumsuz algılarındaki varyansın % 2'sini açıklamaktadır. Ayrıca turizmin algılanan olumlu ve olumsuz etkileri, yerel halkın turizme yönelik verdiği destekteki varyansın % 50'sini açıklamaktadır. Araştırma modeli doğrultusunda oluşturulan H2, H5, H7 ve H8 hipotezleri desteklenmiştir. H1, H3, H4, H6 hipotezleri ise anlamlı t-değerlerine sahip olmamalarından dolayı desteklenmemiştir. Ayrıca YEM'e geçilmeden önce yer kimliği ve yer imajının TGKD üzerinde doğrudan etkisi olup olmadığı sınınanmıştır. Yapılan analizde her ikisinin de YEM'de olduğu gibi TGKD üzerinde doğrudan etkisi olmadığı görülmüştür. Bu nedenle yer kimliği ve yer imajının TGKD üzerinde dolaylı etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

4. Sonuç ve Öneriler

Turistik bölgelerde yaşayan yerel halkın, yaşadıkları yere yönelik memnuniyet düzeyleri, turizmin gelişimine yönelik planları etkileyebilmektedir. Bu noktada önemli birer değişken olarak beliren yer kimliği ve yer imajı da yerel halkın yere yönelik memnuniyetinde kritik öncüller olmaktadır. Bu nedenle, yerel halkın yere yönelik algılarının belirlenmesi, turizm gelişimine yönelik kamu desteğini sağlamada etkili olup, yerel halkın aktif desteği, başarılı ve sürdürülebilir turizm gelişimine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada Türkiye'nin önemli kültür turizmi destinasyonlarından olan Adıyaman'da yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteğinde yer kimliği ve yer imajının rolü belirlenmiştir.

Araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan yapısal modelin analizi sonucunda yer kimliğinin olumlu TGYA'yı pozitif yönlü ve anlamlı düzeyde etkilediği, olumsuz TGYA'yı ise etkilemediği belirlenmiştir. Bununla birlikte yer kimliğinin TGKD'ni doğrudan etkilemediği ancak dolaylı olarak etkilediği söylenebilir (bkz., Şekil 2). Bu noktada elde edilen sonuç Wang ve Xu (2015) ile Wang ve Chen (2015) çalışmalarını ile örtüşmektedir. Çalışmalarda yer kimliğinin, hem olumlu TGYA'yı hem de olumsuz TGYA'yı

etkilemede aktif rol oynadığı, yerel halkın TGKD'inde de aracı rol oynadığı görülmüştür.

Stylidis ve diğerleri (2014) ile Ramkisson ve Nunkoo (2011)'nin yer imajı ile yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteği ile ilgili yapılan çalışmalarda yer imajının turizme yönelik desteği doğrudan etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ise yer imajının olumlu TGYA'yı etkilemediği, olumsuz TGYA'yı ise pozitif yönlü ve anlamlı bir düzeyde etkilediği saptanmıştır. Yer imajının TGKD'ni doğrudan etkilemediği ancak olumsuz TGYA üzerinden dolaylı olarak etkilediği söylenebilir. Yerel halkın yer imajı algısı arttıkça turizme yönelik olumsuz algısı artmaktayken, turizm gelişimine yönelik desteği de artmaktadır. Bu sonucun Adıyaman'daki toplumsal yaşam çerçevesi içinde oluşması şaşırtıcı değildir. Açıkçası bir konu hakkında imajın rolü tartışılırken, imaj kavramının bölgesel parametrelerini yeniden anlamlandırmak gerekmektedir. Nitekim imaj, yaşam tarzı, yaşanılan çevre, arka planda gelişen olaylar veya belirgin kişiler ile manipüle olabilmektedir (Dichter, 1985).

Turizme yönelik toplum desteğinin yerel halkın turizm gelişimine yönelik algılarına bağlı olmasından dolayı çalışmada yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteği SDT ile açıklanmaya çalışılmıştır. Analizler sonucunda olumlu TGYA'nın TGKD'i pozitif yönlü olarak ve olumsuz TGYA'nın ise TGKD'i negatif yönlü olarak etkilediği saptanmıştır. Araştırmanın bu sonucu, Çiçek ve Sarı (2018), Ekici ve Çizel (2014), Eusébio ve diğerleri (2018), Gursoy ve Rutherford (2004), Gursoy ve diğerleri (2017), Latkova ve Vogt (2012), Martín ve diğerleri (2018), Rasoolimanesh ve diğerleri (2017b), Vargas-Sanchez ve diğerleri (2015) çalışmalarında olduğu gibi ulusal ve uluslararası alanyazarında yapılan birçok araştırmanın sonucu ile örtüşmektedir. Bunun yanı sıra Peşteck ve diğerlerinin (2019) de Bosna-Hersek'de yaptıkları çalışmada yerel halkın turizme yönelik destek verdiği ortaya çıkmıştır. Bu desteğin ise yerel halkın turizm gelişimine yönelik olumlu algılarının arttıkça ve/veya olumsuz algılarının azaldıkça devam etmesi beklenmektedir.

Dünya miras alanlarına sahip bölgelerde yaşayan toplumların turizmin gelişimine yönelik desteği ve katılımının sağlanması, dünya mirası alanlarının korunmasının ve destinasyonların sürdürülebilir gelişiminin ön koşullarındandır (Rasoolimanesh ve diğerleri, 2017a). Adıyaman'da da turizmin doğru ve güçlü planlanması ile turizm gelişiminin ivme kazanacağı düşünülmektedir. Bu noktada paydaş gruplarının planlama sürecine katılımı ile turizm planlamasının uygulanabilir olması önem arz etmektedir. Yüksek kültür turizmi potansiyeline sahip Adıyaman'da yerel halkın yer kimliği, yer imajı ve turizm etkilerine yönelik algılarının, turizme yönelik desteğinin anlaşılmasında birbirlerini tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Yerel halkın turizmin etkilerine yönelik fayda ve maliyet dengesinin sağlanmasında yer kimliği ve yer imajı algılarının artırılması, Adıyaman'da başarılı bir turizm gelişimi için önemlidir.

Yerel halkın Adıyaman'a yönelik imaj algılarının güçlendirilmesi için bölgenin sosyal olanaklarının ve kamusal olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, yerel halkın boş zamanlarını değerlendirebilecekleri faaliyetlerin yapılması ve rekreasyon alanların oluşturulması, mevcut yiyecek-içecek

işletmelerinin kalitesinin artırılması ve yeni girişimlere teşvik sağlanması gerekmektedir. Buna ek olarak alışveriş olanaklarının artırılmasının ve iyileştirilmesinin de yer imajı algısına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Adıyaman'da kamusal olanaklara yönelik olumlu algıların artırılması için toplu taşıma ve sağlık hizmetleri için gerekli alt ve üst yatırımlarının güçlendirilmesi önemlidir. Aynı zamanda bölgenin iş bulma olanakları bakımından zayıf olması, yer imajı algılarının düşmesine neden olmaktadır. Adıyaman'da turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi ile birlikte istihdam olanaklarının artması beklenmektedir. Bu yönde yapılacak yatırımlar bölgede kentsel gelişim sağlamada stratejik adımlardır. Planlamalar yapılırken yerel halkın beklentilerine yönelik hizmetlerin yapılması ile etkili bir yer imajı oluşacaktır. Bunun için yerel yönetimlerin merkezi yönetimler tarafından güçlendirilmesi ve yetki aktarımıyla daha güçlü kararlar alınması gereklidir. Bu sayede yerel halkın Adıyaman ile ilgili imaj algılarının değişmesi birlikte yerleşmek ve ziyaret etmek için daha elverişli ve çekici bir bölge olması beklenmektedir.

Kemmis (1990) 'a göre insanların belirli bir yeri kendi ile özdeşleştirilmesi ve yere bağlılık duygusu hissetmesi, bu yerin fiziksel çevreye yönelik imaj algılarına bağlı olduğunu belirtmektedir. Styliadis (2018), Yunanistan'ın Kavala kentinde yerel halkın yere bağlılık, yer imajı ve turizm desteği arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında da aynı sonuca ulaşmıştır. Bu noktada yerel halkın olumlu yer imajı algısının sağlanması ile yer kimliği algısının da etkileneceği düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen önemli bulgulardan biri de, Adıyaman merkez mahallelerinde yaşayan yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteğinin oldukça yüksek olmasıdır. Katılımcılar, Adıyaman'da turizm gelişiminin bölgeyi olumlu yönde etkileyeceğini düşünmektedirler. Böylece yerel halkın turizme yönelik mesafeli olduğu kanısının geçersiz olduğu söylenebilir. Yerel halkın turizmin olumlu etkilerine yönelik algıları arttıkça turizmin gelişimini hoşgörülü karşılaması beklenmektedir. Turizmin etkilerine yönelik algılardaki olumlu değişim yerel halkın turizm faaliyetlerine destek vermesini sağlarken, olumsuz değişim ise yerel halkın turizm faaliyetlerine destek vermemesine veya karşı çıkmasına neden olabilir. Yerel halk turizmin bölgeyi sosyal, çevresel ve kültürel anlamda olumsuz etkileyeceğini de düşünmektedir. Bu doğrultuda turizm gelişimine yönelik planlamalar, sosyal çevreye ve yerel kültüre zarar vermeden gerçekleştirilmelidir. Adıyaman'ın yöresel ürünlerini ve el sanatlarını ortaya çıkaracak çalışmaların yapılması ve daha geniş kitlelere tanıtılması amacıyla festivaller düzenlenmesi bölge turizminin gelişimine yarar sağlayacaktır. Bunun gerçekleştirilmesi için yerel yönetimler, özel sektör ve üniversite arasında iş birliğinin olması fayda sağlayacaktır.

Çalışmada yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve desteği, sadece yer kimliği ve yer imajı değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yerel halkın turizme yönelik desteğinde etkili olan yaşam tatmini, sosyal kimlik gibi farklı değişkenlerin belirlenmesi, bölgedeki turizmin planlaması açısından önemlidir. Çalışmada sadece yerel halkın yer kimliği ve yer imajı algıları ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle, yer kimliği ve yer imajı algılarının belirlenmesinde bölgeye gelen ziyaretçilerin de değerlendirilmesi turizm plan ve politikaları için daha

faydalı olacaktır. Bu bakımdan turistlerin yer kimliği, yer imajı ve yere bağlılık gibi algılarının davranışsal niyetlere olan etkisinin incelenmesi, Adıyaman turizmi açısından önemlidir. Son olarak, araştırmanın neden-sonuç ilişkisi Adıyaman özelinde değerlendirilmelidir. Her bölgenin turistik yaşam döngüsünün farklı olmasından dolayı araştırmanın sonuçlarının diğer turistik bölgelerde farklılık göstereceği beklenmektedir. Bu nedenle farklı bölgelerde araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Acar, S., Meydan, M.C., Bilen Kazancık, L. & Işık, M. (2019). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması*. Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını.
- Adıyaman Valiliği (2017). Adıyaman nüfus bilgileri. <http://www.adiyaman.gov.tr/nufus-bilgileri> (erişim tarihi:05.05.2018).
- Almeida-García, F., Peláez-Fernández, M. Á., Balbuena-Vazquez, A. & Cortes-Macias, R. (2016). Residents' perceptions of tourism development in Benalmádena (Spain). *Tourism Management*, 54, 259-274.
- Argan, M., Sabri, K. A. Y. A., Argan, M. T., Akyıldız, M. & Korkmaz, T. (2015). Relationship between place attachment and event satisfaction: a study on university students. *Journal of Sport and Social Sciences*, 2(2), 1-15.
- Ayazlar, G., Aslan, S. ve Çörüş, H.A. (2015). Nereden bilelim? kimliğinde turizmci mi yazıyor? yerel halk ve sosyal kimlik teorisi, 16. Ulusal Turizm Kongresi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi 12-15 Kasım 2016. Çanakkale. ss. 844-858
- Arslan-Ayazlar, R. ve Ayazlar, G. (2016). Yerel halkın turizmin etkilerine yönelik tutumunda aidiyet duygusu ve yaşam tatmininin rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1451-1470.
- Ayazlar, G. (2016). Yerel halkın turizm etkilerine yönelik tutumlarını anlamak: yerel halkın bölge imajı ve bölge desteği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2538-2547.
- Boley, B. B., McGehee, N. G., Perdue, R. R. & Long, P. (2014). Empowerment and resident attitudes toward tourism: strengthening the Theoretical Foundation Through A Weberian Lens. *Annals of Tourism Research*, 49, 33-50.
- Chen, S., Wang, S. & Xu, H. (2017). Influence of place identity on residents' attitudes to dark tourism. *Journal of China Tourism Research*, 13(4), 338-356.
- Çiçek, D. ve Sarı, Y. (2018). Yerel halkın turizme olan desteği: Türkiye'deki sakin şehirler üzerine bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 185-196.
- Dedeoğlu, B.B., Çamlıca, K., Karakuş, Y. ve Birinci, M.C. (2018). *Yerel halkın turizmin fayda ve maliyetlerine ilişkin algılamalarında bölge aidiyetinin belirleyiciliği: kapadokya örneği*, 7. Ulusal (III. Uluslararası) Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, İskenderun Teknik Üniversitesi 20-21 Nisan 2018. Hatay. ss: 862-867.

- Dichter, E. (1985). What's in an image. *Journal of Consumer Marketing*, 2(1), 75-81.
- Ekici, R. ve Çizel, B. (2014). Yerel halkın turizm gelişimi desteğine ilişkin tutumlarının destinasyonların gelişme düzeyine göre farklılıkları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(3), 73-87.
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K. ve Sanisoğlu, S.Y. (2013). Doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri*, 30(1), 210-223.
- Eusébio, C., Vieira, A. L. & Lima, S. (2018). Place attachment, host-tourist interactions, and residents' attitudes towards tourism development: The Case of Boa Vista Island in Cape Verde. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(6), 890-909.
- Faulkner, B. & Tideswell, C. (1997). A framework for monitoring community impacts of tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 5 (1), 3-28.
- Garcia, J. A., Gomez, M. & Molina, A. (2012). A destination-branding model: an empirical analysis based on stakeholders. *Tourism Management*, 33 (3), 646-661.
- Göregenli, M. (2013). *Çevre psikolojisi: insan-mekan ilişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Göregenli, M., Karakuş, P., Kösten, E. Y. Ö. ve Umuroğlu, I. (2014). Mahalleye bağlılık düzeyinin kent kimliği ile ilişkisi içinde incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(73), 73-85.
- Goeldner, C. R. & Ritchie, J. R. B. (2002). *Tourism: principles, practices*. Philosophies New Jersey: John Wiley and Sons.
- Gu, H. & Ryan, C. (2008). Place attachment, identity and community impacts of tourism—The Case of a Beijing Hutong. *Tourism Management*, 29, 637-647.
- Gursoy, D., & Rutherford, D. G. (2004). Host attitudes toward tourism: an improved structural model. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 495-516.
- Gursoy, D., Ouyang, Z., Nunkoo, R., & Wei, W. (2019). Residents' impact perceptions of and attitudes towards tourism development: a meta-analysis. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 28 (3), 306-333.
- Hadinejad, H. Moyle, B.D., Scott, N., Kralj, A. & Nunkoo, R. (2019). Residents' attitudes to tourism: a review. *Tourism Review*, 74 (2).
- Haobin-Ye, B., Qiu Zhang, H., Huawen Shen, J. & Goh, C. (2014). Does social identity affect residents' attitude toward tourism development? an evidence from the relaxation of the individual visit scheme. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(6), 907-929.
- Hernández, B., Hidalgo, M. C., Salazar-Laplace, M. E. & Hess, S. (2007). Place attachment and place identity in Natives and Non-natives. *Journal of Environmental Psychology*, 27(4), 310-319.
- Hidalgo, M. C., & Hernández, B. (2001). Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281.
- Kemmis, D. (1990). *Community and the politics of place*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Ko, D. W., & Stewart, W. P. (2002). A structural equation model of residents' attitudes for tourism development. *Tourism Management*, 23(5), 521-530.
- Latkova, P. & Vogt, C. A. (2012). Residents' attitudes toward existing and future tourism development in rural communities. *Journal of Travel Research*, 51(1), 50-67.
- Lewicka, M. (2010). What makes neighborhood different from home and city? effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 35-51.
- Lee, T. H. (2013). Influence analysis of community resident support for sustainable tourism development. *Tourism Management*, 34, 37-46.
- Marsh, H. W. & Hocevar, D. A (1998). New, more powerful approach to multitrait-multimethod analyses: application of second-order confirmatory factor analysis. *Journal of Applied Psychology*, 73(1), 107-117.
- Martín, H. S., De Los Salmones Sánchez, M. M. G. & Herrero, Á. (2018). Residents' attitudes and behavioural support for tourism in host communities. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 35(2), 231-243.
- McCool, S. F. & Martin, S. R. (1994). Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*, 32(3), 29-34.
- Nunkoo, R. & Gursoy, D. (2012). Residents' support for tourism: an identity perspective. *Annals of Tourism Research*, 39(1), 243-268.
- Oğuzbalaban, G. (2017). Türkiye'de yerel halkın turizm ve turizmin etkilerine yönelik algı ve tutumlarına ilişkin yazın taraması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 1321-1329.
- Oviedo- Garcia, M. A., Castellanos-Verdugo, M. & Martin-Ruiz, D. (2008). Gaining residents' support for tourism and planning. *International Journal of Tourism Research*, 10(2), 95-109.
- Peštek, A., Dizdarević, L., Galić, M., & Arifhodžić, M. (2019). Residents' attitudes toward tourism development: a case study of the Federation of Bosnia and Herzegovina. *Društvena Istraživanja. Časopis za Opća Društvena Pitanja*, 28(1), 131-151.
- Pizam, A., Uriely, N. & Reichel, A. (2000). The intensity of tourist-host social relationship and its effects on satisfaction and change of attitudes: the case of working tourists in Israel. *Tourism Management*, 21(4), 395-406.
- Ramkissoon, H. & Nunkoo, R. (2011). City image and perceived tourism impact: evidence from Port Louis, Mauritius. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 12(2), 123-143.
- Rasoolimanesh, S.M., Jaafar, M., Kock, M. (2017). factors on residents' perceptions toward world heritage site inscription and sustainable tourism development. *Journal of Sustainable Tourism*, 25 (2), 198-216.

- Rasoolimanesh, S. M., Ringle, C. M., Jaafar, M. & Ramayah, T. (2017b). Urban vs. rural destinations: residents' perceptions, community participation and support for tourism development. *Tourism Management*, 60,147-158.
- Shumaker, S. A. & Taylor, R. B. (1983). Toward a clarification of people-place relationships: a model of attachment to place. In N. R. Feimer ve E. S. Geller (Eds), *Environmental psychology*. Directions and Perspectives, New York: Praeger.
- Stets, J. E. & Bigga, C. F. (2003). Bringing identity theory into environmental sociology. *Sociological Theory*, 21(4), 398-423.
- Strzelecka, M., Boley, B.B., & Woosnam, K.M. (2017). Place attachment and empowerment: do residents need to be attachment to empowerment. *Annals of Tourism Research*, 66, 61-73.
- Stylidis, D., Biran, A., Sit, J. K. & Szivas, M. (2014). Residents' support for tourism development: the role of residents' place image and perceived tourism impacts. *Tourism Management*, 45, 260-274.
- Stylidis, D., Belhassen, Y. & Shani, A. (2015). Three tales of a city: stakeholders' images of Eilat as a tourist destination. *Journal of Travel Research*, 54(6), 702-716.
- Stylidis, D. (2016). The Role of place image dimensions in residents' support for tourism development. *International Journal of Tourism Research*, 18(2), 129-139.
- Stylidis, D., Sit, J. K. & Biran, A. (2016). An exploratory study of place image: the case of Kavala. *Journal of Travel Research*, 55 (5), 659-674.
- Stylidis, D., Shani, A. & Belhassen, Y. (2017). Testing an integrated destination image model across residents and tourists. *Tourism Management*, 58, 184-195.
- Stylidis, D. (2018). Place attachment, perception of place and residents' support for tourism development. *Tourism Planning & Development*, 15(2), 188-210.
- Stylos, N., Bellou, V., Andronikidis, A. & Vassiliadis, C. A. (2017). Linking the dots among destination images, place attachment, and revisit intentions: a study among British and Russian tourists. *Tourism Management*, 60, 15-29.
- Tsai, C. T. (2016). Memorable tourist experiences and place attachment when consuming local food. *International Journal of Tourism Research*, 18(6), 536-548.
- Tuan, Y-F. (1977). *Space and place: the perspective of experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Türker, N., Selçuk, Ş. ve Özyıldırım, A. (2016). Turizmin yerel halkın yaşam kalitesi üzerine etkisi: Safranbolu örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 1-13.
- Sevim, B., Seçilmiş, C. ve Görkem, O. (2013). Algılanan destinasyon imajının tavsiye davranışı üzerine etkisi: Safranbolu'da bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 115-129.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uysal, M., Woo, E. & Singal, M. (2012). *The tourist area life cycle (TALC) and its effect on the quality-of-life (QOL) of destination community*. In Handbook of Tourism and Quality-of-Life Research (pp. 423-443). Springer, Dordrecht.
- Uysal, M., Sirgy, M. J., Woo, E., & Kim, H. L. (2016). Quality of life (QOL) and well-being research in tourism. *Tourism Management*, 53, 244-261.
- Wang, S. (2016). Roles of place identity distinctiveness and continuity on resident attitude toward tourism. *European Journal of Tourism Research*, 13, 58-68.
- Wang, Y. & Pfister, R. E. (2008). Residents' attitudes toward tourism and perceived personal benefits in a rural community. *Journal of Travel Research*, 47(1), 84-93.
- Wang, S. & Xu, H. (2015). Influence of place-based senses of distinctiveness, continuity, self-esteem and self-efficacy on residents' attitudes toward tourism. *Tourism Management*, 47, 241-250.
- Wang, S. & Chen, J. S. (2015). The influence of place identity on perceived tourism impacts. *Annals of Tourism Research*, 52, 16-28.
- Woosnam, K. M. (2011). Comparing residents' and tourists' emotional solidarity with one another: an extension of Durkheim's Model. *Journal of Travel Research*, 50(6), 615-626.
- Woosnam, K. M. (2012). Using emotional solidarity to explain residents' attitudes about tourism and tourism development. *Journal of Travel Research*, 51(3), 315-327.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2011). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yeşilyurt, H. ve Koçak, N. (2018). Yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteğini inceleyen makalelerin bibliyometrik incelemesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, İwact'18 Özel Sayısı*, 191-206.
- Yılmaz, İ. ve Çalışkan, C. (2015). Turizm potansiyeli olan bölgelerde toplumsal kapasite algısı: Adıyaman örneği. *Journal of Yasar University*, 10(39), 6585 – 6595.
- Yoon, Y., Gursoy, D. & Chen, J. S. (2001). Validating a tourism development theory with structural equation modeling. *Tourism Management*, 22(4), 363-372.

Araştırma Makalesi • Research Article

Çalışma Yaşam Kalitesinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü*

The Mediating Role of Organizational Cynicism in the Effect of Quality of Work Life on Turnover Intention

Mustafa Yıldırım, ^a Sefa Ceyhan ^{b,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 07425, Antalya/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4471-1333

^b Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 15030, Burdur/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3788-0756

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 07 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 08 Mart 2020

Kabul tarihi: 24 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

İşten Ayrılma Niyeti
Çalışma Yaşam Kalitesi
Örgütsel Sinizm
Otel İşletmeleri

ÖZ

Bu araştırma, çalışma yaşam kalitesinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin aracılık rolünü belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Antalya ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenler üzerinde alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırmasında yüz yüze anket yöntemi ile 223 işgörenden veri toplanmıştır. Söz konusu veriler üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre işgörenlerin çalışma yaşam kalitesi azaldıkça örgütsel sinizm ve işten ayrılma niyetinin arttığı yönünde bulguya ulaşılmıştır. Ayrıca çalışma yaşam kalitesinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin tam aracılık rolüne sahip olduğu da araştırma sonuçları arasında yer almaktadır. Elde edilen bu sonuçlar, çalışma yaşam kalitesine yönelik olumsuz algıların örgütsel sinizmi desteklediğini ve işten ayrılma niyetine sebep olduğunu ifade etmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 07 November 2020

Received in revised form 08 March 2020

Accepted 24 March 2020

Keywords:

Turnover Intention
Quality of Work Life
Organizational Cynicism
Hotel Organizations

ABSTRACT

This study was conducted to determine the mediating role of organizational cynicism in the effect of quality of work life on turnover intention. For this purpose, a field study was carried out on the employees working in five-star hotels in Antalya. Data were collected by face to face survey method from 223 employees. According to the results of the analysis conducted on these data, it was found that organizational cynicism and turnover intention will increase as employees' quality of work life decreases. In addition, it has been found that organizational cynicism has a full mediating role in the effect of work quality of life on turnover intention. These results indicate that negative perceptions of quality of work life support organizational cynicism and cause turnover intention.

1. Giriş

Otel işletmelerinde çalışan bireylerin örgütün başarısı ve sunulan hizmetin kalitesi açısından diğer işletmelere göre daha önemli olduğu ifade edilebilir (Yin-Fah vd., 2010; Su, 2014; Zopiatis vd., 2014). Bu sebeple otel işletmelerinde çalışan bireylerin işten ayrılma niyetinin (İAN) azaltılması

amacıyla çalışmalar yapılması ve öneriler sunulması gerekmektedir (Avcı ve Küçükusta, 2009). İAN, çalışanın yakın gelecekte işine kendi isteği ile son verme düşüncesinden oluşmaktadır (Bouckennooghe vd., 2013). Buna yol açan etkenlerden birisi de düşük çalışma yaşam kalitesidir. Çalışma yaşam kalitesi (ÇYK), düşük olan bir işyerinde çalışan bireylerin etkin ve verimli olmasının

*Bu araştırma, 1-2 Kasım 2019 tarihlerinde Burdur'da düzenlenen 7. Ulusal Örgütsel Davranış Kongresi'nde, "Çalışma Yaşam Kalitesinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü" başlıklı genişletilmiş özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ceyhansefa@hotmail.com

oldukça zor olduğu ifade edilebilir. Bu durum hem örgütsel hem de bireysel düzeyde başarısızlık ile sonuçlanabilmektedir. Bu başarısızlığın engellenmesinin örgütlerde ÇYK'nin artırılması ve İAN'nin düşürülmesi ile mümkün olacağı çıkarımında bulunulabilir. Ancak bu durumun sağlanmasında örgütün performansını olumsuz yönde etkileyen ve örgütsel sinizm gibi tutumların (Mirvis ve Kanter, 1991: 53) önemi de yadsınmamalıdır. Dolayısıyla bu araştırmada; ÇYK'nin İAN üzerindeki etkisi ve bu olası etkiye, örgütsel sinizmin aracı rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Çalışma yaşam kalitesi (ÇYK), örgüt içi çalışma koşullarının belirlenmesi ya da çalışan tatminini olarak ifade edilmektedir (Martel ve Dupis, 2006: 334). Bir başka deyişle, çalışanların çalışma yaşamıyla ilgili kararlarda fikir belirtmesine imkân tanınmasıdır (Walton, 1975: 13). Bu imkân doğrultusunda ÇYK'nin işgörenlerin çalışma ortamına yönelik tepkilerini ifade eden bir kavram olduğu öne sürülebilir (Turan, 2014: 12). Söz konusu çalışma ortamı, kimi araştırmacılara göre bireysel yaşam doyumunu olumlu ya da olumsuz etkilerken (Judge ve Watanabe, 1994: 102), kimi araştırmacılara göre bireysel yaşam doyumunu, çalışma ortamından doğrudan etkilenmektedir (Elizur, 1991: 313; George ve Brief, 1990: 357). Bu etki; yapılan işin niteliği, ücret, çalışma şartları ve çalışılan ortam, teknoloji, endüstriyel ilişkiler, iş tatmini ve motivasyon, işe katılım, sosyal adalet, iş güvencesi ve sürekli eğitim gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır (Üstündağ, 1999: 93). ÇYK ile ilgili detaylı araştırmalar yapan Walton'a (1975) göre söz konusu faktörler sekiz alt boyuta ayrılmaktadır. Bu boyutlar sırasıyla; sosyal etkileşim, demokratik ortam, sosyal destek, sosyal bütünleşme, sürekli gelişim, bireysel kapasitenin kullanılması, sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları ve yeterli ve adil ücretlendirme şeklindedir (Sojka, 2014: 286). Sosyal etkileşim boyutunda, çalışanların birbirleri ile olan etkileşimini arttırmak amaçlanmaktadır. Bu etkileşim sağlandığında çalışan örgüt içerisinde yalnızlık algısına kapılmayacak ve kendisini örgütün bir parçası olarak hissedecektir (Akman ve Akman, 2017: 1500). Örgüt içerisinde demokratik ortamın sağlanmasının ise çalışanların fikir ve görüşlerini açıkça sunmasını mümkün kılacağı düşünülmektedir (Lokanadha ve Mohan, 2011: 834). Bu imkân doğrultusunda elde edilen sosyal destek, çalışanlar arasında çatışma çıkmasını engelleyerek huzurlu bir çalışma ortamı oluşmasına olanak tanımaktadır. ÇYK'nin bir başka boyutu olan sosyal bütünleşme, çalışan ve yönetici arasında ortak çalışma esasına dayalı olarak sorunların çözümlenmesinde her bireyin aktif katılım sağlaması kapsamında değerlendirilmektedir (Rose vd., 2006: 62).

Çalışanın örgüt içinde katılım sağlaması kapsamında değerlendirilen bir diğer boyut ise sürekli gelişimdir. Bu boyutta bireyler, örgüte fayda sağlamak amacıyla deneyim ve yetenekleri doğrultusunda hareket etmektedirler (Markham, 2009: 36). Böylelikle çalışanların bireysel kapasitesi kullanılarak yetenek ve deneyimleri artırılmaktadır. Çalışılan ortamın sağlıklı ve güvenli olması ise bireylerin kendini güvende hissetmelerine sebep olmaktadır (Cabrera ve Cabrera, 2005: 720). Son olarak örgüt içerisindeki yeterli ve adil ücretlendirme çalışanların

sunmuş oldukları hizmet ya da ürün karşılığında tatmin edici ücret almasını kapsamaktadır (Morton, 1977: 64). Buradan hareketle ÇYK'nin tüm bu faktörleri içeren kapsamlı bir yapıya sahip olduğu ve örgüt içerisinde uygulanması gereken kuralları belirlediği ifade edilebilir. Bu kurallar içerisinde örgütlerin devamlılık esasına bağlı olarak demokratik ortamda işleyişinin sağlanması, sağlıklı bir çalışma ortamı kapsamında gelişime açık ve güvenilir ilişkilerin oluşturulması sıralanabilir (Zengin 2018: 75; Alan, 2012: 16). Bu noktada ÇYK'nin yüksek olması gerek bireysel gerek örgütsel bir takım olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuç otel işletmeleri üzerine yapılan bir çalışmada da desteklenmektedir. Örneğin, Pelit ve Gökçe (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, yöneticiye duyulan güven arttıkça ÇYK'nin de arttığı ifade edilmektedir. Şehir otellerinde yapılan bir başka çalışmada ise ÇYK'nin sayfiye bölgelerinde çalışan işgörelere göre daha yüksek olduğu bu durumun şehir otellerinde hak ve kuralların düzenli bir örgüt iklimi içerisinde yer alması yoluyla gerçekleştiği belirtilmektedir (Tuncer ve Yeşiltaş, 2013: 57). Dolayısıyla, ÇYK'nin niteliği hem işgörelere örgütsel benliklerini oluşturmada hem de mesleki performans düzeyleri ile mesleki girişimciliklerini arttırmaktadır. Öte yandan tükenmişliğin önlenmesi, stresli yaşam şartları ve sorunlarla başa çıkma yeteneği kazandırması ve kişinin sahip olduğu imkanlardan tatmin olmasını sağlaması da olumlu örgütsel sonuçlar arasında sıralanabilmektedir (Kheirandish, 2009; Pfeffer, 2004; Waitayangkook, 2003; Donaldson, 2000; Veenhoven, 1996). Ancak ÇYK'nin düşük olması her iki aktör için de örgütsel bağlılığın azalması, performansın azalması ve iş stresinin artması gibi birtakım olumsuzluklara yol açabilmektedir (Donaldson, 2000; Swamy ve Nanjundeswaraswamy, 2015). Bu olumsuzluklardan biri de örgütsel sinizmdir.

Örgütsel sinizm, bireyin içinde bulunduğu örgüte karşı tutum ve davranışlarını içeren olumsuz tepkiler bütünüdür (Dean vd., 1998: 345). Dürüstlükten yoksun olan örgüt algısı genellikle; ahlak, adalet ve güven ile ilgili temel gerekliliklerin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır (Johnson ve O'Leary-Kelly, 2003: 629). Örgütsel sinizm kavramının kuramsal çerçevesini; beklenti kuramı, atfetme kuramı ve sosyal değişim kuramı oluşturmaktadır (Akman, 2013; Eaton, 2000; James, 2005). Vroom (1964) tarafından geliştirilen beklenti kuramına göre birey, tutum ve davranışlarını sadece bireysel ihtiyaçları doğrultusunda değil, aynı zamanda bu davranışların bir sonucu ulaşması yönünde beklenti içerisinde. Bu bağlamda beklenti kuramının, örgüt içi kişisel beklentileri ile ilgili olduğu söylenebilmektedir (Fishbein ve Ajzen, 1977: 902; Görmen, 2012: 96). Atfetme kuramı ise, insan eylemlerinin geniş bir alanını, ürün ve sürecini, tutum ve davranışlarını kapsayan çok yönlü neden ve çıkarımlar üzerine kuruludur. Blau (1964) tarafından geliştirilen sosyal değişim kuramı, bireylerin ihtiyaçlarını tatmin edebilmek için kişiler arası ilişkilerin gerekliliğini ifade etmektedir (Homans, 1961; Cropanzano ve Mitchell 2005; Emerson, 1976).

Örgütsel sinizmin ortaya çıkması üç boyutta gerçekleşmektedir. Bu boyutlardan ilki, örgüt ile ilgili kimi inanışların bireyde meydana gelmesi ile başlayan bilişsel boyuttur. Bu boyut, işgörende; öfke, kıskanma, kınama ve hor görme gibi negatif duygularla meydana gelir ve içinde bulunulan örgütün dürüstlükten yoksun olduğu inancını temsil eder (Dean vd., 1998: 345). Örgütsel sinizmin ikinci

boyutunu oluşturan duygusal boyut, işgörende oluşmuş inançların hislere dönmüş halini ifade etmektedir. Duygusal boyut içerisindeki bireyler içinde buldukları örgüte karşı nefret, gerginlik, umutsuzluk ve hatta utanç gibi hisler beslemektedirler (Dean vd., 1998: 346). Örgütsel sinizmin son boyutu ise davranışsal boyuttur. Bu boyutta işgörenler örgüt içi şikâyet kaynaklı mutsuz davranışlar, eleştiri içerikli sözlü olmayan yüz ifadeleri ve alaycı tavırlar sergileyebilmektedir. Bu tür sinik ve sözlü olmayan davranışlara işgörenler arası anlamlı bakışlar, kötümser gülümseyişler örnek verilebilmektedir (Brandes ve Das, 2006: 240).

Söz konusu boyutların yanı sıra örgütsel sinizmin bireysel ve örgütsel sonuçları da bulunmaktadır. Örneğin; memnuniyetsizlik, örgütsel sadakatsizlik, işten ayrılma, yabancılaşma gibi faktörler örgütsel sinizmin örgüte yönelik olumsuz sonuçlarından bazılarıdır (Abraham, 2000; Andersson ve Bateman, 1997; Eaton, 2000; James, 2005; Naus, 2007). Söz konusu sonuçlar arasında yer alan işe yabancılaşma algısına yönelik yapılan bir araştırma bu durumu doğrulamaktadır. Otel işletmelerindeki örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma arasındaki ilişkiye yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmada; işgörenlerin işe yabancılaşma düzeylerinin örgütsel sinizmin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutları arasında anlamlı ilişki olduğu, örgütsel sinizm algısı arttıkça işe yabancılaşmanın da artış gösterdiği tespit edilmiştir (Özer ve Güllüce, 2019). Olumsuz örgütsel sonuçlara yönelik bir başka örnek ise, Mert ve Yılmaz (2019) tarafından gerçekleştirilen örgütsel sinizmin motivasyon ve performans üzerindeki etkisine ilişkin çalışmadır. Söz konusu çalışmada, otel çalışanlarının örgütsel sinizm algısı arttıkça motivasyon ve performansın düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel sinizm bireysel düzeyde ise, sinik işgörenler gerektiği durumlarda yönetime ve liderlere karşı meydan okuyucu tutumlar ya da aşağılayıcı davranışlar ile kasıtlı olarak kişi ya da örgüte ait bir mala zarar verme eyleminde bulunabilmektedirler (Mishra ve Spreitzer, 1998; Anderson ve Bateman, 1997; Dean vd., 1998). Bu noktada örgütsel sinizmin öncüllerinden birinin de ÇYK olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü yazılı/yazısız, açık/örtük beklentileri karşılanmayan bireylerin çalışma yaşam kalitesine yönelik değerlendirmeleri olumsuz olacak ve karşılanmayan beklentiler zamanla örgüte; kızgınlık, eleştiri, alay, şüphe, güvensizlik gibi sinik tutumların gelişmesine zemin hazırlayabilecektir. Bu kapsamda araştırmanın ilk hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H1. Çalışma yaşam kalitesi örgütsel sinizm üzerinde negatif etkiye sahiptir.

ÇYK'nin düşük olmasının yol açacağı durumlardan birinin de işten ayrılma niyeti olduğu düşünülmektedir. İşten ayrılma niyeti (İAN), kişinin çalışmakta olduğu iş yerinden bilinçli ve planlı olarak ayrılmaya karar vermesi ile bu kararını sürekli düşünmesi anlamına gelmektedir (Rusbult vd., 1988: 601; Tett ve Meyer, 1993: 262). Çalışanlar, kendilerini başarılı olarak algıladıklarında işten ayrılma düşüncesi taşımamakta, aksi halde örgüte bağlılıkları azalarak yeni alternatifler arama yolunu tercih etmektedirler (Hardy, 1987: 119). Bu sebeple İAN'nin çalışanların örgüt içinde sergilemiş oldukları tutum ve davranışlarının anlaşılmasında önemli bir etken olduğunu ifade etmek mümkündür (Jung ve Kim, 2012). İAN'nin oluşmasında;

aşırı iş yükü, rol çatışması ve rol belirsizliği, çalışan lehine olmayan insan kaynakları uygulamaları, güvenli olmayan çalışma ortamı, iş tatminsizliği ve çalışanlar arası çatışma gibi faktörlerin etkili olduğu bilinmektedir (Pare ve Tremblay, 2000: 14; Kim, 2014: 57). Steel ve Ovalle (1984) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada; İAN ile personel devir hızı arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan Cotton ve Tuttle (1986) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada İAN' ne etki eden faktörler; dışsal, kişisel ve iş ile ilgili faktörler olmak üzere üç başlık altında değerlendirilmektedir. Bu faktörlerden ilki olan dışsal faktörler; çalışanların algılama biçimlerini, işsizlik oranlarını ve tekrar işe başlamada yeni örgüte uyum sağlama koşullarını dikkate alırken, kişisel faktörler; çalışanın yaşı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, medeni durumu ve çalışma yılı gibi bireysel etkenler üzerinde yoğunlaşmaktadır. İş ile ilgili faktörler ise çalışanın işten ayrılması sonucu yerine yeni çalışan istihdam edilmesi, işin aksamaması ve çalışanın eğitilmesi olarak sıralanabilmektedir (Avcı ve Küçükusta, 2009: 37; Tuna ve Yeşiltaş, 2014: 108). Bu sebeplerden dolayı çalışanların hem örgütsel düzeyde hem de bireysel düzeyde değerli olduğunun hissettirilmesi, onların işten ayrılmayı düşünmesini sağlayacak etkenlerin önlenmesi için İAN'nin anlaşılması ve kontrol edilmesi önem taşımaktadır (Mayfield ve Mayfield, 2007: 51). Bu anlaşılma ve kontrol sağlandığında, çalışanlar yeni iş arayışına girmeyecek dolayısıyla örgüt; seçme değerlendirme, eğitime ve adapte etme gibi fazladan maliyete katlanmamış olacaktır (Yücel ve Demirel, 2013: 164).

Şu hâlde örgütlerin, İAN'nin gelişim süreci ve İAN düşüncesinin neden olduğu olumsuz faktörleri tespit etmesi gerekmektedir. Bu faktörler tespit edildiğinde İAN'nin ortadan kaldırılması amacıyla nelerin yapılması gerekenler belirlenerek örgüt içerisinde oluşması muhtemel sorunlar engellenmiş olacaktır (Çiftçi vd., 2015: 998). İşten ayrılma niyetine yol açan durum ve süreçler incelendiğinde bu durum ve süreçlerin ÇYK'nin düşük, örgütsel sinizmin yüksek olması ile ilgili olduğu görülmektedir. Öyle ki karşılanmayan beklentiler ve buna karşı üretilen bireysel tepki tutumları, zamanla İAN'nin ortaya çıkmasına ve güçlenmesine yol açabilmektedir (Donalson, 2000; Feizi ve Alipour, 2013). Bu noktada araştırmanın ikinci ve üçüncü hipotezi şu şekilde belirlenmiştir:

H2. Çalışma yaşam kalitesi işten ayrılma niyeti üzerinde negatif etkiye sahiptir,

H3. Örgütsel sinizm işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Bireylerin işten ayrılma niyeti, işyerine atfettikleri beklentilerin karşılanmaması halinde hemen ortaya çıkan bir tutum olmakla birlikte zamanla, gelişen ve güçlü hale gelen bir durumla ilgilidir. Dolayısıyla çalışma yaşam kalitesine dair algıların olumsuz olması öncelikle sinik tutumların ortaya çıkmasına ve bunların yerleşik hale gelmesine yol açmaktadır. Bir bakıma İAN öncesi örgütsel iklimi etkileyen tutumlar ortaya çıkmakta ve zamanla bu tutumlar işten ayrılma niyetine evrilmektedir. Diğer bir deyişle işten ayrılma niyetinin öncül nedeni ÇYK'nin görece düşük olmasıdır ayrıca bu düşüklük öncelikle sinik tutumlara yol açmakta ve sonrasında işten ayrılma niyetiyle sonuçlanmaktadır (Sim ve Choi, 2017). Bu kapsamda araştırmanın son hipotezi şu şekilde belirlenmiştir:

H4. Çalışma yaşam kalitesinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin aracılık rolü vardır.

3. Yöntem ve Uygulama

3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırma, amacı ve hipotezleri bağlamında nicel araştırma tasarımlarından olan nedensel ilişki deseni (Erdoğan, 2007) çerçevesinde yürütülmüştür. Saha çalışması Antalya ilinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma evreni olarak Antalya ilinin seçilmesinin temel nedeni, Türkiye genelinde bulunan 685 adet beş yıldızlı otel işletmesinin yaklaşık %50'sinin (340) Antalya ilinde faaliyet göstermesidir (KTB, 2017). Bu evren içerisindeki örneklem sayısı ise, otel işletmelerinde yatak ve oda başına düşen işgören sayısının (Ağaoğlu, 1992: 122) Antalya ilinde bulunan beş yıldızlı otel sayısı ile çarpılması sonucu elde edilmiştir. Buna göre Antalya ilinde bulunan 193,550 oda sayısı (KTB, 2016) ile oda başına düşen işgören sayısı (1,18)'nin çarpımı (1,18 x 193,550 = 228,389) araştırma evrenini oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde %10 hata payıyla 162 kişi örneklem olarak kabul edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2014: 130). Bu doğrultuda seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda

örnekleme yöntemi ile yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. İmkânlar dâhilinde 350 katılımcıya ulaşılmış; eksiz doldurulan 223 anket değerlendirilmeye alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmada çalışma yaşam kalitesini ölçmek amacıyla Sirgy vd., (2001) tarafından geliştirilen ve Türkiye'de Küçükusta (2007) ve Afşar (2011) tarafından kullanılan ölçekten yararlanılmıştır. Küçükusta (2007) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ölçeğin genel güvenilirlik değeri ,857 bulunmuştur. 16 ifadenin yer aldığı ölçek, düşük seviyeli ihtiyaçlar ve yüksek seviyeli ihtiyaçlar şeklinde iki farklı kategori altındaki 7 boyuttan oluşmaktadır. Sağlık ve güvenlik ihtiyaçları tatminini ile ekonomik ve ailevi ihtiyaçların tatminini düşük seviyeli ihtiyaçları oluştururken; sosyal ihtiyaçların tatminini, saygı ihtiyaçlarının tatminini, kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarının tatminini, öğrenme ihtiyaçlarının tatmini ve estetik ihtiyaçların tatmini yüksek seviyeli ihtiyaçları tanımlamaktadır. Bu araştırma kapsamında elde edilen veriler üzerinde faktör analizi gerçekleştirilmiştir Söz konusu analiz Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği Faktör Analizi

Çalışma Yaşam Kalitesi	Yetenek ve Kariyer Gelişimi Tatmini	Sosyal/ Ekonomik ve Aile İhtiyaçlarının Tatmini	Sağlık ve Güvenlik İhtiyaçlarının Tatmini
15. İşimin yaratıcılık içeren yönleri vardır.	,808		
14. İşim mesleki becerilerimi güçlendirmeye olanak sağlar.	,806		
13. Sürekli olarak işimi daha iyi yapmama yardımcı olacak yeni şeyler öğrenebiliyorum.	,775		
16. İşim, iş dışında da yaratıcılığımı geliştirmeme yardımcı olur.	,675		
12. Kendi iş kolumda bir uzman olarak potansiyelimi gerçekleştirmekte olduğumu düşünüyorum.	,572		
11. İşimin bütün potansiyelimi gerçekleştirmeme olanak sağladığımı düşünüyorum.	,509		
8. İşiniz dışında yaşamdaki diğer şeylere ayıracak yeterli zamanı bulabiliyorum.		,754	
5. Bu işyerindeki işimin yaşam boyunca garanti altında olduğunu düşünüyorum.		,745	
6. İşim ailem için iyi olanaklar sunar.		,664	
4.Yaptığımız işin karşılığında aldığım ücretten memnunum.		,518	
2. İşim bana sağlık güvencesi sağlar.			,757
1. Kendimi işyerinde fiziksel olarak güvende hissedirim.			,692
3. Sağlıklı ve zinde kalmak için elimden geleni yaparım.			,463
Boyutların Varyansı Açıklama Yüzdeleri	23,954	18,795	16,078
Açıklanan Toplam Varyans		58,827	
Kaiser-Meyer-Olkin		,831	
Barlett		1029,578	
Boyutların Güvenilirlik Değerleri	,722	,724	,605
Genel Güvenilirlik		,849	

Tablo 1'de yer alan analiz sonucunda ölçeğin, üç boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmektedir (Kaiser-Meyer-Olkin: ,849). Faktör yükü düşük olduğu için üç ifade ölçekten çıkarılmıştır. Sağlık ve güvenlik ihtiyaçları tatmini (açıklanan varyans=16,078/cronbach's alpha=,605) orijinal çalışma ile benzerlik gösterirken, diğer boyutlar bu çalışmada farklı bulgulanmıştır. Ayrıca sağlık ve güvenlik ihtiyaçlarına ilişkin elde edilen cronbach's alpha

katsayısının değerlendirilmesinde $0,00 \leq \alpha < 0,60$ aralığındaki değerlerin güvenilir olduğu (Kalaycı vd., 2010: 405) dikkate alınmıştır. Sosyal ihtiyaçların tatmini boyutundan bir ifade ekonomik ve ailevi ihtiyaçların tatminini boyutunda yer almıştır. İfadelerin benzer anlamlara sahip olması nedeniyle boyut tablodaki haliyle adlandırılmıştır (açıklanan varyans = 18,795 / cronbach's alpha = ,724). Son olarak kendini gerçekleştirme ve öğrenme ihtiyaçları ile

estetik ihtiyaçların tatmini boyutlarındaki ifadelerin aynı faktör boyutunda yer aldığı görülmüştür. Faktör yükleri, açıklanan varyans (23,954), güvenilirlik düzeyi (0,841) ve ifadelerin anlam bütünlüğü dikkate alındığında ulaşılan bu sonucun uygun olduğuna karar verilmiş ve tablodaki haliyle adlandırılmıştır. Nitekim üç boyuttan oluşan ölçeğin genel güvenilirlik değeri 0,849'dur. Ayrıca her boyut için normallik testi uygulanmış, Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1,000 ile +1,000 uyum aralığında olduğu

tespit edilmiştir (Hair vd., 2013). Örgütsel sinizm algısını ölçmek amacıyla Brandes'in (1997) geliştirmiş olduğu, üç boyut ve 14 ifadeden oluşan örgütsel sinizm ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Erdost vd., (2007) tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ölçek duyuşsal sinizm ($\alpha=,864$), davranışsal sinizm ($\alpha=,719$) ve bilişsel sinizm ($\alpha=,912$) olmak üzere üç boyuta ayrılmaktadır. Örgütsel sinizm ölçeğiyle ilgili bu araştırma kapsamında elde edilen veriler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Örgütsel Sinizm Ölçeği Faktör Analizi

Örgütsel Sinizm	Duyuşsal Sinizm	Davranışsal Sinizm	Bilişsel Sinizm
4. Bu iş yerini düşündükçe sinirlenirim.	,872		
2. Bu iş yerini düşündükçe strese girerim.	,850		
3. Bu iş yerini düşündükçe içimi bir endişe duygusu kaplar.	,797		
1. Bu iş yerini düşündükçe kızgınlık hissedirim.	,736		
10. Başkalarıyla, bu iş yerindeki işlerin nasıl yürütüldüğü hakkında konuşurum.		,804	
11. Başkalarıyla, bu iş yerindeki uygulamaları ve politikaları eleştiririm.		,737	
13. Bu iş yeri dışındaki arkadaşlarıma, işte olup bitenler konusunda yakınıyorum.		,648	
12. Bu iş yerinden ve çalışanlarından bahsedildiğinde, birlikte çalıştığım kişilerle imalı/alaycı bir şekilde bakışırız.		,596	
7. Bu iş yerinde, söylenenler ile yapılanların farklı olduğunu düşünüyorum.			,855
6. Bu iş yerinde, bir uygulamanın yapılacağı söyleniyorsa, bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda kuşku duyarım.			,853
5. Bu iş yerinin politika, amaç ve uygulamaları arasında tutarsızlık vardır.			,480
Boyutların Varyansı Açıklama Yüzdesi	27,100	20,912	18,124
Açıklanan Toplam Varyans		66,136	
Kaiser-Meyer-Olkin		,819	
Barlett		1008,455	
Boyutların Güvenilirlik Değerleri	,864	,722	,747
Genel Güvenilirlik		,852	

Tablo 2'de yer alan örgütsel sinizm ölçeğinde, aslına uygun şekilde üç boyutlu bir yapı (Kaiser-Meyer-Olkin= ,819) ortaya çıkmıştır. Açıklanan toplam varyansın 27,100'ünü duyuşsal sinizm, 20,912'sini davranışsal sinizm, 18,124'ünü bilişsel sinizm boyutu açıklamaktadır. Ölçeğin genel güvenilirlik değeri ,852'dir. Davranışsal sinizm boyutundan bir, bilişsel sinizm boyutundan ise iki ifade faktör yükleri düşük olduğu için analizden çıkarılmıştır. Son olarak her boyut için normallik testi uygulanmış,

Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1,000 ile +1,000 uyum aralığında olduğu tespit edilmiştir (Hair vd., 2013). İşten ayrılma niyetini ölçmek için Mobley, Horner ve Hollingsworth (1978) tarafından geliştirilen üç sorulu ölçek kullanılmıştır. Bu araştırma kapsamında uygulanan analiz sonucuna göre ölçeğin güvenilirlik düzeyi ,677 olarak tespit edilmiştir. Uygulanan normallik testi sonucunda ise Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1,000 ile +1,000 uyum aralığında olduğu tespit edilmiştir (Hair vd., 2013).

Tablo 3: İşten Ayrılma Niyeti Faktör Analizi

1. Çoğu kez mevcut işimi bırakmayı düşünüyorum.	,809
2. Aktif bir şekilde başka şirketlerde iş arıyorum.	,805
3. İşimden muhtemelen yakın bir zamanda ayrılacağım.	,723
Açıklanan Toplam Varyans= 60,790	Kaiser-Meyer-Olkin=,650
	Barlett= 105,705
	Güvenilirlik= ,677

4. Bulgular

4.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya 88 kadın 135 erkek katılım göstermiştir. Katılımcıların 119'u 18-23, 52'si 24-29 ve 52'si 30 üzeri yaş aralığındadır. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu ortaöğretim, ön lisans ve lisans mezunudur (%77,1). Turizm sektöründeki çalışma süresi incelendiğinde 117 kişinin 1 yıldan az, 33 kişinin 1-3 yıl ve 52 kişinin 4-6 yıl aralığında sektörel tecrübeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışılan oteldeki kadro durumu incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun sezonluk faaliyet gösterdiği görülmektedir (%91,5). Bu durumun Antalya ilindeki otellerin genelinin sezonluk hizmet veriyor olmasından kaynaklandığı

düşünülmektedir. Ayrıca katılımcıların %80,3'ü işgören, %16,1'i şef ve %3,6'sı departman müdüründen oluşmaktadır. Son olarak katılımcılar departman bağlamında incelendiğinde çoğunluğun ön büro, yiyecek içecek ve kat hizmetlerinde çalıştığı tespit edilmiştir (%72,7).

4.2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Çalışma yaşam kalitesi, örgütsel sinizm ve İAN'nin ortalama değerleri ve standart sapmaları tespit edilmiş, ardından korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar Tablo 4'te yer almaktadır. Çalışma yaşam kalitesinin yetenek ve kariyer gelişimi ile sağlık ve güvenlik ihtiyaçlarının tatmini boyutu orta düzeyde tespit edilmiştir.

Sosyal/ekonomik ve aile ihtiyaçlarının tatmini boyutu ise düşük düzeyde belirlenmiştir. Örgütsel sinizmin üç boyutu

ile işten ayrılma niyeti ise düşük düzeyde bulgulanmıştır.

Tablo 4: Korelasyon Analizi Sonuçları

Boyutlar	Ort.	s.s.	1	2	3	4	5	6	7
1. Yetenek ve Kariyer Gelişimi Tatmini	3,265	,916	1						
2. Sosyal/ Ekonomik ve Aile İhtiyaçlarının Tatmini	2,392	,990	,436**	1					
3. Sağlık ve Güvenlik İhtiyaçlarının Tatmini	3,590	,929	,437**	,462**	1				
4. Duyuşsal Sinizm	2,612	1,158	-,145*	-,246**	-,206**	1			
5. Bilişsel Sinizm	2,626	1,078	-,262**	-,358**	-,244**	,440**	1		
6. Davranışsal Sinizm	2,669	1,058	-,227**	-,368**	-,368**	,423**	,490**	1	
7. İşten Ayrılma Niyeti	2,509	1,098	-,260**	-,254**	-,099	,387**	,383**	,261**	1

p<0.05*, p<0.01 ** ve p<0.001***

Çalışma yaşam kalitesinin üç boyutu ile örgütsel sinizm boyutlarının -,368 ile -,145 arasında farklılaşan anlamlı ve ters yönlü ilişki değerlerine sahip olduğu görülmüştür. En yüksek ilişki, sosyal/ekonomik ve aile ihtiyaçları ile sağlık ve güvenlik ihtiyaçlarının tatmini boyutları ile davranışsal sinizm boyutu arasında olduğu görülmektedir. Benzer şekilde çalışma yaşam kalitesi boyutları ile işten ayrılma niyeti arasında da -,260/-,099 arasında değişen, ters yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak sağlık ve güvenlik ihtiyaçlarının tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Son olarak, örgütsel sinizm boyutları ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve doğru yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan bu sonuçlar çerçevesinde, Çalışma yaşam kalitesi ile örgütsel sinizm ve işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve kuramsal varsayımlarla örtüşen ilişki örüntülerinin olduğunu söylemek mümkündür.

4.3. Regresyon Analizi Sonuçları

Araştırma hipotezlerini test amacıyla dört farklı regresyon modeli test edilmiştir. Model 1'deki regresyon analizi sonuçlarına göre çalışma yaşam kalitesi örgütsel sinizmin yaklaşık %16'sını ($r=,403/r^2=,162/p=0,000$) anlamlı şekilde açıklamaktadır. Standardize edilmiş beta katsayısına göre, çalışma yaşam kalitesinin örgütsel sinizm üzerindeki etkisinin ters yönde ($\beta=-,468$) olduğu görülmektedir. Buna göre, çalışma yaşam kalitesindeki olası düşüş, çalışanların örgütsel sinizm tutumlarını yükseltmektedir. Bu sonuçla, araştırmanın birinci hipotezi kabul edilmiş, ayrıca aracılık testinin "bağımsız değişken aracı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir" koşulu (Baron ve Kenny, 1986)

sağlanmıştır. İkinci modelde çalışma yaşam kalitesinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi test edilmiştir. Model işten ayrılma niyetinin yaklaşık %7'sini ($r=,276/r^2=,076/p=,000$) açıklamaktadır. Çalışma yaşam kalitesinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin, örgütsel sinizmde olduğu gibi, ters yönlü ($\beta=-,402$) olduğu belirlenmiştir. Buna göre, çalışma yaşam kalitesine ilişkin işgören algılarındaki düşüş, işten ayrılma niyetinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu sonuçla, araştırmanın ikinci hipotezi kabul edilmiş ve aracılık testi için öne sürülen ikinci koşul (Baron ve Kenny, 1986) da sağlanmıştır. Üçüncü regresyon modelindeki sonuçlara göre, olası aracı değişken örgütsel sinizm, işten ayrılma niyetinin yaklaşık %18'ini açıklamaktadır ($r=,429/r^2=,184/p=,000$). Ayrıca örgütsel sinizmin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin doğru yönlü olduğu görülmüştür ($\beta=,537$). Bu sonuçla aracılık testinin üçüncü koşulu (Baron ve Kenny, 1986) sağlanmış ve araştırmanın üçüncü hipotezi desteklenmiştir. Model 4'te çoklu regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Test sonuçlarına göre, çalışma yaşam kalitesi işten ayrılma niyeti üzerindeki anlamlı etkisini ($\beta=-,180/p=,062$) örgütsel sinizm modele dâhil edildiğinde kaybetmektedir. Model işten ayrılma niyetinin yaklaşık %19'unu açıklamaktadır. Standardize edilmiş beta katsayılarına göre örgütsel sinizmin modele katkısı ,474 düzeyindedir. Çalışma yaşam kalitesinin, örgütsel sinizmin modele dâhil edilmesiyle etkisini yitirmesi ve Sobel testi sonuçları dikkate alındığında, örgütsel sinizmin çalışma yaşam kalitesinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde tam aracı değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylelikle araştırmanın dördüncü hipotezi kabul edilmiştir. Sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır

Tablo 5: Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler	β	t	p	r	r ²	F/p
Model 1							
H1. Çalışma Yaşam Kalitesi	Örgütsel Sinizm	-,468	-6,541	,000	,403	,162	42,779/,000
Model 2							
H2. Çalışma Yaşam Kalitesi	İşten Ayrılma Niyeti	-,402	-4,276	,000	,276	,076	18,280/,000
Model 3							
H3. Örgütsel Sinizm	İşten Ayrılma Niyeti	,537	7,052	,000	,429	,184	49,732/,000
Model 4 Aracılık Testi							
H4. Çalışma Yaşam Kalitesi	İşten Ayrılma Niyeti	-,180	-1,877	,062	,443	,197	26,910/,000
Örgütsel Sinizm		,474	5,736	,000			
Sobel Testi= -4.284/p= ,000							

p<0.05*, p<0.01** ve p<0.001***

5. Sonuç

Bu araştırma çalışma yaşam kalitesinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ve bu olası etkinin ortaya çıkmasında

örgütsel sinizmin aracılık rolünü tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; otel çalışanlarındaki örgütsel sinizm algısı ve işten ayrılma niyetinin düşük düzeyde olduğu, çalışma yaşam kalitesinin

ise orta düzeyde olduğu bulgulanmıştır. Elde edilen bu sonuç; otel çalışanlarının işten ayrılma niyetinin azaltılması, sinik tutumların oluşmadan engellenmesi ve çalışma yaşam kalitesinin iyileştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu önem doğrultusunda literatür incelendiğinde benzer kimi araştırma sonuçlarına da rastlanmaktadır. Örneğin; otel çalışanlarındaki işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada, söz konusu kavramlar arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir (Demir vd., 2018). Bir başka çalışmada ise, otel çalışanlardaki sinizm algısı arttıkça işe yabancılaşmanın da artacağı vurgulanmıştır (Özer ve Güllüce, 2019). İşe yabancılaşmanın yanı sıra sinizmin tükenmişlik üzerinde etkisinin olduğu da bilinmektedir. Örneğin yapılan bir çalışmada otel çalışanlarındaki sinik tutum ya da algıların tükenmişliği arttırdığı ifade edilmektedir (İbrahimagaoglu ve Can, 2017). Dolayısıyla bu araştırma kapsamında elde edilen bulguların benzer araştırma sonuçlarıyla da desteklendiğini ifade etmek mümkündür. Araştırma hipotezlerinin test edilmesi amacıyla gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda ise, çalışma yaşam kalitesinin örgütsel sinizm ve işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkisinin olduğu görülmüştür. Bu durum otel çalışanlarındaki çalışma yaşam kalitesi azaldıkça örgütsel sinizm ve işten ayrılma niyetinin artacağı şeklinde yorumlanabilmektedir. Başka bir deyişle çalışanların düşük çalışma yaşam kalitesi, sinik tutum ve algıları arttırmakta ve işten ayrılma ile sonuçlanmaktadır. Bu kapsamda literatür incelendiğinde, düşük çalışma yaşam kalitesinin sinizm üzerindeki etkisinin yanı sıra örgütsel bağlılık üzerindeki negatif etkisine yönelik bazı çalışmaların bulunduğu görülmektedir (Ayden ve Gündoğdu, 2020; Işık ve Başar, 2019). Buradan hareketle otel işletmelerinde çalışma yaşam kalitesinin sağlanmasının, bireylerin sinik tutumlarında, örgütsel bağlılıkta ve işten ayrılma niyetinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Aksi durumda çalışanların duygu durumları olumsuz etkilenmekte, işyerinde güvensizlik, şüphe, şikâyet, eleştiri, alay gibi tutumların sergilenmesine yol açabilmekte ve nihayetinde işten ayrılma niyetini ortaya çıkarabilmektedir. Son olarak çalışma yaşam kalitesinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin aracılık etkisinin olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen analiz sonucunda; örgütsel sinizmin tam aracılık rolüne sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuç, çalışma yaşam kalitesine yönelik olumsuz algıların öncelikle örgütsel sinizm tutumlarına yol açtığını ve sonrasında işten ayrılma niyetini doğurduğunu işaret etmektedir. Bu bağlamda önemli bir sorun; işten ayrılma niyetinde olan ama halen çalışmaya devam eden otel çalışanının sinik davranışlar sergileyen diğer çalışanlar üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğudur. Keza sinik tutumlar; sürekli şikâyet, eleştiri, alay gibi davranışlara yol açarken (Barefoot vd., 1989: 48; Cook ve Medley 1954: 414), örgütsel iklimi, çalışma kültürünü, işyerindeki birlik-beraberlik duygusunu olumsuz etkileyebileceği gibi sonuçta farklı sorunları getirebilecektir. Bu bakımdan sonraki çalışmalarda, her üç değişken arasındaki ilişkinin örtük neden, süreç ve sonuçlarını anlamak ve çalışma yaşam kalitesi algısı düşük ama örgütsel sinizm tutumları göstermeyen ve işten ayrılmayı da düşünmeyen çalışanların bu durumla nasıl baş ettiklerini anlamak için derinlemesine görüşmelerle nitel araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Abraham, R. (2000). Organizational Cynicism: Bases And Consequences Genetic. *Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Afşar, S. T. (2011). *Çalışma Yaşam Kalitesinin Örgütsel Bağlılık Düzeyi Üzerindeki Etkisi: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Çalışan Akademisyenler Üzerine Nicel Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Ağaoğlu, O. K. (1992). *İşgücünü Verimli Kullanma Tekniklerinin Turizm Sektörüne Uygulanması*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi.
- Akman, Y. & Akman, G. İ. (2017). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Çalışma Yaşam Kalitesi Algısının İşle Bütünleşmeleri Üzerindeki Etkisi. *İlköğretim Online*, 16(4), 1491-1504
- Akman, G. (2013). *Sağlık Çalışanlarının Örgütsel ve Genel Sinizm Düzeylerinin Hastane ve Sağlık Kuruluşlarında Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Alan, H. (2012). *Hemşirelerde Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği Geliştirme: Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- Andersson, L. M. & Bateman, T. S. (1997). Cynicism in The Workplace: Some Causes and Effects. *Journal of Organizational Behavior*, 18(5), 449-469.
- Avcı, N. & Küçükusta, D. (2009). Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Öğrenme, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 33-44.
- Ayden, C. & Gündoğdu, G. İşgörenlerin Çalışma Yaşam Kalitesi Algısı ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Elazığ İli Sağlık Çalışanları Örnek Uygulaması. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 30(1). 177-197.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Barefoot, J. C., Dodge, K. A., Peterson, B. L., Dahlstrom, W. G., & Williams, R. B. (1989). The Cook-Medley Hostility Scale: Item Content and Ability to Predict Survival. *Psychosomatic Medicine*, 51(1), 46-57.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Bouckenooghe, D., Raja, U. & Butt, A. N. (2013). Combined Effects of Positive and Negative Affectivity and Job Satisfaction On Job Performance and Turnover Intentions. *The Journal of psychology*, 147(2), 105-123.
- Brandes, P. (1997). Organizational Cynicism: Its Nature, Antecedents and Consequences. Dissertation of Doctor of Philosophy, University of Cincinnati. Ohio.

- Brandes, P. & Das, D. (2006). Locating Behavioral Cynicism at Work: Construct Issues and Performance Implications in Employee Health, Coping and Methodologies. *Emerald Group Publishing Limited*, (5), 233-266.
- Cabrera, E. F. & Cabrera, A. (2005). Fostering Knowledge Sharing Through People Management Practices. *The International Journal Of Human Resource Management*, 16(5), 720-735.
- Cotton, J. L. & Tuttle, J. M. (1986). Employee Turnover: a Meta-Analysis and Review with Implications for Research. *Academy of Management Review*, 11(1), 55-70.
- Cook, W. W., & Medley, D. M. (1954). Proposed Hostility and Pharisaic-Virtue Scales for the Mmpi. *Journal of Applied Psychology*, 38(6), 414-418.
- Cropanzano, R. & Mitchell, M. S. (2005). Social Exchange Theory: an Interdisciplinary Review. *Journal of Management*, 31(6), 874-900.
- Çelik, İ. Y. & Uğurluoğlu, Ö. (2011). Sağlık Personeli Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 79-100.
- Çiftçi, D. Ö., Meriç, E., & Meriç, A. (2015). Örgütsel Sessizlik, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Ordu İli Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Bir Uygulama. *The Journal Of International Social Research*, 8(41), 996-1007.
- Demir, M., Ayas, S., & Yıldız, B. (2018). Örgütsel Sinizm ve İşe Yabancılaşma İlişkisi: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 231.
- Dean, J. W., Brandes, P. & Dharwadkar, R. (1998). Organizational Cynicism. *Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Donalson, S.(2000). Health Behavior: Quality of Work Life, and Organizational Effectiveness in the Lunbe Industry SAGE publication: California.
- Eaton, J. A. (2000). A Social Motivation Approach to Organizational Cynicism. Graduate Program in Psychology Unpublished Doctoral Dissertation York University, Toronto.
- Elizur, D. (1991). Work and Non Work Relations: The Conical Structure of Work and Home Life Relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 12(4), 313-322.
- Emerson, R. M. (1976). Social Exchange Theory. *Annual Review of Sociology*, 2(1), 335-362.
- Erdost, E., Karacaoğlu, K. & Reyhanoğlu, M. (2007). Örgütsel Sinizm Kavramı ve İlgili Ölçeklerin Türkiye'deki Bir Firmada Test Edilmesi. 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi'nde Sunulmuş Bildiri, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Erdoğan, İ. (2007). *Pozitivist Metodoloji: Bilimsel Araştırma Tasarımı, İstatistiksel Yöntemler, Analiz ve Yorum*. İstanbul: Erk Yayınları.
- Feizi, M., D., M., & Alipour, H. (2013). Surveying the Relationship Between Quality of Work Life Components and Counter Productive Behavior in Ardabil Province of Mellat Bank Employees. *Nigerian Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, 62(1087), 1-7.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1977). Attitude Behavior Relations: A Theoretical Analysis and Review of Empirical Research. *Psychological Bulletin*, 84(5), 888-918.
- George, J. M. & Brief, A. P. (1990). The Economic Instrumentality of Work: An Examination of the Moderating Effects of Financial Requirements and Sex on the Pay-Life Satisfaction Relationship. *Journal of Vocational Behavior*, 37(3), 357-368.
- Görmen, M. (2012). *Örgüt Kültürünün Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama*, Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2013). Partial Least Squares Structural Equation Modeling: Rigorous Applications, Better Results and Higher Acceptance. *Long Range Planning*, 46(2), 1-12.
- Hardy C. C. (1987). *The Blue Chip Investment Strategy: Quality, Value and Timing for Income Appreciation*. New York: F Watts.
- Homans, G. C. (1961). *Human Behavior: Its Elementary Forms*, New York: Harcourt Brace & World.
- Işık, M. F. & Başar, M. S. (2019). İş Yaşam Kalitesinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Rolü: Erzurum İli Palandöken Kış Turizmi Merkezindeki Çalışanlar Üzerinde Bir Uygulama. *Journal of International Social Research*, 12(66), 1074-1085.
- İbrahimağaoğlu, Ö. & Can, E. (2017). Örgütsel Sinizm ile Örgütsel Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Hizmet Sektörü Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 181-205.
- James, M. S. (2005). Antecedents and Consequences of Cynicism in Organizations: An Examination of The Potential Positive and Negative Effects on School Systems. Doctoral Dissertation, Florida State University, Florida.
- Johnson, J. L. & O'Leary-Kelly, A. M. (2003). The Effects of Psychological Contract Breach and Organizational Cynicism: not allsocial exchange violationsare created equal. *Journal of Organizational Behavior*, 24(5), 627-647.

- Judge, T. A. & Watanabe, S. (1994). Individual Differences in the Nature of Their Relationship Between Job and Life Satisfaction. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 67(2), 101-107.
- Jung Choi, H. & Tae Kim, Y. (2012). Work-Family Conflict, Work-Family Facilitation, and Job Outcomes in the Korean Hotel Industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24(7), 1011-1028.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (5. Baskı)*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kheirandish, S.M. (2009). Relation between working life quality and performance of employees in Iran hotel industry. Master's thesis. Alame Tabatabaie University, Iran.
- Kim, N. (2014). Employee Turnover Intention Among New Comers in Travel Industry. *International Journal of Tourism Research*, 16(1), 56-64.
- KTB. (2016). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü 2016 Yılı İşletme Belgeli Konaklama Tesislerine Giriş ve Geceleme Sayıları. (erişim tarihi: 06.02.2019). <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9857/isletme-belgeli-tesisler>.
- KTB. (2017). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü 2016 Yılı İşletme Belgeli Konaklama Tesislerine Giriş ve Geceleme Sayıları. (erişim tarihi: 02.06.2017). <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9579/turizm-tesisleri>
- Küçükusta, D. (2007). *Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesinin Çalışma Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkisi*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Lokanadha R. M. & Mohan R. P. (2013). Quality of Work Life of Employees: Emerging Dimensions. *Asian Journal of Management Research*, 2(2), 827-839.
- Martel, J. P. & Dupuis, G. (2006). Quality of Work Life: Theoretical and Methodological Problems, and Presentation of a New Model and Measuring Instrument. *Social indicators research*, 77(2), 333-368.
- Mayfield, J. & Mayfield, M. (2007). The Creative Environment's Influence on Intent to Turnover: a Structural Equation Model and Analysis. *Management Research News*, 31(1), 41-56.
- Markham, L. G. (2009). Quality of Work Life as Predictor of Employees' Mental Health. Doctoral Dissertation, University of the Free State, South African.
- Mert, G. & Yılmaz, G. (2019). Beş Yıldızlı Otellerde Örgütsel Sinizmin İşletme Performansına Etkisinde Motivasyon Rolünün İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 14(2), 629-650.
- Mirvis, P. H. & Kanter, D. L. (1991). Beyond Demography: a Psychographic Profile of the Work Force. *Human Resource Management*, 30(1), 45-68.
- Mishra, A. K. & Spreitzer, G. M. (1998). Explaining How Survivors Respond to Downsizing: the Roles of Trust, Empowerment, Justice, and Work Redesign. *Academy of Management Review*, 23(3), 567-588.
- Morton, H. C. (1977). A Look at Factors Affecting the Quality of Working Life. *Monthly Labor Review*, 100(10), 64-65.
- Mobley, W. H., Griffeth, R. W., Hand, H. H., & Meglino, B. M. (1979). Review and Conceptual Analysis of the Employee Turnover Process. *Psychological Bulletin*, 86(3), 493-522.
- Naus, A. J. A. M. (2007). Organizational Cynicism: on The Nature, Antecedents, and Consequences Of Employee Cynicism Toward the Employing Organization, Doctoral Dissertation, Universiteit Maastricht.
- Özer, S. & Güllüce, A. Ç. (2019). Örgütsel Sinizm ve İşe Yabancılaşma İlişkisi ve Etkisi: TRB1 Bölgesi Otel İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 37-47.
- Öztürk Ç., D., Meriç, E. & Meriç, A. (2015). Örgütsel Sessizlik, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Ordu İli Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Bir Uygulama. *Journal of International Social Research*, 8(41), 996-1007.
- Rose, R. C., Beh, L., Uli, J. & Idris, K. (2006). Quality of Work Life: Implications of Career Dimensions. *Journal of Social Sciences*, 2(2), 61-67.
- Rusbult, C. E., Farrell, D., Rogers, G. & Mainous, A. G. (1988). Impact of Exchange Variables on Exit, Voice, Loyalty, and Neglect: an Integrative Model of Responses to Declining Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31(3), 599-627.
- Paré, G., Tremblay, M. & Lalonde, P. (2000). The Measurement and Antecedents of Turnover Intentions Among it Professionals. *Measurement*, 33(2), 1-38.
- Pelit, E. & Gökçe, Y. (2019). Yöneticiye Duyulan Güven ile Çalışma Yaşam Kalitesinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Otel İşletmeleri İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 22(41), 503-531.
- Pfeffer, J. (2004). *Competitive Advantage Through People: Unleashing the Power of the Workforce*. HBS Press: Boston, MA.
- Shapiro-Coyle, J. A. & Conway, N. (2005). Exchange Relationships: Examining Psychological Contracts and Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 90(4), 774.
- Sirgy, M. J., Efraty, D., Siegel, P. & Lee, D. J. (2001). A New Measure of Quality of Work Life (qwl) Based on

- Need Satisfaction and Spillover Theories. *Social Indicators Research*, 55(3), 241-302.
- Sim, S. C., & Choi, H. J. (2017). A Research About Quality of Work-Life, Affective Organizational Commitment and Turnover Intention of Y Generational Chef. *Culinary Science and Hospitality Research*, 23(2), 169-180.
- Sojka, L. (2014). Specification of the Quality of Work Life Characteristics in the Slovak Economic Environment. *Sociologia*, 46(3), 283-299.
- Steel, R. P. & Ovalle, N. K. (1984). A Review and Meta-Analysis of Research on the Relationship Between Behavior Intentions and Employee Turnover. *Journal of Applied Psychology*, 69(4), 673.
- Su, H. W. (2014). The Factors of Turnover Intention in Hotel Industry. *International Journal of Research and Reviews in Applied Sciences*, 21(1), 31-38.
- Nanjundeswaraswamy, T. S. & Swamy, D. R. (2015). An Empirical Research on the Relationship. *Bangladesh Sociological Society*, 12(1), 41-52.
- Tett, R. P. & Meyer, J. P. (1993). Job Satisfaction, Organizational Commitment, Turnover Intention, and Turnover: Path Analyses Based on Meta-Analytic Findings. *Personnel Psychology*, 46(2), 259-293.
- Tuncer, M. & Yeşiltaş, M. (2013). Çalışma Yaşam Kalitesinin Otel İşletmesi Çalışanları Üzerindeki Etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 57-78.
- Tuna, M. & Yeşiltaş, M. (2014). Etik İklim, işe Yabancılaşma ve Örgütsel Özdeşleşmenin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 105-117.
- Turan, S. (2014). *Psikolojik Güçlendirme ile Çalışma Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Hizmet Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Üstündağ, N. (1999). Akıllı Binaların Tesis Yönetimi Çalışma Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkiler. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi
- Veenhoven, R. (1996). Happy Life-Expectancy. *Social Indicators Research*, 39(1), 1-58.
- Vroom, V. H. (1964). *Work and Motivation*. John Wiley and Sons: New York.
- Yücel, İ. & Demirel, Y. (2013). Mevcut İş Alternatiflerinin İş Tatmini ve İşten Ayrılma İlişkisi Üzerine Etkisi: Başka Bir Yol Daha Olmalı!. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 159-177.
- Yin-Fah, B. C., Foon, Y. S., Chee-Leong, L. & Osman, S. (2010). An Exploratory Study on Turnover Intention Among Private Sector Employees. *International Journal of Business and Management*, 5(8), 57.
- Waitayangkook, C. (2003). *Quality of Work Life: Interactional Perspective With Thai Aspect*, University of North Texas: consultant, scri, manplaw office, Bangkok, Thailand.
- Walton, R. E. (1975). Quality of Working Life: What is it. *Sloan Management Review*, 15(1), 11-21.
- Zengin, A. A. (2018). *Algılanan Liderlik Stilinin Çalışma Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkisi: X ve Y Kuşakları Arası Karşılaştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Nişantaşı Üniversitesi.
- Zopiatis, A., Constanti, P. & Theocharous, A. L. (2014). Job Involvement, Commitment, Satisfaction and Turnover: Evidence From Hotel Employees in Cyprus. *Tourism Management*, 41, 129-140.

Araştırma Makalesi • Research Article

Tunceli’de Anlatılan Şih Delil Berhucan Efsanesi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation The Myth of Şih Delil Berhucan Told in Tunceli

Sibel Taş^{a,*}

^a Öğr. Gör. Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tunceli/ Türkiye.

ORCID: 0000-0002-5227-3110

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Eylül 2019

Düzeltilme tarihi: 09 Mart 2020

Kabul tarihi: 24 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Tunceli

Efsane

Keramet

Şih Delil Berhucan

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 September 2019

Received in revised form 09 March 2020

Accepted 24 March 2020

Keywords:

Tunceli

Myth

Miracle

Şih Delil Berhucan

ÖZ

Tunceli, inanç yapısını ocak sistemi merkezinde ve sözlü gelenek çerçevesinde yüzyıllar boyunca sürdürüp yaşatan bir coğrafyadır. Bu sistem içinde, mevcut on iki ocak birbirleriyle ilişkili kılınmakta ve bu ocakların hepsinin çıkış noktası, birer efsaneye dayanmaktadır. Amacımız, Tunceli’deki on iki ocaktan biri olan Şih Delil Berhucan ocağının ve bu ocağın ardılları oldukları söylenen Pilvenk aşiretinin ortaya çıkış biçiminin dayandığı efsane olan Şih Delil Berhucan efsanesinin motiflerini incelemek ve bu yolla efsanenin barındırdığı senkretik inanç yapısına yönelik bir bakış açısı geliştirmektir.

ABSTRACT

Tunceli is a geography that transmits its belief structure in the center of ocak system and through the oral tradition for centuries. In this system, twelve ocaks are made interrelated and the origin of all these ocaks is based on a legend. It is said that the legend of “Şih Delil Berhucan” is the legend on which the Pilvenk tribe emerged. The aim of this study is to examine the motifs of this legend and to develop a perspective on the syncretic belief structure of this legend.

1. Giriş

Efsaneler, halkın yaşam biçimi ve düşünce sisteminin sonucu olarak ortaya çıkan, inanma unsurunu güçlü bir biçimde içeren dinî, inandırıcı ve kısa anlatılardır. Olağanüstülük barındıran bu kısa anlatı türü ekseninde geleneklerin, dinî ritüellerin ve âdetlerin geliştiği görülür. Mîtsel birer sözlü metin olan efsaneler, sözlü aktarım yoluyla hareket kazanmış ve tek tanrılı dinler öncesi inançların, semavî dinlerin bünyesinde gelenek, görenek, âdet olarak yerleşip yaşayabilmelerini sağlamışlardır.

“İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren” (Elçin, 1993: 314) ortaya çıkan ve özel bir anlatı

kalıbı olmaya gelen efsaneler, doğduğu mekân, coğrafya, kültür ve onu doğuran kavmi zihnin değerler sisteminin şifrenmesi olarak görülebilir. Türk halk kültüründe kutsal mekânların veya herhangi bir tabiat parçasının günümüzdeki halini almasının nedeninin, sık sık efsanelerle açıklandığı görülür. Bu bakımdan Türkiye etiyolojik, antropogonik, kozmogonik efsaneler ve memoratlar açısından zengin bir anlatı geleneğine sahiptir.

Tunceli, geçmişten günümüze Aleviliğin ve ocak kültürünün canlı olduğu, yakın bir zamana kadar pir-talip-ocak ilişkisini aktif olarak yaşatan ve bu manevi ilişkilene biçiminin getirdiği karşılıklı sorumluluklar sonucunda gelişen örf, adet, gelenek ve ritüellerin toplum

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: sibeltas@munzur.edu.tr

ve birey yaşamını şekillendirmeyi sürdürdüğü kültürel bir yapıya sahiptir. İlde Baba Mansur, Ağuçan, Kureyşan, Sarı Saltuk gibi ocaklarla ve kutsal mekânlarla ilgili inanma unsurunu bünyesinde taşıyan pek çok efsane vardır. Merkezini kutsal kimse tarafından gösterilen kerametle ve beraberinde ocağın ortaya çıkış sürecinin oluşturduğu bu efsaneler, sözlü kültür aracılığıyla nesilden nesille taşınarak ocak etrafında bir aidiyet oluşmasını sağlar. Keramet sahibi kimse (evliya, eren, veli) tarafından sergilenen ve olağanüstülüğü merkezinde taşıyan efsane, ocakla birlikte senkronik bir gelişme ve yayılma gösterir. Bu noktada efsane, ocak mensuplarının inanç boyutunu beslerken ocak da efsaneyi işlevsel ve canlı kılar.

Bu anlamda Tunceli’de yaygın olarak bilinen ve anlatılan efsanelerin başında menkıbe¹ özelliği taşıyan Şih Delil Berhucan efsanesi gelir. Bu efsanede Şih Delil Berhucan’ın gösterdiği kerametler² anlatılır. Bu efsane, aynı adlı ocağın çıkış noktasını açıklayıcı bir nitelik taşır. Efsanenin hem bir sosyal yapının hem de bir kutsal mekânın oluşumuna kaynaklık ettiğine inanılır. Bu ocağı sahiplenilen aşiret ise Pilvenk aşiretidir.

Pilvenk, aynı zamanda Tunceli’de bir köyün adıdır. Günümüzde Pilvenk aşireti mensupları tarihi süreç içerisinde Tunceli’nin farklı yerlerine dağılıp yerleşmişlerdir. Bununla beraber halk arasındaki inanç, Pilvenk/ Dedeğaç köyünün, barındırdığı kutsal mekânlar nedeniyle aşiretin/ocağın merkezi olduğu yönündedir.

2. Tunceli’de Bir Ocağın / Aşiretin Ortaya Çıkışı: Şih Delil Berhucan Efsanesi ve Pilvenk Aşireti

Halk arasında söylendiği biçimiyle Şih Delilê Berhucan/ Şih Dilo Berhucan ya da ocağa ait tarihî bir metin olan şecerede yazıldığı biçimiyle Şeyh Dilo Belincan’ın, Şeyh Ebu’l Vefa’nın öğrencilerinden olduğu ve X. yüzyılın sonu ile XI. yüzyılın başında yaşadığı tahmin edilmektedir (Yar-Yalçın, 2014: 9). Üzerinde Alaeddin Keykubat’a ait olduğu düşünülen bir mühür ve Osmanlı padişahlarına ait olduğu düşünülen beş farklı mühürün; Alaeddin Keykubat, Çengiz Han ve Keykavus Han gibi tarih sahnesinde önemli roller oynamış şahsiyetlerin isimlerinin bulunduğu ve Şih Delil Berhucan ocağına ait şecerede yazıldığına göre bu ocak, devlet erkleri tarafından civarındaki 43 Kürt aşiretinin irşadı ile görevlendirilmiştir (Yar-Yalçın, 2014: 12). Ocak mensupları tarafından “şecere” olduğu söylenen bu belge, bugün de Şih Delil Berhucan’ın soyundan geldiğine inanılan bir aile tarafından muhafaza edilmektedir (K.1, K.3, K.4)

Efsanenin birkaç farklı varyantı bulunmasıyla birlikte hepsinde işlenen motifler benzerlik göstermektedir. Şih Delil Berhucan, Pilvenk’e yerleşmek için geldiğinde bölgenin manevi otoritesi Hristiyan bir keşiştir. Keşiş, Şih Delil Berhucan’ın köye yerleşmesini istemez. Bunun sonucunda aralarında rekabete dayalı bir çatışma başlar. Aralarında uzun tartışmalar yaşanır. Bir gün, keşişin evi ve kilisesi olağanüstü bir şekilde yıkılır/uzak bir tepenin başına atılır. Bunun, Şih Delil Berhucan’ın kerameti olduğu anlaşılınca keşiş o bölgeden ayrılarak yerini Şih Delil’e bırakır. Aralarındaki tartışmaya bir son vermek için

Şih Delil’e bir kuzu/ koç hediye eder ve bu hediyeyi kendi oğlu ile göndererek iyi niyet gösterisinde bulunur. Şih, gelen kuzuyu/koçu keser ve kesilen kuzu/koç, misafirlerle birlikte yenilir. Geriye kalan kemikler, deri içinde eksiksiz olarak toplanır ve Şih Delil’in gösterdiği kerametle kemik yığımindan yeniden kuzu/ koç dirilir.

Efsanenin kimi varyantlarında kuzuyu/ koçu Şih’a getiren keşişin en küçük oğlu, bu kerameti gördükten sonra ocağa intisap eder. Keşiş ve Şih Delil arasındaki mücadele Şih Delil leyhine sonuçlanır. Hatta keşişin oğlu dahi Şih Delil Berhucan ocağına intisap eder. İşte bu efsane, bugün hâlâ Tunceli’de Pilvenk aşireti/ Şih Delil Berhucan ocağı merkezli olarak anlatılır. Ocak/ aşiretin oluşum ve varlık temelleri, aşiret mensupları/ ocak bağlıları tarafından tarihi olarak elde bulunan şecereye, manevi olarak ise Şih Delil Berhucan’ın gösterdiği kerametlere dayandırılır (K.1, K.2, K.3, K.4).

3. Keramet: İknâ ve İskânın Yolu

Efsanede çatışmayı yaratan durum, Müslüman Şih Delil Berhucan ile Hristiyan ve Ermeni keşişin karşı karşıya kalmalarıdır. Şihlik/şeyhlik makamı, Müslümanlıkta dinî bir merteye göstergesidir. Şih, “Bir tekke veya zaviyede reislik eden, müritleri bulunan kimsedir” (Devellioğlu: 1996: 995). Keşiş ise Hristiyan din adamı olup “papaz, karabaş, kilise papazı” (Devellioğlu: 1996: 511) anlamında kullanılır. Efsanede yaşanan çatışma sonucunda, bölgeyi ve gücü elinde bulunduran Hristiyan din adamı keşişin yerini ve birincil derecedeki gücünü, Müslüman din adamı Şih Delil Berhucan alır. Bu karşılaşmanın ve bölgedeki inisiyatif ya da kuvvet değişiminin tarihi tam bilinmemekle beraber, Şih Delil Berhucan’ın X. yüzyıl sonu ve XI. yüzyıl başında yaşadığı tahminlerine dayanarak, bu dönemin İslamiyet’in dervişler tarafından Horasan ve Türkistan’dan Diyâr-ı Rum olarak bilinen Anadolu’ya hızla yayıldığı bir dönem olduğu gerçeğine ve tarihi arka planına ulaşılabilir. Nitekim Şih Delil Berhucan, efsanede hareket halinde olan, bugün Tunceli il sınırları içindeki Pilvenk/Dedeğaç mevkiine sonradan gelen ve oraya yerleşmek isteyen Müslüman derviştir. Yerleşik olan ise Ermeni keşiştir.

Efsanede sembolik bir dil ve olay üzerinden asıl olarak anlatılan durum, Anadolu’nun İslam’la tanışması ve mistik bir öğretiyi olan tasavvufun dervişler eliyle bölgeye yayılıp oturmasıdır. Dönem itibarıyla İslam dinin temsilcisi olan dervişler, çeşitli tarihsel nedenlerle sürekli batıya, Anadolu’nun içlerine doğru ilerleyip yerleşim ve yaşam alanları açar, tekke ve zaviyeler kurar, buralarda destekçileriyle birlikte adeta yeni bir yaşam modeli oluştururlar. Bu yapılar ve oluşturdukları küçük güç birlikleri, özellikle Osmanlı Devleti’nin kuruluş aşamasında Osmanlı’nın Anadolu’da filizlenip gelişmesinde itici bir güç oluşturur. Osmanlı henüz beylik halindeyken bu manevi güç odakları ile iş birliği yaparak onlardan hem manevi hem de askeri destek alır.

Şih Delil Berhucan, efsanenin çeşitli varyantlarında anlatıldığına göre Şih, iki keramet göstermektedir: Birinci keramet, Keşiş’in evinin ve kilisenin uzak bir tepeye gönderilmesi ya da yıkılmış olması, ikinci keramet ise kemiklerden diriltmedir.

¹Menkıbe: Velilerle ilgili efsaneler (Alptekin, 2014: 109)

²Keramet: Ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan doğaüstü, şaşkınlık uyandırıcı davranış ve durum (TDK, 2011: 1392)

3.1. Keşiş'in Evinin ve Kilisenin Uzak Bir Tepeye Gönderilmesi Kerameti

Ev, aile yaşamının barınağı, makro kozmos içindeki insanın kendini merkeze alarak oluşturduğu sabit, güvenli ve küçük dünyadır. Efsanede Keşiş Piro'ya ait olan ev ve Ermeni cemaatine ait olan kilise, bir kerametle merkezden uzaklaştırılır. Şih Delil Berhucan, Ermeni keşişin yöredeki hakimiyetini sarsarken fiziksel bir güç ya da askeri bir kuvvet kullanmaz. Keşişin kilisesi ve evinin yıkılmasının/başka yere taşınmasının sebebi olarak, Şih Delil ve keşiş arasındaki uzun tartışmalar gösterilir. Bu sembolik yıkılış, yerleşik olanın tahtını şiddetli biçimde sarsmaya başlayan kaçınılmaz değişimin belirtisidir. Buna karşın keşiş, yörenin manevi iktidarını Şih Delil Berhucan'a verirken yenilgisine içerlememiş, olgun ve uzlaşmacı bir tavır sergileyerek onun galibiyetini tanımıştır. Yaşanan bu değişim, kesin bir yenilgi ve sonsuz bir terk ediş değil; esas güç, yetki ve nüfuzun Müslüman Şih Delil Berhucan etrafında toplanmaya başlamasının habercisidir.

3.2. Kuzunun / Koçun Kemiklerinden Yeniden Diriltilmesi Kerameti

Efsane, Keşiş tarafından hediye olarak Şih Delil Berhucan'a gönderilen kuzu/ koçun kesilip yenilmesi ve ardından tüm kemiklerin kesilen hayvana ait postun içine konarak Şih Delil'in kerametiyle tekrar dirilmesi ile sona erer. Efsanenin en güçlü motifini oluşturan bu keramet, varyantların tamamında yer alır ve Şih Delil'in manevi gücünü şüpheye yer vermeyecek biçimde ispatladığı bir keramet olarak belirir. "Delil" ismi, buna paralel bir anlam taşıyarak Şih'in yüklediği dinî misyonu kuvvetlendirir.

Keşiş, eski gücünü ve hakimiyetini kaybetmiş olduğunu kavramış, kabullenmiş ve beraber sürdürülecek bir yaşamı tesis etmek için Şih Delil'e oğlu ile bir hediye göndermiştir. Bu hediye bir koç/kuzudur (Işık, 2012: 104). Keşişin hediyeyi göndermek için en yakını, oğlunu seçmiş olmasının iki nedeni olabilir: Birincisi, Şih'a duyduğu güveni ve ona verdiği değeri ifade etmektir. İkincisi ise Keşişin oğlunun tanık olacağı keramet ve bu doğrultuda sağlanacak olan manevi üstünlüktür.

Kemiğin, yaşamını yitiren canlı bedeninden arta kalan en dirençli yapı olduğu düşünüldüğünde pek çok kültürde ölünün kemiklerini muhafaza etmenin önemi anlaşılabilir. Kemiklerden diriltme motifine, bir keramet olarak Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde anlatılan dinî efsanelerde evliya menkıbelerinde rastlanmaktadır. Şeh Kemal Baba efsanesi, Avni Şih efsanesi, Şah Kızıl Deli efsanesi, Elikli Baba efsanesi (Şimşek, 2005: 257), Çoban Baba efsanesi (Suşehri) (Karadavut, 1994: 233-236), Diriltilen Geyik efsanesi (Önal, 2003: 115-117) örneklerinde görüldüğü gibi etleri yendikten sonra kemikleri derilerinin içine konan kuzu/ koyun/ koç/ keçi ve geyik gibi hayvanlar keramet sahibi dervişler tarafından yeniden canlandırılır.

Biyolojik içerikli bir keramet motifi olan kemiklerden diriltme, sadece Bektaşî menkıbelerinde olup bu motife Sünnî menkıbelerinde rastlanmaz (Ocak, 2016: 130) Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli adlı eserde, Hacı Bektaş'a yeni mürit olmuş birinin Hacı Bektaş'ı ve diğer müritleri akşam yemeğinde ağırlamak istemesi ve evindeki tüm kuzuları bu maksatla kesmesi anlatılmaktadır. Yemekten sonra müridine gösterdiği bu samimi bağlılık için teşekkür eden Hacı Bektaş-ı Veli, müritlerine hayvanları birbirine

karıştırmadan tekrar derilerinin içine koymalarını söyler. Kıldığı namaz ve ettiği duanın ardından bu hayvanların hepsi de canlanır. Aynı motif, Vilayetname-i Sultan Şücâuddin'de de işlenmiştir. Baba Mecnun adlı İranlı bir Şeyh, Sultan Şücâuddin'in müridi olmak niyetindedir. Onu bir tecrübe etmek isteğiyle oğlak postuna girer. Bu oğlağın, müritler tarafından kesilip yenilmesinin ardından kemikleri derisinin içine konur ve bu yığın, Sultan Şücâeddin'in kerametiyle can bulur. Baba Mecnun'un canlı bedenine döner (Ocak, 2017: 171).

Mistik İslam'ın mutasavvıf dervişlerle birlikte Anadolu'ya akmasını sağlayan çeşitli tarikatların oluşumunda, Türk-Moğol Şamanizm'inin etkisi ve Orta Asya'dan gelen inanç kalıntılarının izleri mevcuttur (Barkan, 1993: 9). Altay Türklerinde kemik kutsaldır. Altay Türklerine ait folklor metinlerinde, ölünün sonraki kaderi için özün barınağı olan kemiklerinin muhafazasının önemi okunabilir (Sagalayev, 2017: 144). Pazırık kurganları ve Şibe kurganında görüldüğü gibi cesetlerin mumyalanarak defnedilmesinin amacı, yeniden dirilmenin olabilmesi için kemiklerin ve vücudun bütünlüğünün mümkün olduğu kadar iyi korunmasıdır (Çoruhlu, 2004: 245). Düşman cesetlerinin ya da mezarlarının tahrip edilmesi ise düşmanın kemiklerini yok ederek onu sonsuza dek yok etmeyi amaçlayan bir eylemdir (Roux, 2017: 85).

Sadece iskeleti korunan insanın değil, hayvanın da yeniden canlanabileceğine inanılır. Gök Tanrı inancına göre kurban edilen hayvanların kemikleri tam ve sağlam kalmak zorundadır. Çünkü kurban, ancak bu şekilde Tanrı'ya ulaşabilir (Ergun, 2010: 87). Türkler ve Moğolların İslamiyet öncesi devirlerde, kurban edilen hayvanların etlerini yedikten sonra kemiklerini kırıp parçalamadıkları, bu kemikleri özenle toplayarak saklandıkları ya da yaktıkları bilinmektedir. Benzer biçimde kürek kemiği ile yapılan kehanet törenleri de kemiğin yaşamsal gücüne inanılmasından kaynaklanan bir gelenektir (Roux, 1999: 127). Bugün de Türk dünyasının pek çok yerinde kesilen kurbanın kemiklerine itina gösterilir. Kurban edilen hayvanın kemikleri, boynuzları ve diğer kısımları gelişigüzel yerlere atılmaz.

Kemiğin kullanıldığı bir başka yer de Şaman giysisidir. Şaman giysisi üzerinde iskelet şekli vardır ve bu şekil, hayatın bütüncülüğünü ifade eder (Eliade, 2006: 196). Şamanların, trans halindeyken yaşadıkları mistik parçalanma esnasında ruhlar tarafından etlerinin parça parça kesilip dağıtıldığına ve sonra yine cinler/ruhlar tarafından bir araya getirilen kemiklerden tekrar dirildiklerine dair pek çok Şaman anlatısı mevcuttur (Örnek, 2014: 54). Şaman'ın ekstaz halde bir çeşit parçalanma ve küçük ölüm yaşaması, bu esnada etlerinin ve kemiklerinin dağılması, sonrasında tekrar bir araya getirilmesi durumu, onu farklı bir boyuta taşıyan, ona iyileştiricilik, gaipten haber alma, Şaman gizil gücüne ve fonksiyonlarına sahip olarak yeniden doğma gibi farklı boyutta nitelikler kazandıran bir erginlenme anı, bir ölme ve yeniden dirilme taktididir.

Benzer biçimde Alevilere ait bir ritüel olan musahip kurbanında, kesilen kurban yendikten sonra ondan geriye kalan kemikler, deri, baş ve ayaklar, kefenlenerek gömülür. Çubuk yöresinde kurbanın kemikleri, ayakları ve iç organları, kurbanın derisine sarılıp kefenlenerek, ertesi günün sabahı musahiplerden biri tarafından kazılan çukura

gömülür (Ersal, 2016: 413). Bütün bu pratikler, kurbanın Tanrı'ya yekpare biçimde ulaşması veya cesedin öte dünyada yeniden dirilebilmesine yönelik inançlardan kaynaklanır.

3.2.1. Çeşitli Kültür, İnançlar ve Pratiklerde Kemiklerden Diriltme

Kurban edilen hayvanın ya da ölen kimsenin kemik bütünlüğünü korumaya yönelik bu titizlik, çeşitli kültürlerde görülür. İzlanda kökenli Edda destanında tekeleri ve arabasıyla yolculuğa çıkan Thorr, bir köylünün evinde konaklar. Konakladığı evde tekelerini keserek arkadaşları, köylü ve köylünün ailesiyle birlikte yer. Tekelerin postlarını yere seren Thorr, kemiklerin derilerin üstüne bırakılmasını ister ve ertesi sabah, tekelerin kalıntılarını kutsayarak onları yeniden ayağa kaldırır (Gylfaginning'den akt. Eliade, 2006 :192) Kemiklerden diriltmenin Türkler ve Moğolların yanı sıra, Kızılderililerde (Ergun, 2010: 87), İskandinav mitolojisinde, Sibiryalı halklarında Hristiyan halk geleneğinde (Eliade, 2006: 196), Kuzey ve Güney Amerika yerlilerinde, Afrika yerlilerinde (Frazer ve Frobenius'tan akt. Ocak, 2017: 170), İran'daki Ehl-i Hak Kürtler arasında (Bruinessen'den akt. Ocak, 2017: 171), mevcuttur. Mecûsilikte ise ölü beden, etlerinden tamamen sıyrılıncaya kadar tenha bir yere ya da dohma denilen özel yapılara bırakılır. Kemikler etlerinden tamamen sıyrıldıktan sonra toplanıp, haşır gününde tekrar dirileceği inancıyla gömülür. Tunceli yöresinin, miladi ilk yıllardan beri İrani kavimlerle ilişki halinde bulunduğu düşünüldüğünde, aralarında kültür ve inanç boyutu dahil sıkı bir etkileşim olduğu görülebilir (Tosun- Koç, 2017: 420). Bu inanç, Müslümanlıkta da vardır. “İnsan, kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanıyor? Evet, bizim onun parmak uçlarını bile bütün hatları ve özellikleriyle düzeltip meydana getirmeye kudretimiz yeter.” (Fatış, 2014: 149) ayetinde görüldüğü gibi kemiklerden bir araya gelme ve haşır inancı, İslamî bünye içinde yerini almıştır.

Yakın tarihe kadar göçebe bir toplum yapısı ve bunun getirdiği ekonomik ilişkilene biçimi içerisinde yaşayıp yoğrulan toplumumuzun inanç sistemi, bu maddi koşullardan etkilenmiştir. Tabiat kültürlerinin canlı izlerinin rahatlıkla takip edilebildiği Tunceli yaşam ve inanç biçiminde, halk hekimliği uygulamalarında ve bazı kurban ritüellerinde kemik bütünlüğünün korunması gözetilmekte ve kemik, kutsal bir unsur olarak belirmektedir. Nazımiye ilçesinde bulunan ve hem bir inanç, hem bir şifa merkezi olarak görülen Düzgün Baba ziyaretinde kesilen kurbanların boynuzlarının yüksekçe bir kaya üzerinde biriktirildiği; at, inek, keçi, koyun kafatasının nazarı engelleyeceği inancıyla bahçe ve bostanlara asıldığı; koç ya da dağ keçisi boynuzlarının evlerin giriş kapılarının üzerine çakıldığı; tabalı³ olduklarına ve bu yüzden çocuk sahibi olamadıklarına inanılan kadınların tedavisi için kesilen kara tavuk/horozun baş, ayak, deri ve kemiklerinin kefenlenerek gömüldüğü, tabalı anneden doğan bebeğin atın kürek kemiğinden üç kez geçirildiği ve böylece etkisi altında olduğuna inanılan ölümcül kötü kuvvetten kurtarıldığı bilinmektedir (Taş, 2019: 59). Bu ve benzeri

uygulamaların, tek tanrılı dinler öncesi inanç ve geleneklerden kalan uygulamalar olduğu düşünülebilir.

4. Sonuç

Gerek Şiî Delil Berhucan efsanesinde görüldüğü gibi kuzuyu/koçu kemiklerinden yeniden diriltme motifi, gerekse kemik ile ilgili farklı uygulamaların kökeninde iki farklı etken görülmektedir: Birincisi, tabiatla, hayvan sürüleri ve çiftçilikle haşır neşir olan bir toplumun yaşam biçiminin getirisi ve arkaik insan aklının bir çıkarımı olarak kemiğin çürüyen canlıdan arta kalan en sağlam yapı olmasının gözlemlenmiş olması ve bu nedenle onun ruhun barındığı yer olarak tasavvur edilmesidir. Bu inancın Sibiryalı halklarından Kızılderililere kadar pek çok toplumda da bulunduğu göz önüne alındığında, bu motife kaynaklık edecek zihnin, içinde geliştiği toplumların buldukları düzeyin benzer ya da eş bir biçimde avcı ve çoban kültürlü halklar oldukları da bir gerçektir (Eliade, 2006: 196). Bu düzeydeki toplumlarda yeniden diriltmenin, kemikler üzerinden olacağına inanılmıştır.

İkincisi ise, Şamanizm ve Zerdüştlük gibi dinî öğretilerde mevcut olan kemiklerden diriltme motifinin, İslamiyet'in kabulünden sonra da halkın sözlü geleneğinde; evliya menkıbelerinde ve dinî efsanelerde bir keramet motifi olarak yaşamaya devam etmesidir. Müslümanlığın yanı sıra diğer semavi dinlerin ve tarihi süreç içerisinde bölgeden gelmiş geçmiş medeniyetlerin, inanç ve geleneklerinin izlerini ve etkilerini, bu ve benzeri efsanelerin motifleri üzerinden okuyabilmek mümkündür.

Kaynakça

a. Yazılı kaynakça

- Alptekin, A. B. (2014). *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1993). *Kolonizatör Türk Dervişleri*, İstanbul: Hamle Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2004). *Eski Türklerde Ölüm*, Cogito, S.40, 244-268.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eliade, M. *Şamanizm, İlkel Esrime Teknikleri*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ergun, P. (2010). *Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü*, Milli Folklor, 22 (87), 113-120.
- Ersal, Mehmet. (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi- Çubuk Havzası Örneği*, Ankara. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Fatış, E. (2014). *Gazalî ve İbn-i Sinâ'nın Cismanî Haşre Yaklaşımı*. Kelâm Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 147-170.
- Karadavut, Z. (1994), *Kemiklerden Diriltme Motifinin Kaynakları ve Anadolu'daki Varyantları Üzerine*,

³ Taba: taba ya da tava, kadının sağlıklı doğum yapmasını engelleyen ve bulaşıcı olduğuna inanılan bir çeşit kara güç

- Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı, Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2016). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2017). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önal, M. Naci (2003). *Muğla Efsaneleri*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Örnek, S. V. (2014). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2017). *Eski Türk Mitolojisi*, Ankara: Bilgesu
- Sagalyev, A. M. (2017). *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*, Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- Şimşek, E. (2015). *Elikli Tekkesi (Zeynel Abidin) Hakkında Anlatılan Efsane Üzerine Bir Değerlendirme, Tarihi ve Kültürüyle Zile Sempozyumu*, (Tokat, 9-12 Ekim 2008) İstanbul 2009, 257-265.
- Taş, S. (2019). *Tunceli'de Geçiş Törenleri: Doğum, Evlenme ve Ölüm*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Tosun, İ.- Koç, A. (2017). *Tunceli İli Yer Adlarının Köken, Yapı ve Anlamları*, Turkish Studies, 12(34), 411-421.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yar, E.- Yalgın E. (2014). *Şeyh Dilo Belîncân'ın Şeceresinin Kısa Bir Analizi*, Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(3), 7-32.

b. Sözlü kaynaklar

- K.1. Akın, M. 1964 Tunceli/Merkez Doluküp köyü doğumlu, üniversite mezunu.
- K.2. Doğan, A. 1964, Tunceli/Pertek doğumlu, lise mezunu.
- K.3. Karaduman, F. 1956 Tunceli/Pertek Tozkoparan köyü doğumlu, orta okul mezunu.
- K.4. Saka, E. 1942, Tunceli/ Pertek Çimenli köyü doğumlu, okuma-yazma bilmiyor.

Araştırma Makalesi • Research Article

Psikolojik Sözleşme İhlal Algısının Örgütsel Güven ve Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisini Belirlemeye Yönelik Üniversite Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma*

An Investigation on the Effect of Employees' Perceptions of Psychological Contract Breach on Organizational Trust and Organizational Identification

Hacer Koyuncu, ^a Ozan Büyükyılmaz ^{b,**}

^a Bilim Uzmanı, Karabük Üniversitesi, Personel Daire Başkanlığı, 78050, Merkez/Karabük, Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4614-1269

^b Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, 78050, Merkez/Karabük, Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5499-1485

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Ekim 2019
Düzeltilme tarihi: 12 Mart 2020
Kabul tarihi: 26 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Psikolojik Sözleşme,
Psikolojik Sözleşme İhlali,
Örgütsel Güven,
Örgütsel Özdeşleşme

ÖZ

Bu araştırma psikolojik sözleşme ihlalinin sonuçlarına odaklanmaktadır. Bu çerçevede psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel güven ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır. Çalışmanın amacı, çalışanların örgütleriyle arasındaki psikolojik sözleşmede algılanan ihlalin, örgüte karşı hissedilen güven algısını ve örgütle özdeşleşme algısını ne şekilde etkilediğini belirleyebilmektir. Belirlenen amaç için Karabük Üniversitesi'nde idari personel olarak görev yapmakta olan 350 çalışandan anket yoluyla veri toplanmıştır. Araştırma hipotezleri, çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda algılanan psikolojik sözleşme ihlalinin örgüte karşı duyulan güveni ve örgütle özdeşleşmeyi olumsuz şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Psikolojik sözleşme ihlal algısı, örgütsel güven ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi ile teoriye ve uygulamaya önemli katkılar sağlanacağı düşünülmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 22 October 2019
Received in revised form 12 March 2020
Accepted 26 March 2020

Keywords:

Psychological Contract,
Psychological Contract Breach,
Organizational Trust,
Organizational Identification

ABSTRACT

This research focuses on the consequences of a psychological contract breach. In this framework, the relationship between psychological contract breach, organizational trust and organizational identification is investigated. The purpose of the study is to determine how psychological contract breach perceived by employees affect perception of trust towards the organization and perception of identification with the organization. For this purpose, data were collected from 350 employees working as administrative staff at Karabuk University. Research hypotheses were tested by multiple linear regression analysis. As a result of the study, it is determined that the perceived psychological contract breach had a negative effect on organizational trust and organizational identification. It is thought that there will be a significant contribution to the theory and practice by analyzing the relationships between the perception of psychological contract breach, organizational trust and organizational identification.

1. Giriş

Günümüzde çalışan ve örgüt arasındaki ilişkilerin etkinliğini ortaya koyan ve tarafların yükümlü oldukları sorumlulukları düzenleyen biçimsel sözleşmeler yetersiz kalmaktadır. Çünkü çalışanlar istihdam edildikleri yerlerdeki yasal ve işletme içi yazılı düzenlemelerin yanı

sıra kendi içlerinde birtakım beklentilere sahip olabilmekte ve bunu çoğu zaman dile getirmemektedirler. Bu beklentilerin karşılanması bireyle örgüt arasında güvene dayalı bir ilişkinin sürdürülmesine ve bireyin örgütle özdeşleşmesine neden olabilmektedir. Ancak karşılıklı beklentilerin karşılanmaması durumu örgüte olan güveni

*Bu çalışma birinci yazarın 2019 yılında Doç. Dr. Ozan Büyükyılmaz danışmanlığında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "Psikolojik Sözleşme İhlalinin Örgütsel Güven ve Özdeşleşme Üzerine Etkisi: KBÜ İdari Personeli Üzerine Bir Uygulama" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: ozanbuyukyilmaz@karabuk.edu.tr

azaltmakta ve çalışanların örgütle özdeşleşmesini engelleyebilmektedir.

Bu kapsamda araştırmada “çalışanların ve örgütlerin birbirlerine karşı olan beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığını ifade eden psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların örgütlerine olan güvenlerini ve örgütle özdeşleşmelerini hangi düzeyde etkilemektedir” sorusuna cevap aranmaktadır. Araştırmanın amacı, Karabük Üniversitesi’nde idari personel olarak görev yapmakta olan çalışanların örgütleriyle arasındaki psikolojik sözleşmede algıladığı ihlalin örgütüne karşı hissettiği güven algısı ve örgütüyle arasındaki özdeşleşme algısı üzerindeki etkisini belirleyebilmektir.

Karabük üniversitesinde gerçekleştirilen bu çalışmanın üç yönden katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İlk olarak, araştırma, ülkemizdeki özel sektör işletmelerinde olduğu kadar kamu kurumlarında da önem kazanan psikolojik sözleşme ihlali, örgütsel güven ve örgütsel özdeşleşme kavramlarını bütüncül bir model çerçevesinde ele alarak literatüre zenginlik kazandırmaktadır. İkinci olarak, bilgi çağında birer öğrenen örgüt olma yolunda çaba gösteren üniversitelerdeki idari personelin önemini ortaya koymaktadır. Üçüncü olarak ise, psikolojik sözleşme ihlali, örgütsel güven ve özdeşleşme kavramlarının bütüncül bir model olarak ele alınması ile üniversitelerde gerçekleştirilen insan kaynakları faaliyetlerine destek sağlanacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

Çalışmada psikolojik sözleşme ihlali, örgütsel güven ve örgütsel özdeşleşme kavramlarına odaklanılmakta ve bu üç kavram arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Dolayısıyla kavramsal çerçeve içerisinde bu üç kavram tanımlanmaktadır.

2.1. Psikolojik Sözleşme ve İhlali

Psikolojik sözleşme kavramının ortaya çıkışı Argyris tarafından 1960 yılında gerçekleştirilen çalışmaya dayanmaktadır. Argyris (1960), psikolojik sözleşme kavramını ilk defa, çalışanlar ile işverenler arasındaki ilişkileri tanımlamak amacıyla kullanmış ve bu kavramı örgüt içerisinde yüksek üretim sağlamak ve sorunları en aza indirebilecek adına; yazılı olmayan, iki taraflı bir sözleşme şeklinde tanımlamıştır. Levinson, ve diğ. (1962) ise kavrama netlik kazandırarak, örgüt ve bireyin birbirlerinden karşılıklı ve yazılı bir dayanağı bulunmayan beklentilerinin toplamı şeklinde ifade etmiştir. Rousseau (1989) da psikolojik sözleşmeye ilişkin karşılıklı algısını birey seviyesine indirgeyerek çalışanların işle alakalı ilişkileri kapsamındaki karşılıklı yükümlülükler için algı ve beklentileri olarak ifade etmiştir. Ayrıca Rousseau (1995) psikolojik sözleşme kavramına, örgüt ile bireyler arasındaki mübadele çerçevesinde örgüt tarafından şekillendirilmekte olan bireysel inançlar şeklinde de bir tanım getirmiştir.

Psikolojik sözleşme kavramının, örgütsel çevre içerisinde yaşanan hızlı değişim ve gelişimler neticesinde meydana gelen, istihdam ilişkileri ve modern iş hayatını anlayabilmek amacıyla kullanılan bütüncül bir unsur olduğu söylenebilir (Shore ve Tetrick, 1994; Anderson ve Schalk, 1998; Turnley ve Feldman, 2000). Resmi bir sözleşmeye göre daha öznel, beklentilerin ötesinde geniş

kapsamlı bir kavram olan psikolojik sözleşme, çalışanlar ile örgütlerin karşılıklı olarak birbirlerinden ne beklediklerini ve başarı ya da başarısızlıklarının sonuçlarını ortaya çıkaran, açıkça dile getirilmemiş bir anlaşmadır (Cihangiroğlu ve Şahin, 2010; Topcu, 2015). Psikolojik sözleşme en genel tanımıyla işveren ve çalışan arasında olan karşılıklı zorunluluklar ile alakalı inanç ve algıların tümü ve istihdam ilişkisinin temeli şeklinde ifade edilmektedir. Söz konusu olan karşılıklı zorunluluklar, hem çalışanların işverene karşı hem de işverenin çalışanlara karşı yükümlülüklerini kapsamaktadır (Conway ve Briner, 2005:7).

Psikolojik sözleşmeler çerçevesinde örgütün gerekli yükümlülükleri yerine getirmesi, çalışanın örgüte daha fazla bağlılık hissetmesiyle, daha istekli ve fazla çalışmasıyla veya çalışanın tatmin olmasıyla sonuçlanabilmektedir (Büyükyılmaz ve Çakmak, 2014:584). Dolayısıyla çalışan ile örgüt arasındaki etkileşimi güçlendiren ve iş sözleşmeleri dışında gerçekleşen psikolojik sözleşme kavramı giderek daha önemli hale gelmektedir (Çakmak ve diğ., 2012:57). Ancak sözleşme tarafları her zaman için verdikleri vaatleri ve yükümlülüklerini yerine getir(e)memektedir. Yerine getiril(e)meyen vaatler ve yükümlülükler, psikolojik sözleşme ihlali olarak isimlendirilmektedir (Büyükyılmaz ve Çakmak, 2014:584).

Psikolojik sözleşme ihlali, örgüt veya örgüt temsilcilerinin gerçekleştirdikleri katkıya karşılık, bireysel inançlar etrafında gelişen örgütsel yükümlülüklerin yerine getirilmeyişi olarak ifade edilmektedir (Rousseau, 1989:128). Bir başka tanıma göre ise ihlal, çalışanların sözleşme şartlarına dair yükümlülüklerini yerine getirilmediği yönündeki örgütlerinden elde ettikleri bilgi neticesinde meydana gelen tepkisel süreci ifade etmektedir (Shore ve Tetrick, 1994:102). En fazla kullanıldığı biçimiyle psikolojik sözleşme ihlali, kişinin psikolojik sözleşmesi çerçevesinde meydana getirdiği katkılara denk olarak, örgütünün bazı yükümlülüklerini yerine getirmediği şeklindeki inancına ilişkin bilişsel durumdur (Morrison ve Robinson, 1997:230).

Psikolojik sözleşme ihlalinin sonuçlarına ilişkin gerçekleştirilen çok sayıda ampirik çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar çerçevesinde, algılanan ihlal sonucunda çalışanın işinden duyduğu tatmin seviyesinde azalma meydana geldiği, örgüte bağlılık seviyesinde bir azalma olduğu, performansında bir azalma meydana geldiği, daha fazla vatandaşlık davranışı sergilemek istemediği ve işinden veya çalıştığı örgütten ayrılmak istediği ortaya konulmaktadır (Büyükyılmaz, 2013:81).

2.2. Örgütsel Güven

Araştırmacılar, örgütsel ve yönetsel etkililiğin ön şartı olarak örgüt içerisinde sağlanacak olan güvenin önemine vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede örgütsel güvenin ne olduğuna ilişkin farklı tanımlar bulunmaktadır. Örgütsel güven, örgüt mensuplarının iş tatmini ve algılanan örgüt etkililiğine bağlı olarak, güven iklimi çerçevesinde örgütsel ilişkilere, rollere ve tecrübelerine dayanarak örgüt içindeki diğer kişilerin niyetleri ve davranışlarına dair pozitif beklentileridir (Huff ve Kelley, 2003:82). Örgütsel güven, tepe yönetimin çalışanlara desteği, örgüt içi adaletin sağlanması, çalışanların ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması, çalışanlar arası işbirliğinin geliştirilmesi, örgüt içindeki

sosyal ilişkilerin arzu edilen seviyeye çıkarılması hususlarında etkili olmaktadır (Neves ve Caetano, 2006:355). Örgütsel güven bir tanıma göre çalışanların riskli veya belirsiz bir durum karşısında örgütün kendilerine vermiş oldukları taahhüt ve sözleriyle gösterdikleri davranışlar arasında tutarlı olup olmadıklarına ilişkin inançlarıdır. Literatürde ortaya konan tanımlar doğrultusunda örgütsel güven kavramı, “belirli amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla örgütsel yapı dâhilinde örgüt üyeleri tarafından birbirlerine yönelik ilişkilerinde inanç, doğruluk, samimiyet, bağlılık gibi değerlerin oluşturulduğu ve oluşturulan bu değerlerin davranışlar ile somutlaştığı bir süreç” şeklinde ifade edilmektedir (Arslan, 2009:274).

Demircan ve Ceylan (2003:142) örgütsel güven kavramını, kültürel temelli, çok düzeyli (çalışma arkadaşları, takımlar, örgüt, örgütler arası), iletişime dayalı, dinamik ve çok boyutlu (duygusal, bilişsel ve davranışsal) şeklinde ifade edilen taraflarına dikkat çekerek tanımlamışlardır. Dolayısıyla örgütsel güven bu özelliği sebebiyle de örgütlere sayısız olumlu çıktı (örgütsel özdeşleşme, çalışan moral ve yaratıcılık, motivasyon, bilgi yaratımı ve yönetimi, örgütsel bağlılık, iletişim, örgütsel verimlilik, çevreye uyum) sağlamaktadır (Üstün, 2015:46). Bu olumlu çıktıların yanı sıra tepe yönetimin çalışanlara ilişkin desteği, örgüt içerisinde adaletin sağlanması, örgüt içerisindeki sosyal ilişkilerin arzu edilen düzeye çıkarılması, çalışanların istek ve ihtiyaçlarının karşılanması da örgütsel güveninin örgütlere olumlu katkıları arasındadır (Neves ve Caetano, 2006:355).

Örgütsel güven, örgütün tüm üyelerinin katılımıyla oluşturulması ve yönetilmesi gereken, kendiliğinden ortaya çıkmayan, psikolojik bir ortamı nitelemektedir. Diğer bir ifade ile örgütsel güven zamanla adım adım oluşturulan ve sürdürülmesi sarf edilen çabaya bağlı olan bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle örgütsel güvenin oluşturulmasında ve oluşan güvenin artmasının sağlanmasında etkili olan birçok faktör bulunmaktadır (Şakar, 2010:24-28; Uyar ve Güneş, 2019:122). Bu faktörler literatürdeki çalışmalarda etkili ve açık iletişim, olumlu geri bildirim, örgüt yapısı, katılımcı bir yönetim anlayışı, örgütsel adalet, örgüt kültürü, insan kaynakları yönetimi uygulamaları, personel güçlendirme ve algılanan örgütsel destek olarak ele alınmıştır (Nyhan, 2000; Asunakutlu, 2002; Bijlsma ve Koopman, 2003; Demircan ve Ceylan, 2003; Huang ve Van de Vliert, 2006; Halis ve diğ., 2007; Demirel, 2008; Ristig, 2009; Reychar ve Sharkie, 2010; Li ve diğ., 2012).

2.3. Örgütsel Özdeşleşme

Çalışanın kendini örgütle bir görmesi ya da örgüte ait hissetmesi, örgütün başarılı veya başarısız olmasını kendi başarı veya başarısızlığı olarak algılaması şeklinde tanımlanan özdeşleşme, örgütsel davranış alanındaki dikkat çekici araştırma konularından biridir (Mael ve Ashforth, 1992:103). Örgütsel desteğin bir kolu olan bu değişkene ilişkin araştırmaların artırılması örgüt başarısı adına önemli bir konuma sahiptir (Turunç ve Çelik, 2010:184).

Örgütsel davranış yazınında, örgütsel özdeşleşmeye dair ilk çalışma Edward Tolman tarafından 1943 yılında gerçekleştirilmiştir. Tolman örgütsel özdeşleşmeyi çalışmasında, “örgütün geleceği bireyin geleceği, örgütün amacı bireyin amacı, örgütün başarısı bireyin başarısıdır.” şeklinde açıklamaktadır (Köse, 2009:2). Dolayısıyla

özdeşleşme bütünsel bir kavram niteliği taşımaktadır. Özdeşleşmenin bütünsel bir kavram şeklinde ele alınması da sosyal kimlik teorisinin gelişimi neticesinde ortaya çıkmıştır.

Çalışanların örgüt ile psikolojik bir bağ kurmaları ve kendilerini örgütün bir parçası şeklinde hissetmeleri şeklinde ifade edilen örgütsel özdeşleşme, gerek iyi gerekse kötü günde örgütte kalma arzusu olarak işletmeler tarafından arzulanan pek çok çıktı tutumunun öncülü haline gelmiştir (Turunç ve Çelik, 2010:184). Bir çalışanın örgütsel özdeşleşme seviyesi benliğinin örgüt üyeliğine ne derece bağlı olduğunu göstermektedir. Eğer örgüt üyeliği bireyin benliğinde merkezi bir yere konumlanmış ve onun diğer sosyal gruplardaki üyeliklerinden daha önemli bir konuma gelmiş ise bu kişi örgütle yüksek derecede özdeşleşmiştir (Karabey ve İşcan, 2007:232). Dolayısıyla örgütsel özdeşleşme bireyin, örgüte olan üyeliğinden kaynaklanan bilişsel farkındalığı neticesinde oluşturduğu bilişsel bağ düzeyi, örgütle yüksek derecede duygusal bağ kurması, kendi benliği ile örgütü bütünleştirmesidir (Özan ve Özdemir, 2013:471).

3. Yöntem

Yöntem bölümünde araştırmanın hipotezlerine, ana kütleye ve örnekleme, veri toplama ve analiz yöntemine, araştırmada kullanılan ölçeklere yer verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmalar psikolojik sözleşmeler ile örgüte duyulan güven arasında güçlü bir ilişki olduğunu belirtmektedir (Robinson ve Rousseau, 1994; Robinson ve Morrison, 1995; Robinson, 1996; Deery ve diğ., 2006; Bal ve diğ., 2008; Jafri, 2012). Clinton ve Guest (2014) iki değişken arasında orta derece bir ilişki olduğunu tespit etmiştir ($r=0,43$). Yöneticilerin kendi yükümlülüklerini yerine getirdiğine inanması durumunda çalışanlar, yöneticilerin vaatlerine sadık olduklarına inanmakta ve yöneticilerine daha fazla güven duymaktadır. Psikolojik sözleşmede algılanan ihlal ise taraflar arasındaki güven temellerini aşındırmaktadır (Robinson ve Rousseau, 1994; Deery ve diğ., 2006; van Gilst vd diğ., 2020). Dolayısıyla, psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanın örgütüne karşı güveninde bir azalmaya neden olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, araştırma kapsamında test edilecek ilk hipotez şu şekildedir;

H1: İdari personelin psikolojik sözleşme ihlali algısı örgütsel güven algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

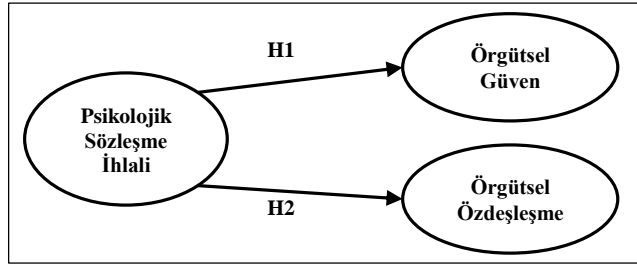
Daha önceki çalışmalar, psikolojik sözleşme ihlal algısının çalışan tutum ve davranışları üzerinde olumsuz etkisinin bulunduğunu, bu çerçevede psikolojik sözleşmede algılanan ihlalin çalışanın örgütle arasındaki özdeşleşme derecesini azalttığını göstermektedir (Restubog ve diğ., 2008; Zagenczyk ve diğ., 2013; Yang ve Chao, 2016; Tufan ve Wendt, 2020). Temel olarak araştırmacılar bunun nedeni olarak ihlal algısının çalışanda örgüt için önemsiz olduğu şeklinde bir algı ortaya çıkarması olduğunu belirtmektedir (Restubog ve diğ., 2008). Psikolojik sözleşme ihlali algılaması çalışanın yalnızca kurumuna psikolojik bağlılığını zayıflatmamakta, çalışanın örgüt için ne anlama geldiğini ve örgütün çalışan için ne anlama geldiğini de tekrardan değerlendirmesine neden olmaktadır. Böyle bir süreç özellikle de çalışanın örgüt değerleri nedeniyle kurumu tercih etmesi durumunda çalışan açısından örgütün

çekiciliğin azalmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla psikolojik sözleşme ihlali çalışanın örgütünü olumsuz olarak görmesine ve kendi değerleri ile örgüt değerleri arasında uyumsuzluk olduğunu algılamasına neden olma olasılığı yüksektir (Zagenczyk ve diğ., 2013). Bu çerçevede, araştırma kapsamında test edilecek ikinci hipotez şu şekildedir;

H2: idari personelin psikolojik sözleşme ihlali algısı örgütsel özdeşleşme algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Araştırma hipotezleri kapsamında test edilmek istenen ilişkilerin genel olarak gösterildiği araştırma modeli Şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örneklemi

Araştırmanın ana kütlesi, Karabük Üniversitesi'nde görev yapmakta olan tüm idari personeldir. Karabük Üniversitesi Personel Daire Başkanlığından alınan veriler kapsamında 2018 yılında kurumda toplam çalışan idari personel sayısı 450'dir. Bu nedenle araştırmanın ana kütleliğini 450 idari personel oluşturmaktadır.

450 kişiden oluşan ana kütleli %5'lik hata oranı ile temsil eden en küçük örneklem büyüklüğü 210 kişi olarak belirlenmiştir (Sekaran ve Bougie, 2016:263-264). Bu çerçevede kolayda örnekleme yöntemi ile 350 kişinin yüzüze olarak anketleri doldurması sağlanmış ve örneklem büyüklüğü 350 idari personelden oluşmuştur.

3.3. Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Analizlerde kullanılan verinin elde edilmesinde yüzüze anket tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan anket formu iki bölümden meydana gelmiştir. İlk bölümde, idari personelin psikolojik sözleşme ihlaline ilişkin algısını belirleyebilmek için 5 ifade, örgütsel güven derecesini belirleyebilmek için 7 ifade ve örgütsel özdeşleşme derecesini belirleyebilmek için 6 ifade bulunmaktadır. Anket formunun ikinci bölümü ise, cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu ve çalışma süresi gibi idari personelin tanımlayıcı özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Araştırmada ilk olarak analizler için kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeklerin geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirliği ise Cronbach Alfa (α) istatistiğinin hesaplanması ile incelenmiştir. Ölçekler için gerçekleştirilen geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin ardından hipotez testleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda çoklu doğrusal regresyon analizlerinden faydalanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi için AMOS programı, güvenilirlik analizleri ve regresyon analizleri için SPSS programı kullanılmıştır.

3.4. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmaya katılan idari personelin örgütüyle arasındaki psikolojik sözleşmede algıladığı ihlalin derecesini tespit edebilmek için Robinson ve Morrison (2000) tarafından geliştirilen ve 5 ifadeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek Büyükyılmaz'ın (2013) çalışmasından adapte edilerek araştırmada kullanılmıştır. Ölçek beşli Likert tipindedir ve tüm ifadelerle verilecek cevap kodları 1 ile 5 arasında değişmektedir. Dereceleme maddeleri "1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3- Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum" seçeneklerine sahiptir. Ölçek içerisindeki ilk üç ifadenin skorları ters çevrilerek analizde kullanılmaktadır. Yüksek skorlar, yüksek derecede psikolojik sözleşme ihlali algılandığı anlamına gelmektedir.

Araştırmaya katılan idari personelin örgütüne karşı hissettiği güvenin derecesini tespit edebilmek için Robinson (1996) tarafından geliştirilen ve 7 ifadeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Örgütsel güven ölçeğinin Türkçesi Büyükyılmaz ve Fidan (2017) çalışmasından uyarlanarak anket formuna dahil edilmiştir. Ölçek beşli Likert tipindedir ve tüm ifadelerle verilecek cevap kodları 1 ile 5 arasında değişmektedir. Dereceleme maddeleri "1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3- Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum" seçeneklerine sahiptir. Ölçek içerisindeki üç ifadenin skorları ters çevrilerek analizde kullanılmaktadır. Yüksek skorlar, idari personelin örgütüne karşı yüksek derecede güven algıladığı anlamına gelmektedir.

Araştırmaya katılan idari personelin örgütüyle arasında algıladığı özdeşleşmenin derecesini tespit edebilmek için Mael ve Ashforth (1992) tarafından geliştirilen ve 6 ifadeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Örgütsel özdeşleşme ölçeğinin Türkçesi Tokgöz ve Seymen (2013) çalışmasından uyarlanarak anket formuna dahil edilmiştir. Ölçek beşli Likert tipindedir ve tüm ifadelerle verilecek cevap kodları 1 ile 5 arasında değişmektedir. Dereceleme maddeleri "1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3- Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum" seçeneklerine sahiptir. Yüksek skorlar, idari personelin örgütüyle arasında yüksek derecede özdeşleşme algıladığı anlamına gelmektedir.

4. Bulgular

Bulgular kapsamında öncelikle katılımcıların demografik özellikleri incelenmekte, daha sonra sırasıyla geçerlilik analizine, güvenilirlik analizine ve hipotez testlerine ilişkin sonuçlara yer verilmektedir.

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan idari personelin demografik özellikleri kapsamında cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu ve çalışma süresi incelenmektedir. Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımı Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Dağılımı

Değişken	Frekans (N)	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	147	42,0
Erkek	203	58,0
<i>Eğitim Durumu</i>		
Lise ve Altı	39	11,2
Önlisans	99	28,3
lisans	165	47,1
Lisansüstü	47	13,4
<i>Çalışma Süresi</i>		
0-1 Yıl	66	18,9
2-5 Yıl	97	27,7
6-10 Yıl	101	28,9
10 Yılden Fazla	86	24,5
<i>Medeni Durum</i>		
Evli	125	35,7
Bekar	225	64,3
<i>Yaş</i>		
30 yaş ve altı	76	21,7
31-40 yaş arası	174	49,7
41-50 yaş arası	91	26,0
51 yaş ve üstü	9	2,6
TOPLAM	350	100

Tablo 1'e göre katılımcıların %58'i erkek ve %42'si kadın, %64,3'ü bekar ve %35,7'si evli personelden oluşmaktadır. Bu çerçevede katılımcıların çoğunluğunun erkek ve yine çoğunluğunun bekar olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre dağılım incelendiğinde katılımcıların %11,2'sinin lise ve altı, %28,3'ünün önlisans, %47,1'inin lisans ve %13,4'ünün lisansüstü derecesine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılan idari personelin çoğunluğu lisans derecesine sahiptir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında, %21,7'si 30 yaş ve altı, %49,7'si 31-40 yaş arası, %26,0'sı 41-50 yaş arası ve %2,6'sı 51 yaş ve üstü çalışanlardan oluşmaktadır. Bu kapsamda araştırmaya daha çok 31-40 yaş arası çalışanların katılım sağladığı görülmektedir. Son olarak çalışma süresi açısından örneklem incelendiğinde, katılımcıların %18,9'unun 1 yıl ve daha az süredir, %27,7'sinin 2-5 yıldır, %28,9'unun 6-10 yıldır ve %24,5'inin 10 yıldan fazla süredir kurumunda çalıştığı görülmektedir. Bu çerçevede çalışma süresi açısından örneklem içerisindeki dağılımın eşite yakın olduğu görülmektedir.

4.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çalışma kapsamında analizlerde kullanılan psikolojik sözleşme ihlali ölçeği, örgütsel güven ölçeği ve örgütsel özdeşleşme ölçeği farklı araştırmalardan alınarak araştırmada kullanılmaktadır. Bu nedenle, belirtilen ölçeklerin yapısal olarak geçerli olup olmadığını belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizinden faydalanılmıştır. Bu amaçla, psikolojik sözleşme ihlali ölçeğinin, örgütsel güven ölçeğinin ve örgütsel özdeşleşme ölçeğinin birlikte dahil edildiği bir ölçüm modeli oluşturulmuştur. Ölçüm modeli içerisinde, örgütsel güven ölçeğindeki bir ifadenin (çalıştığım kurumdaki yöneticilere tam anlamıyla güvenmiyorum) ve örgütsel özdeşleşme ölçeğindeki bir ifadenin (başkalarının çalıştığı kurum hakkındaki düşünceleri benim için önemlidir) 0,50'nin altında faktör yüküne sahip olduğu belirlenmiştir. Hair ve diğ. (2014:115) faktör analizi sonucunda 0,50'nin altında faktör yüküne sahip olan ifadelerin analiz dışına atılması gerektiğini ve analiz tekrarlanması gerektiğini belirtmektedir. Bu

çerçevede belirtilen iki ifade analiz dışında bırakılmış ve doğrulayıcı faktör analizi tekrarlanmıştır.

Analiz sonucunda psikolojik sözleşme ihlali ölçeği içerisindeki ifadelerle ilişkin en düşük t-değeri 9,758, örgütsel güven ölçeği içerisindeki ifadelerle ilişkin en düşük t-değeri 9,558 ve örgütsel özdeşleşme ölçeği içerisindeki ifadelerle ilişkin en düşük t-değeri 9,545 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca faktör yükleri incelendiğinde, psikolojik sözleşme ihlali ölçeği faktör yükleri 0,517-0,861 arasında, örgütsel güven ölçeği faktör yükleri 0,511-0,900 arasında ve örgütsel özdeşleşme ölçeği faktör yükleri 0,516-0,889 arasında değişmektedir. Dolayısıyla tüm faktör yükleri 0,50'nin üzerindedir ve 0,01 seviyesinde anlamlıdır (Hair ve diğ., 2014:115).

Doğrulayıcı faktör analizi kapsamında ölçüm modelinin genel olarak kabul edilebilmesi bazı uyum iyiliği değerlerinin istenen değerleri alması ile gerçekleşmektedir. Bu kapsamda model uyumu ki kare uyum testi (χ^2/sd), uyum iyiliği indeksi (GFI), normlandırılmış uyum indeksi (NFI), Tucker-Lewis indeksi (TLI), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) ve yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) ile test edilmektedir. Model uyumu sağlanabilmesi için χ^2/sd değerinin 5'den küçük olması, GFI değerinin 0,85'den büyük olması, NFI, TLI ve CFI değerlerinin 0,90'dan büyük olması ve RMSEA değerinin 0,80'den küçük olması gerekmektedir (Byrne, 2016:90-102; Kline, 2016:265-280; Meydan ve Şeşen, 2011:31-37; Schumacker ve Lomax, 2010:85-89). Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen uyum iyiliği değerleri incelendiğinde, tüm değerlerin istenilen sınırlar içerisinde olduğu belirlenmiştir ($\chi^2/sd=2,173$, GFI=0,936, NFI=0,949, TLI=0,965, CFI=0,972, RMSEA=0,058). Bu kapsamda, 5 ifadeli psikolojik sözleşme ihlali ölçeği, 6 ifadeli örgütsel güven ölçeği ve 5 ifadeli örgütsel özdeşleşme ölçeği için yapı geçerliliği sağlanmıştır.

4.3. Güvenilirlik Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğinin sonrasında güvenilirlikleri belirlenmiştir. Güvenirlik, katılımcıların ifadelerle verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık şeklinde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2016:180-181). Güvenirlik analizi konusunda yaygın olarak kullanılan teknik, 0,00 ila 1,00 arasında değişen Cronbach's Alpha istatistiğinin hesaplanmasıdır. Bu çerçevede ölçeklere ilişkin güvenilirlik, ölçeklerin Cronbach's Alpha (α) istatistiği hesaplanarak tespit edilmiştir. Genel olarak bir ölçüm aracının güvenilir kabul edilebilmesi için Cronbach's Alpha istatistiğinin 0,70 veya üzerinde olması beklenmektedir (Nunnally ve Bernstein, 1994:265). Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin hesaplanan Cronbach Alfa değerleri incelendiğinde, psikolojik sözleşme ihlali ölçeği için güvenilirlik 0,861, örgütsel güven ölçeği için güvenilirlik 0,908 ve örgütsel özdeşleşme ölçeği için güvenilirlik 0,865 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular, tüm ölçekler için hesaplanan güvenilirlik değerlerinin 0,70'in üzerine olduğunu ve dolayısıyla araştırmada kullanılan ölçekler için güvenilirliğin sağlandığını göstermektedir (Nunnally ve Bernstein, 1994:265).

4.4. Hipotez Testleri

Bu çalışmanın amacı, Karabük Üniversitesi'nde idari personel olarak çalışmakta olan kişilerin örgütleriyle

arasındaki psikolojik sözleşmede algıladıkları ihlalin, örgütlerine karşı hissettikleri güveni ve örgütleriyle kendilerini özdeşleşme derecesini nasıl etkilediğini belirleyebilmektir. Bu amaçla, psikolojik sözleşmede algılanan ihlalin örgütsel güven üzerindeki etkisini ve psikolojik sözleşmede algılanan ihlalin örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisini tespit edebilmek için iki ayrı regresyon modeli kurulmuştur. Modelde, demografik değişkenler (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, çalışma süresi) kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır.

İdari personelin örgütüyle arasındaki psikolojik sözleşme ihlaline ilişkin algısının örgütüne karşı hissettiği güven üzerindeki etkisini test edebilmek amacıyla oluşturulan regresyon modeli sonuçları Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Psikolojik Sözleşme İhlali – Örgütsel Güven İlişkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken
<i>Kontrol Değişkenleri</i>	<i>Örgütsel Güven</i>
Cinsiyet	-0,047
Medeni Durum	-0,107*
Yaş	0,038
Eğitim Durumu	0,030
Çalışma Süresi	0,045
<i>Bağımsız Değişken</i>	
Psikolojik Sözleşme İhlali	-0,291**
F Değeri	6,321**
R2	0,100
Düzeltilmiş R2	0,084

*p<0,05; **p<0,01; N=350

Araştırmada ilk hipotez, psikolojik sözleşme ihlal algısı ile örgütsel güven arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda psikolojik sözleşme ihlal algısının örgütsel güven üzerinde olumsuz yönde etkisinin bulunduğunu göstermektedir (H1:β=-0,291,p<0,01). Elde edilen bulgu, idari personelin örgütüyle arasındaki psikolojik sözleşmede algıladığı ihlalin artması durumunda örgüte karşı hissedilen güven derecesinin azaldığını göstermektedir. Dolayısıyla, “idari personelin psikolojik sözleşme ihlali algısı örgütsel güven algısını olumsuz yönde etkilemektedir” şeklinde oluşturulan H1 hipotezi kabul edilmiştir.

İdari personelin örgütüyle arasındaki psikolojik sözleşme ihlaline ilişkin algısının örgütüyle arasında algıladığı özdeşleşme üzerindeki etkisini test edebilmek amacıyla oluşturulan regresyon modeli sonuçları Tablo 3’de sunulmaktadır.

Tablo 3. Psikolojik Sözleşme İhlali – Örgütsel Özdeşleşme İlişkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken
<i>Kontrol Değişkenleri</i>	<i>Örgütsel Özdeşleşme</i>
Cinsiyet	0,012
Medeni Durum	-0,137*
Yaş	0,108*
Eğitim Durumu	0,106*
Çalışma Süresi	-0,037
<i>Bağımsız Değişken</i>	
Psikolojik Sözleşme İhlali	-0,286**
F Değeri	8,630**
R2	0,131
Düzeltilmiş R2	0,116

*p<0,05; **p<0,01; N=350

Araştırmada ikinci hipotez, psikolojik sözleşme ihlal algısı ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda psikolojik sözleşme ihlal algısının örgütsel özdeşleşme üzerinde olumsuz yönde etkisinin bulunduğunu göstermektedir (H1:β=-0,286,p<0,01). Elde edilen bulgu, idari personelin örgütüyle arasındaki psikolojik sözleşmede algıladığı ihlalin artması durumunda örgütüyle arasında algıladığı özdeşleşme derecesinin azaldığını göstermektedir. Dolayısıyla, “idari personelin psikolojik sözleşme ihlali algısı örgütsel özdeşleşme algısını olumsuz yönde etkilemektedir” şeklinde oluşturulan H2 hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Kurumlar, insanlar gibi yaşayan karmaşık yapılar olup birbirleriyle sürekli bir etkileşim içerisindeyler. Dolayısıyla bu ilişkinin sürdürülebilir olması, yöneticilerin çalışanlarla kurdukları psikolojik sözleşmenin varlığına bağlıdır. Çünkü psikolojik sözleşme kavramı, kurum içinde meydana gelen çatışmaları, işe devamsızlıkları, personel devir hızını ve iş tatminsizliğini ortadan kaldıran örgütsel güven ve örgütsel özdeşleşme açısından büyük önem taşımaktadır. Bu önemden hareketle Karabük Üniversitesinde çalışan idari personel üzerinde bir alan çalışması gerçekleştirilmiştir.

Yıldız ve Aykanat (2017), çalışanların verimli bir biçimde çalışıp çalışmadıklarını, kurumlarını destekleyip desteklemediklerini iki temel neden bağlamaktadırlar. Bunlar; kurum ve birey beklentilerinin karşılıklı olarak yerine getirilme derecesi ve karşılıklı değişimde bulunulan konuların özellikleridir. Ancak araştırmada idari personelin, üniversiteye sağladıkları katkılara karşılık olarak vaat edilen her şeyi tam alamadıkları ve çalıştıkları süre boyunca verilen vaatlerin başarıyla tam olarak yerine getirilmediğini düşündükleri tespit edilmiştir. İdari personel, işe başladıklarında kendilerine verilen sözlerin bazılarının yerine getirildiğini ve psikolojik sözleşme algılarının orta düzeyde olduğu söylenebilir. Kurumlarda çalışanların psikolojik sözleşmedeki ihlali algılama düzeylerinin yüksek olması, verimliliği etkileyecek işyeri davranışlarına neden olduğu çeşitli çalışmalarda ortaya konulmuştur (Robinson, 1996; Morrison ve Robinson, 1997; Kickul, 2001). Bu açıdan özde Karabük Üniversitesinde, genelde ise tüm kurumlarda çalışan kişilerin gelişimine destek olunarak, terfi gibi imkânlar sağlanarak, kuruma bağlılıkları artırılarak ve tatminleri sağlanarak sınırları belli olmayan psikolojik ilişkilerin güçlendirilmesi zorunluluk arz etmektedir.

Bilgi çağında hızla değişen iş ilişkilerinde dikkat çeken konulardan biri, kurum yöneticilerinin başarısız ve hatalı uygulamaları nedeniyle yaşanan örgütsel sorunlardır. Dolayısıyla bu sorunlar çalışanlarda tedirginlik, kuşku, yabancılaşma ve en önemlisi güvensizlik yaratmaktadır. Bu kapsamda çalışmada; katılımcıların çoğu kurumdaki yöneticilerin kendilerine karşı nispeten açık ve samimi olduklarını, nispeten güvenilir ve iyi niyetli olduklarını düşünmektedirler. Katılımcıların, kurumdaki yöneticilerin her zaman açık sözlü ve dürüst oldukları konusunda ve kendilerine adil davranmaları konusunda bir kararsızlık yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca idari personelin, yöneticilerden tutarlı ve öngörülebilir bir şekilde davranmalarını bekledikleri ortaya çıkmıştır. Bu

sonuçlardan hareketle idari personelin güvenle ilgili düşüncelerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir. Çalışanların yönetime karşı şüpheli olmaları ve çalışanlara yeteri düzeyde değer verilmediğine yönelik inançları, kuruma olan güvenlerinin azalmasına neden olabileceği gibi kurumsal itibarı da tehlikeye düşürebilecek sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir.

Bir çalışanın örgütsel özdeşleşme seviyesi benliğinin kurum üyeliğine ne derece bağlı olduğunu göstermektedir. Eğer kurum üyeliği bireyin benliğinde merkezi bir yere konumlanmış ve onun diğer sosyal gruplardaki üyeliklerinden daha önemli bir konuma gelmiş ise bu kişi kurumla yüksek derecede özdeşleşmiş demektir (Karabey ve İşcan, 2007:232; Turunç ve Çelik, 2010:184; Özan ve Özdemir, 2013:471). Bu çerçevede Karabük Üniversitesi idari personelinin, çalıştıkları kurumun eleştirilmesi ve medyada kurumla ilgili kötü bir haberin çıkması durumunda nispeten üzüntü duymakla birlikte kurumun övülmesi durumunda da nispeten gurur duyduklarını ifade ettikleri görülmektedir. İdari personelin her zaman olmasa da çalıştıkları kurumdan bahsederken, “onlar” değil, “biz” diye ettiklerini ve kurumun başarısını kendi başarıları gibi gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda sonuçlar, idari personelin kurumla özdeşleşme düzeyinin orta seviyede olduğunu göstermektedir.

Yöneticilerin sorumluluklarını yerine getirmemeleri, çalışanların güven algılamalarını etkilemekte ve değiştirmektedir. Karabük Üniversitesi’nde idari personel olarak çalışmakta olan kişilerin örgütleriyle arasındaki psikolojik sözleşmede algıladıkları ihlalin, örgütlerine karşı hissettikleri güveni ve örgütleriyle kendilerini özdeşleşme derecesini nasıl etkilediğini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın birinci hipotezini test edilmiş olup psikolojik sözleşme ihlal algısının örgütsel güven üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, idari personelin örgütüyle arasındaki psikolojik sözleşmede algıladığı ihlalin artmasının, örgüte karşı hissedilen güven derecesini azalttığı belirlenmiştir. Psikolojik sözleşme ve güven arasında tespit edilen bu ilişki daha önce yapılan çalışmalarda sonuçlarla uyumlu çıkmıştır. (Robinson ve Rousseau, 1994; Morrison ve Robinson, 1997). Daha önceki çalışmalardan da anlaşılacağı üzere örgütsel güven ve psikolojik sözleşme ihlali arasında sıkı bir ilişki vardır. Son yıllarda birçok ülkede, devlet kurumlarına duyulan güven gözle görülür biçimde azalmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu güven açığının kapatılması için kurumların psikolojik sözleşme ihlali algısını iyi yönetmeleri büyük önem taşımaktadır.

Araştırmada ikinci hipotezinin test edilmesi sonucunda; psikolojik sözleşme ihlal algısının örgütsel özdeşleşme üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla idari personelin örgütüyle arasındaki psikolojik sözleşmede algıladığı ihlalin artması durumunda örgütüyle arasında algıladığı özdeşleşme derecesinin azaldığı tespit edilmiştir. Psikolojik sözleşme ihlali algısı ve özdeşleşme arasındaki ilişki literatürdeki benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir (Aselage ve Eisenberger, 2003; Topcu, 2015). Çalışmada ulaşılan bu sonuç göstermektedir ki çalışanların, çalışmaları sonucu kurumdan istediklerini alamamaları veya verilen sözlerin yerine getirilmediğini düşünmeleri kuruma karşı olumsuz tutum sergilemelerini doğuracaktır. Bunun sonucu olarak, kurumla özdeşleşmenin

aksine ayrılımların olacağı ve kurumda yaşanan bu olumsuzlukların kurumun diğer paydaşlarını da etkileyeceği söylenebilir.

Özel sektör işletmelerinde olduğu gibi kamu kurumları da belirli bir düzen içerisinde çeşitli amaçları gerçekleştirmek üzere kurulan sosyal yapılardır. Kurumsal yapının etkin bir biçimde çalışmasında ana odak noktası insan kaynağıdır. İnsan kaynağının kuruma karşı göstermiş olduğu tutum ve davranışlar kurumsal amaçlara ulaşmada kilit bir role sahiptir. Bu nedenle kurumda katılımcı bir yönetim anlayışını benimsenmesi, çalışanlara verilen sözlerin ve taahhütlerin yerine getirilmesi, yöneticilerin çalışanlara karşı adil ve dürüst olmaları, katılımcıları psikolojik olarak rahatlatacak ve çalışanların kurumlarına güven duymalarını arttırmak yoluyla kurumla özdeşleşmelerini sağlayacaktır.

Bu çerçevede, üniversite yönetimi insan kaynağını çağdaş yönetim anlayışıyla yönetmelidir. Üniversitede çalışan eski ve yeni personelin kuruma bağlılığını sağlamak için politikalar geliştirilmelidir. Katılımcı yönetim anlayışının uygulandığı bir kurum ortamı oluşturulmalıdır. Üniversite yönetimi, çalışanlarının gözündeki kurumsal imajını ve itibarını belirlemek için belirli aralıklarla ölçümler yapılmalıdır. Yapılan ölçümler sonucunda gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Çalışanların verimli çalışabilmesi için güvene dayalı bir ilişkinin kurulması ve verilen sözlerin yerine getirilmesi kurumsal özdeşleşmenin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Üniversitenin, öğrenen örgüt olabilmesi için çalışanlarını sürekli öğrenme ve geliştirmeye yöneltecek politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Üniversite ile ilgili yukarıda geliştirilen önerilerin yanı sıra benzer çalışmaların Türkiye’deki diğer üniversitelerde karşılaştırmalı olarak yapılması önerilebilir. Yapılacak çalışmaların, önemli birer kurum olan üniversitelerdeki çalışanlar için yapılacak iyileştirmeler açısından rehber görevi görebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Anderson, N., & Schalk, R. (1998). The Psychological Contract in Retrospect and Prospect. *Journal of Organizational Behavior*, 19, 637-647.
- Argyris, C. (1960). *Understanding Organizational Behavior*. Oxford, England: Dorsey.
- Arslan, M. M. (2009). Perceptions of Technical and Industrial Vocational High School Teachers About Organizational Trust. *Journal of Theory and Practice in Education*, 5(2), 274-288.
- Aselage, J., & Eisenberger, R. (2003). Perceived Organizational Support and Psychological Contracts: A Theoretical Integration. *Journal of Organizational Behavior*, 24(5), 491-509.
- Asunakutlu, T. (2002). Örgütsel Güvenin Oluşturulmasına İlişkin Unsurlar ve Bir Değerlendirme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 1-13.
- Bal, P. M., De Lange, A. H., Jansen, P. G. W., & Van Der Velde, M. E. G. (2008). Psychological Contract Breach and Job Attitudes: A Meta-Analysis of Age

- as a Moderator. *Journal of Vocational Behavior*, 72(1), 143-158.
- Bijlsma, K., & Koopman, P. (2003). Introduction: Trust within Organisations. *Personnel Review*, 32(5), 543-555.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyükyılmaz, O. (2013). *Akademik Personel Açısından Psikolojik Sözleşme İhlali ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin Analizi*. Doktora Tezi. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükyılmaz, O., & Çakmak, A. F. (2014). İlişkisel ve İşlemsel Psikolojik Sözleşmede Algılanan İhlalin İşten Ayrılma Niyeti ve Algılanan Örgütsel Destek Üzerindeki Etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 14(4), 583-596.
- Büyükyılmaz, O., & Fidan, Y. (2017). Algılanan Örgütsel Desteğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Güvenin Aracılık Rolü. *Business & Management Studies: An International Journal*, 5(3), 500-524.
- Byrne, B. M. (2016). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming*. New York: Routledge.
- Cihangiroğlu, N., & Şahin, B. (2010). Organizasyonlarda Önemli Bir Fenomen: Psikolojik Sözleşme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(11), 1-16.
- Clinton, M. E., & Guest, D. E. (2014). Psychological Contract Breach and Voluntary Turnover: Testing A Multiple Mediation Model. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 87(1), 200-207.
- Conway, N., & Briner, R. B. (2005). *Understanding Psychological Contracts at Work: A Critical Evaluation of Theory and Research*. New York: Oxford University Press.
- Çakmak, A. F., Ofluoğlu, G., & Büyükyılmaz, O. (2012). İnsan Kaynakları Yöneticisinin Karşı Karşıya Olduğu Yeni Psikososyal Riskler: Psikolojik Sözleşme İhlali, Yaşlanan İşgücü, İş-Özel Yaşam Dengesizliği ve Mobbing (Psikolojik Taciz). *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 12(3), 53-78.
- Deery, S. J., Iverson, R. D., & Walsh, J. T. (2006). Toward a Better Understanding of Psychological Contract Breach: A Study of Customer Service Employees. *Journal of Applied Psychology*, 91(1), 166-175.
- Demircan, N., & Ceylan, A. (2003). Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve Sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10(2), 139-150.
- Demirel, Y. (2008). Örgütsel Güvenin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Tekstil Sektörü Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(2), 179-184.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis*. Harlow: Pearson New International Edition.
- Halis, M., Gökgez, G. S., & Yaşar, Ö. (2007). Örgütsel Güvenin Belirleyici Faktörleri ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 187-205.
- Huang, X., & Van de Vliert, E. (2006). Job Formalization and Cultural Individualism as Barriers to Trust in Management. *International Journal of Cross Cultural Management*, 6(2), 221-242.
- Huff, L., & Kelley, L. (2003). Levels of Organizational Trust in Individualist versus Collectivist Societies: A Seven-Nation Study. *Organization Science*, 14(1), 81-90.
- Jafri, M. H. (2012). Influence of Psychological Contract Breach on Organizational Citizenship Behaviour and Trust. *Psychological Studies*, 57(1), 29-36.
- Karabey, C. N., & İşcan, Ö. F. (2007). Örgütsel Özdeşleşme, Örgütsel İmaj ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 231-241.
- Kickul, J. (2001). When Organizations Break Their Promises: Employee Reactions to Unfair Processes and Treatment. *Journal of Business Ethics*, 29(4), 289-307.
- Kline, R. B. (2016). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.
- Köse, C. G. (2009). *Örgütsel Özdeşleşmenin Çalışanların Sürekli İyileştirme Çabalarına Katkısı: Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Levinson, H., Price, C. R., Munden, K. J., Mandl, H. J., & Solley, C. M. (1962). *Men, Management, and Mental Health*. Cambridge, MA, US: Harvard University Press.
- Li, P. P., Bai, Y., & Xi, Y. (2012). The Contextual Antecedents of Organizational Trust: A Multidimensional Cross-level Analysis. *Management and Organization Review*, 8(2), 371-396.
- Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and Their Alma Mater: A Partial Test of the Reformulated Model of Organizational Identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 103-123.
- Meydan, C. H., & Şeşen, H. (2011). *Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Morrison, E. W., & Robinson, S. L. (1997). When Employees Feel Betrayed: A Model of How Psychological Contract Violation Develops. *The Academy of Management Review*, 22(1), 226-256.
- Neves, P., & Caetano, A. (2006). Social Exchange Processes in Organizational Change: The Roles of Trust and Control. *Journal of Change Management*, 6(4), 351-364.

- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill Inc.
- Nyhan, R. C. (2000). Changing the Paradigm: Trust and its Role in Public Sector Organizations. *The American Review of Public Administration*, 30(1), s. 87-109.
- Özan, M. B., & Özdemir, T. Y. (2013). İlköğretim Kurumu Öğretmenlerinin Örgütsel Güven Düzeyleri: Nitel Bir Çalışma. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 469-486.
- Restubog, S. L. D., Hornsey, M. J., Bordia, P., & Esposito, S. R. (2008). Effects of Psychological Contract Breach on Organizational Citizenship Behaviour: Insights from the Group Value Model. *Journal of Management Studies*, 45(8), 1377-1400.
- Reychav, I., & Sharkie, R. (2010). Trust: An Antecedent to Employee Extra-Role Behaviour. *Journal of Intellectual Capital*, 11(2), 227-247.
- Ristig, K. (2009). The Impact of Perceived Organizational Support and Trustworthiness on Trust. *Management Research News*, 32(7), 659-669.
- Robinson, S. L. (1996). Trust and Breach of the Psychological Contract. *Administrative Science Quarterly*, 41(4), 574-599.
- Robinson, S. L., & Morrison, E. W. (1995). Psychological Contracts and OCB: The Effect of Unfulfilled Obligations on Civic Virtue Behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 16(3), 289-298.
- Robinson, S. L., & Morrison, E. W. (2000). The Development of Psychological Contract Breach and Violation: A Longitudinal Study. *Journal of Organizational Behavior*, 21(5), 525-546.
- Robinson, S. L., & Rousseau, D. M. (1994). Violating the Psychological Contract: Not the Exception but the Norm. *Journal of Organizational Behavior*, 15(3), 245-259.
- Rousseau, D. M. (1989). Psychological and Implied Contracts in Organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 2(2), 121-139.
- Rousseau, D. M. (1995). *Psychological Contracts in Organizations: Understanding Written and Unwritten Agreements*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2010). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. New York: Routledge.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research Methods for Business A Skill-Building Approach*. Chichester: Wiley.
- Shore, L. M., & Tetrick, L. E. (1994). The Psychological Contract as an Explanatory Framework in the Employment Relationship. İçinde: *Trends in Organizational Behavior*, Vol. 1. Oxford, England: John Wiley & Sons, 91-109.
- Şakar, A. N. (2010). Örgütsel Güven. İçinde: Ergun Özler, E. (Ed.), *Örgütsel Davranışta Güncel Konular*, Bursa: Ekin Yayınevi, 21-40.
- Tokgöz, E., & Seymen, O. A. (2013). Örgütsel Güven, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Bir Devlet Hastanesinde Araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(39), 61-76.
- Topcu, M. K. (2015). *Çalışanların Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Psikolojik Sözleşme Algısının Rolü*. Doktora Tezi. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Tufan, P., & Wendt, H. (2020). Organizational Identification as a Mediator for the Effects of Psychological Contract Breaches on Organizational Citizenship Behavior: Insights from the Perspective of Ethnic Minority Employees. *European Management Journal*, 38(1), 179-190.
- Turnley, W. H., & Feldman, D. C. (2000). Re-Examining the Effects of Psychological Contract Violations: Unmet Expectations and Job Dissatisfaction as Mediators. *Journal of Organizational Behavior*, 21(1), 25-42.
- Turuç, Ö., & Çelik, M. (2010). Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(2), 183-206.
- Uyar, B., & Güneş Z. (2019). Ortaokullarda Örgütsel Sizinmin Yordayıcısı Olarak Örgütsel Güven. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 121-128.
- Üstün, F. (2015). *Örgütlerde Sıklık-Esneklik Boyutunun Örgütsel Güven, Kurumsal Girişimcilik ve Firma Performansına Etkisi: Türkiye'nin Öncü Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- van Gilst, E., Schalk, R., Kluijtmans, T., & Poell, R. (2020). The Role of Remediation in Mitigating the Negative Consequences of Psychological Contract Breach: A Qualitative Study in the Banking Sector. *Journal of Change Management*, 1-19.
- Yang, W., & Chao, L. (2016). How Psychological Contract Breach Influences Organizational Identification and Organizational Citizenship Behavior: The Mediating Role of Psychological Capital. *American Journal of Industrial and Business Management*, 6, 922-930.
- Yıldız, T., & Aykanat, Z. (2017). Psikolojik Sözleşme Kavramının Evrimsel Gelişiminin Bilimsel Haritalama Yöntemiyle İncelenmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(29), 243-263.
- Zagenczyk, T. J., Cruz, K. S., Woodard, A. M., Walker, J. C., Few, W. T., Kiazad, K., & Raja, M. (2013). The Moderating Effect of Machiavellianism on the Psychological Contract Breach Organizational Identification Disidentification Relationships. *Journal of Business and Psychology*, 28(3), 287-299.

Araştırma Makalesi • Research Article

Gothic Implications on the Enlightenment, Puritanism, and Transcendentalism in Charles Brockden Brown's *Wieland**

Charles Brockden Brown'un Wieland Adlı Eserinde Aydınlanma, Püritanizm ve Transandantalizm Üzerine Gotik Çıkarımlar

Gökçenaz Gayret^{a,**}

^a Öğretim Görevlisi, Trabzon Üniversitesi, Rektörlük Örgütü, Yabancı Diller Bölümü, Trabzon/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8939-6659

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 23 Eylül 2019

Düzeltilme tarihi: 09 Mart 2020

Kabul tarihi: 26 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Gotik

Aydınlanma

Transandantalizm

Akıl

Rasyonellik

ÖZ

Bu çalışma, Charles Brockden Brown'un *Wieland* adlı eserinde gotik betimlemelerle Aydınlanma fikirlerine sorular yönelterek akıl ve rasyonelliğe nasıl karşı çıktığını, toplum ve insanlık üzerinde köktendinciliğin zarar verici etkisine göndermede bulunarak Püritanizmi nasıl eleştirdiğini ve insanı doğası gereği iyi ve saygın kılan Transandantal düşünceyi nasıl çığnediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Eserde, Brown korku kaynaklarını saptayarak ve duygusal ve ruhsal aşırıcılığın gotik mizacını sürdürerek aklın kötüye kullanılmasının, saplantılı dini melankolinin ve insanlığın habis doğasının altını çizmektedir. Çalışma, Brown'un rasyonellikle ile özdeşleşmeyen gotik elementler ile aklın insanlığın ilerlemesini temin ettiğini savunan düşünceyi tanımadığını, Püritanizme göndermelerde bulunarak insanlık üzerinde dini tutuculuğun yıkıcı etkilerine, dair eleştiriler sunduğunu, bireyin kötü doğasının insanlığı nasıl şeytani eylemlere sürüklediğini göstererek transandantal görüşü sorguladığını göstermektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 23 September 2019

Received in revised form 09 March 2020

Accepted 26 March 2020

Keywords:

Gothic

The Enlightenment

Transcendentalism

Reason

Rationality

ABSTRACT

The impetus behind the current study lies in exploring how Charles Brockden Brown expostulates reason and rationalism by posing questions to Enlightenment ideas, criticizes Puritanism through addressing the detrimental influence of religious fanaticism on society and humanity, and violates Transcendentalist concept of the inherently good and dignified human with gothic representations in *Wieland*. Brown underlines the dark applications of reason, obsessive religious melancholy, and destructive evil nature of humanity by locating the sources of terror and retaining a gothic mood of emotional and psychological extremity in the novel. The study shows that Brown violates the idea that reason ensures the progress of humanity; offers his critiques of the impending influence of religious mania on humanity by addressing Puritanism; and questions the transcendentalist view by presenting how the perverse nature of evil buried within each individual drags humans into diabolical actions through gothic elements which do not deal with rationality.

1. Introduction

Gothic romance arising during the Romantic period in the late eighteenth century is a mode of literature which evokes the atmosphere of mystery, dread, and horror, conveys abnormal states of mind, psychological fatigue,

transgressive thoughts, desires, and impulses of the characters, and elicits intense feelings of fear in the reader. Heavily impressed by medievalism, the gothic is comprised of deeply decayed themes such as murder, evil, suicide, insanity, physical and psychological torture as well as fear enhanced by unexplained, unknown, and flawed characters

* This study is the extended version of the paper presented in Al Farabi 4th International Conference on Social Sciences at Erzurum in May 2-5, 2019.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-mail: gokcenazgayret@trabzon.edu.tr

who cannot deal with a feeling of impending doom and raw nerves. Therefore, Varma (1966: 10) regards the gothic as “frost-cramped strength, the shaggy covering and dusky plumage of the northern tribes, and the gothic idea wrought in gloomy castles and somber cathedrals appeared dark and barbarous to the renaissance mind”. In addition to actions taking place in bleak and besetting corridors in epicidial castles, supernatural forces, mysterious voices, omens, curses, and paranormal activities stimulate fear and increase the tension in the reader.

The gothic is regarded “as a lurid offshoot from a dominant tradition of largely realist and morally respectable fiction” since it represents “extreme circumstances of terror, oppression and persecution, darkness and obscurity of setting, and innocence betrayed” (Smith, 2004:3). Actually, it concentrates on darkness and persecution as a descent of characters’ inner consciousness, morbid psychology, suffocating human psyche, dark impulses, and inclination to evil. It is a reaction to sentimental ideas of the time glossing over social unrest and anxieties due to industrialization, revolutions, institutional power, societal deterioration, destructive religious credulity, contemporary events, brutality, and crime. For this reason, the gothic is assumed as “return of the past, of the repressed and denied, the buried secret that subverts and corrodes the present, whatever the culture does not want to know or admit, will not or dare not tell itself” (Smith, 2004: 1).

Privileging irrationality and evil over rationality, reason, and goodness, it aims to create a sense of unease and foreboding revealing darkness and raises disturbing questions to the soothing ideas of humanity and society. According to Marquis de Sade (as cited in: Davidson, 1986: 219), the intention of gothic literature is “to call hell to the rescue” through creating social disturbance towards social, political, and philosophical values. The gothic maintains the dark and stimulated feelings via dreadful things such as howls, eerie sounds, doors suddenly slamming shut, footsteps approaching, evil potions, and flickering candles. Thus, it aims to evoke feelings of suspense and fear, to reflect the self as vulnerable and subjected to the power of passions, and to question the integrity of persona in a reaction to Enlightenment and Transcendentalist optimistic values and ideas.

Charles Brockden Brown, one of the most significant masters of this literary genre, has been regarded as the footing upon which the American gothic novel rests. The first major American gothic novel *Wieland*, published in 1798, is the story of a religious fanatic seduced by devilish voices driving him to murder his wife and children. Brown exploits horror and terror through themes such as madness, murder, suicide, religious obsession, and seduction of innocence so as to display how human brain under emotional stress, evil, and awestruck terror bring the sublimation to man’s inner world in the novel. *Wieland* exactly dramatizes a gothic culture plagued, demonized, and dehumanized by irrationality, insanity, psychological torture, and melancholy via supernatural forces, mysterious voices, and inexplicable events.

In the light of the facts, the current study concentrates upon how Charles Brockden Brown expostulates reason and rationalism by subverting and posing questions to Enlightenment practices and ideas, criticizes Puritanism

through addressing to the detrimental influence of religious fanaticism on society and humanity, and questions the possibility of purely good man of Transcendentalism due to perverse nature of evil buried within each individual by using Gothic elements and themes in *Wieland*.

2. Rationality versus Irrationality

The Enlightenment, the intellectual movement of the 17th and 18th centuries which is also known as the Age of Reason, celebrates the power of rationality and reason by which humans achieve happiness, liberty, and knowledge. In his essay dated 1784, *What is Enlightenment?*, Immanuel Kant states that an immature human cannot understand himself or herself without any guidance, defines enlightenment as “mankind’s exit from its self-incurred immaturity”, and underlines “the motto of enlightenment” as “Sapere Aude!”, which means a human must know and dare to use his/her own understanding, reason, and intelligence (1996: 58). The Age of Reason applauds rationality through privileging reason above feelings in an attempt “to break up the patches of darkness that blocked the light, eliminate the shadowy areas of society, demolish the unlit chambers where arbitrary political acts, monarchical caprice, religious superstitions, tyrannical and priestly plots, epidemics and the illusions of ignorance were fomented” (Foucault, 1980: 153). Defying pre-established thoughts, traditions, and superstitions, the Enlightenment accentuates human volition, almightiness of knowledge and reason, and self-mastery through striving for liberation from instincts, impulses, and passions.

As the 18th century wanes, however, gothic writers privilege irrationality, emotions, and the uncanny through associating their work with dark, terrifying, mysterious, and superstitious dimensions. As a reaction to and rejection of the clarity and rationalism of the Enlightenment, the gothic enunciates literary exorbitance via bleak ambience, supernatural forces, delusions, spiritual corruption, mental disintegration, excesses, macabre nature of humanity, and diabolical tendencies, thereby turning the Enlightenment morals, values, and ideas upside-down. In an effort to shadow the progress of the Enlightenment values, the gothic incarcerates the protagonists into madness, mysterious and supernatural rituals, hidden instincts, realistic psychological insights, and fear and horror, thereby deteriorating the representation of rationality and reason.

As an American gothic author, Charles Brockden Brown also challenges the Enlightenment beliefs and vilifies the virtues of rationality focusing on the complexity of humanity which cannot be alone explained by reason. Therefore, he aspires to dethrone the reason by creating a tension between the rationality and the irrationality in his masterpiece, *Wieland*. Sleuthing the demoralization and demise of the rationality, *Wieland* explicitly confutes the optimistic philosophy of the Enlightenment, presenting humans as naturally depraved prey to external factors beyond their control. As Kilgour (1995: 11) highlights, Brockden seems to attack the idea that “the individual is a self-regulating autonomous entity who is able to govern his own passions rationally without the help, or hindrance, of external restraints”. The plot consists of strict irrational gothic elements including ventriloquism, spontaneous combustion, illusion, madness, seduction, and mass murder.

Furthermore, the bleak atmosphere that challenges reality, the mysterious voices and supernatural events that cannot be hidden or rationalized despite all efforts, and the oscillation between reason and madness are preponderant reactions against enlightened rationality in *Wieland*.

Clara and Theodore Wieland grow up in both evangelist and rationalist family. Mettingen is a rational utopia where the Wielands and the Pleyels live in perfectly enlightened harmony and discuss literature, music, poetry, and virtue. As Clara points out, they attach importance to “intellectual liberty” and reject “all guidance but reason” (Brown, 2009: 23). However, mysterious voices and supernatural events come to light when elder Wieland builds a small summerhouse which Clara envisions a “temple of his Deity” (Brown, 2009: 23). As the time passes by, this temple proves to be a haunted gothic castle and the center of irrational actions such as spontaneous combustion, ventriloquism, murder, and suicide in the novel. The elder Wieland’s inexplicably spontaneous combustion in his temple ignites the wick. Their father’s mysterious and dreadful death for which no reasonable explanation is given serves as the breeding ground for the madness and irrational violence for the Wielands in spite of their belief in intellectual liberty and reason in the beginning of the novel.

Following the elder Wieland’s death, the chain of events which set in motion with inexplicable voices threatens to destabilize the Wieland family’s state of mind, thereby splintering reason and rationality. Although they try to preserve the rationality by discussing “the will is the tool of the understanding, which must fashion its conclusions on the notices of sense”, the first mysterious voice undermines their conviction for reason (Brown, 2009: 32). In this way, a shadow falls over their reason and readers witness the Wielands’ slide down the slippery ground of reality. Feeling torn between mysterious voices and reason, the Wieland family’s secured, ordered, and coherent world is turned upside down.

Along with supernatural events and mysterious voices, Theodore supposes that he is hearing spiritual voices due to Carwin’s ventriloquism and deception. Therefore, it deracinates him from tranquility and optimism of human rationality. Driven mad by these voices, he is swamped with solitude, slaughters his wife and children, and attempts to murder his sister. Insanity has been a thoroughly gothic concern of Brown since it exceeds reason throughout the novel. Concerning how mind is corrupted by abysmal fear and supernatural forces, Brown stiffens the gothic theme of madness as a rebellion against rationality.

Both Theodore and Clara vacillate between reason and irrationality throughout most of the novel. Despite her strict adherence to rationality and strong-minded personality, she generally reminisces about her father’s dreadful and mysterious death, increasingly insisting on supernatural beings and events. Although Clara utters that “the future, like the present, was serene” in the beginning of the novel (Brown, 2009: 20), she explains that she “was visited by dread of unknown dangers, and the future was a scene over which clouds rolled, and thunders muttered” as the sequence of supernatural events progress (Brown, 2009: 64). Her inability to foresee a promising future and to extinguish the fear of uncertainty and mystery thwarts her from thinking rationally. Clara is consumed by mysterious

voices “Hold! Hold!” in her closet and dashes herself against the wall in an involuntary reaction (Brown, 2009: 135). Her belief in supernatural and mysterious events debars her from reason and Clara attempts to self-harm.

Through a wealth of high weirdness such as spontaneous combustion, demonic ventriloquism, murder, madness, and suicide, Brown shows the inability of the Enlightenment rationalism to annihilate fear, supernatural inclination, and potential danger of belief in mysterious energies. The characters’ failure of reason, the deception of their senses, and their immersion into the dark but inevitable realm of mystery with all the trappings of psychological gothic trauma and mental deterioration is, indeed, a caution against the overly optimistic Enlightenment views on reason and rationality.

3. Religious Affiliation

Puritanism is a religious and societal movement calling for purifying the Anglican Church and establishing ideal faith society in New World in the 16th and 17th century. The ultimate goal of Puritanism is “to transform society by first using grace to make God’s will one’s own”, to guide people to “lead an exemplary life that would persuade others to follow the path of right belief and behavior”, and “to make society a godly kingdom” (Bremer, 2009: 3).

The Puritans believe that they have a unique covenant with God, value plainness and simplicity, lead an austere life, and follow strict rules of behavior. They regard life as “a curse imposed upon man by the wrath of God” and believe that humans have to seek redemption through constant penance and refuse healthy impulses, joy, and beauty (Goldman, 1917: 1). According to Oldbridge (1998:83), the bleak message of Puritanism is that “the joys of salvation were unobtainable without suffering and pain”. Goldman also adds that oppressive Puritanism transforms life into dolefulness, delight into hopelessness, honesty into lies, and truth into hypocrisy (1917: 1).

That being the case, the gothic believes that imprisoned and chained humanity is the triumph of Puritan persecution. The gothic literature illustrates psychological problems, madness, desires, and unexplained passions suppressed by Puritanism so as to reveal religious moral corruption, and degenerated aspects of Puritan faith. Establishing a set of themes and concerns revealing Puritan tendency towards religious excess which curtails one’s desires and stifles impulses, the gothic views Puritanism as a psychological metaphor for humanity’s most profound repressed desires, psyche, and hidden blackness in their souls.

American Gothicism views Puritanism as “a cruel, recalcitrant, vindictive ideology meant to terrorize its adherents into an always-failing project of self-governmentality” (Bruhm, 2014: 368). In this regard, Brown reveals the destructive ethics and virtues of Puritanism by criticizing strict moral disciplines which subjugate and immobilize humans in his gothic work. Revealing repressed impulses and desires with the dark elements and sharp language of Gothicism, he decries Puritan bigotry which attempts “to fetter the whole gamut of human emotions” (Goldman, 1917: 4).

Wieland is a cautionary tale on the dangers of religious fervor and a critique of self-destruction originating from

religious fanaticism. Focusing on darker elements such as mental illness and psychological trauma, Brown draws a picture of the Wielands' life which is guided by religious obsession with divine power and sacred texts. The destructive psychological problems that befall the characters stemming from religious enthusiasm in the novel indicate Brown's dislike for extreme religious sentiment.

Wieland begins with a civilized Christian who sets out on a journey to the wilderness so as to convert savages. When the Wieland grandfather and his wife die in the bloom of life, their only child leads a hard life in London. The hard conditions drag him into a dramatic conversion to Puritanism. Imbibed with the belief of "his duty to disseminate the truths of the gospel among the unbelieving nations" the elder Wieland migrates to America to convert the Indians, thereby becoming the reification of Puritan mission (Brown, 2009: 7). Upon reading the words "Seek and ye shall find", Wieland devotes himself to biblical study (Brown, 2009: 8). For him, the Bible "was the fountain beyond which it was unnecessary to trace the stream of religious truth; but it was his duty to trace it thus far" (Brown, 2009: 8). The elder Wieland's Puritan-like resignation to textual purification hereby begins. With the years passing, however, he notices that he married, prospered, became distracted from his mission by worldly affairs and financial success, and forgot his promise to God. After a brief and vain attempt to convert some Indians, Wieland builds a temple so as to worship his God dutifully. His blind obedience to religion and consciousness of guilt stemming from the inability to fulfill his errand estranges him from comeliness of life, forcing him to be entrapped in a deep solitude. He waits for his punishment as a disappointed man filled with gloom and one night in his temple he perishes in a flash of light that reduces him to ashes.

The elder Wieland's life is controlled by intense religious obsession whereas his children are raised by the virtues of the Enlightenment philosophy. Their education is not based on religious standard; on the contrary, they are interested in art and science, cultivating their broad, gentle, and inquisitive minds. For this reason, their inclination to God is limited and rationalistic in contrast to her father's fanatic devotion. However, Theodore puts rational understanding aside as he witnesses supernatural events and mysterious voices. His father's abortive sacred mission comes into prominence and he tends to seek a direct contact with divinity. In spite of the precepts of reason and mind rather than strict religious doctrines in the beginning of the novel, his father's obsessive tendencies to religion pester Theodore. As the elder Wieland does, Theodore begins to believe that the *raison d'être* is to accomplish an errand for the Deity. This is what Bercovitch (2012: 123) calls: "the familiar figural imperative: what the fathers began, the sons were bound to complete." The elder Wieland bequeaths an ostensible sacred errand which etiolates his son's life. Theodore devotes himself to fulfill his father's task of conversion. This devotion lifts a heavy lid covering Theodore's dark impulses and instincts by which the Wieland family will be caught in a cleft stick. Thus, the brutal fervors which are pent up in his psyche convert into religious fanaticism.

Carwin's evil actions in combination with Wieland's tendencies to religious affiliation tragically ruin Theodore's

ideal life. His tendency to religion is so vulnerable that he is easily deceived by Carwin's misuse of ventriloquism, thereby supposing that he communicates directly with divinity. His religious credulity transforms him from a theoretical defender of religion into a fanatic and then into madman who hears God's voice. One night while hugging her wife and reading the Bible by the fireplace, he suddenly hears mysterious voices which bade him destroy all idols. He obeys the order as he believes that the commander is God. Despite the fact that he is devoted to his wife and children, he brutally murders his wife and four children including a six month old baby. Like his father, Theodore believes his actions to be a "sacred duty" from "divine command" (Brown, 2009: 158). Driven insane, he acts upon the prompting of the voices and murders his family in the pursuit of illusive faith. Clara's utterance, "the storm that tore up our happiness, and changed into dreariness and desert the blooming scene of our existence", reveals how religious combustion transforms their life into a nightmare (Brown, 2009: 5). In a subtle sense, Brown alludes to the impending and detrimental consequences of blind obedience to religion, Puritanism, murder, madness, ventriloquism, and regulated deception down to the last detail.

4. Dark versus Transcendental Light

Transcendentalism, American theological and philosophical thought of the early nineteenth century, attaches credence to the potential within each individual to achieve awareness and a heightened state of being through an introspective look at oneself. Laying weight on the essence of life, the inherent goodness of humanity, and nature, the transcendentalists believe that the purity of the individuals is fettered and corrupted by religious and political systems of society. Thus, they spread an effort to reverse conditions which prevent beings from perceiving their full potential. In spite of the innocence negatively tainted, they have faith in the power and divine spark within to transcend the tumult and estuation originating from the system.

The transcendentalists put emphasis on the innate beneficence of humans and the ascending spiritual values such as beauty, goodness, and truth in opposition to inescapable human depravity. Moreover, they esteem the Oversoul by proclaiming the inherent unity of God, nature, and humans. They center upon the divine light bestowed upon human soul by God. Divinity pervades all nature and each individual carries nature within oneself. Moreover, they believe that the evil will exist no more as the Oversoul is good. In his essay, "Nature," Ralph Waldo Emerson concentrates on the Oversoul as follows: "Standing on the bare ground, my head bathed by the blithe air, and uplifted into infinite space, all mean egotism vanishes. I become a transparent eye-ball. I am nothing. I see all. The currents of the Universal Being circulate through me; I am part or parcel of God" (1983: 10). In *Walden*, Thoreau also promotes Emerson's transcendentalist idea that God is found in nature; therefore, nature is sacred and each individual is able to reform oneself by attaining beauty, mental and spiritual clarity, and recuperating the corrupted innocence in civilized universe by means of nature as follows: "I went to the woods because I wished to live deliberately, to front only the essential facts of life, and see

if I could not learn what it had to teach, and not, when I came to die, discover that I had not lived” (1983: 135).

The prominent contributors of Transcendentalism such as Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Walt Whitman, and Margaret Fuller view nature and humans as inherently good. Conversely, the notable Gothic writers such as Edgar Allan Poe, Nathaniel Hawthorne, and Charles Brockden Brown believe that humans are imperfect and inclined to self-destruction and sin. The transcendentalists evaporate the sense of evil and liberate humans from sin via the Oversoul, self-reliance, the glorification of the individual, and the belief in the immanent goodness of humankind and the sanctity of nature. However, Gothic authors seem to underestimate “the perfectionist schemes of utopian transcendentalists”, thereby focusing on “the ambiguous discordant and chaotic aspects of human experience” (Ladd et al., 2010: 58). Striking a pessimistic attitude, they concentrate upon humans’ limited and questionable potential. Therefore, they urge upon the existence of evil buried deep inside the human soul via melancholy, guilt, sin, madness, and depressed human psyche in their works. As Stephanou (2019: 219) emphasizes, the gothic writers “unveil the dark life writhing behind the mask of spiritualism and theological mysticism in order to show mortality’s evil aspirations to divine will” whereas the transcendentalists try to “elevate spirituality and idealize materiality, thus reducing life to mysticism”. According to Gothic writers who are not “disposed to deny the reality of evil”, humans are not “simply oriented towards truth, beauty, and justice” and their hearts also “beat to the rhythms of illusion, cruelty, and power” (Ladd et al., 2010: 58).

Charles Brockden Brown depicts the innate wickedness of human beings, human tendency to evil, the psychological effects of guilt and sin, derangement in human psyche, and the turmoil within each individual’s mind as well as gothic motifs such as the desire for revenge, suicide, murder, betrayal, seduction, insanity, and the atmosphere beset by a sense of darkness, doom, persecution, and fear. He plays havoc with the optimistic transcendental view of the world as good and evil as virtually nonexistent. Accordingly, *Wieland* hallmarks Brown’s interest in ciphering out the self-destructive and macabre nature of human psyche. It is quite clearly preoccupied with the problems of morbid psychology and suffocating latent evil energies. As Manuel (1999: 102) states, the novel is not “a study in individual dementia, but a profound research in collective flaws, an allegory of the corruption of the faith in the virtues of its citizenry, a shocking discovery of inner disorder that mirrors outer turbulence and chaos, a disturbing mindscape of the errand.” Spontaneous combustion, psychological terror inflicted upon individuals, ill-used ventriloquism, murder, suicide, grief, and sorrow are evil forces pervading and taking root in fallen human nature in the novel.

In *Wieland*, the intrusion of evil stops the time, impedes nature, stuns the self-development, and gets the hope blurred, and stimulates the destructive energies that lurk inside. Carwin is, indeed, the great cause of evils which befall the Wieland family; therefore, he is regarded as the author of treason, destruction, all misery, peril, suffering, black conspiracy, and evil. Carwin brings death and sin into the garden of the Wieland. His impulsive use of ventriloquism manipulates the members of the family

dragging them into the grim path of insanity, murder, and suicide; therefore, he is seen as evil incarnate. Theodore who is under delusion, obeys Carwin’s evil so-called divine commandment to slaughter his family, and succumbs in his evil propensities reflects Brown’s skepticism about the faith in individual’s inherent goodness, the need of optimism, and the importance of self-reliance. Pleyel distrusts Clara’s fidelity and performs hysterical reactions because of Carwin’s intrigues. As for Clara, the memory of her father’s terrifying death, Theodore’s descent into insanity, and his murderous depravity erode her confidence in optimism. Thus, the sense of evil destabilizes her sense of order and disrupts her rational worldviews. As dark emissary, Carwin, assails her, her inclination to evil is clearly seen in the following utterance: “My heart was black enough to mediate the stabbing of a brother... my hands were sprinkled with his blood as he fell” (Brown, 2009: 208).

Although Clara accuses Carwin of bloody actions and her family catastrophe, Carwin tries to exonerate himself and says: “I am not this villain; I have slain no one; I have prompted none to slay; I have handled a tool of wonderful efficacy without malignant intentions, but without caution: ample will be the punishment of my temerity, if my conduct has contributed to this evil” (Brown, 2009: 181). Carwin puts the blame on his uncontrollable biloquism and represents himself as a victim that is unable to resist the desire to use his destructive talent: “A thousand times had I vowed never again to employ the dangerous talent which I possessed” (Brown, 2009: 183). In contrast to the innate goodness of humanity, Brown highlights the permanent existence of evil buried within human souls no matter how hard they attempt to repress wicked and malignant energies.

Evil genius Carwin’s intrusion and machinations shatter the equilibrium and harmony and Theodore, Pleyel, and Clara are seen as passive victims of his malignant forces. However, his ventriloquism actually unmasks the apparent idyllic family, animates the dormant evil within, and accelerates the certainty of evil because of characters’ diabolical tendencies. In contrast to their portrait as rational and scientifically oriented individuals, all react hysterically to ventriloquism arising from not only Carwin’s anarchic voice but also their own repressed animosities, demonic self, the natural depravity in being’s nature. Theodore’s transformation from an enlightened landlord into overwrought zealot and brutal massacre of family is actually his own tendency to evil lying underneath the idealistic veil of sense of self and identity. As Clara confesses in the end of the novel, the evil that Carwin’s machinations bring about “owed their existence to the errors of the sufferers” (Brown, 2009: 223).

5. Conclusion

In sum, *Wieland* evinces a critical approach toward the certitudes of reason, the destructive virtues of extreme religious sentiment, and the immanent goodness and perfectibility of humans by using gothic elements in reaction to Puritanism, the Enlightenment, Transcendentalist values and ideas. The study has illustrated that Charles Brockden Brown expostulates the virtues of reason, alludes to the detrimental consequences of blind obedience to religion, and depicts human propensity to evil and immanent goodness of humankind by

means of inexplicable events, mysterious voices, psychological terror, deception, insanity, ventriloquism, and murder.

References

- Bercovitch, S. (2012). *The American Jeremiad*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Bremer, F.C. (2009). *Puritanism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Brown, C.B. (2009). *Wieland and Memoirs of Carwin the Biloquist*. New York: Oxford University Press.
- Bruhm, S. (2014). The Ghost of the Counterfeit Child. In: C.L. Crow (Ed.), *A Companion to American Gothic* (p.367-375). New Jersey: Wiley and Sons.
- Davidson, C. (1986). *Revolution and the Word: The Rise of the Novel in America*. New York: Oxford University Press.
- Emerson, R.W. (1983). *Essays and Lectures, Nature; Addresses, and Lectures, Essays: First and Second Series, Representative Men, English Traits, The Conduct of Life*. New York: Literary Classics of United States.
- Foucault, M. (1980). The Eye of Power. In: C. Gordon (Ed.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings* (p.146-165). New York: Pantheon Books.
- Goldman, E. (1917). *The Hypocrisy of Puritanism*. (Erişim: 17.04.2019),http://www.lib.berkeley.edu/goldman/pdfs/EmmaGoldman_THEHYPOCRISYOFPURITANISM.pdf
- Kant, I. (1784). What is Enlightenment?. In: James Schmidt (Ed.), *What is Enlightenment?Eighteenth Century Answers and Twentieth Century Questions* (p.58-63). London: University of California Press.
- Kilgour, M. (1995). *The Rise of the Gothic Novel*. New York: Routledge.
- Ladd, A., Philips, J.R., & Meyers, K. (2010). *Romanticism and Transcendentalism:1800-1860*. United States: Chelsea House Publishing.
- Manuel, M. C. (1999). Charles Brockden Brown's *Wieland* or, Fiction as an Instrument of Salvation in Post-Revolutionary America. *Revista Alicantina de Estudios Ingles*, 12: 91-104.
- Oldridge, D. (1998). *Religion and Society in Early Stuart England*. Aldershot: Ashgate.
- Stephanou, A. (2019). *Inhuman Materiality in Gothic Media*. New York: Routledge.
- Smith, A.L. (2004). *American Gothic Fiction: An Introduction*. New York: Continuum.
- Thoreau, H. D. (1983). *Walden and Civil Disobedience*. USA: Penguin Books.
- Varma, D.P. (1966). *The Gothic Flame*. New York: Russell & Russell.

Araştırma Makalesi • Research Article

The South and The Grotesque: Flannery O'Connor's 'Twisted' Characters*

Güney ve Grotesk: Flannery O'Connor'ın 'Çarpık' Karakterleri

Abdullah Gökhan Tuğan^{a,**}, F. Gül Koçsoy^b

^a Öğr. Gör., Fırat Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, 23119, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5422-6369

^b Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, 23169, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7813-8961

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Eylül 2019
Düzeltilme tarihi: 09 Mart 2020
Kabul tarihi: 26 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Amerikan Güneyi
Grotesk
Wolfgang Kayser
Flannery O'Connor

ÖZ

Bu makalenin amacı Amerikan Güney'inin grotesk çağrışımlarını araştırmak, Wolfgang Kayser'in (1906-1960) tiplerini temelinde Flannery O'Connor'un (1925-1964) kısa öykülerindeki grotesk karakterleri incelemek ve buna bağlı olarak bu karakterlerin şiddet olgusuyla ilişkilerini ortaya koymaktır. Güney'in kendine özgü özellikleri çoğunlukla sürekli olarak grotesk vurgusu yapmasıyla bilinen güney yazınının her alanına nüfuz etmiştir. Önemli bir güneyli yazar olarak O'Connor da kendi edebiyatında grotesk karakterlere yer vermiştir. O'Connor'un karakterleri üç farklı şekilde grotesk özellik göstermektedirler; bedensel kusurluluk, düşünsel aykırılık ve davranışsal yozlaşma. Bu makalede, bahsi geçen üç grotesk kaynağı üç kısa öykü aracılığıyla incelenmektedir: "Parker's Back," "The Comforts of Home" ve "The Partridge Festival."

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 September 2019
Received in revised form 09 March 2020
Accepted 26 March 2020

Keywords:

American South
The Grotesque
Wolfgang Kayser
Flannery O'Connor

ABSTRACT

The objective of this article is to research the grotesque undertones of American South, investigate the grotesque characters in Flannery O'Connor's (1925-1964) short fiction based on Wolfgang Kayser's (1906-1960) typology and accordingly reveal their affinities with the phenomenon of violence. The distinctive qualities of the South infuse all aspects of southern literature that is mostly notable for its perennial emphasis upon the grotesque. As a significant southern writer, O'Connor also employs grotesque characters in her fiction. O'Connor's characters emanate grotesque singularities in three different manners; corporeal malformation, intellectual incongruity and behavioural degeneration. These three motives for the grotesque are analyzed through three short stories in this article: "Parker's Back," "The Comforts of Home" and "The Partridge Festival."

1. Introduction

Derived from the Italian *grotte*, meaning 'caves,' the term 'grotesque' denotes artistic amalgamations of humans, animals and/or vegetables. However, in a literary sense, the grotesque is the fictitious articulation of personal and social blemishes through unorthodox characterization and subtly-

constructed story lines. It is the narrative of what is unwonted, aberrant, absurd, unstable and unpleasant and "is an artistic style that audaciously rouses disgust and astonishment in the viewer or reader" (Mikics, 2007: 138).

Within the context of American literature, the South has always been of paramount significance. The singularity of the

* This article is produced from the M.A. thesis written by Abdullah Gökhan Tuğan, entitled "Wolfgang Kayser and Mikhail Bakhtin's Typology of the Grotesque: Flannery O'Connor's Selected Short Fiction" completed at Fırat University, Institute of Social Sciences, Department of Western Languages and Literatures, Program of English Language and Literature, supervised by Assoc. Prof. Dr. F. Gül Koçsoy in 2015, Elazığ-Turkey.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: agtugan@firat.edu.tr

region is predicated on the idiosyncratic disposition of its traditionalist and isolated people, effectuated by its vexatious history of slavery, the Civil War (1861-1865) and racism. The far-reaching consequences of these historical circumstances like the feeling of defeat, fear, anxiety, inferiority and poverty are almost palpable in the compelling vision of quite a lot of southern writers that are named as southern gothic writers by some critics who deem the region as a fertile ground for gothic possibilities: "The American South, with its legacy of profound social and economic problems, became a major focus and source of American literature in the twentieth century, and the principal region of American Gothic" (Crow, 2009: 124). These writers endeavour to unravel the precarious foundations of the regional identity through faithful representations of local colours, such as the employment of rural areas or plantations as the setting and isolated people haunted by obsessions, past events and psychological traumas as main characters. What individuates southern gothic writing as a distinctive form of local fiction is, predominantly, its consistent accentuation upon the grotesque, which comprises alienation, unexpected motives and occurrences, violence and crime.

Grotesque, as one of the significant features of the southern gothic genre, finds its most powerful examples in Flannery O'Connor's (1925-1964) short stories. O'Connor's characterization in her short fiction firmly hinges upon the grotesque possibilities of the South, for she aims to expose the frailties of human nature in the region. In her *Mystery and Manners*, she espouses the fact that self-evident discrepancies between the South and the North precipitate the experience of grotesque, since "anything that comes out of the South is going to be called grotesque by the Northern reader", which enunciates the fact that the grotesque is a relative conception; accordingly, the prevailing recognition that the South is grotesque is pre-eminently based on the northern perception (1984: 40). This avowal of O'Connor is in accord with Wolfgang Kayser (1906-1960), whose *The Grotesque in Art and Literature* underpins the categorization of O'Connor's characters in this study: "[T]he grotesque is experienced only in the act of reception. Yet it is entirely possible that things are regarded as grotesque even though structurally there is no reason for calling them so" (1963: 181). In his compendious research into the historical background of the grotesque's signification, Kayser analyses E. T. A. Hoffmann's works and discovers three categories of grotesque characters; the characters with grotesque demeanour, the idiosyncratic artists and the malevolent villains (105-106). On the basis of Kayser's typology, three different motives can be identified for the emanation of grotesque characters in O'Connor's stories; corporeal malformation, intellectual incongruities and behavioural degeneration. No matter what the conspicuous and predominant impetus for grotesque characterization is, it is nearly always supplemented with a spiritual flaw that haunts the character throughout her/his life and the imminent consequence of the grotesque is mostly violence.

2. Delusions of Redemption in "Parker's Back"

One of the bases of O'Connor's grotesque characterization is bodily disfigurements which can manifest themselves as congenital disabilities or infirmities or as self-inflicted physical deformities on the character's body. In each case, the bodily deformation is the essential concomitant of some spiritual susceptibility. The grotesque singularity that exudes

from bodily malformations can be epitomized by Parker in "Parker's Back" (1965).

Parker is a black man of twenty-eight, without a steady job, who sports multifarious tattoos that cover his whole body. Having been intrigued by a man that he encountered in a fair when he was a child, he alighted on the idea of having tattoos done on his body. The wide assortment of tattoos that he accommodates does not have a thematic coherence, since the figure is not important as long as it is multicoloured (O'Connor, 1990: 514). The grotesque nature of these tattoos emanates from such incoherence; as a matter of fact, Parker is consciously disrupting the harmony in his body so as to cope with his desultory cycle of life. Dismissing the fact that he has that fixation with tattoos, it is possible to propound that he leads an apathetic life; this is how the narrator bolsters the antinomy between Parker and his wife, Sarah Ruth Cates, who is an ardent fundamentalist. Sarah's strict adherence to a restrained way of life paves the way for a constant depreciation of Parker's tattoos as she thinks they are "no better than what a fool Indian would do. It's a heap of vanity" (515). The grotesque sensation built by Parker's tattoos is nothing more than an efficacious echo of the South's fragmented identity. Josephine Hendin delineates O'Connor's South as "a land where meaning flattens out, where there is no sense of continuity great enough to create a sense of history" (1970: 154). Parker is a typical southerner with grotesque overtones and the "mass of chaotic pictures" on his body demonstrates a certain sense of disintegration and incongruity, since the motley bundle of tattoos are in a state of complete disorder; there is no single thematic pattern that relates them to each other (Hendin, 1970: 154). A similar form of inconsistency is apparent in Parker's social relations, not least in his relationship with Sarah, which embodies a disconcerting sense of incoherence and dissension.

Parker's relationship with Sarah is not emblematic of what is expected from a conventional marriage, as Parker considers his marriage as a means to reach salvation (Gentry, 1986: 79). The fact that he resolves to have a Byzantine Christ engraved on his back is nothing more than a redemptive manoeuvre, since he thinks that she is going to be beguiled by the image. However, this spiritual entreaty is not underpinned by any corporeal compromise. Even the first portrayal of Sarah suggests Parker's physical repugnance for her; her pregnancy begets revulsion in Parker. He queries his marriage throughout the story, yet this aversion is not unilateral; Sarah seems to have a similar and strong feeling of dislike about Parker, particularly his tattoos: "Except in total darkness, she preferred Parker dressed and with his sleeves rolled down" (519). Suzanne Morrow Paulson construes this animosity and dissension between Parker and Sarah as a signifier of the ultimate dichotomy of O'Connor's story which is "body/spirit duality" (1988: 103). Parker is haunted by the feeling that he is not contented throughout his life and this state of mind predisposes him to pursue atonement through his marriage with Sarah. However, to his chagrin, the attempt to gain her wife's commendation with the Byzantine Christ on his back is forestalled by her fiery response: "Idolatry! Enflaming yourself with idols under every green tree! I can put up with lies and vanity but I don't want no idolator in this house!" (529). It is evident that the grotesque connotations of the story rest upon not only Parker's tattoos, but also the idiosyncratic relationship between him and Sarah. This intense encounter also instigates a moment of

violence, for Sarah batters Parker with the broom, which leaves him aghast and speechless.

Parker's quirky communication with Sarah unveils one of his personal perturbations, which is his distaste for hearing his own name. In one of their early interactions, Sarah demands to know what his name's initials signify. Being quite reluctant in answering this question, he finally assents to confide this exclusive information; O. E. stands for Obadiah Elihue. The religious implications of his names, meaning "worshiper of Jehovah" and "whose God is He" respectively, also substantiate Parker's above-mentioned search for atonement (Orvell, 1991: 169). However, he does not wish to unfold this spiritual struggle; that is why, when Sarah calls him with his initial names, he castigates her: "If you call me that aloud, I'll bust your head open" (517). In this way, his alienation from his 'self' is indubitably discernible in the uncanny way of repulsion he cultivates for his own name. For Parker, his name is no more an innocuous way of self-identification, but rather a sort of *unheimlich*, the German word for the uncanny, which means, for Freud, "that class of the terrifying which leads back to something long known to us, once very familiar" (1919: 1-2). This estrangement from his own individuality, the essence of which is the transmutation of the familiar into the uncanny, is another source of the grotesque for Parker. Kayser also affirms in his *The Grottesque in Art and Literature* that "THE GROTESQUE IS THE ESTRANGED WORLD" and accordingly, Parker's estrangement from his identity nurtures the sense of the grotesque both for himself and the narratee (184). The tattoo of the Byzantine Christ also engenders a similar experience for him; Ronald Schleifer elucidates this by suggesting that "Parker is both familiar and strange to himself with God's constant eyes literally upon him, and he is in a country in which he is both native and alien" (1993: 180). Rather than the ferocious beating given to him by Sarah, it is this grotesque confrontation between the familiar and the uncharted that makes him cry "like a baby" at the end of the story (530).

3. The Grotesque "Comforts of Home"

The intellectual characters in O'Connor's short stories also possess a grotesque potential as their outlooks on life is deplorably outlandish. The reason why these characters are considered intellectuals is that they come to the fore with their relatively higher level of education in a rural community that is marked for so-called philistinism. Their grotesque nature lies in their pronounced philosophy of life that is manifest in the way they keep the outside world at a distance with a flagrantly imperious demeanour. They hold themselves aloof from people in many instances. Another wellspring of grotesque for them is their psychological issues; they have an unsound fixation on the idea of home. With the absence of a father figure, the bond between these intellectuals and their mothers is vulnerable and unwholesome. Their precarious and unstable worlds are disturbed by an outsider in each case, whose primary function seems to overturn their ostensible integrity, the prominent example of which is her "The Comforts of Home" (1965).

In her "The Comforts of Home," O'Connor depicts an alienated intellectual, Thomas, who is marked for his disdainful and cavalier attitude towards the others. He is a history writer and single; he lives with his mother. The

'material' absence of his father who haunts Thomas only as an incorporeal voice in his mind and his convoluted relationship with his mother give rise to the desperate plight in the end; matricide. The main reason behind this predicament that Thomas is dragged down to is the unwilling reception of an outsider, Sarah Ham, into his home following the invitation of his mother that imposes her will upon him. The lack of a solid reason for the admission of Sarah in their home is bound to have unforeseen ramifications for Thomas. Sarah's grotesque characterization makes her an impeccable foil for Thomas, as she disintegrates the supposedly solid and thriving world of Thomas, leaving him deprived of "[a]ll the comforts of home" (392). All grotesque aspects of her existence, including her "physically crooked" appearance and her purported psychological anomalies, such as being a "[n]ymphomaniac" and "congenital liar", exacerbate the situation for Thomas, since he feels his home has been defiled (388, 385, 388). She is a social misfit who is "not insane enough for the asylum, not criminal enough for the jail, not stable enough for society" and for this very reason, Thomas's mother cherishes the prospect of providing an accommodation for her (388). Unlike his mother's ostensibly philanthropic attitude which seems to be a mere pretension in view of her constant references to Sarah's decadence, Thomas eschews her company with haughty disdain, since he thinks she is "the very stuff of corruption" (390). However, Thomas's strong aversion does not perturb her in the least, but rather enchants her; she savours Thomas's growing antipathy towards her. All the same, Thomas's perpetual altercations with Sarah serve to expose his malfunctioned attachment to his mother.

The most crucial aspect of Thomas's grotesque temperaments lies in the family dynamics that permeate all levels of his identity. His late father is conspicuous by his absence, since Thomas is tormented by his voice until the very end while his relationship with his mother has oedipal overtones. His father was cold and domineering and the memory of him functions as a reference point for the feeling of impotence Thomas has when he tries to supervise his mother. The moment Sarah is received as a guest into his home, his father starts to talk to him, adjuring him to bring his mother into line, which can be interpreted as a resonant return of the repressed: "Numbskull, the old man said, put your foot down now. Show her who's boss before she shows you" (392). The peremptory tone of his father's fanciful voice haunts him throughout the narrative and his vacuous willingness to obey his mandates precipitates the eventual catastrophe for his family. It is his voice that orders Thomas to put the gun into Sarah's handbag and even to shoot at Sarah, yet Thomas ends up killing his own mother. The eventual frame of mind and psychology that he attains borders on hysteria, which corresponds to E. T. A. Hoffmann's "eccentric artists" that "are threatened by insanity" (Kayser, 1963: 105-106). The grotesque nature of this tragedy is not merely about the supernatural and gothic connotations of his overbearing father, but also about his engrossing compliance to his instructions. As a vocal incarnation of his unconscious, his visionary experiences suggest an oedipal undercurrent towards his mother. His dysfunctional commitment to her sets the scene for their fatal confrontation in the end. This debilitated commitment is disrupted with the advent of Sarah, which has an immense significance for Thomas, as it means that his position as the sole possessor of his mother's affection is now challenged by an outsider:

In this story, part of that complexity derives from the fact that Thomas's possessiveness at some level suggest an Oedipal conflict-an attachment to the parent and an inability to expand the horizons of one's love. Whereas his mother would share her home, Thomas can only declare possessively that it is, as he puts it, "mine" (CS, 394). He conflates "home" and "mother" subconsciously. In other words, when he is "overcome by rage" (CS, 383) at the idea of having to share his mother's love, he sees the girl as a rival he cannot tolerate, rather than as another human being of the opposite sex he might love (Paulson, 1988: 32).

This is the main reason why Thomas's discernible unease about the fact that he now has to contend for the love of his mother deteriorates into an outrageous domestic violence. The unconscious anxiety over the possible loss of his mother turns him into a vicious matricide; despite the fact that it is not his mother, but Sarah, that he has aimed at, his unconscious perturbation blocks his vision and he shoots his mother. The most salient aspect of Thomas's identity is his role as his mother's son. For this reason, Sarah Gordon's description of Thomas as one of O'Connor's "adult children" who "seek retaliation against the parent figure and some measure of power over their own lives" is considerably compelling (2000: 228).

The connotation of 'home' engenders the same experience of 'the uncanny' for Thomas as his name and the tattoo of the Byzantine Christ do for Parker: "Ironically titled, 'The Comforts of Home' is a perfect example of the Gothic uncanny, the snug refuge revealing itself as a place of crazy horror" (Crow, 2009: 132). The fact that Crow denominates Thomas's experience as 'Gothic uncanny' is worthy of consideration, since the gothic genre is spatial by its very nature, thus employing indoor spaces such as houses, mansions and castles as the setting. Thomas regards the house in which he resides as his sanctum that nestles him and his mother from the outer world and Sarah's unwelcome presence in it is a sacrilegious attack on his domestic integrity: "His home was to him home, workshop, church, as personal as the shell of a turtle and as necessary. He could not believe that it could be violated in this way" (395). The arrival of Sarah is the onset of his tragic estrangement from his home as he is terrified at the thought of any prospective domestic dislocation, which turns him into an outsider in his own abode. The embracing idea of home becomes a trap for his very existence. As he associates the idea of home with his own mother, the same process of alienation also transpires in the affinity between them, since "the invading Sarah causes his estrangement from his mother" (Morton, 1980: 76). This association between the house and the mother also has gothic implications: "In Female Gothic narratives, houses and mansions function figuratively as maternal spaces. . ." (Rubenstein, 1996: 320). In this way, the conversion of the familiar domestic space that subconsciously correlates with motherly qualities, as has also been suggested by Suzanne Morrow Paulson, into the uncanny embodies a substantial undertone of the grotesque for Thomas (32).

4. The Grotesque of the 'Mock Court': "The Partridge Festival"

In addition to physical disfigurements and intellectual aloofness, another wellspring of the grotesque in O'Connor's short fiction is decadence on behavioural level. Such behavioural debasement may sometimes be palpable in the form of racial chauvinism through which O'Connor explores the phenomena of racism and slavery that are indelibly imprinted on the southern consciousness as a consequence of the historical conditions. In a similar manner, as a Roman Catholic that lives in the South where the majority of the population is Protestant, she exposes the ubiquitous religious bigotry, pretences and fanaticism. The nefarious outsiders that impair the domestic peace in her short stories, such as Sarah Ham of "The Comforts of Home," can also be discussed within this category. By means of such characters that are individuated as depraved and irredeemable, she pores over the phenomenon of physical and emotional violence as an integral part of the southern society. Most of her characters with such demeanour are cynical and misanthropic. They are the interlopers of the society and whether their degeneracy is the reason behind or the consequence of this isolation is equivocal.

In "The Partridge Festival" (1961), O'Connor's grotesque insight concentrates on Singleton, who was sent to a mental hospital after shooting six people during the Partridge Festival. The great-grandson of the Festival's founder, Calhoun is a writer and returns to his hometown to investigate this horrendous incident. He and Mary Elizabeth resolve to visit Singleton in the mental hospital, as both of them presume him to be blameless and they believe that his ostracism is the consequence of the society's culpable failure to assume responsibility: "He was the scapegoat. While Partridge flings itself about selecting Miss Partridge Azalea, Singleton suffers at Quincy. He expiates. . ." (435). Their strong conviction that Singleton is irreproachable is closely related to the event that paved the way for Singleton's offence. Prior to the inauguration of the festival, Singleton was heard by a mock court since he had not purchased an Azalea Festival Badge and was sardonically incarcerated into an outdoor toilet; he thereupon perpetrated the crime (422). For this reason, for Calhoun and Mary Elizabeth, the real culprit is the society itself: "but this whole place is false and rotten to the core. [. . .] They prostitute azaleas!" (434). As a matter of fact, Mary Elizabeth sanctifies Singleton; he is "[a] Christ-figure" for her (435).

The mood of buoyancy pervades the first section of the narrative, for they are thoroughly convinced that Singleton is the innocent victim of social excommunication. However, they cannot desist from feeling disgruntled when they encounter Singleton in the mental hospital: Raving and charging at Mary Elizabeth, he behaves dementedly and hysterically, which makes them think that he is no more than a psychotic patient: "Singleton, an insane comic figure in 'The Partridge Festival,' is intended to be exactly the opposite-crazy and lecherous and pointing toward the demonic" (Hawkes, 1962: 405-406). Singleton's grotesque temperament is essentially determined by lunacy and hysteria that are ubiquitous sources of the grotesque in fiction: "The encounter with madness is one of the basic experiences of the grotesque which life forces upon us" (Kaysner, 1963: 184). The Christ figure they have fantasized about meeting all

along turns into a grotesque anti-Christ. Their high ideals are grotesquely deformed to the extent that they feel utterly disillusioned at that moment:

It is through Singleton's behavior and speech after Calhoun and Mary Elizabeth arrive at the hospital that O'Connor makes her intention clear. They expect Mish-kin, all suffering and innocence; what appears is frenzied lust. Singleton's association with the Devil is suggested through comically evoked disorder in a scene dominated by unbalance. His eyes are mismatched; he wears a black, movie gunman's hat in contrast to his white hospital gown; he enters the room suspended between two husky attendants, the frenetic activity of his spidery shape emphasized by their contrasting stolidity. His first words are curses and his first gestures lustful advances. [. . .] Within the comic framework, O'Connor draws a picture not of the innocent scapegoat but evil displaying itself as madness (Lindroth, 1984: 54).

The fact that Singleton appears to be the incarnation of the Devil leaves them speechless and they experience a moment of uncanny estrangement. Gentry states that “[a] festival, according to Bakhtin an institutionalized use of the grotesque, is here idealized and trivialized. . .” (70). This can be confirmed based on all the constituents of Singleton’s case; the court that tries him is a mock court; the place where he is imprisoned is a privy; he is the grotesque, transformed and infernal anti-Christ.

5. Conclusion

In his lengthy discussion on the historical evolution of the grotesque, Kayser postulates that the sublime is semantically antithetical to the grotesque, since “just as the sublime (in contrast with the beautiful) guides our view toward a loftier, supernatural world, the ridiculously distorted and monstrously horrible ingredients of the grotesque point to an inhuman, nocturnal, and abysmal realm” (58). In this sense, O’Connor’s fictional fancies dissipate the sublimity of human experience and contrive the grotesque in a remarkable way; such distortions and fright that are to be considered grotesque find their expressions extensively in O’Connor’s arresting characterization. Grotesque singularities of her characters become evident on physical, intellectual or behavioural modalities. In “Parker’s Back,” she manifests the inherent conjunction between physical deformation and spiritual vulnerability. In “The Comforts of Home,” she exposes the arbitrariness of her unsettling storylines that frequently introduce a precarious confrontation between an inexperienced southerner, an intellectual recluse in this case, and a threatening evil outsider in an unexpected way. In “The Partridge Festival”, she portrays the grotesque disposition of a miscreant in a manner to demonstrate the fine line between being a victim and being a culprit. In all three of these stories, the grotesque is accompanied by physical and / or emotional violence. However, no matter what the conspicuous source of the grotesque is, its primary function is to accentuate the terror and anxiety that haunt the southern consciousness as a consequence of some historical episodes.

References

- Crow, C. L. (2009). *American Gothic*. Cardiff: University of Wales Press.
- Freud, S. (1919). *The Uncanny*. (accessed: 12 June 2019), <https://web.mit.edu/allanmc/www/freud1.pdf>
- Gentry, M. B. (1986). *Flannery O'Connor's Religion of the Grotesque*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Gordon, S. (2000). *Flannery O'Connor: The Obedient Imagination*. Athens: The University of Georgia Press.
- Hawkes, J. (1962). Flannery O'Connor's Devil. *The Sewanee Review*, 70(3), 395-407. (accessed: 12 June 2019), <https://www.jstor.org/stable/27540793>
- Hendin, J. (1970). *The World of Flannery O'Connor*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kayser, W. (1963). *The Grotesque in Art and Literature*. Ulrich Weisstein (Trans.). New York: McGraw-Hill Book Company.
- Lindroth, J. R. (1984). A Consistency of Voice and Vision: O'Connor as Self-Critic. *Religion & Literature*, 16(2), 43-59. (accessed: 12 June 2019), <https://www.jstor.org/stable/40059245>
- Mikics, D. (2007). *A New Handbook of Literary Terms*. New Haven: Yale University Press.
- Morton, M. L. (1980). *With Ground Teeth: A Study of Flannery O'Connor's Women*. Ph.D. Diss. LSU Historical Dissertations and Theses. 3531. (accessed: 12 June 2019), https://digitalcommons.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4530&context=gradschool_disstheses
- O'Connor, F. (1984). *Mystery and Manners*. Sally and Robert Fitzgerald (Ed.). London: Faber and Faber.
- O'Connor, F. (1990). *The Complete Stories of Flannery O'Connor*. London: Faber and Faber.
- Orvell, M. (1991). *Flannery O'Connor: An Introduction*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Paulson, S. M. (1988). *Flannery O'Connor: A Study of the Short Fiction*. Boston: Twayne Publishers.
- Rubenstein, R. (1996). House Mothers and Haunted Daughters: Shirley Jackson and Female Gothic. *Tulsa Studies in Women's Literature*, 15(2), 309-331. (accessed: 12 June 2019), <https://www.jstor.org/stable/464139>
- Schleifer, R. (1993). Rural Gothic: The Sublime Rhetoric of Flannery O'Connor. In: David Mogen, Scott P. Sanders, and Joanne B. Karpinski (Ed.), *Frontier Gothic: Terror and Wonder at the Frontier in American Literature* (p. 175-86). London: Associated University Presses.

Araştırma Makalesi • Research Article

Otantik Liderliğin Çalışan Performansına Etkisinde Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü: Kamu Kurumunda Bir Alan Çalışması*

The Mediating Role Of Psychological Capital On Employee Performance Of Authentic Leadership : A field Study On Public Organizations

Tuğba Dikbaş^{a,**}, Tuba Büyükbeşe^b

^a Bilim Uzmanı., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 27900, Gaziantep /Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0966-2353

^b Doç.Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 27900, Gaziantep/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4174-9870

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 21 Mart 2020

Kabul tarihi: 02 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Otantik Liderlik

Çalışan Performansı

Psikolojik Sermaye.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 12 November 2019

Received in revised form 21 March 2020

Accepted 02 April 2020

Keywords:

Authentic Leadership

Employee Performance

Psychological Capital

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, otantik liderliğin çalışan performansına etkisinde psikolojik sermayenin aracılık rolünü belirlemektir. Araştırma Kayseri ve Nevşehir İŞKUR bünyesinde çalışan 265 çalışanla yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anketin geçerliliği için Keşfedici ve Doğrulamalı Faktör analizleri yapılmış; güvenilirliği için ise Cronbachs Alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Verilerin analizinde yüzdelik dağılımlar, T-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, Tukey Testi, Korelasyon Analizi, Hiyerarşik Regresyon Analizi ve Sobel Testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, otantik liderliğin çalışan performansına etkisinde psikolojik sermayenin aracı rolünün olduğu bulunmuştur. Psikolojik sermayenin hem otantik davranışlarla ilişkili olduğu ve bu davranışları artırdığı hem de çalışanların performansına etki ederek performanslarını artırdığı saptanmıştır.

ABSTRACT

Aim of this research is to determine role of psychological capital as a mediator on the effect between authentic leadership and employee performance. The research was conducted with 265 people who is working in ISKUR in Kayseri and Nevsehir province. In the research, a questionnaire was used as a data collection tool. Exploratory and Confirmatory Factor Analysis was conducted for the validity of the questionnaire and Cronbachs-Alpha internal consistency coefficients were calculated for the reliability. In the analysis of the data, percentage distributions, T Test, One Way Anova Test, Tukey Test, Correlation Test, Hierarchical Regression Test and Sobel Test were used. As a result of the research, it was found that psychological capital had a mediating role in the relationship between authentic leadership and employee performance. It was determined that psychological capital was both related to authentic behavior and employee performance; enhanced authentic behavior and increased performance of employees.

1. Giriş

Ekonomik rekabet ortamı içerisinde işletmeleri diğerlerinden ayıran hususların başında liderlik ve liderlik yaklaşımları gelmektedir. 1980’li yıllarda söz edilmeye başlanan liderlik yaklaşımları entelektüel sermaye olarak insan kaynağının etkili ve verimli bir biçimde

değerlendirilmesine dayanmaktadır. Otantik liderlik yaklaşımı da çalışanların performanslarının artırılması ve bu doğrultuda hem çalışanların hem de işletmelerin doyum sağlamalarına yardımcı olunmasını amaçlamaktadır.

Otantik liderlik tüm çalışanlara ulaşmayı ve onlara hizmet götürmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda, yöneticilerin

*Bu çalışma Tuğba Dikbaş’ın 2019 yılında, Doç. Dr. Tuba Büyükbeşe danışmanlığında Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı’nda yürüttüğü “Otantik Liderliğin Çalışan Performansına Etkisinde Psikolojik Sermayenin Aracılık Rolü” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: tugba.dikbas@std.hku.edu.tr

eğitimsel ve gelişimsel anlamda yetişmeleri ve kendilerini geliştirmelerini hedeflemektedir. Bu sebeple, otantik liderliğin işletmelerde uygulanması faaliyetlerin etkili ve verimli biçimde yapılmasını kolaylaştıran unsurların başında gelmektedir. Hem özel işletmelerde hem de kamu kuruluşlarında yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının çalışanların performansı üzerindeki etkileri ve çalışanların psikolojik sermayelerinin belirlenmesi çalışanlara ve işletmelere yol göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Aynı zamanda, çalışanların psikolojik sermayeleri ve bunların performansları üzerindeki etkisi de örgütlerin işleyiş, etkinlik ve verimliliklerine katkı sağlamaktadır.

Bu bakımdan bu araştırmanın amacı, çalışanların performansları ile liderlerinin otantik liderlikleri arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracı rolünün belirlenmesidir. Araştırmanın diğer amacı da çalışanların sosyo-demografik özelliklerine göre performansları, liderlerine ilişkin otantik liderlik algıları ve psikolojik sermayelerinin değişip değişmediğinin incelenmesidir. Otantik liderliğin çalışan performansına etkisinde psikolojik sermaye unsurunun aracılık rolüne yer veren fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırma literatüre katkı sağlayacaktır.

2. Alanyazın Taraması

Çalışmanın bu bölümünde çalışmaya konu olan otantik liderlik, performans kavramı, psikolojik sermaye, otantik liderlik çalışan performansı ilişkisi, otantik liderlik psikolojik sermaye ilişkisi ve psikolojik sermaye çalışan performansı ilişkisi kavramlarına yönelik alanyazın taraması verilmiştir. Bu kısmı araştırmanın amacı, yöntemi, bulguları, sonucu, tartışması ve önerileri izlemektedir.

2.1. Otantik Liderlik

Günümüzde işletmeler önemli bir kaynak olan insan kaynağına daha fazla önem vermeye başlamışlardır. İnsana verilen değer artmasıyla birlikte, bireyin pozitif taraflarını vurgulayan, öne çıkaran, pozitif psikolojinin temellerini oluşturan yaklaşımlar hız kazanmaya başlamıştır. Bu anlamda, pozitif psikolojinin alanına giren çalışmalarda, liderlik yaklaşımları vurgulanmıştır. Liderlik yaklaşımlarından biri de otantik liderliktir. Bu liderlik, işletmelerin ihtiyaç duyduklarını yerine getiren pozitif psikolojiyi temel alan ve liderlerin pozitif, şeffaf özelliklerini ele alan ve etik davranışları vurgulayan yaklaşımdır. Otantik liderlik davranışlarının kuruluşlara katkı sağlaması sebebiyle ve insan kaynağı alanına yatırımları artırma amacı taşıması sebebiyle önemi gün geçtikçe artmaktadır (Erkutlu, 2014; Özdemir, 2017). Otantik liderlik, temel değerler ve duyguları barındıran liderliktir. Kurumları daha iyi işler hale getirmek, yeniden yapılandırmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve toplum için yararlı işler ortaya koymasını sağlamaya çalışan liderliktir. Otantik liderler çalışanların kendini yetiştirmesi için çaba gösteren ve onların öğrenmelerini artıran liderlerdir (George, 2003; Kernis, 2003; Neider ve Schriesheim, 2011). Başka bir tanıma göre otantik liderlik, araştırmalarda yeni bir alan olarak ortaya çıkan, gelişimsel liderliği açıklayan, çalışanların hizmet verdiği kitleye ilişkin daha iyi çalışmalar ortaya koymasını amaçlayan, dürüst, samimi ve etik olarak uygun davranışlar sergileyen liderlik çeşididir (Walumbwa vd., 2008; Northouse, 2013; Onorato ve

Jishan, 2014). Otantik liderlik pozitif psikolojiyi temel alan kurumsal anlamda olumlu davranışlar ve etik kültür oluşturmaya hedefleyen liderliktir (Gatling, 2014).

Otantik liderlik, pozitif psikoloji ve pozitif örgütsel davranış kavramları ile yakından ilişkilidir. Bu liderlik türü, pozitif örgütsel davranış kavramları olan öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılıkla yakın anlamdadır. Bu konudaki diğer önemli durum da bu kavramların aynı zamanda psikolojik sermayenin bileşenleri olmasıdır. Otantik liderlik kavramı olumlu liderlik faktörü ile organizasyonların kapasitesini bir araya getiren bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Otantik liderlik süreci lider ve onu takip edenler arasında olumlu ilişkiler geliştirilmesini sağlayan ve karşılıklı etkileşimde öz bilinç ve öz disiplinin sağlanmasında ve bu kapsamda olumlu yönde bireysel değişim sağlanmasında önemlidir (Luthans ve Avolio, 2003: 243).

2.2. Performans Kavramı

Performans, bireyin herhangi bir görevi başarma isteğini göstermektedir. Bireyin ortaya koyduğu işte en iyi dereceyi tanımlamaktadır. İş, görev ve çalışmada gösterilen başarı olarak nitelendirilmektedir (TDK, 2018). Performans belirleme işletmelerde karşılaşılan bir durumdur. İş performansı belli bir zaman süreci sonunda ortaya konan somut çıktılardır. İşletmenin belirlediği hedeflere ulaşması ve bunun için ortaya konan gayretlerin değerlendirilmesi olarak da açıklanabilir (Yavuz, 2018: 17). Bu yönüyle performans işletmeler için önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır.

Çalışan performansı, bireye özgü bir değişkendir; kişinin yapmış olduğu çalışmaları kapsamaktadır (Çöl, 2008). Çalışan performansı, çalışanın kendi ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla bir işletmede görev ve sorumluluklar üstlenmesi sonucunda, beklentilerini elde etmek için zaman ve emek harcamasıdır. Çalışan performansı, çalışanın bilgisi, eğitim düzeyi, işe dair tutumları, psikolojik ve fiziksel özellikleri, yetenekleri ve iş sürecine dâhil olma isteğinin bir bileşimi olarak tanımlanmaktadır (Yavuz, 2018).

İşletmelerde performans genellikle insan kaynakları birimi tarafından oluşturulmuş olan değerlendirme araçları ile değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme sürecinde, çalışanların nasıl çalıştıkları ve ne ortaya koyduklarına ilişkin geribildirim alınmaktadır. Buna ek olarak, nesnel ve akılcı ücret durumu, terfi durumu, yer ve bölüm değişimi ya da eğitimlerle ilgili kararlar alınmaktadır. Kurumsal anlamda verilen bu kararları destekleyecek ve çalışanların performanslarını artıracak geribildirimler de önem kazanmaktadır (Bilgin, 2003; Gürüz ve Gürel, 2009). Performans değerlendirme sistemlerinde, çalışanların belli periyotlarda durumlarını görmek ve geleceğe ilişkin potansiyellerini yordamak amaçlanmaktadır. Değerlendirmenin yanlış ölçütlere göre yapıldığı durumlarda, çalışanın motivasyon ve ödül gibi durumlarına yönelik bir tahmin yapılamayacaktır. Çalışana yönelik haksız bir şekilde yapılan değerlendirme sonucunda, çalışanın performansı düşülebilmekte ve bu durum da onun işten ayrılma niyetinin fazlaşmasına yol açabilmektedir (Robbins ve Judge, 2012). Bu bağlamda, performans değerlendirmenin neye göre ve hangi kıstaslara göre yapıldığı önem kazanmaktadır. Bu durumun çalışanın iş

tatminini ve performansını etkileyebildiğini söylemek mümkündür.

İşletmeler için önemli bir konu olan çalışan performansı, çalışanın verimliliği ile ilişkilidir. Çalışanın görevini yerine getirme düzeyidir. Çalışanın ücret mukabilinde gösterdiği çaba ile açıklanabilir. Başka bir tanımlama ile çalışanın işe ilişkin verimlilik düzeyidir. Özgen ve diğerleri (2001)'ne göre, belirli bir zaman içerisinde çalışanın üzerinde düşen işleri yapması ile elde ettiği çıktılardır. Elde edilen bu çıktılar işletmelerin hedefini karşılıyorsa ya da işletme hedefleri ile uyumlu ise çalışanın performansı olumlu olarak değerlendirilmekte; işletme hedef ve beklentileri ile örtüşmüyorsa çalışanın performansı olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Çalışanların performansı; bireysel, örgütsel, ekip, sistemsel ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir.

Bireysel Faktörler: Çalışan performansını etkileyen bireysel faktörler, çalışanın sahip olduğu bilgi, beceri, yetenek, fiziksel ve psikolojik özelliklerini içermektedir. Bunun yanında, çalışanın stres ve motivasyon kaynaklarını da içerisinde barındırmaktadır. Yani, bu faktörler çalışanın bireysel durum ve yapısı ile ilişkilidir. Çalışanın sahip olduğu temel beceriler, inanç ve değerler de bunun bir parçasıdır (Morillo, 1990).

Örgütsel Faktörler: Örgütün sahip olduğu etik ve ahlaki unsurlar da çalışanın performansını şekillendirmektedir. Kurumlarda etik açıdan yaşanan sıkıntılar çalışan performansını düşürmekte ve işten ayrılma isteğine yol açabilmektedir. Buna ek olarak, örgütlerdeki denetim ve kontrol mekanizmaları da çalışan performansında önemli rol oynamaktadır. Çok sıkı ve katı bir disiplinin olduğu iş ortamları çalışanın performansında düşüklüğe ve tükenmişliğe yol açacaktır. Aynı şekilde, çok serbest olan bir iş ortamında da çalışanın roller ve görevlerinde karmaşıklık görülecek ve bu durumda onun performansını etkileyecektir (Denison ve Spreitzer, 1991). Çalışanların örgütsel hedefe ulaşmaları noktasında bireysel performanslarının ötesinde örgütsel unsurların da yer aldığı söylenebilir.

Ekip Faktörü: Çalışan performansına bireysel ve örgütsel faktörlerin yanı sıra ekip faktörü de etkide bulunmaktadır. İyi bir ekip ruhunun olması ve ekip üyeleri arasındaki destek çalışanın moral, motivasyon ve performansına katkıda bulunmaktadır. İyi bir çalışma ortamına sahip çalışanların performanslarının olumlu olarak arttığı vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2012: 319).

Sistemsel Faktörler: Çalışan performansına etkide bulunan sistemsel faktörler örgütlerin işleyiş biçimleri, uyguladıkları yöntemler ve yararlandıkları araçlar gibi birtakım teknik kısımları kapsamaktadır. Bu teknik faktörler olumsuz koşullara sebep olduğunda çalışan performansı ve motivasyonu bunlardan etkilenmektedir (Öztürk, 2009: 7).

Çevresel Faktörler: Çalışanın kişisel özellikleri ve çalıştığı yer dışında birtakım toplumsal olgular çalışan performansını etkilemektedir. Toplumsal, sosyal ve ekonomik değişimler ve bunların sonuçları çalışanın verimliliğini düşürmekte ve performansında kayba yol açmaktadır. Bunun dışında, yasal mevzuat ve düzenlemeler de çalışan performansına etki eden çevresel faktörler içerisinde değerlendirilmektedir (Öztürk, 2009: 7; Yılmaz, 2012: 319).

2.3. Psikolojik Sermaye

Psikolojik sermaye kavramı, işteki verimliliği ve çalışan performansını artırma konusunda iş çevrelerinin odak noktası haline gelmiştir. Pozitif psikolojik sermaye, bir bireyin psikolojik anlamda olumlu yöndeki gelişmesini ifade etmektedir. Bireylerin bu şekilde gelişmesi ile birlikte zor görünen görevleri üstlenerek, bu görevleri başarıyla yerine getirebilmek amacıyla gerekli olan emeği gösterebilmesini vurgulamaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için de bireyin öz yeterliliğe sahip olmasını, mevcut durumda ve gelecekte başarı yakalama konusunda olumlu düşünmesini, başarılı olabilmek açısından amaçları kapsamında emek harcamasını ve gerekli olduğunda amacına giden yöntemleri tekrardan değerlendirebilmesini, sorunlar ve zorluklar karşısında bile başarıyı yakalamak amacıyla toparlanması ve devam edebilmesi gibi özelliklere sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir (Luthans vd., 2007b: 3).

Psikolojik sermaye insanın sahip olduğu duygusal güçleri vurgulamaktadır. Dört temel vurgusu vardır. Birincisi, zor görevleri yerine getirebilmek için çaba harcama ve sorumluluk almayı ifade etmektedir. İkincisi, şu anda ve gelecekte başarılı olma konusunda iyimser olmayı vurgulamaktadır. Üçüncüsü, belirlenen hedeflere yönelik olarak gayret göstermek ve bunun için yeni yöntemler bulmayı açıklamaktadır. Son olarak, sorunlar ve zorluklar karşısında dayanıklı olmayı vurgulamaktadır (Luthans vd., 2007b: 3). Bu dört unsurun bir araya gelmesiyle psikolojik sermaye kavramı oluşmaktadır.

Psikolojik sermayenin işletmelerde iyi bir şekilde kullanılmasıyla çalışanların işe ilişkin devamsızlıkları azalmakta, örgütsel bağlılıkları artmakta, pozitif duyguları ve örgütsel davranışları gelişme göstermektedir. Bunun yanında, çalışan performansı da olumlu yönde etkilenmektedir. Çalışanların uygun olmayan kaba ve nezaketsiz davranışları azalma eğiliminde olmaktadır. Psikolojik sermayenin iyi kullanılması işten ayrılma niyeti üzerinde de olumlu etkiye sahip olmaktadır. Ayrıca çalışanların gayretleri, performansları üretkenlikleri ve örgütsel çıktıları olumlu olarak etkilenmekte ve iyi bir duruma gelmektedir (Savur, 2013: 32; Ersin, 2018: 28).

2.4. Otantik Liderlik Çalışan Performansı İlişkisi

Otantik liderler ekip çalışması oluşturmada ve çalışanların verimliliğinin artmasında pay sahibidir. Karakteristik özellikleri düzgün, şeffaf ve saygılı olan otantik lider çalışanlara ilham sağlamaktadır. Bu olumlu değerlerin paylaşılması çalışanlara güven kazandırmaktadır. Aynı şekilde otantik liderler işletmelere rekabet açısından avantaj sağlarlar ve dış çevreye karşı güçlü bir duruş sergilerler. Bu bağlamda, otantik liderlik çalışan performansı ile yakından ilişkilidir. Otantik liderler çalışanların performanslarını artırarak işletmelerin sürekliliği ve verimliliğine katkı sağlarlar. Ortak amaç ve hedefler doğrultusunda başarılı olmaları için çalışanları teşvik ederler (Murray, 2016: 79). Otantik liderler çalışanların yeteneklerini belirlemede ve onların yeteneklerine göre yönlendirilmesinde önemli görevler üstlenmektedir. Çalışanların gelecekteki hedeflerine ulaşmalarında yardımcı olmaktadır. Çalışanların hedeflerine güvende olduğu durumları analiz ederek organizasyonların güçlenmesine katkı sunarlar (Aslan, 2017: 35). Değişiminin olduğu olaylar ve durumlarda

çalışanları güdülemek ve örgüt kültürü oluşturabilmek oldukça önemlidir. Bunun için yetenekli ve değişimi yönetebilecek liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, otantik liderler değişimi iyi bir biçimde idrak ederek bunu çalışanlarına aktarırlar (İnce vd., 2004: 439). Otantik liderler iyi birer dinleyicidirler. Çalışanlar dinlendiği takdirde kendine ve işine önem vermektedirler. Ayrıca dinlendiklerinde kendilerini rahat ve huzurlu bir ortamda algılamaktadırlar. Otantik liderler çalışanların isteklerine hassas olduklarından ve onları dinlediklerinden dolayı çalışanların moral, motivasyon ve performansları artmaktadır (Aslan, 2017: 46).

Otantik liderler çalışanlara çevresel etkenleri ve değişimleri iyi sunmaları halinde çalışanların performansları artmaktadır (Aslan, 2017: 38). Çalışanların değişime ayak uydurmaları, otantik liderin dış çevreyi kavraması ve bunları çalışanlarına aktarması ile yakından ilişkilidir. Otantik liderler hizmet verdikleri kitle ile çalışanları bir araya getirmeye ve çalışanlar hakkında onlardan geribildirim almaya çalışırlar. Bu geri bildirimler çalışanların hizmet vermede yardımsever olmalarını, işlerini düzgün yapmalarını ve iyi bir performans göstermelerini sağlamaktadır (Murray, 2016: 88).

2.5. Otantik Liderlik Psikolojik Sermaye İlişkisi

Otantik liderlik ile psikolojik sermaye arasındaki ilişkide ikisinin de ortak noktası olan pozitif psikoloji üzerinde durmak gerekir. Pozitif psikoloji hem otantik liderlik davranışlarını hem de psikolojik sermayeyi içeren çatı bir kavram olarak düşünülebilir. Pozitif psikolojinin gelişimiyle organizasyonlarda çalışanlara, liderlere ve onların ortaya koydukları katkıya odaklanılmaya başlanmıştır. Pozitif psikoloji işletmelerde insan kaynağı üzerine yatırım yapma ve küresel anlamda rekabet etme gücüne ulaşma anlamı taşımaktadır. Kurumlarda çalışan personelin kişisel ve ruhsal gelişimi ve istenilen hedeflere ulaşma pozitif psikolojinin amacını oluşturmaktadır (Wang vd., 2014: 2). Ulusal ve uluslararası literatürde otantik liderlik ile psikolojik sermaye ilişkisini ve otantik liderliğin psikolojik sermaye üzerine etkisini ele alan farklı alanlarda gerçekleştirilen birçok araştırma yer almaktadır (Walumbwa vd., 2011; Akgündüz, 2012; Peterson vd., 2012; Keser, 2013; Savur, 2013; Wang vd., 2014; Hırlak, 2015). Otantik liderler, zor durumlarla ve koşullarla karşılaştığında bile, gerçekçi ve umutlu kalabilmekte, bunu geleceğe yönelik düşünme süreçlerinde ve eylemlerinde gösterebilmektedirler. Otantik liderler, çalışanlara nesnel bilgilere dayalı bir umudun ortaya çıkmasını sağlayan liderlerdir. Bu nedenle, zaman içerisinde, bu liderler önemli bir sorunla karşılaştıklarında, izleyenler için daha güvenilir kaynaklar ve geri bildirimler oluştururlar (Walumbwa vd., 2011: 8). Otantik liderlik psikolojik sermaye ile etkileşim içindedir ve bir örüntü oluşturmaktadır. Otantik liderler psikolojik sermaye unsurları olan öz farkındalık, iyimserlik, umut ve dayanıklılık özelliklerine sahiptirler. Psikolojik sermayenin bu unsurlarını otantik liderlerin çalışanların etkili ve verimli çıktılar üretmesinde kullanmaktadır. Otantik liderler çalışanlarından aldıkları bilgileri analiz etmektedir. Böylelikle, çalışanların bilgilerini yine onların güçlenmeleri için harcamaktadır (Gardner ve Schermerhorn, 2004: 272; Gardner vd., 2005; Walumbwa, vd., 2011: 7; Hırlak, 2015: 139).

2.6. Psikolojik Sermaye Çalışan Performansı İlişkisi

Çalışanların performansının artması kendilerini pozitif olarak etkilemekte, karşılaştıkları zor durumlar karşısında fiziksel, sosyal ve ruhsal açıdan güvenlerini ve psikolojik kaynaklarını artırmaktadır. Bunun yanında, işlerinde iyi performans göstermelerini sağlayacak ve gelecekteki başarılarının artmasına katkı sağlayacaktır. Çalışanların psikolojik sermayelerinin artmasıyla iş doyumları da buna bağlı olarak yükselecektir (Bitmiş ve Ergeneli, 2013: 174).

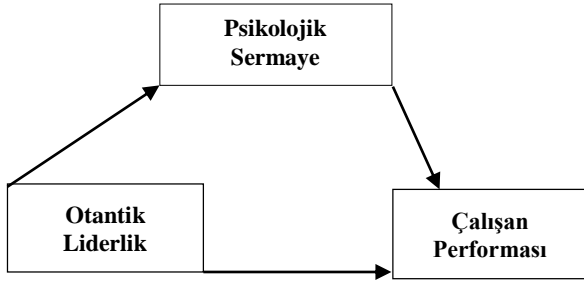
Yapılan araştırmalar psikolojik sermayenin yüksek olmasının çalışanların performansını artırdığını, psikolojik durumlarını yükselttiğini, iş doyumunu artırdığını ve iş devamsızlığını azalttığını göstermiştir (Avey vd., 2006; Luthans vd., 2007a; Luthans vd., 2008a; Luthans vd., 2008b; Cole vd., 2009; Hırlak, 2015). Ulusal ve uluslararası literatürde psikolojik sermaye ile çalışan performansı ilişkisini ve otantik liderliğin psikolojik sermaye üzerine etkisini ele alan farklı alanlarda gerçekleştirilen birçok araştırma yer almaktadır (Luthans vd., 2008a; Luthans vd., 2008b; Walumbwa vd., 2010; Peterson vd., 2011; Polatçı, 2011; Akdoğan ve Polatçı, 2013; Wang vd., 2014; Dönmez, 2014; Hırlak, 2015). Wang ve diğerleri (2014) Çin'de faaliyette bulunan bir lojistik firmasında 49 lider ve 794 çalışanın üzerinde yapılan araştırmalarında; otantik lider, lider üye değişimi, psikolojik sermaye, izleyenlerin performansı arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmada otantik liderliğin lider üye değişimini etkilediği, lider üye değişiminin izleyenlerin performansını etkilediği, otantik liderlik ile çalışan performansı arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracılık rolü olduğu bulunmuştur. Dönmez (2014) seyahat acentelerinde çalışan 602 kişi ile yürüttüğü araştırmada, psikolojik sermayenin işe ilişkin duyuşsal iyilik algısı, iş doyumunu, çalışan performansı ve yaşam doyumunu ile arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Psikolojik sermayenin çalışan performansı, iş doyumunu ve yaşam doyumunu arasında pozitif anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur.

3. Yöntem ve Uygulama

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma modeli, evren, örneklem ve veri toplama aracı izlenmektedir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada otantik liderlik davranışları, psikolojik sermaye ve çalışan performansı arasındaki yapısal ilişkileri incelemek amacıyla çok faktörlü karmaşık yordayıcı korelasyonel desen kullanılmıştır. Doğrudan ve dolaylı ilişkileri test etmeye yönelik yapılan çalışmalar çok faktörlü karmaşık yordayıcı korelasyonel desen olarak adlandırılır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Bu araştırmada otantik liderlik ve psikolojik sermaye yordayıcı değişken olarak; çalışan performansı ise yordanan (ölçüt) değişken olarak belirlenmiştir. İlgili alanyazına dayandırılarak bu üç değişken arasındaki ilişkileri ortaya koyan ve Şekil 1'de görselleştirilen bir model tasarlanarak yapısal eşitlik modellemesi (YEM) aracılığıyla sınanmıştır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kayseri ve Nevşehir ili İŞKUR bünyesindeki 300 çalışan oluşturmaktadır. İŞKUR'da çalışanların liderlerine ilişkin otantik liderlik algıları ile çalışan performansları arasındaki ilişkide çalışanların psikolojik sermayelerinin aracılık rolü araştırılmıştır. Araştırma kapsamında çalışanlara gönderilen 300 anketten 265 tanesi geri dönmüş ve araştırma kapsamına alınmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket 4 bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde, katılımcıların liderlerine ilişkin "Otantik Liderlik Ölçeği", Otantik liderlik özelliğini ölçmek amacıyla Walumbwa ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen Otantik Liderlik Ölçeği (Authentic Leadership Questionnaire-ALQ) kullanılmıştır. Liderlerin bu konudaki davranışlarını tanımlayan 16 maddeyi içeren ölçek, "İlişkilerde Şeffaflık" (5 madde), "Otantik davranış" -İçselleştirilmiş ahlak anlayışı- (4 madde), "Bilgiyi dengeli değerlendirme" (3 madde), ve "Öz farkındalık" (4 madde) olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. İfadeler "kesinlikle katılmıyorum"dan "kesinlikle katılıyorum"a doğru 1'den 5'e kadar puanlanmaktadır. Ölçeğin Türkçeye çevirisi, güvenilirlik ve geçerlilik analizi Tabak, Polat vd.,(2012) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü bölümde "Çalışan Performansı Ölçeği" Çalışan performansı için kullanılan ölçek Goris ve diğerlerinin (2000) yaptığı çalışmadan uyarlanmıştır. Ölçek 6 maddeden oluşmaktadır ve ifadeler "kesinlikle katılmıyorum"dan "kesinlikle katılıyorum"a doğru 1'den 5'e kadar puanlanmaktadır. Ölçek geçerlik ve güvenilirlikleri yapılarak Türkçe'ye uyarlanarak kullanılmıştır.

Dördüncü bölümde "Psikolojik Sermaye Ölçeği" yer almaktadır, Luthans ve arkadaşlarının (2007) geliştirdiği 24 maddelik "Psikolojik Sermaye Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye çevirisi, güvenilirlik ve geçerlilik analizi Çetin ve Basım (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.4. Güvenilirlik Analizi, Açımlayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçeklerin geçerlikleri için 265 çalışan üzerinde Açımlayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. AFA neticesinde ölçeğin orijinalinden farklı olarak iki alt faktörünün olduğu bulunmuştur. "Otantik davranış" ve "bilgiyi dengeli değerlendirme" boyutları bu çalışmada bulunamamıştır.

Bu durumun farklı örneklem grubu üzerinde çalışmadan kaynaklandığı ve bu çalışmaya özgü olduğu düşünülmektedir. Bu durumun ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini etkilemediği ve bu çalışmanın dinamiklerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Ölçekteki 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 9. maddeler 'ilişkilerde şeffaflık' alt boyutu altında; 10, 11, 12, 13, 14, 15 ve 16. maddeler 'öz farkındalık' alt boyutu altında toplanmıştır. İlişkilerde şeffaflık alt boyutunun faktör yükleri 0,81 ile 0,70 arasında değişmekte; öz farkındalık alt boyutunun faktör yükleri 0,83 ile 0,72 arasında değişmektedir. AFA ile elde edilen yapının doğruluğunu sınamak için yapılan DFA neticesinde ölçeğin uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2/df=3,56$, RMSEA=0,09, RMR=.04, CFI=.94). Dolayısıyla, ölçeğin geçerliliğinin kabul edilebilir olduğu ifade edilebilir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda, ölçeğin bütünü için iç tutarlılık Alfa katsayısı 0,97 olarak bulunmuştur. Bu sonuç ölçeğin son derece güvenilir olduğunu göstermektedir. İlişkilerde şeffaflık alt boyutu için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,96 ve öz farkındalık alt boyutu için 0,95 olarak hesaplanmıştır. Tüm bu değerler her alt boyutun güvenilir olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışan performansı için, 265 çalışan üzerinde AFA sonucunda ölçeğin orijinalinde olduğu gibi tek faktörlü bir yapıda olduğu bulunmuş ve alt boyutları oluşmamıştır. Ölçeğin faktör yüklerinin 0,83 ile 0,61 arasında olduğu bulunmuştur. AFA ile elde edilen yapının doğruluğunu sınamak için yapılan DFA neticesinde ölçeğin uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2/df=3,40$, RMSEA=0,09, RMR=.04, CFI=.88). Dolayısıyla, ölçeğin geçerliliğinin kabul edilebilir olduğu ifade edilebilir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda iç tutarlılık Cronbach Alfa katsayısı 0,84 olarak bulunmuştur. Bu sonuç ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Psikolojik sermaye ölçeği için, 265 çalışan üzerinde AFA sonucunda ölçeğin orijinalinde olduğu gibi iyimserlik, psikolojik dayanıklılık, öz yeterlilik ve umut adı altında 4 boyuttan oluştuğu görülmüştür.

İyimserlik alt boyutunun faktör yükleri 0,77 ile 0,43 arasında değişmekte; psikolojik dayanıklılık alt boyutunun faktör yükleri 0,73 ile 0,46 arasında değişmekte; öz yeterlilik alt boyutunun faktör yükleri 0,82 ile 0,44 arasında değişmekte ve umut alt boyutunun faktör yükleri 0,83 ile 0,51 arasında değişmektedir. AFA ile elde edilen yapının doğruluğunu sınamak için yapılan DFA neticesinde ölçeğin uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2/df=2,59$, RMSEA=0,07, RMR=.05, CFI=.86). Dolayısıyla, ölçeğin geçerliliğinin kabul edilebilir olduğu ifade edilebilir. Güvenirlik analizi sonucunda iç tutarlılık Cronbach Alfa katsayısı ölçeğin bütünü için 0,87 olarak bulunmuştur. Alfa katsayısı iyimserlik alt boyutu için 0,82; umut alt boyutu için 0,83; psikolojik dayanıklılık alt boyutu için 0,77 ve öz yeterlilik alt boyutu için 0,73 olarak hesaplanmıştır. Tüm bu değerler her alt boyutun güvenilir olduğu şeklinde yorumlanabilir.

4. Bulgular

4.1. Araştırmaya Katılanların Sosyo- Demografik Özellikleri

Katılımcıların Aylık gelirleri değerlendirildiğinde, çoğunluğunun (% 82,3) 2001-4500 TL gelire sahip olduğu bulunmuştur.

Eğitim durumları incelendiğinde, çoğunluğunun % 63,4 üniversite mezunu olduğu, bunu % 19,2 oran ile lise ve dengi okullardan mezun olanların takip ettiği bulunmuştur.

Yaşları incelendiğinde, % 42,3'ünün 34-41 yaş aralığında olduğu, % 26,4'ünün 26-33 yaş aralığında olduğu bulunmuştur.

Kurumdaki çalışma sürelerine ilişkin dağılım incelendiğinde, % 38,9'unun 6-10 yıldır kurumda çalıştığı, % 24,2'sinin 2-5 yıldır kurumda çalıştığı bulunmuştur.

Kurumdaki unvanlarına ilişkin dağılım incelendiğinde, çoğunluğunun % 61,1 memur pozisyonunda çalıştığı, bunu uzmanların izlediği % 17,7 bulunmuştur.

Katılımcıların % 61,9'u erkek iken % 38,1'i kadındır.

Medeni durumları değerlendirildiğinde, çoğunluğunun % 79,2 evli olduğu, az bir kısmının % 20,8 bekâr olduğu bulunmuştur.

Toplam çalışma sürelerine bakıldığında, % 32,5'inin 6-10 yıldır çalıştığı, % 19,6'sının 11-15 yıldır çalıştığı olduğu bulunmuştur. Katılımcılara ait demografik bilgiler detaylı olarak Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

Değişken	Kategori	Frekans F	Yüzde %
Aylık Gelir	2000 TL ve altı	18	6,8
	2001-4500 TL	218	82,3
	4501-6000 TL	24	9,1
	6001-8500 TL	5	1,9
	Toplam	265	100,00
Eğitim Durumu	İlkokul-ortaokul	7	2,6
	Lise	51	19,2
	Üniversite	168	63,4
	Yüksek Lisans-Doktora	39	14,7
	Toplam	265	100,00
Yaş	18-25 yaş	3	1,1
	26-33 yaş	70	26,4
	34-41 yaş	112	42,3
	42-49 yaş	63	23,8
	50-57 yaş	13	4,9
	58 yaş ve üstü	4	1,5
	Toplam	265	100,00
Kurumdaki Çalışma Süresi	0-1 Yıl	11	4,2
	2-5 Yıl	64	24,2
	6-10 Yıl	103	38,9
	11-15 Yıl	37	14,0
	16-20 Yıl	32	12,1
	20 Yıl ve Üzeri	18	6,8
	Toplam	265	100,00
Kurumdaki Unvan	Müdür Yardımcısı	2	0,8
	Şef	9	3,4
	Şube Müdürü	9	3,4
	Memur	162	61,1
	Uzman	47	17,7
	Güvenlik Görevlisi	9	3,4
	Hizmetli	20	7,5
	Diğer	7	2,6
Toplam	265	100,00	
Cinsiyet	Kadın	101	38,1
	Erkek	164	61,9
	Toplam	265	100,00
Medeni Durum	Evli	210	79,2
	Bekar	55	20,8
	Toplam	265	100,00
Toplam Çalışma Süresi	0-5 Yıl	48	18,1
	6-10 Yıl	86	32,5
	11-15 Yıl	52	19,6
	16-20 Yıl	28	10,6
	21-25 Yıl	28	10,6
	26-30 Yıl	15	5,7
	30 Yıl ve Üzeri	8	3,0
Toplam	265	100,00	

Tablo 2. Katılımcıların Liderlerinin Otantik Liderliklerine İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	Min.	Max.	Ort.	Ss
Otantik Liderlik	265	16,00	76,00	47,14	16,83
İlişkilerde Şeffaflık	265	9,00	44,00	26,43	10,17
Öz Farkındalık	265	7,00	33,00	20,70	7,47

Katılımcıların liderlerinin otantik liderlik puanları ortalaması 47,14 standart sapması da 16,83 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, katılımcıların liderlerinin otantik liderliklerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir. Liderlerine ilişkin ilişkilerde şeffaflık puanları ortalaması 26,43 ve standart sapması 10,17 olarak hesaplanmıştır. İlişkilerde şeffaflıklarının orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Liderlerine ilişkin öz farkındalık puanları ortalaması 20,70 ve standart sapması 7,47 olarak hesaplanmıştır. Liderlerinin öz farkındalıklarının orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Katılımcıların Çalışan Performanslarına İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	Min.	Max.	Ort.	Ss
Çalışan Performansı	265	6,00	30,00	23,13	3,81

Katılımcıların çalışan performansı puanları ortalaması 23,13 standart sapması da 3,81 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, katılımcıların çalışan performanslarının yüksek olduğu söylenebilir.

4.2. Ölçekler Arası İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 5. Katılımcıların Ölçeklerden Aldığı Puanlar Arasındaki Kolerasyon İlişkileri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
İyimserlik	1								
Umut	0,44*	1							
Psikolojik Dayanıklılık	0,52*	0,61*	1						
Öz Yeterlilik	0,56*	0,52*	0,51*	1					
İlişkilerde Şeffaflık	0,31*	0,00	0,08	0,25*	1				
Öz Farkındalık	0,31*	0,02	0,08	0,22*	0,81*	1			
Çalışan Performansı	0,40*	0,30*	0,40*	0,57*	0,37*	0,27*	1		
Otantik Liderlik (Genel)	0,32*	0,01	0,09	0,25*	0,96*	0,93*	0,34*	1	
Psikolojik Sermaye (Genel)	0,82*	0,77*	0,83*	0,77*	0,21*	0,21*	0,51*	0,22*	1

* $p < 0,05$

Tablo 5'e göre, Katılımcıların umutları ile iyimserlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$). İki değişken arasında pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = 0,44$).

Psikolojik dayanıklılıkları ile iyimserlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$). Pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = 0,52$).

Öz yeterlilikleri ile iyimserlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$). Pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = 0,56$).

Tablo 4. Katılımcıların Psikolojik Sermayelerine İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	Min.	Max.	Ort.	Ss
Psikolojik Sermaye	265	23,00	104,00	81,32	10,95
İyimserlik	265	7,00	35,00	26,38	4,37
Umut	265	4,00	20,00	16,11	2,89
Psikolojik Dayanıklılık	265	7,00	30,00	23,21	3,76
Öz yeterlilik	265	4,00	20,00	15,61	2,52

Katılımcıların psikolojik sermaye puanları ortalaması 81,32 standart sapması da 10,95 olarak hesaplanmıştır.

Buna göre, katılımcıların psikolojik sermayelerinin yüksek olduğu söylenebilir. Katılımcıların iyimserlik puanları ortalaması 26,38 ve standart sapması 4,37 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, katılımcıların iyimserlik düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Katılımcıların umut puanları ortalaması 16,11 ve standart sapması 2,89 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, katılımcıların umut düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Katılımcıların psikolojik dayanıklılık puanları ortalaması 23,21 ve standart sapması 3,76 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Katılımcıların öz yeterlilik puanları ortalaması 15,61 ve standart sapması 2,52 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, katılımcıların öz yeterlilik düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

İlişkilerde şeffaflıkları ile iyimserlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$). Pozitif zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = 0,31$).

Öz farkındalıkları ile iyimserlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$). Pozitif zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = 0,31$).

Performansları ile iyimserlikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$). Pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = 0,40$).

Psikolojik dayanıklılıkları ile umutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Pozitif yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,61$).

Öz yeterlilikleri ile umutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,52$).

Performansları ile umutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Pozitif zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,30$).

Psikolojik dayanıklılıkları ile öz yeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,51$).

Psikolojik dayanıklılıkları ile performansları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,40$).

Öz yeterlilikleri ile performansları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,57$).

Öz farkındalıkları ile ilişkilerde şeffaflıkları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Pozitif çok

yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,81$). İlişkilerde şeffaflıkları ile performansları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Pozitif zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,37$).

Öz farkındalıkları ile performansları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Pozitif zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,27$).

Katılımcıların liderlerine ilişkin otantik liderlikleri ile çalışan performansları arasında pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0,34$; $p<0,05$). Liderlerine ilişkin otantik liderlikleri ile psikolojik sermayeleri arasında pozitif düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0,22$; $p<0,05$).

Psikolojik sermayeleri ile çalışan performansları arasında pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0,51$; $p<0,05$).

Liderlerinin otantik liderlikleri ile çalışan performansı arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracı etkisi incelenerek Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Otantik Liderliğin Çalışan Performansı Arasındaki İlişkide Psikolojik Sermayenin Aracılık Etkisine İlişkin Hiyerarşik Regresyon Testi Sonuçları

Adımlar				
	B	T	p	
1. Adım (Otantik Liderlik - Psikolojik Sermaye)	0,22	3,74	0,00*	
R ² / F		0,05/14,01		
2. Adım (Otantik Liderlik – Çalışan Performansı)	0,34	5,96	0,00*	
R ² / F		0,12/35,62		
3. Adım				
Otantik Liderlik - Çalışan Performansı	Otantik Liderlik	0,23	4,54	0,00*
Psikolojik Sermaye	Psikolojik Sermaye	0,45	8,68	0,00*
R ² / F / Tolerans-VIF			0,31/60,62/0,94-1,05	

* $p<0,05$

Tablo 6'ya göre, katılımcıların liderlerinin otantik liderliği ile psikolojik sermayeleri arasında anlamlı bir etki bulunmuştur ($p<0,05$). İkinci olarak, liderlerinin otantik liderlikleri ile performansları arasında anlamlı bir etki bulunmuştur ($p<0,05$). Son olarak, katılımcıların liderlerinin otantik liderlikleri ve psikolojik sermayelerinin çalışan performansı üzerindeki etkisi modele dâhil edilmiş ve anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Bu üç şartın sağlanması ile birlikte kurulan modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncü adımda katılımcıların liderlerinin otantik liderlikleri ile çalışan performanslarının ikinci adımla karşılaştırıldığında anlamsızlaşmadığını ve etki düzeyinin azaldığını göstermektedir ($\beta=0,23$). Bu durum, liderlerinin otantik liderlikleri ile katılımcıların performansları arasında psikolojik sermayenin kısmi aracılık etkisinin olduğu şekilde yorumlanabilir.

Otantik liderliğin çalışan performansı arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracılık rolü Sobel Testi ile değerlendirilmiş ve bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Otantik Liderliğin Çalışan Performansı Arasındaki İlişkide Psikolojik Sermayenin Aracılık Etkisine İlişkin Sobel Testi Sonuçları

	R	R ²	B	t	p	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	Standardize Dolaylı Etki
Otantik Liderlik-Psikolojik Sermaye	0,23	0,05	0,15	3,90	0,000*	0,07	0,05	0,02	0,10
Otantik Liderlik-Çalışan Performansı	0,34	0,11	0,07	5,96	0,000*				
Otantik Liderlik-Çalışan Performansı (Psikolojik Sermaye)	0,56	0,31	0,16	8,68	0,000*				

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların liderlerinin otantik liderliği ile psikolojik sermayeleri arasında anlamlı bir etki bulunmuştur ($p < 0,05$). Liderlerinin otantik liderlikleri ile performansları arasında anlamlı bir etki bulunmuştur ($p < 0,05$). Katılımcıların liderlerinin otantik liderlikleri ve psikolojik sermayelerinin çalışan performansı üzerindeki aracı etkisi modeli anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Psikolojik sermayenin otantik liderliğin çalışan performansı arasındaki aracılık etkisi (standardize dolaylı etki) 0,10 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, psikolojik sermayenin bu ilişkideki aracılık etkisinin düşük olduğunu göstermektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın amacı otantik liderliğin çalışan performansına etkisinde psikolojik sermayenin aracı rolünü belirlemektir. Bunun yanı sıra, otantik sermaye ile çalışan performansı ilişkisi, otantik liderlik ile psikolojik sermaye ilişkisi ve psikolojik sermaye ile çalışan performansı ilişkisini ortaya koymaktır. Araştırma sonucunda, katılımcıların liderlerinin otantik liderliklerinin orta düzeyde olduğu; alt boyutlarda ilişkilerde şeffaflık düzeyi ve öz yeterlilik düzeylerinin de orta düzey olduğu bulunmuştur.

Otantik liderler, çalışanların performansını artırarak uluslararası düzlemde rekabet edebilen bir kültür oluşturabileceklerdir. Otantik liderlerin bunu anlaşılır ve nesnel bir şekilde yapmaları çalışanların başarısını ve dolayısıyla da organizasyonun başarısını artıracaktır. Otantik liderler çalışanlarına değer verirler ve bunu sürdürmek isterler. Aynı zamanda saygıyı da çalışanlarına benimsetirler. Onlara sorumluluk duygusu da yükleyerek performanslarını artırmaya çalışırlar. Bununla birlikte ekip ruhu oluşturmada büyük katkı sunarlar. Çalışanlara kendilerini değerli hissettirmek için çaba gösterirler ve bu yönde onları güdümler. Çalışanlara yeteneklerine göre işler ayarlayarak performans kültürü oluşturmaya çalışırlar (Ince vd., 2004: 439).

Katılımcıların çalışan performanslarının yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bulgular Hırlak (2015) tarafından yapılan araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

Katılımcıların psikolojik sermayelerinin yüksek olduğu; alt boyutlarda iyimserlik, umut, psikolojik dayanıklılık ve öz yeterlilik düzeylerinin de yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgular Okun (2017)'un araştırma bulguları ile aynı doğrultudadır. Katılımcıların liderlerine ilişkin ilişkilerdeki şeffaflıkları ve öz farkındalıkları ile performansları arasında

pozitif zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Taşlıyan ve Hırlak (2016) tarafından yapılan çalışmada otantik liderlik boyutları ile çalışan performansı arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ulusal ve uluslararası literatürde psikolojik sermaye ile çalışan performansı ilişkisini ve otantik liderliğin psikolojik sermaye üzerine etkisini ele alan farklı alanlarda gerçekleştirilen birçok araştırma yer almaktadır (Luthans vd., 2008a; Luthans vd., 2008b; Walumbwa vd., 2010; Peterson vd., 2011; Polatçı, 2011; Akdoğan ve Polatçı, 2013; Dönmez, 2014; Wang vd., 2014; Hırlak, 2015).

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar da psikolojik sermayenin çalışan performansını artırdığını ortaya koymuştur. Katılımcıların liderlerine ilişkin ilişkilerdeki şeffaflıkları ve öz farkındalıkları ile iyimserlikleri arasında pozitif zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Taşlıyan ve Hırlak (2016)'ın çalışmasında, otantik liderlik boyutları ile psikolojik sermaye boyutlarının arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Araştırmanın bulguları ile bu noktada örtüşmektedir. Walumbwa ve diğerleri (2011) tarafından yapılan çalışma da otantik liderlik ile psikolojik sermaye arasında anlamlı ilişkiler olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Aynı şekilde, Caza ve diğerleri (2010)'nin araştırma bulguları da bu yöndedir. Katılımcıların performansları ile iyimserlikleri ve öz yeterlilikleri arasında pozitif orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu, performansları ile umutları arasında pozitif zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Taşlıyan ve Hırlak (2016)'ın çalışmasında psikolojik sermaye boyutları ile çalışan performansı arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Erkuş ve Fındıklı (2013) tarafından yapılan çalışma da bu bulguları desteklemektedir. Bunun yanında, Sun ve diğerleri (2011)'nin araştırma bulguları da bu bulgulara benzer niteliktedir. Ulusal ve uluslararası literatürde otantik liderlikle ilişkili davranışların çalışanların psikolojik sermayelerini artırdığı ve psikolojik sermayenin bileşenleri ile işletmeye katkı sağladıkları görülmüştür (Gardner ve Schermerhorn, 2004; Gardner vd., 2005; Ilies vd., 2005; Jensen ve Luthans, 2006; Keser ve Kocabaş, 2014; Büyükbeşe vd., 2019).

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar da otantik liderlik ve alt boyutlarının psikolojik sermaye ve alt boyutlarını artırdığı şeklinde değerlendirilebilir. Otantik liderliğin çalışan performansı arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracı rolünün olduğu bulunmuştur. Psikolojik sermayenin hem otantik davranışlarla ilişkili olduğu ve bu davranışları artırdığı hem de çalışanların performansına etki ederek performanslarını artırdığı düşünülebilir. Otantik liderlik kavramı, çalışanlar üzerinde toplam bileşenleriyle ele alındığında, çalışanların gelişimleri ve işlerine olan yaklaşımları üzerinde olumlu veya olumsuz yönde etkili olabilecek bir yaklaşım sunmaktadır. Bu sebeple üzerinde durulması gereken konu, kurumun ve dolayısı ile liderin; çalışan bireylere yaklaşımı ve onlara verdiği değerdir. Kısaca, olumlu bir çalışma ortamına sahip kurumlarda olumlu davranışlar pekiştirilebilmekte ve neticede yine kendileri için pozitif sonuçlar elde edebilmektedir.

Kamu kurumlarının etkililiği ve verimliliğinin sağlanmasında ve işlerin başarıya ulaşmasında otantik liderlik çok önemli bir değişken olduğundan dolayı liderlerin orta düzeyde olan otantik liderliklerini geliştirmeleri son derece önemlidir. Bu bağlamda, otantik liderliği geliştirici eğitimler ve seminerler sunulabilir. Otantik liderlik, psikolojik sermaye ve çalışan performansı ile yakından ilişkili olduğundan dolayı kamu kurumları ve diğer kuruluşlar için bu liderlik boyutunun etkin kullanılması büyük önem taşımaktadır. Araştırmaya katılanların çalışma performansları yüksek düzeyde çıkmıştır. Çalışan performansı kamu kurumları ve işletmelerin gelişimi ve sürekliliği için çok değerli olduğundan dolayı çalışanların bunu sürdürmeleri gerekir. Katılımcıların psikolojik sermaye düzeyleri ve boyutları yüksek çıkmıştır. Kamu kurumlarında başarı ve nitelikli bir hizmet için oldukça değerli olan bu unsurların sürdürülebilirliğinin sağlanması gereklidir.

Pozitif psikolojik sermayeye gelecekte dâhil edilmesi için yüksek potansiyele sahip olan açıklanan pozitif yapılar

mevcuttur. Bu boyutlar pozitif, kuramsal temelli, ölçülebilir, geliştirilebilir ve performans ile ilişkili olmaları nedeniyle pozitif psikolojik sermaye kriterlerini karşılamaktadırlar. Bu kavramların pozitif psikolojik sermaye bileşenlerine dâhil olması için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Luthans vd., 2007b: 145-148). Bu bağlamda çalışma yazına katkı sağlamaktadır. Diğer potansiyel pozitif psikolojik sermaye yapılarının araştırmacılar tarafından çalışılması yazına katkı sağlayacaktır.

Gelecekteki çalışmalarda, psikolojik sermaye dışında başka unsurların otantik liderliğin çalışan performansı arasında aracılık rolüne sahip olup olmadığı araştırılabilir.

Kaynakça

- Akdoğan, A., & Polatçı, S. (2013). Psikolojik Sermayenin Performans Üzerindeki Etkisinde İş Aile Yayımlı ve Psikolojik İyi Oluşun Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (1), 273-293.
- Akgündüz, Y. (2012). *Konaklama İşletmelerinde Otantik Liderlik Ve Öz Yeterlik Arasındaki İlişkinin Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Aslan, M. (2017). *Yönetici Liderlik Tarzları İle Çalışan Performansı Arasındaki İlişki: Bir Kargo Şirketinde Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi.
- Avey, J. B., Patera, J. L. & West, B. J. (2006). The Implications of Positive Psychological Capital on Employee Absenteeism. *Journal of Leadership and Organization Studies*, 13 (2), 42-60.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bitmiş, M. G., & Ergeneli, A. (2013). The Role of Psychological Capital and Trust in Individual Performance and Job Satisfaction Relationship: A Test of Multiple Mediation Model. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 99, 173-179.
- Büyükbeşe, T., Çavuşoğlu, S. & Okun, O. (2019). Otantik Liderlik İle Örgütsel Bağlılık Arasında Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü: Bingöl Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10 (17), DOI: 10.26466/opus.501018.
- Caza, A., Bagozzi, R. P., Woolley, L., Levy, L. & Caza, B. Barker. (2010). Psychological Capital and Authentic Leadership: Measurement, Gender and Cultural Extension. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 2 (1), 53-70.
- Cole, K., Daly, A. & Mak, A. (2009). Good for the Soul: The Relationship Between Work, Wellbeing and Psychological Capital. *The Journal of Socio-Economics*, 38 (3), 464-474.
- Çetin, F., & Basım H. N. (2012). Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarılma Çalışması : *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, Mart 2012, s.121-137.
- Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İş Performansı Üzerine Etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 35-46.
- Denison, D. R., & Spreitzer, G. M. (1991). Organizational Culture and Organizational Development: A Competing Values Approach. *Research in Organizational Change and Development*, 5, 1-21.
- Dönmez, B. (2014). *Pozitif Psikolojik Sermaye İle İşe İlişkin Duyuşsal İyilik Algısı, İş Doyumu, İşgören Performansı ve Yaşam Doyumu İlişkilerinin Seyahat Acentası Çalışanları Örneğinde İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Erkuş, A., & Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42 (2), 302-318.
- Erkutlu, H. V. (2014). *Liderlik, Kuramlar ve Yeni Bakış Açılımları*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Ersin, M. (2018). *Örgütlerde Psikolojik Sermayenin Ölçülmesine Yönelik Bir Alan Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Türk Hava Kurumu Üniversitesi.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. NY: McGraw-Hill. (8. Baskı).
- Gardner, W. L., Bruce, J. A., Fred, L., Douglas, R. M. & Walumbwa, F. (2005). Can You See The Real me? A Self-Based Model of Authentic Leader and Follower Development. *The Leadership Quarterly*, 16 (3), 343-372.
- Gardner, W. L., & Schermerhorn, J. R.(2004). Unleashing Individual Potential: Performance Gains Through Positive Organizational Behavior and Authentic Leadership. *Organizational Dynamics*, 23 (3), 270-281.
- Gatling, A. (2014). The Authentic Leadership Qualities of Business Coaches and its Impact on Coaching Performance. *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, 12(1), 27-47.
- George, W. (2003). *Authentic Leadership: Rediscovering the Secrets to Creating Lasting Value*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Goris, J.R., Vaught, B.C., & Pettit, J.D. (2000). Effects of Communication Direction on Job Performance and Job Satisfaction: A Moderated Regression Analysis. *The Journal of Business Communication*, 37, 348-368.
- Gürüz, D., & Gürel, E. (2009). *Yönetim ve Organizasyon: Bireyden Örgüte, Fikirden Eyleme*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hırlak, B. (2015). *Otantik Liderlik, İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Psikolojik Sermaye Arasındaki İlişki: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Ilies, R., Morgeson, F. P. & Nahrgang, J. D. (2005). Authentic Leadership and Eudaemonic Wellbeing: Understanding Leader-Follower Outcomes. *The Leadership Quarterly*, 16(3), 373-394.
- İnce, M., Bedük, A. & Aydoğan, E. (2004). Örgütlerde Takım Çalışmasına Yönelik Etkin Liderlik Nitelikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 425-446.
- Jensen, S. M., ve Luthans, F. (2006). Relationship Between Entrepreneurs' Psychological Capital and Their Authentic Leadership. *Journal of Managerial Issues*, 18 (2), 254-273.
- Kernis, M. H. (2003). Toward a Conceptualization of Optimal Self-Esteem. *Psychological Inquiry*, 14 (1), 1-26.
- Keser, S. (2013). *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Otantik Liderlik ve Psikolojik Sermaye Özelliklerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Keser, S., & Kocabaş, İ. (2014). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Otantik Liderlik ve Psikolojik Sermaye Özelliklerinin Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 1 (1), 1-22.
- Luthans, F., Avey, J. B., & Patera, J. I. (2008a). Experimental Analysis of A Webbased Training Intervention to Develop Positive Psychological Capital. *Academy of Management Learning & Education*, 7(2), 209-221.
- Luthans, F., Steven M. N., Bruce J. A., & James B. A. (2008b). The Mediating Role of Psychological Capital in the Supportive Organizational Climate-Employee Performance Relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 29, 219-238.
- Luthans, F. & Avolio, B. J. (2003). Authentic Leadership Development. *Positive Organizational Scholarship*, 15 (1), 241-258.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., & Norman, S. M. (2007a). Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction. *Personal Psychology*, 60, 541-572.
- Luthans, F., Youssef, C. M., & Avolio, B. J. (2007b). *Psychological capital: Developing the Human Competitive Edge*. New York: Oxford University Press.
- Morillo, C. R. (1990). The Reward Event and Motivation. *The Journal of Philosophy*, 87(4), 270
- Murray, K. (2016). *Liderlik ve İletişim*. Ümit Şensoy (Çev.). 1.Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Neider, L. L & Schriesheim, C. A. (2011). The Authentic Leadership Inventory (ALI): Development and Empirical Tests. *The Leadership Quarterly*, 22(6), 1146-1164.
- Northouse, P. G. (2013). *Leadership Theory and Practice*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Okun, O. (2017). *Psikolojik Sermayenin İş Gören Sessizliğine Etkisinde İyi Olma Halinin Aracı Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Onorato, M., & Jishan, Z. (2014). An Empirical Study on the Relationships Between Authentic Leadership and Organizational Trust by Industry Segment. *SAM Advanced Management Journal*, 79(1), 26.
- Özdemir, H. Ö. (2017). *Yöneticilerin Otantik Liderlik Tarzlarının Çalışanların Sanal Kayıtarma Ve Sinizm Davranışları Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Özgen, H., Öztürk, A., & Yalçın, A. (2001). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Adana: Nobel Kitabevi.
- Öztürk, Ü. (2009). *Performans Yönetimi*. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Peterson, S. Z., Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., & Hannah, S. T. (2012). The Relationship Between Authentic Leadership and Follower Job Performance: The Mediating Role of Follower Positivity in Extreme Contexts. *The Leadership Quarterly*, 23, 502-516.
- Peterson, S. J., Luthans, F. Avolio, B., Walumbwa, F., & Zhang, Z. (2011). Psychological capital and employee performance: A latent growth modeling approach. *Personnel Psychology*, (64), 427-450.
- Polatçı, S. (2011). *Psikolojik Sermayenin Performans Üzerindeki Etkisinde İş Aile Yayılımı ve Psikolojik İyi Oluşun Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Robbins, S., & Judge, T. A. (2012). *Örgütsel Davranış*. İnci Erdem (Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Savur, N. (2013). *Otantik Liderlik ve Çalışanların Psikolojik Sermayeleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Soylu, Ü. (2018). *Otantik Liderlik ve Psikolojik Sermaye İlişkisi: Gaziantep'te Bir Alan Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Sun, T., Zhao, X. W., Yang, L. B., & Fan, L. H. (2011). The Impact of Psychological Capital on Job Embeddedness and Job Performance Among Nurses: A Structural Equation Approach. *Journal of Advanced Nursing*, 68 (1), 69-79.
- Tabak, A., Polat, M., Coşar, S., & Türköz, T. (2012). Otantik Liderlik Ölçeği: Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(4), 89-106.
- Taşlıyan, M., & Hırlak, B. (2016). Otantik Liderlik, Psikolojik Sermaye, İşten Ayrılma Niyeti ve Çalışan Performansı Arasındaki İlişki: Hemşireler Üzerinde Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 56, 92-115.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (2018). Başarım. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b98c676590790.47009331.

Walumbwa, F., Peterson, S., Avolio, B. J., & Hartnell, C. (2010). An Investigation of the Relationships Among Leader and Follower Psychological Capital, Service Climate and Job Performance. *Personnel Psychology*, 63, 937-963.

Walumbwa, F. O., Luthans, F., Avey, J. B., & Oke, A. (2011). Authentically Leading Groups: The Mediating Role of Collective Psychological Capital and Trust. *Journal of Organizational Behaviour*, 32, 4-24.

Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T. S., & Peterson, S. J. (2008), Authentic leadership: Development and Validation of a Theory-Based Measure. *Journal of Management*, XXXIV: 1, s.89-126.

Wang, H., Sun, Y., Luthans, F. D., Wang, D. & Wu, W. Y. (2014). Impact of Authentic Leadership on Performance: Role of Followers' Positive Psychological Capital, and Relational Processes, *Journal of Organizational Behavior*, 35, 5-21.

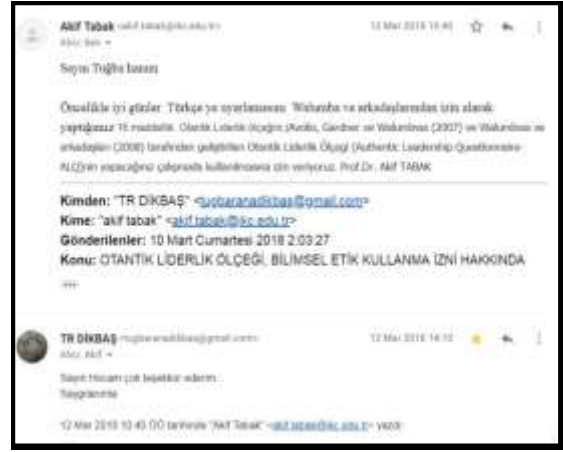
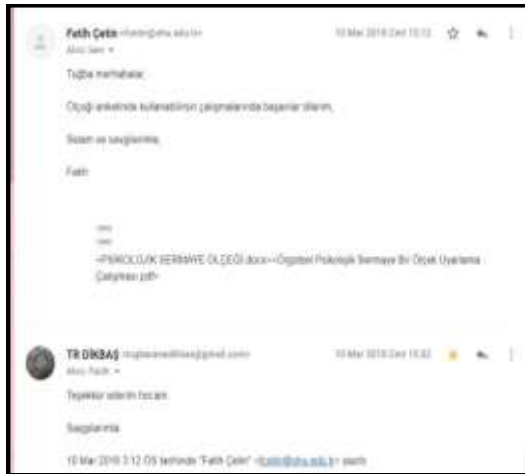
Yavuz, K. (2018). *Yöneticilerin Algılanan Narsistik Özelliklerinin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkileri: Devlet Üniversitesinde Yapılan Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.

Yılmaz, A. (2012). Yerel Yönetimlerde Kurumsal Bağlılığın Bireysel Performansa Etkisine İlişkin Bir Araştırma: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7 (1), 313-336.

EKLER :

1. Ölçek İzin Onayı
2. Bilimsel Etik Onayı

EK-1.

EK-2.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkçe Dersi Öğretim Programı “Öğrenmeyi Öğrenme” Yetkinlik Alanının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi

Evaluating the Curriculum of Turkish Language Lesson in Terms of the Competency Area “Learning to Learn” According to Teachers’ Views

Ali Kocayığit ^a, Çiğdem Aldan Karademir ^{b,*}

^a Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, 15100, Burdur/Türkiye
ORCID: 0000-0003-0110-9422

^b Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 48100, Muğla/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9431-9992

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Ekim 2019
Düzeltilme tarihi: 20 Mart 2020
Kabul tarihi: 09 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Türkçe Dersi
Öğretim Programı
Yetkinlikler
Öğrenmeyi Öğrenme
Öğretmen Görüşleri

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 October 2019
Received in revised form 20 March 2020
Accepted 09 April 2020

Keywords:

Turkish Language Lesson
Curriculum
Competencies
Learning to Learn
Teachers’ Views

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Türkçe dersi öğretim programında yer alan “öğrenmeyi öğrenme” yetkinlik alanının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesidir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında dokuz sınıf öğretmeniyle yürütülmüştür. Çalışma grubunda yer alan öğretmenler, maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğine göre belirlenmiştir. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Verilerin analizinde, içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin öğretim programını yeterince incelemedikleri, “yetkinlikler” konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir. Öğretmenler “öğrenmeyi öğrenme” kavramını en çok “kendi kendine öğrenme” olarak tanımlamışlardır. Araştırma bulgularına göre öğretmenler öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirmek için, sınıflarında en çok “anlamını bilmediği kelime çalışmaları”, “metni tahmin etme”, “dilbilgisi çalışmaları” ve “hikâye oluşturma” etkinlikleri yapmaktadırlar. Öğretmenlere göre, öğrenmeyi öğrenen bireyin özellikleri bakımından öğrencileri, en çok “araştırma yapma” davranışı sergilemektedirler.

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate “learning to learn” competence area in Turkish lesson curriculum, according to teachers’ views. Case study, as a qualitative research design, was used in the study. The research was conducted with nine teachers in 2018-2019 academic year. Participants were formed according to maximum diversity sampling technique. The data was collected with semi-structured interview form. Content analysis, was used in the analysis of data. It was determined that, teachers didn’t examine the curriculum sufficiently and didn’t have enough knowledge about competencies. Teachers define “learning to learn” as “self-learning” mostly. In their classrooms, they mostly performed “vocabulary studies”, “predict the text”, “grammar studies” and “story formation” activities. According to the teachers, in terms of individuals’ learning to learn characteristics, their students “conduct research” mostly.

1. Giriş

Bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler bireylerden beklenen rolleri de doğrudan etkilemiştir. Bu değişim

bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır (MEB, 2018). Teknolojide meydana gelen hızlı değişim, bilgi dünyasında kendini daha belirgin hissettirmektedir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: caldankarademir@hotmail.com

Bundan dolayı bilgiyi geçici hafızaya yerleştiren, ezberi bir kenara bırakan, bilgiye ulaşılacak kaynakları araştırmayı öğreten, bilginin kalıcı hafızaya yerleşmesini sağlayan öğrenmeyi öğrenme stratejilerini daha da önemli hâle getirmiştir. Artık eğitim, okul duvarlarını aşmıştır. Böylece etkin öğrenim yöntem ve stratejileri de hayatımıza zorunlu olarak girmektedir (Çerçi, 2005).

Kişinin kazandığı bilgiyi beceriye dönüştürmesi gerekir. Bilginin beceriye dönüşmesi onun hayata geçirilmesi veya zihinde referans noktası oluşturması ile gerçekleşir. Bu, bireyin öğrenmesi gereken bir şeydir. Bir bilginin günlük hayata geçirilmesi veya bakış açımızı değiştirmesi, bir başkasının öğretmesi ile gerçekleşmez, bunu bireyin öğrenmesi gerekir. Bu nedenle öğretmenin görevi öğretmek değil, bireylere öğrenecekleri deneyimler ve ortamlar sunmaktır (Özden, 2013). Öğrencilerin okulda öğrendiklerini günlük yaşamlarıyla ilişkilendirebilmeleri öğrenilenlerin kalıcı olmasını sağlayacak ve uzun vadede sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal gelişimin de gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır (Ekmen ve Bakar, 2018).

Öğrenme, büyüme ve vücutta değişik etkilerle oluşan geçici değişimlere atfedilmeyecek, yaşantı ürünü olarak meydana gelen davranışta ya da potansiyel davranıştaki nispeten kalıcı izli değişime (Senemoğlu, 2005) iken, öğrenmeyi öğrenme ise en yalın hâliyle mevcut bilgileri kullanarak yeni durumlar için gerekli bilgiyi üretebilmek demektir. Öğrenmeyi öğrenme düşünsel bir etkinliktir. Herhangi bilgi veya yöntem ile değil, tamamıyla düşünsel kapasiteyle ilgilidir. İnsanın sahip olduğu zekâyı kullanması, düşünme yetilerini geliştirmesi ile mümkündür (Özden, 2013). Dolayısıyla öğrenmeyi öğrenen bireyin özellikleri; daha aktif öğrenen ve üretken, düşünme yetisini ve zekâsını kullanabilen, zorluklarla başa çıkabilen şekilde sıralanabilir. Türkçe dersi de bir ifade ve beceri dersi olduğu için bu derste öğrencilerden beklenen önceki bilgilerini de kullanarak dinleme, konuşma, okuma ve yazma etkinlikleriyle kendilerini yetiştirmeleri ve özgün ürünler üretmeleridir. Bu süreçte öğretmenin görevi ise daha çok rehberlik konumunda yardım etmek ve yol göstermektir. Öğrenmeyi öğrenme, tüm eğitim-öğretim faaliyetlerinde bireylerin daha etkili ve kalıcı öğrenmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü öğretim süreci içerisinde bireyin kendisine sunulan bilgiyi ezberlemesi değil anlaması, yorumlaması ve özümsemesi gerektiği kabul edilmektedir. Öğrenmeyi öğrenme kavramı bireylerin öğrenme stilleri ve kullandıkları öğrenme stratejileri gibi özelliklerle ilgilidir (Akın, Çıray ve Sönmez, 2013).

Programda, ilkokulu tamamlayan öğrencilerin gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun olarak ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde, öz güven ve öz disipline sahip, gündelik hayatta ihtiyaç duyacağı temel düzeyde sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ile sosyal becerileri ve estetik duyarlılığı kazanmış, bunları etkin bir şekilde kullanarak sağlıklı hayat yönelimli bireyler olmalarını sağlama amacı belirtilmiştir (MEB, 2018). Ortak bir anlayış olarak eğitimin, öğrencilerin bilgi düzeyinin değerlendirilmesinden ziyade bilginin birey için anlamlı ve yaşantısal hale getirilmesi esasına dayandırılmıştır (MEB, 2017). Ayrıca ortaokulu tamamlayan öğrencilerin de ilkokulda kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle millî ve manevi değerleri benimsemiş, haklarını kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren, “Türkiye Yeterlilikler

Çerçevesi”nde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış bireyler olmalarını sağlama amacı belirtilmiştir (MEB, 2018). Scott’a göre (2014) program geliştirme çalışmalarının temel amacı, öğrencilerin öğrenmeyi öğrenmeleri ve yaratıcılıklarını geliştirecek becerileri ilerletmeleri olarak ifade edilmiştir. Öğretim programlarının amaçlarından anlaşılacağı üzere bireyden yalnızca bilgi sahibi olması değil belli becerileri kazanması ve bu becerileri kullanarak okul dışında da yaşam boyu öğrenmeye devam ederek kendini geliştirmesi, öğrendiklerini yaşama taşıyabilmesi beklenmektedir.

Alan yazın incelendiğinde, 2018 yılı Türkçe dersi öğretim programının incelendiği, değerlendirildiği ve önceki programlarla karşılaştırıldığı (Aslan ve Atik, 2018; Aydın, 2017; Aydın ve Sadioğlu, 2018; Bağcı-Ayrancı ve Mutlu, 2017; Bağcı-Ayrancı ve Pilav, 2017; Bıçak ve Alver, 2018; Çerçi, 2018; Çevik ve Güneş, 2017; Eken ve Öksüz, 2019; Güneş, 2017; Koçoğlu ve Yanpar-Yelken, 2018; Konuk, 2018; Ömeroğlu, 2018; Özcan ve Yıldız, 2018; Özenç, 2018; Söylemez, 2018; Susar-Kırmızı ve Yurdakal, 2019) görülmüştür. Ayrıca yetkinlikler, öğrenmeyi öğrenme ve yaşam boyu öğrenme alanlarında (Akın, Çıray ve Sönmez, 2013; Çerçi, 2005; Direkçi, Akbulut ve Şimşek, 2019; Ekmen ve Bakar, 2018; Mercan, 2011; Pınarcık, Danacı, Deniz ve Eran, 2016) çalışmalara rastlanmıştır. İncelenen alan yazın çerçevesinde 2018 yılı Türkçe dersi öğretim programında yer alan yetkinliklerden biri olan “öğrenmeyi öğrenme” yetkinlik alanının sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre incelendiği herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Eğitim sistemimiz yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip karakterde bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olan yetkinlikler, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) belirlenmiştir. Anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik ile kültürel farkındalık ve ifade olmak üzere sekiz anahtar yetkinlik belirlenmiştir (MEB, 2018). Yetkinlikler incelendiğinde, okul dışında da devam eden yaşam boyu bir öğrenme anlayışı benimsendiği anlaşılmaktadır. Öğrenmeyi öğrenme yetkinliği, bireyin kendi öğrenme özelliklerini tanıması, öğrenmede yararlanılan stratejileri bilip, seçmesi ve bu stratejileri kullanabilmesi olarak ifade edilmektedir (Özer, 2008). Bu süreçte bireylerin ezber yerine sorgulaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu sayede bilginin ihtiyaç ve amaçlarla ilişkilendirilmesi sağlanır ve öğrenme gerçekleşir. Ayrıca analiz, sentez ve yorum yapabilme becerileri de gelişir (Meydan, 2010). Bu nedenle bu özelliklere sahip bireyler yetiştirmede, öğretim programlarına paralel uygulamaları gerçekleştiren öğretmenlere büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Üst bilişsel becerilerin kullanımına yönlendiren, anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağlayan, sağlam ve önceki öğrenmelerle ilişkilendirilmiş, diğer disiplinlerle ve günlük hayatla bütünleşmiş, değerler, beceriler ve yetkinlikler çerçevesinde bir öğretim programları toplamı (MEB, 2018) şeklinde tanımlanan programın, öğretmenler tarafından “öğrenmeyi öğrenme” yetkinlik alanının nasıl değerlendirildiği

önemlidir. Bu araştırmada, yapılan değerlendirmeler kapsamında öğrenmeyi öğrenme yetkinlik alanının işlevselliği ve varsa sorunları için çeşitli öneriler geliştirilebilecektir. İlkokul düzeyi dikkate alındığında, sınıf öğretmenlerinin farkındalıkları ve sınıf içi uygulamalarının önemli olduğu düşüncesinden hareketle, bu araştırma, MEB tarafından 2017 yılında güncellenen ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında uygulamaya konan 2018 yılı Türkçe dersi öğretim programında yer alan yetkinlikler bölümündeki “öğrenmeyi öğrenme” yetkinlik alanının sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

-Öğretmenlerin “öğrenmeyi öğrenme” yetkinlik alanına ilişkin görüşleri nelerdir?

-Öğretmenler sınıf içi öğrenme öğretme süreçlerinde “öğrenmeyi öğrenme” yetkinliğini nasıl kullanmaktadır?

-Öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?

-Öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirmelerine ilişkin görüşleri nelerdir?

2. Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması, verilerin analizi ve geçerlik-güvenirlilik yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma modellerinden durum çalışması ile desenlenmiştir. Nitel yöntemler derin ve ayrıntılı konularda çalışmaya imkân verir (Patton, 2018). Durum çalışmasında amaç, belirli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymaktır. Durum çalışması araştırması, bağlamı ve çalışılan durumla/durumlarla ilişkisi, diğer karmaşık koşulların durumunu/durumlarını anlamının ayrılmaz bir parçası olduğunu varsayar (Yin, 2017). Bu araştırmada, Türkçe dersi öğretim programı yetkinlikler bölümünde yer alan öğrenmeyi öğrenme yetkinlik alanının sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre derinlemesine betimlenebilmesi için durum çalışması deseni seçilmiştir. Durum çalışması desenlerinden iç içe geçmiş tek durum deseni kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılında Burdur ilinde bulunan iki ilçede sınıf öğretmeni olarak görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışma grubu oluşturulurken, amaçlı örnekleme tekniklerinden biri olan maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğinden yararlanılmıştır. Amaçlı örnekleme kapsamındaki maksimum çeşitliliğin amacı, çeşitliliğin büyük ölçüde geniş kapsamlı olan merkezi temaları yansıtması ve tanımlamasıdır. Bu bağlamda araştırmacı, heterojen bir örnekleme grubu oluşturmaya çalışır (Patton, 2018). Maksimum çeşitliliğe dayalı örnekleme oluşturmada amaç, görece olarak küçük bir örnekleme oluşturmak ve bu örneklemede çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu nedenle araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken cinsiyet, kıdem, okuttuğu sınıf, bu okuldaki

görev süresi, eğitim durumu ve okulun bulunduğu sosyo-ekonomik çevre dikkate alınmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlere ait kişisel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlere Ait Kişisel Bilgiler

Öğr.	Cins.	Kıd.	Okut. Sın.	Bu okuldaki görev süresi	Eğit. Dur.	Okulun Bul. Sos.Eko. Düzey
Ö1	E	5	3	1 yıl	Lisans	Orta
Ö2	K	5	2	1 yıl	Lisans	Orta
Ö3	E	31	3	16 yıl	Ön lis.	Düşük
Ö4	K	6	4	2 yıl	Lisans	Orta
Ö5	E	28	1	5 yıl	Lisans	Yüksek
Ö6	K	17	2	2 yıl	Lisans	Yüksek
Ö7	K	12	4	9 yıl	Lisans	Orta
Ö8	E	14	1	3 yıl	Lisans	Düşük
Ö9	K	12	3	5 yıl	Lisans	Düşük

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin beşi kadın, dördü erkektir. İki öğretmen 1-5 yıl arası, bir öğretmen 6-10 yıl arası, üç öğretmen 11-15 yıl arası, bir öğretmen 16-20 yıl arası ve iki öğretmen de 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahiptir. Her sınıf düzeyinde öğretmen araştırmaya katılmıştır. Sekiz öğretmen lisans, bir öğretmen ise ön lisans eğitim durumuna sahiptir. Üç okulun düşük, dört okulun orta ve iki okulun da yüksek sosyo-ekonomik duruma sahip olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Nitel araştırmalarda kullanılan görüşmelerin en güçlü özelliği göremediklerimiz hakkında bilgi edinme ve gördüklerimiz hakkında ise alternatif açıklamalar yapma fırsatı vermeleridir (Glesne, 2015). Bu araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmacı tarafından önceden belirlenmiş ya da görüşme sırasında ortaya çıkan konulara göre yeni soruların da sorulabildiği bir görüşme yöntemi olarak nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir veri toplama tekniğidir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015).

Alan yazın taraması sonrasında hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu için uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşüne göre alan yazında öğrenmeyi öğrenme kavramının alt boyutları da incelenmiş ve görüşme sorularının ifade biçimi değiştirilmiştir. Görüşme formunda yer alan soruların anlaşılabilirliğini belirlemek için pilot görüşmeler yapılmış ve anlam bozukluğu anlaşılan ifadeler düzeltilerek, pilot görüşmelerden sonra forma son şekli verilmiştir. Pilot görüşmelerde 5 soru yer almış ve hazırlanan ön görüşme formu 2 öğretmen ile yaklaşık 20’şer dakikalık süreler hâlinde gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmelerden sonra görüşme formuna son hâli verilmiş ve 6 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır.

2.4. Verilerin toplanması

Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerle görüşmeye gönüllü olup olmadıkları teyit edilmiş, görüşme için görüşme yeri ve zamanı kararlaştırılmıştır. Öğretmenlerin ders saatleri dışında görüşmeler okulda görüşmeye müsait yerlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunun son şekli ile yapılan görüşmeler 25-38 dakika sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizi, nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi kullanılarak yapılmıştır. İçerik analizi, hacimli olan nitel materyali alarak, temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabası girişimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır (Patton, 2018). Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktararak araştırmanın amacı, alt problemleri ve görüşme formunda yer alan sorular doğrultusunda gruplanmıştır. Ham veri metinleri içerik analizi için satır satır okunmuş ve okumalar neticesinde elde edilen bulgular doğrultusunda nitel veri setinde ortaya çıkan kodlar listelenmiştir. Örtüşen kodlar tespit edilmiş ve ortak temalara ulaşmaya çalışılmıştır.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Nicel çalışmalarda kullanılan geçerlik ve güvenirlik kavram ve kriterlerinin aynı şekilde nitel çalışmalarda kullanılmasının zor olmasından dolayı, nitel araştırmacılar aynı kriterleri yansıtan farklı kavramlar kullanmışlardır. Guba ve Lincoln (1989), nicel çalışmalarda kullandığı iç geçerlik, dış geçerlik, güvenirlik ve objektiflik kavramlarının yerine sırasıyla inandırıcılık, transfer edilebilirlik, değişmezlik ve teyit edilebilirlik kavramlarını kullanmıştır (aktaran: Güler, Halicioğlu ve Taşgın, 2015). Yöntemler ve prosedürler geçerliği garanti etmese de sonuçların inanırılığını artırır. Katılımcı teyidi verilerden ve çalışılan kişilerden gelen sonuçlardan sistematik olarak dönüt almak olarak ifade edilmektedir (Maxwell, 2018). Bu araştırmada inandırıcılığın sağlanabilmesi için görüşme yapılan öğretmenlerden katılımcı teyidi alınmıştır. Patton'a (2018) göre inanırılığın artırmanın diğer bir yolu üçgenlemedir. Tekil gözlemci ya da analizci yerine çoklu araştırmacı ya da analizci kullanılmasıyla elde edilen üçgenleme, çoklu analizci üçgenlemesi olarak ifade edilmektedir. Verilerin analizi sürecinde ise birden fazla araştırmacının bakış açısı göz önünde bulundurularak, kodlamalarda uyum yüzdesi hesaplanmış ve inandırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır. İki araştırmacı tarafından yapılan analizler arasında tutarlık incelemesi yapılmıştır. Güvenirlik katsayısını hesaplamada, $P = (Na / (Na + Nd)) \times 100$ (Miles ve Huberman, 2016) formülü kullanılmıştır. Hesaplama sonucunda, iki araştırmacı arasında birinci görüşme (Ö5) kaydına ait %73.07, ikinci görüşme (Ö9) kaydına ait %79.16 oranında uyum tespit edilmiştir. İki kodlayıcı arası güvenirlik hesaplaması Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. İki Kodlayıcı Arası Güvenirlik

Veri Seti	Görüş Birliği Sayısı (Na)	Görüş Ayrılığı Sayısı (Nd)	Güvenirlik (P)
Ö5'e ilişkin görüşme kaydı	19	7	73.07
Ö9'a ilişkin görüşme kaydı	19	5	79.16

Erlanson, Harris, Skipper ve Allen (1993) araştırma sonuçlarının "aktarılabirliğini (transfer edilebilirliğini)" arttırmak için ayrıntılı betimleme ve amaçlı örnekleme yöntemlerini önermektedir. Nitel araştırma sonuçlarının aktarılabirliği, dayandığı verilerin yeterli düzeyde betimlenmesine bağlıdır. Ayrıntılı betimleme ham verinin

ortaya çıkan kavram ve temalara göre yeniden düzenlenmiş bir biçimde okuyucuya yorum katmadan aktarılması ve doğrudan alıntılara yer verilmesidir. Amaçlı örnekleme yöntemi, nitel araştırmalarda aktarılabirliği arttırmak için hem tipik olarak karşımıza çıkan olay ve olguları hem de bunların değişkenlik gösteren özelliklerini ortaya koyma amacını güder. Bu araştırmada ise aktarılabirliği sağlamak için amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Ayrıca elde edilen veriler derinlemesine analiz edilmiş ve bulgular bölümünde doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Güvenirlik ile paralel anlama sahip olan değişmezlik kavramı için yapılması gereken, veri toplama ve analiz safhalarının detaylı olarak anlatılmasıdır. Bu süreçte kapsamlı bir veri kullanımı ve detaylı anlatım gereklidir. Kapsamlı ve zengin veriye sahip olmak önemlidir. Ancak veri toplama aşamasında bir yerden sonra katılımcıların söyledikleri önceki katılımcıların söylediklerini tekrar ediyorsa ve yeni bulgular ortaya çıkmıyorsa, bu aşamadan sonra veri toplamaya son verilmelidir. Ayrıca çalışmanın bulguları sunulurken okuyucuya daha geniş bilgi vermek için uygun tabloların kullanılması önemlidir (Güler, Halicioğlu ve Taşgın, 2015). Bu araştırmada ise güvenirliği sağlamak için veri toplama ve analiz safhaları detaylı olarak açıklanmış, veri toplama aşamasında ise verilerin yeterli doygunluğa ulaştığı fark edildiğinde görüşmelere son verilmiştir. Araştırma bulguları sunulurken uygun tablolar kullanılmış, çalışma grubunda yer alan katılımcıların özellikleri, veri analizi sürecinde ulaşılan kodlar ve temalar uygun tablolarda sunulmuştur. Son olarak ise araştırmada teyit edilebilirlik kapsamında, araştırma sürecinde öğretmenlerle ses kaydı ve elle not alınarak görüşme kayıtları gerçekleştirilmiştir. Ham veriler analiz aşamasında açık kalmıştır. Bulgular sunulurken oluşturulan anlamlar ham veri metni ile karşılaştırılarak yazılmıştır. Ayrıca analiz aşamasında yapılan kodlamalar gerektiğinde böyle bir incelemeye sunulması için saklanmıştır. Çünkü Erlanson ve diğerleri (1993) bu süreçte araştırmacıdan beklenenin, ulaşılan sonuçları toplanan verilerle sürekli olarak teyit etmek ve okuyucuya mantıklı bir açıklama sunmak olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca teyit incelemesinde, araştırmanın sonuçları ham verilerle karşılaştırılır.

3. Bulgular

Bu bölümde öğretmenlerin "öğrenmeyi öğrenme" yetkinlik alanına ilişkin görüşlerine ilişkin bulgular alt problemlere göre başlıklar altında verilmiştir.

Öğrenmeyi Öğrenme Temasına Yönelik Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin "öğrenmeyi öğrenme" yetkinlik alanına ilişkin görüşleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Öğrenmeyi Öğrenme Yetkinlik Alanına İlişkin Görüşleri

Öğrenmeyi öğrenme		n
Üstbilişsel beceriler	Kendi kendine öğrenme	7
	Öğretmenlerin rehber konumunda olması	4
	Sorgulayıcı olma ve soru sorma	3
	Ezberden uzak kalıcı öğrenme	3
	Farkında olma	3
İşlevsellik/ Yaşantısallık	Yaratıcılığı geliştirme, üretkenliği sağlama	5
	Bilgiyi kullanabilme	4
	Özgüveni geliştirmesi, kendini ifade edebilme	2
	Araştırma yapma	1

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan 7 öğretmen öğrenmeyi öğrenme kavramını öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmesi olarak nitelendirmektedirler. Kendi kendine öğrenme alanında öğrencinin kendi isteğiyle ve çabasıyla öğrenmesi, bilginin veya öğrenmenin peşine düşmesi, nasıl öğreneceklerini ya da bilgiye nasıl ulaşacaklarını kendilerinin öğrenmesidir. Beş öğretmen, öğrenmeyi öğrenen bireylerde yaratıcılığın geliştiğini ve üretkenlik sağlandığını düşünmektedir. Dört öğretmen öğrenmeyi öğrenme sürecinde bilgiyi kullanabilme noktasında görüş belirtirken diğer başka 4 öğretmen ise öğretmenlerin rehber konumunda bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Üç öğretmen öğrencilerin sorgulayıcı özellikte olmasının, ezberden uzak bir şekilde öğrenmenin daha kalıcı olacağı yönünde görüşlerini ifade etmişlerdir. İki öğretmen bilginin, öğrenmenin ve kaynakların farkında olmaktan bahsederken başka 2 öğretmen de özgüveni geliştirmesi ve kendini ifade edebilmesi olarak belirtmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden sadece biri öğrenmeyi öğrenme kavramında araştırma yapma şeklinde görüş belirtmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu öğrenmeyi öğrenme kavramını “kendi kendine öğrenme” olarak nitelendirmektedir. Bazı öğretmenlerin görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Öğrenciler kendi isteğiyle öğrenmesi zaten çok daha güzel. Bizim de istediğimiz alanda öğrencinin okula öğrenme isteğiyle gelip kendi çabasıyla bir şeyler öğrenmeye çalışması, bilgiyi istemesi.” (Ö2)

“Öğrenmeyi öğrenme kavramını, çocuklara direkt bilgi vermektense nasıl öğreneceklerini, bilgiye nasıl ulaşacaklarını kendilerinin öğrenmesi şeklinde tanımlayabilirim.” (Ö6)

“Öğrenmeyi öğrenmenin özellikleri; çocuğun bilgiye kendisinin ulaşmasını hedeflediğini, öğrencinin bilgiye nasıl ulaşacağını keşfetmesi, çevresindeki olanakları kullanması gerektiği, mevcut kaynakların da farkına varması ve bu kaynakları etkin bir şekilde kullanması şeklinde söyleyebilirim.” (Ö9)

Öğrenmeyi öğrenme kavramını “yaratıcılığı geliştirme, üretkenliği sağlama” olarak düşünen bazı öğretmenlerin görüşleri ise şu şekildedir.

“Öğrencilerim bazen verdiğim skeçlere bağlı kalmadan kendileri de eklemeler yapıyor (el hareketleri, konuşmalar, roller üretmek gibi). Bu tür etkinliklerde yaratıcılıkları da geliyor.” (Ö7)

“Öğrenmeyi öğrenme demek insanın kendi başına bir şeyleri yapabilmesi demek. Yani kendi üretken olan kişi demek.” (Ö3)

Öğrenmeyi öğrenme kavramını “öğretmenlerin rehber konumunda olması” şeklinde belirten öğretmenlerin bazı görüşleri de aşağıda verilmiştir.

“Öğretmenin bire bir sürekli empoze eden sürekli anlatan değil yol gösterici kılavuz olması gerektiğini düşünüyorum.” (Ö5)

“Öğrenmeyi öğrenme deyince, çocukların bir işi başarabilmesi, kendi çabalarıyla konuyu öğrenebilmesi, öğretmenin daha çok rehberlik konumunda olması, öğrenciyi yönlendirmesi, öğrencinin buluş yoluyla öğrenme stratejilerini kullanması şeklinde olduğunu biliyorum.” (Ö8)

Öğrenmeyi öğrenme kavramını “sorgulayıcı olma, soru sorma” şeklinde ifade eden öğretmenlerin bazılarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Ayrıca sorgulayan bireysindir de. Öğrencilerimizden de beklenen sorgulayarak yeni bilgiler öğrenmesidir. Düz bir kalıp olmaksızın yeni kalıplar oluşturmaktır.” (Ö1)

“Çocuklar genellikle takıldıkları yerlerde özellikle eş anlamlı zıt anlamlı kelimelerde ya da yeni öğrendikleri kelimelerde sürekli gelirler, sorarlar. Çok sorgucu öğrencilerimiz var.” (Ö3)

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu, Türkçe dersi öğretim programını incelemediğini belirtse de öğrenmeyi öğrenme kavramına anlam yükleyerek tanımlama yaptıkları anlaşılmaktadır. Programı inceleyen öğretmenler de yetkinlik alanlarını değil genel olarak göz attığını, yazı bölümünü incelediğini belirtmiştir.

“Türkçe dersi öğretim programını detaylı inceleyemedim. Yazı (dik temel harf/eğik yazı) bölümünü incelemiştim. Yetkinlikler kısmını incelemedim. Programda öğrenmeyi öğrenmenin yer aldığını bilmiyordum.” (Ö6)

Evet, programı incelediğimiz kadar bildiğimiz kadarıyla zaten önceden öğretmen olduğum için bilgimiz var. Yeni programları takip etmeye çalışıyoruz. (Ö5)

Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenme kavramına yükledikleri anlam, üst bilişsel beceriler ve işlevsellik olarak ön plana çıkmaktadır. Öğrenilen bilgilerin yaşantıya dönüştürülmesi hiç şüphesiz kalıcılık açısından son derece gereklidir. Ayrıca öğrencilerin bilgiye nasıl ulaşacaklarını ve kendi kendine öğrenme yollarını da bilmesi zihinsel süreçleri kullanma bakımından oldukça önemlidir.

Öğrenmeyi Öğrenme Yetkinliğinin Sınıf İçi Öğrenme-Öğretme Süreçlerinde Kullanma Durumu Temasına Yönelik Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin “öğrenmeyi öğrenme” yetkinlik alanında sınıf içi öğrenme-öğretme süreçlerinde

kullanma durumlarına ilişkin görüşleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Öğrenmeyi Öğrenme Yetkinlik Alanında Sınıf İçi Öğrenme-Öğretme Süreçlerinde Kullanma Durumlarına İlişkin Görüşleri

Öğrenme-öğretme süreci	n	
Bireysel	Anlamını bilmediği kelime çalışması	8
	Metni tahmin etme	6
	Metne başlık önerme	4
	Hikâye tamamlama	4
	Özgün şiir yazma, hikâye oluşturma	4
	Görselleri yorumlama	3
	Okuma etkinlikleri	2
	Araştırma ödevleri	2
	Metnin olay örgüsü	1
	Grupla	Dil bilgisi çalışmaları
Hikâye oluşturma		3
Şiir yazma		2
Hikâye tamamlama		2
Deyim ve atasözü çalışmaları		2
Canlandırma		1

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan 8 öğretmen öğrenmeyi öğrenme yetkinlik alanında öğrencilerin kendi öğrenme eylemini etkili zaman ve bilgi yönetimini de kapsayacak şekilde bireysel etkinliklerde anlamını bilmediği kelime çalışması yaptığını söylemişlerdir. Öğretmenler anlamını bilmediği veya yeni öğrendiği kelime çalışmasında öğrencilerin sözlükten araştırma, cümle içinde kullanma, görsellerle eşleştirme, resim yapma, cümleden kelimenin anlamını tahmin etme gibi etkinliklerle kelimenin anlamını öğrenmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Altı öğretmen metni tahmin etme etkinliği yaptırdığını, bu etkinlikte öğrencilerin metni görsellerinden veya başlığından hareketle tahmin ettiklerini söylemişlerdir. Dört öğretmen metne başlık önerme, hikâye tamamlama ve özgün şiir yazma ile hikâye oluşturma etkinliği düzenlediklerini belirtmişlerdir. Bu tür etkinliklerin öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirme adına oldukça yararlı olacağı söylenebilir. Araştırmada 3 öğretmen görselleri yorumlama etkinliğini yaptırdığını bildirmiştir. İki öğretmen okuma etkinlikleri yaptırırken diğer başka 2 öğretmen de araştırma ödevleri verdiğini ifade etmişlerdir. Bireysel olarak sadece 1 öğretmen sınıfta metnin olay örgüsünü çıkardıklarını belirtmiştir. Araştırmada grupla yapılan etkinliklerde dil bilgisi çalışmaları 6 öğretmen görüşü ile en çok tercih edilen çalışma olmuştur. Dil bilgisi çalışmaları daha çok eş anlamlı kelimeler, zıt anlamlı kelimeler ve hece çalışmaları gibi etkinliklerdir. Üç öğretmen hikâye oluşturma etkinliği yaptırdığını belirtmiştir. İki öğretmen şiir yazma etkinliği, diğer 2 öğretmen hikâye tamamlama etkinliği, başka 2 öğretmen de deyim ve atasözü çalışmaları yaptırdığını bildirmişlerdir. Sadece 1 öğretmen grupla yaptığı etkinliklerde canlandırma etkinliği yaptıklarını söylemiştir.

Öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenme yetkinlik alanında öğrencilerin kendi öğrenme eylemini etkili zaman ve bilgi yönetimini de kapsayacak şekilde bireysel olarak sınıf içi öğrenme-öğretme süreçlerinde kullanma durumlarına ilişkin bazılarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Anlamını bilmediği kelimeyi önce tahmin etme, anlamını bilmediği kelimenin geçtiği cümleyi tekrar okuyup

oradan çıkarımda bulunma daha sonra da sözlükten kontrol edip tahmininin doğru olup olmadığını bulma, cümle içinde kullanma gibi.” (Ö8)

“Görsellerden veya başlıktan metnin konusunu tahmin etme şeklinde de etkinliklerimiz oluyor.” (Ö6)

“Ayrıca işlediğimiz metinler ile ilgili farklı başlıklar önerme, anlamını yeni öğrendikleri kelimelerin, atasözlerinin ve deyimlerin resimlerini yapma ile bu metne uygun sen olsan nasıl resim çizerdin gibi etkinliklerle yaratıcılıklarının geliştiğini düşünüyorum. Dilbilgisi konuları ise grup çalışması şeklinde geçiyor. Bu tür etkinlikler genelde kes-yapıştır şeklinde oluyor. Atasözü ve deyimleri canlandırma, konu ile ilgili şarkı uydurma grupla yaptığımız diğer örneklerdir.” (Ö9)

“Resimleri yorumluyoruz, resim gösteriyoruz, o resimleri yorumluyorlar veya o resimle ilgili hikâye oluşturuyorlar ya da kelimelerden hikâye oluşturuyorlar bireysel olarak kendi başlarına. O da kendilerini daha rahat ifade etmelerini sağlıyor çocukların.” (Ö4)

“Ayrıca, hikâyenin sonunu getirme, görsellerle metni ilişkilendirme ve görsellerden hareketle metni tahmin etme de bireysel olarak Türkçe derslerimizde yaptığımız etkinliklerdir.” (Ö1)

Öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenme yetkinlik alanında öğrencilerin kendi öğrenme eylemini etkili zaman ve bilgi yönetimini de kapsayacak şekilde grupla sınıf içi öğrenme-öğretme süreçlerinde kullanma durumlarına ilişkin bazılarının görüşleri ise şu şekildedir:

“Grupla yaptığımız etkinliklere örnek verecek olursam, özellikle sınıfça hikâye yazıyoruz. Ben bir cümleyle başlatıyorum hikâyeyi. Sırayla her öğrenci olayı takip ederek kendi istediği yöne çekerek bir cümle daha söylüyor. Arkadaşına sıra geçince o da bir cümle söylüyor. Bu şekilde bütün sınıf kendi cümlesiyle bütün bir hikâye oluşturmuş oluyoruz. Bunu bazen yazıyla da yapıyoruz. Kâğıt dolaşıyor, kâğıdın ardı sıra yazma devam ediyor ve bunu sonra okuduğumuzda hikâyeyi bütün sınıf daha çok beğeniyor.” (Ö2)

“Atasözleri ve deyim kartlarımız var. Sınıfı ikiye bölüyorum. Grubun birisi kartı gösteriyor diğer grup tahmin etmeye çalışıyor. Bu kartlarda o deyim ve atasözü ile ilgili resimler var. Eş anlamlı kelimeler yarışması yapıyoruz. İki grup sıraya geçiyor. Kelimeyi soruyorum. Bilen grupta kalıyor bilemeyen sırasına geçip oturuyor. Bu şekilde etkinlik bitene kadar devam ediyoruz. Çok faydalı olduğunu düşünüyorum. Kelimeyi daha iyi düşünüyorlar, kalıcılığı artıyor.” (Ö7)

“Grupça hikâye tamamlıyorlar. Grup olarak yazdıklarında beraber düşünüp karar veriyorlar şöyle yazalım mı, yok şöyle yazalım, hayır daha ilginç işte şunu yazalım, hepsi beraber karar veriyorlar. O cümleyi hikâyeyi tamamlıyorlar.” (Ö3)

Araştırmaya katılan öğretmenlerin sınıf içinde gerek bireysel olsun gerekse grupla yaptıkları uygulamalar olsun öğrencilerinde öğrenmeyi öğrenmeye yönelik oldukça fazla etkinliklere yer verdikleri görülmektedir. Öğrencilerin Türkçe dersinde öğrenecekleri konularda bu tür bireysel ve grupla yapılan uygulamaların olması hem kalıcılığı arttıracak hem de birbirleriyle olan etkileşimini olumlu

yönde etkileyecektir. İlkokul çağında bulunan öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel özellikleri düşünüldüğünde öğrenmeyi öğrenme yetkinliğini kazanabilmeleri için bu tür etkinliklerin sınıf ortamında yapıyor olması oldukça önemli ve değerlidir.

Öğrenmeyi Öğrenen Bireylerin Özellikleri Temasına Yönelik Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerine ilişkin görüşleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Öğrenmeyi Öğrenen Bireylerin Özelliklerine İlişkin Görüşleri

Öğrenmeyi öğrenen bireylerin özellikleri		n
Kalıcı öğrenme	Araştırma yapma	7
	Sorgulayıcı olma, soru sorma	6
	Kendi kendine öğrenme	5
	Farkında olma	4
	Anlatma, paylaşımcı olma	3
	Meraklı	3
Üretkenlik	Yaratıcı olma	5

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenler öğrencilerin öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerini Türkçe dersinde en çok araştırma yaparak gösterdiklerini belirtmektedirler. Yedi öğretmen öğrencilerinin bilmedikleri veya yeni öğrendikleri konu hakkında kendilerinin araştırma yapmak istediklerini, 6 öğretmen ise öğrencilerin sorular sorarak, araştırma yaparak aslında sorgulayıcılıklarının da geliştiğini belirtmişlerdir. Beş öğretmen öğrencilerinin Türkçe dersinde yaratıcı bireyler olduklarını, bunu da özgün hikâyeler ve şiirler yazarak veya anlamını yeni öğrendiği kelimelerle yeni cümleler kurarak gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Beş öğretmen öğrencilerinin farklı sorular sorarak, evde kendisi araştırma yaparak, konuyu önceden öğrenip gelerek, yeni öğrendiklerini irdeleyerek kendi kendine öğrendiklerini düşünmektedir. Dört öğretmen öğrencilerinin yeni konu öğrenirken nasıl öğreneceklerinin veya konuyu işlerken neden onu işlediklerinin farkında olduklarını söylemişlerdir. Üç öğretmen öğrencilerinin bilmedikleri veya öğrenecekleri konularda meraklı olduklarını ve o merak ettikleri hakkında sorular sorduğunu, araştırma yapmak istediklerini bildirmişlerdir. Diğer başka 3 öğretmen ise öğrencilerinin öğrendikleri konuları sınıfta veya başka bir ortamda arkadaşlarına anlattıklarını, paylaştıklarını bu şekilde de öğrenmelerinin de kalıcı olduğunu belirtmiştir. Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrencilerinin öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerini Türkçe dersinde ortaya koyduklarını söylemek mümkündür.

Öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerine ilişkin Türkçe dersinde öğrencilerinin “araştırma yapma” davranışına ait görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

“Öğretmenim şunu yapalım, bu etkinliği yapalım diye kendileri öğrenmek istiyor, araştırmak istiyorlar. Bunu biz araştıralım diyorlar, fikir alıyorlar benden.” (Ö4)

“Öğrencilerim, merak ettiği konularda veya bilmedikleri hakkında sorular sorarak, kendi kendine araştırma görevleri vererek öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerini Türkçe dersinde gösterdiklerini düşünüyorum. Araştırdığı konuyu ve yeni öğrendiği bilgiyi irdeliyor. Konu ile ilgili örnekler bulup bu örnekleri çoğaltabiliyor.” (Ö9)

“Sorulara daha farklı cevap verebiliyorlar. Olağanın dışında, beklenmedik cevaplar. Demek ki düşünüyorlar. Ayrıca farklı sorular da soruyorlar. Öğrenmek istiyorlar, meraklılar, bilmek istiyorlar. Bazen ben söylemeden “öğretmenim araştıralım mı? Anlatalım mı?” diyen birkaç öğrencim oluyor. Bazen gerek yok desem de “ben araştırmak istiyorum” diyen öğrencilerim var.” (Ö7)

Öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerine ilişkin öğrencilerinin “sorgulayıcı olma, soru sorma” şeklinde davranış gösterdiğini söyleyen öğretmenlerden bazılarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Yani çocuk sık sık geliyor bana soru soruyor. Yani hep merak ediyor. Hep merak ettiği için soru sormak durumunda kalıyor. Eskiden çocuklar soru sormazdı, öğretmenim siz söyleyin derlerdi. Şimdiki çocuklar öğretmenim şu ne, bu ne ve bu nasıl olur şeklinde sürekli araştırmacı sorular soruyor.” (Ö3)

Öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerine ilişkin öğrencilerinde “yaratıcı olma” şeklinde davranış gösterdiğini belirten öğretmenlerden bazılarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Kendi kelimeleriyle, düşünceleriyle bir iki kıtılı şiirler yazıyor birkaç öğrencim. Yeni bir konu, kelime öğrendiğinde kendileri cümle içerisinde kelimenin anlamına uygun olarak kullanıyorlar, cümle yazıyorlar. Eş anlamlı-zıt anlamlı kelimelerde yeni kelimeler buluyorlar.” (Ö8)

“Akrostiş çalışması şeklinde şiir yazan, hikâye yazan öğrencilerim de var.” (Ö7)

“Çocuklar hep kendileri üretmeye yönelik çalışmalar yapıyor. Daha sonra mesela ben bir çalışma yaptığım zaman hemen bir tanesi diyor ki öğretmenim bununla ilgili bir resim yapalım. Yani hikâyenin altına hemen resim yapmaya başlıyorlar. Yani çocuklar gerçekten öğrenmeyi öğrenmiş oluyorlar benim gözümde yani becerebiliyorlar. Kendi başlarına yapabiliyorlar.” (Ö3)

Öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerine ilişkin öğrencilerinde “farkında olma” şeklinde davranış gösterdiğini belirten öğretmenlerden bazılarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

Başta son derse hazırlık bölümü hiç dikkatlerini çekmiyordu. Şimdi soruyorlar bunun hakkında araştırma yapacak mıyız, resim yapacak mıyız şeklinde. Artık kendileri öneri getiriyor. Fark ediyorlar şimdi. (Ö6)

Atasözleri ve deyimleri örnek verebilirim. Örneğin, yaramazlık yapan öğrencime “iğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır” atasözünü araştırması için verdim. Bu yolla öğrencim hem araştırıyor hem de ailesine de sorarak sorgulayıcı birey olabiliyor. Sonucunda da neden bu atasözünü ona verdiğimin farkına varıyor. Bu tür etkinlikleri hem olumlu hem olumsuz davranış gösteren öğrencilerime uyguluyorum. (Ö1)

Öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerine ilişkin öğrencilerinde “anlatma, paylaşımcı olma” şeklinde davranış gösterdiğini söyleyen öğretmenlerden bazılarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

Öğrendikleri şeyleri bazen başkalarıyla paylaştıklarını duyuyorum. Arkadaşlarına anlatırken işte kulak misafiri olduğumuz zamanlar oluyor. Bu da hani onlardaki kalıcılığı aslında kavradıklarını, yerleştirdiklerini gösteriyor. (Ö2)

“Herhangi bir olayı oluş sırasına göre anlatabiliyorlar.” (Ö8)

Araştırmaya katılan öğretmenler öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerini kalıcı öğrenme boyutunda araştırma yaparak, sorgulayarak, kendi kendine öğrenerek, konuyu neden öğreneceklerinin farkında olarak, başkalarıyla bilgilerini paylaşarak ve meraklı olarak sağlanacağını belirtmektedirler. Ayrıca öğrenmeyi öğrenen bireylerin üretkenlik noktasında yaratıcı olduklarını söylemişlerdir.

Öğrenmeyi Öğrenen Bireyler Yetiştirme Temasına Yönelik Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirmelerine ilişkin görüşleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Öğrenmeyi Öğrenen Bireyler Yetiştirmelerine İlişkin Görüşleri

Öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirme		n
Bireysel Gelişim	Araştırma yapma	7
	Anlatma	6
	Kendini ifade etme, özgüven	5
	Yaratıcılık	3
	Sorgulayıcı olma	2
	Okuma	2
	Tartışma	1

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerden yedisi öğrencilerinde öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerinden olan araştırma yapma özelliğini geliştirdiğini düşünmektedir. Altı öğretmen ise araştırdıkları, öğrendikleri konuları sınıfta anlattığını söylemiştir. Beş öğretmen kendini ifade etme ve konuşma becerisi sayesinde öğrencilerinin iletişim ve özgüvenlerinde olumlu yönde gelişim sağladığını belirtmiştir. Üç öğretmen öğrencilerinin yaratıcılıklarını geliştirdiğini, 2 öğretmen ise sorgulayıcı bireyler olmalarına yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Diğer 2 öğretmen de öğrencilerinde okuma alışkanlığını geliştirerek kendi kendilerine daha iyi öğrenebildiklerini, kelime dağarcıkları geliştirdiği için daha iyi hikâyeler yazabildiklerini düşünmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden sadece biri öğrencilerinin kendisiyle bazı konularda tartışmaya girdiğini, onların tartışma davranışını ortaya çıkardığını bildirmiştir.

Öğretmenlerin bazılarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

Eğer öğrencim anlamını bilmediği kelimeyi hiç cümle içinde okumadan veya anlamını çıkarmaya çalışmadan gelirse ona “anlamını bilmediği kelimeyi ilk gördüğünde gelmemesi gerektiğini, biraz araştırması ve düşünmesi gerektiğini” söylüyorum. (Ö1)

Okumayı daha çok seviyorlar. Okuma saati bite bile okuyalım diyorlar. Daha kapsamlı hikâyeye yazmaya başladılar. Cümleleri farklılaşmaya başladı. Kendi kendine

yazdıkları şiirler daha uzun ve güzel oluyor artık. Bu yıl daha çok araştırma yapmak istiyorlar. (Ö7)

Bazı etkinliklerde ailesini katabiliyor, bu etkinliklerde. Mesela, kütüphaneye gidiyorlar konulardan hangi konuya onlar gidiyorlar kütüphaneden araştırıyorlar ya da aileleriyle fikir alışverişinde bulunuyorlar. Onları gelip sınıfta anlatıyorlar. (Ö4)

Kendini ifade etme aklıma ilk gelen özellikleri. Dediğim gibi birinci sınıf oldukları için ilk başlarda çekingen davranıyorlardı. Şimdilerde kendilerini çok iyi ifade edebiliyorlar. Özgüven duygularını geliştirdiğimi düşünüyorum. İlk geldiklerinde çoğu ketimdi. Şimdi hem benimle hem arkadaşlarıyla rahat bir şekilde iletişim kurabiliyorlar. Haberleri izleyip sınıfta anlatıyorlar. (Ö8)

Evet, bence en başta çocuklarda özgüven geliyor. Yani bir şeyi yapabilme konusunda ben bu işi yapabilirim. Birinci sınıfa gelen çocukta çok fazla kendini ifade edememe sıkıntısı vardır. Daha sonra çocukta başarıma duygusu geliştirdiyseniz öğrenmeyi öğrettiyseniz, çocuk yapabileceği duygusuyla hep daha iyisini daha yenisini yapmaya çalışır. Bu da özgüven duygusu, başarıma duygusunun geliştiğini ben hissediyorum. Hatta bazı zaman benim öğrenciler benimle tartışmaya giriyor. Bilen çocuk tartışmaya girer. Bilmeyen çocuk tartışamaz. Yani küçük deyip geçmemek lazım. O küçük çocuklar tartışabiliyor. Hayır, öğretmenim siz bu konuda yanlış düşünebilirsiniz diyebiliyorlar. (Ö3)

Toplumsal yönden gelişebilmek için önce bireysel gelişim göstermek gerekmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenler öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerini belirtirken öğrencilerinde bireysel yönde bir gelişim sağladıkları anlaşılmaktadır. Çünkü birey araştırma yaptıkça, anlatıkça, kendini ifade edebildikçe, yaratıcılığını geliştirdikçe, sorguladıkça, okuyup tartışıkça kendini geliştirebilir, bireysel anlamda gelişim gösterebilir. Bu açıdan bakıldığında öğretmenlerin öğrencilerinde öğrenmeyi öğrenen bireyin özelliklerini geliştirme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Araştırma sonunda öğretmenlere öğrenmeyi öğrenme ile ilgili belirtmek istedikleri başka görüş olup olmadıkları sorulduğunda, genel anlamda olumlu bulduklarını, öğretmenlerin bu süreçte rehberlik ettiği/yol gösterici konumunda olduğunu, öğrenmelerin daha kalıcı olduğunu, öğrencinin kendisinin öğrenmesinin çok önemli olduğunu, yaşam boyu devam ettiğini, araştırma ve sorgulama duygularını harekete geçirdiğini belirtmişlerdir. Öğrenmeyi öğrenme ile ilgili 2 öğretmen bu soruda herhangi bir görüş bildirmemiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Nitel araştırma modellerinden durum çalışması ile desenlenen bu çalışmada 5 kadın, 4 erkek öğretmen olmak üzere toplam 9 öğretmen ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca maksimum çeşitliliği arttırmak için mesleki kıdem, okuttuğu sınıf, bu okuldaki görev süresi, eğitim durumu ve okulun bulunduğu sosyo-ekonomik düzey de dikkate alınmıştır.

MEB tarafından 2017 yılında güncellenen ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında uygulamaya konan 2018 yılı Türkçe dersi öğretim programında yer alan yetkinlikler

bölümündeki “öğrenmeyi öğrenme” yetkinlik alanının sınıf öğretmenleri görüşlerine göre değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada, elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu 2018 yılı Türkçe dersi öğretim programındaki yetkinliklere olumlu baktıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerle yapılan görüşmelerde, programı yeterince incelemedikleri ve yetkinlikler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna da ulaşılmıştır. Öğretmenlerin uygulanan programları yeterince incelemedikleri söylenebilir. Araştırma sonuçları, yapılan bazı çalışmalarla (Alver ve Sancak, 2016; Bıçak ve Alver, 2018; Susar-Kırmızı ve Yurdakal, 2019) da örtüşmektedir. Her ne kadar araştırmaya katılan öğretmenler Türkçe dersi öğretim programını incelemeyi söylese de “öğrenmeyi öğrenme” kavramına yükledikleri anlam doğrultusunda görüş belirtmişlerdir. Öğrenmeyi öğrenmeye ilişkin kendi kendine öğrenme en çok anlam yüklenen kavram olarak araştırma yapma en az anlam yüklenen kavram olarak araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Öğrenmeyi öğrenen bireylerin özellikleri düşünüldüğünde, öğretmen görüşlerine göre, öğrenmeyi öğrenme kavramına araştırma yapma anlamı da yüklenebilirdi. Çünkü araştırmada “öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirme noktasında” araştırmaya katılan öğretmenlerin en çok öğrencilerinde “araştırma yapma” özelliklerini geliştirdikleri yönünde sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda, araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenmeyi öğrenme yetkinlik alanına yükledikleri anlam ile öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirmelerine ilişkin görüşleri arasında zıtlık olduğu belirtilebilir.

Araştırmada, öğretmenler “öğrenmeyi öğrenme” yetkinlik alanında öğrencilerin kendi öğrenme eylemini etkili zaman ve bilgi yönetimini de kapsayacak şekilde bireysel olarak; “anlamını bilmediği kelime çalışması”, “metni tahmin etme”, “metne başlık önerme”, “hikâye tamamlama”, “özgün şiir yazma, hikâye oluşturma” gibi etkinlikler yaptıklarını belirtmişlerdir. Grupla ise “dil bilgisi çalışmaları”, “hikâye oluşturma”, “şiir yazma”, “hikâye tamamlama”, “deyim ve atasözü çalışmaları” gibi etkinliklere daha çok yer verdiklerini belirtmişlerdir. Bundan hareketle öğretmenlerin derslerde öğrencilerin hayal gücünü geliştirici ve yaratıcılıklarını destekleyici etkinlikler yaptığı sonucuna ulaşılabilir. Bu tür etkinliklerin hem öğrencilerin derslere olan olumlu tutumlarını arttıracığı hem de öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesine yardımcı olacağı söylenebilir. Yapılan bazı araştırmalar bu sonucu desteklemektedir. Söylemez (2018) yaptığı çalışmada eleştirel, yansıtıcı, yaratıcı düşünme ve problem çözme gibi üst düzey düşünme becerilerine yönelik 2018 Türkçe dersi öğretim programında yer alan temel dil becerilerine ait kazanımların belirlendiğini belirtmiştir. Bu çalışmada öğretmen görüşlerine göre öğrenciler tarafından yapılan bireysel etkinliklerin ve grup etkinliklerinin öğrencilerin eleştirel, yansıtıcı, yaratıcı düşünme becerileri ile problem çözme becerilerini destekler nitelikte olduğu belirtilebilir. Akın, Çıray ve Sönmez (2013) çalışmalarında, öğretim sürecinde uygun öğrenme stratejisini seçen ve kullanan öğrencilerin zamanlarını etkili biçimde kullandıkları ve öğrenmeye ayırdıkları süreyi iyi yönettikleri sonucuna varmışlardır. Ayrıca zaman yönetimi konusunda iyi bir beceriye sahip olan bir öğrencinin öğrenme sürecine hâkim olacağı, uygun

öğrenme stratejilerini kullanmasıyla birlikte öğrenmeyi öğrenen bir birey haline geleceğini de düşünmektedirler. Mercan (2011) öğrencilerin öğrenmeyi öğrenme düzeylerini duyuşsal ve bilişsel beceriler olmak üzere iki ana ölçüte dayalı olarak incelediği çalışmada, farklı boyutlarda öğrencilerin ortalamasının üzerinde bir puan aldıkları sonucuna ulaşmıştır. Buna göre, öğrencilerin duyuşsal beceriler ölçeğinin boyutları olan “Okul ve Birey”, “Öğrenme ve Çalışma Alışkanlıkları”, “Grup Çalışması”, “Bireyin Karakter Eğilimi” boyutlarında olumlu eğilim içerisinde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilişsel beceriler ölçeğinin boyutları olan “Akıl Yürütme”, “Kavram Bulma”, “Aritmetik İşlemler”, “Metin Kavrama”, “Tarihsel Zamanlamaya”, “Coğrafya”, “Sanat ve Kültür”, “Değişkenlerin Kontrolü” boyutlarında ise öğrencilerin her boyutta farklı düzeyde oldukları ancak toplam puanda orta noktada buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin bireysel ve grup etkinlikleri incelendiğinde, duyuşsal beceriler ölçeğinin alt boyutları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Buna göre etkinliklerin, öğrencilerin hem bilişsel hem de duyuşsal becerilerini destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Çerçi'nin (2005) çalışmasında, “öğrenmeyi öğrenme” stratejilerinin uygulandığı deney grubuna son test olarak uygulanan başarı testi ve tutum sonuçlarına göre deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın da deney grubunun lehine olduğu belirlenmiştir. Son testlerde deney grubu öğrencilerinin kontrol grubu öğrencilerine göre daha başarılı oldukları ve Türkçe dersine karşı olumlu tutum geliştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgunun, eldeki araştırma bulgusu ile örtüştüğü söylenebilir. Bu durum, sınıf içinde öğrencilere “öğrenmeyi öğrenme” yetkinliğini geliştirici stratejileri kullanmanın önemini destekler niteliktedir.

Öğretmenler, öğrencilerin Türkçe dersinde öğrenmeyi öğrenen bireyin özelliklerini daha çok araştırma yapma, sorgulama, yaratıcı olma, kendi kendine öğrenme, farkında olma, meraklı, anlatma ve paylaşımcı olma gibi davranışlar ile gösterdiklerini söylemişlerdir. Araştırma sonucu 2018 yılı Türkçe öğretim programının öğrencilerden beklediği üst düzey düşünme becerileriyle ve bazı araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Güneş (2012) yaptığı çalışmada, günümüz dünyasında karmaşık sorunların üstesinden gelmek için öğrencilerin düşünme, anlama, sorgulama, sorun çözme, araştırma, değerlendirme gibi zihinsel becerilerini geliştirme ile öğrencinin okulda öğrendiklerini yeni iş ve görevlerde, karmaşık durumlarda hayat boyu kullanma kapasiteleri üzerinde önemle durulduğundan bahsetmektedir. Figel (2007), “Yaşam Boyu Öğrenmede Anahtar Yeterlikler-Avrupa Çerçevesi” çalışmasında bireylerin sadece öz disiplinle kendi kendine öğrenmeye zaman ayırmasını değil, aynı zamanda işbirliği içinde çalışarak öğrenme sürecinin bir parçası olmayı ve heterojen bir gruptan faydalanarak öğrendiklerini paylaşmaları gerektiğini belirtmektedir. Bu sayede bireyin öğrendiklerini transfer edebileceği, öğrenmenin kalıcılığının da artabileceği söylenebilir. Araştıran, sorgulayan, yaratıcı olarak yeni bilgiler ortaya koyabilen, öz denetimle kendi kendine öğrenebilen ve bu öğrendiklerini başkalarıyla paylaşabilen öğrencilerin aynı zamanda ezbere dayalı öğrenmeden uzaklaşacağı, bilgiye nasıl ulaşacağını ve yapılandıracağını öğreneceği düşünülebilir. Bilgi transferi sayesinde de bilginin

işlevselliğinin artması, bu sayede de bireylerin, öğrenmeyi öğrenen bireylerin özelliklerini göstermesi gerçekleşebilir.

Doğan (2105), yaratıcılığın tüm bireylerde var olabileceğini fakat bireylerin yaratıcılığında yeteneğin, zekânın, çevrenin, eğitimin vb. etkisinin doğru orantılı olarak artırılabilceğini vurgulamaktadır. Bu araştırmada da öğretmenler öğrencilerinde öğrenmeyi öğrenen bireylerin özellikleri dikkate alındığında araştırma yapma, anlatma, kendini ifade etme, özgüven, yaratıcılık, sorgulayıcı olma gibi davranışları geliştirdiklerini düşünmektedirler. Çatal (2019), yaptığı araştırmada sınıf öğretmenlerinin öğrenmeyi öğrenme becerileri konusunda kendilerini oldukça yeterli olarak algıladıkları sonucuna varmıştır. Bu sonuç araştırma bulgularını desteklemektedir. Ayrıca, bu sonucun öğrencilerin Türkçe derslerinde göstermiş oldukları öğrenmeyi öğrenen bireyin özellikleriyle benzerlik gösterdiği belirtilebilir.

Yapılandırmacılık eğitim felsefesinin hâkim olduğu eğitim sistemimizde öğretmenlerin bilgiyi aktaran konumunda değil, öğrencilerine bilgiye ulaşma yollarını gösteren rehber bir konumda olması önemli görünmektedir. Öğrenciler ulaştıkları bilgileri kalıcı hale getirebilmek için kendilerine göre anlamlandırabilmeli, özgün ve yeni bilgiler üretebilmeli, aynı zamanda bu bilgileri de işlevsel olarak yaşamlarında kullanabilmelidirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bilimin çok önemli olduğu söylenebilir. Bilim üretebilmek için öncelikle bilgiyi yapılandırabilmenin, özgünlüğün ve işlevselliğin gerekliliği düşünülebilir. Bireylerde öğrenmeyi öğrenme yetkinliğinin geliştirilmesi ise bunları gerçekleştirince sağlanabilir. Bu sürecin, yaşam boyu devam etmesi de devamlılığın sağlanabilmesi ve kalıcılık açısından önemli görünmektedir. Çünkü yaşamda kullanılmayan her türlü bilgi zamanla işlevselliğini kaybedebilir. Bu nedenle öğrenme ve öğrenmeyi öğrenme, yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Öğrenmeyi öğrenme kavramı işlevselliği bakımından birçok kaynakta hayat boyu öğrenme kavramının içinde ve birlikte ele alınmıştır. (Cornford, 2002; Erdamar, 2015; Figel, 2007). Araştırma sonucunda öğretmenlere öğrenmeyi öğrenme ile ilgili belirtmek istedikleri başka görüş olup olmadıkları sorulduğunda, genel anlamda olumlu bulduklarını, öğretmenlerin bu süreçte rehberlik ettiği/yol gösterici konumunda olduğunu, öğrenmelerin daha kalıcı olduğunu, öğrencinin kendisinin öğrenmesinin çok önemli olduğunu, yaşam boyu devam ettiğini, araştırma ve sorgulama duygularını harekete geçirdiğini belirtmişlerdir. Susar-Kırmızı ve Yurdakal (2019) araştırmalarında, 2018 yılı programı ile bilgi çağında gereksinim duyulan bireylerin yetiştirilip yetiştirilemeyeceğine ilişkin olarak öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu olumsuz görüş bildirmekte ve 2018 yılı Türkçe dersi öğretim programıyla bu hedeflenen bireylerin yetiştirilemeyeceğini düşünmektedir. Araştırmadan elde edilen, öğretmenlerin, öğrenmeyi öğrenme sürecini olumlu ve verimli buldukları, bu süreçte rehber oldukları, öğrenmenin kalıcı olduğu ve programda yer alan kazanımların da öğrencilerin araştırma sorgulama duygularını harekete geçirdiği bulgusu, Susar-Kırmızı ve Yurdakal'ın (2019) araştırma bulgularıyla çelişmektedir. İncelenen öğretim programı aynı olmasına rağmen, öğretmen görüşleri arasındaki bu çelişkinin, çalışma gruplarında yer alan öğretmenler, öğretmenlerin görev yaptıkları okulların buldukları sosyo ekonomik düzey ve

buna bağlı olarak okulların aynı olanaklara sahip olmaması ile öğrenci özellikleri gibi farklılıklardan kaynaklandığı belirtilebilir.

Araştırma sonuçlarından hareketle aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Hazırlanan öğretim programlarının öğretmenler tarafından yeterince incelenebilmesi için sene başındaki öğretmenler kurulu toplantılarında ya da zümre öğretmenler kurullarında okul ve ilçe yöneticilerinin de katılımlarıyla çalıştaylar düzenlenebilir.
- Öğretmenler öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirmek için derslerinde öğrencilerine daha fazla yaratıcılıklarını geliştirici etkinlikler hazırlayabilir ve demokratik sınıf ortamı oluşturarak tartışmalar yaptırabilirler.
- Öğretmenler başta Türkçe dersi olmak üzere diğer derslerde de daha fazla okuma çalışması yaptırabilir. Bu sayede öğrencilerinin düşünme becerilerini geliştirebilir ve sorgulayıcı bireyler olarak yetişmelerinde daha etkin rol üstlenebilirler.
- Hizmetiçi eğitimlerle öğretmenlere öğrenmeyi öğrenme yetkinlik alanının günümüzdeki eğitim felsefesiyle ilişkisi ve önemi ile ilgili bilgilendirmeler yapılabilir.
- Programın uygulayıcıları olan öğretmenlerden programda yer alan diğer yetkinlik alanlarıyla ilgili görüş alınarak karşılaştırma yapılabilir.
- Öğrenmeyi öğrenme yetkinlik alanının sınıf ve diğer branş öğretmenlerinin öğretme-öğrenme ortamlarında uygulayacakları aktivitelerin etkililiği bakımından artırılması konusunda eylem araştırmaları yapılabilir.
- Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen sonuçlar, derinlemesine bilgi veren diğer araştırma teknikleriyle (odak grup görüşmesi, gözlem gibi) de yapılarak araştırma geliştirilebilir.
- Sınıf öğretmenleriyle gerçekleştirilen bu araştırma, Türkçe öğretmenleriyle ya da farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerle de yapılabilir.
- Araştırma Burdur ilinde bulunan iki ilçede gerçekleştirilmiştir. Farklı illerdeki sınıf öğretmenlerinin görüşleri de alınıp araştırma sonuçları karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Akın, Z., Çıray, F. ve Sönmez, B. (2013). Öğretmen adaylarının kullandıkları öğrenme stratejileri ile zaman yönetimi becerileri arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 12(3), 822-835.
- Alver, M. ve Sancak, Ş. (2016). 2015 Türkçe dersi öğretim programı hakkında öğretmen/öğretmen adayı ve öğretim elemanı görüşleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(14), 31-60.

- Aslan, M. ve Atik, U. (2018). 2015 ve 2017 ilkokul Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş Bloom Taksonomisine göre incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 528-547.
- Aydın, E. (2017). Türkçe dersi öğretim programlarının (2015 ve 2017) değerlendirilmesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 12(28), 41-66.
- Aydın, Y. ve Sadioğlu, Ö. (2018). Cumhuriyet'ten günümüze (1923-2017) ilkokul Türkçe öğretim programlarında dil bilgisi ve imla. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 1091-1111.
- Bağcı-Ayrancı, B. ve Mutlu, H. H. (2017). 2006, 2015 ve 2017 Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. *International Journal of Language Academy*, 5(7), 119-130.
- Bağcı Ayrancı, B. ve Pilav, S. (2017). Türkçe öğretim programı (2017) temaları için ege bölgesi halk edebiyatı ürünlerinin kullanılması. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 2(3), 77-97.
- Bıçak, N. ve Alver, M. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2480-2501.
- Cornford, I. R. (2002). Learning-to-learn strategies as a basis for effective lifelong learning. *International Journal of Lifelong Education*, 21(4), 357-368.
- Çatal, N. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin öğrenmeyi öğrenme becerisine ilişkin görüş ve yeterlikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çerçi, A. (2005). *Türkçe öğretiminde öğrenmeyi öğrenme stratejilerinin öğrencilerin anlama düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çerçi, A. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının (5, 6, 7, 8. Sınıf) yenilenen Bloom Taksonomisine göre incelenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 6(2), 70-81.
- Çevik, A. ve Güneş, F. (2017). Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 272-286.
- Direkçi, B., Akbulut, S. ve Şimşek, B. (2019). Türkçe dersi öğretim programı (2018) ve ortaokul Türkçe ders kitaplarının dijital okuryazarlık becerileri bağlamında incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 797-813.
- Doğan, N. (2015). Yaratıcı düşünme ve yaratıcılık. İçinde: Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde yeni yönelimler* (Geliştirilmiş 6. Baskı) (s. 167-198). Ankara: Pegem Akademi
- Eken, N. T. ve Öksüz, H. İ. (2019). İlkokul (1-4) Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin Türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler bakımından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(2), 384-401.
- Ekmen, C. ve Bakar, E. (2018). İlköğretimde öğretim programları ve ders kitaplarında dijital yetkinliğin yeri. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(221), 5-35.
- Erdamar, G. (2015). Yaşam boyu öğrenme. İçinde: Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde yeni yönelimler* (Geliştirilmiş 6. Baskı) (s. 219-237). Ankara: Pegem Akademi
- Erlanson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L. ve Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. California: Sage Publications.
- Figel, J. (2007). *Key competences for lifelong learning-European reference framework*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş* (5. Baskı). (Çev. Ed. A. Ersoy, P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma* (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güneş, F. (2017). Bologna süreci ile yükseköğretimde öngörülen beceri ve yetkinlikler. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Güneş, F. (2017). Türkçe öğretiminde etkinlik yaklaşımı. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(1), 48-64.
- Koçoğlu, A. ve Yanpar-Yelken, T. (2018). Suriyeli öğrencilere Türkçe dil becerileri kazandırma sürecinde ilkokul Türkçe dersi öğretim programları ile ilgili öğretmen görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 131-160.
- Konuk, S. (2018). 2017 Türkçe dersi öğretim programında yer alan alışılmamış metin türlerini tanıyalım. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 7(4), 428-452.
- Maxwell, J. A. (2018). *Nitel araştırma tasarımı: Etkileşimli bir yaklaşım*. (Çev. Ed. M. Çevikbaş). Ankara: Nobel.
- MEB (2017). Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201783142827263-turkce.pdf>. Erişim Tarihi:10.06.2019.
- MEB. (2018). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 1,2,3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: MEB.
- Mercan, H. B. (2011). *İlköğretim öğrencilerinin öğrenmeyi öğrenme becerileri ve bu becerilerin akademik başarılarını yordama düzeyi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Meydan, A. (2010). Öğrenmeyi öğrenme stratejilerinin öğrencilerin dördüncü sınıf "yaşadığımız yer" ünitesini öğrenmelerine ve kalıcılığa etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 149-157.

- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2016). *Nitel veri analizi* (2. Baskı). (Çev. Ed. S. Akbaba Altun, A. Ersoy). Ankara: Pegem Akademi.
- Ömeroğlu, A. F. (2018). Dil bilgisi öğretiminin 2004-2017 yılları arası Türkçe dersi öğretim programları açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(1), 260-280.
- Özcan, A. F. ve Yıldız, S. (2018). 2017 Türkçe dersi ilk okuma yazma öğretim programı ve uygulamaya ilişkin öğretmen görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7(2), 217-255.
- Özden, Y. (2013). *Eğitimde yeni değerler* (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Özenç, E. G. (2018). 2015 ile 2017 ilköğretim Türkçe öğretim programının karşılaştırılması olarak değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 38-50.
- Özer, B. (2008). Öğrencilere öğrenmeyi öğretme. A. Hakan (Ed.), *Öğretmenlik meslek bilgisi alanındaki gelişmeler* (ss.139-152). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi yayınları.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (2. Baskı). (Çev. Ed. M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Pınarcık, Ö., Danacı, M. Ö., Deniz, M. E. ve Eran, N. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme yeterliklerine yönelik algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1966-1983.
- Scott, D. (2014). Knowledge and the curriculum, *The Curriculum Journal*, 25(1), 14-28.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim öğrenme ve öğretim* (12. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Söylemez, Y. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programındaki kazanımların üst düzey düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, TAED-63 (Eylül), 345-384.
- Susar-Kırmızı, F. ve Yurdakal, İ. H. (2019). Sınıf öğretmenlerinin 2018 Türkçe dersi öğretim programına ilişkin görüşleri. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 64-76.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması uygulamaları*. (Çev. İ. Günbayı). Ankara: Nobel Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

A Research to Determine the Impact of Talent Management on Corporate Image and Employer Brand*

Yetenek Yönetiminin Kurumsal İmaj ve İşveren Markası Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Sevda Demir,^{a,**} Ömer Okan Fettahloğlu^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 80000, Osmaniye/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1172-973X

^b Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 46100, Kahramanmaraş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0621-1699

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 09 October 2019

Received in revised form 02 April 2020

Accepted 20 April 2020

Keywords:

Talent Management,
Corporate Image,
Employer Brand,
Bank Employees

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 09 Ekim 2019

Düzeltilme tarihi: 02 Nisan 2020

Kabul tarihi: 20 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Yetenek Yönetimi,
Kurumsal İmaj,
İşveren Markası,
Banka Çalışanları

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the relationship between talent management and corporate image and employer brand to reveal the impact of talent management upon the corporate image and employer brand. 413 bank employees in different levels and positions in the banking sector in the province of Kahramanmaraş are work group of the research. The data obtained from the survey were analysed by utilizing SPSS package program. Correlation and regression analyzes were applied to the data collected through the random sampling method. According to the findings; it is confirmed that the talent management practices of the enterprise do not have any impact on the employees' perception of corporate image; however, have a significant effect on employer's perception of brand.

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı yetenek yönetimi ile kurumsal imaj ve işveren markası arasındaki ilişkiyi inceleyerek yetenek yönetiminin kurumsal imaj ve işveren markası üzerine olan etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubunu Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren bankacılık sektöründe farklı kademe ve pozisyonlardaki 413 banka çalışanı oluşturmaktadır. Anket sonucu elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Tesadüfi örnekleme yöntemiyle toplanan verilere korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; kurumun yetenek yönetimi uygulamalarının çalışanların kurumsal imaj algıları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı ancak çalışanların işveren marka algıları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

1. Introduction

Today, sustainable success of enterprises depends on their ability to utilize from global competition strategies in an effective way and also always being innovate, creative and progressive. Sustainable growth of enterprises in a complex

and dynamic market structure has become directly proportional to their competitiveness.

Since the technological innovations are simply imitated in a world of competition, which refers to a race between fast and slow ones (Bakırtaş and Bakırtaş, 2008: 103), the human factor equipped with brainpower and creativity is

* This study is derived from the first author's doctoral dissertation under the supervision of the second author in 2017.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: sevdademir@osmaniye.edu.tr

now believed to be the most important factor that will make a difference between enterprises (Kavrakoğlu, 2006: 106).

Despite the increasing rate of unemployment in today's business life, there is a remarkable decrease in the number of talented labour force. This situation raises some concerns about increasing need of enterprises for talented labour force in the near future. The lack of talented workers has urged some enterprises to get into talent competition with others to employ talented employees and retain them. Both the policies and implementations to recruit and select employees within the enterprise and efforts for positive image and brand creation outside the enterprise are considered as the steps to be taken to attract high quality candidates (Deloitte Report, 2010: 2). On the other hand, the most critical factor that distinguishes an employer from his rivals is the human resources. Since the employer brand will increase the quality of human resources of an enterprise, the competitive capacity will also increase in that vein. As employer brand strengthens, human quality will increase.

Reviewing the literature, no study is encountered in which the concepts of talent management, corporate image and employer brand are addressed together; on the contrary, the talent management is discussed together with the issues such as organizational commitment, intention to quit work, innovation performance, career management, nepotism, employee satisfaction, motivation, competition, employer brand, organizational silence and performance (Bartel, 2000; Devine, 2009; Brandt, 2011; Kehinde, 2012; Brooke and Matthews, 2012; Altınöz and Çöp, 2012; Terlemez, 2013; Bahadınlı, 2013; Demirel and Savaş, 2017). The concept of corporate image is observed to be addressed together with corporate reputation, corporate identity, commitment, corporate social responsibility, job satisfaction, customer engagement, performance, communication, customer commitment (Fatt et al., 2000; Ivy, 2001; Marangoz and Biber, 2007; MinJung and Sung-Un, 2008; Kesen and Sipahi, 2016; Güngör and Şahin, 2017) on the other hand; employer brand is discussed with the concepts such as talent management, job choice, social media, career, employee selection, employee performance (Slaughter et al., 2004; Xia and Yang, 2010; Mandhanya and Shah, 2010; Sokro, 2012; Franca, 2012; Kucherov and Zavyalova, 2012; Minchington, 2014; Verma and Ahmad, 2016; Mičık and Mičudová, 2018).

2. Conceptual Framework

2.1. Talent Management

Experts, who are aware of the value that talented employees will carry in the future, evaluate the talented workforce as "petroleum of the future". The concept of talent in business life is associated with competence, performance and potential. While competence is a set of behaviors that cover all of the distinctive knowledge, skills and attitudes in achieving excellent performance; performance is defined as an output or the degree of fulfillment of the business objective or personal task at the end of a certain period. The term of potential refers to secret power that has not been revealed yet (Aker, 2008: 18).

In the dictionary of Turkish Language Institution, the concept of talent is defined as "the ability or talent of a

person to understand and do something or the power or capacity of an organism believed to be innate to adapt to a situation (TDK, n.d.). According to this definition, the concept of talent has a structural feature, which is partly acquired by birth and partly developed by education.

Organizational talent consists of the sum of employee talent and the basic talent embedded in the structure and system of an organization. Enterprises acquire key products from key talents and these key products are concrete outputs of the key talents in a sense. These outputs display the values that contribute to branding (Pralhad and Hamel, 1990: 81).

The concept of talent management emerged in the United States at the end of the 1990s, and became popular in the academic literature through the researches of McKinsey advisors in 1997 (Collings and Mellahi, 2009: 2).

Sinclair (2004: 25) described the talent management as a concept that addresses the issues such as "how to attract, retain and improve talents which are needed to achieve business objectives", and also as a concept that covers the training and promotion of the talented employees within the organization to fill leadership and key positions.

2.2. Corporate Image

Every step taken by the enterprises in the business world, where globalization is experienced intensively, has a significant impact on the target groups. While people decide to purchase, the behaviours and attitudes of the producing enterprises towards their employees, customers, and the society in which they operate play a decisive role rather than the price determined for the products or services.

The concept of image, first put forward by marketing and behavioral scientist Professor Sidney Levy in 1955, gained its popularity in our country in 1980 (Çakır, 2007: 21). As for the concept of corporate image, it is expressed as the sum of the impressions the target audience have about the business (Duimering and Safayeni, 1998: 58; Gray and Balmer (1998: 697). In other words, it is possible that the image may come out involuntarily after the conscious efforts of the organization or after some behaviors it exhibits (Eryılmaz, 2008:159).

Examining the definitions about the corporate image, three generalizations that shape the concept stands out although the definitions are made by different authors: 1) the corporate image is composed of perceptions that occur in the minds of internal and external customers, 2) these perceptions can create images in different ways by different groups (such as positive or negative image) and 3) all variables that bear upon the enterprise should be taken into account as part of an analysis on the corporate image.

The corporate image is an abstract concept, consisting of concrete elements. An enterprise should have the capacity to adapt to the changing environment due to the dynamic nature of the ecosystem in which it operates (Türkmenoğlu, 2018: 347). It is not possible to maintain their business lives for the enterprises that are not able to renew themselves and are insensitive to changing conditions. The corporate image consists of a combination of elements ranging from the decision of the top managers to the behavior of the lowest-level employee.

As a result of researches on large-scale profit-making enterprises, the criteria of corporate image were determined by different authors and it was argued that these components may differ by sectors. Said components are recognition, management quality, product and service quality, financial success, working environment, social responsibility, visual identity, emotional attractiveness and communication activities (Barich and Kotler, 1991; Regenthal, 1992; Smith, 1993; Dowling, 1994; Fombrum et al., 2000).

2.3. Employer Brand

The concept of employer brand first emerged in the 1990s during the shortage of talent, which was caused by the guidance of labor trends by the demographic, economic, socio-political and technological changes. The most important reason causing the shortage of talent is the decrease in the quantity and effectiveness of the labor-force qualification. Within this scope, the employer brand is pointed out as one of the long-term solution alternatives to the shortage of talent. Simon Barrow, the creator of the concept, defines the employer brand as; a package of functional, economic and psychological benefits that are offered by the employer (Barrow and Mosley, 2007: 150-151).

Nowadays, an effective employer brand is essential for a sustainable competitive advantage. The idea and practices of the employer brand in Turkey have gained importance for the last few years in medium and large-scale enterprises especially. Large-scale companies are categorized in three ways in terms of employer brand practices. These are (Doğru and Çakır, 2015: 679);

- Enterprises not yet aware of the existence of employer brand,
- Enterprises that consider employer branding works to be limited only with advertising/promotional dimension,
- Enterprises that make a systematic effort to create a strong employer brand.

According to Lievens and Chapman (2009: 138), it is an obligation to manage the employer brand well inside and outside the enterprise in order to make it different and attractive compared to other enterprises.

The very first step in employer brand management model is employer brand assessment. It ensures to identify the brand image of the employer in the minds of current and potential employees. In this step, the effect of the activities of the enterprise on the brand image of the employer is also studied. In the second step, the enterprise is searching for an answer to the questions "What do we represent? How do we want to be perceived?". In the third step, The Employee Value Proposition, which includes the emotional and functional benefits promised by an enterprise to its employees, is determined. The fourth step includes the characteristic(s) or benefit(s) that make the enterprise different from its competitors. The final step is associated with the realization of the promises as part of the employee value proposition. For properly achievement of such process, it must be carried out by a team of managers working in different departments of the enterprise under the

coordination of a professional top manager (İşverenmarkası, 2018).

Building an employer brand is a strategic weapon that makes enterprises different from each other and distinguishes them from their rivals. A strong employer brand provides benefits to attracting qualified labor force to enterprises, retaining existing employees in enterprises and creating employee loyalty, while contributing to individual productivity by increasing employee morale and motivation. Thanks to its positive contribution to individual productivity, it increases organizational efficiency and affects corporate success in a positive direction. By virtue of these benefits on both individual and organizational productivity, it urges enterprises to create a sound employer brand (Öksüz, 2012: 27; Sağır, 2016: 418-419).

3. Method

3.1. Objective and Importance of the Study

The service sector, in which the talent is prioritized due to reasons such as today's competitive environment and shortage of talent, has begun to adopt a talent-based approach in order to maximize labor force performance by attracting talented and valuable employees to their enterprises, developing and keeping them within their structures after responding to the needs of the employees in line with the experienced changes and developments. In particular, banks operate in a sector where talent and creativity are of critical importance. It is an inevitable necessity to have high qualifications of the personnel working in the banks like other enterprises operating in the service sector. Therefore, talent management approach, as the new vision of human resources management, is seen as the main subject of our research.

The main purpose of the research is to reveal the contribution of talent management, which is the new vision of the human resources management of the banks operating in the province of Kahramanmaraş, to the corporate image and employer brands.

3.2. Scope of the Study (Population and Sample)

The population of our study is composed of all employees in the enterprises operating in the banking sector of Kahramanmaraş province. According to the data query system available in the webpage of the Banks Association of Turkey, 921 personnel (<http://www.trbanka.com>, 13.03.2017) working in 18 different banks in the province of Kahramanmaraş have been determined as the universe of the study.

Considering the confidence level of the study and acceptable error rates, it was targeted to access 386 samplings at 99% confidence interval with 1% acceptable margin of error. In this direction, 500 questionnaire forms were distributed to the employees selected through the random sampling method. Among 424 personnel, return rate of 84.8% has been achieved. 413 questionnaires have been included in the analysis of the study as they are usable in scientific terms.

Of the sample, 54.5% was female, 57.9% was between 20-29 age range, 56.4% was single and 64.9% was undergraduate. Finally, when the answers to the question

"Is there any talent management practice in your enterprise?" were examined, 53.3% of the participants stated that there are talent management practices in their enterprises. While 26.4% of the participants stated that there is no talent management practices in their enterprises, 20.3% of the participants did not know about the subject.

3.3. Data Collection Tool Used in the Study

The questions in the form of questionnaire which is composed of three different scales has been prepared by 5-point Likert method. The scale is coded as follows; "1-I Strongly Disagree", "2- I Disagree", "3-I am Neutral", "4-I Agree" and "5-I Strongly Agree". "Talent Management Scale", "Institutional Image Scale" and "Employer Branding Scale" were utilized to collect the research data.

In the research, "Talent Management Scale" developed by Şahin (2015) was used to measure employees' perception toward talent management for their enterprises. The scale includes some phrases such as "My enterprise invests in the recruitment of talented employees" and "My enterprise has policies that support the career development and promotion efforts of the employees". In order to test the structural validity of the talent management scale, factor analysis was applied and Cronbach Alpha internal consistency coefficient was calculated for its reliability. The findings are presented in Table 1.

Table 1. Talent Management Scale Factor Analysis and Reliability Analysis

Factors	Number of items	Fac. Load Interval	Explained Variance (%)	Cronbach Alpha (α)
Talent Management	21	.545-.900	66,558	.791
• Talent Employment	7	.592 - .851	25,307	.856
• Talent Training-Development	8	.545 - .874	23,588	.860
• Retention of Talents	6	.545 - .900	17,663	.861

Kaiser-Meyer-Olkin sample adequacy value: .740
Barlett sphericity test: chi square=6101.468; df=210; p=.000

As a result of factor management scale factor analysis, KMO coefficient determined as .740 was found to be suitable for factor analysis and Barlett test result (chi-square = 6101.468; df=210; p=.000) was found to be significant. As result of the factor analysis conducted to determine the sub-dimensions of talent management; It was concluded that the three sub-dimensions of the scale explained 66.56% of the total variance. The first factor measures the "Talent Employment" dimension and explains 25.3% of total variance. The second factor measures the "Talent Training-Development" dimension and explains 23.59% of total variance. The third factor measures the "Retention of Talents" dimension and explains 17.66% of the total variance. Factor loads; .592 - .851 for the "Talent Employment" dimension; .545 - .874 for the "Talent Training-Development" dimension and finally .545 - .900 for the "Retention of Talents" dimension. Cronbach Alpha coefficient value was found to be .791 for the talent management scale as result of reliability analysis.

The "Corporate Image Scale" developed by Bolat (2016) was used to collect data on employees' perception of

corporate image. The scale includes the statements such as "I am proud of being a member of the workplace I am working for" and "Attitudes and behaviours of the managers make me feel myself as an important part of the workplace". Table 2 shows the findings of factor analysis and Cronbach Alpha internal consistency coefficient of corporate image scale.

Table 2. Corporate Image Scale Factor Analysis and Reliability Analysis

Factors	Number of items	Fac. Load Interval	Explained Variance (%)	Cronbach Alpha (α)
Corporate Image	10	.545 - .900	70.256	.777
• Working Environment	5	.588 - .911	34.983	.832
• Communication	3	.775 - .955	22.120	.889
• Management Quality	2	.820 - .837	13.153	.601

Kaiser-Meyer-Olkin sample adequacy value: .723
Barlett's sphericity test: chi-square = 2128.741; df=45; p=.000

As a result of corporate image scale factor analysis, KMO coefficient determined as .723 was found to be suitable for factor analysis and Barlett test result (chi-square = 2128.741; df=45; p=.000) was found to be significant. As result of factor analysis conducted to determine the sub-dimensions of corporate image; It was concluded that the three sub-dimensions of the scale explain 70.26% of the total variance. The first factor measures the "Working Environment" dimension and explains 34.98% of the total variance. The second factor measures the "communication" dimension and explains 22.12% of the total variance. The third factor measures the "Management Quality" dimension and explains 13.15% of the total variance. Factor loads; .588 - .911 for the "Working Environment" dimension; .775 - .955 for the "Communication" dimension and finally .820 - .837 for the "Management Quality" dimension. Cronbach Alpha coefficient value was found to be .777 for the corporate image scale as result of reliability analysis.

Finally, the "Employer Brand Scale" developed by Öksüz (2012) was used to collect data on employees' perception on employer brand. The scale includes the statements such as "A working environment with fair practices creates a strong employer brand for my workplace" and "Guidance for employees in line with their talents in the process of career development creates a strong employer brand for my workplace". Findings of factor analysis and Cronbach Alpha internal consistency coefficient of employer brand scale are demonstrated in Table 3.

Table 3. Employer Brand Scale Factor Analysis and Reliability Analysis

Factors	Number of items	Fac. Load Interval	Explained Variance (%)	Cronbach Alpha (α)
Employer Brand	25	.558 - .913	56.429	.839
• Working Environment	8	.563 - .913	23.657	.864
• Business Characteristics	5	.580 - .904	15.869	.860
• Career Opportunities	5	.558 - .766	10.663	.785
• Salary and Other Financial Benefits	7	.573 - .852	6.240	.856

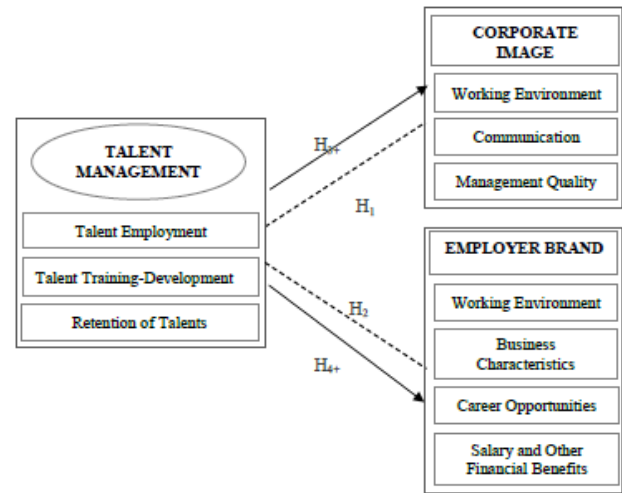
Kaiser-Meyer-Olkin sample adequacy value: .777
Barlett sphericity test: chi-square = 6563.023; df=300; p=.000

As a result of employer brand scale factor analysis, with KMO coefficient determined as .777, data was found to be suitable for factor analysis and Barlett test result ($\chi^2 = 6563.023$; $df=300$; $p=.000$) was found to be significant. As result of factor analysis conducted to determine the sub-dimensions of employer brand; it was concluded that the four sub-dimensions of the scale explain 56.43% of the total variance. The first factor measures the "Working Environment" dimension and explains 23.66% of the total variance. The second factor measures the "Business Characteristics" dimension and explains 15.87% of the total variance. The third factor measures the "Career Opportunities" dimension and explains 10.66% of the total variance. The fourth factor measures "Salary and Other Financial Benefits" dimension and explains 6.24% of the total variance. Factor loads; .563 - .913 for the "Working Environment" dimension; .580 - .904 for the "Business Characteristics" dimension; .558 - .766 for the "Career Opportunities" dimension, and finally .573 - .852 for the "Salary and Other Financial Benefits" dimension. As result of reliability analysis, Cronbach's alpha coefficient value for employer brand scale was found to be .839.

3.4. Hypothesis and Model of the Research

The study applies to the employees in the banking sector in Kahramanmaraş province. If the employees have positive and high talent management perceptions toward their enterprises, it is thought that this situation will reflect positively on corporate image and employer brand perceptions. Below is the hypotheses and research model formed in this direction.

Figure 1. Research Model

Hypothesis₁: There is a positive relation between talent management and sub-dimensions and employees' corporate image perceptions and sub-dimensions ($H_{1.1}$: Working Environment; $H_{1.2}$: Communication; $H_{1.3}$: Management Quality).

Hypothesis₂: There is a positive relation between talent management and sub-dimensions and employer brand perception and sub-dimensions ($H_{2.1}$: Working Environment; $H_{2.2}$: Business Characteristics; $H_{2.3}$: Career Opportunities; $H_{2.4}$: Salary and Other Financial Benefits).

Hypothesis₃: Talent management has a positive influence on corporate image and its sub-dimensions ($H_{3.1}$: Working Environment; $H_{3.2}$: Communication; $H_{3.3}$: Management Quality).

Hypothesis₄: Talent management has a positive influence on employer brand and its sub-dimensions ($H_{4.1}$: Working Environment; $H_{4.2}$: Business Characteristics; $H_{4.3}$: Career Opportunities; $H_{4.4}$: Salary and Other Financial Benefits).

4. Findings

4.1. Correlation Results of the Relationships Between the Variables

Correlation values between the variables were examined in order to test the hypothesis (H_1 and H_2) built to find out whether there is a meaningful relationship between talent management, corporate image and employer brand cases, which are the main subjects of our research.

Table 4. Correlation Analysis Findings

Variables / Sub-dimensions		Mean	Std. D.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Talent Management	Talent Employment (1)	3.392	.749	1									
	Talent Training & Development (2)	3.883	.814	.589**	1								
	Retention of Talents (3)	1.915	.648	.519**	.554**	1							
Corporate image	Working Environment (4)	4.218	.561	.606**	.629**	.673**	1						
	Communication (5)	4.209	.556	.583**	.561**	.549**	.489**	1					
	Management Quality (6)	4.262	.664	.655**	.674**	.691**	.545**	.336**	1				
Employer Brand	Working Environment (7)	3.883	.814	.258**	.264**	.103*	.618**	.428**	.411**	1			
	Business Characteristics (8)	3.129	.937	.287**	.273**	.311**	.403**	.466**	.115*	.251**	1		
	Career Opportunities (9)	3.735	.894	.360**	.329**	.288**	.665**	.157**	.329**	.606**	.194**	1	
	Salary and Other Financial Benefits (10)	3.393	.743	.277**	.296**	.108*	.592**	.301**	.284**	.343**	.359**	.242**	1

Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). (p < 0,01; * p < 0,05)

Evaluation of the correlation analysis result:

- A moderate positive relation was found at the talent employment sub-dimension of the talent management and the working environment ($r = .606$; $p < 0.01$); communication ($r = .583$; $p < 0.01$) and finally management quality ($r = .655$; $p < 0.01$) among the corporate image sub-dimensions.

- There is a moderate positive relation at the talent training-development sub-dimension of talent management and working environment ($r = .629$; $p < 0.01$); communication ($r = .561$; $p < 0.01$) and finally management quality ($r = .674$; $p < 0.01$) sub-dimensions of corporate image. In other words, it is possible to say that the efforts made on the training and development of talents will have a positive influence on the image of the enterprise.

- A moderate positive relation was found at the retention of talents sub-dimension of the talent management and the working environment ($r = .673$; $p < 0.01$); communication ($r = .549$; $p < 0.01$) and finally management quality ($r = .691$; $p < 0.01$) among the corporate image sub-dimensions. In other words, it is possible to say that a positive change in talent management practices will have a positive reflection on the corporate image of the enterprise. As result of the findings, Hypotesis₁ “*There is a positive relationship between talent management and its sub-dimensions and employees' corporate image perceptions and its sub-dimensions*” was accepted.

- A weak relationship was determined at the talent employment sub-dimension of the talent management and working environment ($r = .258$; $p < 0.01$); business characteristics ($r = .287$; $p < 0.01$); career opportunities ($r = .360$; $p < 0.01$) and finally salary and other financial benefits ($r = .277$; $p < 0.01$) among employer brand sub-dimensions.

- There was observed a weak positive relationship at the talent training-development sub-dimension of the talent management and working environment ($r = .264$; $p < 0.01$);

business characteristics ($r = .273$; $p < 0.01$); career opportunities ($r = .329$; $p < 0.01$) and finally salary and other financial benefits ($r = .296$; $p < 0.01$) which are among the employer brand sub-dimensions.

- A weak positive correlation was found in the retention of talents sub-dimension of talent management and working environment ($r = .103$; $p < 0.01$); business characteristics ($r = .311$; $p < 0.01$); career opportunities ($r = .288$; $p < 0.01$) and finally salary and other financial benefits ($r = .108$; $p < 0.01$) which are among the employer brand sub-dimensions. As result of the findings, Hypotesis₂ “*There is a positive relationship between talent management and its sub-dimensions and employees' perceptions toward employer brand and its sub-dimensions*” was accepted.

4.2. Regression Results of Variable

While a linear relationship between the variables is tested by correlation analysis, that how independent variables explain dependent variables is tried to be determined by regression analysis. In fact, the significance level of the model, which shows the validity of the model is taken into consideration in the regression analysis. In cases where the significance level is less than 0.05, the model is considered to be valid. In other words, this shows that the independent variable has the power to explain the dependent variable (Kalaycı, 2008: 19). Regression analysis and findings for determining the effect of talent management on corporate image and employer brand are presented in Table 5 and Table 6.

Table 5. Regression Analysis Findings on the Effect of Talent Management on Corporate Image

Corporate Image Sub-Dimensions	Coefficient		Sig.
	Beta (β)	t	
Working Environment	.111	.355	.320
Communication	-.023	-.462	.645
Management Quality	.037	.733	.464
Corporate Image R=.087 ^a R ² =.007 F=3.102, p=.079	.087	-1.761	.079
a. Predictors (Contant), Talent Management			

According to the findings, it was concluded that talent management did not have a general effect on perceived corporate image; in other words, perceptions on talent management did not reveal any change on perceptions toward corporate image sub-dimensions [R=.087; R²=.007; F=3.102; p=.079]. In summary, Hypothesis₃ “Talent management has a positive effect on corporate image and its sub-dimensions” was rejected.

Table 6. Regression Analysis Findings on the Effect of Talent Management on Employer Brand

Employer Brand Sub-Dimensions	Coefficient		Sig.
	Beta (β)	t	
Working Environment	.710	27.611	.000
Business Characteristics	.027	1.294	.196
Career Opportunities	.026	1.035	.301
Salary and Other Financial Benefits	.523	25.936	.000
Employer Brand R=.914 ^a R ² =.835 F= 515.891 p=.000	.914	17.415	.000
a. Predictors (Contant), Talent Management			

According to the findings, it is possible to say that perceptions about talent management in the work environment can affect perceptions on employer brand at the level of 84%; in other words, increases in works on talent management may lead to remarkably positive increase in employer brand perception [R=.914; R²=.835; F=515.891; p=.000]. In addition, it was concluded that talent management had an effect on the working environment sub-dimension of employer brand at the level of 71%, on the salary and other benefits at the level of 52% and had no effect on the business characteristics and career opportunities sub-dimensions (p>.005). In other words, with the increase in talent management practices, it is possible to say that there is an increase between 71% and 52% in the working environment and salary and other financial benefits sub-dimensions. In light of this result, Hypothesis₄ “Talent management has a positive impact on employer brand and its sub-dimensions” was accepted partially.

5. Conclusions

This study was conducted on 413 employees working in public and private banks in the province of Kahramanmaraş to measure the effect of employees' perception of talent management on corporate image and employer brand.

As result of descriptive statistics, employment of talents dimension in the scale of talent management perception, which consists of 21 statements, takes 3.39 point and training-development takes 3.88, while retention of talent dimension is below the mean with 1.92 point. In this case, it can be said that the employees perceive the practices regarding retention of talents in their organizations as low.

On the other hand, it is also possible to indicate that the corporate image perceptions, which consist of 10 statements (Working Environment: 4.22; Communication: 4.21; Management Quality: 4.62) and employer brand perceptions, which consist of 25 statements, (Working Environment: 3.88; Business Characteristics: 3.13; Career Opportunities: 3.74; Salary and Other Financial Benefits: 3.39) are beyond the mean.

The findings of the research set forth a moderate positive relationship between talent management practices and employees' corporate image perceptions. Therefore, a positive change that occurs in talent management practices of the enterprise may have a positive reflection on the employees' perception of corporate image. Beside, a low positive relationship was observed between talent management practices and employees' perception of employer brand. Therefore, such a case indicates us that the Hypothesis₁ and Hypothesis₂, which have been constituted for a positive relationship between the talent management practices and the employees' perceptions of corporate image and employer brand, are supported.

According to the findings of the study, it was found that talent management practices do not have a general effect on employees' perceptions of corporate image Therefore, hypothesis₃ “Talent management has a positive effect on corporate image and its sub-dimensions” was rejected. This does not show consistency with the results of the research conducted by Chun in 2005. As a result of his study, Chun (2005) emphasized that employees prefer institutions with high corporate image and are happier in such enterprises. On the other hand, perceptions of talent management practices have a high influence on employees' perceptions of employer brand. It was observed that talent management has an effect on the “Working Environment” and “Salary and Other Financial Benefits”, which are sub-dimensions of employer brand, while it has no effect on “Business Characteristics” and “Career Opportunities” sub-dimensions. For this reason, Hypothesis₄ “Talent management has a positive impact on employer brand and its sub-dimensions” was accepted partially. This finding bears similarity to the conclusions of the research conducted by Sokro (2012). In the study, the characteristic of the employer brand that attracts and obtain employees in the banking sector was mentioned and it was emphasized that the enterprises use employer brand processes to attract their employees and customers. Similarly, Edwards (2005) mentioned the importance of employer brand in recruiting qualified employees. Xia and Yang (2010) emphasized, in their study in China, that a well-managed employer brand will impact productivity and performance of employees. Franca (2012) emphasized the importance of employer brand in the recruitment process of enterprises and the creation of talent pools.

When the results were taken into consideration, it was observed that enterprises are not sufficiently equipped in talent management. Hence, first of all, the ability matrix of enterprises should be prepared and the image and employer brand status of the enterprises should be determined with the help of data obtained.

Today, in the service sector where customer relations are of vital importance, especially in banks, the profitability of banks is significantly affected by the knowledge, skill,

talent and human capital quality of the employees and professional teamwork. Customers pay attention not only to the service offered by the banks, but also to the quality, reliability, and whether the enterprises and employees are customer-oriented. In other words, employees' attitude towards customers affects the Bank's profitability positively or negatively. In the light of the results obtained, contributions should be made to not only enterprises but also to education organizations, which train qualified labor force, for their attempts to develop new methods.

It would be more appropriate for sustainable success of enterprises to evaluate their existing employees by training and developing them for less cost by focusing on talent management practices rather than providing talented employees at high cost from outsourcing.

As a result of both individual and work-related investments and psychological support to employees, an organizational structure that can adapt to changes faster and reflect this to its work would be achieved. However, contribution of employees to their enterprises will increase as they embrace their work thanks to their satisfaction with the working climate. Enterprises, aware of such fact, will be able to clarify their employees' career plans through talent pools and benches, providing financial and moral support to their employees in developing their talents.

Employees' openness to improvement should be identified and after the project, employees should be suggested development-oriented activity and provided with trainings, which are important tools to prepare them for their future career positions (Çayan, 2011: 72). Armstrong (2006: 666) suggests that training and development process activities consist of different types of training such as organizational learning, on and off-the-job training, self-learning, e-training, coaching, blended learning, management development.

An existing business may have recruited highly talented employees and had a significant advantage against its competitors. However, enterprises must take measures to retain their talented and valuable employees and increase their loyalty to the enterprise in order to maintain this superiority.

As a conclusion, talent management is important for all enterprises. Practicable and basic application principles are same for the enterprises at every scale. However, success of an enterprise depends on designing such application principles in a specific manner to enterprise. Thanks to properly practiced talent management, enterprises will have a positive corporate image and employer brand, which will return to businesses as maximum efficiency and competitive advantage.

This research is limited to opinions of bank employees who works in the province of Kahramanmaraş and it's districts during the period of study and the data which was obtained from the scales which had been utilized in questionnaire. As a suggestion for subsequent studies, it is recommended to investigate the relationships between talent management, corporate image and employer brand among public and private sector employees, and to work on a larger sample with the related variables. In practical terms, the findings of this study may guide managers and other researchers.

References

- Aker, S. (2008). Yetenek Yönetimi: Yetenek Yönetilir Mi?, İçinde: T. Solmuş. (Ed.), *İş ve Özel Yaşama Psikolojik Bakışlar*, İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Armstrong, M. (2006). Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice, 10th Edition, Kogan Page, London and Philadelphia, <http://recruitusmc.org/wp-content/uploads/2014/10/Handbook.of.Human.Resource.Management.Practice10th.pdf>, (23.12.2016).
- Altınöz, M., & Çöp, S. (2012). Örgütsel Sessizliğin Yetenek Yönetimi Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması, *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, İzmir.
- Bahadınlı, H. S. (2013). *İşletmelerde Yetenek Yönetimi Uygulamalarının Çalışanların İş Tatmini ve Örgüte Bağlılıkları Üzerindeki Etkisi (İlaç, Tekstil ve Otomotiv Sektörlerinde Araştırma)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bakırtaş, İ. & Bakırtaş, H. (2008). Firmaların Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğünün Bir Kaynağı Olarak Temel Yetenek: Genel Bir Değerlendirme, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19: 101-119.
- Barich, H. & Kotler, P. (1991). A Framework for Marketing Image Management, *Sloan Management Review*, 32(2): 94-104.
- Barrow, S. & Mosley, R. (2007). The Employer Brand: Bringing the Best of Brand Management to People at Work, *Journal of Brand Management*, 15 (2): 150-151.
- Bartel, A. P. (2000). Human Resources Management and Performance in the Service Sector: The Case of Bank Branches, Working Paper 7467, *National Bureau of Economic Research*, January.
- Bolat, İ. O. (2016). *Konaklama İşletmelerinde İşgörenlerden Yansıyan Kurumsal İmajın Analizi ve Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Brandt, J. (2011). Transforming Education with Talent Management, *School Business Affairs*, 77(1): 30-31.
- Brooke, B. & Matthews, P. (2012). *Paradigma Shift, Building a New Talent Management Model to Boost Growth*, Ernst & Young, Retrieved from <http://www.ey.com/growingbeyond>.
- Chun, R. (2005). Corporate Reputation Meaning and Measurement, *International Journal of Management Reviews*, 7(2): 91-109.
- Collings, D.G. & Mellahi, K. (2009). Strategic Talent Management: A Review and Research Agenda, *Human Resource Management Review*, 19:1-38.
- Çakır, Ö. (2007). *Profesyonel Yaşamda Kişisel İmaj ve Sosyal Yaşam Etiketi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Çayan, D. (2011). *Yetenek Yönetiminin Çalışanların Performansı Üzerine Etkileri ve Niğde Sağlık Sektöründe Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Deloitte Report, (2010). *Talent Edge 2020: Blueprints For The New Normal*, https://dupress.deloitte.com/content/dam/dup-us-en/articles/talent-edge-2020-redrafting-strategies-for-the-uneven-recovery/DUP98_TalentEdge2020_RedraftingTalent.pdf, (20.10.2016).
- Demirel, Y. & Savaş, Y. (2017). Nepotizmin Yenilik ve Yetenek Yönetimi Üzerine Etkisi, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (1): 129-142.
- Devine, M. (2009). Case Study of the Malmaison Hotel Group. Blass E. (Eds.) *In Talent Management*. Palgrave Macmillan UK: 184-199.
- Doğru, G. & Çakır, S.Y. (2015). İşveren Markası Yönetim Sürecinde Strateji ve Uygulamaların İncelenmesi: Türkiye'deki Şirketlerin İnsan Kaynakları Yöneticilerine Yönelik Bir Araştırma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40): 674-689.
- Dowling, G.R. (1994). *Corporate Reputations: Strategies for Developing the Corporate Brand*. London: Kogan Page.
- Duimering, R. & Safayeni, F. (1998). The Role of Language and Formal Structure in the Construction and Maintenance of Organizational Images, *International Studies of Management and Organization*, 28(3): 57-85.
- Edwards, M. (2005). Employer and Employee Branding: HR or PR, S. Bach (ed.), *Managing Human Resources: Personnel Management in Transition*, UK:Wiley Blackwell.
- Eryılmaz, M.E. (2008). Örgüt İtibarı Kavramı ve Yönetimi ile İlgili Bazı Sorunlar, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1): 155-174.
- Fatt, J. P., Wei, M., Yuen, S. & Suan, W. (2000). Enhancing Corporate Image in Organizations, *Management Research News*, 23 (5/6): 28-54.
- Fombrum, C.J., Gardberg, N.A. & Sever, J.M. (2000). The reputation Quotient: A Multi-Stakeholder Measure of Corporate Reputation, *The Journal of Brand Management*, 7 (4): 241-255.
- Franca, V. (2012). The Strength of the Employer Brand: Influences and Implications for Recruiting, *Journal of Marketing and Management*, 3(1).
- Gray, E.R. & Balmer, J.M.T. (1998). Managing Corporate Image and Corporate Reputation, *Long Range Planning*, 31(5): 695-702.
- Güngör, T. & Şahin, A. O. (2017). Bir Devlet Hastanesinde Çalışan Hemşire ve Ebelerin Algıladığı Kurum İmajı ile Kurumsal Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi, *International Congress on Politic, Economic and Social Studies*, No. 2.
- Ivy, J. (2001). Higher Education Institution Image: A Correspondance Analysis Approach, *International Journal of Educational Management*, 15(6): 276-282.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 3. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kavrakoğlu, İ. (2006). *Yönetimde Devrimin Rehberi, İnovasyon*, İstanbul: Alteo Yayınları.
- Kehinde, J.S. (2012). Talent Management: Effect on Organizational Performance, *Journal of Management Research*, 4(2): 178-186.
- Kesen, M. & Sipahi, G. A. (2016). Örgütsel İmajın Örgütsel Bağlılık ve İşgören Performansına Etkisi, *Journal of International Social Research*, 9(43): 1927-1934.
- Kucherov, D. & Zavyalova, E. (2012). HRD Practices and Talent Management in the Companies with the Employer Brand, *Journal of European Industrial Training*, 36(1): 86-104.
- Lievens, F. & Chapman, D. (2009). Recruitment and Selection, Wilkinson et al. (eds), *The SAGE Handbook of Human Resource Management*, London: Sage Publications.
- Mandhanya, Y. & Shah, M. (2010). Employer Branding - A Tool for Talent Management, *Global Management Review*, 4 (2): 43-48.
- Marangoz, M. & Biber, L. (2007). Kurumsal İmajın ve Kurumsal Ünün Müşteri Bağlılığına Etkileri, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2: 173-193.
- Minchington, B. (2014). *Employer Brand International 2014*, Employer Branding Global Trends Survey Report by Brett Minchington.
- Mičík, M., & Mičudová, K. (2018). Employer Brand Building: Using Social Media and Career Websites to Attract Generation Y, *Economics and Sociology*, 11(3): 171-189.
- MinJung, S. & Sung-un, Y. (2008). Toward the Model of University Image: The Influence of Brand Personality, External Prestige and Reputation. *Journal of Public Relations Research*, 20 (4): 357-376.
- Öksüz, B. (2012). *İşletmelerde Örgütsel Çekiciliğin Arttırılmasında İşveren Markalaşması ve İnsan Kaynaklarına Yansması*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Prahalad, C.K. & Hamel, G. (1990). The Core Competence of the Corporation, *Harvard Business Review*, 78-90.
- Regenthal, G. (1992). *Ganzheitliche Corporate Identity*, Gabler: Köln.
- Sağır, M. (2016). İşveren Markası Algısı: İnsan Kaynakları Faaliyetleri, Çalışma Ortamı ve Tazminat-Kazanç Boyutları ile Turizm Fakültelerinde Bir Uygulama,

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(14): 415-439.

Sinclair, M.L. (2004). *A Talent Management Strategy for the Justice Institute of BC*, Doctoral Thesis, Roal Roads University, Victoria, Canada.

Slaughter, J.E., Zickar, M.J., Highhouse, S. & Mohr, D.C. (2004). Personality Trait Inferences About Organizations: Development of a Measure and Assessment of Construct Validity, *J. Appl. Psychol.* 89: 85-103.

Smith, P. R. (1993). *Marketing Communications: An Integrated Approach*. Kogan Page. London.

Sokro, E. (2012). Impact of Employer Branding on Employee Attraction and Retention, *European Journal of Business and Management*, 4(18): 164-173.

Şahin, Ö. (2015). *Yetenek Yönetimi ve Yenilik Performansı İlişkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

TDK (Türk Dil Kurumu), <http://www.tdk.gov.tr>, (08.09.2019).

Terlemez, B. (2013). *Stratejik İnsan Kaynakları Bağlamında Organizasyonlarda Yetenek Yönetimi: Bankacılık Sektörü Uygulama Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Türkiye Banka Şubeleri Rehberi, (2017). <https://www.trbanka.com/kahramanmaras-banka-subeleri.html>, (13.03.2017).

Türkmenoğlu, M. A. (2018). Putting humanity before brand reputation in the context of Turkey. In: *Reputation Management Techniques in Public Relations* (pp. 339- 357). USA: IGI Global.

Verma, D. & Ahmad, A. (2016). Employer Branding: The Solution to Create Talented Workforce, *IUP Journal of Brand Management*, 13 (1): 42-56.

Xia, H. & Yang, L. (2010). The Employer Branding and Employee Performance. *3rd International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering*.

<http://www.isverenmarkasi.com/2010/05/05/isveren-marka-yonetimi-modeli/>, (10.09.2018).

Araştırma Makalesi • Research Article

Araştırma Geliştirme (Ar-Ge) Faaliyetleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Meta Analiz Yöntemiyle Değerlendirmesi

Evaluation of the Relationship between Research Development Activities and Economic Growth with Meta Analysis Method

Habibe Yaman ^{a,*}

^a Öğretim Görevlisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Rektörlük, İstiklal Yerleşkesi 15030, Burdur/Türkiye
ORCID: 0000-0002-9212-3264

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Eylül 2019
Düzeltilme tarihi: 04 Nisan 2020
Kabul tarihi: 20 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Araştırma Geliştirme
Ekonomik Büyüme
Meta Analiz

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri ve ekonomik büyüme ilişkisini meta analiz yöntemiyle değerlendirmektir. Çalışmanın kapsamını Ar-Ge ile ekonomik büyümeyi analiz eden ulusal ve uluslararası yayımlanmış makale ve tezler oluşturmaktadır. Bu bağlamda 2007-2019 yıl aralığı temel ölçüt alınmış Google Scholar, Scopus, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında “Ar-Ge, Araştırma Geliştirme, Ekonomik Büyüme” anahtar kelimeleri Türkçe ve İngilizce biçimlerinde taranmıştır. Örneklem büyüklüğü, ortalaması ve standart sapma değerlerini içeren toplamda 8103 gözleme sahip 9 farklı çalışmanın araştırma bulguları CMA (Comprehensive Meta Analysis) programı yardımıyla analiz edilmiştir. Meta analiz sonuçlarında Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğu ve Ar-Ge faaliyetlerinde meydana gelen % 1’lik bir artışın ekonomik büyümeyi % 2.634 arttırmakta olduğu saptanmıştır.

ARTICLE INFO

Article history

Received 02 September 2019
Received in revised form 04 April 2020
Accepted 20 April 2020

Keywords:

Research Development
Economic Growth
Meta Analysis

ABSTRACT

The purpose of this study is to evaluate the relationship between research development (R&D) activities and economic growth through meta-analysis. The scope of the study is create national and international published articles and theses that analyzing R&D and economic growth. In this context, the basic criterion for the 2007-2019 year period was taken and it was screened keywords “R&D, Research and Development, Economic Growth” as Turkish and English in Google Scholar, Scopus, YÖK National Thesis Center databases. The research findings of 9 different studies with 8103 observations including sample size, mean and standard deviation values were analyzed with the help of CMA (Comprehensive Meta Analysis) program. As a conclusion of Meta Analysis it is found that positive relationship between R&D activities and economic growth. Additionally it is found that the increase in R&D activities by 1% has increased economic growth by 2,634%.

1. Giriş

Ülkelerin rekabet gücü ve ekonomik gelişmişlik bakımından üstün olma çabasında teknoloji ve verimlilik başat role sahiptir. Ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılma gayesinde teknoloji ve verimlilik oldukça önemli olsa da bu gelişimi sağlayan esas faktör özünde araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleridir. Neoklasik öğretilerde dışsal

olan unsurların Romer (1990) vd. ¹ katkılarıyla içselleştirilmesi neticesinde bilgi birikimi, teknolojik değişim ve Ar-Ge faaliyetlerine verilen önem derecesi artmış, Ar-Ge faaliyetleri ekonomik büyümenin itici gücü haline gelmiştir. Bu bağlamda konuyu ele alan pek çok çalışma ve analiz yapılmış ve bu çalışmalar teorik açıdan çoğunlukla içsel büyüme modellerine dayandırılmıştır.

¹ Lucas (1988). On The Mechanics Of Economic Development, Journal of Monetary Economics 22, 3-42.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: hyaman@mehmetakif.edu.tr

Bu çalışmada Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme üzerine yapılmış olan sayısal çalışma bulgularını meta analiz yöntemini kullanarak incelemek ve Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme ilişkisi hakkında genel bir değerlendirme yapmak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda ilk aşamada Ar-Ge faaliyetleri ve ekonomik büyüme teorik açıdan değerlendirilmiş, yapılan literatür taramasına takiben meta analiz uygulanmış ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışma, Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme ilişkisini yapılmış çalışmalar üzerinden meta analizi ile araştırmakta ve bu anlamda yazına katkı sunmaktadır.

2. Teorik Çerçeve

Araştırma geliştirme (Ar-Ge) terimi hakkında literatürde farklı kavramsal açıklamalar mevcuttur. Jones ve Williams (2000)'a göre Ar-Ge "*uzun vadeli verimlilik ve refahın önemli bir belirleyicisi*" olarak tasvir edilirken Frascati Kılavuzuna göre; "*birimler, kurumlar ve sektörler, özellikle de devlet ile diğer gerçekleştiriciler arasında kayda değer kaynak transferleri içeren bir süreç*" şeklinde tanımlanmaktadır (Frascati Kılavuzu, 2002: 21). Ayrıca kılavuzda "*insan, kültür ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının artırılması ve bu dağarcığın yeni uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik bir temelde yürütülen yaratıcı çalışmalar*" olarak ifade edilmektedir (Frascati Kılavuzu, 2002: 30).

İktisadi literatürde 1879'lardaki Neoklasik marjinal devrim öncesinde klasik iktisatçıların en çok ilgilendikleri olgu olan (Doğaner Gönel, 2016: 71) ve pek çok modele konu olan ekonomik büyüme kavramı, kişi başına reel hasıladaki artışları ima etmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 1). Ekonomik büyümenin sınırları ise Klasiklere göre nüfus artışı ile kıt kaynakların ilişkisiyle belirlenmekte iken Neoklasik iktisat analizinde bu süreç bileşenlerin tümüyle ilgili olup faktörlerin herhangi birindeki bir artış ilgili faktörün marjinal verimliliğine bağlı olarak üretim miktarında artışa sebep olmaktadır (Doğaner Gönel, 2016: 71). Neoklasik büyüme modeli (Solow, 1956; Swan, 1956) ekonomik büyüme sürecinin anlaşılmasında önemli bir konuma sahip olsa da modeldeki eksiklikler içsel büyüme modellerine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Ar-Ge, büyüme ve içsel teknolojik gelişime vurgu yapan yaklaşımlar ön plana çıkmış ve eğitim/öğrenme yolu ile beşeri sermayenin büyüme üzerindeki rol ve önemine vurgu yapan Lucas (1988), kamu harcamalarını temel alan Barro (1990), teknolojik gelişmeyi ve Ar-Ge'yi merkeze alan Romer (1990)'in görüşleri önemli katkılar sunmuştur.

Bunlara ek olarak Grossman ve Helpman ile Aighon Howitt gibi düşünürlerin geliştirdiği modeller literatürdeki yerlerini almışlardır (İspiroğlu, & Kılıç, 2019: 256). Bu kuramlar kapsamında ekonomik büyümenin daha dinamik unsurlara yatırım yapmaktan geçtiği görüşü kabul görmüş, Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomik büyüme açısından rolü ve önemi artmıştır (Akıncı & Sevinç, 2013: 9).

3. Literatür Taraması

Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyümeyi içeren literatür oldukça zengindir. Fakat bu konuyu ele alan çalışmalar genel bir perspektifte değerlendirildiğinde ortak bir ampirik bulgu elde edilememektedir. Yapılan araştırmalar ise

genellikle yöntem olarak panel veri analizi, zaman serisini veya panel veri analizini içeren nedensellik ve eş bütünleşme testlerine dayanmaktadır. Nedenselliği konu alan uygulamalarda; Ar-Ge faaliyetlerinden ekonomik büyümeye doğru nedensellik saptanmış çalışmalar olmakla birlikte (Ör; İğdeli (2019), Algan vd. (2017), Alper (2017), Genç & Atasoy (2010)), ekonomik büyümeden Ar-Ge faaliyetlerine doğru nedensellik içeren araştırmalar da bulunmaktadır (Ör; Güneş (2019)). Bunların yanı sıra literatürde karşılıklı nedensellik bulgusunun olduğu uygulamalar da mevcuttur (Ör; Gülmez & Yardımcıoğlu (2012); Hong (2017)). Bazı çalışmalarda ise nedensellik saptanmamıştır (Ör; Doyar (2019); Tuna vd. (2015)). Literatür taraması sonucunda herhangi bir ilişki tespit edilemeyen çalışmalar olsa da (Ör: Tuna vd. (2015) Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği çalışma sonuçlarının daha yaygın olduğu görülmüştür (Ör; Adak (2007), Baykul (2018), Choi & Yi (2018), Gumus & Celikay (2015), İspiroğlu & Kılıç (2019), Kaneva & Untura (2019), Sokolov- Mladenović, vd. (2016), Szarowská (2016), Ünal (2018), Yazgan & Yalçınkaya (2018), Yıldırım vd. (2018), orta gelirli ekonomiler için ise Inekwe (2015)). Negatif etkileyen çalışmalara ise rastlanmamıştır (Bkz. Tablo 1).

Bu çalışma Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme üzerine yapılmış sayısal çalışma bulguları birleştirip uygulanan meta analizi sonuçlarına dayanarak bütünsel yaklaşımla değerlendirme yapmakta ve dolayısıyla yazına katkısı sağlamaktadır. Bilindiği üzere meta-analiz yazın tarama yöntemi olmakla birlikte diğer yazın tarama yöntemlerinden farklı olarak araştırma bulgularının bir araya getirilmesi, bütünleştirilmesi ve analizi sürecinde istatistik yöntemlerini kullanmaktadır (Durlak, 1995'den Akt. Altıntaş, 2017: 334). Birden fazla bulguların bir araya getirilerek araştırmacılara çalışmaların sonuçlarını özetleyen nicel veriler sunmakta (Gedik ve Üstüner, 2017: 44) ve ortak bir kanıya varılabilemesini sağlamaktadır. Araştırma bu açıdan önem arz etmektedir.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuç
Börü &Çelik (2019)	Türkiye	2004-2016	Granger nedensellik analizi	Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Doyar (2019)	Kanada	1981-2014	Bootsrap nedensellik analizi	Ekonomik büyüme Ar-Ge'nin nedeni değildir.
Güneş (2019)	32 OECD ülkesi	2000-2014	Panel veri analizi	Ekonomik büyüme → Ar-Ge
İğdeli (2019)	Türkiye	1990-2016	ARDL yöntemi ve Granger Nedensellik testi	Ar-Ge → ekonomik büyüme
İspiroğlu &Kılıç (2019)	15 yükselen piyasa ekonomisi	1996-2015	Panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları → ekonomik büyüme (+)
Kaneva & Untura (2019)	Rusya	2005-2013	Dinamik panel veri analizi- GMM	Ar-Ge → kişi başı ekonomik büyüme (+ ve anlamlı)
Song vd. (2019)	Çin	2005-2015	Panel veri analizi	Ar-Ge yatırımı yeşil ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.
Baykul (2018)	Türkiye	2010-2014	Panel veri analizi	Ar-Ge → ekonomik büyüme (+)
Choi &Yi (2018)	105 ülke	1994-2014	Panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları → ekonomik büyüme (+)
Liu & Xia (2018)	Çin	1995-2016	VAR (Vektör Otoregresyon Modeli) analizi	Çalışmada sonucunda Ar-Ge yatırımı, teknolojik yenilikçilik ve ekonomik büyüme arasında iyi bir döngüsel mekanizma kurulmamıştır.
Ünal (2018)	21 OECD ülkesi	1993-2014	Panel ARDL analizi	Uzun dönem için: Ar-Ge harcamaları → ekonomik büyüme (+)
Yazgan &Yalçınkaya (2018)	OECD ülkeleri	1996-2015	Panel veri analizi	Ar-Ge yatırım değişkenleri→ ekonomik büyüme (+)
Yıldırım vd. (2018)	G-20 ülkelerinden 13 ülke	1996-2014	Panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları→ büyüme (+)
Alper (2017)	Türkiye	1990-2015	Bayer-Hanck eşbütünlüşme analizi	Nedenselliğin yönü: Ar-Ge harcamaları → büyüme
Algan vd. (2017)	Türkiye	1996-2015	Granger nedensellik analizi	Nedenselliğin yönü: Ar-Ge harcamaları → büyüme
Hong (2017)	Kore	1988-2013	Granger nedensellik analizi	Ekonomik büyüme ile BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri)'e yapılan Ar-Ge yatırımı arasında çift taraflı nedensellik saptanmıştır.
Freimane & Băliņa (2016)	AB ülkeleri	2000-2013	Panel veri analizi	Ar-Ge → ekonomik büyüme (anlamlı)
Sokolov-Mladenović, vd. (2016)	28 AB ülkesi	2002-2012	Sabit etkili çoklu regresyon modeli	Ar-Ge harcamalarının (GSYH%) → reel büyüme oranı (+)
Sun vd. (2016)	23 OECD ülkesi	1996-2010	Veri zarflama analizi	Ar-Ge yatırımları → verimlilik (+)
Szarowská (2016)	20 AB ülkesi	1995-2013	Dinamik panel veri analizi- GMM (Genelleştirilmiş moment yöntemi)	Ekonomik büyümenin temel etmeni olan kamu Ar-Ge harcamalarının olumlu ve istatistiksel olarak önemli bir etkisi vardır.
Gumus & Celikay (2015)	52 ülke	1996-2010	Dinamik panel veri analizi	Uzun dönem tüm ülkeler için: Ar-Ge harcamaları → ekonomik büyüme (+ ve anlamlı)
Inekwe (2015)	Gelişmekte olan ekonomiler (66 ülke)	2000-2009	Dinamik panel veri analizi - GMM	Orta gelirli ekonomilerde: Ar-Ge harcamaları → ekonomik büyüme (+) Düşük gelirli ekonomilerde: önemsiz düzey
Kokko vd. (2015)	49 ülke	-	Meta analiz	Ar-Ge → ekonomik büyüme (+)
Tuna vd. (2015)	Türkiye	1990-2013	Granger nedensellik analizi	Ar-Ge harcamaları ≠ ekonomik büyüme (nedensellik yoktur).
Gülmez & Yardımcıoğlu (2012)	21 OECD ülkesi	1990-2010	Panel eşbütünlüşme ve panel nedensellik analizi	Ar-Ge harcamaları ↔ ekonomik büyüme (uzun dönem anlamlı)
Genç & Atasoy (2010)	34 ülke	1997-2008	Panel nedensellik analizi	Ar-Ge harcamaları → ekonomik büyüme (tek yönlü nedensellik)
Adak (2007)	15 OECD ülkesi	1990-2004	Panel veri analizi	Ar-Ge → ekonomik büyüme (+)

4. Meta Analiz

Çalışmanın temel amacı; Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme üzerine yapılmış olan sayısal çalışma bulgularını analiz ederek Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine genel bir sonuç ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma modelinde temel hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:²

$$H_0: \varepsilon \neq f(rd) \quad (1)$$

$$H_1: \varepsilon = f(rd) \quad (2)$$

Bilindiği üzere meta-analizi, “belirli bir konuda yapılmış birbirinden bağımsız birden çok çalışmanın sonuçlarını birleştirme ve elde edilen araştırma bulgularının istatistiksel analizini yapma yöntemidir” (Akgöz & Kan, 2004: 107). Araştırma çıktılarını incelenmemiş yeni parametrelerle inceleyebilmekte, yeni ilişkileri ortaya çıkartabilmekte ve yapılacak araştırmalara farklı bakış açıları getirebilmektedir (Deliktaş vd. 2016: 1906). Bu bağlamda yöntem olarak meta analiz tercih edilmiş, CMA 3.0 (Comprehensive Meta Analysis Version 3.0) programı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarının doğruluğu ve uygun modelin seçimi için homojenlik analizi yapılmış, uygun model Hedges’s g testi ile seçilmiştir. Meta analiz çalışmasında yayım yanlılığı Trim ve Fill testi ile kontrol edilip araştırma güvenilirliği ise Klasik Güvenli N (Classic Fail-Safe N) analizi ile sağlanmıştır. Böylece yayım yanlılığının olup olmadığı ve etki büyüklük değerlerinin doğruluğu kontrol edilmiştir.

4.1. Veri Seti ve Meta Analiz Ölçütleri

Meta-analiz uygulaması; araştırma konusunun, soruların, ölçütlerin belirlenmesini ve elde edilen makalelerin sınıflanmasını, elenmesini, kodlanması, çalışmaların kalitesinin değerlendirilerek analizlerin yapıp sonuçlarının raporlanmasını içeren bir süreçtir. Analiz sürecinde uygun çalışmaların belirlenmesi zor ve zaman alıcıdır. Ayrıca, analiz için uygun olmayan çalışmaların varlığı sebebiyle tüm çalışmaların dâhili de mümkün değildir (Deliktaş vd. 2016: 1907). Bu yüzden meta analiz için araştırılması gereken olgunun net bir biçimde ortaya konulabilmesi gereklidir. Bu kapsamda çalışmada beş ölçüt kullanılmıştır (Bkz. Tablo 2). İlk ölçüt olarak çalışmanın 2007-2019 yılları arasında yayımlanmış olması dikkate alınmıştır. İkinci aşamada ise çalışma biçiminin “ulusal ve uluslararası yayımlanmış makale veya tez olmasına” karar verilmiş ve Google Scholar, Scopus, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında konu ile ilgili anahtar kavramlar Türkçe ve İngilizce karşılıklarıyla taranmıştır. Bu kapsamda ilk etapta 89 yayın incelemeye alınmıştır. Sonrasında örneklem büyüklüğü, ortalama ve standart sapması bulunan kriteri dikkate alınmış ve bu çalışmalardan beşinci ölçütü yalnızca 9 çalışma sağlamıştır. Dolayısıyla analize toplamda 8103 gözleme sahip 9 çalışma dâhil edilebilmiştir.

Tablo 2: Analiz Ölçütleri

	Gerekli Ölçüt	Alınan Ölçüt
1	Zaman Aralığı	2007-2019 yıl aralığı
2	Çalışmalar (makale/tez/...)	Ulusal ve uluslararası yayımlanmış makale ve tezler
3	Veri Tabanı	“Google Scholar, Scopus, YÖK Ulusal Tez Merkezi” veri tabanında yayımlanmış çalışmalar
4	Taranan Kavram	Ar-Ge, Araştırma Geliştirme, Ekonomik Büyüme, Ar-Ge (Araştırma Geliştirme) ve/ile Ekonomik Büyüme, Ar-Ge (Araştırma Geliştirme) Büyüme İlişkisi
5	Çalışmaya Dâhil Etme Kriteri	Veri setinde örneklem büyüklüğü, ortalama ve standart sapması bulunan çalışmalar

Meta analize dâhil edilen çalışmaların ikisi tez, yedisi makale olmakla birlikte makalelerin üçü Google Scholar, dördü Scopus, tezlerin ikisi de YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından alınmıştır. Veri setine ilişkin ilgili kodlama ve dağılım Tablo 3’de verilmiş ve bu çalışmalar kaynaklar bölümünde * ile gösterilmiştir.

Tablo 3: Veri Seti

Kod	Endeks	Yayın sayısı	Yıl
G ₁	Google Scholar	1	2010
G ₂	Google Scholar	1	2018
G ₃	Google Scholar	1	2018
S ₁	Scopus	1	2019
S ₂	Scopus	1	2019
S ₃	Scopus	1	2016
S ₄	Scopus	1	2017
T ₁	YÖK Ulusal Tez Merkezi	1	2007
T ₂	YÖK Ulusal Tez Merkezi	1	2018
Toplam	Makale	7	Obs: 8103
	Tez	2	*

*Obs gözlem sayısını ifade etmektedir.

4. 2. Araştırma Bulguları

Meta analiz için toplanan veri setinin gösterdiği etki büyüklüklerinden elde edilen değerlerin tüm popülasyonun etki büyüklüğüne ait bilgileri içerip içermediği homojenlik analizi ile test edilmelidir (Bakioğlu & Özcan, 2016: 160). Çalışmada öncelikle araştırma geliştirme ile ekonomik büyüme arasındaki genel etkiyi saptamak için homojenlik testi yapılmıştır.

Tablo 4: Homojenlik Test Sonuçları

Etki Büyüklüğü ve %95 güven aralığı				
Model	Çalışma sayısı	Nokta tahmini	Alt Limit	Üst Limit
Sabit	9	0.651	0.602	0.701
Rassal	9	2.638	1.571	3.704
Heterojenlik		Q-Değeri	df(Q)	p-Değeri
		3033.626	8	0.000*

*p-değeri<0.05 olduğu için çalışmaların heterojen yapıda olduğu saptanmıştır.

Meta-analizde sıklıkla kullanılan temelde iki model var olup bunlar: “sabit etkiler modeli ve rastgele etkiler modelidir” (Deliktaş vd. 2016: 1916). Sabit etkiler modeli temelde meta analiz araştırmasında yer alan çalışmaların tam olarak aynı etki büyüklük değerine sahip olduğunu

² H₀ hipotezi Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisi olmadığını, H₁ hipotezi ise olduğunu ifade etmektedir.

varsayarken rastgele etkiler modelinde etki büyüklüklerinin farklı olduğu varsayılmaktadır (Bakioğlu & Özcan, 2016: 165).

Meta analizde homojenlik test sonucu, model seçiminde belirleyicidir. Homojenlik test sonucunda bireysel çalışma sonuçlarının homojenliği söz konusu iken sabit etkiler modelinin, heterojenlik söz konusu iken rastgele etkiler modelinin kullanılması gerekmektedir (Dinçer, 2014: 19). Dolayısıyla bu çalışmada meta analize dâhil olan çalışmaların etki değerleri farklıdır ve Hedges's g testi sonuçlarına göre rastgele etkiler modeli geçerlidir.

Rastgele etkiler modeli sonuçlarına göre ise çalışmalar dengeli bir dağılım göstermiş olmakla birlikte ele alınan çalışmaların oranlaması Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Çalışma Dağılımı

Çalışma	Yüzde(%)
G ₁	11.37
G ₂	11.35
G ₃	11.22
S ₁	11.05
S ₂	11.38
S ₃	11.30
S ₄	11.39
T ₁	9.56
T ₂	11.37

Araştırma geliştirme faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasındaki genel korelasyon ise sabit etkilere göre 0.519 iken rastgele etkilere göre 0.491'dir (Bkz. Tablo 6).

Tablo 6: Genel Korelasyon Sonuçları

	Korelasyon Katsayısı
Sabit Etkiler	0.519
Rastgele Etkiler	0.491

Meta-analize dâhil edilen bireysel çalışmaların genel etki büyüklükleri birbirinden farklıdır. İki sürekli değişken arasındaki ilişkiyi ele alan meta analiz çalışmalarında etki büyüklüklerini görmek için Fisher tarafından geliştirilen bir analiz olan Fisher-z dönüşümü sıklıkla kullanılmaktadır (Lipsey & Wilson, 2001'den Akt. Bond vd. 2004: 291; Türesin Tetik vd. 2018: 300). Fisher-z analizine göre en yüksek bireysel etki T1 çalışmasına aittir. Bireysel çalışmaların genel etki büyüklükleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Meta-Analize Dâhil Edilen Bireysel Çalışmaların Genel Etki Büyüklükleri

Kod	Fisher's Z	Std. Hata
G ₁	0.003	0.037
G ₂	0.523	0.042
G ₃	-0.588	0.085
S ₁	2.287	0.029
S ₂	0.438	0.025
S ₃	-1.502	0.031
S ₄	0.390	0.018
T ₁	2.927	0.038
T ₂	0.357	0.032
Re	0.538	0.411
Fe	0.575	0.010

Fisher's Z değerlerinde rastgele etkiler modeline göre araştırma geliştirme faaliyetleri ile ekonomik büyüme

arasında pozitif ve güçlü³ (0.575) bir ilişki öngörülmektedir.

Bazı çalışmalarda istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilememekte ya da düşük seviyede tespit edildiğinden çalışmalar yayımlanmaya değer görülmemektedir. Bu durum toplam etkinin yanlı şekilde artmasına neden olmaktadır (Karadağ vd. 2016: 114). Bu husus meta analiz çalışmalarında toplam etkiyi olumsuz etkileyen kayıp veri de denilen yayım yanlılığı etkisinin test edilmesi gerekli kılmalıdır.

Çalışmada yayım yanlılığı sabit ve rastgele modellere göre Trim ve Fill testi ile test edilmiş ve test sonucunda sanal etki büyüklüğü arasında fark olmadığı, yani çalışmada yayım yanlılığı olmadığı saptanmış, test sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Yayım Yanlılığı Sonuçları

Sabit Etkiler				
	Çıkarılmış Çalışma	Nokta Tahmini	Alt Limit	Üst Limit
G		0.65055	0.60090	0.70019
D	0	0.65055	0.60090	0.70019
Rastgele Etkiler				
	Nokta Tahmini	Alt Limit	Üst Limit	Q Değeri
G	2.63438	1.56889	3.69987	3033.62599
D	2.63438	1.56889	3.69987	3033.62599

Not: G: Gözlenen değer D: Düzeltilmiş değeri ifade etmektedir.

Etki büyüklüğünü içeren değerlerinin doğruluğunu saptamak amacıyla Klasik Güvenli N (Classic Fail-Safe N) analizi yapılmıştır (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9: Klasik Güvenli N Analizi

	Katsayı
Z değeri	28.017
p-değeri	0.000
Alfa değeri	0.050
Alfa değeri için Z değeri	1.959
N	9
p>alfa sonucu için gerekli çalışma sayısı	1831

P-değerinin alfa değerinden küçük olması (P – değeri: 0.00 < 0.05) uygulanan meta-analizin bulgular için güvenilir ve güçlü olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Dağyar & Kasalak, 2018: 974). N analizi sonuçlarına bakıldığında yapılan meta analizi geçersiz kılmak için 1831 çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu sonuç da özünde meta analiz çalışmasında yayım yanlılığı olmadığını göstermektedir.

İncelenen çalışma bulguları dikkate alınarak yapılan meta analiz sonucunda araştırma geliştirme faaliyetleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin pozitif olduğu saptanmış, meta analiz çalışması bulguları Tablo 10'da verilmiştir.

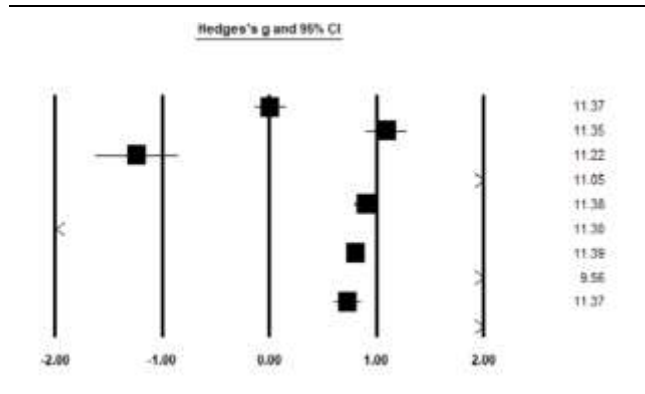
³ Cohen vd. (2007)' e göre korelasyon katsayısı (etki büyüklüğü) şöyle yorumlanır: (< 0 + / - 0.1) zayıf, (0 + / - 0.3) ılımlı, (< 0 + / - 0.5) orta, (< 0 + / - 0.8) güçlü, (≥ + / - 0.8) çok güçlü (Cohen, Manion ve Marrison, 2007, s. 521).

Tablo 10: Meta Analiz Sonuçları

	Hedge s's G	Std. hata	varya ns	Alt limit	Üst limit	Z-değ.	P- değ.
G ₁	0.007	0.075	0.006	-	0.153	0.092	0.927
G ₂	1.093	0.096	0.009	0.904	1.282	11.346	0.000
G ₃	-1.237	0.198	0.039	-	-	-6.240	0.000
S ₁	9.734	0.284	0.081	1.625	0.848	34.306	0.000
S ₂	0.903	0.055	0.003	0.794	1.011	16.326	0.000
S ₃	-4.292	0.146	0.021	-	-	-29.257	0.000
S ₄	0.805	0.040	0.002	0.728	0.883	20.378	0.000
T ₁	18.581	0.704	0.496	17.20	19.96	26.381	0.000
T ₂	0.728	0.068	0.005	0.595	0.861	10.720	0.000
Re	2.634	0.544	0.296	1.569	3.700	4.846	0.000

Rastgele etkiler modeli sonuçlarına göre P – değeri: $0.00 < 0.05$ olduğundan Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi ret edilip H_1 hipotezi kabul edilir. Meta analiz sonuçlarına göre rastgele etkiler modelinde Ar-Ge faaliyetlerindeki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi % 2.634 oranında arttırmaktadır. Her ne kadar yöntem bakımından farklılıklar bulunsada elde edilen bu sonuç artış yönü ve işareti bakımından literatürdeki İspiroğlu & Kılıç (2019), Kaneva & Untura (2019), Baykul (2018), Choi & Yi (2018), Ünal (2018), Yazgan & Yalçınkaya (2018), Yıldırım vd. (2018), Sokolov-Mladenović, vd. (2016), Gumus & Celikay (2015), Inekwe (2015), Kokko vd. (2015), Adak (2007) çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Meta analize dâhil edilen çalışma sayısının az ve çalışmaların %95 güven aralığı değerlerinin çok geniş olması yanlış bulgulara yol açmaktadır (Kılıçkap, 2018: 629). Meta analiz sonuçlarında ilgili çalışmaların etki büyüklüklerine ilişkin grafiksel sunum hata- kabarcık grafiği ile Şekil 1'de gösterilmiştir. Yapılan analiz sonucunda güven aralığı değerlerinin yanlış yorumlara yol açmayacak derecede çok geniş bir dağılım göstermediği görülmektedir.

Şekil 1: Meta Analiz Hata- Kabarcık Grafiği

Not: Çizgi uzunlukları güven aralıklarını ifade etmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme ilişkisini meta analiz yöntemini kullanarak incelemek ve Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme ilişkisi hakkında genel bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında Google Scholar, Scopus, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından alınan 2007-2019 yıl aralığında yayımlanmış, veri setinde örneklem büyüklüğü, ortalama ve standart sapması bulunan 8103 gözleme sahip toplamda 9 sayısal çalışmanın bulguları birleştirilip meta analizi uygulanmış, sonuçlarına dayanarak bütünsel yaklaşımla değerlendirme yapılmıştır. Meta analiz bulguları maddeler halinde özetlenmiştir.

- Meta analiz için toplanan veri setinin gösterdiği etki büyüklüklerinden elde edilen değerlerin tüm popülasyonun etki büyüklüğüne ait bilgileri içerip içermediğini görmek ve model seçimi yapmak için yapılan homojenlik testi sonucunda; meta analize dâhil olan çalışmaların etki büyüklükleri farklı olduğu ve Hedges's g testi sonuçlarına göre rastgele etkiler modeli geçerli olduğu saptanmıştır.
- Meta-analiz uygulamasına dâhil edilen bireysel çalışmaların genel etki büyüklüğünü hesaplamak için kullanılan Fisher-z dönüşümü sonucunda araştırma geliştirme faaliyetleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin güçlü ve pozitif olduğu ön görülmüştür.
- Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için yayım yanlılığı Trim ve Fill testi ile test edilmiş ve etki büyüklüğünü içeren değerlerinin doğruluğunu saptamak ve kanıtlayabilmek için Klasik Güvenli N analizi uygulanmıştır. Trim ve Fill testi sonucunda yayım yanlılığı olmadığı, Klasik Güvenli N analizi sonucunda ise yapılan meta analizi geçersiz kılmak için Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme ilişkisini araştıran 1831 çalışmanın analize eklenmesi gerektiği saptanmıştır. Elde edilen bulgular meta-analiz çalışmasının güçlü ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.
- Meta analiz sonuçlarında ise Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki olduğu ve Ar-Ge faaliyetlerinde meydana gelen %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi % 2.634 arttırmakta olduğu saptanmıştır.

Meta analiz sonuçları neticesinde saptanan ekonomik büyüme ile Ar-Ge faaliyetleri arasındaki güçlü bağ sebebiyle ekonomik büyüme için Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla önem verilmesi gerektiği söylenebilir. Araştırmanın, daha fazla sayıda çalışmayı analize dâhil ederek değişik ölçütlerle uygulanması mümkün olmakla birlikte konu ile ilgili yapılacak yeni araştırmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

*Meta analize dâhil edilen çalışmalar * ile gösterilmiştir.*

- *Adak, M. (2007). Ar-Ge & Ekonomik Büyüme, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

- Akgöz, S., Ercan, İ. ve Kan, İ. (2004). Meta-analizi, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(2), 107-112.
- Akıncı ve Sevinç (2013). Ar&Ge Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2011 Türkiye Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 7-17.
- Algan, N., Manga, M. ve Tekeoğlu, M. (2017). Teknolojik Gelişme Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, *International Conference On Eurasian Economies*, 332-338.
- Alper, A. E. (2017). Türkiye’de Patent, Ar-Ge Harcamaları, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bayer-Hanck Eş Bütünleşme Analizi, 3rd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 17-26.
- Altıntaş, F.Ç. (2017), Örgütsel Adalet İle İş Tatmini Arasındaki İlişki Üzerine Bir Meta - Analiz Çalışması, *International Journal of Academic Value Studies*, 3(9), 332-343.
- Bakioğlu, A. ve Özcan, Ş. (2016). *Meta Analiz*, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Barro, Robert J. 1990. Government Spending In A Simple Model Of Endogeneous Growth, *Journal Of Political Economy*, 98(S5): 103-125.
- *Baykul, A. (2018). Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerinde Ar-Ge Faaliyetlerinin Etkileri: Türkiye’de Düzey I Bölgelerinde Ampirik Bir İnceleme, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 113-154.
- Bond, C. F. and Richardson, K. (2004). Seeing The Fisher Z-Transformation, *Psychometrika*, 69(2), 291-303.
- Börü, M. ve Çelik, D. (2019). Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 2(5), 196-206; DOI: 10.33723/rs.537587.
- *Choi C. and Yi M. H. (2017). The Internet, R&D Expenditure And Economic Growth, *Applied Economics Letters*, 25(4), 264-267; <https://doi.org/10.1080/13504851.2017.13-16819>.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education, Vol2 Methods 2 Specific methods (Sixth Edition)*, New York: Routledge.
- Dağyar, M. ve Kasalak, G. (2018). Eğitim Örgütlerinde Yaşanan Örgütsel Sinizmin Öncülleri ve Sonuçları Üzerine Bir Meta-Analiz Çalışması, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 33(4), 967-986; doi: 10.16986/HUJE.2018037797.
- Deliktaş, A., Kabukcuoğlu, K., & Kış, A. (2016). Hemşirelikte Meta-Analiz Uygulama Süreci: Metodolojiye Yönelik Bir Rehber, *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 1906-1925.
- Dinçer, S. (2014). *Eğitim Bilimlerinde Uygulamalı Meta-Analiz*, 1. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Doğaner Gönel, F. (2016). *Kalkınma Ekonomisi*, 3. Baskı, Ankara: Efil Yayınevi.
- Doyar, B. V. (2019). R&D Expenditures By Field Of Science And GDP: Which Causes Which in Canada?, *Economics and Business Letters* 8(1), 31-40.
- Frascati Kılavuzu, (2002). Bilimsel ve Teknolojik Faaliyetlerin Ölçümü, Araştırma ve Deneysel Geliştirme Taramaları İçin Önerilen Standart Uygulama, OECD.
- Freimane, R. and Bâliņa, S. (2016). Research And Development Expenditures And Economic Growth in The EU: A Panel Data Analysis, *Economics and Business*, 29, 5-11; doi: 10.1515/eb-2016-0016
- Gedik, A. ve Üstüner, M. (2017). Eğitim Örgütlerinde Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumu İlişkisi: Bir Meta Analiz Çalışması, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 2017, 41-57.
- *Genç, M. C. ve Atasoy, Y. (2010). Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, V(II), 27-34.
- Gumus, E. and Celikay, F. (2015). R&D Expenditure And Economic Growth: New Empirical Evidence, *Margin-The Journal Of Applied Economic Research* 9: 3 (2015), 205-217, Sage Publications Los Angeles/London/New Delhi/Singapore/ Washington DC; DOI: 10.1177/0973801015579753.
- Gülmez A. ve Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010), *Maliye Dergisi*, 163, 335-353.
- Güneş, H. (2019). Ar-Ge Harcamaları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi, *Sakarya İktisat Dergisi*, 8(2), 160-176
- Hong, Jae-pyo (2017). Causal Relationship Between ICT R&D Investment And Economic Growth In Korea, *Technological Forecasting & Social Change* 116, 70-75.
- Inekwe, J. N. (2015). The Contribution Of R&D Expenditure To Economic Growth In Developing Economies, *Soc Indic Res* 124, 727-745.
- İğdeli, A. (2019). Ar-Ge ve Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (3), 2517-2538; DOI: 10.33206/mjss.520848
- İspiroğlu, F. ve Kılıç, M. (2019). Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yükselen Piyasalar Ekonomileri İçin Bir Uygulama, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(2), 255-263.
- Jones, C. I. ve Williams, J. C. (2000). Too Much Of A Good Thing? The Economics Of Investment In R&D, *Journal Of Economic Growth*, 5, 65-85.
- *Kaneva, M. And Untura G. (2019). The Impact Of R&D And Knowledge Spillovers On The Economic Growth Of Russian Regions, *Growth And Change*, 50(1), 301-334.
- Karadağ, E., İşçi, S., Öztekin, S., & Anar, S. (2016). Okul İklimi ve Akademik Başarı İlişkisi: Bir Meta-Analiz

- Çalışması, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 107-122. DOI: 10.17679/iuefd.17294446.
- Kılıçkap, M. (2018). Meta-Analizleri Nasıl Yorumlayalım: Türkiye’de Kardiyovasküler Risk Faktörlerine Yönelik Yapılan Meta-Analizlerin Metodolojik Açından Değerlendirilmesi, *Türk Kardiyol Dern Ars*, 46(7), 624-635 doi: 10.5543/TKDA.2018.46062.
- Kibritçioglu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri, *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 207-230.
- Kokko, A., Tingvall, P. G. and Videnord, J. (2015). The Growth Effects Of R&D Spending In The EU: A Meta-Analysis. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 9 (2015-40): 1-26.
- Liu, C. and Xia, G. (2018). Research On The Dynamic Interrelationship Among R&D Investment, Technological Innovation, And Economic Growth In China, *Sustainability*, 10/4260, 1-19; doi:10.3390/su10114260.
- Lucas, R. E. (1988). On The Mechanics Of Economic Development, *Journal Of Monetary Economics* 22, 3-42.
- Romer, Paul M. (1990). Endogenous Technological Change, *Journal Of Political Economy*, V. 98(5), 71-102.
- *Sokolov-Mladenović, S., Cvetanović, S. And Mladenović, I. (2016). R&D Expenditure And Economic Growth: EU28 Evidence For The Period 2002–2012, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29(1), 1005–1020.
- Solow, R. M. (1956). “A Contribution To The Theory Of Economic Growth”, *The Quarterly Journal Of Economics*, 70(1), 65-94.
- *Song, X., Zhou, Y. and Jia W. (2019). How Do Economic Openness And R&D Investment Affect Green Economic Growth?-Evidence From China, *Resources, Conservation & Recycling* 146, 405-415.
- Swan, T. W. (1956). “Economic Growth And Capital Accumulation”, *Economic Record*, 32(2), 334-361.
- Szarowská, Ī. (2016). Impact Of Public R&D Expenditure On Economic Growth in Selected EU Countries, 9th International Scientific Conference “Business and Management 2016”, 1-9, Vilnius, Lithuania.
- Tuna, K. Kayacan, E. ve Bektaş, H. (2015). The Relationship Between Research & Development Expenditures and Economic Growth: The Case of Turkey, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 195, 501-507.
- Türesin Tetik H., Oral Ataç, L. ve Köse, S. (2018). Psikolojik Sermaye İle İş Doyumu ve Performans İlişkisi: Türkiye’de Yapılan Araştırmalar Üzerinden Bir Meta Analizi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2).
- *Ünal, B. (2018). OECD Ülkelerinde Arge Ekonomik Büyüme İlişkisi Panel Ardl Analizi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekonometri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sun, X., Wang, Y. & Li, M. (2016). The Influences Of Different R&D Types On Productivity Growth In OECD Countries, *Technology Analysis & Strategic Management*, 28(6), 651-663, DOI: 10.1080/09537325.2015.113-0806.
- Yazgan & Yalçınkaya (2018). The Effects Of Research And Development (R&D) Investments On Sustainable Economic Growth: Evidence From OECD Countries (1996-2015), *Review Of Economic Perspectives – Národohospodársky Obzor* 18(1), 3-23, DOI: 10.1515/revecp-2018-0001
- *Yıldırım, H., Akkılıç, M. E. ve Dikici, M. S. (2018). Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkisi: G-20 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama, *International Review Of Economics Management*, 6 (2), 43-58.

Araştırma Makalesi • Research Article

Gemi Adamlarının İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Düzeylerinde Farklılık Olan Demografik Faktörlerin Hiyerarşisi

The Hierarchy of Demographic Factors Affecting Job Satisfaction and Organizational Commitment of Seafarers

Elif Bal Beşikçi ^{a,*}, Aydın Şihmantepe ^b

^{a*} Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Bölümü, 34940, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7882-8292

^b Dr. Öğr. Üyesi, Piri Reis Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Bölümü, 34940, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3781-1806

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ocak 2020
Düzeltilme tarihi: 03 Nisan 2020
Kabul tarihi: 20 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

İş Tatmini
Örgütsel Bağlılık
Gemi adamı Eksikliği,
Motivasyon ve Gemi adamı

ÖZ

Bu araştırma gemi adamlarının örgütsel bağlılık ve iş tatmini düzeylerinin, sahip oldukları demografik özellikleri ile etkileşimini nicel olarak incelemeyi hedefleyen bir çalışmadır. Örneklem grubunu farklı pozisyonlarda çalışan gemi adamları oluşturmuştur. Araştırmanın çözümleme aşamasında, Minnesota İş Tatmin Ölçeğinden ve Allen ve Meyer Örgütsel Bağlılık Ölçeğinden faydalanılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar göstermiştir ki; gemi adamlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeyleri demografik faktörlere göre farklılık göstermektedir. Örgütsel bağlılık alt boyutlarına bakıldığında ise çalışanların devamlılık ve duygusal bağlılık düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. İş tatmini açısından ise, örgütsel düzeydeki iş tatmininin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışma, gemi adamlarının hangi demografik özelliklerinin iş tatminlerini ve örgütsel bağlılıklarını daha fazla etkilediğini ortaya koymak yönüyle literatüre katkıda bulunmaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 January 2020
Received in revised form 03 April 2020
Accepted 20 April 2020

Keywords:

Job Satisfaction
Organizational Commitment
Lack of Seafarers
Seafarer and Motivation

ABSTRACT

This paper aims to quantitatively investigate the relation between seafarers' organizational commitment, job satisfaction and their demographic characteristics. Sample group consists of seafarers with different ranks. For analysis purposes Minnesota Job Satisfaction Scale, as well as Allen and Meyer Organizational Commitment Scale is used.

Results indicate that job satisfaction and organizational commitments of seafarers differ according to their demographic characteristics. Findings also indicate that affective and continuance commitment levels are noticeably high. One other important result is that organizational level is the highest job satisfaction level among the others. The results obtained intend to contribute to existing literature by pinpointing which demographic characteristics affect seafarers' job satisfaction and organizational commitments.

1. Giriş

Küresel boyutta, denizcilik sektöründe başta zabıtlar olmak üzere aktif çalışan gemi adamı sayısındaki eksiklik önemini sürdürmektedir (Nguyen vd., 2014). Buna paralel olarak, küresel ölçekteki gemi adamı talebi de kayda değer ölçüde artmaya devam etmektedir. Deniz ticaret filosu bir yandan

dünya çapında genişlemesini sürdürürken geleneksel denizci uluslardaki gemi adamlarının yavaş yavaş emekli olması sektöre gerekli olan nitelikli zabıt sayısında ciddi boyutta bir ihtiyaç doğmasına neden olmuştur (Fan vd., 2017).

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

E-posta: bale@itu.edu.tr

Uluslararası Denizcilik Örgütü IMO (International Maritime Organization) yakın gelecekte uygun yeteneklerle donatılmış özellikle de zabıt sınıfından gemi adamlarına olan ihtiyacın devam edeceğini öngörmektedir (IMO, 2008; 2017).

Alarm veren nitelikte olan bu bulgu, Denize gidin (“Got to Sea”) ve Denizciler Günü (“Day of the Seafarers”) gibi bir dizi uluslararası kampanyanın başlatılmasına yol açmıştır. Bu iki inisiyatif de hükümetleri denizde çalışmayı teşvik edici tavır almaya ve gemi adamlarının çalışma ve yaşama koşulları konusunda daha hassas olmaya yöneltmektedir. (IMO, 2008; 2017) Bu kampanyalara paralel olarak son dönem denizcilik literatürünün de denizcilik firmalarına insanları deniz yaşamına çekebilecekleri birçok yeni stratejiyi de önermeye başladığı görülmektedir. (Yuen vd., 2018). Örneğin Thai vd. (2013) bir denizcilik firmasını tercih edilen işveren bazlı markalaştırma stratejileri ortaya koymuştur. Ruggunan ve Kanengoni (2017) tarafından yapılan bir araştırma ise, denizcilik öğrencilerinin %55’nin denizdeki kariyerlerini 10 yıl ile sınırlamayı düşündüklerini ortaya koymuştur ki bu durum da halen hizmet yapan gemi adamlarını meslekte tutmanın önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Denizcilik şirketleri tarafından bakıldığında, gemi adamlarını elde tutma yetisi birçok avantaj sunmaktadır. Öncelikle, piyasada var olan yetişmiş ve yetkin personel açığı da dikkate alındığında, tecrübeli personeli elde tutmak, firmanın rekabet gücünü artırabilir. Bu personelin şirket içinde tutulması, kazanılması uzun süreler alan bilgi birikimini ve yaşayarak deneyimlenmiş yetenek ve birikimi de şirket içinde tutulmasını sağlayacaktır. Öğrenme ve deneyim ile elde edilen bu değerli bilgi havuzu, birikim ve tecrübe, nihayetinde hem şirkete yeni katılacak genç gemi adamlarına hem de deniz taşımacılığının karadaki bacağına oluşturan aktiviteleri yöneten kadroya da aktarılabilir (Yuen vd., 2018).

Bu çalışmada, gemi adamlarının işlerine yönelik hissettikleri tatmin duygusu ile şirketlerine karşı hissettikleri bağlılık duyguları arasındaki ilişki ele alınmış ve bu ilişkinin demografik etkenlerden nasıl etkilendiği araştırılmıştır. Yapılan anketler ile gemi adamlarından toplanan veriler analiz edilmiş çıkan sonuçlara göre sektöre ilişkin sorunlar saptanarak çözüm önerileri getirilmiştir.

Çalışmada iş tatmin düzeyini tespit etmek için Minnesota İş Tatmini Ölçeği kullanılmış ve tatmin düzeyleri bireysel, örgütsel ve yönetsel tatmin olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir. Öte yandan, örgütsel bağlılık ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde Allen ve Meyer tarafından ortaya konulan ve duygusal, normatif ve devam bağlılık boyutlarını kapsayan ölçek ele alınmıştır. Takip eden bölümlerde kullanılan yöntemler, örneklem grubu, hipotezler sunulmuş, bulgular analiz edilerek değerlendirme ve sonuçlara varılmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma hedefleri doğrultusunda; gemiadamlarının yapmakta oldukları işe yönelik hissettikleri tatmin duygusu ile şirketlerine karşı hissettikleri bağlılık duyguları arasındaki ilişki ve bu ilişkinin demografik etkenlerden nasıl etkilendiği araştırmak amacıyla bir anket

hazırlanmış ve üç bölüm altında incelenecek olan doğrudan veri toplanması yöntemi seçilmiştir.

Üç bölümden oluşan anket etik kurallara uygun olarak düzenlenmiştir. (13.04.2020 tarihli 139 numaralı etik kurul belgesi) Anketin birinci bölümünde katılımcılara ilişkin demografik veriler ile çalışma durumlarına yönelik 10 madde yer almıştır. Demografik veriler katılımcıların, yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, eğitim durumu, gemide çalıştığı bölüm ve görevini içerirken bu bölüm bir yandan da şirkette çalışma süresi ile bağlı bulunduğu amiri hakkındaki bilgileri edinmeyi hedeflemiştir.

İkinci bölüm temel olarak Meyer ve Allen tarafından ortaya konulan Örgütsel Bağlılık Modelinin kullanılmasını içermiştir. Bu model doğrultusunda, elde edilen veriler kullanılarak katılımcılardan alınan cevaplar “duygusal bağlılık”, “devamlılık bağlılığı” ve “normatif bağlılık” olarak değerlendirilmiştir.

Allen ve Meyer’in (1990) örgütsel bağlılık yaklaşımı, incelenen kitlenin hem tutumsal ve davranışsal yaklaşımlarını hem de bunların tamamlayıcı ilişkilerini birlikte ele almaktadır. Buna göre örgütsel bağlılık kavramı, kişilerin yer aldıkları organizasyona yönelik duyguları ve inançlarının bütünüyle ilgili psikolojik durumunu ifade eden bir kavram olarak görülmektedir. Ortaya konulan bu yaklaşımda, üç farklı boyutu olan bir bağlılık kavramı esas alınmaktadır. Buna göre “duygusal”, “devamlılık” ve “normatif” bağlılık çözümlenen üç ana unsurdur. Duygusal bağlılık ile kişi, kendi istek ve seçimiyle çalıştığı organizasyon ile özdeşleşir ve içinde kalmayı benimser. Devamlılık bağlılığı, bireyin örgütten ayrılması durumunda maruz kalacağını öngördüğü olumsuzluklarla ilgilidir. Diğer bir deyişle, çalışanın örgütten ayrılması durumunda, bunun kendisine getireceği maliyeti ve kayıpları, buna karşılık örgütte kalmasının ona sağladığı faydaları değerlendirerek örgütte kalmayı seçmesidir. Normatif bağlılık, bireyin örgütte kalmak konusunda hissettiği içsel zorunlulukla ilgilidir. Yani birey sahip olduğu pozisyonun kaynaklanan sorumluluk ve görev duygusuyla, örgüte karşı kendisini bağlı hisseder ve örgütte kalmayı seçer. (Allen ve Meyer, 1990; Erdil vd. 2003; Meyer ve Allen, 1991; Özutku, 2008).

Bağlılık düzeyini ölçmeye yönelik Bülbul’un 2016 yılındaki çalışmasında yer alan Likert tipi ölçek kullanılarak toplamda 17 maddelik anket uygulanmıştır (Bülbul, 2016). Bu maddeler bazında değerlendirildiğinde duygusal bağlılığı ölçmek için 1-2-3-13-15-16-17 numaralı maddeler; devam bağlılığını ölçmek için 5-6-7-8-9 numaralı maddeler ve normatif bağlılığı ölçmek için ise 10-11-12-14 numaralı olanlar sorulmuştur. Ölçekte yer alan 4 numaralı ifade ise (devam bağlılığını ölçmekte kullanılan) çalışmanın Cronbach alfa değerini düşürdüğünden dolayı çözümlenmenin ilerleyen aşamaları öncesi değerlendirme dışı bırakılmıştır. Kullanılan ölçekte sunulan seçenekler ise; “Kesinlikle katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle katılıyorum” şeklinde oluşturulmuş ve analiz maksatlarıyla 1’den 5’e kadar değer atanmıştır. Anket sonuçları SPSS 15.0 yazılımı kullanılarak faktör analizi yapılmış ve bağlılık boyutları ve demografik etkenler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; Minnesota İş Tatmini Ölçeği kullanılarak, bireyin işe ilişkin tatmini “yönetsel iş

tatmini”, “bireysel iş tatmini” ve “örgütsel iş tatmini” olarak incelenmiştir. Minnesota Tatmin Ölçeği (MSQ) 1967 yılında Weiss Davis, England ve Lofquist tarafından geliştirilmiş, 1985 yılında da Aslı Baycan tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır (Cronbach Alpha= 0.77) (Baycan, 1985). Bu ölçek incelemeyi biri uzun, diğeri kısa olan iki form üzerinden yapar. Uzun formunda toplam 100 madde bulunur. Bu maddeler her birinde 5 madde bulunan 20 alt boyuttan oluşur. Kısa form ise bu yirmi alt boyutun her birinden madde test korelasyonu en yüksek olanın seçilmesiyle oluşturulan toplamda 20 maddelik bir ölçektir. Bu çalışmada kısa formu olan toplam 20 madde kullanılmıştır. Bunlardan 1-7-8-9-10-11-12-13-14 numaralı olanlar bireysel iş tatminini; 2-3-4-15-18 numaralı olanlar örgütsel iş tatminini ve 5-6-16-17-19-20 numaralı olanlar da yönetsel iş tatmini tespit etmeyi amaçlamıştır. Formda yine Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki seçenekler; “Hiç memnun değilim”, “Memnun Değilim”, “Kararsızım”, “Memnunum ve “Kesinlikle Memnunum” seçeneklerinde olup ve analiz maksatlarıyla 1’den 5’e kadar değer atanmıştır.

Araştırma sürecinde bir sonraki adıma geçmeden önce iş tatmini ve örgütsel bağlılık ölçeklerinin güvenilirlik kontrolleri tamamlanmış, daha sonra bu konuda ortaya konan hipotezler test edilmiştir. Güvenirlik analizi yapılırken, literatürden elde edilen ifadeler, kendi ait oldukları boyut içerisindeki diğer ifadelerle beraber değerlendirilerek tek boyutluluk çözümlemesi yapılmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeğindeki ifadelerden faktör yükleri 0,50’nin altında kalan ve Cronbach alfa değerlerini düşüren ifade (ki bu devam bağlılığı ölçmekte kullanılan 4 nolu ifadedir) çözümlemenin ilerleyen aşamaları öncesi değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu işlemde sonra, her bir boyutta bulunan ifadelerin güvenilirlik analizleri yapılarak Cronbach alfa değerleri tespit edilmiştir. Tablo-2 ve Tablo-3’ den görüleceği üzere, alfa değerleri 0.70’nin üzerinde tespit edilmiş ve söz konusu ölçeklerin güvenilirlikleri değerlendirilmiştir (Nunnally, 1978).

3. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklem grubunu farklı denizcilik firmalarında çalışan 199 gemi adamı oluşturmuştur. Katılımcıların örneklem grubunu doğru ve tam temsil etmesi sağlamak açısından, araştırmaya katılan gemi adamlarının farklı gemilerde çalışıyor olmasına, hem güverte hem de makine bölümü personeli içermesine ve en alt düzeyde görevi olandan en üst düzeydeki yöneticiye kadar her düzeyi temsil etmesine özel önem verilmiştir. Ayrıca, araştırmada kullanılan ölçümler herkese açık online bir platformda ve kimlik/firma bilgileri istenmeden uygulanmıştır.

4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın anlamlı sonuçlara ulaşabilmesi ve sonuçların ölçülebilir halde ifade edilebilmesi için analize esas olacak konularda hipotezler ortaya konulmuştur. Temel sorusu bireyin çalışmakta olduğu örgüte olan bağlılığı ile işine yönelik hissettiği tatmin arasında olabilecek anlamlı bir ilişkinin araştırılması olan bu çalışma aşağıda sunulan hipotezler ortaya konmuştur:

H1: Gemi adamlarının iş tatminleri ile örgütsel bağlılık seviyeleri öğrenim durumuna göre değişir.

H2: Gemi adamlarının iş tatminleri ile örgütsel bağlılık seviyeleri gemide çalıştıkları pozisyona göre değişir.

H3: Gemi adamlarının iş tatminleri ile örgütsel bağlılık seviyeleri bağlı oldukları denizcilik şirketinde çalıştıkları süreye göre değişir.

H4: Gemi adamlarının iş tatminleri ile örgütsel bağlılık seviyeleri bağlı buldukları amire göre değişir.

H5: Gemi adamlarının örgütsel tatminleri ile duygusal bağlılık seviyesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H6: Gemi adamlarının yönetsel tatminleri ile duygusal bağlılık seviyesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H7: Gemi adamlarının bireysel tatminleri ile duygusal bağlılık seviyesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H8: Gemi adamlarının örgütsel tatminleri ile devamlılık bağlılık seviyesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H9: Gemi adamlarının yönetsel tatminleri ile devamlılık bağlılık seviyesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H7: Gemi adamlarının bireysel tatminleri ile devamlılık bağlılık seviyesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H8: Gemi adamlarının örgütsel tatminleri ile normatif bağlılık seviyesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H9: Gemi adamlarının yönetsel tatminleri ile normatif bağlılık seviyesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H10: Gemi adamlarının bireysel tatminleri ile normatif bağlılık seviyesi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

5. Bulgular

Araştırma bulgularının değerlendirmesinde öncelikle her iki ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Sonrasında tüm alt boyutların ortalama değerleri ve standart sapmaları tablo şeklinde listelenmiştir. Verilerin işlenmesi, alt boyutların iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkileri ortaya çıkaracak şekilde ele alınmasıyla gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki varyans analizi (ANOVA) ve Post-Hoc Tukey HSD testi ile çözümlemeye tabi tutulmuştur.

Katılımcılardan alınan demografik girdiler ve çalışma yaşamı konusunda elde edilen istatistiksel veriler Tablo-1 de sunulmuştur. Katılımcıların %79’unu erkekler oluşturmuştur. 41 kadın katılımcının tamamı ise 4 yıllık fakülte mezunu olup zabıt olarak görev yapmaktadır. Yaş aralığı açısından %33.7’si 27- 30 yaş arası kişilerden oluşmuştur. Katılımcıların %76.9’unu üniversite mezunları oluştururken, medeni durumları açısından toplamda %65.8’i bekârdır. Gemide yapılan görev yönünden bakıldığında, 69.9’unun güverte bölümünde çalıştığı, %35.7’sinin ikinci veya üçüncü zabıt olarak görev yaptığı görülmektedir. Toplam örneklem grubundaki kişilerden % 36.7’si doğrudan gemi kaptanına bağlı olarak çalışıyor pozisyondadır. Ayrıca %27.6’sının halen çalıştığı şirketteki hizmet süresi ortalama 3-5 yıldır.

Gemi görevleri, doğası gereği denizcilik sektörünün sunduğu çalışma ortamlarından en zor olanlarıdır. Bu nedenle gemi adamları belirli bir deniz hizmet süresi

sonunda sektörün karada konuşlu birimlerinde görev almaya yönelirler. Bu durum gemide görev yapan zabıtların büyük çoğunluğunu gençlerin oluşturması sonucunu doğurur. Zabıtlar açısından bakıldığında, genç bir zabıtın kaptan ya da başmühendislik ünvanına ulaşması ise 30'lu yaşlarının ortalarına denk gelmektedir. Bu nedenle, analizde kullanılan yaş skalası, zabıtların bir üst rütbeye çıkmaya çalıştıkları 18-35 yaş arasındaki daha sık aralıklara karşın, kaptan/başmühendis oldukları ya da karada çalışmaya yöneldikleri ortalama yaş 35 üstü olarak geniş ve tek bir aralıkla düzenlenmiştir.

Tablo 1. Gemi adamlarının demografik verileri

Demografik Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Erkek	158	79.4
	Kadın	41	20.6
Medeni durum	Evli	68	34.2
	Bekâr	131	65.8
	İlköğretim	11	5.5
Öğrenim durumu	Lise	22	11.1
	2 yıllık	13	6.5
	Yükseköğretim	153	76.9

Yaş	18-22 yaş	30	15.1
	23-26 yaş	37	18.6
	27-30 yaş	67	33.7
	31-35 yaş	25	12.6
	35 yaş üstü	40	20.1
Çalıştığı bölüm	Güverte	139	69.8
	Makine	50	25.1
	Kamara	10	5.0
	Kaptan	12	6.0
	1. Zabıt	25	12.6
	2/3. Zabıt	71	35.7
	Baş Mühendis	6	3.0
Çalıştığı pozisyon	2. Mühendis	12	6.0
	3/4. Mühendis	27	13.6
	Güverte personel	29	14.6
	Makina personel	8	4.0
Bağlı olduğu amir	Kamara personeli	9	4.5
	Kaptan	73	36.7
	Baş Mühendis	31	15.6
	1. Zabıt	59	29.6
	2. mühendis	13	6.5
	1 yıldan az	43	21.6
	1 yıl- 2 yıl	40	20.1
Çalışma süresi	3 yıl-5 yıl	55	27.6
	5 yıldan çok	39	19.6

Tablo 2. Minesota İş tatmin ölçeği ifadelerine ait betimsel istatistikler ve güvenilirlik analizi

Boyutlar	Gemi adamı İş Tatmin Ölçeği ile İlgili Maddeler	Ortalama	Standart Sapma	Genel Ortalama	Cronbach Alfa
Bireysel düzeyde iş tatmini	1.)İşim beni her zaman memnun eder.	3.28	0.93		
	7.)İşimde, vicdanıma aykırı olmayan şeyleri yaparım.	2.93	0.77		
	8.)Bana sabit bir iş olanağı sağlar.	2.80	0.80		
	9.)İşimde, başkaları için bir şeyler yapabilme imkânım vardır.	3.12	0.72		
	10.)Kişilere ne yapacaklarını söyleme hakkına sahibim.	2.95	0.79	2.85	0.85
	11.)Bana kendi yeteneklerimi kullanma şansı vermektedir.	2.40	0.78		
	12.)İş ile ilgili kararlarım uygulamaya konmaktadır.	2.53	0.83		
	13.)Yaptığım iş ve karşılığında aldığım ücret yeterlidir.	2.95	0.82		
	14.)İşimde, terfi olanağım vardır.	2.66	0.87		
	Örgütsel düzeyde iş tatmini	2.)Bana tek başıma çalışma olanağı verir.	2.81	0.89	
3.)Bana ara sıra değişik şeyler yapabilme şansı vermektedir.		3.00	0.93		
4.)Bana toplumda saygın bir kişi olma şansı vermektedir.		3.51	0.88	3.02	0.78
15.)İşimde, kararlarımı uygulama konusunda özgürüm.		2.84	0.89		
Yönetimsel düzeyde iş tatmini	18.)Çalışma arkadaşlarım birbirleri ile iyi anlaşmaktadırlar.	2.92	0.75		
	5.)Yöneticilerimin idare tarzından memnunum.	2.92	0.89		
	6.)Yöneticilerim karar verme konusunda yeteneklidir.	2.87	0.85		
	16.)İşimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanabilme şansım vardır.	2.79	0.89	2.85	0.86
	17.)Çalışma şartlarından memnunum.	2.78	0.83		
	19.)Yaptığım iyi bir iş karşılığında takdirdir edilirim.	3.07	0.59		
	20.)Yaptığım iş karşılığında başarı hissi duyarım.	2.64	0.69		
	Tatmin Puan Ortalaması	2.89	0.82		

Tablo 2’de Minnesota İş Tatmin Ölçeği konusunda yöneltilen sorulara ilişkin alınan cevapların ortalama değerleri ile genel ortalamaları gösterilmiştir. Bu sonuçlar göstermektedir ki gemiadamlarının örgütsel tatmin düzeyleri (3,02), ortalama değer olan 3’ün üstündedir. Bu durum gemiadamlarının örgütsel düzeydeki tatmin

düzeylerinin diğer tatmin alanlarına göre daha yüksek olduğunun iyi bir göstergesidir. Tabloda, çalışanların genel iş tatmin düzeyi, sorulmuş olan tüm sorulara verilen cevapların ortalaması alınarak elde edilmiştir. Buradan gemiadamlarının genel iş tatmin düzeyinin 2,89 ile ortalama düzeyin altında olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Örgütsel bağlılık ölçeğindeki ifadelerle ait betimsel istatistikler ve güvenilirlik analizi

Boyutlar	Örgütsel Bağlılık ile İlgili Maddeler	Ortalama	Standart Sapma	Genel Ortalama	Cronbach Alfa
Duygusal bağlılık	1.)Kariyerimin geri kalan kısmını bu şirkette geçirmek beni mutlu eder.	3.77	0.81	3.57	0.79
	2.)Bu denizcilik şirketinin problemlerini gerçekten kendi problemlerim gibi hissedirim.	3.31	0.83		
	3.)Bu şirketin benim için özel bir anlamı vardır.	3.42	0.76		
	13.)Bu şirket benim bağlılığımı hak ediyor.	3.53	0.69		
	15.)Bu şirkette kendimi “duygusal olarak bağlı” hissediyorum.	3.50	0.73		
	16.)Şirketimde kendimi “ailenin parçası” gibi hissediyorum.	3.45	0.70		
	17.)Şirketime güçlü bir ait olma hissi besliyorum.	3.98	0.69		
Devam bağlılığı	5.)Şu anda, istesem bile bu şirketten ayrılmam benim için çok zordur.	3.51	0.73	3.57	0.731
	6.)Şimdi isimden ayrılmak istediğime karar verirsem hayatımda pek çok şey alt üst olurdu.	3.76	0.63		
	7.)Bu şirketten ayrılmayı göze alamayacak kadar az alternatifim olduğunu hissediyorum.	3.55	0.95		
	8.)Eğer bu şirkette kendimden bu kadar çok şey katmamış olsaydım başka bir yerde çalışmayı göz önünde bulundurabilirdim.	3.64	0.87		
	9.)Bu şirketten ayrılmanın olumsuz sonuçlarından birisi de mümkün alternatiflerin azlığıdır.	2.65	0.80		
Normatif bağlılık	10.)Şirketime çok şey borçluyum.	2.79	0.92	2.64	0.86
	11.)Menfaatime olsa bile şirketimden ayrılmanın doğru olmadığını düşünüyorum.	3.64	0.87		
	12.)Şirketimden şimdi ayrılırsam kendimi suçlu hissedirim.	2.65	0.80		
	14.)Şirketimden hemen ayrılmazdım çünkü burada çalışanlara karşı sorumluluğum var.	2.97	0.88		
	Ölçeğin Ortalama puanı	3.40	0.79		

Tablo 3 Allen ve Meyer Örgütsel Bağlılık Ölçeği doğrultusunda sorulara verilen cevapları göstermektedir. Tabloda cevapların ortalamalarının yanı sıra boyutların genel ortalamaları da sunulmuştur. Buna göre katılımcıların örgütsel bağlılığı değerlendirildiğinde; devam bağlılığının

ve duygusal bağlılığın 3,57 ile ortalama değerlerin üzerinde olduğu, buna karşın, normatif bağlılığın 2,64 ile görece olarak düşük olduğu görülmektedir. Genel ortalamaya bakıldığında ise gemi adamlarının örgütsel bağlılığının 3,49 ile ortalamanın üzerinde olduğu tespit edilmektedir.

Tablo 4. İş tatmini ve örgütsel bağlılık puanlarının öğrenimlerine göre ANOVA ve Post-Hoc Tukey HSD Testi sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Öğrenim Durumuna Göre	n	\bar{X}	SS	F	p	Post-Hoc Tukey HSD Test (sig.)
Bireysel Tatmin	A-İlköğretim	11	3,07	0,39	10,078	0,000	A>C (0,030),D (0,031) B>C (0,001),D (0,00)
	B-Lise	22	2,97	0,37			
	C-2 yıllık yüksekokul	13	3,58	0,25			
	D-4 yıllık yüksekokul veya fakülte	153	3,46	0,47			
Örgütsel Tatmin	A-İlköğretim	11	3,18	0,55	1,804	,148	
	B-Lise	22	3,10	0,42			
	C-2 yıllık yüksekokul	13	3,43	0,28			
	D-4 yıllık yüksekokul veya fakülte	153	3,31	0,47			
Yönetmel tatmin	A-İlköğretim	11	3,54	0,69	1,313	,271	
	B-Lise	22	3,25	0,52			
	C-2 yıllık yüksekokul	13	3,58	0,33			
	D-4 yıllık yüksekokul veya fakülte	153	3,45	0,55			
Duygusal Bağlılık	A-İlköğretim	11	2,93	0,79	1,342	,262	
	B-Lise	22	2,72	0,71			
	C-2 yıllık yüksekokul	13	3,25	0,62			
	D-4 yıllık yüksekokul veya fakülte	153	2,92	0,75			
Devam Bağlılığı	A-İlköğretim	11	3,18	0,43	1,757	,157	
	B-Lise	22	2,98	0,51			
	C-2 yıllık yüksekokul	13	3,16	0,45			
	D-4 yıllık yüksekokul veya fakülte	153	2,89	0,59			
Normatif Bağlılık	A-İlköğretim	11	2,47	0,67	3,040	,030	C>B (0,041),D (0,030)
	B-Lise	22	2,53	0,56			
	C-2 yıllık yüksekokul	13	3,17	0,69			
	D-4 yıllık yüksekokul veya fakülte	153	2,62	0,69			

Tablo 4, iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeylerinin katılımcının öğrenim durumuna göre nasıl değişiklik gösterdiğini araştıran ANOVA ve Post-Hoc Tukey HSD testinin sonuçlarını göstermektedir. Tablo, bireysel tatmin seviyesinin öğrenim düzeyine bağlı olarak değiştiğini ($p=0,000$) ortaya koymaktadır. Bu tablodan ortaya çıkan sonuca göre öğrenim düzeyleri ilköğretim ve lise olan katılımcıların bireysel tatmin düzeyi ortalaması, öğrenim düzeyi 2 yıllık meslek yüksekokulları ve 4 yıllık fakülte olan katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna göre öğrenim düzeyinin bireysel tatmin üzerinde ters orantılı bir etki yaptığı, öğrenim seviyesi arttıkça bireysel tatmin düzeyinin azaldığı söylenebilir.

Öte yandan normatif bağlılık düzeylerinin de katılımcıların öğrenim seviyesine bağlı olarak değiştiği ($p=0,030$) tespit edilmektedir (Tablo 4). 2 yıllık yüksekokulu mezunu olanların normatif bağlılık düzeyi ortalamaları lise ve ilköğretim düzeyinde öğrenim görmüş olan katılımcılara göre daha yüksektir. Yine bu göstermektedir ki öğrenim durumu normatif bağlılık üzerinde etkilidir ve 2 yıllık mezunlarının Normatif bağlılık düzeyleri daha yüksektir.

Ulaşılan sonuçlar, bireysel tatmin ve normatif bağlılık değerlendirmesi kapsamında H1 ifadesinin kabul edildiğini göstermektedir.

Tablo 5. İş tatmini ve örgütsel bağlılık puanlarının gemideki pozisyona göre ANOVA ve Post-Hoc Tukey HSD Testi sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Gemideki pozisyona göre	n	\bar{X}	SS	F	p	Post-Hoc Tukey HSD Test (sig.)
Bireysel Tatmin	A-Kaptan	12	3,46	,46	5,748	,000	B>G (0,00),H (0,00),I (0,024) C>H (0,011) D>H (0,026) E>G (0,015),H (0,001)
	B-Birinci Zabit	25	3,72	,29			
	C-2/3. Zabit	71	3,40	,35			
	D-Baş Mühendis	6	3,61	,31			
	E-İkinci Mühendis	12	3,70	,26			
	F-3/4. Mühendis	27	3,36	,56			
	G-Güverte Personeli	29	3,16	,67			
	H-Makine Personeli	8	2,80	,33			
	I-Kamara Personeli	9	3,13	,36			
	Örgütsel Tatmin	A-Kaptan	12	3,40			
B-Birinci Zabit		25	3,31	,31			
C-2/3. Zabit		71	3,30	,42			
D-Baş Mühendis		6	3,50	,32			
E-İkinci Mühendis		12	3,33	,37			
F-3/4. Mühendis		27	3,28	,45			
G-Güverte Personeli		29	3,11	,73			
H-Makine Personeli		8	3,17	,49			
I-Kamara Personeli		9	3,40	,48			
Yönetmelik tatmin		A-Kaptan	12	3,38	,64	1,431	,186
	B-Birinci Zabit	25	3,59	,41			
	C-2/3. Zabit	71	3,45	,45			
	D-Baş Mühendis	6	3,41	,17			
	E-İkinci Mühendis	12	3,68	,47			
	F-3/4. Mühendis	27	3,41	,58			
	G-Güverte Personeli	29	3,28	,79			
	H-Makine Personeli	8	3,14	,46			
	I-Kamara Personeli	9	3,70	,51			
	Duygusal Bağlılık	A-Kaptan	12	3,03	,94		
B-Birinci Zabit		25	3,13	,61			
C-2/3. Zabit		71	2,98	,75			
D-Baş Mühendis		6	3,09	,91			
E-İkinci Mühendis		12	2,91	,75			
F-3/4. Mühendis		27	2,84	,71			
G-Güverte Personeli		29	2,75	,78			
H-Makine Personeli		8	2,39	,79			
I-Kamara Personeli		9	2,95	,54			
Devam Bağlılığı		A-Kaptan	12	2,88	,67	1,303	,244
	B-Birinci Zabit	25	2,76	,50			
	C-2/3. Zabit	71	3,00	,60			
	D-Baş Mühendis	6	3,06	,10			
	E-İkinci Mühendis	12	2,68	,40			
	F-3/4. Mühendis	27	2,93	,55			
	G-Güverte Personeli	29	2,93	,68			
	H-Makine Personeli	8	2,80	,45			
	I-Kamara Personeli	9	3,31	,42			
	Normatif Bağlılık	A-Kaptan	12	2,66	1,02		
B-Birinci Zabit		25	2,67	,48			
C-2/3. Zabit		71	2,66	,75			
D-Baş Mühendis		6	2,66	,76			
E-İkinci Mühendis		12	2,68	,67			
F-3/4. Mühendis		27	2,62	,65			
G-Güverte Personeli		29	2,62	,67			
H-Makine Personeli		8	2,31	,51			
I-Kamara Personeli		9	2,66	,64			

Tablo 5 bireysel tatmin düzeyinin, kişinin gemideki pozisyonuna göre değiştiğini ($p=0.000$) göstermektedir. Araştırmaya katılan kişilerden, birinci zabit rütbesinde olanların bireysel tatmin düzeyleri ortalamalarının, araştırmaya katılan diğer gemiadamlarının (güverte ve makine personeli ve kamarotlar) ortalamalarından anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Örneklem grubu

içerisinde ayrıca başmühendisin, ikinci mühendisin ve ikinci/üçüncü zabitin bireysel tatmin düzeylerinin diğer makine personelinden, buna karşılık ikinci mühendisin bireysel tatmin seviyesinin güverte personelinden de anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir

Ulaşılan sonuçlar, bireysel tatmin düzeyi değerlendirmesi kapsamında H2 ifadesinin kabul edildiğini göstermektedir.

Tablo 6. İş tatmini ve örgütsel bağlılık puanlarının bulunduğu firmadaki çalışma süresine göre ANOVA ve Post-Hoc Tukey HSD Testi sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Bulunduğu Firmadaki Çalışma Süresi		n	\bar{X}	SS	F	p	Post-Hoc Tukey HSD Test (sig.)
Bireysel Tatmin	A-1 yıldan az		43	3,29	,47	3,125	,027	
	B-1 yıl- 2 yıl		40	3,27	,49			
	C-3 yıl- 5 yıl		55	3,48	,35			
	D- 5 yıldan fazla		39	3,46	,29			
Örgütsel Tatmin	A-1 yıldan az		43	3,27	,53	2,110	,101	
	B-1 yıl- 2 yıl		40	3,15	,36			
	C-3 yıl- 5 yıl		55	3,26	,33			
	D- 5 yıldan fazla		39	3,37	,33			
Yönetmelik tatmin	A-1 yıldan az		43	3,44	,52	2,046	,109	
	B-1 yıl- 2 yıl		40	3,31	,52			
	C-3 yıl- 5 yıl		55	3,55	,44			
	D- 5 yıldan fazla		39	3,43	,40			
Duygusal Bağlılık	A-1 yıldan az		43	2,73	,77	8,846	,000	D>A (0,03),B (0,00) C>B (0,17)
	B-1 yıl- 2 yıl		40	2,57	,49			
	C-3 yıl- 5 yıl		55	3,00	,65			
	D- 5 yıldan fazla		39	3,26	,61			
Devam Bağlılığı	A-1 yıldan az		43	2,87	,66	2,150	,096	
	B-1 yıl- 2 yıl		40	2,84	,38			
	C-3 yıl- 5 yıl		55	2,96	,35			
	D- 5 yıldan fazla		39	3,10	,55			
Normatif Bağlılık	A-1 yıldan az		43	2,50	,68	10,187	,000	D>A (0,01),B (0,00),C (0,027)
	B-1 yıl- 2 yıl		40	2,32	,41			
	C-3 yıl- 5 yıl		55	2,64	,54			
	D- 5 yıldan fazla		39	3,01	,63			

Tablo 6 duygusal bağlılık ve normatif bağlılık düzeylerinin, bir şirkette çalışılan zaman periyoduyla değiştiğini ($p=0.000$) göstermektedir. Çalışma süresi 5 yılı aşan personelin firmaya olan duygusal bağlılık seviyesinin aynı yerde bir yıldan az ya da 1-2 yıl çalışan kişilerden, çalışma süresi 3-5 yıl olan çalışanların bağlılık seviyelerinin ise, yine 1-2 yıl çalışan personelden anlamlı bir düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Normatif bağlılık düzeylerine bakıldığında, yine çalışma süresi 5 yılı aşan personelin, çalışma süreleri birkaç aydan 3-5 yıla kadar olan personele göre anlamlı seviyede daha yüksek bağlılığa sahip oldukları tespit edilmektedir.

Ulaşılan sonuçlar, duygusal bağlılık ve normatif bağlılık düzeyleri için H3'nin ifadesinin kabul edildiğini göstermektedir.

Tablo 7. İş tatmini ve örgütsel bağlılık puanlarının bağlı olduğu amire göre ANOVA ve Post-Hoc Tukey HSD Testi sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Bağlı olduğu amir	n	\bar{X}	SS	F	p	Post-Hoc Tukey HSD Test (sig.)
Bireysel Tatmin	A-Kaptan	73	3,50	,39	3,629	,014	A>C (0,19)
	B-Baş Mühendis	31	3,44	,44			
	C-1. Zabit	59	3,25	,57			
	D- 2. Mühendis	13	3,21	,55			
Örgütsel Tatmin	A-Kaptan	73	3,35	,37	,778	,507	
	B-Baş Mühendis	31	3,28	,36			
	C-1. Zabit	59	3,22	,60			
	D- 2. Mühendis	13	3,32	,58			
Yönetmel tatmin	A-Kaptan	73	3,48	,48	,408	,747	
	B-Baş Mühendis	31	3,50	,62			
	C-1. Zabit	59	3,38	,61			
	D- 2. Mühendis	13	3,42	,50			
Duygusal Bağlılık	A-Kaptan	73	3,03	,74	2,172	,093	
	B-Baş Mühendis	31	2,67	,82			
	C-1. Zabit	59	2,81	,64			
	D- 2. Mühendis	13	2,95	,67			
Devam Bağlılığı	A-Kaptan	73	2,88	,60	,871	,457	
	B-Baş Mühendis	31	2,76	,47			
	C-1. Zabit	59	2,97	,66			
	D- 2. Mühendis	13	2,90	,48			
Normatif Bağlılık	A-Kaptan	73	2,66	,69	,414	,743	
	B-Baş Mühendis	31	2,52	,74			
	C-1. Zabit	59	2,55	,62			
	D- 2. Mühendis	13	2,63	,58			

Tablo 7 ANOVA ve Post-Hoc Tukey HSD testi sonuçlarına göre çalışanın bireysel tatmin düzeyi bağlı olduğu amirine göre değişmektedir ($p=0.014$). Gemi personelinden, doğrudan kaptana bağlı olarak çalışanların bireysel tatmin düzeyleri, ilk amiri birinci zabit olan personele göre anlamlı

düzeyde daha çok bireysel tatmin düzeyine sahip oldukları değerlendirilmiştir.

Sonuç, bireysel tatmin düzeyi için H4 ifadesinin kabul edildiğini göstermektedir.

Tablo 8. Korelasyon çözümlemesi

		1-Duygusal Bağlılık	2- Devamlılık Bağlılığı	3- Normatif Bağlılık
1-Örgütsel tatmin	r	,507(**)	,336(**)	,484(**)
	p	0,000	0,000	0,000
2-Yönetmel tatmin	r	,499(**)	,276(**)	,443(**)
	p	0,000	0,000	0,000
3-Bireysel tatmin	r	,585(**)	,318(**)	,465(**)
	p	0,000	0,000	0,000

** 0.01 düzeyinde anlamlı

Tablo 8, iş tatmini boyutlarının örgütsel bağlılık boyutları ile ilişkisinin anlaşılması için yapılmış olan korelasyon çözümlemesinin sonuçlarını göstermektedir. Tablo, örgütsel iş tatmini ile duygusal bağlılık arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki ($r=0.507$, $p<0,01$) olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişki, çalışanların şirketlerine yönelik iş tatmin düzeyinin artması ile örgüte karşı duygusal

bağlılıklarının da arttığını göstermektedir. Bu sonuç H5 hipotezini doğrudan destekler niteliktedir.

Buna karşılık duygusal bağlılık üzerinde de aynı yönelimli fakat daha zayıf etkiler tespit edilmiştir. Burada, yönetmel iş tatmininin zayıf fakat pozitif bir düzeyde ($r=0.499$, $p<0,01$) ile duygusal bağlılıkla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan bireysel iş tatmini ile duygusal bağlılık arasında

orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki ($r=0,585$, $p<0,01$) olduğu görülmektedir.

Devamlılık bağlılığı açısından bakıldığında; örgütsel iş tatmini ile zayıf düzeyde pozitif ($r=0,336$, $p<0,01$), yönetsel iş tatmini ile zayıf düzeyde pozitif ($r=0,276$, $p<0,01$), ve bireysel iş tatmini ile arasında zayıf düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki ($r=0,318$, $p<0,01$) olduğu tespit edilmiştir.

Normatif bağlılık açısından da durumun pek farklı olmadığı görülmektedir. Normatif bağlılığın, örgütsel iş tatmini ile zayıf düzeyde pozitif ($r=0,484$, $p<0,01$), yönetsel iş tatmini ile zayıf düzeyde ($r=0,443$, $p<0,01$) ve bireysel iş tatmini ile zayıf düzeyde ($r=0,465$, $p<0,01$) pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Korelasyon analizi sonuçları H6, H7, H8, H9 ve H10 hipotezlerini desteklemektedir.

6. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma günümüz denizcilik literatürüne örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişkileri çözümlemek açısından katkıda bulunmaya çalışmıştır. Yapılan araştırma, gemiadamlarının iş tatminleri ile şirketlerine hissettikleri örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflemiştir. Bununla beraber, demografik unsurların; bireylerin iş tatmini ve örgütsel bağlılıklarına olan etkilerini tespit etmek amacıyla gütmüş, veri toplama aracı olarak anket yöntemini kullanmıştır.

Yapılan çözümlenmeler, gemi adamlarının iş tatminlerinin orta seviyenin bir miktar altında olduğunu göstermiştir. Örgütsel bağlılık seviyelerinin ise orta seviyenin biraz üzerinde olduğu ve bu seviyenin de çalışanların demografik özelliklerine bağlı olarak değiştiği tespit edilmiştir. Etkin olan demografik faktörler; öğrenim durumu, gemi organizasyonu içindeki pozisyon, şirkette çalışma süresi bağlı bulunulan amirim kim olduğudur.

Tespit edilen sonuçlar ayrıca gemiadamlarının eğitim düzeyi arttıkça bireysel tatminlerinin azaldığını işaret etmektedir. Bunun nedeninin, eğitim düzeyi yüksek olan gemiadamlarının sahip oldukları yetenekleri ve donanımlarıyla kendilerine sunulan koşullardan daha iyi ortamlarda çalışabileceklerini ve düşük eğitim seviyesine sahip gemiadamlarına göre daha kolay iş bulabileceklerini düşünmelerinin olduğu tespit etmek yerinde olacaktır. Tersine bir yaklaşım da, ilköğretim ve lise mezunu gemiadamlarının iş tatmin düzeylerinin neden yüksek olduğunu açıklayacaktır.

Hiyerarşik yapı içerisinde sahip olunan pozisyon açısından yapılan incelemede varılan sonuçlar göstermektedir ki birinci zabıt rütbesine sahip olan katılımcıların bireysel tatmin düzeyi daha alt kademelerde çalışan gemiadamlarına göre anlamlı şekilde yüksektir. Bunun birden fazla doğal nedeni olduğundan söz edilebilir. Öncelikle bu rütbe gemi içerisindeki yeri açısından yönetici sınıfına aittir. Bu durum birinci zabıtlere altında çalışanların amiri olma böylelikle de yüklenen sorumluluğa koşut olacak şekilde emir verme yetkisi verir. Bu yetki şirket işleyişine bağlı olarak astlarının performans değerlendirilmelerinde de birinci zabite söz hakkı verebilir. Bu yetkilerin gereğince üstlenilmesinin ve kullanılmasının yanı sıra birinci zabıtlere maaş seviyesinin daha alt seviyede çalışan zabıtlere dâhil tüm personelden de sıçrama yapacak şekilde yüksek olması da bireysel tatmin düzeylerini artırmaktadır. Bu tespit denizcilik sektörü için bir kılavuz olarak

kullanılabilir. Bu açıdan bakarak şirketler; birinci zabıtlere gemi personeli daha etkin bir şekilde motive edebilecek ve kendini bir rol model olarak sunabilecek şekilde yönlendirmeye, yetiştirmeye ve ilave eğitimlerle donanımlarını artırmaya çalışmalıdır.

Çalışmadan elde edilen bir başka sonuç da normatif ve duygusal bağlılık düzeylerinin zaman ölçeğinde artıyor olmasıdır. Çözümleme sonuçları göstermektedir ki, bir şirkette çalışma süresi arttıkça çalışanların duygusal ve normatif bağlılık düzeyleri de yükselmektedir. Bu sonuç denizcilik sektörü için başka bir ipucu barındırmaktadır. Firmalar personelinin kendileriyle uzun süreler çalışmalarını sağlayacak özendirici tedbirler alırlarsa, uzun dönemde bu çaba onlara kurumsal bağlılığı yüksek yaptığı işi seven ve profesyonel beklentilerine paralel olarak kurumu için kendisini sorumlu hisseden personele sahip olma şansı verecektir.

Gemi organizasyonu içinde kişinin bulunduğu pozisyon açısından bakıldığında ortaya çıkan önemli diğer bir sonuç da; amiri gemi kaptanı olan personelin, amiri birinci zabıt olanlara göre bireysel tatminlerinin çok daha yüksek olduğudur. Bu durum birden fazla gerekçe ile açıklanabilir. Birincisi, kaptana doğrudan bağlı olan zabıtlere eğitim ve mesleki kültür düzeyleri kendininkilere yakın olan gemi kaptanı ile kurduğu ilişkilerde bu durum da yansımakta, hiyerarşiden uzaklaşmadan daha esnek ve sıcak ilişki kurabilmek mümkün olabilmektedir. Bunun yanı sıra genç zabıtlere; yetkinliğini, genel kültürünü ve mesleki bilgisini örnek alabilecekleri bir gemi kaptanına olan saygı ve sevgileri artarken aynı zamanda onu rol model alabilmektedir. Diğer tarafta, güverte ve kamara personeli iş bakımından doğrudan birinci zabite bağlılardır ve idari açıdan amir olarak karşılığında organizasyonu temsilen birinci zabite yer alır. Kaptan ve zabıtlere arasındaki esnek ilişki tarzı; eğitim, kültür farkı, görev ilişkisi ve sosyal nedenlerle birinci zabıt ve bağlı bulunan personeli arasında mümkün olmamaktadır.

Bu çalışmadan çıkarılan sonuçlar, denizcilik sektöründe istihdam edilen gemiadamlarının bireysel iş tatminlerinin, böylelikle de şirkete olan bağlılıklarının ve katkılarının artırılmasında yardımcı olabilecek ipuçları vermiştir. Görülmektedir ki ücret artışı, bireye kendi yeteneklerini kullanabilme ve kararlara katılabilme imkânlarıyla beraber uygulandığında daha verimli sonuçlar doğurmaktadır, iş tatmini yüksek ve çalışma isteği artmış bir çalışanlar grubu ortaya çıkarmaktadır. Denizcilik şirketleri bu yönde düzenlemelere giderek yetişmiş ve yetkin personeli elde tutmaya çalışmalıdır. Böyle yaparak nihayetinde daha çalışkan, azimli ve bağlılık duygusuyla yüklenmiş olan gemiadamlarının firma içindeki sayıları artacaktır, bu kişiler kendilerine verilen görevleri daha titiz, dikkatli ve şirketlerini koruyacak şekilde ifa edeceklerdir. Sonuçta şirketler de bu durumdan kazançlı çıkacaklardır. Personel üzerindeki bu olumlu etki, daha geniş açıdan bakıldığında seyir emniyeti başta olmak üzere gemilerin denizdeki operasyonlarının emniyetle yapılmasını destekleyecektir. Diğer yandan bakıldığında, yaptığı iş şirketi tarafından takdir edilen, değer verilen gemi çalışanları liman devleti kontrolleri başta olmak üzere, kargo dâhil tüm idari ve operasyonel liman operasyonlarında da şirketinin çıkarlarını gereği gibi gözetecek ve gemisini ve şirketini zarara uğratabilecek hiçbir olasılığa izin vermeyecek şekilde kendinden ilave katkılarda bulunabilecektir.

Bireyin terfi yolunun açık olduğunu görmesi ve örgütsel düzeyde oturmuş bir sistem ve iyi tanımlanmış kurallar kişinin iş tatminini doğrudan etkileyen faktörlerdir. Çalışma ortamında sağlanan iş huzuru ve güven duygusu da bireyin iş tatminini artıran unsurlardır. Yönetmel olarak hissedilen iş tatmini ise çalışma ortamında sağlanan adalet duygusudur. Birey çalışma ortamının adil olduğuna, yaptıkları işin takdir edildiğine inanması ve örgütü için değerli olduğunu hissetmesi onun iş tatmini düzeyini artıracak ve motivasyonunu yükseltecektir.

Araştırmaya veri sağlayan katılımcıların örgütsel bağlılık boyutlarından; normatif bağlılık düzeylerinin, duygusal ve devamlılık bağlılık düzeylerine oranla daha düşük olduğu görülmüştür. Denizcilik şirketleri bu verilerden faydalanarak, kendi çalışanlarının normatif bağlılık düzeylerini yükseltecek şekilde düzenlemelere gitmeli, personelinin bireysel, örgütsel ve yönetmel iş tatminlerini yükseltmelidir.

Günümüzde küresel boyutta varlığını sürdüren denizcilik mesleğindeki yetişmiş ve kaliteli işgücü ihtiyacı yakın gelecekte de devam edecek gibi görünmektedir. Bu nedenle, dünya ölçeğinde gemi adamına duyulan ihtiyaç ve mesleğe özel personel değişim oranı dikkate alındığında, yetişmiş gemi adamlarını motive ederek elde tutmanın denli önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Kaynakça

- Allen, N. J., Meyer, J. P., & John P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.
- Baycan, A. (1985). *An Analysis Of The Several Aspects Of Job Satisfaction Between Different Occupational Groups*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Bülbül, S. (2016). *Örgütsel bağlılık ve İş tatmini: Bir Kamu Kurumunda Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi.
- Erdil, O., & Keskin, H. (2003). Güçlendirmeye İş Tatmini, İş Stresi ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler: Bir Alan Çalışması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 32 (1),7-24.
- Fan, L., Fei, J., Schriever, U., & Fan, S. (2017). The communicative competence of Chinese seafarers and their employability in the international maritime labour market. *Marine Policy*, 83:137–145.
- International Maritime Organization, (2008). Go to sea! A Campaign to attract entrants to the shipping industry. Campaign document, In: Organization, I.M. (Ed.).
- International Maritime Organization, (2017). Day of the seafarer 2017, Campaign document. In: Organization, I.M. (Ed.). <http://www.imo.org/en/About/Events/dayoftheseafarer/Pages/Day-of-the-Seafarer-20>.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. A. (1991). Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment, *Human Resource Management Review*, 1 (1), 61-89.
- Nguyen, T.T., Ghaderi, H., Caesar, L.D., & Cahoon, S., (2014). Current Challenges in the Recruitment and Retention of Seafarers: An Industry Perspective from Vietnam. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 30(2), 217-242.
- Nunnally, J. C. (1978). *Assessment of Reliability. In: Psychometric Theory (2nd ed.)*. New York: McGraw-Hill.
- Özutku, H. (2008). Örgüte duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık ile iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2), 79-97.
- Ruggunan, S., & Kanengoni, H., (2017). Pursuing a career at sea: an empirical profile of South African cadets and implications for career awareness. *Maritime Policy Management*, 44 (3), 289–303.
- Thai, V.V., Balasubramanyam, L., Yeoh, K.K.L., & Norsofiana, S. (2013). Revisiting the seafarer shortage problem: the case of Singapore. *Maritime Policy. Management*, 40 (1), 80–94.
- WEB 1:
<<http://www.imo.org/MediaCentre/HofTopics/GoToSea/Pages/Default.aspx>> (Erişim Tarihi: 22.10.2019).
- Weiss, D.J., Dawis, R.V., England, G.W., & Lofquist, L.H. (1967). *Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire* (Minneapolis MN: The University of Minnesota Press).
- Yuen, K.F., Loh, H.S., Zhou, Q., & Wong, Y.D. (2018). Determinants of job satisfaction and performance of seafarers. *Transportation Research Part A*, 110, 1–12.

Araştırma Makalesi • Research Article

Azerbaycan-İran İlişkileri (1991-2018)

Relationship Between Azerbaijan and Iran (1991-2018)

Elçin Neciyev ^{a,*}, Teymur Gasımlı ^b^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5245-4368^b Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, 34150, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1077-6534

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Mart 2020

Düzeltilme tarihi: 01 Temmuz 2020

Kabul tarihi: 13 Temmuz 2020

Anahtar Kelimeler:

Azerbaycan

İran

İlişkiler

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 March 2020

Received in revised form 01 July 2020

Accepted 13 July 2020

Keywords:

Azerbaijan

Iran

Relations

ÖZ

Çağdaş dünyada Azerbaycan ve İran gibi birbirlerine coğrafi yönden yakın olan devletlerin stratejik iş birliği, bölgesel durumun değişmezliğine ve güvenin temin edilmesine, karşılıklı ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine uygun şartların ortaya çıkarılmasında önemli rol oynar. Azerbaycan ve İran önemli jeopolitik öneme, stratejik önemi yüksek büyük enerji hammaddelerine sahip olan devletlerdir. Ortak tarih, kültür ve din iki devlet arasında ilişkilerin yüksek seviyede korunmasını şart hale getiren amillerdir. İran (1648 bin km²) göre Yakın ve Orta Doğu'nun en büyük devletidir, açık denizlere çıkışı vardır. Bu amil İran'ın dünyanın birçok ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini kolaylaştırır. 8 milyar ton belirlenmiş petrol hammaddesi bakımından İran dünyada ilk sıralarda yer alan bir devlettir. İtiraf etmek gerekir ki, çeşitli alanlarda uzun zamanlı Azerbaycan – İran münasebetlerinin geliştirilmesi için uygun zemin vardır.

ABSTRACT

Azerbaijan and Iran are states geographically close to each other. This proximity plays an important role in strategic cooperation, ensuring the stability of the regional situation and establishment of trust, and in revealing the conditions suitable for developing mutual economic and cultural relations. Azerbaijan and Iran are states with large energy raw materials of geopolitical and strategic importance. Common history, culture and religion are agents that make it necessary to maintain a high level of relations between the two states. Iran is the largest state in the Near and Middle East, with its territory (1648 thousand square kilometers). This factor facilitates the economic relations of Iran with many countries of the world. Iran is one of the top countries in the world with its determined 8 billion tons of petroleum raw materials. In this case, it must be admitted that there is a suitable ground for developing long-term Azerbaijan-Iran relations in various fields.

1. Giriş

İran İslam Cumhuriyeti Azerbaycan'ın bağımsızlığını 25 Aralık 1991 yılında tanımıştır. Her iki ülke arasında diplomatik ilişkiler 12 Mart 1992'de kurulmaya başlamış, 1969 yılında İran'ın Bakü Konsolosluğu, 1992 yılı Mart ayında ise İran İslam Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Büyükelçiliği faaliyetine başlamıştır. Azerbaycan'ın İran İslam Cumhuriyeti'ndeki Büyükelçiliği ise 1992 yılının Aralık ayında faaliyete başlamıştır. Her iki ülke Büyükelçilikleri, İran'ın Bakü'deki Kültür Merkezi (1993) ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti'ndeki konsolosluğu (1992), Azerbaycan'ın Tebriz Başkonsolosluğu ise 20 Ekim

2004 yılından itibaren faaliyet göstermektedirler. Azerbaycan'ın İran Büyükelçisi Bünyad Hüseyinov, İran'ın Azerbaycan'daki Büyükelçisi ise Cevad Cihangirzade'dir. Azerbaycan ve İran'ın siyasi, iktisadi, bölgesel iş birliği, petrol – gaz, elektrik enerjisi, nakliye alanlarında iş birliğinin büyük ehemmiyeti vardır. Güney – Kuzey nakliye geçidi için İran ve Azerbaycan bütün bölge ülkeleri açısından oldukça önem arz etmektedir. İlişkilerde zaman zaman ortaya çıkan problemlere rağmen, Azerbaycan ve İran hem iki taraflı ekonomik ve ticari ilişkiler, hem de bölgesel iş birliği bakımından ilintili devletlerdir. Kaydedilen gelişmelerde devletlerin karşılıklı faydalı iş birliği yaptıkları şüphesizdir. Son yıllarda Azerbaycan-İran

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: eneciyev@yahoo.com

ilişkileri daha da gelişmeye başlamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in İran İslam Cumhuriyeti'ne 2014 yılı Nisan ayında yaptığı ziyaret ve bu ziyaretin ortaya çıkardığı olumlu sonuçlar ile akıllarda kalmıştır. Ziyaret esnasında İran ile Azerbaycan arasında;

- 1) Gençlik ve Spor alanlarında iş birliği yapılması
- 2) Olağan durumların yönetilmesi alanında iş birliğinin geliştirilmesi
- 3) Metalürji ve onunla ilgili meselelere dair anlaşma
- 4) Ordubad ve Marazad Su Elektrik santrallerinin yapılması ve kullanılması hakkında anlaşma imzalanmıştır.

2. Azerbaycan-İran Münasebetleri

Azerbaycan-İran münasebetleri derin tarihi köklere sahiptir. Bu halklar asırlar boyu beraber yaşamışlardır. İran ve Azerbaycan halkları ilmi, manevi, kültürel ilişkiler, bu halkları tarih boyunca bir arada yaşamalarına zemin hazırlamıştır. İran ile Rusya arasında imzalanan 1813 yılındaki Gülistan ve 1828 yılındaki Türkmençay anlaşmalarından sonra Azerbaycan toprakları ikiye bölünmüş ve büyük bir kısmı İran'ın içinde kalmıştır. Şu anda İran İslam Cumhuriyeti içinde 25 milyondan fazla Azerbaycanlı yaşamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti'nin 765 km uzunluğunda sınırı vardır (ADR, 2017)

Azerbaycan söz konusu artıları göz önünde tutarak İran İslam Cumhuriyeti ile dostluk, kardeşlik ilişkilerini geliştirmek niyetindedir. SSCB'den bağımsızlığını geri aldıktan sonra, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde etnik Azerbaycanlıların yaşadıkları, İran'ın kontrolünde olan Güney Azerbaycan bölgesine ilgi ve merakta artmaya başlamıştır. 1995 yılının Nisan ayından 1996 yılının Mart ayına kadar yapılan araştırmalar, İran hakkında yazan gazeteler İran hakkında genel olarak Güney Azerbaycan meselesi ile ilgili yazılar yayınladıkları görülmektedir. İran-Azerbaycan siyasi münasebetleri daha Sovyetler Birliğinin dağılmasından çok önce, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti devrinden başlamıştır. 20 Mart 1920 tarihinde İran - Azerbaycan ile "Dostluk Anlaşması" arasında imzalanmıştır. Bu tarihi belgenin birinci maddesine göre, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı İran tarafından resmen tanınmıştır. Anlaşmanın üçüncü maddesinde ise iki ülke arasında siyasi ilişkilerin kurulması ve büyükelçilik düzeyinde diplomatik temsilciliklerin açılması kararlaştırılmıştır (URL 1).

Siyasi açıdan ciddi öneme haiz olan bu anlaşma gereğince telekomünikasyon ve ticaret alanlarda anlaşma sağlandı. Siyasi, ekonomik, gümrük, posta ve konsolosluk işlerinin yürütülmesi maksadı ile temsilci heyetlerinin karşılıklı gidip gelmeleri iki ülke arasındaki ilişkileri daha da kuvvetlendirildi. 1920 yılının ilk yarısından itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış İşleri Bakanlığı, İran'ın bazı şehirlerinde resmi temsilciliklerini açmağa başlamıştır. 4 Şubat 1920 yılında Memmedbey Halilov Azerbaycan'ın Enzeli şehrindeki konsolos yardımcısı olarak tayin edilmiştir (URL 2).

Aslında güney komşu ile olan ilişkilerin çok yönlü geliştirmek Azerbaycan Cumhuriyeti dış politikasının temel kanıtlardan biri olmuştur. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği tarafından işgalinden

sonra, Azerbaycan bağımsız politika yürütmekten mahrum edilmiştir. Bununla birlikte İran-Azerbaycan ilişkileri de Sovyetler Birliği'nin dış politikalarına bağlı olarak belirlenmiştir. Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetine, Sovyetler Birliği'nin dış politikaları çerçevesinde yalnız ekonomik ve kültürel alanlarına müdahale edebilme imkânı verilmişti. 1968 yılından itibaren İran'ın Bakü'deki Başkonsolosluğu faaliyete başlamış ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına kavuşmasından sonra bu konsolosluk İran Büyükelçiliğine çevrilmiştir.

3. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-İran Münasebetleri (1991-2018)

Sovyetler Birliğinin dağılması zamanı, Azerbaycan Yüksek Sovyeti 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kararını tasdik etti. Bağımsızlığın ilanından sonra İran İslam Cumhuriyeti 12 Mart 1992 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını resmen tanıdı. Sınırlar açıldı, gidiş - geliş kolaylaştı, ekonomik ve kültürel alanlarda ilişkiler gelişti. İran'ın Bakü'deki konsolosluğu İran İslam Cumhuriyeti'nin büyükelçiliğine çevrildi. İran o zamanki cumhurbaşkanı Haşimi Refsancani 1991 yılının Kasım ayında Tahran'da, Cuma namazı çıkışında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıdığını bildirerek BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)'ye yardım edilmesi için emir verdiğini açıklamıştır. Zira İran Dış İşleri Bakanlığı da 1992 yılında Azerbaycan vatandaşlarına yardım ve destek olmak amacıyla İran elçiliklerine özel talimat vermiştir.

Buradan anlaşılan, Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk günlerinden beri İran Azerbaycan ile ilişkilerde olumlu bir siyaset takip etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin temsilci heyeti, 1991 Haziran ayında İran'ı ziyareti sırasında taraflar arasında ekonomik, ticari, ilmi ve teknik alanlarda iş birliği yapılmasına dair anlaşma imzalandı. Daha sonra 1991 yılının Aralık ayında İran İslam Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanı Ali Ekber Velayeti başkanlığındaki temsilci heyetinin Bakü'yü ziyareti iki ülke arasındaki ilişkilerin hızlanmasını sağladı. Akabinde İran İslam Cumhuriyeti Azerbaycan'ın bağımsızlığını 25 Aralık 1991'de tanıdı. Her iki ülkeni büyükelçilikleri 1969 yılında İran'ın Bakü şehrinde açılmış konsolosluğu 1992 yılının mart ayından itibaren İran İslam Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki büyükelçilik gibi faaliyetini devam ettirdi. 1992 yılının Aralık ayından itibaren Azerbaycan'ın İran Büyükelçiliği, İran İslam Cumhuriyeti'nde faaliyete başladı. İran'ın Bakü'deki Kültür Merkezi (1993 yılından) ve Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti'nde Baş Konsolosluğu (1992 yılının Aralık ayından), Azerbaycan'ın Tebriz şehrinde Baş Konsolosluğu 20 Ekim 2004 yılından beri faaliyet göstermektedir.

Diplomatik ilişkiler kurulmadan önce de taraflar birbirlerine karşı yüksek düzeyde ilgi gösteriyordu. Zira 1990 yılında İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rafsancani, 1991 Aralık ayında ise Dış İşleri Bakanı Ali Ekber Velayeti Azerbaycan'ı ziyarette bulunmuşlardı. Velayeti'nin ziyareti esasen İran'ın Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ münakaşasında arabuluculuk ile ilgiliydi. Ancak bu arabuluculuk Ermenistan'ın işgalci siyaseti üzerinde etkili olmadı. 8 Mayıs 1992'de Azerbaycan yönetimi Tahran'da Ermenistan tarafı ile görüşmeleri yürüttüğü esnada Ermeni askeri birlikleri Şuşa şehrini işgal

etmişlerdi. İran'ın tek taraflı siyaset belirlemesi 1992 yılında Azerbaycan'da Halk Cephesi hareketinin iktidara gelmesinden sonra Azerbaycan-İran münasebetlerinde farklı merhalenin başlamasına sebep oldu. Bu dönem (1992-1993) taraflar arasında gerilimli bir dönemdir denebilir. 1993 yılında Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da iktidara gelmesinden sonra İran ile komşuluk ve iş birliği siyaseti yeniden yürütülmeye başlandı. Yeteri kadar gergin olan münasebetler normalleşmeye ve gelişmeye başladı. Çünkü Haydar Aliyev, Nahçıvan'da bulunduğu dönemde (1990 – 1993) İran yönetimi ile iyi ilişkiler kurmayı başarmıştı. Aliyev, Ermenistan'ın ambargo uyguladığı Nahçıvan'ın ihtiyaçlarını temin etmek maksadı ile İran'ı ziyaret etmiş İran yönetimi ile iyi ilişkiler içerisinde bazı görüşmeler yapmıştı (URL 3).

Aliyev, Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin başkanı olarak 1992 yılı Ağustos ayında İran ziyareti sırasında İran'ın dini lideri Seyit Ali Hamaney'in, Cumhurbaşkanı Rafsancani, Dış İşleri Bakanı Velayeti ile görüşmüş ve İran İslam Cumhuriyeti ile Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti arasında çeşitli alanlarda yardım, taraflar arası iş birliği alanında anlaşmalar sağlamıştı. Bu anlaşmaları müteakip Rafsancani 26-28 Ekim 1993 tarihinde Azerbaycan'ı ziyaret etmiş ve Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile görüşmüştür. Görüşme akabinde Aliyev; "Son dönemlerde Azerbaycan ile İran arasında ilişkilerde bazı soğukluk yaratılmıştı. Bu soğukluğun ortadan kaldırılması için, son zamanlarda sizin de bildiğiniz gibi, gerekli tedbirleri aldık. Bundan sonra da bu tür tedbirleri almaya devam edeceğiz" dedi.

Bu ziyaret esnasında iki ülke arasında ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarla çeşitli anlaşmalar imzalandı. Rafsancani Bakü'de olduğu zaman, Ermenistan askeri birlikleri Azerbaycan'ın İran ile olan sınır bölgesi olan Zengilan'ı işgal ettiler. Bu işgal sonucunda, bölgeyi terk eden mülteciler İran'ın yardımı ile Aras nehrini geçerek Azerbaycan'a geldiler. Aliyev'in 29 Haziran – 2 Temmuz 1994 tarihinde İran'a yaptığı iadeyi ziyaret zamanı Rafsancani ile iki taraflı iş birliğinin derinleştirilmesi ile ilgili müzakerelerde bulundu. Bu ziyaret sonucunda, Azerbaycan – İran arasında çeşitli alanlarda iş birliği yapılmasını içeren yeni anlaşmalar imzalandı. Aliyev'in Rafsancani ile olan görüşmesinde İran İslam Cumhuriyeti'nin Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ münakaşasında aldığı tutumunu net bir şekilde belirleyerek açıklamasını, bunun taraflar arasında kabul edilecek beyanatta yer almasını istedi. Dış İşleri Bakanı Velayeti ile yapılan görüşmelerden sonra Ermenistan'ın tecavüzkâr tutumunu itham eden beyanat imzalandı ve ortak görüş olarak ilan edildi. 1995 yılının Aralık ayında Azerbaycan'ı ziyaret eden İran Dış İşleri Bakan yardımcısı beraberinde Ermenistan'dan aldığı birkaç Azerbaycanlı esiri de getirdi. Ayrıca Rafsancani'nin Meşhed-Sereks-Tecen Demir Yolu'nun açılışına iştirak etmesi için Aliyev'e davet mektubun da takdim etti. Zira 1996 yılının Mayısında Haydar Aliyev Meşhed-Sereks-Tecen demir yolunun açılışına iştirak etmek için İran'a gitti. Bu ziyaret esnasında İran-Azerbaycan arasında ekonomik alanda ortak çalışmaların yapılması kararlaştırıldı. Rafsancani, Haydar Aliyev ile olan görüşmesinde İran'ın Azerbaycanlı mültecilere yardım edeceğinin de sözünü verdi. Bu jسته karşılıklı Aliyev, 1997 yılında Azerbaycan tarafı olarak İran ile petrol üretimi alanında iş birliğini sağlamak adına

Şahdeniz yatağının işletilmesi için diğer devletlerle birlikte imzalanacak anlaşmaya İran'ı da davet ederek gösterdi.

Aliyev, 1997 yılının Aralık'ta İKT (İslam Konferansı Teşkilatı)'nın Tahran'da yapılacak devlet ve hükümet başkanları zirve toplantısına katılmak üzere İran'a gitti. Burada İran'ın dini lideri Ayetullah Seyit Ali Hamaney ile görüştü. Görüşme sonrası açıklamada bulunan Aliyev; "Azerbaycanlı mültecilere yaptıkları insani yardımlardan dolayı İran yönetimine minnettar olduğunu belirttiikten sonra Ermenistan ile Azerbaycan arasında devam eden münakaşada Ermenistan'ı destekleyen ve etkili siyaset belirleyemeyen ülkelere de üzüntülerini ifade" etti.

İran'ın yeni seçilmiş cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ile görüşen Aliyev, Azerbaycan'ın İran ile karşılıklı veya İslam Konferansı teşkilatı çerçevesinde işbirliğini geliştireceğini de ifade etti. İKT'nın başkanlığını Hatemi'nin yaptığı Tahran konferansında, Ermenistan'ın Azerbaycan'a tecavüzünü açık olarak itham eden bildiri kabul edildi. Aliyev 2002 yılında İran'ı bir kez daha ziyaret ederek Hatemi ile baş başa görüştü. Yaptıkları görüşmeden sonra birlikte gazetecilerin sorularını cevaplandırılan iki lider; "Bu ziyaretin esas maksadı olan Hazar denizinin statüsü ile ilgili olan kısmında kesin bir anlaşmaya varılamadığını ifade ettiler. Aliyev bu ziyareti, dost ülkeye yapılan bir ziyaret olarak değerlendirdi.

2003 yılının Nisan ayında Aliyev, Azerbaycan'a resmi ziyarete gelen İran Dış İşleri Bakanı Kemal Harrazi'yi kabul etti. Görüşmede Aliyev, Harrazi'ye İran'a yaptığı son ziyaretin dost ziyareti olarak kabul ettiğini, fakat bu ziyarette karşılıklı ilişkilerin dönüş noktası saydığını bildirip taraflar arasında daha sıkı ekonomik ilişkilerin kurulmasına taraftar olduğunu söyledi. 2003 yılında Haydar Aliyev'in vefatı ile birlikte oğlu İlham Aliyev Ekim ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçildi. İ. Aliyev göreve geldikten sonra baba Aliyev'in yolunu takip ederek İran ile dostluk ve iş birliği siyasetini devam ettirmek yolunu seçti. Zira 2004 yılının Ağustos ayında İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin Azerbaycan'ı ziyaret esnasında söz konusu dostluk ve işbirliği anlaşmaları yenilendi. Hatemi'nin; Ermenistan ile Azerbaycan münakaşasında İran'ın Azerbaycan'ı savunduğunu açıklaması" bunun açıkça tasdik ediyordu (URL 4).

Hatemi'nin ziyareti zamanı çeşitli alanlarda işbirliği anlaşmaları yapılması ile birlikte, Azerbaycan İran'ın Tebriz şehrinde Başkonsolosluk açılması meselesi de halledildi. 2005 yılının Ocak ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev İran'ı ziyaret etti. Ziyaret esnasında taraflar arasında sınır, maliye, kültür, hidro-enerji vs. alanlarında yeni anlaşmalar imzalandı. 2005 yılının Aralık ayında İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedi Nejat İran'dan Nahçıvan'a bağlanan gaz boru hattının açılışına katılmak için Nahçıvan'a geldi. Ahmedinejat ve Aliyev enerjide işbirliği yapılmasına dair bir anlaşma imzaladılar. Her iki lider 2006 yılı Haziran ayında Ekonomik İş Birliği Teşkilatı'nın Bakü'de yapılan zirve toplantısında bir kez daha bir araya geldiler. Bu görüşmede, iki ülke arasındaki münasebetlerin en yüksek düzeyde olduğunu beyan ettiler. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 2005 yılı sonu ve 2006 yılı başlarında uluslararası boyutlara tırmanan atom enerjisi meselesi ile ilgili verdiği beyanatta, İran'a karşı ambargo uygulanmasına karşı çıktı. O, Azerbaycan arazisinden hiç bir devlete karşı istifade etmeye izin verilmeyeceğini de

yineledi. İlham Aliyev bu meselenin karşılıklı anlaşma esasında halline taraftar olduğunu söyledi. 2007 yılı Ağustos ayının 21’de Ahmedinejat bir kez daha Azerbaycan’ı ziyaret etti. Aliyev ile görüşmede, devlet başkanları bu ziyaretin önemli bir ziyaret olduğunu vurguladılar (URL 5).

Aliyev, 16 Ekim 2007’de Hazar Denizi’ne kıyı olan devlet başkanlarının ikinci zirve toplantısına katılmak üzere İran’a gitti. İki devletin başkanları arasında bir görüşme gerçekleşti. Cumhurbaşkanları, siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda olan işbirliğinin başarı şekilde geliştiğini bildirdiler. 10 Mart 2009’da Aliyev İran’a bir resmi ziyaret gerçekleştirdi. Aliyev ve mevkidaşı Ahmedinejat görüştüler. Görüşmede, iki ülke arasında olan karşılıklı münasebetlerin başarılı bir şekilde geliştiğini vurguladılar. Ayrıca Aliyev, İran’ın dini lideri Seyit Ali Hamaney ile de görüştü. Görüşmede iki ülke arasında iyi komşuluk ve kardeşlik ilişkilerinin siyasi ve ekonomik alanlarda başarılı bir şekilde geliştiği konusunda fikir birliğine vardıklarını da deklere ederek Azerbaycan-İran münasebetlerinin bundan sonra daha da gelişip genişleyeceğine emin oldukları ifade ettiler. Aliyev, Tahran’da Ekonomik İşbirliği Teşkilatının 10. Zirve toplantısına katıldı. Zirve toplantısı sonuç bildirisi kabul edilerek yayımlandı.

17 Kasım 2010’da Azerbaycan’a resmi ziyarete gelen Ahmedinejat Aliyev ile görüştü. Bu görüşme esnasında İki ülke arasında karşılıklı ilişkilerin çeşitli alanlarda başarılı şekilde devam etmesinin önemine değinildi. Her iki lider, görüşmelerin yüksek düzeyde karşılıklı münasebetlerin gelişmesine önemine değinerek bundan sonra da devam etmesi noktasında da emin olduklarını vurguladılar. Görüşmeyi müteakip Azerbaycan ile İran arasında enerji ve nakliyat alanlarında işbirliği hakkında anlaşma imzalandı. Aliyev ve Ruhani 23 Ocak 2014 tarihinde İsviçre’nin Davos şehrinde yapılacak olan Uluslararası Ekonomi Forum toplantısında bir araya gelerek görüşmüşlerdir. Görüşmede, iki lider, karşılıklı münasebetlerin ve bölgesel işbirliğinin daha da genişletilmesi için kesin istikametlerin belirlenmesi hakkında fikir alış verişini yapmışlardır. Aliyev’in İran’a resmi üçüncü seferi 9 Nisan 2014’de gerçekleşmiştir. Aliyev, mevkidaşı Ruhani İran’ın yüksek dini lideri Ayetullah Ali Hama ney ve ulaştırma ve bilgi teknolojileri bakanı Mahmut Vaezi ile de görüşmüştür. Görüşmeler sonucunda İran ile Azerbaycan arasında birkaç alanda anlaşma imzalanmıştır. Bunlar;

- 1)Gençlik ve spor alanlarında işbirliği anlaşması
- 2)Olağan hallerin yönetilmesi alanında işbirliği
- 3)Marazad hidroelektrik istasyonlarının yapımı ve kurulması hakkında anlaşmalarda ibarettir.

4. Azerbaycan-İran Arasındaki Sorunlar

4.1. Azerbaycan- İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi

Azerbaycan ile İran arasında kurulmaya çalışılan bütün iyi niyetli ilişkilerin, temelinde “ Güney Azerbaycan” meselesi öncelik taşır; çünkü iki taraflı ilişkilerin bütün istikametlerinin kökünde az ya da çok ama mutlak şekilde bu meselenin izlerini görmek mümkündür. Varlık problemi ile alakalı olduğu için, bu mesele her iki devlet için, özellikle de İran politikası için çok daha önemlidir. Yalnız

İran’da istifade edilen "Kuzey İran", Azerbaycan’da "Güney Azerbaycan", veya "Birleşmiş Azerbaycan" anlayışları değil, şahıslar ve değerler de tartışma/müzakere ve gerginlik kaynağı olabilmektedir.

Bu günkü resmi İran sınırlarının içinde yaşayan Azerbaycan kökenli yazar, şair ve sanatçıların takındıkları tavır ve faaliyetlerin Azerbaycan ile ilişkilendirilmesi, çeşitli şair ve yazarların İran resmi yöneticileri tarafından “İran şairi-yazarı” olarak adlandırılması karşılıklı itirazlara sebep olmaktadır. Bunun da sadece bir sebebi var. Sanki bağımsız Azerbaycan ve “Bütöv İran” jeopolitik tezat teşkil ediyor ve her iki taraf konuyu varlık ve güvenlik problemi gibi değerlendiriyorlar. 1980’li yılların ikinci yarısında Bakü’de yapılan protestolar, Sovyet İmparatorluğu içerisinde Azerbaycan’ın bağımsızlık karakteri ile birlikte “Güney Azerbaycan” meselesini de gündem yapmıştı. Diğer yandan genellikle Azerbaycan’ı (yalnız bağımsız Azerbaycan’ın sahip olacağı siyasi hattı değil, kendini, hatta adını bile) kendine tehdit gibi gören İran, Azerbaycan’ın bağımsızlık ilanından hayli rahatsız olmuştur ve bunu gizli olarak da yapıyordu. Şöyle ki; İran resmîleri Moskova’ya ziyareti sırasında verdiği beyanatta Sovyet Cumhuriyetleri’ne Moskova merkezli bakacaklarını ve aslında bu cumhuriyetler için de hayırlısının SSCB’de kalmak olacağını iddia etmişti. Bu sebepten Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra İran “çok acele karar almadı” ve Azerbaycan’ın bağımsızlığını ancak çok sayıda devlet tanıdıktan sonra 25 Aralık 1991 tarihinde tanımıştır. Burada vurgulamak gerekir ki, o arada çok önemli bir olay olmuştu. Şöyle ki, 31 Aralık 1989 tarihinde SSCB – İran sınırının Azerbaycan kısmı (İki Azerbaycan, kuzey ve güney Azerbaycan arasındaki sınırın dikenli telleri) sökülüp atılmıştı (Nesibzade, 1997, s. 236).

Bu olayın planlanması ve hayata geçirilmesi ile ilgili farklı düşünceler olsa da en azı iki tarafın da ayrılıktan dolayı canlarına tak ettiğine dair fikir birliği vardır. Bu da İran bakımından yeteri kadar rahatsız edici bir amil idi. Azerbaycan bağımsızlığına yeniden kavuşurken cumhurbaşkanı olan Ayaz Muttalibov, İran ile ilgili maksimum ihtiyatlı siyaset yürütmeye ve İran’ı rahatsız etmemeye çalışıyordu. Bağımsızlıktan sonra cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan ve Güney Azerbaycan meselesine hassas yavaşan Ebülfez Elçibey’in galip gelmesi ise münasebetlerin geleceği bakımından rahatsızlık veriyordu. Milli Bağımsızlık Harekâtı’nın liderlerinden biri ve AHC (Azerbaycan Halk Cephesi)’nin Başkanı Ebülfez Elçi Bey cumhurbaşkanı seçimlerinden önce televizyonda yaptığı bir açıklamada İran’ın parçalanacağı ve bütün Azerbaycan’ın kurulacağı günün uzak olmadığını bildiren sözleri, İran için “Bağımsız Azerbaycan” korkusunun artması için yeterliydi. Bazı düşünörlere göre 1992–1993 yılları arasındaki AHC iktidarının İran politikası aslında tek bir hat üzerinde değildi. Bu düşünörlere daha çok üstünlük teşkil eden iki farklı siyasi yönün var olduğunu söylerler. Birinci hat genel olarak İran’a karşı faal politika izlemeyi, “Güney Azerbaycan” problemini resmi temaslarda sık-sık vurgulamayı ve ilişkilerdeki temel meselenin İran’daki Azerbaycan Türklerinin durumu olduğunu ifade etmeyi savunuyordu. İkinci fikrin taraftarları ise, normal iki taraflı ilişkilerin mümkün olduğu kadar geliştirilmesi ile Azerbaycan Türklerinin bölünmüşlüğü probleminin halledileceği fikrini ileri sürüyorlardı. Her iki hat yeteri kadar güçlü savunulduğundan(birincisi Cumhurbaşkanı

başta olmak üzere çoğunluk, ikincisi ise konu bakımından özellikle önemli olan Dış İşleri Bakanı ve parlamento başkanı seviyesinde) hatlardan birinin diğerine mutlak üstünlüğü mümkün olmamıştır.

Yine de Azerbaycan ile İran arasında resmi münasebetlerin normal kurallar çerçevesinde kurulması için teşebbüsler yapılmış ve Azerbaycan devlet yöneticileri İran ile ilgili toprak iddialı adımlar atmamışlardır. Diğer taraftan, İran bölgede Şialık amilinden yararlanmaya çalışmıştır. Bununla hem Azerbaycan içinde imkânlarını arttıracaklarını, hem de Türkiye başta olmak üzere rakibi gibi değerlendirdiği ülkelerin imkânlarını kısıtlayabileceğini düşünmüştür. En azından iki koşusu “Rusya ve İran” için aynı zamanda “problem olmaya başlayan “Elçibey, 1993 yılı Haziran ayındaki askeri darbe teşebbüsü sonucunda iktidarı kaybettikten sonra, İran–Azerbaycan münasebetlerinde kısmi bir yakınlaşma, yeni iktidar için ideoloji olarak Güney Azerbaycan meselesinin mevcut olmadığı görüntüsü, Güney Azerbaycan amilini biraz arka plana atmıştır. Ama Azerbaycan Cumhuriyeti içindeki Güney Azerbaycan potansiyeli, İran için Azerbaycan adının bile problem olması, İran’ın Azerbaycan içinde özel planlar hayata geçirme teşebbüsleri, Haydar Aliyev iktidarının yararları bakımından konuya kapılarını tam kapatmaması, hatta İran’ı hayrete düşürecek derecede açık tutması, konunun aktüalitesi bakımından korumasına sebep olmuştur. Azerbaycan dışında “Dünya Azerbaycanlıları Kongresi”nin oluşturulması ve resmi seviyede ilk kurultayın yapılması da bu istikametteki gerekli adımlar olmuştur. Bütün bu merhalelerde İran’da bazen resmi, bazen yarı resmi seviyede Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilgili “Kuzey İran” ifadeleri eksik olmamıştır. Daha sonra iktidara gelen İlham Aliyev devrinde Güney Azerbaycan konusu daha da aktüellik kazanmağa başlamıştır. 16 Mart 2006 tarihinde Bakü’de yapılan Dünya Azerbaycanlıları Kurultayı ise konunun gerginlik kaynağı olarak zirveye taşındığı olaylardan biri olmuştur. Şöyle ki, Kurultay’da yapılan bazı konuşmalar, Azerbaycan ile İran arasındaki gerginliği arttırmıştır.

İran’ın Azerbaycan Büyükelçisi Afşar Süleymani kurultaydan sonra Azerbaycan’a karşı çok sert açıklamalarda bulunmuş ve 17 Mart’ta İran Azerbaycan’a nota vermiştir. Büyükelçi Süleymani’nin açıklamalarında ve İran’ın notasında Azerbaycan iktidarı iki taraflı ilişkilere gölge düşürmekle suçlanmıştı. Süleymani’nin Azerbaycan’a karşı sert bir üslupta konuşması, kurultayda konuşan bazı şahısları “şahsiyetlerini yitirmişler” ifadesi ile tahkir etmesi ve hatta kendini tutamayıp Azerbaycan’ı "tarihi İran toprağı" olarak karakterize etmesi Azerbaycan’da sert itirazlara sebep olmuştur. İran’ın Azerbaycan’daki büyükelçiliği önünde sert itiraz protestoları yapılmış, bazı Azerbaycan devlet resmilerinin itiraz beyanları olmuştur. İran’ın resmi basınında Azerbaycan kimliğinin tahkirine itiraz, Babek Kalesine yürüyüşlere destek, Urmiye gölünün kurutulmasına itirazlar ve nihayet Traktör futbol takımının taraftarlarının artması (Fan kulüp kurulması) Azerbaycan – İran ilişkilerinde Güney Azerbaycan amiline yeni fikirler gibi katılmıştır. Şu anda Azerbaycan – İsrail ve İran – Ermenistan ilişkileri fonunda sanki gölgede kalmış gibi görünse de Güney Azerbaycan amilinin ilişkilerin stratejisini belirleyen esas amil olduğu tartışmasızdır (URL 6).

5. Azerbaycan-İran Siyasi İlişkilerinin Analizi

Azerbaycan için İran İslam Cumhuriyeti sadece sıradan bir ülke değildir. Her şeyden önce İran, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin güney komşusudur. Her iki devlet, yaklaşık 618 km kara sınırı paylaşıyor. Bu iki ülke Hazar Denizi’nde de birbirlerini sınırlamaktadır. Her iki ülke de ortak geçmişinden ve ortak bir kültürün bazı unsurlarından değerleri paylaşmaktadır. Azerbaycan, İran’dan sonra dünyanın en büyük ikinci Şii nüfusuna sahiptir. Her iki ülkenin de İslam Konferansı Örgütü ve ECO gibi Müslüman ve bölgesel kuruluşlara üye olması, ülkelerin coğrafya ve din açısından yakınlıklarının bir göstergesidir. Son 10 yıldır doğrudan ilişkilerin tarihi, mahalle ve aynı din gibi olumlu ve bağlayıcı faktörlerin aralarında yakın ilişkiler kurmaya yetmediğini göstermektedir. Azerbaycan ile İran arasındaki mevcut ilişkileri etkileyen diğer önemli faktörler de var. Bölünmüş Azerbaycan faktörü, iki ülke arasındaki ilişkilerde en etkili faktördür. Azerbaycan Cumhuriyeti, aslında Azerbaycan olarak düşündüğümüzün sadece bir kısmını kapsıyor: Azerbaycan’ın ikinci kısmı Kuzeybatı İran’dır. İran’daki Azerbaycan Türkleri, o ülkenin nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturuyor ancak ulusal haklarından mahrumdurlar. Bu faktör, Azerbaycan ile İran arasındaki ilişkileri anlamada çok önemlidir. İran’da milyonlarca Azerbaycan Türkü’nün ikamet etmesi Azerbaycan ve İran arasındaki ilişkilere önemli ölçüde etki etmektedir. Aksi takdirde ilişkiler farklı şekilde gelişebilirdi. Örneğin, Azerbaycan ve Pakistan arasında olan ilişkilerde olduğu gibi. Gerçekten de, Tahran ve Bakü arasındaki ilişkilerde yaşanan temel zorluklar bu faktörden kaynaklanıyor. İran’daki Azerbaycan Türklerinin kesin sayısını belirlemek zor. Resmi istatistikler İran’ın ulusal yapısını yansıtmıyor. Araştırmamıza göre, resmi istatistiklere dayanarak, Azerbaycan Türkleri İran nüfusunun yaklaşık% 40’ını oluşturuyor. Bu, dünyadaki tüm Azerbaycan Türklerinin %75’ine tekabül etmektedir. İran devletinin geleceğinin kendisinin sorgulanabileceğini söyleyebiliriz. İran yönetiminin bir kısmı, özellikle de Azerbaycan kökenli üst düzey politikacılar, örneğin eski Azerbaycan topraklarının Azerbaycan Cumhuriyeti’nin İran’a katılmasını destekliyorlar.

İran yönetiminin çoğu bu fikri gerçekçi ve istenmeyen olarak reddediyor. Onların görüşüne göre, İran’daki Türk unsurlarının artması ve Azerbaycan nüfusunun siyasallaşması Persler için endişe yaratacaktır. Bütün analistler, kuzeydeki Azerbaycan devletinin görünmesinin İran yönetimi için birçok soruna yol açtığını vurgulamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin varlığı, hepsinden önemlisi, İran Azerbaycan’daki ulusal hareketler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, mevcut İran rejimi, Azerbaycan Cumhuriyeti’ni siyasi yörüngesine sokmaya ve İran’ın Türk nüfusu üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaya çalışıyor. Son zamanlarda İran’da Azerbaycan sorunuyla ilgili ideolojik faaliyet yoğunlaşmaktadır. Hem Kuzey hem de Güney Azerbaycan’ın etnik birliğinin "yokluğu" üzerine aktif propaganda, resmi propaganda ile Türk dünyasına karşı ideolojik mücadelenin artması ve halkın bağımsız Azerbaycan varlığının cehaleti Tahran’ın resmi politikasının tüm karakteristik özellikleridir. Ayrıca, baskıcı önlemler ve İran’daki Türklere yönelik polis rejimi de artıyor. Azerbaycan-İran ilişkisini etkileyen ikinci ana faktör İslam / Şiiliğin jeopolitigidir. Açıkçası, İran hükümeti, Azerbaycan ile olan ilişkilerinde dini delilleri sık

sık vurgulamaktadır. Bu durumun rejimin teokratik karakterinden kaynaklandığı söylemek mümkündür. Bununla birlikte, gerçekte bu vurgu İran politikasının pragmatizmi ile yakından bağlantılıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Azerbaycan dünyadaki en büyük ikinci Şii topluluğudur. İranlı stratejisilere göre, Şiilik, İran'ın Azerbaycan üzerindeki etkisinin temelini oluşturmada diğer faktörlerin (ortak tarih, bazı ortak kültürel değerler vb.) çok önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim Şiilik, Azerbaycan'ı İran'a bağlayan temel unsurdur. Şiilik, 1501'de İran'da devlet dini haline geldiğinden, Azerbaycan Türklerini Perslere ve İran'ın diğer Fars halklarına bağlayan en güçlü faktördür. Son beş yüzyıl boyunca Azerbaycan'ın Kuzey-Güney eksenlerine doğru yeniden yönlendirilmesinin ana nedeni şiiizmdir. Rusya ve İran, Kafkasya bölgesinde bir kaç yüzyıldır rakip olmuş olsalar da, yeni jeopolitik gerçeklikler onları müttefiklere dönüştürmüştür. Bölgede Batı'nın ve özellikle ABD'nin etkisinin artması, hem Moskova hem de Tahran tarafından ulusal güvenlik çıkarlarına tehdit olarak görülüyor. Buna göre, Moskova ve Tahran, Azerbaycan'ın istikrarlı bir demokrasiye veya güçlü bir ekonomiye sahip olmasını istemiyor. Dahası, bu iki ülkenin Hazar petrolü konusundaki çıkarları sıklıkla çakışıyor. Azerbaycan Cumhuriyeti, İran'ın Kafkasya'daki artan hırslarını Türkiye'yle işbirliğine dayalı faaliyetlerle karşı koyabilirse, Rusya'nın baskısını dengeleyip etkisiz hale getirebilir. Ayrıca, Batı'nın varlığı ve özellikle ABD'nin etkisinin güçlendirilmesi bu amaca ulaşmak için önemlidir. Tahran-Moskova-Erivan (Tahran-Moskova-Erivan-Atina) koalisyonuna bir karşılaşma olarak, Bakü-Tiflis-Ankara-Washington ittifakı kurma sürecinde (Tel Aviv bu gruba katılabilir). Bu ittifakın yanı sıra, başka bir grup olan GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü)'da devam etmektedir. Tahran, bu ittifakların kurulmasıyla tedirgin edildi. Tahran'daki yetkililer, Bakü'yü Washington ve Tel Aviv ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmek adına çağırıyor. Yani, Azerbaycan ve İran, bölgede ortaya çıkan rakip koalisyonların üyesi oldular. Bu rekabet bölgesel jeopolitik gelişmelerde, özellikle Hazar petrolü mücadelesinde kendini göstermektedir. Bazı Pers-merkezcilerin iddialarına sert ve aykırı bir biçimde, sözde tarihsel ilişkileri bugünün Azerbaycan-İran ilişkileri için geçerli değildir. Son 200 yılda birçok faktör değişmek zorunda kaldı. Her şeyden önce, Azerbaycan eski Azerbaycan değil, kuzey kısmı zaten bağımsız ve bu kaçınılmaz olarak Güney Azerbaycan'ı etkiliyor. İran'ın kendisi de eski Kacar İran'ı değil; Pehlevi döneminde bariz bir Fars devletine dönüştürüldü. Tahran'ın kendisini bütün İslam dünyasının savunucusu olarak dayatma konusundaki isteklerine rağmen, bölgede Tahran'ın ana jeopolitik ortakları Moskova ve Erivan'dır. Rusya ve Ermenistan'ın yanı sıra İran'ın bütün komşuları ile sorunları var. Açıkçası, Tahran-Moskova-Erivan eksenini, Azerbaycan-İran ilişkilerini etkileyen en olumsuz faktörlerden biri. Bakü, bu üçgen (bazen Atina da onlara katılır) arasındaki askeri ve siyasi bağları kaygıyla görüyor ve bu endişesini Bakü'ye ikili ilişkilerini genişletmek istediğini iddia ettiğini ifade ediyor. İran'ın Azerbaycan'la savaşa giren Ermenistan'ın yanı sıra, Azerbaycan'a karşı dostça olmayan bir politika izleyen Rusya Federasyonu'nun yakın bağları, Azerbaycan'ın nüfusu içinde İran'ın oldukça düşük bir derecesini oluşturuyor. Azerbaycan Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki temel çelişki temel bir

niteliğe sahiptir: Bu iki ülke arasındaki yaşam biçimi (modus vivendi) sorununu çözmek için, ya Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İran'ın politik yörüngesine girmesi gerekiyor. İran İslami rejimi veya İran rejiminin karakterini değiştirmeli ve Farsça olmayan halkların etnik haklarına saygı göstermelidir.

6. Sonuç

Sonuç olarak Azerbaycan'la İran bölgesel jeosiyasi meselelerde durumlarını daha da yakınlıktırarak imkânına sahiptirler ve bu durumun gittikçe daha derinleşeceğini düşünmek mümkündür. İlginçtir ki, Tahran, Bakü'nün aktifliğini daha geniş jeosiyasi zeminde değerlendirmektedir. Mesel Hasan Ruhani son ziyareti sırasında cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Yakın Doğu'da ve Afrika'nın kuzeyinde müşahede edilen buhranı, terör olaylarını ve daha başka problemleri dikkatle incelediklerini söylediler. Taraflar, terörizme, radikalizme karşı mücadelenin zaruretini vurguladılar. Bunlar İran'ın Azerbaycan'ı bölge için gerekli bir ülke saydığını göstermekle birlikte, iki devletin birçok yönlerde, özellikle de güvenliğin temininde ortak hareket etmekte tereddüt etmediklerini ispat etmektedir. Burada Azerbaycan yönetiminin enerji politikasını ve nakliye – taşıma alanında attığı adımları ayrıca göz önüne almak gerekir. Bu faktörün bütün tarafları iki ülkenin temsilcilerinin Bakü'de gerçekleştirdikleri ortak toplantılarda açık olarak görülmüştür. Bu arada enerji, ekonomi ve teknik alanlarda iletişim, bilgi ve iletişim teknolojileri üzere iş birliği yapılması ile ilgili belgeler imzalandı. Bundan başka sınır nehirlerinin düzenlenmesi ve sahillerin korunması tedbirleri hakkında ortak karar alındı. Bütün bunları göz önüne aldığımızda, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin “biz Azerbaycan ve Kafkasya vasıtası ile Avrupa ile birleşebiliriz” fikrinin ne kadar önemli olduğunu anlayabiliyoruz. Ortaya şöyle bir husus çıkmaktadır; Tahran Azerbaycan örneğinde itibarlı bölgesel aktör olarak görmekle birlikte, onu batı ile yakınlıkta yolunda önemli bir ülke olarak görmektedir. Şüphe yoktur ki, İran bu meselede, birçok faktörü, o cümleden Hazar'ın statüsünün belirlenmesini ve bölgede var olan münakaşaların adaletle halli perspektifini dikkate almaktadır. Açıktır ki, Tahran'ın jeosiyasi planlarında Azerbaycan çeşitli iş birliği formatlarında esas yerlerden birini tutmaktadır. Bu durumun, sadece Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani tarafından kaydedilmesi, yani açıklanması önemlidir. Stratejik bakımdan her iki ülke için yararlı olacağını düşünmek mümkündür.

Kaynakça

- ADR-İran İlişkileri, 1919-1920, (2017). Batı yayınevi, Bakü.
- Akdevelioğlu, A. (2004). İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları, *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2). ss. 129-160.
- Araz, A. (2016). Qordı Düyünü“Xəzərin statusu və Transxəzər əməkdaşlığı kontekstində İran-Azərbaycan münasibətləri. Konrad-Adenauer-Stiftung Cənubi Qafqaz üzrə Regional Proqram

- Akhvlediani Agmarti 9a 0103 Tbilisi, Gürcüstan
www.kas.de/kaukasus
- Aslanlı, K. (2017). İran- Azərbaycan Ekonomi İlişkiler, *İran Araştırmaları Merkezi (İRAM)*.
- Azərbaycan-İran əməkdaşlığı: əsas istiqamətlər və imkanlar (2018). Azerbaijan-Iran cooperation: main directions and opportunities / M. Məhəmmədi [et al.]; layihənin rəh. F. Məmmədov; red.: C. Vəliyev, M. Məhəmmədi; *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araştırmalar Mərkəzi*.- Bakı: Costco Company, Azərbaycan və ingilis dillərində.
- Babaoğlu, H. (2007). *Azərbaycanın Uluslararası İlişkiler Siyasi, ideoloji və Diplomatik meseleler*. Bilim yayınevi Bakü.
- Hasanlı, C. (YIL). *Azərbaycan Halk Cumhuriyetinin Dış Politikası (1918-1920)*. Bakü: Garıma Yayınevi.
- Faruk Arslan. (2005). *Hazarın Kültür vadisi. Petrol imparatorluğundakı güc savaşları*. İstanbul.
- Harun, Yılmaz. (2010). Kraliçe Mary Üniversitesi Öğretim üyesi, Cumhuriyet Hükümetinin İranla ilişkileri nasıl idi. (<https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-43870815>).
- Hasanov, A. (2005). *Uluslararası Münasibetler Azərbaycanın dış siyaseti*. Bakü.
- Haşimi, A. (1999). İran Azərbaycan arasında Ekonomi, Siyasi İlişkiler (1991-1997). Stockholm.
- Haydar Aliyevin petrol strategiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin katibliyi*, (2001). Cild I-2. Bakı.
- Yılmaz, R, Hüseyin. (2012). *Bloklar Arası Ferilimin Yeni Cephesi: Azərbaycan-İran, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*.
- Ramazen, İ, E. (2018). *Azərbaycan və İran İslam Respublikası arasında Beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın əsas istiqamətləri. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi*.
- Doğan, M. (2017). İran Azərbaycan'a Yaklaşıyor, (2017). *Dünya Bülteni Avrasya İncelemeleri Merkezi Center For Eurasian Studies*.
- Nesibli, N. (2000). "Azərbaycan ve Moskova-Erivan-Tahrir İttifakının Jeopolitik kuşatması", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 4.
- Nesibzade, N. (1997). *Bölünmüş Azərbaycan Birleşik Azərbaycan*, Bakü, Ay-yıldız.
- Nesibli, N. (2000). *Azərbaycanın. Jeopolitikası və petrol*. Bakı.
- Ünal, Ö. F. (1998). Ünal Azərbaycan ve Türkmenistan ortaklığında, Kepez' problemi, *Qafqaz Universiteti Dergisi*.
- Talıblı, S. (2010). *Azərbaycan Demokratik Cumhuriyeti Diplomatları, Xalq Cəbhəsi*, (<http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhəsi/2010/iyun/124223.htm>).
- Talıblı, S. (2017). *İran İslam Cumhuriyeti Kafkas politikasında Dağlık Karabağ sorunu (1991-2005 yılları)*" Bilim ve Eğitim yayınevi Bakı.
- Современное состояние азербайджано-иранских двусторонних отношений: тенденции развития, (Azərbaycan-İran ikili ilişkilerinin şu anki durumu: kalkınma eğilimleri)* Ağzade Mirmehdi Mirkamil, Post-graduate student, the department of Theory and history of international relations, People's Friendship University of Russia. 117198, Russia, g. Moscow, ul. Miklukho-Maklaya, 21A.

İnternet Kaynakları

- <http://atv.az/news/politics/95325-azerbaycan-iran-munasibetleri-siyasi-iqtisadi-sahede-emekdasliq-inkisaf-edir-video> (11.12.2018)
- <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=68&Pid=10&Lang=TR> (20.12.2018).
- <http://newtimes.az/tr/relations/3188/> (19.12.2018)
- <http://www.gumilev-center.az/iran-v-3-strateji-m-kdas/> (20.12.2018).
- <http://www.movqe.az/news/siyaset/151.html> (20.12.2018).
- <http://xalqqazeti.com/az/news/9059> (12.12.2018)
- <https://sputnik.az/azerbaijan/20170305/409239530/azerbaycan-iran-elaqeleri-en-yuksek-seviyyededir.html> (10.12.2018)
- <https://www.mynet.com/azerbaycan-ve-iran-ticari-iliskileri-gelistirecek-110103941892> (20.12.2018).
- URL 1: <http://tabriz.mfa.gov.az/news/4/3127> (21.12.2018).
- URL 2: <http://www.respublica-news.az/index.php/siyasat/item/19114-azerbaydzan-khalg-dzumhuriyyaeti-iran-diplomatik-munasibaetlaerinin-tarikhinae-dair-muhum-maenbae> (21.12.2018).
- URL 3: <https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/azerbaycan-iran-munasibetleri-m10271> (12.12.2018)
- URL 4: <http://1905.az/az%C9%99rbycan-iran-munasib%C9%99t%C9%99ri-yeni-cagirislar-v%C9%99-perspektiv%C9%99r/>
- URL 5: <https://www.bbc.com/azeri/region-43584246> (10.12.2018)
- URL 6: Araz Aslanlı
https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/azerbaycan-iran-munasibetleri-ve-cenubi-azerbaycan-meselesi-m10193?fbclid=IwAR2ZkjiIFZiYAyhl3-o60QHNCeZ-qSugjUZsnotlQlo__EVfTelAoqhdCU

Araştırma Makalesi • Research Article

Bir Siyaset Kurumu Eleştirisi Örneği: “Politikada Bir Sarıçizmeli”

An Example Criticism of Political Institution: “Politikada Bir Sarıçizmeli”

Adem Gürbüz^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 12000, Bingöl/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6212-1500

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 13 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 10 Nisan 2020

Kabul tarihi: 27 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Eleştiri

Siyaset Kurumu

Recep Bilginer

Politikada Bir Sarı Çizmeli

ÖZ

Siyaset, en kısa ifadesiyle devletlerin yönetilmesidir. Ülkelerin idare edilmesi ve kalkınmasında çok önemli bir yere sahip olan siyaset kurumu; tarih, sosyoloji, iktisat, ekonomi vb. birçok alanla ilintili olan bir kurumdur. Bu tür alanlardan/bilimlerden hareketle ilgili dönemin devlet yönetimi, politikaları, politikacıları vb. hakkında çeşitli bilgiler elde edilebilir. Edebiyat sahasında ise şiir, roman, anı, günlük, seyahatname vb. türlerden hareketle ilgili dönemlerin sosyo-politik izlerine ulaşılabilir. Bu çalışma, 1980 yılında yayımlanmış olan *Politikada Bir Sarıçizmeli* romanından hareketle ilgili dönemdeki siyaset kurumlarının toplumdaki yansımalarını ve bu kurumlardaki yozlaşmaları/eksiklikleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. *Politikada Bir Sarıçizmeli* romanı, politika muhabirliği yapan ve bu süreçte siyaset kurumunu ve politikacıları yakından tanıma imkânı bulan Recep Bilginer tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada bu romanın seçilmesinin temel gerekçesi de yazarın bu özelliğidir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 13 November 2019

Received in revised form 10 April 2020

Accepted 27 April 2020

Keywords:

Criticism

Political Institution

Recep Bilginer

Politikada Bir Sarı Çizmeli

ABSTRACT

Politics, in the shortest expression, is the governance of states. Political institution which has a very important place in the management and development of countries; history, sociology, economics, etc. is an institution that is related to many fields. Based on such fields / sciences obtainable various information about state administration, policies, politicians and so on. In the field of literature; poetry, novels, memoirs, diaries, travel writings and so on type. socio-political traces of the period related to the movement from species can be reached. This study aims to determine the reflections of the political institutions in the society and the corruptions / deficiencies in the society motion from the *Politikada Bir Sarıçizmeli* novel published in 1980. The novel *Politikada Bir Sarıçizmeli* was written by Recep Bilginer who a political reporter and had the opportunity to get to know the political institution and politicians in this process. The main reason for the selection of this novel in the study is this feature of the author.

1. Giriş

Arapça kökenli bir kavram olan siyaset sözcüğü, temelde iki ayrı manayı ihtiva eder: Sürdürülen yol veya yöntem, ülkeyi yönetme veya devlet işlerini yürütme sanatı/ilmi. Siyaset sözcüğünün yaygın kullanımı ikinci manadaki kullanımındır. Siyaset ve politika sözcükleri, birbirine yakın sözcüklerdir. Türk Dil Kurumu, siyaset kavramını tanımlarken “1. Politika. 2 Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış” (Türkçe Sözlük, 2011: 2125) şeklinde tanımlar ve iki kavramı birbirinin yerine kullanır. Ülke yönetimine talip olma ve

halkı idare etme isteği veya zorunluluğu, beraberinde siyaset kurumunu ve bu işlerle ilgilenen kişileri (siyasetçileri/politikacıları) doğurur. Bu bağlamda siyasetçiler/politikacılar, siyaset kurumunun temel objeleri ve vazgeçilmezleridir. Ülke siyasetleri, demokratik toplumlarda o ülkenin siyasetçileri tarafından belirlenir ve icra edilir. Bu bağlamda iktidarı elinde tutan/eline geçiren zümre, büyük bir gücün de sahibi olur. Çünkü ülkedeki ekonomik, hukuki, toplumsal her türlü düzenleme bu siyasal erk tarafından yürütülür. Bu bağlamda siyaset kurumu beraberinde iktidar ve otoriteyi de doğurur.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: ademgurbuz@bingol.edu.tr

En geniş anlamda iktidar, arzulan bir sonuca ulaşma gücüdür ve bir şeyi yapmaya muktedir olmaya atıfla kullanılır. Bu anlam, birinin kendisini hayatta (canlı) tutabilmesinden, yönetim gücüne kadar her şeyi kapsar. Daha dar anlamda iktidar, güç veya manipülasyona yakın biçimde ve içinde rasyonel iknayı da barındıran “etki”nin aksine cezalandırabilme veya mükâfatlandırabilme gücü olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, otorite “meşru iktidar” olarak tanımlanabilir. İktidar, başkalarının davranışlarını etkileme gücü, otorite ise bunu yapma hakkıdır. Dolayısıyla otorite herhangi bir şekilde zorlama veya manipülasyondan ziyade, kabul edilmiş bir itaat ödevine dayanır. Bu anlamda otorite meşruluk veya haklılıkla örtülü iktidar şeklinde tanımlanabilir (Heywood, 2014: 24, 27). Dolayısıyla siyaset kurumu, meşru iktidar ve otorite kaynağıdır, yaptırım gücüne ve ülkelerin temel kaynaklarını yönetme hakkına sahiptir. Emir verme, toplumun davranışlarını kontrol etme ve toplumu yönetme gücünü elinde bulundurur.

Siyaset üzerine temelde dört farklı görüş ileri sürülmektedir. Bunlar; devletle ilgili olan veya bir hükümet etme sanatı olarak siyaset, kamusal işlerin yürütülmesi ve yönetimi olarak siyaset, çatışmanın tartışma ve uzlaşma yoluyla çözümünü olarak siyaset ve sosyal varoluşun akışı içinde kaynakların üretimi, dağıtımı ve kullanımı olarak siyaset şeklindedir (Heywood, 2014: 23). Bu çalışmada siyasetin hükümet etme, yönetme, devleti idare etmeye soyunma vb. yönleri üzerinde durulacaktır. Siyasetin uzlaştırıcı, bürokratik, kaynakların üretimi vb. yönleri makalenin kapsamı içerisinde değildir.

Siyasetin temel amacı insanları idare etmek, iktidarı kullanmak, halk ve kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurmak değil; insanların mutluluğunu, refah ve kalkınmasını sağlamak, sosyal adalet ve dayanışmayı gerçekleştirmektir/olmalıdır (Akdoğan, 2008: 10). Amacı itibariyle siyaset, en yüksek, en evrensel amaca yönelmelidir. Bu amaç, insanın insan olarak iyiliğidir. Onun hürriyeti, haysiyeti ve vakarıdır Bu bağlamda siyaset; Eflatun’a göre insanları rızaları ile yönetme sanatı, Siyasal bilimin babası olarak kabul edilen Aristo’ya göre insan mutluluğunu gerçekleştirme sanatı olarak kabul edilmiştir (Dâver, 1969: IIV, 71).

İnsana hizmet etme, toplumun kalkınmasına ve refah seviyesinin yükseltilmesine katkı sağlama, ülkeyi her yönüyle ideal bir platforma dönüştürme amacı taşıyan/taşıması gereken siyaset kurumu; zaman zaman bu amaçlarından sapabilir ve kişisel menfaat sağlama, yolsuzluk yapma, ülkeyi sömürme, yetkilerini bireysel çıkarları için kullanma vb. amaçlar için elde edilmesi/sahip olunması gereken bir alete dönüşebilir. Bahsi geçen eylemler/yolsuzluklar, sadece bir kişinin hukukuyla ilgili olan eylemler değil; bütün toplumun/kamunun hak ve hukukuna giren eylemler olduğu için telafisi de mümkün olmayan eylemlerdir. Bu bağlamda toplumda saygı gören bazı kişiler; siyaset kurumundan uzak durmayı tercih etmiş, bu kuruma karşı Allah’a sığınmış, siyaset kurumunu şeytani bir müessese olarak görmüş ve ona bulaşmaktan kaçınmıştır. Örneğin “İlk «kilise babalarından» bazıları devleti ve onunla ilgili olarak siyaseti «şeytani bir kurum» olarak” (Dâver, 1969: IIV) görmüştür. İslam âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursi “Eûzü billâhi mine’ş-şeytâni ve’s-siyâse (Şeytandan ve siyasetten Allah’a sığınırım)” (Said Nursi, 2010: 322) ve İslamcılık akımının kurucularından

Muhammet Abduh, “Siyasetten, siyasetin lafzından, siyasetin mânâsından, siyaset kelimesinin ağza alınan her harfinden, siyasetten hatıra gelebilecek her hayâlden, siyaset anılan her yerden, siyasete dâir konuşan, öğrenen, onun mecnun ve âkili olan herkesten, siyaset kelimesinin aslından ve onun bütün müstekkatından Allaha sığınırım” (Yıldız, 2019: 12-13) sözleriyle siyaset kurumunu sakınılması gereken bir platform olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Şüphesiz siyaset kurumu özünde oldukça gerekli bir kurumdur, ülkeyi ve iktidar gücünü elinde bulundurur. Ülkedeki yasama ve yürütme faaliyetleri, halkın temsilcileri tarafından bu yolla yürütülür. Doğru yapıldığı zaman halka ve Hakk’a hizmet etmenin en pratik yollarından biri siyaset kurumudur. Siyasetin şeytani olarak görülmesi ve bu bağlamda erdemli/dürüst kimselerin siyasetten çekilmesi, beraberinde siyaseti liyakatsiz ve menfaatperest kimselerin eline bırakacaktır. Böylece siyaseti kirli bir kurum olarak görme ve siyasetten kaçınma, ülkeyi ehil olmayan kişilerin eline bırakma ve onlara fırsat vermeyle eşdeğer olacaktır. Bu bağlamda liyakat sahibi olan kişilerin siyasetten kaçınmaması, vatandaşlığın bir sorumluluğu ve gereğidir. Dolayısıyla birçok meselede olduğu gibi siyaset konusunda da kesin bir dille “iyi ve kötü” nitelimesinde bulunmak oldukça güçtür. Siyaset, erdemli ve dürüst kişilerin elinde halka ve Hakk’a hizmet için bir araca dönüşebilirken; ehliyetsiz kişilerin elinde kişisel çıkar sağlama ve kendi zihniyetinden/zürriyetinden olan kişileri koruma, kollama ve belli makamlara getirme aracına dönüşebilir.

Bu çalışma, edebî bir metinden hareketle siyaset kurumunun eksikliklerine ve yozlaşmışlıklarına ışık tutmayı amaçlamaktadır, siyasetin çirkin yüzü üzerine odaklanmıştır. Araştırma için seçilen örnek, Recep Bilginer’in *Politikada Bir Sarı Çizmeli* adlı eseridir. Recep Bilginer, uzun yıllar politika muhabirliği yapmış bir gazetecidir. Çalışmada Bilginer’in romanının tercih edilmesinin gerekçesi de budur. Çünkü yazar, politika muhabirliği yaptığı dönemde siyasetin tüm çirkefliklerine şahit olmuş ve bunları romanında eleştirel bir üslupla işlemiştir.

Gazeteci, edebiyatçı, şair nitelikleri taşıyan Recep Bilginer; daha çok yazdığı tiyatro oyunları ile tanınır. Tiyatrolarında mesaj verme ve toplumsal problemlere dikkat çekmeye çalışır, “Türkiye’nin sosyal sorunlarını toplumcu bir anlayışla” (Yalçın, 2010: 231) yansıtmaya gayret eder. Recep Bilginer, muhalif bir sanatçıdır, her fırsatta iktidarı ve egemen zümreyi eleştirir. Yazarın Celal Bayar ve Adnan Menderes’in yakınında muhabirlik yapması ve 1950-55 yılları arasında İstanbul Belediyesinde meclis üyeliklerinde bulunması, ülkenin demokrasiye geçişindeki aksaklıkları yakından görmesini sağlar. Şahit olduğu olayları eserleri vasıtasıyla halka anlatma yoluna giden yazar, sanatın sosyal yönünden yararlanmayı kendisine temel ilke edinir (Taştan, 2008: 7). Bilginer, eleştirilerini sert bir üslupla yapar ve bu yüzden zarar görür. “Milletin Efendisi” adlı şiirinde hükümeti sert bir dille eleştirdiği için hapse mahkûm edilir ve üç ay cezaevinde kalır (Yurtsever, 1998: 88). “Genellikle yönetim çarkı (devlet) ile onun baskısı altında, kendi haklarını aramaktan yoksun bırakılmış kişileri ve yönetim şekline doğan sorunları” (Çalışlar, 1980: 55) işleyen yazar; bu yönüyle iktidarın hoşlanmadığı ve sürekli takip altında tuttuğu bir yazar profili çizer.

İnceleme konusu yaptığımız *Politikada Bir Sarıçizmeli* romanı, 1968 yılında iki perdelik bir tiyatro olarak kaleme alınır. Oyunun ilk adı *Taş Binada Oturanlar*'dır ve çok sert/eleştirel bulunduğu için başlangıçta sahnelenemez; fakat daha sonraki yıllarda sahnelenme imkânı bulur ve büyük ilgi uyandırır (Ener, 2009: 105). Oyun, yazılı olarak basılmaz, 1980 yılında *Politikada Bir Sarıçizmeli* adıyla yazar tarafından romanlaştırılır ve okuyucu kitlesine sunulur. Eser, Recep Bilginer'in yayımlanmış tek romanıdır.

Roman, yaşanmış ya da yaşanması mümkün olan olayların belli bir kurgu dâhilinde anlatılması sanatıdır. Romancı, eseri yoluyla hem toplumsal problemlere/aksaklıklara ışık tutabilir hem de toplumu yönlendirme amacı taşıyabilir. Yine eseri yoluyla bir fikre ve ideolojiye hizmet etmek de isteyebilir. Bu tür romanlar daha çok politik roman olarak adlandırılır. Politik roman, "dünyayı kendi ideolojisi doğrultusunda değiştirmek için kaleme alınmış bir roman demektir", "tek doğruyu ve tek gerçeği anlatma" (Eyigün, 2007: 264, 261) iddiasıyla ortaya çıkar. Bu tür romanlar Türk edebiyatında 1970'li yıllardan itibaren artış göstermeye başlar. "Türk romanında gerçek anlamıyla politik türe dâhil edilebilecek örneklerin ortaya çıkışının miladı 12 Mart'tır" (Türkeş, 2004: 428). Politik romanlar 12 Mart Dönemi'yle birlikte rağbet görmeye başlar (Belge, 1975: 40). İnceleme konusu yaptığımız Recep Bilginer'in *Politikada Bir Sarıçizmeli* adlı eseri de bir çeşit politik romandır. Romanda siyaset kurumunda görülen aksaklıklar tek yönlü ve ironik bir tarzda ortaya konur. Romanda siyasetin sadece olumsuz yönlerine dikkat çekilir, temel amaç siyaset kurumunu hafife almak ve gözden düşürmektir.

Bu çalışmada adı geçen romandaki siyaset kurumu eleştirileri, siyaset kurumundaki çirkeflilikler/yolsuzluklar, halkı temsil eden kişilerin düzenbazlıkları vb. irdelenecektir. Şüphesiz romanda bahsi geçen kişiler ve olaylar, bir anlatı içerisinde ve yazarın muhayyilesinde şekillenmiştir. Fakat romanda siyaset kurumuna yapılan eleştiriler (siyasetin ahlak, erdem, liyakatten yoksunluğu vb.) belki de dünyanın her yerindeki siyasetçilerde görülebilecek özelliklerdendir. Bu bağlamda roman, politikaya yönelik bir eleştiri olarak da okunabilir. Romanı anlamak ve siyaset kurumuna yapılan eleştirileri daha iyi değerlendirebilmek için eserin bir özetinin verilmesinde fayda görülebilir. Böylece yapılan eleştirilerin dayanağı daha somut olarak görülecektir.

Romandaki olaylar Aslıyok ülkesinin Üstüaçikköy kasabasında başlar. Roman başkişisi Sarıçizmeli, kasabanın ileri gelen tüccarlarından, her türlü imkâna sahiptir. Başlangıçta yaşantısından memnundur, varlıklı olmanın hazzı içerisinde. Fakat zamanla doyumsuz bir kişiliğe bürünür, elindekiyle yetinmeye başlar ve farklı arayışlar içerisine girer. Parayla satılan her şeye sahip olabilen Sarıçizmeli, artık bununla tatmin olamamaktadır; çünkü sıradan bir zengindir ve bu zenginlik onu doyurmaz. Sarıçizmeli'nin doyumsuzluğu, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki dördüncü basamak olan saygı ihtiyacıyla açıklanabilir. Maslow'a göre insanlar kendilerine güvenmeye, çevrelerine hâkim olmaya ve diğerleri tarafından tanınmaya ve takdir görmeye ihtiyaç duyarlar. Ancak bu saygı ihtiyacının güdüleyici olarak hareket geçmesi için kişinin fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını belli ölçüde doymuş olmasının yanı sıra ait olma ve sevgi

ihtiyacını da önemli derecede karşılamış olması gerekmektedir (İnanç & Yerlikaya, 2013: 319). Bu bağlamda fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılayan Sarıçizmeli, takdir ve saygı görmek ister, sıradan bir insan olmak yerine meşhur olma ve tanınma hastalığına yakalanır. Bu süreçte evini ihmal eder ve eşini aldatmaya başlar. Fakat yaşadığı bu gayrimeşru ilişkiler de onu tatmin etmez. Sarıçizmeli'nin doyumsuzluğunu fark eden Çarıklı adındaki bir siyasetçi ise bu durumu fırsata çevirmek ister ve Sarıçizmeli'ye milletvekili olmasını önerir, böylece o da Sarıçizmeli'den çıkar sağlayacaktır. Sarıçizmeli, başlangıçta bu teklife mesafeli yaklaşır; fakat bir müddet sonra vekil olabilme ihtimalinden bile büyük zevk duymaya başlar, bunun üzerine politikaya atılır ve milletvekili adayı olur.

Aslıyok ülkesinde siyaset kurumunda ilerleyebilmek için rüşvet dağıtmak şarttır. Sarıçizmeli de bu yolu çabucak öğrenir, delegelere ve il/ilçe parti yönetimine büyük paralar dağıtır, böylece delegelerin oylarını satın alır ve iktidar partisinden birinci sıra milletvekili adayı olur. Vekil olup meclise giren Sarıçizmeli, burada sıradan bir vekil olduğunu görür, yüzlerce vekilden biri olduğunu fark eder ve vekillikle de yetinmemeye karar verir. İlk gün meclis kürsüsünde söz alır ve muhalefete ağır hakaretlerde bulunur. Böylece başbakanın gözüne girmeyi başarır ve bakanlar kuruluna seçilir. Bu süreçte kirli işlere bulaşır, başbakanın yasal olmayan işlerini yürütür. Liyakatsiz kişilerin işe alınmasını sağlar, partizanlık yapar, metresler edinir ve bu metreslere devlet sırlarını emanet eder. Böylece birilerinin maşası hâline gelir. Bu süreçte Sarıçizmeli'nin ailesi iyice yozlaşır; karısı Saçaklı sosyetik olabilme uğruna onu aldatır, damadı onun ismini kullanarak büyük rantlar sağlar ve ülkenin sayılı iş adamlarından biri hâline gelir. Sarıçizmeli'nin yolsuzlukları ve gayrimeşru ilişkileri zamanla iyice ayyuka çıkar. Sarıçizmeli'nin yolsuzluklarının partiyeye ve kendisine zarar verdiğini fark eden başbakan ise Sarıçizmeli'yi feda ederek kendisine yapılabilecek eleştirilerin önüne geçer. Sarıçizmeli'yi bir nevi paratoner olarak kullanır ve kendisini aklar. Sarıçizmeli, romanın sonunda haberi bile olmadan bakanlıktaki görevinden alınır. Böylece bir politikacı daha tarihin siyaset sayfasi içindeki yerini almış olur.

Romanın özeti, kısaca yukarıdaki şekildedir. Eserde ülkenin ismi Aslıyok olarak belirtilir. Bu durum yazarın kendisini koruma refleksi ve yasal olarak suç teşkilinden korunma ihtiyacından doğar. Çünkü aksi bir durumda yazarın başı derde girebilecektir. Eser bir kurgudur; fakat yazar okuyucularına eserin gerçekliğini soruşturmalarını ve eserdeki vakaları güncel hayata uyarlamalarını tavsiye eder. "Bu romandaki olayları isterseniz masal diye okuyun, isterseniz gerçek diye. Kişileri de isterseniz geriye doğru uzanan demokratik yaşam diliminde boy gösteren kimi politikacılara benzetin, ya da yazarın hayalhanesinde yarattığı kişilerdir deyin. Yorumunuza açık" (Bilginer, 1991: 4).

Roman, siyaset kurumundaki gerçek kişileri ismen eleştirmek yerine siyaset kurumunu ve siyasetçilerin yozlaşmalarını ortaya koymayı hedefler. Romandaki siyasi yozlaşma örneklerine geçmeden önce siyaset kurumunda ne tür çürümelerin olabildiğini tespit etmekte yarar vardır. Coşkun Can Aktan, siyaset kurumlarında karşılaşılan problem türlerini şu şekilde sıralar:

- ✓ Rüşvet
- ✓ İrtikap (Zorla Yiyicilik)
- ✓ Zimmet ve İhtilas
- ✓ Adam Kayırmacılık (İltimas)
- ✓ Patronaj ve Hizmetsiz Memuriyetlik
- ✓ Hizmet Kayırmacılığı
- ✓ Oy Ticareti ve Oy Satın Alma
- ✓ Lobicilik
- ✓ Rant Kollama
- ✓ Kamu Sırlarını Sızdırma ve Vurgunculuk
- ✓ Gönül Yapma (Suvasyon)
- ✓ Siyasal Dalavere (Siyasal Manüpülasyon)
- ✓ İktidarın Kişiselleşmesi, Parti Disiplini ve Lider Diktası (Aktan, 2001: 53-65).

Politikada Bir Sarı Çizmeli romanında yukarıdaki yozlaşma türlerinden çoğu örneklenir. Fakat bunların bir kısmı geniş bir şekilde işlenirken, bir kısmına ise sadece değinilmiş veya hiç yer verilmemiştir. Bu bağlamda Aktan'ın şematize ettiği bozulmaları tam manasıyla çalışmamıza uygulamak zor olacaktır. Bunun yerine Aktan'ın tespitlerinden yola çıkarak romandaki siyaset kurumunu eleştirilerini altı başlık altında topladık. Bunlar; rüşvet, liyakatsizlik, yozlaşma, sözde demokrasi, yalan vaat, kamu sırlarını sızdırma ve vurgunculuk şeklindedir. Şimdi siyaset kurumuna yapılan eleştirileri, romandan örneklerle somutlaştırabiliriz.

2. Rüşvet

Rüşvet, bir işin yürütülebilmesi için yasa dışı bir şekilde karşı tarafa çıkar sağlama işi şeklinde tanımlanabilir. Kavram, “kamu görevlilerinin kamusal mal ve hizmetlerin arz edilmesinde görev ve yetkilerini kötüye kullanarak, muhatap oldukları kişi ve kurumlara ayrıcalıklı işlem yapmaları ve bu suretle para ve/veya diğer şekillerde bir menfaat elde etmelerini” (Aktan, 2001: 53) ifade eder. “Karar verme yetkisini elinde bulunduran kişilerin bu yetkilerinden dolayı elde etmiş oldukları” (Çoban, 1999: 184) rantı anlatır. Rüşvet iki taraflı bir eylemdir, rüşveti alan kadar rüşvet teklif eden/veren de etik dışı bir davranış sergilemiş olur. Ahlaki prensip sahibi olmayan bazı kişiler, menfaat elde edecekleri iş ve işlemler için gayrimeşru bir şekilde rüşvet verme yoluna gidebilmekte, böylece amaca giden yolda önüne çıkan engelleri paranın gücüne sığınarak aşabilmektedir. Toplumların çürümesinde ve kamunun zarar görmesinde çok büyük rolü olan rüşvet, hukuk kurallarının veya devlet otoritesinin tam olarak işlemediği toplumlarda daha da yaygınlık kazanır.

Kamu yönetiminde en üstün erk, siyaset kurumuna aittir. İktidar, demokratik toplumlarda siyaset kurumu yoluyla elde edilir. İktidarı ele geçirenler belli bir süre boyunca tüm yetkileri ele alır ve ülkeyi yönetir. Bu iktidar; işe alınacak kişileri, makam sahiplerini, ülkenin kaderini etkileyecek kritik kararları almaya da yetkilidir. Romanda iktidarın bu sihirli gücüne sahip olmak isteyen kişilerin işe rüşvet vererek başladığına dikkat çekilir. Rüşvet anahtarı basit bir delege seçiminden bakanlar kurulu üyeliğine kadar hemen her kapıyı açan özel bir alettir. Roman başkışisi Sarıçizmeli, siyaset basamağında ilerlerken önüne çıkan engelleri bu anahtarla açar. Milletvekili adayı olduğunda ön seçimde delegelerin oyunu alabilmek için Çarıklı adındaki bir siyasetçiye rüşvet verir. Çarıklı, delegelerin bir kısmının temsilcisi konumundadır ve kendisini bir çeşit tüccar olarak tanıtır: “Benim sanatım bu.. Oy alırım, oy satarım”

(Bilginer, 1991: 29). Sarıçizmeli, Çarıklı vasıtasıyla delegelerin bir kısmının oyunu satın aldıktan sonra partinin ilçe başkanına da rüşvet verir ve onun da temsilciliğini yaptığı delegelerin oyuna talip olur. İlçe başkanı da rüşvet çarkının bir dişlisi konumundadır ve Sarıçizmeli'den para talebinde bulunur: “Politika bu, vermezsen alamazsın, kesenin ağzını açmazsan, ağzıyla kuş tutsan kazanamazsın” (Bilginer, 1991: 31). Amaca ulaşmak için her yolu mubah olarak gören Sarıçizmeli, ilçe başkanına istediği parayı verir ve onun da desteğini alır. Çünkü vekil seçildiğinde bunun kat kat fazlasını kazanacaktır ve bu durumu şu tekerlemeyle belirtir:

Aklınız ermez bu işe

Siz bakmayın görünüşe

Politika bu, gör ibret al,

Bir koy beş al, bir koy beş al (Bilginer, 1991: 29).

Politika yolunda rüşvet olarak harcandığı tutarın kat kat fazlasını kazanacağından emin olan Sarıçizmeli, herhangi bir problem çıkarmadan kendisinden talep edilen rüşvetleri öder. Aslında Sarıçizmeli'nin başka çıkar yolu da yoktur. Aksi takdirde rüşvet talebinde bulunan kişiler, rakip adaya gidecek ve onu destekleyecektir.

Rüşvet, sadece parayla yapılan bir muamele değildir. İş takipçiliği, üst makamdan kişilerle görüşme, devlet elindeki imkânları sonuna kadar açma vb. yollarla da verilebilir. İktidar partisinin il başkanı, bu türden bir siyasetçidir ve ufak hesapların peşinden koşmaz. Sarıçizmeli'ye destek olur; fakat bunun karşılığını para olarak almak yerine başkentteki işlerinde milletvekilinin desteğini almak suretiyle gerçekleştirir: “Çıkarlarımız karşılıklı... Yoklamada ben seni desteklerim, seçilip Başşehirde gidince sen de beni. Burada senin oy için, Başşehirde de benim türlü işim var. Al gözüm ver gözüm, budur son bözüm” (Bilginer, 1991: 33-34). Görüldüğü gibi il başkanı, destekleyeceği milletvekili adayından seçimlerden sonra faydalanmayı planlamaktadır. Bu aşamada milletvekili adayı bu tür bir teklifi büyük bir nimet olarak görür. Vakti geldiğinde ise il başkanının gerekli işlerinin yürütmesini sağlar.

Siyaset kurumunun rüşvet çarkı etrafında döndüğü eleştirisi, Türkiye'nin gerçekliğinden çok da kopuk olmayan bir eleştiridir. Örneğin 2011 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye, rüşvet verme endeksinde 28 ülke arasında 19. sırada yer almaktadır (Beşel, 2014: 5). Türkiye 2019 yılı dünya yolsuzluk algıları endeksinde ise 180 ülke arasında 91. sırada görünmektedir (Transparency, 2019). Dolayısıyla Türkiye'de yolsuzluk algısı küçümsenmeyecek kadar yüksektir ve bunda siyaset kurumu da pay sahibidir. Çünkü rant ve rüşvet çoğunlukla kamu kurumları çerçevesinde görülür ve kamu yönetiminin birinci derecede sorumlusu da siyasi iktidarlardır. İktidarların belirledikleri politikalar, rüşvet uygulamasının işlerliğini/yaygınlığını belirleyecektir. Rüşvet verme endekslerinde belirlenen rüşvetleri kimlerin aldığı ve siyasetçilerin bu işteki paylarını belirlemekse oldukça zordur. Çünkü rüşveti belgelemek pek mümkün değildir.

3. Liyakatsizlik

Liyakat; “Bir kimsenin, kendisine iş verilmeye uygunluk, yaraşırılık durumu, değim” (Türkçe Sözlük, 2011: 1590)

şeklinde tanımlanabilir. Bu durumda liyakatsizlik; kişinin kendisine uygun olmayan/hak etmediği işlerde çalışması, işin gerektirdiği özelliklere/donanıma sahip olmaması, yaptığı işin hakkını verememesi vb. anlamlara gelebilir. Liyakatsizlik, siyaset kurumunda genellikle sadakat kavramının karşısı olarak kullanılır. Siyasetçiler, görev verdikleri kişilerde liyakat yerine sadakati ön plana çıkarabilir. Bu da lider diktasını güçlendirir, yetkin kişilerin önemli mevkilere gelmesini engeller, liyakatsiz ve sadık kişilerin önemli mevkileri işgal etmesine neden olur.

Politikada Bir Sarıçizmeli romanı, siyaset kurumundaki bu yozlaşmaya dikkat çeker, siyaset yolunda ilerlemenin yolunun liyakat yerine sadakatten geçtiğine vurgu yapar. Romanda yazar, bölüm başlarına bazı özlü sözler koyar. Bunlardan biri de siyaset kurumunun liyakatsiz kişilerden oluştuğu tezine dayanır: “Her bakanlık bir ehliyetsizin elindedir, o da bakanlığına uzmanlığına göre değil genel politika fikirlerine göre yönetir” (Bilginer, 1991: 71). Buna göre bakanlar, liyakatsiz kişiler arasında seçilmekte; bakanlığa layık olmayan bu kişiler de tercihlerini liyakat yerine sadakatten yana kullanmaktadır. Böylece ülke, bir liyakatsiz yöneticiler topluluğuna dönüşmektedir. Bu durum romanın kurgusal mekânı olan Aslıyok ülkesinin en üst mercilerinde bile görülür. Ülkenin başbakanı, bakanlar kurulu üyelerini seçerken ilgili bakanlığı yönetebilecek ehliyet sahibi kişiler yerine kendisine o bakanlıkta bir çeşit memurluk yapacak kişileri atar: “Başbakanın çoğunlukla istediği, başına geldiği bakanlığına kendi bildiğince çekip çevirecek bir bakan atamak değil, kendisine o bakanlıkta özel kalem müdürlüğü yapacak birini bulmaktır” (Bilginer, 1991: 69). Yani asıl olan yetkinlik değil, verilen talimatlara koşulsuz şartsız itaattir. Anlatıcı, ülkenin başbakanının liyakat yerine sadakati üstün tutuşunu şu sözlerle açıklar: “Kurnaz bir politikacı olan Başbakan, çevresinde hep av köpeği disiplininde kimseler isterdi” (Bilginer, 1991: 106). Başbakan, roman başkışisi Sarıçizmeli’yi de kendisine “Sadık ve bağlı bir bakan olur” (Bilginer, 1991: 29) düşüncesiyle Fuzuli İşler Bakanlığına getirir. Sarıçizmeli, gerçekten de tam başbakanın aradığı nitelikte bir kişidir. Başbakanın gayriresmi/gayrimuşru işlerini yapar, bir dediğini ikiletmez. Örneğin başbakanın talimatıyla kapalı kapılar ardında muhalif bir milletvekiliyle görüşür ve onu kendi partilerine transfer eder. Yine başbakanın talimatıyla seçim bölgesini örgütler ve rakip milletvekilinin kendi şehrine girişi yapmasını bile engeller.

Sarıçizmeli’nin eğitim seviyesi okuma yazma bilmekten ibarettir, bir kasabada tüccarken delegelere ve parti yönetimine rüşvet vererek milletvekilliğine yükselmiş, sonrasında ise sadakatine binaen bakanlık koltuğuna kadar yükselmiştir. Partiye ve lidere sadık olduğu için önemli mevkilere yükselen Sarıçizmeli, kendisi de yetkilerini kullanırken liyakat yerine yandaşlık ve sadakati ön plana çıkarır: “Bizce yetenek, partinin partisine bağlılığı demektir. Alkış tutması da büyük emektir. Bilgi, hüner hepsi budur, biz ne yapsak o doğrudur” (Bilginer, 1991: 98). Görüldüğü gibi Sarıçizmeli, partili olmayı diğer tüm erdemlerden üstün tutmakta, yetkisini kullanırken partililerini kayırmakta, bu da beraberinde liyakatsizliği doğurmaktadır. Sarıçizmeli’nin yandaşlarını kayırması, literatürde siyasal kayırmacılık, siyasal yandaşlık, partizanlık olarak tarif edilir. Siyasal partilerin, iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak bu kimselere

haksız yere menfaat sağlamalarını ifade eder (Aktan, 2001: 58). Kendi partisini üstün tutma, partinin ehliyetli olup olmadığına bakmaksızın tercihini onun lehinde kullanma, atama ve tercihlerde liyakatin üstün tutulmaması vb. uygulamalar romanda siyaset kurumunun eksiklikleri olarak gösterilir.

Roman başkışisi Sarıçizmeli’nin bakanlık koltuğuna oturmasını sağlayan en önemli özelliği, başbakana olan sadakatidir. Sadık bir köpek gibi sahibinin her emrine amade olan Sarıçizmeli, bir müddet kullanıldıktan sonra bir kenara atılır ve yeni Sarıçizmeliler türer. Başbakan, Sarıçizmeli’nin artık işe yarayamayacağını ve partisine leke getirdiğini anlayınca onu görevden alır. Aksi takdirde eleştiri okları başbakana kadar uzayacaktır. Oysa başbakana göre parti içinde her şey lider içindir: “Şunu iyi bil Sarıçizmeli, bizim parti yaşamımızda her şey lider içindir. Liderin ayakta kalması için. Partimizin selameti de iktidarımızın ömrü de buna bağlıdır. Açıkçası liderin ayakta kalması için zaman zaman kurban da verilir” (Bilginer, 1991: 206).

Çağdaş demokrasilerde görülen siyasal yozlaşma türlerinden birisi de “iktidarın kişiselleşmesi” olgusudur. Günümüzde pek çok ülkede klasik kuvvetler ayrılığı ilkesinin yürütme organı (hükümet) lehine değiştiği görülmektedir. Yürütme organının güç ve yetkilerinin ve “takdir hakkı”nın genişlemesi zaman içerisinde iktidarın kişiselleşmesi olgusunu gündeme getirmektedir. İktidarın kişiselleşmesi ise mevcut müesseselerin geri planda kalarak alınmış kararların bir kişiye, lidere atfedilmesi ve tüm devlet idaresinin bir tek kişi tarafından temsil edildiğinin kabul edilmesi demektir (Aktan, 2001: 65). Romanda bu durum örneklenir, iktidar kişiselleşmiştir, siyasal partiler liderleriyle aynileşmiştir. Parti liderine leke getirilmemesi için diğer siyasetçiler bir çeşit siper/kurban olarak kullanılmaktadır. Sarıçizmeli bu kurbanlardan biridir, bir müddet bakanlık saltanatı sürmüştü, bu süreçte başbakanın talimatlarına uymuş ve yasadışı iş/işlemler yapmış, Sarıçizmeli’nin yolsuzlukları ayyuka çıkınca da bir kenara atılmıştır. Sarıçizmeli gibiler aslında birer paratoner vazifesi görmektedir, ülkeyi arka planda yöneten kişilerin gölgesi gibidirler. Tıpkı gölge oyununda olduğu gibi Sarıçizmelilerin ipleri başkalarının elindedir. İpi tutan el, gölgeyi istediği gibi hareket ettirir.

Romanda kurgusal mekân olan Aslıyok ülkesi üzerinden siyaset kurumundaki liyakat/sadakat ikilemi eleştirilir. İnsani bir vasıf olan sadakat, siyaset kurumunda yapılan iş ve işlemlerin vazgeçilmezi olan liyakatten üstün tutulabilmektedir. Bu da doğal olarak kaliteyi düşürür; düşünmeyen, akıl etmeyen, kendilerine verilen emri sorgulamaksızın yerine getiren bir topluluğu doğurur. Romanın tezine göre siyaset kurumunun aradığı kişiler de zaten bu özellikteki kişilerden oluşmaktadır. Çünkü üst kademe olan kişiler/siyasetçiler; kendilerini uyaracak, doğruya yöneltecek kişiler yerine, tasdik edecek kişi arayışı içerisindeyler.

Siyasi iktidarlar “hem bürokraside otorite sahibi olmak hem de kendi politikalarını uygulayacak bürokratları yetiştirmek için nepotist ilişkilere ve kayırma yöntemine” (İzci ve Bozdoğan, 2016: 33) başvurabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu türden örneklere rastlanmaktadır. Örneğin Demokrat Parti, 1954 yılında iktidara geldikten sonra tek parti görevindeki bürokratları görevinden alır ve

kendi istediği bürokratları bu görevlere atar. “Görülen Lüzum Üzerine Emeklilik Kanunu”nu çıkararak görevlerinde 25 yılını dolduran memurları emekliye ayırma olanağı sağlar. Böylece kendi görüşünden olmayan kişileri devlet kurumlarından uzaklaştırma hakkı elde eder (Yıldız, 2018: 95). Demokrasi tarihimizdeki kimi bakanlarsa, partizanlık yapmayı kendileri için bir hak olarak görmüş ve bunu açıklamaktan bile çekinmemiştir. Örneğin bir dönem ülkemizin adalet bakanlığını yapan Mehmet Moğultay, hâkim ve savcılarını kendi zihniyetine göre atar ve bu durumu doğal bir hak olarak görür: “Bu kadroları örgütüme vermeyip de milliyetçilere mi verseydim?” (Yeni Şafak, 2007). Bu sözler, aslında malumun ilan edilmesinden ibarettir. Örnekleri arttırmak mümkündür. İktidara gelen birçok siyasetçi, yetkilerini kendi partilerinden yana kullanmayı bir ödev ve sorumluluk olarak görebilmektedir. Bu da hem ülkeyi geri bırakır hem de adalete olan güveni azaltır, liyakatsizliği körükler. Romanda bu duruma dikkat çekilir, iktidarın yaptığı iş ve işlemlerinde sadakat yerine liyakati ön plana çıkarması, partizanlık yapması ve bu yolla ülkeyi sömürmesi eleştirilir.

4. Yozlaşma

Yozlaşma, bozulmayı ve çürümeyi ifade eden bir kavramdır. Türkçe Sözlük’te “Özündeki iyi nitelikleri birtakım dış etkenlerle zamanla yitirmek, soysuzlaşmak, özünden uzaklaşmak, bozulmak, dejenere olmak, tereddidi etmek” (Türkçe Sözlük, 2011: 2609) şeklinde açıklanır. Kavram, Fransızcada *dégénéré* sözcüğü ile karşlanır ve “Soysuzlaşmış, yozlaşmış, çığırından çıkmış” (Saraç, 1992: 386) manalarında kullanılır. Yozlaşma, değişim ve dönüşüm sonucunda hayatın hemen her alanında görülebilir. Toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasi vb. yozlaşmalar yaygın görülen çürüme/bozulma şekillerindedir. Çalışmanın bu kısmında siyasetin yozlaşması ve temel özelliklerini yitirmesi üzerinde durulacaktır. Siyaset yozlaşması çok geniş bir kavramdır. Fakat çalışmanın bu başlığı altında sadece siyasetçilerin dönüşümüne ve etik dışı uygulamalarına yer verilecektir.

Siyaset, iktidarın yolu ve temel kaynağıdır, Politikacılar, demokratik toplumlarda siyaset yoluyla iktidara kavuşur ve yönetimi ele geçirir. O andan itibaren siyasilerin önünde durabilecek güçler oldukça sınırlıdır. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin tam olarak ayırışmadığı toplumlarda (kuvvetler ayrılığı ilkesi) bu durum daha bariz bir şekilde görülür. Ülkeyi yönetme gücünü eline geçiren kişiler, halka hizmet etme yoluna gidebileceği gibi bu güçten yararlanarak kişisel menfaat elde etme yoluna da gidebilir. İnceleme konusu yaptığımız *Politikada Bir Sarışızlı* romanı, siyasetin olumlu yönlerinden çok olumsuz/çirkin yüzüne dikkat çeker ve siyaseti kirli bir hamama benzetir:

Bu hamam başka hamam

Bu hamam siyaset hamamı

Bu hamama giren çıkmaz

Bu hamamdan çıkan girmez

Bu hamamdan su eksilmez

Bu hamam kirlendirir adamı (Bilginer, 1991: 10).

Hamam, normalde pisliklerden arınmak için girilen bir yerdir. Siyaset de aslında halka ve Hakk’a hizmet etmek

için bir yol ve araçtır. Fakat yozlaşmış bir siyaset, arınmak için girilen hamamdan kirlenerek çıkmak gibidir, kişileri arındırmak yerine kirlendirir. Çünkü roman kurgusuna göre siyasete girenler mallarına mal katmakta, devlet içindeki nüfuzunu arttırmakta ve kişisel çıkarını her şeyin üstünde tutmaktadırlar. Yazar, bu yüzden siyaseti bir mikrop ve hastalık olarak görür, okuyucularına bu illetten uzak durmalarını tavsiye eder (Bilginer, 1991: 16).

Politikacı, normal şartlar altında bir dönem halka hizmet etmeye talip olur, halkın içinden gelmiş sıradan bir insandır ve politikacı kimliğini kaybettikten sonra eski yaşamına geri döner. Fakat Aslıyok ülkesinde siyaset, bir sınıf atlama yöntemi, “yönetilen sınıftan yöneten sınıfa” (Bilginer, 1991: 99) geçme projesidir. Siyasetçi kimliği kazananlar, sıradan kişilerden ayrışır ve üst bir sınıfa geçer. Sıradan insanlar için engel olarak görülen kapılar ve makamlar, bu üst sınıfın/politikacıların önünde sonuna kadar açılır. Romandaki politikacıların anlayışına göre böyle bir sınıfa dâhil olmak için meşru veya gayrimeşru her yola tevessül edilebilir. Çünkü politika, avam sınıfından adam sınıfına geçme yoludur:

Aslıyok ülkesinde, niceleri, politikacı olmadan önce, nüfus defterlerinde adı sanı yazılı bir vatandaş olmaktan öteye geçememiştir. Ama politikacı olunca, nüfus defterlerinden çıkıp protokolün ön sıralarında yazıldı adı, ünlendi, tanındı. Açıkçası ister zengin ister şu bu, köşelerde küflenip gidenlerin aksine, politikacı olanlar ülkede adam sınıfına geçtiler (Bilginer, 1991: 16).

Romanda değinilen bir başka siyaset yozlaşması milletvekili transferleri üzerine olur. Milletvekilleri, partiler aracılığıyla seçilir. Yani çoğunlukla seçmen, partiye oy verir, ildeki milletvekilinin şahsına oy vermez. Fakat partisi sayesinde seçilen vekil, daha sonra çeşitli nedenlerle partisinden istifa edebilir veya başka bir partiye geçebilir. Doğal ve insani bir hak olarak değerlendirilebilecek olan bu durum, kimi zaman gizli kapılar ardında çeşitli vaatlerle milletvekillerinin transfer edilmesine dönüşebilir. Bu durum bir nevi halkın oyunun gasp edilmesi olarak da değerlendirilebilir. 2000-2005 yılları arasında Türkiye’deki milletvekili transferleriyle ilgili yapılan bir araştırmaya göre ilgili yıllar arasında toplam 96 milletvekili başka bir partiye geçmiştir (Değirmenci, 2006: 411). Dolayısıyla milletvekillerinin başka partilere transfer olması pek de azımsanmayacak sayılara ulaşabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en büyük milletvekili transferi ise “Güneş Motel” olayı olarak bilinir. Bilindiği gibi, 1977 genel seçiminde yüksek bir oy oranı elde etmesine karşın TBMM’de tek başına hükümet kuracak milletvekili sayısına erişemeyen CHP’nin koalisyon hükümeti de kuramaması üzerine, daha önceki deneyimlerden hareketle ikinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştu. Ancak kısa sürede baş gösteren huzursuzluklar nedeniyle partilerinden istifa etmeye kararlı 12 AP’li milletvekili ile Güneş Motel’de gerçekleştirilen görüşmeler –ki, kamuoyu buna “pazarlık” adını uygun görmüştür- sonrasında söz konusu 12 milletvekili partilerinden istifa etmiş ve daha sonra da bağımsız kalan milletvekillerinden 10’una bakanlık verilmek suretiyle yeni bir hükümet kurulmuştur (Duran ve Aksu, 2009: 142). Oy gasbı ve millî iradenin yok sayılması olarak değerlendirilebilecek olan bu olay, cumhuriyet tarihimizin en büyük siyasi yozlaşmalarındandır. Nitekim dönemin CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit de daha sonra

bu davranışından pişmanlık duyar ve “en büyük siyasi hatamdır” (NTV, 2018) diyerek öz eleştiride bulunur.

Politikada Bir Sarıçizmeli romanında bu duruma dikkat çekilir ve milletvekili transferleri eleştirilir. Romanın kurgusal mekânı olan Aslyok ülkesinde, fikirlerin veya kişilerin önemi yoktur, partilerin duruşu önemlidir. Kişi, parti değiştirdiğinde eski fikirlerinin tam tersini savunabilir veya karşı partideyken kirli ve menfaatperest olarak tanıtılan kişiler, yeni partilerinde tertemiz kişilere dönüşebilir. Aslyok ülkesinin başbakanı bu durumu siyasete yeni atılan Sarıçizmeli’ye şu şekilde açıklar:

Sen daha politikada toysun Sarıçizmeli, ama pişeceksin. Siyasette, hele böyle hallerde, kan davası güdülmez. Dün karşı partideyken tu kaka yaptığımız bir politikacı, partisinden istifa edip bizim partiye girince yunmuş yıkanmış olur. Demokraside parlamento, parlamento aritmetiğinde sayı önemlidir (Bilginer, 1991: 92).

Görüldüğü gibi romandaki anlayışa göre siyasette kişinin kimliği, fikirleri, kişiliği, söylemleri değil; tuttuğu takım/parti önemlidir. Bu bağlamda taraf değiştiren kişi, bir anda sütten çıkmış ak kaşığa dönüşür. Roman başkışısı Sarıçizmeli, başbakanın talimatıyla muhalefet partisinden bir milletvekiliyle görüşür, ona iktidarın nimetlerinden bahseder. Bahsi geçen milletvekili de partisinden istifa eder ve iktidar partisine transfer olur. Aradan bir hafta geçtikten sonra da bakanlık koltuğuna oturur. “Böylece parti değiştirmenin bu tür nimetlere konmanın önemli bir yolu olduğu bir kez daha” (Bilginer, 1991: 97) ispatlanmış olur. Romanın 1980 yılında yayımlandığı düşünüldüğünde yazarın “Güneş Motel” olayından ilham aldığı ve üstü kapalı bir şekilde bu türden olayları eleştirdiği söylenebilir.

Siyasetteki bir başka yozlaşma örneği ise şantaj çerçevesinde şekillenir. Şantaj, “Herhangi bir çıkar sağlamak amacıyla bir kimseyi, kendisiyle ilgili lekeleyici, gözden düşürücü bir haberi yayma veya açığa çıkarma tehdidiyle korkutma” (Türkçe Sözlük, 2011: 2203), bir davranışı yapma veya yapmamaya zorlama şeklinde tanımlanabilir. Şantajcı için suç unsurunun veya lekeleyici davranışın bir önemi yoktur. Asıl amaç suç unsuru veya etik dışı davranış değil, suç unsurunu yayma tehdidiyle kendisine çıkar sağlamaktır. Bu durum siyaset kurumunda şantaj yoluyla menfaat sağlama veya gerçeklerin ortaya çıkmasını önleme şeklinde karşımıza çıkabilir. Kendisine menfaat sağlamak isteyen kişiler, siyasetçileri şantaj yoluyla tehdit edip emellerine ulaşmayı amaçlayabilir. Yine kendisi hakkındaki yolsuzlukları/gayrimeşru ilişkileri örtbas etmek isteyen kişiler, bu sırlara vakıf olan kişileri şantaj yoluyla tehdit etme yolunu seçebilir.

Politikada Bir Sarıçizmeli romanında bu durum Aslyok ülkesinin başbakanı tarafından profesyonelce yapılır. Başbakan, kendisine tehdit olarak gördüğü herkes için fişleme yaptırır ve dosya tutturur. Onun için suç unsuru veya suçun mahiyetinin bir önemi yoktur. Kişi tehdit olarak görülmediği müddetçe bu suçlar mazur görülebilir, işlenen suçlara göz yumulabilir. Fakat kişi yok edilmek istendiğinde bu dosya ortaya çıkarılır ve ilgili kişi, istenilen davranışa zorlanır. Dosyası tutulanlar arasında roman başkışısı Sarıçizmeli de vardır. Sarıçizmeli’nin gayrimeşru ilişkileri, metresi, devlet sırlarını sızdırması, damadının yolsuzlukları vb. dosyaya işlenmiştir. Başbakan, uzun süre Sarıçizmeli’nin bu tür davranışlarını görmezlikten gelir,

onu bakanlık göreviyle taltif eder ve kirli işlerinde kullanır. Fakat bir müddet sonra Sarıçizmeli’nin bertaraf edilmesi gerekir. Başbakan da bunun gereğini yapar ve Sarıçizmeli’yi bakanlıktan alır. Bunun üzerine Sarıçizmeli, başbakanı üstü kapalı bir şekilde tehdit eder. Başbakan ise Sarıçizmeli’ye onun için tuttuğu dosyayı verir. Dosyada Sarıçizmeli’nin bütün çirkeflikleri yer almaktadır. Sarıçizmeli, dosyadaki bilgilerin açığa çıkması durumunda yok olacağını anlar ve siner (Bilginer, 1991: 203-207). Böylece başbakan, önüne çıkan bir engeli daha şantaj yoluyla halletmiş olur. Romanda siyaset kurumunun suçu ve suçluyu önemsemediği, bu tür olayları bir kenara not ettiği ve vakti geldiğinde bir şantaj aracı olarak kullandığı vurgulanır. Asıl olan suç ve suçlunun cezalandırılması değil, bunu çıkarlar doğrultusunda kullanabilmektir.

5. Sözde Demokrasi

Demokrasi; halkın kendi kendisini yönetmesi, halk iradesinin tecelli etmesi, iktidarın halkın isteğine göre şekillenmesi, halk egemenliğine dayalı yönetim biçimi şeklinde tanımlanabilir. Demokrasilerde halk, kaynağı kendisinde bulunan yönetim yetkisini (egemenliği), doğrudan kullanmanın pratikteki güçlükleri nedeniyle, kendi seçtikleri ve kendilerine karşı sorumlu olan temsilciler vasıtasıyla kullanır (temsili demokrasi). Halk, temsilcilerini belirlemek yönündeki istencini (iradesini), çoğulcu bir ortamda, serbest seçimlerle ortaya koyar ve çoğunluğu sağlayan görüş, halk adına iktidar yetkisini kullanır. Demokrasilerde iktidar yetkisi, halk için, halkın temsilcileri tarafından, azınlığın haklarını da kollayacak ve azınlığın daha sonraki seçimlerde çoğunluk olabilme yollarını kapatmayacak biçimde kullanılır. Temsili demokrasilerde iktidar, halkın oylarıyla gerçekleşir, halkın istencini (iradesini) yansıtan dürüst ve serbest seçimle meşruiyet kazanır (Aliefendioğlu, 2005: 71).

Demokratik sistem, halk kitlesi üzerine bina edilmiştir. Halk, demokrasinin vazgeçilmezi konumundadır. Fakat siyaset kurumunda nicelikle nitelik arasında fark oluşabilir. Nicel olarak halkın verdiği oyun büyük önemi vardır, iktidar bu oyların çokluğuna göre belirlenir. Fakat bu çokluk, iktidarda aynı şekilde pay sahibi olamayabilir, iradesini/isteklerini fiiliyata geçiremeyebilir, iktidara söz geçiremeyebilir. Bu durumda demokrasi, sözde demokrasi konumuna iner. Halkın verdiği oylar, amaca hizmet etmemiş olur ve halk sadece seçim zamanlarında hatırlanmış olur. Bu tür toplumlarda halkın iradesi seçim meydanlarında aranır, sonrasında ise halkın arzu ve iradesi bir kenara bırakılır, bunun yerine seçilenlerin/liderlerin veya farklı güçlerin iradesi ülkeyi yönetir.

Politikada Bir Sarıçizmeli romanında siyasetin bu yönüne dikkat çekilir, halkın egemenliğini en ideal şekilde yansıtmayı gereken demokratik sistemin amaca hizmet etmediği ve hedeflerine ulaşamadığı vurgulanır. Anlatıcıya göre halkın demokrasi içindeki rolü, sadece seçim zamanlarında oy vermektir ibarettir. Siyaseti bir tür oyuna benzetirsek, halk bu oyunun figüranı konumundadır, oyunun kaderini etkileyecek bir rol üstlenemez. Yazar, bu durumun Aslyok ülkesine veya Türkiye’ye has bir durum olmadığını, gerçek anlamdaki demokrasinin dünyanın hiçbir yerinde görülmediğini düşünür ve bu düşüncesini J.J. Rousseau’nun şu sözleriyle pekiştirir: “Gerçek demokrasi hiçbir zaman var olmadığı gibi, bundan sonra da var

olmayacak” (Bilginer, 1991: 35). Yazara göre demokratik sistemlerde muhakkak birileri ön plana çıkacak ve halkın verdiği yetkileri kendi çıkarları/ideolojileri doğrultusunda kullanacaktır. Bu da gerçek demokrasinin ve halk iradesinin yönetime tam olarak yansıtılmasının önündeki en önemli engellerden biridir.

Seçimden seçime oy kullanarak demokratik sistemin işlerlik kazanmasını sağlayan halk, yeterli birikime veya hak arama kültürüne sahip değilse seçtiği vekilleri takip etmez. Verilen sözlerin tutulup tutulmadığını araştırmaz, seçilen milletvekillerinin mecliste neleri oyladığının peşine düşmez. Bu tür toplumsal yapılar, demokrasinin sözde demokrasi olarak yürütülmesine zemin hazırlar. Çünkü gerçek demokrasilerde halkın temsilciliğine soyunanlar, kendilerine oy veren halka karşı sorumludur. Sözde demokrasilerde ise halk, seçilenlere karşı kendini mahkûm hissedebilir. Romanda bu duruma dikkat çekilir, halkın sadece oy makinası konumunda olmasından, verilen oyların sonucunun yeterince takip edilmemesinden yakınılır:

Seçmen vatandaş, acaba verdiğim oy yerini bulacak mı, bulmayacak mı, seçtiğim kimseler, seçtikleri yerlere layık mı, değil mi diye düşünmedi hiç. Aslında, Aslıyok ülkesinde kimilerinin “cici demokrasi” kimilerinin “sandıklal demokrasi” dedikleri demokrasi oyununun baş oyuncularını, üst düzeydeki yöneticiler ve politikacıları hep. Halk, bir oy makinasından öteye geçememişti henüz (Bilginer, 1991: 54-55).

Görüldüğü gibi anlatıcıya göre halk, ülke yönetiminde sadece görünüşte pay sahibidir. Ülkeyi asıl yönetenler; üst düzey yöneticiler, zenginler ve derin güçlerdir. Bu gizli güçlerin “elleri ve kolları her yere uzanır; kimi zaman, hükümeti bile bunlar yönetir. Ekonomiyi, sosyal düzeni, dış ilişkileri” (Bilginer, 1991: 7). Nitekim roman başkışisi Sarıçizmeli'nin damadı zenginleşip önemli bir iş adamı hâline gelince ülkenin başbakanını yönlendirecek kudrete kavuşur. Bu bağlamda demokratik yollarla iktidara ulaşan başbakan, yeri geldiğinde bir iş adamının direktiflerine/isteklerine boyun eğer ve böylece demokrasinin özde değil sözde kalmasına neden olur. Sarıçizmeli'nin damadı, siyaset kurumunun ekonomiyeye olan bağımlılığını şu şekilde dile getirir: “İktidarlar ülkenin ekonomisini elinde tutan kesime dayanmak zorundadır. Çünkü bizler, iktidarları berbat da ederiz abad da” (Bilginer, 1991: 177). Görüldüğü gibi ülkenin önde gelen bir iş adamı, kendisinde iktidarı belirleyecek gücü bulabilmektedir. İktidarın ekonomi patronları karşısındaki diz çöküşü ülkemizin çok da yabancı olduğu bir durum değildir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ülkenin başbakanını pijamayla karşılayan iş adamlarıyla bile karşılaşılabilir.

Romadaki temel anlayışa göre demokrasinin sözde kalmasının ve halkın iradesinin siyaset kurumunda tam olarak karşılık bulamamasının gerekçelerinden biri de halkın cahilliği ve güdülmeye olan yatkınlığıdır. Halk eğer cahilse kendisine söylenen her türlü yalana inanacak ve bu yüzden doğru bir şekilde karar veremeyecektir. Cemil Meriç, bu tür toplumları “yığın” ifadesiyle tanımlar. “Yığını kolayca kandırabilirsiniz, duyguları hiçbir temele dayanmaz. Yığın düşünmez, mâruz kalır” (Meriç, 2015: 111). Yığın iradesi yoktur, yönlendirilmeye açık ve isteklidir. Yazara göre demokratik tercihte bulunabilmek için belli bir donanıma sahip olmak gerekir, aksi durumda

demokrasi halka zarar veren bir silaha dönüşecektir: “Halk kitleleri yetişmemiş, yetiştirilmemiş olduğu sürece önemli ve köklü bir tercihi, kendi kendine yapamaz” (Bilginer, 1991: 47). Yazarın bu söylemi, demokrasinin temel ilkesi olan “çoğunluk” ilkesiyle çelişir. Çoğunluk ilkesi “bir kişi, bir grup veya bir düşünce için toplanmış oyların o kişi, o grup veya o düşünceye üstünlük sağlayan sayısı olarak tanımlanabilir” (Turhan, 1995: 401), demokrasinin vazgeçilmezlerindedir, üstünlük sağlama metodudur. Fakat yazar bir çeşit elit tabakanın/aydınların yönettiği/oy kullandığı bir demokrasiyi yüceltir. Okuyan/aydın kesimin düşüncesinin önemsendiği, sıradan halkın düşüncesininse küçümsendiği bu anlayış; gerçek demokrasiyle bağdaşmaz. Gerçek demokrasi, her ne şekilde olursa olsun halkın iradesinin üstün tutulduğu bir anlayıştır. Demokratik sistemde halk arasında aydın/cahil, fakir/zengin ayrımı yapılamaz, herkesin oyu eşittir. Halkın egemenliğini esas tutan demokratik sistem, doğru işletildiğinde diğer birçok yönetim şekline üstün ve faydalıdır. Tek kişiyi, inancı, kültürü esas almaz; bunun yerine çoğulculuğu ve eşitliği üstün tutar. Fakat sistem gerçek manasıyla işletilmediğinde seçilenlerin yüceltildiği seçmenlerinse küçümsendiği bir yapıyı ortaya çıkarır. Yazar, demokrasinin bu çıkmazına dikkat çeker ve Aslıyok ülkesinde demokrasinin sadece sözde kalmasından, ülkede adalet ve eşitliğe riayet edilmemesinden ve halkın sömürülmesinden yakınılır:

Halk, dört yılda bir yapılan seçimlerde oyunu kullandığı, bu oylarla milletvekilleri seçtiği için ‘Benim oyumun değeri var’ diye gururlanıyor. Aslıyok ülkesindeki demokrasi, aslında yüzeyde kalmış bir demokrasiydi. Çünkü demokrasinin nimetlerinden halk değil, üst düzey yöneticileriyle ticaret ve sanayinin kilit noktaları yararlanıyordu. Bir çeşit oy makinası durumunda olan halkın dedikleri ve istekleri, gerçekte yerine getirilmiyor, yerine getirilmiş gibi gösterilerek oy özgürlüğü seçme ve seçilme özgürlüğü havasıyla, geniş kitle, ekonomik özgürlükten, ekonomik eşitlikten yoksun bırakılıyordu (Bilginer, 1991: 127).

Demokrasi, halk arasında ayrım yapmayan ve halkı eşit tutan bir yönetim modelidir. Fakat halkın oylarıyla seçilen kişiler, zaman zaman demokrasi yoluyla elde ettikleri gücü kendileri için sıçrama tahtası hâline getirebilmekte ve böylece demokrasi, eşitsizliğin kaynağı konumuna gelebilmektedir. Çünkü ülkeyi sömüren ve kendisini diğer insanlara göre “daha eşit/üstün tutan kişiler”, bu gücü demokrasinin nimetlerinden faydalanarak elde etmektedirler. Bu da demokrasideki çürümeyi hızlandırır. Romanın kurgusal mekânı olan Aslıyok ülkesi, demokrasinin tam olarak işlemediği, sadece görünüşte kaldığı bir ülkeyi örnekler. Halkın iradesinin bir yansıması olarak seçilmesi gereken milletvekili adayları, roman kurgusunda delegelerin satın alınması yoluyla tespit edilir. Böylece parasal yönden güçlü olan üstün sınıf, bu gücü kullanarak halkın temsilcisi konumuna yükselir. Dolayısıyla gerçek anlamda bir demokrasiden söz edilemez. Bunun yerine “üstünlerin” demokrasiden bahsetmek daha yerinde olacaktır.

Romanda sözde demokrasi bağlamında yapılan eleştiriler ülkemizde de karşılık bulabilen eleştirilerdendir. Örneğin halkın temsilcisi ve halkın içinden gelmesi gereken milletvekilleri, genel başkanların ve parti üst kurullarının tercihlerine göre seçilebilmektedir. Araştırmalara göre Türkiye’deki siyasi partiler, milletvekili adaylarını

çoğunlukla ön seçimle belirlemeyi benimsememekte ve bu yetkiyi genel başkanın inisiyatifine bırakmaktadırlar (Aydın, 2007: 96). Ön yoklama yapan partilerde ise çeşitli şaibeler görülebilmektedir (Üst yönetimin delegelere talimat vermesi, ön yoklama sonucunun ilan edilmemesi, delegeler ile milletvekili adayları arasında çeşitli çıkar ilişkilerinin kurulması vb.). Bu bağlamda milleti temsil edecek adaylar, belli bir zümre tarafından tespit edilebilmekte ve halkın önüne sürülebilmektedir. *Politikada Bir Sarıçizmeli* romanı, sembolik bir ülke üzerinden Türkiye'ye yönelik eleştirilerde bulunan bir eser hüviyeti taşır. Aşağıdaki mısralar, bu durumu somut bir şekilde gösterir:

Bu oyunu boşa yazdık sanmayın

Çok düşünün yalanlara kanmayın

Siyaset lafıyla oyalanmayın

Yolunuza bir lambadır sahnemiz (Bilginer, 1991: 39).

Görüldüğü gibi yazar, romandaki kurgu üzerinden halkı bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. Amaç, okuyucuyu siyasetçilerin yalanlarına/vaatlerine karşı uyarmak, siyaset kurumundan uzaklaştırmak ve okuyucunun gerçekleri/arka plandakileri görmesini sağlamaktır.

6. Yalan Vaat

Verilen sözü tutmak, insanlığın bir gereğidir. Başkasını aldatmak ve bu yolla çıkar sağlamak, ahlaki olmayan ve toplumun bütün kesimleri tarafından kınanması gereken bir davranıştır. Fakat söz konusu siyaset kurumu olduğunda bu anlayış değişebilir. Çünkü “siyasal partiler, seçilmeyi garantilemek, diğer bir deyişle oylarını maksimize etmek için seçmene bazı vaatlerde bulunmak ihtiyacıdadırlar. Bu aşamada, aşırı vaatte bulunma, yalan ve dolan (lying and deception) oy elde etmek için kullanılacak araçlar durumundadır” (Aktan, 2001: 63).

Siyaset kendine mahsus bir dil ile insanların kanaatlerini etkileme, kanaati oluşmamış olanları kanaat sahibi kılma ve onları kendi safına çekme amacı taşır (Akyüz, 2009: 95). Bu amaç doğrultusunda dürüst, tutarlı ve erdemli bir yol çizilebileceği gibi ulaşılmak istenen hedef doğrultusunda her yol mubah olarak da görülebilir. *Politikada Bir Sarıçizmeli* romanı, seçimi kazanmak için ahlaki olsun olmasın her yola başvuran siyasetçilerle doludur. Roman, yalan vaatlerle seçmenin kandırılmasına ve bu yolda politikacıların sınır tanımazlığına da dikkat çeker. Aslıyok ülkesinin politikacıları, söylemlerinin gerçekleşme ihtimaline ve mantıklı olup olmadığına bakmaksızın akıllarına esen her şeyi vaat ederler. “Adamakla mal tükenmez” (Bilginer, 1991: 36) anlayışıyla hareket ederler, amaca giden her yolu mubah olarak görürler ve seçmenin her talebine olumlu yanıt verirler. Öyle ki zaman zaman bu durum bir çeşit düello veya açık arttırmaya bile dönüşür. Örneğin milletvekili adaylarından biri, her seçmene iş vaat eder. Karşı partinin milletvekili adayı ise “Eyvah, eyvah ki eyvah! Yandınız vatandaşlar. Demek sizi çalıştıracaklar? Oysa bizim amacımız, oturduğunuz yerde kazandırmaktır sizi” (Bilginer, 1991: 49) gibi bir söylemle vatandaşa işe gitmeden para vermeyi vaat eder. Fakat hiçbir mantık ilkesiyle uyuşmayan bu söylem, vatandaş tarafından sorgulanmaz, bu söylemin sahibinin onları aldattığı fark edilmez ve bu siyasetçi çılınca alkışlanır. Türk siyasi

tarhinde romandakine benzer birçok vaatle karşılaşabilmektedir. Bazı örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz: Kim ne veriyorsa 5 lira fazlası, ekonomi 500 günde iyileşecek, emekli yaşının inmesi, herkese 2 anahtar (ev ve araba), her mahalleye milyoner, her mahallede yüz trilyoner, her köylüye traktör, mazot 1 TL, bir milyon işsize iş, üniversite sınavının kalkması, parasız bedelli askerlik (Karagöl & Dama, 2015: 3). Benzer şekilde romandaki milletvekili adayları da vaat vermeden çekinmezler, bu vaatlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğini düşünme ihtiyacı duymazlar; herkese ev, her köye yol, denizi olmayan kasabaya liman sözü verirler. Seçmense bu söylemlere inanmaz; fakat bunu sorgulama gereği bile duymaz; çünkü bunu kanıksamıştır. Hatta anlatıcıya göre seçmen, kendisine yalan söylenmesinden hoşnut kalır: “Aslıyok ülkesinin insanları da tıpkı bizim halkımız gibi; yalan olsun, palavra olsun, söz oyunlarından hoşlanıyordu” (Bilginer, 1991: 4). Halk, vaatlerin gerçekleşmeyeceğini bilir; fakat bunun hülyasını kurmak bile vatandaşı mutlu kılmak için yeterlidir, bir nevi aldatılmak ister.

Romanda seçim öncesinde seçmenin her isteğine boyun eğen, her talebine olumlu yanıt veren milletvekili adayları; seçildikten sonra seçmenin yüzüne bile bakmaz. Seçim öncesinde her yerde görülen ve her an ulaşılabilen milletvekili adayları, seçimden sonra başkente taşınır ve ortalıktan kaybolur. Milletvekillerine ulaşmak isteyen seçmenlerse başkente kadar gitmelerine rağmen seçtikleri vekillere ulaşamaz. Yazar, bu durumu dramatize etmek için “vatandaş” adlı bir karakteri, milletvekili seçilen Sarıçizmeli'nin ayağına gönderir. Fakat Sarıçizmeli, Vatandaş'la görüşmek istemez, bunun yerine ona şu şekilde mesaj gönderir: “Vatandaş mı? Beklesin. Benim Vatandaşım sabırlıdır. Vatandaşıma selam ederim, gözlerinden öperim. Seçimlere kadar sıksın dişini... Dört yıl sonra, miting meydanlarında bol bol konuşurum Vatandaşımla” (Bilginer, 1991: 79). Yazar, seçmenin görüşme talebinin bir sonraki seçim dönemine ötelenişini ironik bir şiiirle şu şekilde hicveder:

İçim rahat kalbim sıcak

Bakan benle görüşecek

Dört yıl geçer pek çabucak

Bakan benle görüşecek

Görsün millet işini

Bekle seçimin gelişini

Vatandaşım sık dişini

Bakan benle görüşecek (Bilginer, 1991: 80).

Görüldüğü gibi seçim öncesinde sırtı sıvazlanan ve yalan vaatlerle kandırılan vatandaş, seçimden sonra bir kenara atılmış ve seçtiği vekile (Roman başkışisi Sarıçizmeli, artık bakanlık koltuğunda oturmaktadır) bile ulaşamamıştır. Bu bağlamda Aslıyok ülkesindeki vaatler, seçim, demokrasi; sadece köprüyü geçene (seçimi kazanana) kadar işleyen bir mekanizmadır. Seçimlerden sonraysa tüm bu söylemler bir rafa kaldırılır ve bir sonraki seçime kadar da raftan indirilmez.

7. Kamu Sırlarını Sızdırma ve Vurgunculuk

Devletin yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinden bazılarını çeşitli gerekçelerle kamuoyunun bilgisi dışında tutması “kamu sırları”nı oluşturmaktadır. Gizlilik içerisinde muhafaza edilmesi gereken bu bilgilerin, kamu görevlilerince özel çıkar sağlamak gayesiyle bazı özel kişi ve kurumlara açıklanması veya aktarılması mümkündür. Bu suretle, kamu sırlarını sızdıran kişi, sonuçta maddi ve/veya manevi bir menfaat sağlamaktadır. Örneğin milli savunma ile ilgili bilgi ve belgelerin gizlice sızdırılması suretiyle bir menfaat elde edilmesi mümkündür. Bu türde siyasal yozlaşma daha çok hükümetlerin yürütme alanında aldıkları kararlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Hükümetlerin bazen idari ve ekonomik kararları gizlilik içerisinde aldıkları ve bunu bazen vatandaşların hiç beklemedikleri bir zamanda açıkladıkları günümüz siyasal karar alma mekanizmasının bir yönünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte, alınması düşünülen bir ekonomik kararın, bazı bakanlar, üst düzey bürokratlar ve bazı iktidar partisi milletvekillerince önceden çıkar ve baskı gruplarına, bazı fırsatçı spekülörlere çıkar karşılığı sunulması veya bildirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu tür siyasal yozlaşma halk dilinde yaygın bir şekilde "vurgunculuk" olarak adlandırılmaktadır (Aktan, 2001: 62).

Siyaset kurumunun itibar kaybetmesindeki en önemli unsurlardan biri de kamu sırlarının sızdırılması ve bu yolla birilerinin rant sağlamasıdır. *Politikada bir Sarı Çizmeli* romanında siyaset kurumuna bu konuda da eleştiriler yapılır ve siyasetçilerin yetkilerini bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kötüye kullandıkları vurgulanır. Romanda kamu sırlarını sızdıran kişi roman başkışisi Sarıçizmeli'dir ve bunu bilinçsizce ve kendisine çıkar sağlama amacı gütmeksizin yapar. Sarıçizmeli'nin damadı, hiçbir mal varlığı olmayan uyanık bir tiptir ve sırf Sarıçizmeli'den istifade etmek için Sarıçizmeli'nin kızıyla evlenir. Sonrasında ise kayınbabasının makamından çıkar sağlamaya çalışır. Sarıçizmeli bakanlık koltuğuna oturunca ülkede para ayarlamasına gidileceğini ve ülke parasının yüzde yüz oranında dış paralara göre düşürüleceğini öğrenir (Devalüasyon). Bunun üzerine piyasada ne kadar ihraç mal varsa hepsini toplamaya başlar, malların paraları sonradan ödenecektir. Yine kayınpederinin makamını kullanarak on bankadan kredi çeker ve piyasadan döviz toplar. İstimlak yapılacak arsaları önceden öğrenir ve bu arsaları para bile ödemeksizin kredi yoluyla satın alır. Bir müddet sonra bu arsaların değeri on katına çıkar ve böylece büyük bir sermaye elde eder (Bilginer, 1991:110). Sarıçizmeli'nin damadı, kayınbabasının makamını kullanarak devletim tüm imkânlarını kendisi için seferber eder. Diğer iş sahiplerinin işlemleri bir yıldır beklerken onun transferleri yirmi dört saatte yapılır, ona özel ithalat izinleri verilir vb. Netice itibarıyla Sarıçizmeli'nin damadı büyük bir holdingin sahibi olur. Öyle ki artık ülkenin başbakanına baskı yapabilecek ve meclise girecek milletvekillerini belirleyecek güce ulaşmıştır: “Artık memleketteki holdinglerin temsilcileri var parlamentoda. Gelecek dönem, daha çok adamımızı sokacağız. Biz yalnız ticarete değil, siyasette de güçleniyoruz” (Bilginer, 1991:177). Görüldüğü gibi Sarıçizmeli'nin damadı, kayınpederinin nüfuzunu kullanarak ve ondan bazı devlet sırlarını elde ederek ülkenin en önemli iş adamlarından biri hâline gelmiş ve bu yolla büyük bir rant sağlamıştır.

Roman başkışisi Sarıçizmeli'nin bilgi sızdırdığı kişilerden biri de metresi Civelek'tir. Civelek, siyasetçilerle düşüp kalkan ve onlardan elde ettiği bilgileri şirket temsilcilerine aktaran/satan bir kişidir. Kısa sürede Sarıçizmeli'yi de ağına düşürür ve onun metresi olur. Böylece Sarıçizmeli'den her türlü bilgiyi sızdırma imkânına kavuşur. Civelek'in elde ettiği en önemli bilgi ise ülkedeki bedelsiz ithal rejimiyle ilgili kararname konusunda olur. Kararnameyle dışarda birikmiş ya da çeşitli yollarla dışarıya kaçırılan paralar ülkeye geri getirilecektir. Civelek, bu bilgiyi hemen birlikte çalıştığı iş adamına iletir. Bu iş adamı da yurt dışına para kaçırıp orada gerekli hazırlıkları yapar, kararname çıkar çıkmaz da bu paraları herkesten önce ülkeye sokar (Bilginer, 1991:110). Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 1930 tarihli Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile getirilmiş olan bedelsiz ithalat hakkı, o tarihten bu yana hep var olagelmıştır. Bunlardan özellikle 1976 ve 1984 yıllarındaki uygulamalar ülke sanayisine büyük zarar vermiştir (Kızık, 1997: 26). Romanın 1980 yılında yayımlandığı düşünüldüğünde 1976 yılındaki uygulamanın eleştirildiği değerlendirilebilir. Yine Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birçok kez devalüasyona gidilmiş ve Türk parasının değeri düşürülmüştür. Bu tarihler; 1931, 1946, 1958, 1970, 1980, 1995, 2001 yıllarıdır. (Altınok & Çetinkaya, 2003: 55-60). Devalüasyonların bir kısmı devlet kararıyla gerçekleştirilirken bir kısmıysa ekonomik şartlar gereği kendiliğinden olmuştur. Romanda devlet kararlarıyla yapılan devalüasyonların önceden sızdırılması ve bu yolla birilerine rant sağlanması üstü kapalı bir şekilde eleştirilmiştir.

8. Sonuç

Siyaset kurumu; hizmet amaçlı olabildiği gibi çıkar amaçlı olarak da görülebilen, ülkeyi abat edebileceği gibi berbat da edebilen, kişilerin amacına göre faydalı veya çirkef olabilen, kimilerinin ulaşmak için elindeki tüm imkânları kullandığı kimilerininse şeytansı/ahlaksız bulunduğu için kaçındığı çok yönlü bir kurumdur. Siyaset kurumunun doğasındaki bu karşıtlık; politikacı kimliği edinemeyenler, politikadan nemalanamayanlar ve politikayı gayriahlaki bulanlarca her fırsatta gözler önüne serilir ve siyasetin çirkin yüzüne dikkat çekilir. İnceleme konusu yaptığımız *Politikada Bir Sarıçizmeli* romanı da siyasetin bu kirli yüzüne dikkat çeken, siyasetteki yozlaşmaları ortaya koyan eleştirel bir romandır. Romanın yazarı Recep Bilginer'in muhalif kimliği de düşünüldüğünde çalışma konusu olan roman, siyaset kurumunun ipliğini pazara çıkaran bir eser hüviyeti taşır.

Romanda siyaset kurumuna yönelik olarak siyasetin rüşvetle döndüğü, delegelerin ve parti yönetimlerinin rüşvetle hareket ettiği, siyasette liyakatin önemsenmediği, bunun yerine partizanlık ve sadakatin belirleyici etken olduğu, siyasetin yozlaştığı, halka ve Hakk'a hizmet etmek yerine çıkar sağlama amacı taşıdığı, siyasetçilerin kendilerini üstün bir sınıf olarak gördüğü, siyaset kurumunda şantajın yaygın olduğu hatta bu tür gayrimeşru işleri başbakan düzeyindeki kişilerin bile yaptığı, halkın oyuyla seçilen milletvekillerinin çıkar sağlama amacıyla başka partilere transfer olduğu, politikacı kimliği kazanabilmek için mümkün olabilen veya olamayan her türlü vadin verildiği; fakat seçimden sonra bir daha vatandaşlara selam verilmediği, politikacıların devlet sırlarını

sızdırdığı ve bu yolla birilerine rant sağladığı vb. eleştiriler yapılmaktadır.

Roman, Stendhal'in deyimiyile yol boyunca gezdirilen bir aynadır, toplumu yansıtırma işlevi de görür. Bu bağlamda romanda siyaset kurumuna yapılan eleştiriler, hem ülkemizde hem de dünyanın birçok ülkesinde karşılık bulabilmektedir. Ülkeyi yönetme gücünü elinde bulunduran siyaset kurumu, toplumdaki gelen eleştirileri dikkate almalı ve eksikliklerini/hatalarını buna göre düzenlemelidir. Aksi durumda siyaset kurumunun saygınlığı zedeleneyecek, siyaset kurumu sadece menfaatperest/çıkarıcı kişilerin eline bırakılacak ve böylece ülkelerin yönetimi ehliyetsiz kişilerin eline kalacaktır. *Politikada Bir Sarıçizmeli* romanı, bu bağlamda politikadaki yolsuzluklara, yozlaşmalara, gayrimeşru ilişkilere dikkat çeken bir eserdir. Sosyal faydayı gözetir, toplumu yönlendirmeyi esas alır; eleştirel, ironik, politik özellikleriyle dikkat çeker.

Kaynakça

- Akdoğan, Y. (2008). Yerel Siyaset-Kavramlar. İçinde: *Yerel Siyaset* (s. 9-14). İstanbul: Okutan Yayınları.
- Aktan, C. C. (2001). Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma. İçinde: C.C. Aktan (Ed.), *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri* (s. 51-69). Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Akyüz, Ü. (2009). Siyaset ve Ahlak, *Yasama Dergisi*, 11(1), 93-129.
- Aliefendioğlu, Y. (2005). Temsili Demokrasinin "Seçim" Ayağı, *TBB Dergisi*, 60, 71-96.
- Altınok, S. & Çetinkaya, M. (2003). Devalüasyon ve Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 47-64.
- Aydın, M. A. (2007). Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim, *Yasama Dergisi*, 5, 82-108.
- Belge, M. (1975). "Politik Roman" Üzerine, *Birikim*, 9, 40-47.
- Beşel, F. (2014). Yolsuzluk Endeksleri Çerçevesinde Türkiye'nin Durumu, *PESA Analiz*, 1-6.
- Bilginer, R. (1991). *Politikada Bir Sarıçizmeli*. İstanbul: Ya-pa Yayınları.
- Çalışlar, A. (1980). *Gerçekçi Tiyatro Sözlüğü*. İstanbul: May Yayınları.
- Çoban, O. (1999). Bir Siyasal Yozlaşma Türü Olarak Rüşvet ve Ekonomik Etkileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 173-195.
- Dâver, Bülent (1969). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Doğan Yayınevi.
- Değirmenci, N. (2006). Milletvekili Transferlerinin Siyasal Etik Boyutu, *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, Sakarya, 407-418.
- Duran, H. & Aksu, A. (2009). Türkiye'de Milletvekillerinin Parti Değişimlerini Tür ve Biçimleri Bağlamında Yeni Türkiye Partisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 141-54.
- Ener, Aydan (2009). *Recep Bilginer ve Tiyatro Oyunları Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Eyigün, S. (2007). Modern ve Geleneksel Romanın Temel Farkları ve Politik Güdümlü Romanın Modern Roman İçindeki Yeni Konumu, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 261-268.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla (Çev.). İstanbul: Adres Yayınları.
- İnanç, B. Y. & Yerlikaya, E. E. (2013). *Kişilik Kuramları*. İstanbul: Pegem Akademi Yayınları.
- İzci, F. & Bozdoğan, S. (2016). Türk Kamu Yönetiminde Bir Problem Alanı Olarak Bürokrasi-Siyaset İlişkisi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(34), 33-46.
- Karagöl, E. T. & Dama, N. (2015). Partilerin Vaatleri Seçim Sonuçlarını Nasıl Etkiler?, *Seta Perspektif*, 101, 1-5.
- Kızık, H. (1997). *Türk İthalat Rejimi İçerisinde Bedelsiz İthalat Uygulamaları ve 24 Ekim 1996 Bedelsiz İthalat Uygulamasının Olası Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Meriç, C. (2015). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- NTV (2018). Güneş Motel Nerede? Güneş Motel Olayı Nedir, Nasıl Yaşandı? (1977). (Erişim: 12.11.2019), https://www.ntv.com.tr/turkiye/gunes-motel-nerede-gunesmotel-olayi-nedir-nasil-yasandi-1977,LsTUtfZ_mEGvtrS8zA3jDg
- Said Nursi (2010). *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: RNK Neşriyat.
- Saraç, T. (1992). *Fransızca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Taştan, Z. (2008). *Recep Bilginer'in Tiyatroları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Transparency (2019). Corruption Perceptions Index 2019. (Erişim: 12.11.2019), <https://www.transparency.org/cpi2019>
- Turhan, M. (1995). Anayasacılık Açısından Çoğunluk İlkesi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50(1), 401-413.
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkeş, A. (2004). Darbeler; Sözü Bittiği Zamanlar, *Hece, Hayat Edebiyat Siyaset Özel Sayısı*, 90-91-92, 426-434.
- Yalçın, Murat (2010). *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yeni Şafak (2007). Kadrolaşmanın Mimarı Moğultay ve Oktay. Yeni Şafak Gazetesi, 03.01.2007. (Erişim: 12.11.2019),

<https://www.yenisafak.com/politika/kadrolasmanin-mimari-mogultay-ve-oktay-22617>

Yıldız, A. (2019). Bediüzzaman'ın "Muktesit" Siyaset Anlayışı ve Bir İmkân Olarak Demokratik Siyaset, *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (7), 5-33.

Yıldız, G. (2018). Türk Kamu Yönetiminde Siyasetin Bürokrasiyi Şekillendirmesi, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13). 90-108.

Yurtsever, Ö. (1998). Anılarımla Bir Kalem: Recep Bilginer, *Bilge*, 18, 88-89.

Araştırma Makalesi • Research Article

Şiddeti Besleyen Bir Kategori Olarak Kimlik: Sen'in Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme

Identity As A Category Fomenting Violence: An Evaluation Within The Framework Of Sen's Approach

Serpil Durgun ^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7590-5600

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Haziran 2020
Düzeltilme tarihi: 02 Temmuz 2020
Kabul tarihi: 13 Temmuz 2020

Anahtar Kelimeler:

Amartya Sen
Kimlik
Şiddet
Küresel Kimlik

ÖZ

Günümüz dünyasında insan, çok çeşitli ortaklıklar ve bağlantılar içerisinde var olmasına karşın, onun çoğul aidiyetleri ve çeşitli sosyal ilişkileri çatışmacı ve şiddet yanlısı siyasi liderler tarafından es geçilmektedir. Bu durum insanların katı ve dışlayıcı kategoriler halinde bölünerek tekil kimliklere indirgenmesini de beraberinde getirmektedir. Amartya Sen, insanın sadece tek bir kimliğe sahip olduğu varsayımının ya da tek bir kimliğin öne çıkarılmasının her türlü çatışma ve şiddeti beslediğini ileri sürmektedir. Bunun önüne geçmek için Sen, küresel bir kimliğin önemini savunmaktadır. Sen, günümüz dünyasında barış, güvenlik, demokrasi, adalet gibi küresel düzeydeki sorunların çözümünün ancak bu şekilde mümkün olabileceğine inanmaktadır. Bu kapsamda, bu makale kimliğin şiddeti nasıl beslediğinin Amartya Sen'in yaklaşımı çerçevesinden açıklanması amacıyla yöneliktir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 14 June 2020
Received in revised form 02 July 2020
Accepted 13 July 2020

Keywords:

Amartya Sen
Identity
Violence
Global Identity

ABSTRACT

In today's world, even though man exists within a wide variety of partnerships and connections, his plural belongings and various social relationships are omitted by political leaders who are confrontational and prone to violence. This situation causes people to be divided into strict and exclusionary categories and be reduced to a single identity. Amartya Sen claims that the assumption that man has a single identity or that putting a single identity forward foments all kinds of conflict and violence. In order to avoid this, Sen supports the significance of a global identity. Sen believes that the solution of global problems such as peace, security, democracy and justice in today's world can only be possible by this way. In this context, this paper aims to explain how identity foments violence within the framework of Amartya Sen's approach.

1. Giriş

Kimliğin oldukça tartışmalı bir kavram olduğunu söyleyen Bauman (2019: 95) bu kavramı her duyduğumuzda devam eden bir çatışma olduğundan emin olmamız gerektiğini öne sürer. En genel olarak “kimlik, bir şeyin ne olduğudur” (Gleason, 2014: 21). Apaçık gibi gözükse de bu terim, esas olarak detaylıca açıklanmaya muhtaçtır. Çünkü, Antik Yunan'dan başlayıp günümüze kadar uzanan kimlik kavramına tarihsel olarak bakıldığında farklı biçimlerde

karşımıza çıktığı, farklı içerimlerle dolaşıma girdiği görülmektedir. Bu noktada Brubaker ve Cooper (2014: 402) kimlik kelimesinin hem çok fazla şey ifade ettiğini hem de ziyadesiyle muğlak bir terim olduğundan hiçbir şey ifade etmediğini ileri sürerler. Kimlik muğlak ve tanımlanması zor bir terim olsa da, yine de biz Parekh'in kimlik tanımlamasını kabul edebiliriz. Kimliği “diğer tüm etmenlerin yanı sıra, bir bireyi diğerlerinden farklı kılan, onu diğerlerinden ayıran olguları ifade eden bir kavram” olarak tanımlayan Parekh (2014: 53), kimlik kavramının

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: s.durgun@alparslan.edu.tr

kişisel ve toplumsal olmak üzere birbiriyle yakından ilişkili iki farklı boyuta sahip olduğunu ve bu iki boyutun bireyin temel kimliğini oluşturduğunu söyler:

“Kişisel kimlik, mevcut dünyaya olan yaklaşımını ve bu dünyada bulunduğu konumu belirleyen inanış ve bağlılıklarını ifade etmektedir. Toplumsal kimlik ise, bireyin kendini tanımlamasına ve kendisini bunun ayrılmaz bir parçası olarak görmesine vesile olan ilişkilere tekabül eder. Toplumsal kimlik doğal olarak çoğul bir kavramdır. Bir bireyin farklı kimlikleri tartması ve belli bir kısmına öncelik vermesi, kendi benlik anlayışı ile toplumsal ve siyasi ortamı arasındaki diyalektik bir sonucudur” (Parekh, 2014: 53).

Hiç kuşkusuz, kimlik kavramı çağdaş politikanın kelime hazinesindeki en önemli kavramdır ve Batı felsefesinde Antik Yunan’dan başlayıp çağdaş analitik felsefeye kadar uzanan bir tarihe sahiptir (Brubaker&Cooper, 2014: 403-404). Bu kapsamda Maalouf (2019: 15) kimlik kavramının Sokrates’in ‘Kendini tanı!’sından başladığını söyler. Nitekim, Platon’un *Alkibiades* diyalogunda Sokrates, Delphi tapınağında yazan ‘kendini bil!’ yazısının düsturunda Alkibiades’e ruhtaki gerçeği keşfettirmeye çalışır. Platon’a (1962: 13) göre, kendimizi bilmezsek kendimizi daha iyi kılamayız. Bedenimize dair bir bilgi, insanın kendisini bilmesi anlamına gelmez, kendini bilmek ruhumuzu bilmektir (1962: 17). Bu noktada Foucault (1999: 39), Antikçağda ‘kendini bilmek’ ilkesinin yaşamla ilgili soyut bir ilke olmadığını belirtir. Diyalogda Alkibiades diyalektik bir seyir içinde ben’i bulmaya çalışır ve aynı zamanda bu süreçte kendine özen kavramı da tahlil edilir. Bu tahlil, ‘kişinin özen göstermesi gereken benlik nedir’ ve ‘bu özen neleri içerir’ olmak üzere iki soruya dayanır. Bu sorulardan ilki olan ‘ben ya da benlik nedir?’ sorusunun cevabı, dönüşlü bir zamir olan ben’in barındırdığı iki anlamda bulunur: Ben hem auto, yani ‘aynı’ demektir hem de kimlik kavramını ifade eder. Ben’in bu ikinci anlamı –kimlik- soruyu ‘benlik nedir?’ den ‘kimliğimi bulacağım yer neresidir?’ şekline dönüştürür (1999: 48).

Giyim, kuşam, araçlar ya da mülkler benlik değildir. Benlik beden ilkesinde değil, ruhun ilkesinde bulunduğundan özen gösterilecek olan beden değil, ruhun kendisidir. Burada özen, etkinliğe yöneliktir, yani töz olarak ruha yönelik bir özen değil, ben’e yönelik bir özen (öz-özen) söz konusudur (Foucault, 1999: 48).

Bu özenin neler içerdiğine dair diğer soruya yöneldiğimizde ise, kişinin özenin nelerden oluştuğunu bilmesi için ruhun nelerden oluştuğunu bilmesi gerekir (Foucault, 1999: 48). Kendinin ne olduğunu bilmek, bilge olmaktır. Buradan hareketle, ruh kendini bilmek isterse bir ruha ve özellikle ruhun erdeminin/bilgeliğin bulunduğu yere bakmalıdır, zira ruhta bilgeliğin bulunduğu yer tanrısaldır (Platon, 1962: 19). Ruhun, doğru davranış ve siyasal eylemin temeli olarak hizmet edecek kuralları keşfedebilmesi tanrısal tefekkürle mümkündür. Doğru siyasal eylemin dayanacağı ilke, burada ruhun kendini tanıma çabası olarak belirir (Foucault, 1999: 48). “Alkibiades’te ruh kendisiyle bir ayna ilişkisi içindedir, bu ilişki hafıza kavramıyla bağlantılıdır ve diyalog ruhtaki gerçeği keşfetme yöntemi olarak kabul görür” (1999: 58).

Yukarıda bahsedildiği gibi, kimlik kavramı Sokrates’in ‘Kendini tanı!’sından başlamakla birlikte, söz konusu

kavram İngilizcede 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Latince idem (aynı) kökünden gelen kimlik, felsefede John Locke’dan bu yana zihin-beden sorunuyla ilişkili olmuştur. Tanımlanması zor bir terim olan kimliğin, sosyal bilimlerde yaygın bir terim olarak kullanılması ise, ancak 1950’lerde gerçekleşmiştir (Gleason, 2014: 22-23). Kimliğin 1950’lerde popülerlik kazanması, sosyal bilimlerin insanlık durumunun sırlarını çözebileceğine yönelik duyulan inançla yakından ilgilidir. Söz konusu kavram, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Amerikan toplumunda karşılaşılan sorunlar nedeniyle, birey ve toplum arasındaki ilişkiye odaklanıp ulusal karakter çalışmalarına yönelik olarak dolaşıma sokulmuştur. Özellikle Erik Erikson’un çalışmalarıyla popülerlik kazanan kimlik (Gleason, 2014: 41-43) kavramının yayılması, esas olarak sembolik etkileşimcilerin çalışmalarıyla mümkün olmuştur (Brubaker ve Cooper, 2014: 405).

Tarihsel olarak bakıldığında, 1950’lerde bireyin topluma ilişkisi sorunu köksüzlük ya da kimlik arayışıyla ilişkili olarak ele alınırken, 1960’larda söz konusu sorun, ‘kimlik krizi’ şeklinde yeni bir biçimle karşımıza çıkmıştır. 1970’ler ise, kimlik kavramıyla etnisite arasındaki bağlantıların öne çıktığı bir dönem olarak belirir (Gleason, 2014: 48-50).

1980’lerden itibaren ise, kimlik sohbetlerinin akademinin hem içinde hem de dışında büyümeye başladığını ve bugün de büyümeye devam ettiğini belirten Brubaker ve Cooper (2014: 407-408), toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf kavramlarının 1980’lerde yükselişe geçmesiyle birlikte toplumsal cinsiyet, cinsellik, ırk, din, etnisite, göç, milliyetçilik, yeni toplumsal hareketler, kültür ve kimlik siyaseti üstüne yapılan çalışmalarda kimliğe yoğun bir ilginin olduğunu söyler. Bunun yanı sıra, kimliğin inşa edilmiş, akışkan ve çoklu olarak taahhüt edilmesinin, kimliğe ilişkin hâkim konstrüktivist tavrı oluşturduğuna dikkat çeken Brubaker ve Cooper (2014: 403), tam da bu noktada “kimlik eğer çokluysa, salt kategorileri, üniter ve dışlayıcı gruplara dönüştürmeye çalışan politikacıların ulaşmaya çalıştığı –kimi zaman da ulaştığı- korkunç tekilliği nasıl anlamamız gerektiği” sorusunu sorar.

Bu kapsamda çalışma, Amartya Sen’in perspektifinden, yukarıdaki sorunun cevabını anlama amacına yöneliktir. Düşünce ve eylemlerimizin kimlik kavramının çok yönlü etkisi altında olduğunu vurgulayan Sen (2010: 12), günümüz dünyasında karşılaşılan politik ve sosyal çoğu meselenin farklı grupları ilgilendiren, birbiriyle bağdaşmaz kimliklerin çatışan iddiaları etrafında döndüğünü söyler. Küresel çatışma politikalarına çoğunlukla, dünyadaki dinsel ve kültürel bölünmelerin sonucu gözüyle bakıldığında dikkat çeken Sen, dünyanın gitgide bir dinler ve uygarlıklar federasyonu olarak görüldüğünün ve böylece insanların kendilerini algılamasının diğer biçimlerinin görmezden gelindiğinin altını çizer. Dünya nüfusunun uygarlıklar ya da dinler arasında bölünmesinin, insan kimliği konusunda içe kapanmacı bir yaklaşıma yol açtığını düşünen Sen, insanları yalnızca tek bir grubun mensubu olarak gören bu yaklaşımın her türlü çatışma ve şiddeti beslediğini öne sürer.

2. Şiddeti Besleyen Bir Kategori Olarak Kimlik

1980’lerin sonunda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı çerçevesinde örgütlenen kapasite yaklaşımının temellerini

Martha Nussbaum ile birlikte atan ve 1999 yılında insani kalkınma yaklaşımını geliştirerek kapasite yaklaşımı/insan yeterlilikleri yaklaşımı olarak ortaya koyan (Tilak, 2002) Hintli ekonomi ve felsefe profesörü Amartya Sen, insanı çok çeşitli gruplara mensup olan, çoğul aidiyetlerden, çok sayıdaki kimliklerden oluşan karmaşık ve grift sosyal bir varlık olarak görür. Buna karşın, insana ilişkin bu gerçeğin günümüz dünyasında göz ardı edildiğini, insanın sadece tek bir kimliğinin öne çıkarılıp bunun kutsandığını düşünür (Sen, 2010).

Bu düşüncelerini *Kimlik ve Şiddet* adlı çalışmasında açımlayan Sen (2009: 334), kimlik siyasetinin doğasının ve dinamiğinin anlaşılması amacıyla kaleme aldığı söz konusu çalışmasında, insanların sahip olduğu çoğul aidiyetlerin tanınması çağrısında bulunur.

Sen'in (2010: 198) bu çağrısı çok çeşitli kategorilerin, çoğul aidiyetlerin kimlik denilen şeyi oluşturmasına karşın, tek bir kategoriye odaklanıldığını, tek bir aidiyetin öne çıkarıldığını ve böylece çatışma ya da şiddeti besleyen, kışkırtan kutuplaşmış bir vizyonun günümüz dünyasına yayılmış olduğunu düşünmesinden kaynaklanır.

Bu düşünce doğrultuda Sen, kimlik denilen şeyi çok çeşitli kategoriler, çoğul aidiyetler oluşturduğu halde, kişinin sahip olduğu çok sayıdaki kimliklerden sadece birini öne çıkartarak kişiyi görmeyen, onu tanımlamanın nasıl mümkün olduğu sorusuna odaklanır ve şiddet amacına hizmet eden tekil bir kimlik savunuculuğunun işleme sürecini aşağıdaki gibi ifade eder:

Kendine özgü bir kimlik savunuculuğunu şiddet amacıyla yapmak, bir kimlik grubunu –gündemdeki şiddet amacıyla doğrudan bağlantılı olarak – özel bir odaklanmayla diğerlerinden koparma biçimini alır ve ondan hareketle, seçmeci bir vurgulama ve kışkırtmayla, diğer ortaklık ve aidiyetlerin geçerliliğini gölgede bırakır (Sen, 2010: 198).

Burada Sen (2010: 198), şiddeti besleyen ya da tırmandıran bir şekilde tekil bir kimliğin öne çıkarılmasını bir tür savaş sanatı olarak görür. Bu savaş sanatı düşünme özgürlüğünü, sağduyuyu ve yatıştırıcı aklı safdışı etmek için hem bazı temel içgüdüleri hem de parçasal bir mantık tarzını kullanır. Bu noktada belirli bir eylem amacıyla, kişinin sahip olduğu çok sayıdaki kimliklerden sadece biri çekilip öne çıkarılır. Sözgelimi, “bir Sırp bir Arnavut değildir ya da âri bir Alman kesinlikle âri bir Almandır” (2010: 199) gibi kişinin diğer aidiyetlerinin görmezden gelinmesini sağlayacak tek bir kimlik olarak kişi sunulur. Hemen ardından, savaşçı bir biçimde bu tek kimliğin gerekleri kavramsal bir kafa karışıklığına yol açacak bir biçimde yeniden tanımlanır (2010: 199).

Bir grup insanla kurulan özdeşlik duygusunun, uygun bir kışkırtmayla, başka bir gruba gaddarca davranmanın güçlü bir silahı haline getirilebileceğini söyleyen Sen, dünyada görülen çatışma ve şiddetin çoğunun seçeneksiz bir kimlik yanılması sayesinde sürdürüldüğünü belirtir. İnsanın diğer aidiyetlerini yok eden egemen bir kimliğin harekete geçirilmesiyle ve akabinde buna uygun bir savaşçı kimliğin oluşturulmasıyla, yerel ya da küresel şiddet ve terörizm arasında çok yakın bir ilişki olduğunu düşünür. Sen, belirli bir kimliğin öne çıkarılmasını şiddet yanlıları ya da kışkırtıcıları tarafından uygulanan nefret tohumları ekme sanatı olarak adlandırır ve bunun diğer insanlara karşı beslediğimiz sempati duygusunu ve doğal iyilikseverliği ne yazık ki bastırıldığını öne sürer (Sen, 2010: 15).

Şiddetin, genellikle bölücülükten yararlanan siyasi gruplar tarafından beslendiğine dikkat çeken Sen (2009: 353), insanları katı kategoriler halinde bölmeyen, yanılısıma grupları yaratmakla kalmayıp aynı zamanda bu gruplar arasındaki anlaşmazlıkları kışkırtmak amacıyla da kolaylıkla kullanılmaya açık olduğunu vurgular (Sen, 2010: 201). İnsanlardan nefret etmenin esas olarak kolay bir şey olmadığına inanan Sen (2010: 197-198) insanlar arasında nefret tohumları ekilmesini yönlendiren kişi ya da kesimlerin var olduğunu belirtir. Sen'e göre, söz konusu kesimler şiddet amacına hizmet eden tekil bir kimlik yanılması yaratmakta ve bu kimlik yanılması işkence ve katliam komutanları tarafından ince bir şekilde hem beslenmekte hem de kışkırtılmaktadır.

Bunun yanı sıra Sen (2010: 199), insanların sahip olduğu çok sayıdaki kimliklerden sadece tek bir kimliğin öne çıkarılmasını ya da insanların tekil kimlik kutucuklarının içine hapsedilmesini, uygarlık tasnifçilerinin, kültür ve uygarlık teorilerinin çoğunun sahip olduğu özelliklerden biri olarak görür. Söz konusu teoriler şiddet savunuculuğu yapmamakla birlikte, insanların sahip olduğu çoğul kimlikleri ya da çok çeşitli aidiyetleri es geçerek onları tek bir özel sosyal grubun mensubu olarak ele aldığından içe kapanmacı bir özelliğe sahiptir. Bu özelliğe sahip olan teoriler, uygarlıkları birbirinden ayırmakta ya da belirli bir topluluk içine hapsedmektedir. Sözgelimi, Hindistan'ı ‘Hindu Uygarlığı’ kutucuğuna yerleştiren uygarlık tasnifçileri, Hindistan'da Müslümanların, Hintli Sihlerin, Jainlerin, Parsilerin ve Hristiyanların bulunduğunu dikkate almayarak ve Hindistan'da yaşayan insanlar arasındaki iç bağlantıların sadece din aracılığıyla gerçekleştiğini varsayarak politik, ekonomik, sosyal, ticari, sanatsal, müzik ve diğer kültürel uğraşlara katılım yoluyla bir arada yaşayan insanlar arasındaki yaygın iç bağlantıları görmezden gelmektedir.

İçe kapanmacı teorilerin sahipleri kendi teorilerini her ne kadar bir çatışmanın yaratıcısı olarak değil, keşfedicisi olarak görse de teori pratiği etkilemektedir. Zira, her türlü politik ve ekonomik faaliyet, sosyal düşünce, kamu politikaları teorilerin ciddi bir biçimde etkisi altındadır. Söz konusu teorilerin uygarlıkları, insanları yapay bir biçimde tekil kimliklere indirgemesi hem kavramsal bir kafa karışıklığı yaratmakta hem de çatışmacı ve şiddet yanlı liderler tarafından sektör dışlayıcılığı pekiştirme amacıyla kullanılmaktadır (Sen, 2010: 201).

İnsanları içinde yaşadığı toplumla birlikte ya da sosyal bağlam içinde ele alan toplulukçu sosyal teorilerin insanları daha eksiksiz ve daha sosyal açıdan görme çabası, gerçek yaşama uygulandığında, insanları katı bir şekilde kategorilendirerek onları tek bir grubun mensubu olarak görmek şeklinde oldukça sınırlı bir kavrayışa takılı kalmıştır. İnsan denilen varlık çok çeşitli ortaklıklar ve bağlantılar içerisinde var olmasına karşın, insanın sosyal durumunun çoğul özelliklerinin zenginliği azımsanmış ve böylece insanın çoğul aidiyetleri, çok çeşitli sosyal ilişkileri görmezden gelinerek insan varlığının zenginliği eksiltmiştir (Sen, 2010: 200).

Ayrıca, Sen'e (2010: 202) göre, herhangi bir dinin seçkinliğine ilişkin teoriler de insanların sadece dinsel aidiyetlerini ön plana çıkararak diğer aidiyetlerinin geçerliliğinin görmezden gelinmesine yol açmakta ve böylece dinsel çatışma ve şiddetin kavramsal temelini

oluşturmaktadır. Sen'in bu düşüncesi, dine yer olmayan bir dünyanın hayalini kurduğu şeklinde anlaşılmalıdır, zira din olmadan dünyayı düşünemeyeceğini söyleyen Maalouf (2019: 81-82) gibi o da, maneviyat ihtiyacının aidiyet ihtiyacından ayrılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda Maalouf, dinin savaş halindeki budunlara çimento rolünü üstlenmemesi için, fanatizmi, terör ve savaş beslememesi için dinsel bir kimlik bildirimi olmaktan çıkarılması gerektiğini düşünür. Dini ve etnik kimlik arasında bir benzerlik olduğunu öne süren Smith (1994: 23) ise, hem dini hem de etnik kimliğin benzer bir kültürel sınıflama ölçütünden geldiğini belirtir. Smith, çoğu zaman her iki kimliğin çakıştığını ve birbirlerini güçlendirdiğini, tek tek ya da birlikte güçlü cemaatleri besleyip harekete geçirdiğini öne sürer.

Sen (2009: 353) için, dini kimliğe saygı duyulması hiç şüphesiz çok önemlidir; bununla birlikte dini kimlik insanların sahip olduğu kimliklerden sadece bir tanesidir. İnsanların sadece dinsel bir kimliğe sahip olmadığını, dinsel kimliğin yanı sıra çok sayıda ve çok çeşitli kimliklere de sahip olduğuna dikkat çeken Sen, bir ülkenin öncelikle bir dine mensup topluluğun toplamı olarak değil, vatandaşlarının toplamı olarak görülmesi gerektiğini belirtir (2010: 203-204). Zira, bir ülkede yaşayan vatandaşlar arasında yaygın iç bağlantılar sosyal, politik, ekonomik, ticari, sanat, müzik gibi pek çok kültürel uğraşlara katılımı, çok çeşitli aidiyetlere katılım yoluyla oluşmaktadır (2010: 200).

Bu noktada Sen (2010: 12) dünya nüfusunun daha önceleri uluslara ve sınıflara dayanarak bölündüğünü, şimdi ise din ya da uygarlık tarafından tanımlanan tek bir grubun mensubu olarak görüldüğünü söyler. Bilindiği gibi, modern ulus devletin doğuşundan itibaren Avrupa ulusları Romantizmden yoğun şekilde etkilenecek, ulus olmanın kökeninde kanı, toprağı etnik-dilsel halk unsurunu ve dini, ulusal bir kimliğin zorunlu veya en azından merkezi öğeleri olarak görmüşlerdir (Nussbaum, 2018b: 32). Ulusal kimliğin bu zorunlu, merkezi öğelerinin ya da sınıf, cins, ırk, din gibi kolektif kimlik türlerinin millî kimlikle örtüşebileceğini veya terkibe girebileceğini belirten Smith (1994: 221), kolektif ebediyet ve itibar ihtiyacı, etno-tarihin gücü, yeni sınıf yapılarının rolü ve modern dünyada devletler-arası sistemin sahip olduğu tahakküm gibi nedenlerden ötürü, millî kimliğin diğer kolektif kültürel kimliklerden daha tesirli ve kalıcı bir etkiye sahip olduğunu savunur (Smith, 1994: 270). Benzer şekilde Bauman (2019: 32) da, ulusal kimliğin 'biz' ve 'onlar' arasında sınır çizmek için tekeli bir hakkı amaç edinen devlet tarafından titizlikle inşa edildiğinden dolayı ulusal kimliğin hiçbir zaman diğer kimlikler gibi olmadığını, kesin ittifak ve özel sadakat talep etmeyen diğer kimliklerin aksine, ulusal kimlikle bir muhalefet ve rekabet içine girilemeyeceğini belirtir. Bauman'a (2019: 48) göre, uyruk statüsü kimliklerin en geneli ve en kapsayıcısı olup kendisi dışındaki diğer kimliklere anlam vererek onları ikincil ve bağımlı statüye indirgeyen bir supra-kimlik durumundadır. Nitekim, yirminci yüzyılın özellikle ilk yirmi yılında toplumsal sınıfların Marksist analizinin ön plana çıkmasıyla birlikte, sınıf bütünleştirici bir kimlik türü olarak sivrilsen de ulus inşası döneminde uyruğa atfedilen 'meta kimlik' statüsüne sahip olamamıştır. 1980'lerde sınıfın bambaşka ve ayrıntılı taleplere cevap veremez hale gelmesiyle birlikte toplumsal cinsiyet, ırk ve ortak kolonyal geçmiş gibi çeşitli

kolektif kimlik türleri sınıfın bütünleştirici gücüne öykünmüşlerdir (2019: 48). Bu bağlamda, diğer kolektif kimlik türlerinin millî kimliğin yönünü etkileyebilseler de, altını oymakta nadiren başarıya ulaştıklarını söyleyen Smith (1994: 221), dünyanın her köşesinde millî kimliğin gücünü sebatla devam ettirdiğini öne sürer. Ancak bu noktada Smith - millî kimliğin gücünü sebatla devam ettirmesinde - hem bir umut hem de bir tehlike görür (1994: 270). Smith'e (1994: 271) göre, millî kimlik popüler rızaya sahip ve popüler bir coşku sağlayan siyasî dayanışmanın yegâne tahayyülünü ve rasyonelini verir. Diğer bütün tahayyüller, bütün rasyoneller millî kimlikle karşılaştırıldığında soluk ve bulanık kalır. Zira, millî kimliğin dışındaki diğer tahayyüller bir seçilmişlik duygusu sunmazlar, biricik nitelikte bir tarihleri ve özel kaderleri de yoktur. Smith, işte bu vaatleri ancak milliyetçiliğin yerine getirildiğini öne sürer ve insanların kendisini milletle özdeşleştirmeyi sürdürmesinin gerçek nedeni olarak bunu görür. Bu bakımdan Smith milliyetçiliğin önümüzdeki yüzyılda da insanlığa temel kültürel ve siyasî kimliklerini sağlamayı sürdüreceğini ileri sürer (Smith, 1994: 271). Ancak, küreselleşme olgusu Smith'in bu öngörüsünü gölgelemiştir. Zira Bauman'ın (2019: 39) da belirttiği gibi, küreselleşme ile birlikte devletin ulus ile olan sağlam ve dayanıklı evliliği çözülmüş veya devletin ulus üzerindeki nüfuzu artık ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla ulus devletlerin yurttaş kimliği, günümüzde yerini bireysel kimliklere bırakmıştır (Koyuncu ve Günerigök, 2019: 139).

Son olarak, Smith (1994: 270) millî kimliklerin içinde, etnik çatışmaların her yere yayılması ve kızışması, daha büyük bir millî türdeşlik hamlesi esnasında sindirilemeyen azınlıklara zulmün reva görülmesi, terörün, etnik kırımın ve soykırımın haklı gösterilmesi gibi tehlikeler de barındırdığını söyler. Bu bağlamda Bauman (2019: 31) millî ya da ulusal kimliğin en başından itibaren agonistik -kavgacı- bir nosyon ve bir savaş narası niteliğinde olduğunu ve uzun süre de öyle kaldığını öne sürer.

Bu tür tehlikeleri sadece millî kimliğin barındırmadığını aynı zamanda din ya da uygarlık tarafından tanımlanan kimliklerde de aynı tehlikenin söz konusu olduğunu düşünen Sen, insanların din ya da kültür temelinde kendilerine özgü kategorilere ayrılabilmesi varsayımını, günümüz dünyasında çatışma potansiyelinin temel kaynaklarından biri olarak görür. İçinde bulunduğumuz çağda dünya bir dinler ya da uygarlıklar/kültürler toplamı sayıldığından insanların cinsiyet, dil, sınıf, meslek, bilim, ahlak ve politik tercihlerinden oluşan diğer kimlikleri es geçilmektedir (Sen, 2010: 15-16). Sen'e (2010: 16) göre, din ve uygarlık temeline dayalı bu bölücülük ya da indirgeme, şiddet ve çatışmaya çok büyük katkılarda bulunmaktadır. Benzer şekilde Maalouf (2019: 75) da, günümüzde dinsel aidiyetin vurgulanmasının, onu kimliğin ana öğesi olarak görmenin, elli yıl öncesine nazaran daha yaygın bir tavır olduğunu söyler. İnsanların dinsel, etnik, ulusal ya da başka kimlikleri adına cinayetler işleminin temelinde Maalouf (2019: 15), insan kimliği içinden tek bir öğenin, diğerlerinin zararına olacak bir şekilde yüceltilmesini ya da bütün bir kimliğin öfkeyle ilan edilen tek bir aidiyete indirgenmesini görür ve katillerin bu şekilde imal edildiğini öne sürer (2019: 12). Kimlik tek bir aidiyete indirgenildiğinde, insanları katı, hoşgörüsüz, taraf tutucu ve baskıcı bir şekilde katillere ya da katillerin yandaşlarına dönüştürdüğünü savunan Maalouf (2019: 30), kimliğin tek

bir aidiyete indirgenmesini ölümcül kimlikler olarak adlandırır. Ölümcül kimliklerin ortaya çıkmaması için Maalouf (2019: 21-22), insan kimliğinin bileşenleri çok sayıda olduğundan kimliğimizin ve aidiyetlerimizin çoğul olduğunun ve her insanla birtakım ortak aidiyetlerimiz bulunduğunun anlaşılmasını ve insanların çoğul kimliklerini benimseme konusunda yüreklendirilmelerini ister.

Kimliğe ilişkin indirgeme, kötü niyet ve kavram kargaşasını günümüz dünyasında karşılaşılan çatışma ve şiddetten büyük ölçüde sorumlu gören Sen (2010: 14), şiddet kışkırtıcılarının tek bir kimliği öne çıkartarak dışlamalar ve dayatmalar yoluyla şiddeti beslediklerini belirtir. Bunun yanı sıra, kişinin sadece tek bir kimliğe sahip olduğunun varsayılmaması ya da tek bir kimliğin öne çıkarılmaması şiddetin doğal ya da hoşgörüle karşılanmasına neden olan bir atmosferin oluşmasını da beraberinde getirdiğini vurgular (Sen, 2010: 205). Bu noktada Sen, çok sayıda ve birbirinden çok farklı aidiyetlerimiz olduğunun açıkça görülüp savunulmasıyla her türlü keskin ve dışlayıcı perspektiften sıyrılabileceğimizi ve böylece şiddet kışkırtıcılarının oyununu bozabileceğimizi düşünür. Bu düşünce esas olarak “eşit ve adil bir dünyanın gerçekleşmesi için nasıl bir sorumluluk almamız gerektiği üzerine düşünmeyi bırakmamamız” (Nussbaum, 2018a: 134) gerektiğine dairdir. Her insanın içinde yaşadığı dünyanın değişmesinden ve gelişmesinden bizzat sorumlu gören Sen (2004: 381), daha barışçıl ve daha adil bir dünyanın oluşumu için çaba göstermemizi ister. Onun bu düşüncesinin, Parekh’in (2014: 55) kimliğin kişisel ve toplumsal boyutunun yanında, bir üçüncü boyut olarak belirlediği “kişinin insan olma farkındalığına, nasıl davranması ve yaşaması gerektiğini sorgulamasına dair” olan kimliğin üçüncü boyutuyla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Zira Sen (2009: 142), belirli bir ulusun, dinin, etnik kökenin mensubu olsak da insan toplumuna ait olma ya da insan olma kimliğinin, hepimizin en temel kimliği olduğuna inanır.

Belli bir şekilde parçalara ayrılmış olan bir dünyanın, dünyayı biçimlendiren çoğul ve çeşitliliğe sahip kategoriler evrenine kıyasla çok daha kolay bölünebilir bir dünya olduğuna dikkat çeken Sen (2010: 14), insanların bir arada barış ve uyum içinde yaşamasını, insan kimliğinin çoğulluğuna ilişkin bir anlayışa sahip olmaya dayandırır. Günümüz dünyasında barış umudunu, insanların tekil kimlik kutucuklarının içine tıklanmasına, minyatürleştirilmesine ve dolayısıyla insan aidiyetlerinin çoğulluğunun ve her birinin değerliliğinin kabul edilmesine bağlar (2010: 16-17).

Benzer şekilde Maalouf (2019: 129) da, insan kimliğini bir dışlanma aracı ve bazen de savaş aleti haline getirilmiş tek bir aidiyetle eritmek yerine, kimliğin çok çeşitli aidiyetlerin toplamı olarak algılanmasına insanların teşvik edilmesini ister. Her insanın hem yaşadığı ülkeyle hem de dünyayla kendisini özdeşleştirebilmeyi sağlayacak birtakım davranış ve alışkanlıklar kazanabileceğine inanan Maalouf, ‘ölümcül kimlikler’ çağının aşılmasını arzular. Bu noktada, ayrışma yerine bütünleşmeye odaklanarak her insanın kimliğini farklı kültürlere samimi ve komplekslerden arınmış bir şekilde açarak kimliklerin uzlaştırılmasını talep eder. Aksi takdirde, Maalouf insanlığın yolunu kaybetmiş kan dökücü çığlınlardan oluşan ordular kurmasını kaçınılmaz olarak görür (2019: 33).

Dünyanın hiçbir özel ırka, hiçbir özel ulusa ait olmadığını vurgulayan Maalouf (2019: 103) gibi Sen (2010: 204) de, dünyanın küresel mirasında tüm uygarlıkların, tüm kültürlerin payı olduğunun altını çizer. Sen, insanlığın geçmişinin daha doğru ve daha eksiksiz kavranmasını, Batı uygarlığının diğer uygarlıklara üstünlüğüne ilişkin yanlış kabulün aşılmasına bağlar. Zira Sen, insanlığın bugün geldiği noktayı, her türlü başarı ve kazanımı dünyadaki gelmiş geçmiş tüm uygarlıkların katkılarının bir sonucu olarak görür. Sen’e göre, bu gerçeği göz ardı eden kültür ve uygarlık teorileri bilim, sanat, felsefe gibi insanlığa ait tüm başarı ve kazanımları sadece Batı uygarlığına mal ederek, insanlığın entelektüel ufku sınırlamanın yanı sıra Batılı ve Batılı olmayan şeklinde bir karşıt kutuplaşmaya da neden olmaktadır. Sen için, çatışma ve şiddet duygularını beslemekten başka bir işe yaramayan bu kutuplaşma ya da cepheleşme, insanlığı eksilten ve kimlik çatışmalarını besleyen yapay bir ayırımıdır (2010: 206).

Sen’e göre günümüz dünyasında küresel adalet, küresel demokrasi elzem bir gereklilik durumundadır. Bu gereklilik, küresel bir kimlik düşüncesinin insanlara kazandırılması ve yaygınlaştırılması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Daha adil ve daha barışçıl bir dünyanın oluşumunda küresel bir kimlik düşüncesinin önemini savunan Sen, aynı Maalouf (2019: 85) gibi, küreselleşen dünyada ortak kaderimizin bilincine vararak kimlik kavramına ilişkin yeni bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu savunur. Bu bağlamda Maalouf (2019: 85) insan kimliğine ilişkin, insanın bütün aidiyetlerinin toplamı gibi algılanacak ve içinde insanlık toplumuna aidiyetin gitgide daha fazla önem kazandığı, özel aidiyetlerimizi de silmeden, sonunda bir gün esas aidiyet haline gelecek hümanist bir ufku taşıyıcısı olan çok daha geniş bir aidiyet anlayışının yerleşmesini arzular (2019: 82). Sen’in savunduğu küresel kimlik düşüncesinin, Maalouf’un özlemine duyduğu gezegensel aidiyet ya da “gezegen kabilesine” aidiyet düşüncesiyle koşut olduğu söylenebilir.

Küresel kimliği, küresel aidiyet duygusunu, içe kapanmacı olmayan bir kimlik anlayışının yerleştirilmesiyle mümkün gören Sen, içe kapanmacı olmayan kimlik anlayışının, kişilerin sahip oldukları yerel ya da ulusal kimliklerle yan yana var olabileceğini düşünür (2010: 208). Çünkü Sen için, insan kimliğine ilişkin içe kapanmacı olmayan bir anlayışın yerleşmesi, ulusal yükümlülüklerimizin ve yerel bağlılıklarımızın küresel bir aidiyet duygusuyla baştan aşağı yer değiştirmesi anlamına gelmemektedir. Sen’e göre, küresel kimlik, bizim diğer kimliklerimizi, aidiyetlerimizi yok etmeden de payına düşeni alabilir ve almalıdır (Durğun, 2013: 118). İnsanların ulusal ya da yerel bağlılıkları küresel aidiyet duygusu ile bir çatışma durumunda olmak zorunda değildir. Küresel kimlik, yerel ya da ulusal kimliğe bir tehdit de oluşturmaz (2010: 205). Küresel kimlik, ulusal kimliğe bir tehdit oluşturmak bir yana, daha güvenli bir dünya olanağına kapı aralar. Günümüz dünyasında küresel kimlik düşüncesi birbirinden farklı insan ve ulusları birbirine bağlayan ortak bir kimlik olarak, insan varlığının minyatürleştirilmesine, çatışma ve şiddeti doğallaştırıp hoşgörüle görülmesine karşı durmaya tüm insanları çağırır (2010: 208). Bu çağrı, tüm insanların ortak değerler, etik ve küresel aidiyet duygusunun çatısı altında birleşmelerine ve böylece yakın gelecekte bir uygarlıklar savaşının ortaya çıkma ihtimalinin önünü kesmeye yöneliktir. Sen’in bu çağrısı oldukça manidardır.

Zira, Bauman'ın (2019: 107-108) da vurguladığı gibi, herkesin birbirine karşılıklı olarak bağımlı olduğu, herkesin ortak güvenliğini sağlama almak istediği bu küreselleşen dünyada, "ya birlikte yüzeriz ya da birlikte batarız."

3. Sonuç

İnsan olmanın, insanın sahip olduğu çok çeşitli kimliklerle yakından ilişkili olduğunu düşünen Sen (2002), insanı çoğul aidiyetlerden, çok sayıdaki kimliklerden oluşan karmaşık ve grift sosyal bir varlık olarak görür. Sen'e göre, günümüz dünyasında insan çok çeşitli ortaklıklar ve bağlantılar içerisinde var olmasına karşın, insanın çoğul aidiyetleri, çeşitli sosyal ilişkileri es geçilmektedir. Bu durum insanların katı ve dışlayıcı kategoriler halinde bölünerek tekil kimliklere indirgenmesini de beraberinde getirmektedir. Böyle bir indirgemeye Sen'in perspektifinden bakıldığında, insanın sadece tek bir kimliğe sahip olduğunun varsayılması ya da tek bir kimliğin öne çıkarılması içe kapanmacı bir yanılısamanın getirisi olarak her türlü çatışma ve şiddeti beslemektedir. Sen, tek bir kimliğe vurgu yapıp insanların yapay bir şekilde katı ve dışlayıcı kategoriler halinde bölünmesinin hem yanılısama grupları yaratacağını hem de bu gruplar arasındaki anlaşmazlıkları kışkırtmak amacıyla kolaylıkla kullanılacağını düşünür. İnsana ilişkin tek bir kimlik öne çıkarıldığı takdirde, insanlar arasında nefret tohumlarının ekilmesine ve şiddetin doğal görülüp hoşgörüle karşılanmasına neden olan bir atmosferin oluşacağını öne sürer. İnsanların sahip olduğu çok sayıdaki kimliklerden sadece tek bir kimliğin öne çıkarılmasını ya da insanların tekil kimlik kutucuklarının içine hapsedilmesini kültür ve uygarlık teorilerinin, uygarlık tasnifçilerinin çoğunun sahip olduğu özelliklerden biri olarak gören Sen, bu teorileri içe kapanmacı teoriler olarak adlandırır. İçe kapanmacı teoriler şiddet savunuculuğu yapmamakla birlikte insanları, uygarlıkları birbirinden ayırmakta, belirli bir topluluk içine hapsedmekte, onları yapay bir şekilde tekil kimliklere indirgeyerek minyatürleştirmektedir. Daha da önemlisi, sosyal düşünceyi, politik ve ekonomik faaliyeti, kamu politikalarını, diğer bir ifadeyle her türlü pratiği etkileyen bu teoriler, kavramsal bir kafa karışıklığı yaratmasının yanı sıra çatışmacı ve şiddet yanılıs liderler tarafından sekter dışlayıcılığı pekiştirme amacıyla da kullanılmaktadır.

Bu noktada Sen, çok sayıda ve birbirinden çok farklı aidiyetlerimiz olduğunun açıkça görülüp savunulmasıyla her türlü keskin ve dışlayıcı perspektiften sıyrılabilceğimizi ve böylece şiddet kışkırtıcılarının oyununu bozabileceğimizi düşünür. Günümüz dünyasında barış, güvenlik, demokrasi, adalet gibi küresel düzeydeki sorunsalların çözümüne acil bir şekilde ihtiyaç duyulduğunu vurgulayan Sen, söz konusu sorunsalların çözümüne yönelik olarak küresel bir kimlik düşüncesinin önemini savunur. Küresel kimliğin, insanlar ve uluslar arasında içe kapanmacı olmayan bir kimlik anlayışının yerleştirilmesiyle, küresel aidiyet duygusunun insanlara kazandırılmasıyla mümkün olabileceğine inanan Sen, küresel kimliğin insanların sahip oldukları yerel ya da ulusal kimliklerle yan yana var olabileceğini öne sürer. Sen'e göre, küresel kimlik ulusal kimliğe bir tehdit oluşturmak şöyle dursun, daha güvenli ve daha adil bir dünya olanağına kapı aralar. Küresel kimlik düşüncesi birbirinden farklı insanları ve ulusları birbirine bağlayan ortak bir kimlik olarak insan varlığının

minyatürleştirilmesine, fakirleştirilmesine, çatışma ve şiddeti doğallaştırıp hoşgörüle bakılmasına karşı durmaya tüm insanları çağırır. Bu çağrı, tüm insanların ortak etik değerlerin ve küresel aidiyet duygusunun çatısı altında birleşmelerine yöneliktir. Böyle bir birleşme, insanları küresel düzeydeki sorunlara yönelik ortak bir tavır almaya yönelterek insanlar arasında nefret tohumları ekilmesinin, şiddeti besleyip kışkırtan kutuplaştırılmış bir vizyonun yayılıp palazlanmasının önünü keser.

Bu kapsamda sivil toplumun, kamuoyunun akla dayalı sesinin küresel kimlik düşüncesinde önemli bir rol oynayacağını düşünen Sen (2010: 17), küresel kimlik düşüncesinin hayata geçirilmesinde, aralarında Birleşmiş Milletlerin de yer aldığı çok sayıda kurumun, sivil toplum kuruluşlarının, vatandaş örgütlenmelerinin ve haber medyasının bağımsız unsurlarının çabalarının küresel kimlik uygulamasına çağırılmasını talep eder (Durğun, 2013: 117-118). Sen'in bu talebi, tüm insanların barış ve refahtan adil bir şekilde pay alamadığı, çatışma, şiddet ve özel çıkarlar çerçevesinde şekillenen günümüz dünyasında hiç şüphesiz çok önemlidir. Zira, Sen'in savunduğu küresel kimlik düşüncesi bireylerin, grupların ve toplumların barış ve dayanışma içinde bir arada yaşama imkânına, günümüz dünyasında var olan adaletsizliklere karşı ortak bir insani tavır sergilenmesine ve dolayısıyla daha adil bir dünyanın oluşumuna kapı aralamaktadır.

Kaynakça

- Bauman, Z. (2019). *Kimlik*. Mesut Hazır (Çev.). 3. Baskı. Ankara: Heretik Yayınları.
- Brubaker, R. & Cooper, F. (2014). "Kimlik" in Ötesine Geçmek. Kübra Kelebekoğlu (Çev.). İçinde: Fırat Mollaer (Ed.), *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık* (ss. 402-460). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Durğun, S. (2013). Amartya Sen: Adalet Küresel Bir Bakış. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 6 (1), 95-123.
- Foucault, M. (1999). Benlik Teknolojileri. İçinde: G. Çağalı Güven (Çev.), 4. Baskı, *Kendini Bilmek* (ss.32-85). İstanbul: Om Yayınları.
- Gleason, P. (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih. İçinde: Fırat Mollaer, (Çev.&Ed.), *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık* (ss. 21-52). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Koyuncu, A. A. & Günerigök, M. (2019). *Bauman ve Postmodernite*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Maalouf, A. (2019). *Ölümçül Kimlikler*. Aysel Bora (Çev.). 50. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nussbaum, M. C. (2018a). *Yapabilirlikler Yaratmak: İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı*. Selda Somuncuoğlu (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nussbaum, M. C. (2018b). *Yeni Dinsel Tahammülsüzlük: Kaygılı Bir Çağda Korku Siyasetinin Üstesinden Gelmek*. Berkay Ersöz (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Parekh, B. (2014). Kimliğin Mantığı. Suat Aksoy (Çev.). İçinde: Fırat Mollaer (Ed.), *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık* (ss. 53-78). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Platon (1962). *Alkibiades I'den Seçmeler: "Kendini Bilmek, Ruhunu Bilmektir..."*. İrfan Şahinbaş (Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Erişim: 15.04.2020), <https://vdocuments.site/platon-alkibiades.html>
- Sen, A. (2010). *Kimlik ve Siddet..* Ahmet Kardam (Çev.). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Sen, A. (2009) *The Idea Of Justice*, Cambridge-Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sen, A. (2002). Response to Commentaries. *Studies in Comparative International Development*, 37, 78-86.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*. Bahadır Sina Şener (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tilak, J. B. (2002). Education and Poverty. *Journal of Human Development*, 3, 191-207.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sosyal Öğrenme Bağlamında İlegal Bir Davranış Olarak ‘POS Tefecilerde Kart Kırdırma’: Bingöl Üniversitesi Öğrencileri Örneği

Negotiating Credit Cards In POS Divece Usury As An Illegal Act In The Context Of Social Learning: The Case Of Bingol University Students

Mehmet Seyman Önder ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, 12000, Bingöl/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4317-1099

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Ocak 2020
Düzeltilme tarihi: 12 Nisan 2020
Kabul tarihi: 27 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Pos Tefecilik
Kredi Kartı Kırdırma
Sosyal Öğrenme

ÖZ

Ekonomik sorunlara bireylerin getirdiği illegal çözüm yöntemi olarak tefecilik, gelişen teknoloji ve yaygınlaşan bankacılık hizmetleri ile birlikte boyut değiştirmiş, pos tefecilik halini almıştır. Pos tefecilerde kartla para çekme eylemi de ‘kart kırdırma’ olarak anılmaktadır. Yaygınlaşan bir davranış olan pos tefecilerde kart kırdırma eylemi mağduriyetler de doğurmaktadır. Bu mağdurların önemli bir kısmını da üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Bu çalışmanın evreni Bingöl Üniversitesi öğrencileridir. Örneklem grupları, nicel veri tekniği için tabakalı ve basit seçkisiz tekniklerle belirlenen 460 öğrenciden, nitel veri için ise amaçlı örnekleme tekniğinin kullanılarak seçilen 12 öğrenciden oluşturulmuştur. Kart kırdırma öğrencilerin aile ve arkadaşların borç edinmekten kaçındığı, çoğu öğrencinin kart kırdırma eyleminin suç olduğunu bilmediği, bazılarının ceza alsan bile eylemi tekrar etme eğiliminde olduğu görülmüştür. Öğrenciler arasında kart kırdırma eyleminin sosyal öğrenme yoluyla yaygınlaştığı anlaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 January 2020
Received in revised form 12 April 2020
Accepted 27 April 2020

Keywords:

POS Device Usury,
Negotiating Credit Card
Social Learning Theory

ABSTRACT

As a method of illegal solution brought by individuals to economic problems, usury has turned into the form of POS usury with changing technology and expanding banking services. The majority of victims are university students. The sample groups are composed of 460 students determined by stratified and simple random techniques for quantitative data technique, and 12 students who were selected for qualitative data by using purposive sampling technique. In the study, It was detected that students who negotiated cards refuse to borrow money from their families and friends, and that most students do not know that the act of negotiating cards was a crime. The negotiating card among students is becoming widespread with social learning.

1. Giriş

İnsanlar yaşamları boyunca çeşitli sorunlarla karşılaşmakta, bu sorunlara doğal olarak da bir çözüm getirmeye çalışmaktadır. Ancak bazen çözüm yöntemleri alışlagelmişin dışında olabilmektedir. En sık karşılaşılan sorunlardan biri ekonomik yetersizliklerdir. Sorunların çözümü için legal çözümler getirildiği gibi bazen de illegal çözümler getirilmektedir. Gerek sosyal hayatta gerekse ticari hayatta bu soruna getirilen başlıca illegal çözüm, yüksek faizli kayıt dışı para alış verişidir. Türk Ceza Kanunu 241. Maddesine (2004) göre bu alış veriş

“tefecilik” olarak nitelendirilmiş ve cezai müeyyideye tabi tutulmuştur. Kanuna göre tefecilik “kazanç elde etmek amacıyla ödünç para verilmesi” olarak tanımlanmıştır. Tefecilik ve tefeciliğin tanımına, çeşitlerine, getirilen cezai yaptırımlara ve kanunlardaki yerine yönelik çeşitli bilimsel araştırmalar yapılmış (Arslan, 2014; Bahar, tarih yok; Bekar, 2013; Bilge, 2015; Cenikli, 2017; Gönenç, 2010; Gün, 2019) ve tefecilik, hukuki anlamda detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Ancak, teknolojinin gelişmesiyle birlikte tefecilik türünde ve yöntemlerinde de çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. İnternet ve iletişim ağının güçlenmesi ile hemen her iş yerinde pos cihazlarının bulunması mümkün

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: msonder@bingol.edu.tr

hale gelmiştir. Bu cihazların çoğalmasi ve kontrolünün zorlaşması; art niyetle, amaç dışı kullanımına imkân tanımıştır. Bankaların istediği şartların sağlanamaması ya da düşük miktartlı acil ihtiyaçlar için bankaların prosedürleri ile zaman kaybedilmek istenmemesi nedeniyle tüketici kredisi almayan/alamayan ve kredi kartına sahip olan bireyler, çeşitli iş yerlerinden alışveriş yapmış gibi gösterilerek kredi kartlarından nakit çekmektedirler. Kişiler, bir kuyumcu, bir teknoloji mağazası ya da bir beyaz eşya mağazasına gitmekte, altın ya da beyaz eşya satın alınmış gibi pos cihazından, kart sahiplerinin kartlarından taksitli şekilde para çekilmektedir. Kart sahibinin ihtiyaç duyduğu parayı; iş yeri sahibi, komisyonunu ya da faizini de ekleyerek çekmektedir. Örneğin kart sahibi 1000 TL'ye ihtiyaç duyuyorsa ve iş yeri sahibi komisyon bedelini 100 TL olarak belirlenmişse karttan 1.100 TL çekilmekte, kart sahibine 1.000 TL verilmektedir. Komisyon miktarı ise çekilen iş yerine, paranın miktarına ve kaç taksit yapıldığında göre yüzde 3 ile yüzde 20 arasında değişmektedir. Bu durum, Türkiye'de yaygınlık kazanmaktadır. Bu konu zaman zaman basın yayın organlarında haber olarak da gündeme gelmektedir. Ancak, Arslan (2014), Gün (2019) ve Karakehya (2013) vb. araştırmacıların yaptığı ve daha çok tefeciliğin hukuki boyutunun ele alındığı bilimsel araştırmalar da mevcuttur. Bu araştırmaların hemen hepsinde bu tefecilik türü için "pos tefecilik" terimi kullanılmıştır.

Daha önce yapılmış ve hukuki boyutunun ele alındığı çalışmalardan farklı olarak bu araştırmanın önemi; bu suç fiilinin sosyolojik boyutta ele alınmış olmasıdır. Bu fiilin yarattığı mağdurların sayısının ciddi miktarlara ulaştığı ve de bu mağduriyetin özellikle de üniversite öğrencileri arasında gittikçe artarak yaygınlaştığı yönünde bazı belirtileri tespit etmiş olmasıdır. Hatta bu durumu kazanç kapısına dönüştüren bazı kişiler, kuyumcu adı altında tefeci büroları açmakta, mağdurlar üzerinden ciddi kazançlar sağlamaktadır. Öğrencilerin böyle bir yola tevessül etmesine yol açan en önemli etmen ise, öğrencilere burs ve öğrenim kredisi için bankalar tarafından verilen kartlara; nakit avans kredisi ile alışveriş kredilerinin yüklenmiş olmasıdır. Burs veya öğrenim kredisi ücretlerini tüketen öğrenciler, yeni ihtiyaçları için banka tarafından verilen nakit avans kredilerini tüketince, kartlarına tanımlanmış olan alışveriş kredisini de nakit olarak çekebilmek için pos tefecilere başvurumaktadırlar. Bu işlem, öğrenciler arasında "kart kırdırma" olarak isimlendirilmektedir. Bu çalışmada Bingöl Üniversitesi örneğinde öğrencilerinin kart kırdırma alışkanlıkları ve bu alışkanlığı doğuran etkenler incelenmektedir. Bu konuda Türkiye'de yapılmış benzer bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmalar daha çok kredi kartı kullanım alışkanlıkları üzerinedir. Örneğin, Durukan vd. (2005) kredi kartlarındaki taksit uygulamasının tüketicinin harcama alışkanlıkları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bülent vd. ise (2012) Kredi kartını kullanımı etkileyen faktörler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Ancak konusu itibarıyla araştırmamıza en yakın olan çalışma Girginer vd. (2008) tarafından Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin kredi kartı kullanım alışkanlıklarına yönelik olarak yapılmıştır. Uluslararası literatürde de öğrencilerin kredi kartı kullanma alışkanlıklarına yönelik bazı çalışmalara rastlanmıştır. Amerika'da Hayhoe vd. (1999), Warwick ve Mansfield (2000), Xiao vd. (1995) öğrencilerin kredi kartı kullanımları üzerine çalışmalara yapılmıştır.

Yine Amerika'da Littwin (2007) düşük gelirli bireylerin kredi kartı kullanım alışkanlıkları üzerine çalışmıştır. Almanya'da ise Achtziger vd. (2015) kredi kartı ile kontrolsüz alışveriş ve borçlanma üzerine araştırmaya yapılmıştır.

Bu araştırmada ise illegal bir davranış olarak öğrencilerin, bir kredi kartı niteliği taşıyan burs ile öğrenim kredisi kartlarını kırdırma durumları, bu davranışın ortaya çıkma nedenleri ve yaygınlaşması üzerinde durulacaktır. Bu davranışın ortaya çıkmasını sağlayan koşullar kadar yaygınlaşmasında etken olan unsurların da tartışılmasına ihtiyaç vardır. Kart kırdırma yasalarda tefecilik olarak tanımlanan suç kapsamına girmektedir. Suçun varlığına ve yaygınlaşmasına yönelik birçok teori mevcuttur. Ancak öğrencilerin kart kırdırma davranışları, bu çalışmada öğrenme kuramları ile ele alınacaktır. Öğrenme yaklaşımlarının temeli Edwin Sutherland'ın "Ayrılcı Birliktelik" teorisine, Sutherland'ın teorisi ise Gabriel Tarde'nin Suçun Taklidi teorisine dayanmaktadır.

Tarde 1903 yılında yayınladığı The Laws of Imitation adlı eserinde hayatın her alanında taklitlerin olduğunu ifade etmektedir. Tüm sosyal davranışların taklit edildiğini belirten Tarde, toplumsal normlara uyan davranışlar gibi, normlara aykırı davranışların da taklit edildiğine vurgu yapmaktadır. Ancak Tarde, taklit kuramını sadece suç davranışını açıklamak için değil, tüm sosyal davranışları açıklamak için oluşturmuştur. Sutherland (1947) ise Principle of Criminology adlı genişletilmiş dördüncü baskı olan eserinde Tarde'nin taklid kuramını Differential Association Theory ile yani 'Ayrılcı Birliktelik Teorisi'yle daha sistematik hale getirmiştir. Sutherland, bu teoriyi üç düzlemde ele almaktadır. Birincisi normatif çatışma, ikincisi ayrılcı birliktelik ve sonuncusu ise ayrılcı grup organizasyonudur (Burgess & Akers, 1966; Metsueda, 2010).

Toplumsal düzeyde, suç normatif çatışmaya dayanır. Sutherland'a göre, ilkel, farklılaşmamış toplumlar, temel değerler ve inançlar üzerindeki uyum, dayanışma ve fikir birliği ile karakterize edilir. Bu tür toplumlar uygun davranışlar konusunda çok az çatışmaya sahiptir ve sonuç olarak da suç oranı düşüktür. Sanayi devrimi ile birlikte toplumlar, emek, ekonomik değerler konusunda derin ayrılmalar yaşamıştır. Bu tür topluluklar, toplumsal değerler ve davranış kalıplarına aykırı düşen davranışlar geliştirirler. Bunlar, benzerlikten ziyade uzmanlaşma, uyumdan ziyade zorlama, konsensüsten ziyade çatışma ile karakterizedir. Yüksek suç oranlarına sahip olma eğilimindedirler. Ayrılcı birliktelik, bireysel düzeyde toplumdaki normatif çatışmanın bireysel eylemlere nasıl dönüştüğü hakkında sosyo-psikolojik açıklama sağlar. Buna göre suçlu davranış, samimi gruplar arasında yaşanan iletişim ile öğrenilir (Burgess & Akers, 1966; Metsueda, 2010).

C. R. Jeffery, Robert L. Burgess ve Ronald L. Akers, Tarde'nin ve Sutherland'ın teorileri üzerinde yoğunlaşmış, Jeffery 1965'te "Criminal Behavior and Learning Theory" adlı eseri, Burgess ve Akers ise 1966'da "A Differential Association-Reinforcement Theory of Criminal Behavior" adlı çalışmayı yayınlamışlardır. Daha sonra ise Akers bu çalışmalardan yola çıkarak Sosyal Öğrenme Yaklaşımını geliştirerek 1973 yayınladığı Deviant Behavior: A Social Learning Approach adlı eseri yayınlamıştır.

Jeffery (1965), bireylerin istenilen davranışı ya da istenilmeyen davranışının gerçekleştirilmesinin olumlu ve olumsuz pekiştirici ile birlikte olumsuz ve olumlu cezalarla sağlanabileceğini belirtmiş; pekiştiriciler, cezalar ve davranışlar arasındaki ilişkiyi bir tablo ile izah etmiştir.

Tablo 1: Jeffery'nin Uyarıcılar ve Davranışlar Arasındaki İlişki Tablosu

	Davranış artışı	Davranış azalması
Sunulan uyarıcı	Olumlu pekiştirici	Olumlu ceza
Ortadan kaldırılan uyarıcı	Olumsuz pekiştirici	Olumsuz ceza

Tablodaki uyarıcılar ve etkileri örneklerle şu şekilde açıklanabilir. Bir çocuğu ders çalışmaya motive etmek için bisiklet alınması olumlu pekiştiricidir. Dersinde başarılı olan çocuğun yaz tatilini bakkalın yanında çırak olarak geçirmeyecek olması durumunda bakkal çıraklığı olumsuz pekiştiricidir. Çocukta azalması beklenen davranış yaramazlık yapmamasıdır. Çocuğun azarlanması olumlu ceza, çocuğa parka/sokağa çıkmama cezası verilmesi olumsuz cezadır. İstenilmeyen davranışı gerçekleştiren bireylerin cezalardan mahrum kalması ya da istenilen davranışı sergilemeyen bireylerin pekiştiricilerden mahrum kalması durumunda beklentinin aksine bir davranış geliştiği ifade edilmektedir. İstenilmeyen yani suç davranışını gerçekleştiren bireyin ödülle (doğrudan ya da dolaylı olarak) maruz kalması durumunda suç davranışı pekiştirilerek öğrenilmektedir. Jeffery'nin ve Akers'in kuramları birbirine çok benzemekle birlikte bir birini tamamlayan bir nitelik taşımaktadır.

Akers, sosyal davranışın, hem doğrudan koşullandırma hem de başkalarının davranışlarının taklit edilmesi veya modellenmesi yoluyla kazanılabileceğini söylemektedir. Davranış, olumlu pekiştirici olarak ödülle ve olumsuz pekiştirici olarak cezadan kaçınmanın önlenmesi ile pekiştirildiği gibi önleyici uyanlar olan cezalar veya ödül kaybı ile de zayıflatılabilir. Sapkın ya da uygun davranışın elde edilip edilmemesi ya da devam etmesi, davranış için geçmiş ve şimdiki ödüllere ya da cezalara bağlıdır. Ayrıca insanlar, yaşamlarında önemli gruplarla etkileşime girerek davranışlarının iyi veya kötü olduğunu öğrenirler. İnsanların davranışlarını, sosyal pekiştiriciler kadar, sosyal olmayan (uyuşturucu maddelerin dolaylı psikolojik etkileri vb.) pekiştiriciler de belirleyebilir (Akers vd., 1979).

Üniversite öğrencileri arasında yaygınlaşan pos tefecilerde kart kısırdırma davranışı, azalması arzu edilen sapkın davranış olmakla birlikte bu davranışı ortaya çıkaran ve artıran pekiştiriciler üzerinde durulması gerekmektedir.

Bu araştırma, öğrenciler arasında bir sorun çözme yöntemi olarak geliştirilen bir illegal davranışın açığa çıkarılmasını hedeflemektedir. Öğrencilerin aldığı burs ve öğrenim kredilerinin miktarının artması ile birlikte bankalar, öğrencileri potansiyel kredi kartı kullanıcıları olarak görmüşler ve öğrencilerin banka kartlarına kredi bakiyeleri yüklemişlerdir. Banka kartlarına yüklenen bakiyeler ise bazı öğrenciler tarafından suiistimal edilmiştir. Öğrencilerin banka kartlarını suiistimaline yönelik davranışları, bu çalışma ile birlikte bilimsel anlamda ilk kez incelenmiştir.

Bu çalışmanın; öğrenciler arasında sosyal öğrenme yöntemiyle gittikçe yaygınlaşan bu davranışın önlenmesi ve öğrencilerin sorunlarına daha rasyonel çözümler getirilmesi

hususunda politika yapıcılara ve ayrıca bu konuda yapılacak yeni araştırmalara yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada “İlişkisel Tarama Modeli” kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2017: 114). Bir sapma davranışı olan pos tefecilerde kart kısırdırma davranışı bu davranışı etkileyen değişkenlerin durumları ile değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Bingöl Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Nicel verilerin toplandığı örneklem grubunda 460 öğrenci yer almıştır. Enformel görüşmeler için de 12 öğrenciden oluşan örneklem grubu oluşturulmuştur. Anketin uygulandığı örneklem grubu, tabakalı ve basit seçkisiz örnekleme teknikleri kullanılarak belirlenmiştir. Öğrenciler, önce fakültelere, sonra bölümlere ve sonra da sınıflara göre tabakalandırılmış; sonra da tabakalar içerisinde rastlantısal olarak seçilmişlerdir. Enformel görüşme yapılan bireyler ise amaçlı örnekleme tekniği kullanılarak “kart kısırdırma” işlemini gerçekleştirmiş en deneyimli öğrenciler arasından seçilmiştir.

2.3. Veri Toplama Teknikleri

Veri toplamak amacıyla iki ayrı veri aracı kullanılmıştır. Nicel veri elde edilebilmesi amacıyla 36 sorudan oluşan anket formu ve nitel veri toplanabilmesi amacıyla da 22 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış enformel görüşme formu uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Analizleri

Anket formu ile elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Anket formu kategorik sorulardan oluştuğu için veriler, nanparametrik testlerden Ki-Kare ve Fisher'in Tam Olasılık (Exact Test) testlerine tabi tutulmuştur. Bu testlerin yapılmasının amacı genel olarak cevaplar arasında anlamlı farklılaşmaların olup olmadığını tespit etmektir (Büyüköztürk, 2011: 146-148; Can, 2017:335-347). Bu çalışmada da, bahsedilen testler uygulanarak nitel ve nicel bulguların betimsel analizleri yapılmıştır.

2.5. Araştırmanın Hipotezleri

Hipotez 1: Öğrencilerin burs ya da öğrenim kredisi alıyor olması ile kart kısırdırmaları arasında pozitif bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Öğrencilerin eğlence mekânlarına gitme durumları ile kart kısırdırma arasında pozitif bir ilişki vardır.

Hipotez 3: Öğrencilerin çalışıyor olmaları ile kart kısırdırmaları arasında negatif bir ilişki vardır.

Hipotez 4: Öğrencilerin ailelerinden maddi destek alma durumları ile kart kısırdırmaları arasında negatif bir ilişki vardır.

Hipotez 5: Öğrenciler, nakit ihtiyaçlarını karşılamak için aile ve arkadaşlarından borç istemekten kaçınmaktadırlar

Hipotez 6: Öğrenciler, nakit ihtiyaçlarını karşılamak için ilk olarak bankaların sunduğu imkânları kullanmayı tercih etmektedirler

Hipotez 7: Kart kırdırmanın suç olduğunu bilme durumu, öğrencilerin eylemi gerçekleştirmelerinde belirleyici unsur değildir.

Hipotez 8: Kart kırdırma eyleminin yaygınlaşmasının yollarından biri sosyal öğrenmedir.

3. Bulgular

Araştırma kapsamında öğrencilerin kart kırdırma durumları tespit edilmiş ve kart kırdırma durumları ile çeşitli değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda elde edilen nitel ve nicel bulgulara bu bölümde yer verilerek yorumlanmıştır. Nitel veriler 12 ayı görüşmeciden elde edilmiş olmakla beraber, veri tekrarı oluşmaması için tüm katılımcıların görüşme notlarına değil, geneli temsil eden ya da çarpıcı olduğu kanaati getirilen nitel görüşme verilerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Bazı Demografik Veriler

Cinsiyet	F	%
Erkek	198	43,0
Kadın	262	57,0
Toplam	460	100,0
Kardeş sayısı		
1 kardeş	27	5,9
2 kardeş	42	9,1
3 kardeş	68	14,8
4 kardeş	64	13,9
5 kardeş	61	13,3
6 kardeş ve fazlası	198	43,0
Toplam	460	100,0
Ailenin aylık geliri		
Geliri yok	66	14,3
Asgari ücret ve altı	229	49,8
2100-3500	115	25,0
3501-5000	40	8,7
5001 ve üstü	10	2,2
Toplam	460	100,0
Burs ve kredi alma durumu		
Burs alıyorum	213	46,3
Öğrenim kredisi alıyorum	183	39,8
Her ikisini de alıyorum	3	,7
Hiç birini alıyorum	61	13,3
Toplam	460	100,0
Çalışma durumu		
Çalışmıyorum	437	95,0
Yarı zaman çalışıyorum	17	3,7
Tam zamanlı çalışıyorum	6	1,3
Toplam	460	100,0
Kişisel aylık geliri		
500 ve altı	244	53,0
501-650	95	20,7
651-800	56	12,2
801-950	29	6,3
951+	36	7,8
Toplam	460	100,0
En büyük gider kalemi		
Beslenme	127	27,6
Giyim	52	11,3
Yurt-konut kirası	201	43,7
Kitap ve kırtasiye gideri	55	12,0
Eğlence	25	5,4
Toplam	460	100,0

Araştırma hedef kitlesi içinde yer alan öğrencilerin % 43'ü erkek % 57'si ise kadınlardan oluşmakta, katılımcıların % 46,3 sadece burs, % 39,8'i ise sadece öğrenim kredisi

almaktadır. Öğrencilerin % 53'ü 500 TL ve altında bir gelire sahiptir.

Tablo 2: Öğrencilerin Kart Kırdırma Durumları İle Burs Veya Öğrenim Kredisi Alma Durumları Arasındaki İlişki -Ki Kare Testi Sonuçları

Kart kırdırma durumu	Burs veya öğrenim kredisi alma durumları			Toplam
	Burs alıyorum	Öğrenim kredisi alıyorum	Hiç birini alıyorum	
Kart kırdırdım	F 63	59	8	130
	% 29,6	32,2	13,1	28,4
Hiç kart kırdırdım	F 150	124	53	327
	% 70,4	67,8	86,9	71,6
Toplam	F 213	183	61	457
	% 100,0	100,0	100,0	100,0
Chi-Square Tests		Value	df	Asy. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,473 ^a	2		,014

Öğrencilerin kart kırdırma durumlarının burs veya öğrenim kredisi alma durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini ya da burs veya öğrenim kredisi almalarıyla ilişkili olup olmadığına ilişkin Ki-kare testi sonuçlarına Tablo 2'de yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde burs alanların yüzde 29,6'sı, öğrenim kredisi alanların ise % 32,2'si kart kırdırdığını ifade etmiştir. Burs veya kredi almadığını beyan edenlerin ise sadece % 13,3 kart kırdırdığını gözlemlenmiştir. Burs veya öğrenim kredisi alanlarda kart kırdırma oranının arttığı, herhangi birini almayanlar da ise oranın düştüğü ve gözlenen bu farkın anlamlı olduğu tespit edilmiştir. $X^2 (df=2, n=457)=8,47; P<.05$

Hipotez 1: doğrulanmıştır.

Tablo 3: Öğrencilerin Kart Kırdırma Durumu İle Kafe ve Benzeri Eğlence Mekânlarına Gitme Durumları Arasındaki İlişki-Ki Kare Testi Sonuçları

Kart kırdırma durumu	Kafe ve benzeri eğlence mekânlarına gitme durumu			Toplam
	Hiç gitmem	Haftada bir veya birkaç kez	Her gün	
Kart kırdırdım	F 10	105	17	132
	% 21,7	27,8	47,2	28,7
Hiç kart kırdırdım	F 36	273	19	328
	% 78,3	72,2	52,8	71,3
Toplam	F 46	378	36	460
	% 100,0	100,0	100,0	100,0
Chi-Square Tests		Value	df	Asy. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7,283a	2		,026

Bazı öğrenciler, gelirlerinin bir miktarını kafe ve eğlence mekânlarına sık sık giderek tüketmektedir. Öğrenciler genellikle bu mekânlarda nakit para kullanmaktadır. Nakit para ihtiyaçlarının kart kırdırılarak karşılandığı dikkate alınarak öğrencilerin eğlence mekânlarına gitme durumları ile kart kırdırma değişkenleri bir ilişki olduğu öngörülmüştür. İki değişken arasındaki ilişkiyi gösteren Ki-kare testi sonuçlarına Tablo 3'te yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında kafe ve benzeri eğlence mekânlarına hiç gitmeyenlerde kart kırdırma oranı % 21,7 iken, haftada bir veya birkaç kez gidenlerde % 27,8; her gün gidenlerde ise bu oran % 47,2 olduğu görülmektedir. Ki-kare testi sonuçlarına göre eğlence mekânlarına gitme oranı arttıkça kart kırdırma oranında arttığı gözlemlendiğinden bu iki değişken arasındaki anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

X^2 (df=2, n=460)=7,28; $P<.05$

Hipotez 2: doğrulanmıştır.

Öğrencilerin eğlence mekânlarına ve boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıklarına yönelik nitel görüşme notları aşağıdaki gibidir.

G2: “Öğrenci evinde kaldığımız için genelde bir yemek problemimiz oluyor. Bu yüzden sık sık dışardan yemek yeme durumunda kalıyoruz. Hafta bir 3-4 kez dışarıda yemek yiyoruz. Yemekle beraber giyim, sigara da oluyor. Bazen de şans oyunlarında da şansımızı deniyoruz. Öğrenciler arasında İddia, futbol, basketbol filan çok yaygındır.”

G6: “Birinci sınıftayken ilk kez ailemden uzak olduğum, özgür olduğum bir imkân bulmuştum. Arkadaş ortamındaydım. Sürekli harcıyordum. Önce bursları harcadım. Sonra nakit avansı çektim kullandım. Sonra da kredi kartlarını kullanmaya başladım. Paraları arkadaş ortamında yedim gitti. Sonra bir daha da borçları kapatamadım.”

Boş zamanlarını değerlendirmeye yönelik alışkanlıklar arasında ön plana çıkan kafe, kiraathane ve çay bahçesi gibi yerlerde zaman harcamak öğrencilerin büyük bir bölümünde görülen bir alışkanlıktır. Bununla beraber şans oyunları merkezlerine giden öğrenciler de mevcuttur. Öğrencilerin gittikleri yerlerin bu tür mekânlarla sınırlı olmasının nedeni de Bingöl ilinin küçük ve sosyal aktivite imkânlarının oldukça sınırlı olmasıdır.

Kart kırdırma ile öğrencilerin çalışma durumları arasında ve kart kırdırma ile aileden maddi destek alma durumları arasındaki ilişkilerde Ki-kare testine tabi tutulmuştur. Test sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: Kart Kırdırma İle Öğrencinin Çalışma Durumu Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Testi Sonucu

Chi-Square Tests	Value	df	Asy. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1,822 ^a	2	,402

Öğrencilerin bir işte çalışma durumlarının kart kırdırmaları arasında bir ilişki olup olmadığına ilişkin Ki-kare testi sonuçlarına bakıldığında X^2 (df=2, n=460)=1,82; $P>.05$ olduğu, iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır.

Hipotez 3: yanlışlanmıştır

Tablo 5: Kart Kırdırma Durumu İle Aileden Maddi Destek Alma Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Testi Sonucu

Chi-Square Tests	Value	df	Asy. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,290 ^a	2	,193

Katılımcıların ailelerinden maddi destek alma durumları ile kart kırdırmaları arasında bir ilişki olup olmadığına ilişkin Ki-kare testi sonuçlarına bakıldığında X^2 (df=2, n=460)=1,93; $P>.05$ olduğu, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Hipotez 4: yanlışlanmıştır.

Öğrenim kredisi ve bursları öğrencilerin ihtiyacına yeterli gelmediği için öğrencilerin hemen hepsine yakını, ailelerinden kısmi olarak maddi destek almaktadır. Ancak bazı ailelerinden gelen destek yetersiz olmakla birlikte öğrenci, ailesinden destek isteme konusunda isteksiz

davranmaktadır. İsteksizliklerini belirttikleri nitel görüşme verilerine aşağıda yer verilmiştir.

G1: “Ailemin haberi yok böyle bir şey istemezler ben ailemden para istemek istemediğim için bu yöntemi denedim. Bir başkasından para borç etmek istemiyorum. Bir başka kişiden para istemek beni rahatsız ediyor. Sırf 6 lira fazla vermemek için neden bir başkasından isteyeyim ki. Kimseye borçlanmak istemem. Bankaya borçlarım en azından kimsenin nazını çekmem.”

G4: “Ben gururlu bir insanım başkasından gidip para isteyemem. Başkasından isteyeceğime bankadan borç edinirim daha iyi. Komisyon ödeyip zarar ederim de kimsenin mihnetini çekemem.”

G6: “Kimseye gidip borç edip ağız eğmem. Babamdan dahi gidip istemiyorum.”

Ailelerinden minimal düzeyde de olsa destek alan öğrenciler, bir ay içinde ikinci kez paraya ihtiyaç duyduğunda zaruri giderler dışında geçerli bir nedeni yoksa ailelerinden maddi destek istememektedirler. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi ailelerinin sosyo-ekonomik anlamda yaşadıkları yetersizlikler yüzünden belli bir miktarın üzerinde destek sağlayamayacaklarını bilmeleri, ikinci neden ise ailelerinin ‘bu kadar parayı ne yapıyorsunuz’ şeklinde bir tepki göstermeleridir.

Tablo 6: Öğrencilerin Kart Kırdırma Durumları İle Nakit İhtiyaçlarını Karşılama İçin İlk Başvurdukları Yöntem Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Testi Sonucu

Kart kırdırma durumu	F	Nakit ihtiyacı karşılamak için ilk başvurduğu yöntem				Toplam
		Kart nakit avansı çekme	Kart kırdırma	Akraba ve arkadaşlardan isteme	Günlük Diğer çalışarak	
Kart kırdırdım %	54	56	4	1	8	123
	43,9	45,5	3,3	0,8	6,5	100,0
Hiç kart kırdırdım %	176	0	25	3	34	238
	73,9	0,0	10,5	1,3	14,3	100,0
Toplam	230	56	29	4	42	361
	63,7	15,5	8,0	1,1	11,6	100,0
Chi-Square Tests	Value	df	Asy. Sig. (2-sided)			
Pearson Chi-Square	129,525 ^a	4	,000			

Öğrencilerin kart kırdırma durumları ile nakit ihtiyaçlarını karşılamak için ilk başvurdukları yöntem arasında bir ilişki olup olmadığına ilişkin Ki-kare testi sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir. Tablo 6’ya bakıldığında kart kırdıran öğrenciler arasında nakit ihtiyaçlarını karşılamak için ilk olarak gündelik işlerde çalışarak kazanmayı tercih edenlerin oranı % 0,8; akraba ve arkadaşlarından istemeyi tercih edenlerin oranı ise sadece % 3,3’tür. Nakit ihtiyaçlarını karşılamak için ilk başvurdukları yöntem olarak kart kırdırdığını söyleyenlerin oranı % 45,5 iken, nakit avansı çektiklerini ifade edenlerin oranı % 43,9 olmuştur. İlk olarak kart kırdığını ifade edenlerin, nakit avansı çekmeyi tercih etmemeleri bir çelişki gibi gelmektedir. Ancak bu kişiler düzenli olarak kart kırdırmaktadırlar. İlk olarak nakit avanslarını çekmekte, sonrasında kart kırdırmaktadırlar. Ancak bir sonraki ay yatan burs veya öğrenim kredisi ile sadece kartın kredi borcu ödenebilmekte, nakit avansı borcu tekrar devam etmekte, borcu ödenmediği müddetçe nakit avansı çekme imkânına sahip olamamaktadırlar. Ancak ilginç olan sonuç hiç kart kırdırdığını ifade eden öğrencilerin % 73’nün ilk olarak nakit avansı çektiklerini

ifade etmeleridir. Kart kırdırmayan öğrenciler dahi aile ve arkadaşlarından para istemeyi tercih etmek yerine faiz ödeme pahasına bankaların sundukları imkânları kullanmayı yeğlemektedirler.

Öğrencilerin nakde ihtiyaç duymaları halinde ihtiyaçlarını karşılamak için ilk başvurdukları yöntem ile kart kırdırma değişkenleri arasında Ki-kare testi sonucuna göre anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

X^2 (df=4, n=361)=129,5; P<.05

Hipotez 5: doğrulanmıştır

Hipotez 6: doğrulanmıştır

Tablo 7’de bazı öğrenciler ise “diğer” cevabını vermiştir. Diğer cevabını veren öğrencilerin nasıl bir yöntem kullandıkları sorgulanmış, kullandıkları bazı nakit bulma yöntemlerine ilişkin nitel görüşme verileri elde edilmiştir. Bunlara aşağıda yer verilmiştir.

G1: “...gibi büyük alışveriş sitelerinden kredi kartıyla alışveriş yapıyorum. İşlemi bitirdikten birkaç dakika sonra işlemi iptal ediyorum. İptal edince alışveriş sitesi kartımdan kestiği parayı nakit olarak normal hesabıma yatırıyor. Böylece komisyon vermeden kart kırdırma yapıyorum.”

G2: “Hocam bahis sitelerinin hoş geldin promosyon ödülleri var. Bu promosyon ödülleri almak için Bitcoin (sanal para) almaları gerekiyor. Bunun için öğrencilerin hesap numaralarını kullanıyorlar. Ağlarına düşürdüklerin öğrencilere “bankadan hesap aç! Bankaya bizim telefon numaramızı ver!” diyor. Onay SMS’i aldıktan sonra işlemleri yapıyorlar. Gerekli işlemleri yaptıktan sonra da kartın hesabını kapatıp sonlandırıyor. Bu şekilde öğrencileri kullanıyor.

Benim bir arkadaşım aracı olmuştu. Ben de kartımı çıkardım ve tam kartımı aldım onlara verecektim ki aracı aradı benim kartımın hemen iptal edilmesini istedi. Sanırım birkaç kişi şikâyetinde bulunmuş”

G3: “Geçen sene yaz tatilinde birileri Ziraat Bankası’ndan hesap açıp kart çıkarmamızı istedi. Bu adamlar hesabımıza önce yüklü miktarda para aktaracaktı sonra da parayı çekecekti ve hesabımızı kapatacaktı. Kartlarımızın ve mobil uygulamalarımızın şifrelerini de istiyorlardı. Biz “neden böyle bir şeye ihtiyaç duyuyorsunuz?” diye sordüğümüzde bize “ilk hesap açanlara hoş geldin faizi adı altında yüklü bir faiz verildiğini bunun için faize para yatırıp tekrar çektiklerini söylediler. 300 bin TL yatırıp 18-20 TL civarında faiz aldıklarını söylediler. Bunların işlerini organize eden komisyoncular var. Bu komisyoncular, öğrencileri buluyor. Hesap açtıran herkese 50-100 TL arası bir para veriyor. Bu komisyoncunun Bursa da bir adamla çalıştığı söylendi. Öğrencilerin bir kısmı bu parayı almak için hesap açtıyor.”

G4: “Yani başka kırdırma yöntemleri var. Örneğin büyük teknoloji firmaları taksitle telefon ya da teknolojik cihazları taksitle satıyorlar. Öğrenciler de bu mağazalardan taksitle telefon alıyor. Faiziyle beraber 5 bin TL’ye aldıkları cihazları hiç kutusunu açmadan götürüp yerel telefonculara 4000 TL’ye satıyor. Böylece nakit elde etmiş oluyor.”

Nakde ihtiyaç duyma durumunda legal ya da daha rasyonel yöntemlerle ihtiyaçlarını karşılama durumunda olmayan bireylerin, bazı kart kırdırma dışında başka illegal yöntemlere başvurdukları gözlenmiştir. Bunlar; bazı suç organizasyonlarına banka hesabı sağlayarak gelir elde etme, kart kırdırma için sanal alışveriş sitelerini aracı olarak kullanma ve yine sanal alışveriş sitelerinden taksitle aldığı elektronik ürünü daha düşük fiyata küçük mağazalara satarak nakit elde etme yöntemlerini kullanmaktadırlar.

Ayrıca bazı öğrencilerin akraba arkadaşlarından borç istemek yerine neden kart kırdığına yönelik nitel görüşme verileri elde edilmiştir.

G2: “Limiti varsa yaparım. Kimseye ağız eğmemek için. Çünkü birinden borç aldığımızda, herhangi bir şeyde, akla borcu getiriyorlar. İnsana eyvallah çektiriyorlar. Bir minnet duymamak için bankaya paşa paşa öderim. Ben vermesem bile aileme kâğıt gider onlar öder [bankaya] borcumu! Bu yüzden karta başvuruyorum.”

Yapılan görüşmelerde neredeyse görüşmecilerin tamamı Görüşmeci 2 ile benzer cevaplar vermişlerdir. Bir başkasına minnet duymamak, arkadaş ve akrabalarıyla iletişimlerini ve ilişkilerini olumsuz etkileyecek bir duruma mahal vermemek adına kimseden yardım istemediklerini dile getirmişlerdir.

Tablo 7: Kart Kırdırmanın Suç Olduğundan Haberdar Olmaları Durumları İle Ceza Almalarına Halinde Eylemi Tekrar Etme Eğilimleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Testi Sonuçları

Kart Kırdırmanın Suç olduğunu bilme durumu	F	Ceza almaları halinde de eylemi gerçekleştirme durumu			Toplam
		Evet, başka çarem kalmazsa yine yaparım	Hayır yapmam		
Evet	F	17	5	22	
	%	77,3	22,7	100,0	
Hayır	F	58	52	110	
	%	52,7	47,3	100,0	
Toplam	F	75	57	132	
	%	56,8	43,2	100,0	

Chi-Square Tests	Value	df	Asy. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,502 ^a	1	,034
Fisher's Exact Test	Exact Significance (2-sided),037		

Önce öğrencilerin kart kırdırma eyleminin bir suç olduğunu bilip bilmedikleri değişkeni, sonrasında da eylemi gerçekleştirirken ceza alabileceklerini bilmeleri halinde eylemi tekrarlayıp tekrarlamayacakları değişkeni sorgulanmıştır. Ayrıca iki değişken arasında da bir ilişkinin olup olmadığı, önce Ki-kare testine sonrasında ise Fisher’s Exact¹ testine tabi tutularak anlaşılmasına çalışılmıştır. Tablo 7’ye bakıldığında ceza alacağını bilmesi halinde bile eylemi tekrar edebileceğini belirtenlerin oranı yüzde 56,8 iken, hiçbir şartta tekrarlamayacağını söyleyenlerin oranı % 43,2 olmuştur. Ancak eylemin suç olduğunu bilenlerin % 77,3’ü kart kırdırma eylemini tekrarlayabileceğini, % 22,7 ise tekrarlamayacağını ifade etmiştir. Burada anlaşılan, eylemin suç olduğunu bilenlerin büyük bir bölümünün,

¹ Serbestlik derecesi (df)’nin 1 olduğu tablolarda hücrelerdeki değerlerin 1 tanesi dahi 5’in altında olması durumunda Fisher’s Exact Test uygulanması gerekmektedir (Can, 2017: 346). Hücrelerden hiçbirisi 5’in altında olmamakla birlikte bir hücrenin 5 olması nedeniyle Fisher’s Exact Testi de uygulanmıştır.

ceza alabilme riskini çok önceden göze aldığıdır. Çarpıcı olan bir başka sonuç ise eylemin suç olduğunu bilmeyen öğrencilerin yarıya yakını (% 47,3) ceza alma riski hâsıl olduğunda da eylemi tekrarlayabileceklerini söylemelerdir.

Öğrencilerin kart kırdırma eyleminin suç olduğunu bilme durumları ile ceza alabileceklerini bilmeleri halinde eylemlerini tekrar etme durumları arasında Ki-kare testi [X^2 (df=1, n=132)=4,5; P<.05] ve Fisher's Exact testi [(df=1, n=132); P<.05] sonuçlarına göre anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 7: Doğrulanmıştır.

Kart kırdırmanın suç olduğunu bilen öğrencilerin eylemlerini tekrar etmeleri ve bilmeyen öğrencilerin yarıya yakınının ise ceza alma risklerinin olması halinde de eylemlerini tekrar ettireceklerini ifade etmeleri de hipotezi doğrulamaktadır.

Suç olduğu bildiği halde eylemi tekrar edeceğini ifade eden katılımcıların bu tutumlarının nedeni sorgulanmıştır. Buna yönelik görüşlerini yansıtan nitel görüşme verilerine aşağıda yer verilmiştir.

G1: “Evet, onların bu suçlarına belki ortak oluyoruz, ama bence bu suç değil! Yanlış yapıyor gibi görünüyor, ama yanlış değil bence. Marketlerden sadece sigara almak istediğinizde kartla alamıyorsunuz. Yanında bir sakız gibi küçük bir şey aldığınızda veriyorlar. Yani bu da mı suç? Bence kafede bir çay içmiş gibi, bir kahve içmiş gibi değerlendiriyorum.”

G2: “Bunun cezası olduğunu düşünüyorum. Bunu yaptıran suçlu, yapan değil! Bunun için zaten bana ulaşamayacaklarını da biliyorum. Çünkü kafe işletmecisi de kendince önlem alıyor. Mesela yüklü çekimlerde kendi pos cihazını kullanmıyor. İnşaat firmaları gibi yüklü paranın akışının olduğu poslar kullanıyorlar. Hatta pos cihazı kiralyorlar.”

G10: “Evet ilk duyduğumda belki korkardım. Başka çıkış yolları arardım. Ama başka bir yol bulamazsam sanırım mecburen yine yapardım.”

Bir ara çok sıkıntıdaydım. Çevrede bu durumu bilenler vardı. Bu yüzden bana iş karşılığında para teklifinde bulunanlar oldu. Bu teklif adam vurma teklifiydi. Arkadaş beni aradı “işte benim birinde 20 bin TL param var. Ayağına sıkacaksın paramı alacaksın sen de kendi payımı ahırsın dedi. Elbette 2500 lira gibi bir borcum için böyle bir şeyi yapamazdım. Sonra bir gün de bir ... iş konusu açtı. Bende hayırdır. İşçi mi lazım diye sordum. Aslında adam ağzımı aramak için lafı başta eveleyip geveliyordu. Sonra lafa girdi. Evet, işçi lazım dedi. Ben de ne iş yapacak ben yaparım dedim. O da bana elin silah tutuyor mu diye sordu. Ben biraz şaşırdım ve evet elim silah tutuyor dedim. Ben neden diye sorunca ilçelerde kumar oynatacaklarını söyledi. Eğer mağduriyetim biraz daha derin olsaydı. Bu yollarda gitme ihtimalim vardı.”

Tefecilik eylemin kendisi suç olsa da bazı katılımcıların eylemin suç olmadığı, bazılarının ise cezai yaptırımın kendilerine yönelik olmayacağı kanaatinde olmaları nedeniyle suç eylemini tekrar etme tutumunu sergilemektedirler.

Tablo 8: Öğrencilerin Kart Kırdırma Sıklığı

Zaman aralığı	Frekans	Yüzde
Yılda bir kez	37	28,0
Yılda birkaç kez	46	34,8
Her ay	49	37,1
Toplam	132	100,0
Chi-Square		1,773 ^a
df		2
Asymptotic Significance		,412

Kart kırdırma eylemini gerçekleştiren öğrencilerin eylemde bulunma sıklığı sorgulanmış, frekansların kategorilere dağılım Ki-kare testine tabi tutulmuş, X^2 (df=2, n=132)=1,77; P>.05 olarak tespit edilmiştir. Testin sonucunda dağılımlarda anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir. Öğrencilerin kart kırdırma davranışı, zaman aralığına göre farklılık göstermemektedir. Bazı katılımcıların kart kırdırma sıklığına göre nitel görüşme verisi şöyledir:

G2: “Her ay neredeyse istisnasız yapıyorum. Geçen ay geç gittim kırdırmaya. Geçen ayın 7’sinde kartımı kırdıran esnaf beni aradı ‘hayırdır bu ay gelmeyecek misin? Yoksa borçlarını hallettin mi?’ diye sordu.”

Bazı öğrenciler kart kırdırma eylemini düzenli olarak yapmaktadırlar. Bu durumun bazı esnaflarda düzenli müşteri algısı oluşturmuştur. Düzenli müşterisini kaybetmek ya da başkasına kaptırmak istemeyen bazı esnaflar, rutinin dışına çıkan öğrencilerle iletişime geçebilmektedir.

Tablo 9: Öğrencinin İlk Kez Kart Kırdırmasında Etkili Olan Faktör

Faktör	Frekans	Yüzde
Arkadaşlarımdan etkilendim.	75	56,8
Sosyal medyadan duydum	2	1,5
İnternet reklamında karşılaştım	1	,8
Akrabalarımın öğrendim	1	,8
Çevremden duydum	53	40,2
Toplam	132	100,0
Chi-Square		187,697 ^a
df		4
Asymptotic Significance		,000

Öğrencilerin kart kırdırma eylemini ilk kez gerçekleştirmesinde etkili olan faktörlerin dağılımında Ki-kare testi sonuçlarına [X^2 (df=4, n=132)=187,6; P<.05] göre anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin neredeyse tamamına yakını arkadaşlarından ve sosyal çevrelerinden etkilenecek kart kırdırma eylemini gerçekleştirmiştir.

Tablo 10: Çevresine ve Arkadaşlarına Kart Kırdırmayı Önerme Durumu

Önerme durumu	Frekans	Yüzde
Önerdim	77	58,3
Önermedim	55	41,7
Toplam	132	100,0

Öğrencilerin % 58,3’i çevrelerine ve arkadaşlarına nakde ihtiyaç duymaları halinde kart kırdırmayı önerdiklerini ifade etmiştir. Kimseye herhangi bir öneride bulunmadıkları yönünde beyanda bulunanların oranı ise % 41,7 olmuştur

Hipotez 8: Tablo 9 ve Tablo 10’da yer alan veriler dikkate alındı hipotezin doğrulandığı görülmektedir.

Bazı katılımcıların kart kırdırma eylemini arkadaşlarına önerme durumunu gösteren nitel görüşme verilerine aşağıda yer verilmiştir.

G2: “Ona [kart kırması için kuyumcuya] şimdiye kadar aşağı yukarı 8-9 kişi gönderdim yani! Birinden % 5 komisyon alıyorsa ona müşteri sağladığım için benden % 3 alıyor. Ona isimle müşteri gönderiyorum. Gönderdiğim müşteriler için benden bazen kesinti de yapmadığı oluyor.”

Yapılan görüşmelerde öğrencilerin büyük bir bölümü kart kırdırma eylemini, sorunlarının çözümünde yardımcı olma amacıyla arkadaşlarına önerdikleri anlaşılmıştır. Ancak bazı öğrencilerin bu durumu, bir gelir elde etme yöntemine dönüştürdüğü tespit edilmiştir.

Tablo 11: Öğrencinin Nakde İhtiyaç Duymasına Sebep Olan Giderler

Giderler	Frekans	Yüzde
Gıda-giyim	40	30,3
Yurt-kira	38	28,8
Sigara	5	3,8
Kafe-eğlence	3	2,3
Kitap-kırtasiye	3	2,3
Ulaşım	4	3,0
Diğer	39	29,5
Toplam	132	100,0
Chi-Square	113,212 ^a	
df	6	
Asymptotic Significance	,000	

Öğrencilerin nakde ihtiyaç duymasında etkili olan giderlerin dağılımı Ki-kare testi sonuçlarına göre [X^2 (df=6, n=132)=113,2; P<.05] anlamlı bir farklılık sergilediği gözlenmiştir. Katılımcıların nakit para harcadığı başlıca gider kalemleri, gıda-giyim (%30,3), yurt-kira (%28,8) ve ‘diğer’ kategorisi içinde yer alan öngörülmeyen günlük ihtiyaçlardan (%29,5) oluşmaktadır.

Tablo 12: Kart Kırdırma Eylemini Gerçekleştirdiği İş Yeri

İşyerinin türü	Frekans	Yüzde
Kuyumcu	107	81,1
Büfe-market	12	9,1
Ayakkabı mağazası	3	2,3
Telefon bayı	1	,8
İddia bayı	1	,8
Kafe	1	,8
Diğer	7	5,3
Toplam	132	100,0
Chi-Square	486,015a	
df	6	
Asymptotic Significance	,000	

Kart kırdırma eyleminin, gerçekleştiği işyerine göre dağılımlarında Ki-kare testi sonucuna göre [X^2 (df=6, n=132)=486,0 P<.05] anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Öğrenciler kart kırdırma işlemini yoğunlukla (% 81,1) kuyumcularda gerçekleştirmektedir. Katılımcıların kart kırdırma eylemini gerçekleştirdikleri işyerleri ve bu işyerlerindeki işletmecilerin tutumlarına yönelik nitel görüşme verileri aşağıdaki gibidir.

G2: “Kuyumcular genelde yüksek komisyon alıyor. Giyimciler ve kafeler daha az komisyon aldıkları için ben onları tercih ediyorum. Bakkalı, giyimcisi, manavı, kafesi yani bunu yapan çok sayıda esnaf var, ama yoğunluklu olarak yapanlar kuyumculardır.”

G3: “Arkadaşımın kuyumcuya gittik. Oradan önce bir çeyrek altın verdi bize, sonra biz altına elimizi sürdükten sonra tekrar masasına bıraktık. Adam tekrar altını alıp yerine koyduktan sonra bize nakit parayı verdi. Yani bunu dini kaygılarını gidermek için yaptı herhalde, yani hülle gibi bir şey oldu. Sakallı biriydi. Hocalara benziyordu. Altının alış ile satış fiyatı arasında 12-13 TL filan oynuyordu. Ancak adam bizden 44 TL komisyon kesti. Altını alıp başka bir kuyumcuya gittiğimizde, kasada para yok, para çıkışı yapamam diyor. Yani altın satın alamayacağını söylüyor. Aslında onların yaptığı karşılıklı bir şey! Diğer kuyumcu görüyor ondan satın aldığımızı, o yüzden almıyor. Biz de altını satabileceğimiz başka kuyumcu arama riskine girmemek için mecburen kuyumcuya komisyon vermek zorunda kalıyoruz.”

G4: “Evet çevremde çok yaygındır. Bu sadece Bingöl’de değil her yerde böyle Örneğin memleketimde (Malatya’da) sırf bunun için 10 tane çeyrek altın ve bir pos makinesi ile kuyumculuk yapıp bu işten kazanç sağlayanlar var. Yani aslında kuyumcu değil, çünkü dükkânın bilezik ya da diğer takılar yok sadece birkaç çeyrek altın ve pos cihazı var ve öğrencilerde sık sık oraya gider. Bingöl’de bu şekilde değil tabii, ama bu işten çıkar sağlayan kuyumcular ve başka esnaflar var.”

G5: “Bazen giyim mağazasında yapıyorum. Bazen de kuyumcuda yapıyorum. Tabii kuyumcular bazen sıkıntı çıkarabiliyor. Yasak filan galiba! Çünkü kuyumcu kameranın karşısına geçip çeyreği veriyor, kamera için kör olan bir noktaya geçip çeyreği alıp nakdi veriyor. Sanırım şikâyetlerden filan çekiniyorlar.”

Yukarıdaki ifadelerden kart kırdırma eyleminin birçok esnafta yapıldığı ama daha çok kuyumcular tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Kuyumcuların ise eylemi legal göstermek, dinen kendini tatmin etmek ya da eylemini yasal çerçevede meşru kılmak için çeşitli taktikler geliştirdikleri görülmektedir.

Ayrıca bazı çıkar çevrelerinin bunu bir rant kapısına dönüştürdüğü ve kuyumcu görünümünde tefecilik bürolarında hizmet verdikleri ileri sürülmüştür.

Tablo 13: Öğrencilerin, Kart Kırdırılmasına İmkân Taniyan Esnafların Bir Tefecilik Faaliyeti Yürüttüklerini Bilme Durumları

Bilme durumu	Frekans	Yüzde
Evet, biliyorum	76	57,6
Hayır, bilmiyordum	56	42,4
Toplam	132	100,0
Chi-Square	3,030 ^a	
df	1	
Asymptotic Significance	,082	

Öğrencilerin kart kırdırma eyleminin gerçekleşmesine imkân taniyan esnafın bir tür tefecilik yaptığını bilme durumlarının dağılımlarında Ki-kare testi sonuçlarına göre [X^2 (df=1, n=132)=3,03; P>.05] anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Burada öğrencilerin kart kırdırma işleminde bulunmasında, işlemin bir tür tefecilik olduğunu bilip bilmemelerinin bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu

tablonun verileri, Tablo 7 ile paralellik göstermekte ve Hipotez 7'nin doğrulanmasına katkı sağlamaktadır.

Tablo 14: Öğrencilerin Kendilerini Kart Kırdırma Bağımlısı Hissetme Durumları

Bağımlılık hissi	Frekans	Yüzde
Evet, bağımlıyım	18	13,6
Hayır, bağımlı değilim	91	68,9
Emin değilim	23	17,4
Toplam	132	100,0
Chi-Square		75,591 ^a
df		2
Asymptotic Significance		,000

Kart kırdırma eyleminin öğrencilerde bir bağımlılık hissi yaratıp yaratmadığına göre dağılımlarında Ki-kare testi sonucuna göre [X^2 (df=2, n=132)=75,59; P<.05] anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmektedir. Bağımlı olmadıklarını düşünen öğrencilerin oranı % 68,9 olurken, bağımlı olduklarını ifade edenlerin oranı % 13,6 olarak gerçekleşmiştir. Emin olmadığını ifade edenlerin oranı ise % 17,4 olarak görülmektedir. Ancak bağımlı olmadığından emin olmama, bağımlı olduğu şüphesi duyma anlamına gelmektedir ki bunlara da bağımlı olduğunu düşünenler kategorisinde yer verilebilir. Bazı katılımcıların kendilerini bağımlı gibi hissetme durumlarına ilişkin nitel görüşme verileri aşağıdaki gibidir.

G2: “Çevremde kart kırdırma baya kişi var yani. Bu tam olarak bir bağımlılık olarak düşünmüyorum. Öğrenci hayatının zorluklarını bilirsiniz. Mecbur bırakıldıkça kırdırıyor.”

G6: “Yazın aslında kapatmak için elime para geçti. Ama geldiği gibi gitti. Aslında kapatma gereği duymadım. Alışım kırdırma bana artık normal gibi geliyor.”

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere bazı öğrenciler kart kırdırma eyleminin bir bağımlılık değil bir zorunluluk olduğunu yönünde görüş bildirmiştir. Ancak Görüşmeci 6'nın ise fırsatı olduğu halde kart borcunu kapatmayı tercih etmeyip kart kırdırma devam etmesi ve bunun kendisinde bir alışkanlığa dönüştüğünü ifade etmesi kart kırdırma eyleminin bağımlılık yaratabileceğinin belirtisi niteliğindedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) 2017 yılı faaliyet raporuna göre Türkiye genelinde tefecilik, gittikçe yaygınlık kazanmaktadır. Rapora göre, hakkında işlem başlatılan tefecilik faaliyeti sayısı, yoğunluğun olduğu ilk on şehirde 298 olmuştur. Tefecilik işlemlerinde en büyük hacmi ise pos tefecilik oluşturmaktadır. Ancak bu rakam, sadece güvenlik güçlerince tespit edilen tefecilerin sayısını göstermektedir. 2018 yılı rakamlarına, 18 yaş üstü nüfusun 58 milyon civarında olduğu (TUİK, 2018) ayrıca banka ve kredi kartı ile yapılan nakit çekme ve alışveriş işlemi toplam sayısının 3 milyar 891 milyon 455 bin 369 olduğu (BKM, 2019) dikkate alındığında 18 yaş üstü olan birey başına düşen kart işlemi sayısının 67 olduğu görülmektedir. Bu rakamların büyüklüğü dikkate alındığında suiistimallerin de kart kullanma oranlarına paralel olarak arttığı, kayıt altında alınandan çok daha fazla suiistimalin olabileceği düşünülmektedir. Elbette bu suiistimali tetikleyen bazı unsurlar vardır. Bunlardan bazıları; tefecilik yapanların tahsilatlarını peşin yapıyor olması, tefecilerin

uyguladığı faizin bankalarındakinden daha uygun olması, altın ve telefon kontörü gibi bazı alanlarda katma değer vergisinden muaf olunması dolayısıyla da faturalandırmanın kolay olmasıdır (EGM, 2019).

Pos tefecilerden para alanlar, kredi kartı sahipleridir. Kart sahipleri, bazen zaruri ihtiyaçlardan kaynaklansa da, daha çok kontrolsüz tüketim alışkanlıklarından dolayı böyle bir olayın öznesi olabilmektedirler. Nitekim Türkiye’de ve dünyada yapılan bazı çalışmalar da bu savı destekler niteliktedir. Örneğin, Durukan vd. (2005) yaptığı çalışmada tüketici alışkanlıklarını etkileyen faktörlerin en başında % 22,6 oranla kredi kartı ile taksitli alışveriş gelmektedir. Yani neredeyse her dört kişiden biri ileriye dönük borçlanabilmek için kredi kartı kullanmaktadır. Yine aynı çalışmada, tüketicilerin % 51,4’ünün alışverişinde taksit, reklam ve promosyonların da bir miktar etkisinin olduğu ifade edilmiştir. Yurtdışında yapılmış araştırmalarda da benzer sonuçlara rastlanmıştır. Örneğin Amerika’da kadınların tüketim alışkanlıkları üzerine yapılan bir araştırmada ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde olan insanların kredi kartı ile alışverişleri, kartların cazip fırsatlar sunması ile artmaktadır. Ancak, bu tüketicilerin önemli bir çoğunluğu ödeyemeyecekleri alışverişler yaparak zor duruma düşmektedir (Littwin, 2007). Achtziger vd. (2015) Almanya’da yaptıkları çalışmada borçlanma ile öz kontrol seviyeleri arasında ciddi bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Sadece öz kontrol seviyeleri çok yüksek olanların alışverişlerinin zorunlu ihtiyaçlarıyla sınırlı kaldığını söylemektedir. Yani öz kontrol seviyesi çok güçlü olmayanlar, fırsat oluşması halinde zaruri olmayan nedenlerde de borçlanabilmektedir.

Orta yaş ve orta yaş üstünde olanların yaşlarından ötürü deneyeime sahip oldukları düşünüldüğünde öz kontrol seviyelerinin daha yüksek olabileceği öngörülmektedir. Ancak, gençlerin kart kullanma alışkanlıkları daha kontrolsüz olabilmektedir. Hayhoe vd. (1999) Amerika’da üniversite öğrencileri üzerine yaptığı bir araştırmada kredi kartına sahip olma durumu ile harcama tutumu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sahip oldukları kredi kartı arttıkça öğrencilerin harcama tutumlarının da güçlendiğini tespit etmiştir. Benzer bir sonuç Beale ve Jude’un (2017) çalışmasında da ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin, borç etme imkânına sahip oldukça daha fazla harcama yaptıkları anlaşılmaktadır. Amerikadaki öğrenciler üzerine yapılan başka bir araştırmada Warwick ve Mansfield, (2000), öğrencilerin % 71’nin kredi kartlarına ne kadar faiz ödediklerini bilmediği tespitinde bulunmuştur. Burada Amerikalı öğrencilerin borçlanırken, ne kadar faiz ödemeleri gerektiğine dikkat etmeyecek kadar kontrolsüz harcama yaptıkları anlaşılmaktadır. Warwick ve Mansfield, Amerika’daki dört yıllık birimlere kayıtlı olan üniversite öğrencilerinin yıllık toplam harcamalarının 30 milyar dolar olduğunu, bunun 23 milyar dolarının harç, barınma, beslenme ve eğitim materyalleri için, 7 milyar dolarının ise ‘pizza’ parası olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Burada pizzayı bir beslenme materyali olarak değil, bir sosyalleşme nesnesi olarak görmek daha doğru olacaktır.

Bu çalışmada ise nakit avans ve alışveriş kredisi tanımlanmış banka kartına sahip olan bazı öğrencilerin (% 28,7) sahip oldukları legal ve illegal tüm borçlanma imkânlarını kullandıkları görülmüştür. Kalan öğrencilerin yani illegal borçlanmaya gitmemiş öğrencilerin yüzde 73,9’u da kartın sağladığı nakit borç imkânlarının tamamını

kullandıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu çalışmada elde edilen veriler ile Hayhoe ve diğerlerinin yaptığı çalışmada elde edilen veriler arasında bir noktada daha benzerlik vardır. Öğrenciler, ailelerinden ve arkadaşlarından borç almayı tercih etmemektedirler. Üniversite öğrencilerinin ailelerinden ilk defa uzak kalmaları, ailelerinin denetim ve kontrolünden çıkmaları ile bir boşluğa düştükleri anlaşılmaktadır. Boşluğa düşen öğrenciler, zorunlu ihtiyaçlarının yanında eğlence harcamaları ile limitlerini aşabilmektedirler. Bu durumu da ailelerine bildirmekten çekinen öğrenciler, sorunlarına çözüm bulmak amacı ile illegal bazı davranışlara yönelebilmektedirler. Jeffery, Burgess ve Akers'in öğrenme yaklaşımlarına göre bu durumun nedeni, istenmeyen davranışın (sapma davranışının) artışı engelleyen olumsuz pekiştirecin (ailenin sıkı kontrolünün ve azarlamasının) ortadan kalkmış olmasıdır (Akers vd., 1979; Burgess & Akers, 1966; Jeffery, 1965).

Katılımcıların sorunlarına çözüm olarak en sık başvurdukları illegal çözüm yöntemi kart kısırdırma olsa da başka çözüm yolları da geliştirmişlerdir. Örneğin, büyük sanal alışveriş firmalarını suistimal etmek ya da taksitle alınan bir ürünü daha ucuza nakit fiyata satarak gelir elde etmek. Ancak çözüm arayışında olan katılımcıların zaafı, bazı çevrelerce suistimal edilebilmektedir. Bu suistimaller arasında öğrencilerin, banka hesaplarını bahis çetelerine kullandırması gibi mala yönelik suçlar, hatta adam yaralamaya ya da cinayete azmettirilme gibi cana yönelik suçlar yer almaktadır.

Katılımcıların arasında kart kısırdırma eyleminin suç olduğunu bilmeyenlerin dolayısıyla da ceza almayacaklarını düşündükleri daha basit illegal davranışlarda bulunanların oranının (% 83,3) çok yüksek olduğu, ceza alma olasılıkları yüksek olan davranışları gerçekleştirenlerin oranının ise % 1 ile 2 civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu verilerden yola çıkarak öğrenme kuramında 'olumlu ceza' olarak nitelendirilen uyarıcının (Akers vd., 1979; Burgess & Akers, 1966; Jeffery, 1965), bireylerde sapma davranışının önlenmesinde büyük oranda etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu çalışmada, öğrenme yaklaşımında ileri sürülen teorilerle aynı anda hem çelişen hem de uyuşan verilere de ulaşılmıştır. Örneğin, kart kısırdırmanın suç olduğunu bilenler arasında ceza alacağını bilmesi halinde bile eylemi tekrarlayacağını ifade edenlerin oranı % 77,3 olarak tespit edilirken, suç olduğunu bilmeyenler arasında ise ceza alması halinde eylemi tekrarlayacağını belirtenlerin oranı % 52,7 çıkmıştır. Bu verilere bakıldığında eylemin suç olduğunu bilmeyenlerin ceza alacağını bilmeleri halinde eylemi tekrarlayacağını ifade edenlerin oranı neredeyse yarıya yakın oranında düşmüştür. Yani 'olumlu ceza', davranışın azalması konusunda doğru işlev görmüştür. Ancak suç olduğunu bilenler arasında bu oran dörtte biri dahi bulmamıştır. Yani her on bireyden yaklaşık sekizi, eylemi, ceza alacağını bilmesi halinde bile tekrar edeceğini ifade etmiştir ki, bu durum olumlu cezanın, bilinçli olarak gerçekleştirilen sapma davranışlarında pek de işlevsel olmadığını göstermiştir.

Bu çalışmada elde edilen en önemli sonuçlardan biri sapma davranışının öğrenme yoluyla yaygınlaştığıdır. Katılımcıların toplamda % 97'si ilk kez kart kısırdırma eylemini gerçekleştirmesinde etkili olan faktörün

arkadaşları ve çevresindekiler olduğunu belirtmiştir. Keskin ve Koparan, (2010) öğrenciler arasındaki iletişimin güçlenmesi ile kart kullanım alışkanlıkları arasında bir ilişkinin olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu veriler Tarde'nin (1903) taklit kuramı destekler niteliktedir. Tarde, sosyal davranışların taklit yoluyla öğrenildiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmada elde edilen nicel ve nitel verilerde de öğrencilerin, kart kısırdırma arkadaşlarından öğrendiği, bu davranışı gerçekleştiren arkadaşlarına özenerek eylemde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Sutherland ve Akers de bireylerin yaşamlarında önem attıkları gruplarla iletişime geçerek hangi davranışın iyi yada kötü olduğunu öğrendiğini ifade etmekte, öğrenilen bu davranışın ve tutumun pekiştireçler ve cezalarla güçlendirildiğine dikkat çekmektedir (Akers vd., 1979; Burgess & Akers, 1966; Metsueda, 2010). Bu çalışmadaki katılımcıların davranışlarının pekişmesi ve diğer bireylere yayılması Tarde'nin ve Akers'in yaklaşımları ile açıklanabilir. Çünkü bireyler, eylemin suç olduğunu bilmediğinden, eylemi gerçekleştirmekte hatta birbirilerine önermektedir. 'Olumlu ceza' uyarıcısının olmayışı yani bireylerin suçlarından dolayı cezalandırılmayışı, eylemin topluluk içinde artmasına neden olmaktadır. Ayrıca, yapılan gözlemlerden, öğrenmenin; Sutherland ve Akers'in de ifade ettikleri gibi yaşamlarında önem attıkları gruplarda yani aynı arkadaş grubu içindeki bireylerde arttığı anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Achtziger, A., Hubert, M., Kenning, P., Raab, G., & Reisch, L. (2015). Debt Out Of Control: The Links Between Self-Control, Compulsive Buying, And Real Debts. *Journal of Economic Psychology*(49), 141-149.
- Akers, R. L., Krohn, M., Lanza-Kaduce, L., & Radosevich, M. (1979). Social Learning And Deviant Behavior: A Specific Test Of A General Theory. *American Sociological Review*, 44(August), 636-655.
- Arslan, Ç. (2014). Tefecilik Suçu. *Ankara Barosu Dergisi*(1), 23-47.
- Bahar, K. (tarih yok). *Ödünç Para Verme (İkrazatçılık ,Tefecilik ve Pos Tefecilik) İşlemleri Ve Vergilendirilmesi*. Ordu : SMMM Odası Yayınları.
- Beale, E. M., & Jude, B. (2017). College Students' Attitudes toward Debt. *International Journal of Undergraduate Research and Creative*, 9(5), 1-10.
- Bekar, E. (2013). Tefecilik Suçu. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(2), 499-526.
- Bilge, B. (2015). Gelişen Teknolojinin Doğurduğu Yeni Bir Suç Türü: Kredi Kartı (POS) Tefeciliği. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(Özel Sayı), 481-520.
- BKM. (2019). *Yerli Banka Kartlarının Yurtİçi ve Yurtdışı Kullanımı*. 10 18, 2019 tarihinde Bankalararası Kart Merkezi: <https://bkm.com.tr/yerli-ve-yabancı-kredi-kartlarının-yurt-ici-kullanımı/> adresinden alındı
- Burgess, R. L., & Akers, R. (1966). A Differential Association-Reinforcement Theory of Criminal Behavior. *Social Problems*, 14(2), 128-147.

- Bülent, B., Budak, G. S., & Yılmaz, H. (2012). Kredi Kartlarının Rasyonel Kullanımını Etkileyen Bireysel Faktörler. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 67*93.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. Ankara: PEGEM.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2017). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cenikli, S. (2017, 11 08). *Kuyumcu Görünümlü Kredi Kartı Tefecileri*. 09 19, 2019 tarihinde Hürriyet Gazetesi: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kuyumcu-gorunumlu-kredi-karti-tefecileri-40637889> adresinden alındı
- Durukan, T., Elibol, H. , & Özhavzalı, M. (2005). Kredi Kartlarındaki Taksit Uygulamasının Tüketicinin Harcama Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(13), 143-154.
- EGM. (2019). *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2017 Raporu*. Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. Ankara: KOM Yayınları.
- Girginer, N., Erken-Çelik, A., & Uçkun , N. (2008). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 193-208.
- Göneng, İ. (2010). Tefecilik Suçu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 543-553.
- Gün, T. (2019). Türk Ceza Kanunu'nda Tefecilik Suçu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(141), 179-207.
- Güntekin, H. (2014). Kredi Kartı Kullanılması Suretiyle Tefecilik Suçu. *Bankacılar Dergisi*, 25(88), 91-108.
- Hayhoe, C. R., Leach, L., & Turner, P. (1999). Discriminating The Number Of Credit Cards Held B y College Students Using Credit And Money Attitudes. *Journal of Economic Psychology*(20), 643-656.
- Jeffery, C. R. (1965). Criminal Behavior and Learning Theory. *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 56(4), 294-300.
- Karakehya, H. (2013). Türkiye'de Giderek Artan Hukuka Aykırı Bir Ekonomik Faaliyet Olarak Kredi Kartı Kullanılması Suretiyle Tefecilik. *International Conference on Eurasian Economies* (s. 932-936). Sn Petersburg: Beyketh University. <https://www.avekon.org/proceedings/avekon04.pdf> adresinden alındı
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Anakra: Nobel Yayınları.
- Keskin, H. D., & Koparan, E. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Kredi Kartı Sahipliğini Belirleyen Faktörler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 111-129.
- Littwin, A. (2007). *Beyond Usury A study of Credit-Card Use And Preference Among low-income Consumers*. *Harvard Law School Faculty Scholarship Series*. 11 13, 2019 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=968330 adresinden alındı
- Metsueda, R. L. (2010). Sutherland, Edwin H.: Differential Association And Differential Social Organization. F. T. Cullen, & P. Wilcox içinde, *Encyclopedia of Criminological Theory* (s. 898-906). Thousand Oaks, CA. USA: SAGE Publication.
- Tarde, G. (1903). *The Laws of Imitation*. New York: Henry Hold and Company.
- TCK. (2004, 09 26). *5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu*. 11 28, 2019 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> adresinden alındı
- TUİK. (2018). *Nüfus İstatistikleri*. 12 23, 2019 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden alındı
- Warwick, J., & Mansfield, P. (2000). Credit Card Consumers: College Students' Knowledge And Attitude. *Journal of Consumer Marketing*, 17(7), 617-626.
- Xiao, J. J., Noring, F. E., & Anderson, J. G. (1995). College Students' Attitudes Towards Credit Cards. *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, 155-714.

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
(Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurul Başkanlığı)

Karar No: 58

Sayın Dr.Öğr. Üyesi Mehmet Seyman ÖNDER

(Fen-Edebiyat Fakültesi)

Üniversitemiz Fen-Edebiyat Fakültesi Dr.Öğr. Üyesi Mehmet Seyman ÖNDER tarafından sunulan "Doğubayazıt'ta Sınır Kaçakçılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" adlı çalışması, Türkiye'nin güney kentleri olan ve Suriyeli mültecilerin yoğunluklu yaşadığı Hatay, Şanlıurfa, Gaziantep, Mardin ve Diyarbakır'da bölge halkına yönelik olarak yapılacak olan "Suriyeli Mültecilere Vatandaşlık Verilmesine Etiketleme Kuramı Çerçevesinde Halkın Yaklaşımı" adlı çalışması, Dört siyasi ana akımı temsilen dört siyasi partinin üyelerine yönelik yapılacak olan "Siyasi Parti Üyelerinin Sosyal Sosyal Medya'yı İdeolojik Kullanımı ve İlegal Propagandaya Yönelik Tutumları" adlı çalışması, Doğu Anadolu'da Van Gölü Elektrik Dağıtım Şirketinin faaliyet alanı olan Van, Muş ve Bitlis ile Güneydoğu'da Dicle Elektrik Dağıtım Şirketi faaliyet alanı olan Diyarbakır, Urfa ve Batman'da yapılan "Kaçak Elektrik Kullanımında Suçun Meşru Algılanması" adlı çalışması ve Bingöl Üniversitesi Öğrencilerine yönelik yapılan "Bingöl Üniversite Öğrencilerinin Ekonomik Problemlerinin Yarattığı Sorun: POS Tefecilik" isimli anket çalışmaları Kurulumuz tarafından etik yönden değerlendirilmiştir.

Değerlendirme sonucunda; söz konusu anket çalışmasının Üniversitemiz Etik Kurul Yönergesi ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve araştırma etiği açısından "UYGUN OLDUĞUNA" oy birliği ile karar verilmiştir. 26/12/2018

Prof. Dr. Mehmet ÇİFTÇİ
Başkan

Prof. Dr. Hikmet TAN
Başkan Yrd.

Prof. Dr. Lütfi BEHÇET
Üye

Prof. Dr. Sait PATIR
Üye

Prof. Dr. Hüseyin NURSOY
Üye

Prof. Dr. Ali İNAN
Üye

Prof. Dr. Ramazan MERAL
Üye

Rapötör: Av. Özlem KALAY

Araştırma Makalesi • Research Article

Ahmed Arif'in Şiir Anlayışı ve Gelenekle İlişkisi

Ahmed Arif's Understanding of Poetry and Its Relation with Tradition

Yusuf Aydoğdu^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bingöl/Türkiye
ORCID: 0000-0003-1013-5278

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Ocak 2020

Düzeltilme tarihi: 08 Haziran 2020

Kabul tarihi: 23 Haziran 2020

Anahtar Kelimeler:

Ahmed Arif,

Şiir,

Toplumcu Şiir,

Gelenek,

Söylem

ÖZ

Modern Türk şiirinin önemli toplumcu-gerçekçi şairlerinden birisi olan Ahmed Arif (1927-1991), şiire 1950'li yıllarda başlamış ve 1960'lardan sonraki birçok toplumcu-gerçekçi şair üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Bütün şiirlerini Hasretinden Prangalar Eskittim (1968) adlı eserinde toplayan şair, çok az sayıda şiir kaleme almasına rağmen, Türk şiirinde örneğine az rastlanır bir etki bırakan şairlerin başında gelmektedir. Şiir iklimini, söyleyiş tarzını ve imgelem yapısını, Anadolu'nun geleneksel birikiminden alan şair, toplumcu bir kimliğe sahip olmasına rağmen sloganik ve vaazcı bir söylemden uzak; içten, doğal, özgün bir şiir dili oluşturmayı başarmıştır.

Ahmed Arif'in şiir anlayışını farklı kılan unsurların başında gelenekle kurduğu ilişki gelmektedir. Onun Anadolu'ya özellikle de Doğu Anadolu'ya has geleneksel söylemi modern şiire taşıması, yaşadığı topraklara bağlı, gelenek ve göreneklerine aşına bir şair olduğunun en büyük göstergesidir. Şairin şiirlerinde; genel manada Doğu kültürünü, özelde ise Diyarbakır'ı sosyo-ekonomik yansıması, formları, halk musikisi, konuşma tarzı vb. birçok unsuruyla yaşatmaya çalıştığını görürüz. Bu sebeple onun şiirinde yer yer Dadaloğlu'nun, Pir Sultan Abdal'ın veya Diyarbakırlı sanatçı Celal Güzelses'in sesiyle karşılaşırız. Bu folklorik ve ritmik unsurlar toplumcu şiirin imgeleri ile zenginleşerek özgün bir söyleyiş ve anlam bulur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 January 2020

Received in revised form 08 June 2020

Accepted 23 June 2020

Keywords:

Social Loafing

Ahmed Arif,

Poetry,

Socialist Poetry,

Tradition,

Discourse

ABSTRACT

Being one of the important socialist-realistic poets of modern Turkish poetry Ahmet Arif (1927-1991), started to poetry in 1950s and effected many poets who were also socialist-realistic after 1960s. The poet, who collected all of his poems in his work called as Hasretinden Prangalar Eskittim (1968), in spite of writing a few poems, is one of the leading poets having a rare effect. The poet taking his style of poetry, way of saying, discourse and structure of imagery from the traditional richness of Anatolia, in spite of having a socialist identity, has constituted a saying which is not sermonic and sloganik; instead, he has adopted a way of saying which is sincere, spontaneous and original.

One of the prominent factors making Ahmet Arif's poetry different is its relationship with traditions. His adapting the traditional way of saying belonging to Anatolia ,especially to the east, to the modern poetry is the biggest indicator of his being familiar with his traditions and his being dependent on lands he lived. In his poetry, from a general aspect, we see the poet tries to keep alive the eastern culture, in a particular sense, he tries to keep alive socio economic reflections of Diyarbakır, cultural forms, folk music, way of talking etc. Folkloric and rhythmic items also feed his poetry. Therefore, sometimes in his poetry we come across with the voice of Dadaloğlu, Pir Sultan Abdal and Celal Güzelses who is from Diyarbakır. These folkloric and rhythmic items gains meaning and enriched by the images of socialist poetry.

1. Giriş

Modern Türk şiirinin önemli toplumcu gerçekçi şairlerinden olan Ahmed Arif, bu şiir anlayışı içerisinde kendine has söylemi, halk diline yönelişi ve geleneksel halk

kültürü ile kurduğu ilişki yönünden özgün bir şiir dili oluşturmuş şairlerin başında gelmektedir. Özellikle 1940 kuşağı olarak bilinen ve genellikle Nazım Hikmet'in etkisinde kalan toplumcu gerçekçi kuşağın içerisinde

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: yaydogdu@bingol.edu.tr

yetişmiş olan Ahmed Arif, bu dönemdeki diğer toplumcu gerçekçilerden birçok yönden sıyrılmış bir şairdir.

Ahmed Arif'in şiiri diğer toplumcu şairler gibi öncü bir şair olan Nazım Hikmet'ten beslenmiş ancak bu beslenme salt bir taklide dönüşmekten kendisini kurtarmış, şair toplumcu şiire yeni bir ses/söyleyiş ve soluk kazandırmıştır. Ahmed Arif'in şiirini diğer toplumcu şairlerden farklı kılan esas unsur şairin yetiştiği sosyal çevrenin folklor unsurlarını, dil ve ağız özelliklerini modern şiire aktarabilmesinde yatmaktadır. Diğer taraftan şairin şiirlerini konuşma dilinin olanca doğallığıyla aktarmayı başarması, okuru saran sıcak ve samimi bir söylemin varlığı onu diğer toplumcu şairlerin düştüğü kuru, söylevci ve tekdüzelige iten kusurlardan uzak tutmuştur. Şiirlerin önemli kısmının şairin biyografisinden izler taşıması (çocukluk, gençlik, hapisane yılları) da şiirlerin okurda yaşanmışlık duygusunu artırmaktadır. Diğer taraftan şairin normal hayattaki konuşma üslubunun şiirleriyle örtüşmesi de bu gerçeklik hissini pekiştiren bir başka durumdur.

Ahmed Arif'in şiiri birçok yönden Doğulu özellikler barındırır. Onun çocukluğunun ve ilk gençliğinin geçtiği Diyarbakır, Şanlıurfa gibi Anadolu'nun iki kadim şehrine ait kültür unsurları, destanlar, türküler, sokak dili, argo ve küfür gibi birçok unsur şiirde olduğu gibi, "oral" bir tavırla yansıtılır. Şaire göre yaşam ile şiir bir bütündür. Yaşamımızda olmayan şeyin şiirde yeri yoktur. Ancak bu yaşam salt şairin biyografisiyle yetinmez. Şairin politik fikirleri ve yaşadığı Anadolu coğrafyasının kadim geleneğinin binlerce yıllık serüveniyle yoğrulan bir yaşamdır. Nitekim şiir için "Sevdadır, hasrettir, kavgadır, savaştır, barıştır, isyandır, öfkedir, devrimdir, başkaldırıdır, bolluktur, berekettir, yoksulluktur, sömürüdür, soygundur, zulümdür, özgürlüktür, adalettir... Kısacası yaşanan hayattır. Özellikle benim şiirimde bu durum ağır basar" (akt. Şeker, 1997: 147) derken kastettiği tam olarak insanın realitesidir. Bu açıdan Ahmed Arif şiiri samimi şiirdir, kendi deyimiyle "harbi" bir şiirdir.

2. Hayatı ve Edebi Kişiliği

Ahmed Arif (1927-1991), 1927'de Diyarbakır'da dünyaya gelir. Asıl soyadı Önal olan şair, Önal adı yerine babasının adı olan Arif'i kullanır ve Ahmed Arif olarak bilinebilir. Şairin anlattıklarına göre; baba tarafı Rumeli'den Kerkük'e görev sebebiyle gelmiş daha sonra bu bölgeye yerleşmiş bir Türk ailesidir. Baba Arif Hikmet Bey Kerkük, Harran ve Siverek'teki çeşitli devlet kademelerinde (nahiye müdürlüğü, kaymakamlık) çalışmış birisidir. Şairin annesi Sâre Hanım Diyarbakır eşrafından Kürt bir ailenin kızıdır ve Arif Hikmet Bey'in üçüncü karısıdır. Sâre Hanım bir doğum esnasında hayatını kaybederken Ahmed Arif henüz çok küçük yaşlardadır. Bu yüzden şair annesine dair pek bir şey hatırlamadığını belirtir. Şairi 'analığım' demekten imtina ettiği ve kendisinden her bahsettiğinde "beni büyüten, emziren, yedirip içiren, eğiten, adam eden" (Durbaş, 2009: 35) ve öz annem dediği Arife Hanım büyütüştür. Arife Hanım da aslen Bingöllü bir ailenin kızıdır. Şairin çocukluğu, Siverek, Harran ve Viranşehir çevresinde geçer. Bu süreçte Türkçe dışında Arapça, Kürtçe ve Zazaca öğrendiğini, buradaki farklı toplulukların kültürleriyle temas ettiğini görmekteyiz. "Siverek'te yani şehir içinde Türkçeden çok Zazaca konuşulduğu için Zazacayı hemen öğrendim. Karakeçi'de çoğunlukla Kürt

aşiretleri olduğu için Kürtçeyi de orada öğrendim. Harran'da ise Arapça konuşuluyordu. Arapçayı ise Harran'da öğrendim" (Durbaş, 2009: 29). Şiirlerinde sıkça kullandığı bu bölgeye has söz, deyiş, argo vb. kavramların çokluğu önemli ölçüde şairin çocukluk yaşantısı ile ilgilidir.

Ahmed Arif'in edebiyata merakı, özellikle ortaokul yıllarında başlar. İlk ve orta öğrenimini Siverek, Urfa, Afyon gibi şehirlerde tamamlayan şair, ilk şiir denemelerine çok erken sayılacak bir yaşta on iki, on üç yaşlarında başlar. Şair, ortaokuldayken şiire başladığını hatta bu dönemde *Yeni Mecmua* dergisine bir şiir gönderdiğini ancak yayımlanıp yayımlanmadığını bilmediğini belirtir.

Şairin ortaokulda başlayıp lise birinci sınıfta tamamladığı ve ilk yayımlanan şiirlerinden birincisi aşağıdaki şiirdir. Bu şiirin adı bilinmemektedir. (Şeker, 1997: 39).

Bir mavi gül bahçesi yorganım
Uyku saçlarının meçhul şarkısı
Sonra yastığımda ilk gölgen kızlık
Ve ilk unutulmuş Hürriyet rakısı
Yumuşaklığında köpükten ötüşlerin
Mukaddes günahkâr cenneti oda
Dikişsiz beyazlığında tüllerin
Bir ay süzülecek buluta
Ve bir mavi şarap gözlerindeki
Musiki gölgelerinde yorgun
Sen hep öylesine güzel sevdalım
Ben sana Allahsızcasına vurgunum.

Ahmed Arif, henüz çocuk yaşta Faruk Nafiz, Nazım Hikmet gibi şairleri okuyup sever. Özellikle ortaokuldaki Türkçe öğretmeninden çok etkilendiğini, onun sayesinde Faruk Nafiz Çamlıbel şiirlerinden "Çoban Çeşmesi"ni ezbere okuduğunu belirtir. Ayrıca bu dönemde Balzac, Andre Gide gibi Batılı yazarların kitaplarını okur. Özellikle Balzac'ın *Goriot Baba* adlı romanından çok etkilenir (Bkz. Durbaş, 2009: 40).

Daha sonra Afyon Lisesinde özellikle de edebiyat öğretmenin etkisiyle şiirler kaleme alan şairin yayımlanan ikinci şiiri "Gözlerin" adını verdiği çalışmasıdır. Bu şiir Afyon Halkevinin çıkardığı *Taşpınar* adlı derginin 94. sayısında yayımlanır.

Gözlerin

Gözlerin maviliğin ruhudur,
Fecirlerin tebessümünü içer.
Berraklığında ilâh çocukları uyur...
Ve emer sükûtu beyaz gölgeler.
Gözlerin bir masal dünyasıdır;
Meyveleriyle beslenir ruhum.
Gözlerin Allahımın bâkir aynasıdır.
Sonsuzluğunda ışık içiyorum.

Yine aynı yıl içerisinde “Yollarda” adlı şiiri *Millet* dergisinin 7. sayısında yayımlanan şairin bu ilk örneklerinde dönemin egemen şairleri olan Ahmet Haşim, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı’nın etkisi söz konusudur.

Yollarda

Sızdı gönüle acılar,
Soyuldu yaram soyuldu...
Yüreğimde bir sancı var,
Bağrım oyuldu, oyuldu...

Sisler yoluma süzüle,
Beni bekleyen üzüle,
Dudak büzüle büzüle,
Duâlar Allah’ı buldu.

Köyümün yolu bağlanır,
Körpe yürekler dağlanır.
Ninemın başı sağlanır,
Ölüm haberim duyulur.

Şair, ayrıca Ahmet Muhip Dıranas, Behçet Necatigil, Cahit Külebi’yi de severek okur. Fransız edebiyatından Baudelaire, Valery’i bilir ve okur. Ahmed Arif, lisede bir defter dolusu şiir yazdığını ancak bu şiirlerin çoğunun özenti, taklit ve etkilenmeden ibaret olduğunu düşünür. Henüz kendi edebi kişiliğini ve özgünlüğünü yakalamadığını düşünen şair bu dönem için şunları ifade eder:

Lisede karaladığım mısralarda daha çok edebiyat öğretmenimize beğendirme çabası vardı. Yani biraz Haşim, biraz Tanpınar, biraz Tarancı ve çokça da acemilik... Bir süre sonra bu yazdıklarımın şiir olmadığına ve gerçek şiirin bu kadar kolay yazılmaması gerektiğine inandım. Öğretmenimin ısrarına rağmen bu inancım hiç sarsılmadı (Arif, 2008, s. 170-171).

Liseyi bitirdikten sonra bir müddet İstanbul Üniversitesi’ne gitse de daha sonra Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümünde okumaya başlar. Burada hem politik fikirleri hem de şiir çizgisi kendine özgün bir hâl alır. Şairin üniversite yıllarında Türk şiirinde yaygın bir şekilde Garip şiir anlayışının etkisi söz konusudur. Ahmed Arif, bu dönem için; “O günler asıl yaygın moda, Orhan Veli gibi yazmaktı” diyen şaire göre; Orhan Veli ve çevresindekileri birer küçük burjuvadır. Kendisini “Oysa ben Doğuluydum. ‘Az gelişmiş’ değil, sömürülmek için kasıtlı olarak geri bırakılmış bir ülkenin, aşiret töreleriyle yetişmiş bir çocuğuydum” (Arif, 2008: 171) şeklinde tarif eder. Ancak Murat Belge’nin *Şairaneden Şiirsele* adlı eserinde de belirttiği gibi toplumcu gerçekçiler ile Garipçiler arasında özellikle dil yönünden bir akrabalık söz konusudur (Belge, 2018: 342-343). Garipçilerin sokağın dilini şiire taşımaları, biçimi öteleyip manaya odaklanan tavırları önemli ölçüde *Kırk Kuşağı* (1940) ve sonrası

toplumcu şairleri etkilemiştir. Ahmed Arif’in burada vurgulamak istediği esas şey kent-taşra farklılığıdır. Bu sebeple şair kendisini Garipçilerin kent söyleminin karşısında konumlandırır. Yani Ahmed Arif’in Garip estetiğiyle bir yakınlığı yoktur.

Bu ve çeşitli sebeplerle Ahmed Arif’in şiiri bu anlayıştan tamamen uzak, daha çok toplumcu gerçekçi bir çizgide özellikle kendi tabiriyle “okyanus” olarak ifade ettiği Nazım Hikmet’in ve Rıfat Ilgaz, A. Kadir, Suphi Taşhan, Abdulkadir Demirkan gibi dönemin diğer toplumcu gerçekçi şairlerinin etkisinde gelişir. Bu yıllarda kaleme aldığı şiirler *Berberer*, *Pazar Postası*, *Medeniyet*, *Öncü* gibi gazete ve dergilerde yayımlanır.

Şairin özellikle 1950’li yılları çok sancılı geçer. Politik fikirleri ve şiirleri sebebiyle sürekli gözaltına alınır. Bu tutuklanmalarda çok ağır işkencelere maruz kalır. Nitekim bu tutuklanmalar sebebiyle felsefe bölümünü tamamlayamaz. Ancak öğrenciliği sürecinde hem okur hem de sınava girerek memur olmaya hak kazanır. Bir müddet Merkez Bankasında çalışır. Ancak özellikle 1951 yılında politik fikirleri ve yazdığı “Otuz Üç Kurşun” adlı şiiri sebebiyle gözaltına alınır ve İstanbul’a götürülür. Bir müddet sonra serbest bırakılır ancak 1952’de tekrar yakalanır ve 38 ay hapis yatar. Özellikle bu süreçte Sansaryan Hanında kendisine ağır işkenceler uygulanır. Bu dönemde hapisyanede yaşadıkları onda derin etkiler bırakır. Hapisten 1955’te çıkar. Bir müddet Diyarbakır’da çeşitli işlerde çalışır ancak burada tutunamaz. Daha sonra Ankara’ya gelen şair 1955-1975 yılları arasında Ankara’da yaşar. Burada *Öncü*, *Medeniyet*, *Halkçı* adlı gazetelerde sırasıyla düzeltmenlik, sekreterlik, yazı işleri sorumlusu gibi görevlerde bulunur. 1968’de ilk şiir kitabı olan *Hasretinden Prangalar Eskittim* basılır. Şairin şiirleri 50’lerden 70’lere değin çeşitli sol çevrelerde zaten bilinmektedir. Şiirlerin kitaba dönüşmesiyle beraber kitap, kısa sürede çok önemli satış rakamları yakalar. Ahmed Arif’in bu şiir kitabından sonra vefat ettiği 1991 yılına kadar başka bir şiir kitabı yayımlanmamıştır. 1991 yılında vefat eden şairin ölümünün ardından geriye bıraktığı kimi şiirleri oğlu Filinta Önal tarafından 2003 yılında basılır. Yurdum Benim Şahdamarım adlı bu ikinci şiir kitabı daha sonra ilk şiir kitabı ile birleştirilerek Metis Yayınları tarafından 2008 yılında tek kitap olarak basılır.

3. Ahmed Arif’in Şiir Anlayışı

Lise yıllarında özellikle Türk şiirinin önemli şairleri olan Ahmed Haşim, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Cahit Sıtkı Tarancı gibi şairlerin etkisinde olan Ahmed Arif kendi özgün çizgisini üniversitede kaleme aldığı şiirlerle oluşturmuş toplumcu gerçekçi bir şairdir.

Şairin özgün çizgisinin toplumcu şairlerle temasa geçtikten sonra oluştuğu aşikârdır. Bununla birlikte Ahmed Arif şiiri, Rilke’nin de deyimiyle “mısralar duyguların değil yaşanmış deneylerin sonucudur” sözünde de olduğu üzere şairin yaşamı, deneyimleriyle temas etmeye başladığı andan itibaren özgünleşmiştir. Başta Nazım Hikmet olmak üzere özellikle üniversitede Ankara çevresindeki Enver Gökçe, Arif Damar, Mehmed Kemal, Suphi Taşan, İstanbul çevresinde ise Rıfat Ilgaz, Niyazi Akıncıoğlu, Hasan İzzettin Dinamo gibi şairlerden birçok yönden beslenmiştir. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki Ahmed Arif’in şiir anlayışı, toplumcu gerçekçi/sosyalist çizgideki yaygın bir kanaat

olan Nazım Hikmet'ten sonra daha etkili bir toplumcu şair gelmeyeceği inancını birçok yönüyle yıkar. Onun şiiri birçok toplumcu gerçekçi şair gibi statik bir Nazım Hikmet taklitçiliğine dayanmaz. Onun şiiri Nazım Hikmet'in evrensel düzlemdeki genişliğine karşın daha yerel, daha Anadolu'ya dönük bir şiirdir. "Deyim yerindeyse bir Mayakovski'den çok bir Dadaloğlu'nu hatırlatacak şiirler yazmıştır. (...) Örneğin Nazım Hikmet hapisane yaşantıları arasından 'güneşe çıkarıl'mayı üstüne yazmaya değer bulmuştur. Burada, kendi söylemeden, insan-kozmos ilişkisi üstüne bir şeyler hissettirmek ister; Ahmed Arif görüşmecisinin 'yeşil soğan' göndermesinden mutlu olur (Belge, 2018: 348). Bu sebeple Sosyalist şiir içerisinde Nazım Hikmet ve Ahmed Arif aynı ırmaktan beslenen iki farklı soluktur. "Ahmed Arif'in şiiri Sosyalist şiir tutumu içinde güçlü bir halkadır. Özgün bir şiirdir" (Şeker, 1997: 67).

Ahmed Arif'in şiiri içerik bağlamında diğer toplumcu gerçekçi şairlerle aynı çizgide olsa da, şairin dili ele alma biçimi, halk söyleyişlerine yer vermesi, yerel ağızlardan beslenmesi, alışılmamış bağdaştırmalar kullanması ve bu unsurları modern şiirle bütünleştirmesi konusundaki başarısı onu diğer toplumcu şairlerden farklı bir konuma oturtmaktadır. Onun Doğu kültürüne özellikle de Diyarbakır'a has yerel ağız çağdaş şiire taşıması, o yöreye has türkü, deyiş, argo vb. geleneksel unsurları kendi şiiri içerisinde eritmesi, bunu yaparken de "kuru bir söylevciliğe" düşmemesi, onu yerelden evrensele uzanan güncel ve özgün bir şaire dönüştürmektedir. Nitekim Süreya onun şiirinin bu özelliği için şu çarpıcı tespitlerde bulunur:

Ahmed Arif, Doğu Anadolu'nun, sınır boylarının yerel görüntüleri içinde oraların türkülerini kalkındırıyor, bütün Anadolu türkülerine ulaştırıyor onları, büyütüyor, besliyor; ama boğulmuyor onların arasında. Doğu Anadolu insanının müthiş malzemesini korkusuz bir lirizm içinde önümüze yığıyor. Sonra bütün Anadolu insanına doğru yayıyor onu (Süreya, 2012, s. 134).

Toplumcu şiirin temel beslenme kaynağı olan halka yönelme, somut olanın şiire yansıtılması, yaşanan coğrafyanın tarih-kültür-toplum bağlamında şiir yoluyla aktarılması başat öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Nazım Hikmet'in öncüsü olduğu bu şiir anlayışının neredeyse bütün temsilcilerinde bu toplumsal bilincin etkileri görülür. Ancak Ahmed Arif'in şiiri birçok yönüyle bu özellikleri barındırsa da var ettiği geleneksel söylem, yerel dili modern şiire taşıması, kentten ziyade bozkırdan beslenen sert, militarist, zaman zaman isyankâr, yalın ve içten söylemi ile diğer toplumcu şairlerden ayrılır.

Ahmed Arif'in şiiri baştan sona somut gerçeklere dayanan bir şiir ama tek bir kez kekeleyen, tek bir kez biçim sıkıntısı, dil, anlatım sıkıntısı çekmeden, benzetmelerin imgelerin en özgününü bula kullana yazmış. Benzersiz bir ozan (Akın, 2004, s. 58).

Bu çizgide yazan Enver Gökçe, Hasan Hüseyin Korkmazgil gibi kimi şairler benzer bir söylem oluşturmaya çalışsalar da bu konuda Ahmed Arif kadar başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Nitekim Süreya, onun şiir anlayışının toplumcu şiirin öncüsü olan Nazım Hikmet'in şiir anlayışından hem beslenme kaynakları hem de oluşturdıkları şiir dili yönünden ayrıldığını dile getirir.

Ahmed Arif'in şiiri bir bakıma Nâzım Hikmet çizgisinde daha doğrusu Nâzım Hikmet'in de bulunduğu çizgide gelişmiştir. Ama iki şair arasında büyük ayrılıklar var. Nâzım Hikmet şehirlerin şairidir. Ovadan seslenir insanlara, büyük düzlüklerden. Ovadan akan 'büyük ve bereketli bir ırmak' gibidir. Uygardır. Ahmed Arif ise dağları söylüyor. Uyruluk tanımayan yaşsız dağları, 'âsi' dağları. Uzun ve tek bir ağıt gibidir onun şiiri. 'Daha deniz görmemiş' çocuklara adanmıştır. Kurdu kuşun arasında, yaban çiçeklerinin arasında söylenmiştir, bir hançer kabzasına işlenmiştir. Ama o ağıtta bir yerde birdenbire bir zafer şarkısına dönüşecekmiş gibi bir umut (bir sanrı, daha doğrusu bir hırs), keskin bir parıltı vardır (Süreya, 2012, s. 133).

Ahmed Arif'in yetiştiiği ortama ve şiir anlayışına genel hatlarına değindikten sonra çalışmamızın kapsamını oluşturan Ahmed Arif'in şiirlerinde geleneğin izlerini ve Diyarbakır'ın etkisi çeşitli başlıklar altında ele almaya çalışacağız.

4. Ahmed Arif Şiirinin Gelenekle İlişkisi

Ahmed Arif, çok az sayıda şiir kaleme almasına rağmen onun şiirinde geleneğin ve bu geleneği var eden halkın diline, türkülerine, inanç unsurlarına, deyişlerine, mitolojiye, argo sözcüklere fazlasıyla rastlanılmaktadır. Onun şiirinin her dönemde bu kadar canlı kalmasının ve yaygınlaşmasının altında yatan gerçek budur. Cemal Süreya, Ahmed Arif'in Doğu Anadolu'nun, sınır boylarının yerel görüntülerini, türkülerini korkusuz bir lirizmle dile getirdiğini belirtir ancak şairin bununla yetinmeyip bu türkülerini bütün Anadolu'ya yaydığını ifade eder. "Pir Sultan Abdal'ı, Urfalı Nazif'i Köroğlu'na, Bedreddin'e götürüyor. Büyük bir sevgiyle bir umuda çağırıyor Anadolu insanını; gözlerinden öperek, çıldırmasıya severek (Süreya, 2012: 134).

Ahmed Arif'in şiiri gelenekten beslenir ancak sırtını geleneğe dayamaz. Yani sadece gelenekle yetinmez. Nitekim şair; yalnız yöresel kaynaklardan beslenerek şiir yazılmayacağını, bir birikim olmadan, elinde gerçekten bir kültür süzgecinden geçmiş şiirler oluşturmada salt yöresel özellikler taşıyan bir metnin, şiirin hiçbir şey ifade etmeyeceğini belirtir. (Durbaş, 2009: 54).

4.1. Geleneksel Unsurlar

Modern Türk şiiri genel hatlarıyla Klasik edebiyat, Halk edebiyatı ve Batı edebiyatından beslenerek gelişmiştir. II. "Meşrutiyet'ten sonra Türkçülük cereyanının gelişmesiyle birlikte halk edebiyatı kaynaklarına yönelme daha da bilinçli bir hâl alır. Halk edebiyatından; halk dilinden, şiirinden, kültüründen ve tarihinden yararlanma anlayışı yoğunluk kazanır" (Taştan, 2007: 1549). Özellikle Cumhuriyet dönemi ile birlikte birçok şairin halk kültürüne ve edebiyatına daha yoğun bir yönelim gösterdiği görülür. Bu tutumda yeni kurulan bir ülkenin "halka doğru" ilkesinin ve bu minvalde oluşmaya başlayan "memleketçi edebiyat" anlayışının etkili olduğu açıktır. Bu dönemde "Beş Hececiler" olarak adlandırılan ve öncülüğünü Faruk Nafiz Çamlıbel'in yaptığı şairler başta olmak üzere Zeki Ömer Defne, Kemalettin Kamu, Ömer Bedrettin Uşaklı, İbrahim Zeki Burdurlu, Osman Attilâ, Sabahattin Ali, Ahmet Kutsi Tecer ve Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi şairler

de halk kültüründen önemli ölçüde yararlanırlar (Bkz. Enginün, 2005: 45-49).

Daha sonraki süreçte şiirimizdeki bu geleneğe yönelme eğilimi gittikçe azalmaya başlar. Halk şiirine karşı ilginin azalmasında şiiri oluşturan şekil unsurlarının artık kullanılmaması ve şiir dilinin serbest bir hal almasının etkisi söz konusudur. Nitekim Garip şiir anlayışıyla birlikte şiirin bütün kuralları dışlanmaya başlar ve İkinci Yeni şiir anlayışıyla birlikte “şiir geldi kelimeye dayandı” düşüncesi esas alınır. Nitekim Cemal Süreya “Folklor Şiire Düşman” adlı yazısında “bir halk deyimini içindeki kelimeler o deyimdeki anlam dizisinde kaynaşmışlardır. O kelimelerden o deyimlerdekinden ayrı işlemler, ayrı güçler aramayı artık. Çünkü donmuşlardır. Tek yönlüdürler” (Süreya, 2012: 192) diyerek folklorun modern şiirde yetersiz olduğunu ifade eder. Turgut Uyar da; “halk şiirinin çoğu zaman kişiliksizliği, ölçülerin ve değerlerinin değişmezliği, anonimliği bu yapıtların, bir edebiyat yapıtı olması şartlarını ortadan kaldırdığını” belirtir (Bkz. Taştan, 2007: 1551).

Bu tutumlara rağmen özellikle toplumcu gerçekçi şairlerde halk kültürüne, bu kültürün yaşam formları, şiiri ve müziğine karşı ilginin her daim canlı tutulduğunu görmekteyiz. Özellikle Nazım Hikmet’ten beslenen eserlerini 1940’lı yıllardan sonra vermeye başlayan Enver Gökçe, Ahmed Arif, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Arif Damar, Atilla İlhan gibi şairlerde halk kültürüne yöneliş ve bu kültüre ait dil ve söyleyişin modern şiire taşındığı görülmektedir.

Halk kültürünü şiirine başarılı bir şekilde taşıyan şairlerin başında gelen Ahmed Arif’in şiirinde geleneksel unsurlar hem olumlu hem olumsuz etkileri yönünden ele alınmıştır. Ahmed Arif şiirlerinde geleneği sadece bir esin ve beslenme kaynağı olarak görmemiş aynı zamanda bu geleneğin içinde yoğrulmuş bir şairdir. “Bir metin varlığını sadece diğer metinlerle kurduğu ilişkiye borçlu değildir. Bunun yanı sıra şairi var eden diğer bütün unsurlara da borçludur” (Güler, 2017: 35).

Örneğin “Diyarbakır Kalesinden Notlar ve Adiloş Bebenin Ninnisi” adlı şiirde törenin insanı ve toplumsal yaşamı düzenleyen etkisine vurgu yapılır.

Doğdun,
Üç gün aç tuttuk
Üç gün meme vermedik sana
Adiloş Bebem,
Hasta düşmeyesin diye,
Töremiz böyle diye,
Saldır şimdi memeye,
Saldır da büyü (Arif, 2008, s. 99).

Şairin şiirlerinde dikkat çeken bir diğer geleneksel unsur “kirvelik” kavramıdır. Anadolu’da özellikle Doğuda yaygın olan bu unsurun toplumsal ve kültürel hayattaki rolünün en az kan bağının oluşturduğu bağ kadar kuvvetli olduğu vurgusu yapılır.

“Otuz Üç Kurşun” adlı şiirde yaşanan trajedinin kirvelik yoluyla dile getirilmesi istenir. Çünkü Doğu geleneğinde

kirve aileden biri gibi, “baba yarısı” gibi, yardımcı kişi olarak bilinir.

Kirvem hallarımı aynı böyle yaz (s. 113)

Kirveyiz, kardaşız, kanla bağılıyız (s. 115).

Kirve, hısıım, dağların çocukları

Fransız kuşatmasına karşı koyanda (s. 117).

4.2. Halk Söyleyişleri

Halk söyleyişleri, halk şiirinin yanı sıra modern şiirin de sıkça yararlandığı bir alandır. Ancak modern şiirde halk söyleyişlerinin dağılımı dengeli olmak zorundadır. Şairler bu dengeyi sağlayamayınca şiirin dil ve söyleminin sıradanlığa düştüğü sıkça görülmektedir. Ahmed Arif bu dengeyi sağlamış nadir sanatçılardandır. Halk söyleyişleri ve yerel ağza/söyleme yönelme Ahmed Arif şiirinin belirgin unsurlarındandır. Bu unsurlar şairin şiir evrenine çok başarılı bir şekilde yedirilmiş ve şiirde sıcak ve içten bir anlatımın kapılarını aralamıştır. Özellikle halk arasında yaygın olan ancak modern şiirde pek rastlamadığımız deyiş/deyimlerin sıklığı dikkat çekmektedir.

Ümit, sapına kadar namuslu (s. 16).

İlk nefesi hızır gibi yetişir (s. 25).

Oysa murad alamam/ Oysa akdan karadan/ Bilirim payım bu kadar (s. 28).

Hayınlar, amana gelmiş (s. 29).

Ne kavgada ustalığın/ Ne de çatal yürek civan oluşun/ Kar etmez (s. 34)

Çatladi yüreği çakmaktaşının (s. 41).

Hani, kibrit suyu vermişlerdi üstüne (s. 43).

Cıgaramdan yanar/ Alnım öperler (s. 49).

Buyurur kitabınca (s. 55).

Bir’e on, bir’e yüzle akşama gebe (s. 57).

Suyu zehir bıçaklar ortasındasın

Bir cana, bir başa kalmışsın. (s. 71).

Vurur alnın şakına (s. 72).

Bıçkılanmış dal gibi ayrı düşmek (s. 74).

Yaran derine gitmiş,

Fıtıl tutmaz, bilirim (s. 74).

Tükür yüzüne celladın (. 81).

Bilsinler!.

Sana nasıl yandığımı, Uuuuy gelin... (s. 85).

Baskıcılar uykumuzu yıkar olanda (s. 84).

Saçlarına kan gülleri takayım (s. 89).

Kadasına, belasına sunduğum (s. 96).

Ne âfat sevdim (s. 96).

Seni, baharmışın gibi düşünüyorum (s. 97).

Yiğitlik inkâr gelinmez (s. 106).

Tövbeye getirir insanı (s. 107).

Düştü nazlı filintası aklına (s. 109).

Bu gözler bir kere bile faka basmadı (s. 111).

4.3. İnanç Unsurları ve Mitolojik Ögeler

Ahmed Arif'in şiirinde hem Doğuya ait inanç unsurları hem de mitolojik ögeler şiiri besleyen bir diğer öğedir. Şair, İslam kültürüne ait öğelere şiirlerinde sıkça yer verir. Şiirlerde özellikle cehennem ifadesinin sıklığı dikkat çeker. Ayrıca şairin halk kültüründe daha çok iktidara, kurulu düzene başkaldırmış Pir Sultan Abdal, Şeyh Bedrettin gibi isimlere yer vermesi de onun politik kimliğiyle doğrudan ilişkilidir.

Halk bunları bilmez İlk nefesi Hızır gibi yetişir (s. 25)

Beride Kabil'in murdar baltası (s. 66).

Uy havar/ Muhammed İsa aşkına (s. 76).

Beşikler vermişim Nuh'a

Salıncaklar, hamaklar

Havva Ana'n dünkü çocuk sayılır (s. 77).

Sonra Pir Sultan'ı Bedreddin'i (s. 80).

El, ayak buz kesmiş, yürek cehennem (s. 16).

Gene bir cehennem var yastığımda/ Gel artık...(s. 33).

Yiğitlik, sen cehennem olsan da bile/ Fedayı kabul etmektir (s. 54).

Çağdır, kırk gün-kırk gece/ Cehennem koncası memelerinin (s. 84).

Yokuluğun cehennemın öbür adıdır/ Üşüyorum kapama gözlerini (s. 91).

Baktı kolları vurulu, / Cehennem yürekli bir yiğit (s. 108).

Gözleri bir çift cehennem (s. 148).

Şairin Yunan mitolojisinin önemli figürlerine de sürekli göndermelerde bulunduğu görülmektedir:

Kolsuz, yarı çıplak Venüs (s. 16).

Neron, çocuk kitaplarında çirkin bir surat (s. 43).

Ve Sezarsa, bir ad, yıkıntılarda (s. 43).

Koca Kartaca!/ Hani kibrit suyu vermişlerdi üstüne (s. 43).

Cihanın ilk umudu, ilk sevgilisi/ Ve ilk gerillası Spartakus'un (s. 44).

4.4. Alışılmamış Bağdaştırmalar ve Argo İfadeler

Şairin şiirlerinde bir diğer dikkat çeken öğe ise, daha önce şiirde pek rastlanmayan alışılmamış bağdaştırmaların, sokak ağzının ve argo sözcüklerin şiirde kullanılmasıdır. Bu ifadeler tek başına şiir diline uygun olmasa da şairin bu unsurları şiirinde çok başarılı ve yerli yerinde kullandığını görürüz.

Hayun, karanlıktı gece (s. 13).

Tekmil ufuklar kışladı (s. 15).

Ümit, sapına kadar namuslu (s. 16).

Ve zehir-zıkkım cigaram (s. 33).

Ne de çatal yürek civan oluşun kâr etmez (s. 34).

Başlar koymağa hapislik (s. 36).

Derimizin altında o ölüm namussuzu (s. 46).

Dört yanım puşt zulası (s. 49).

Yenerdim acıları, kahpelikleri... (s. 58).

Hangi kahpenin hançeri/ Saklı hançeri/ Yaranda (s. 64).

Beride Kabil'in murdar baltası (s. 66).

Ve kan değirmenleri/ Kader kahpesi (s. 66).

Beride borazancıları o puşt ölümün (s. 66).

Yangınlar kahpe fakları (s. 71).

Biçkılanmış dal gibi ayrı düştüğüm (s. 74).

Koymuş postasını/ Görmüş restini (s. 75).

Ve zulamda kan-ter içinde âsi (s. 76).

Bilmiş/ Bütün zula'lar/ Eğri hançer, kara mavzer, kan pususu (s. 85).

Ve insan düşüncesinin o en orospu/ O en ayıp, fengili yemişi (s. 85).

Bu yasaklar Firavun kalıntısı (s. 87).

Murdar tutkusuna dünyasızlığın/ Gün ola düşesin bekler (s. 87).

Seni, anlatabilmek seni/ Namussuza, haldan bilmez/ Kahpe yalana (s. 88).

Bir ben bileceğim oysa/ Ne âfat sevdim (s. 96).

Bu gözler bir kere bile faka basmadı (s. 111).

Vurun ulan/ Vurun/ Ben kolay ölmem (s. 117).

Uzmandı cellatlar/ Ve hinoğlu hin (s. 141).

4.5. Ağız Özellikleri (Diyarbakır Ağzı)

Ahmed Arif şiirinin bir diğer belirgin özelliği de yerel ağız özelliklerinin şiirinde yer bulmasıdır. Diyarbakırlı olan şairin şiirlerinde sıklıkla bu yöreye has ifadelerle rastlamak mümkündür. Cemal Süreya'nın deyimiyle Ahmed Arif'in şiiri "oral" bir şiirdir. Şairin bu doğal ve yerel dili şiire uydurmakta çok başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu ağız kullanımı halk edebiyatındaki gibi tek düze ve söylevci tavrıdan uzak modern şiirle iç içe geçirilmiştir. (Bkz. Karakaş, 2010: 457). Yaşar Kemal de Ahmed Arif'in Diyarbakırlı kimliğinin şiirini önemli ölçüde belirlediğini ifade eder: "Diyarbakır'ı görünce Ahmed Arif'i anlamak daha da kolaylaşıyor. O korkunç surlarıyla, türküleriyle, hapishanesiyle, sıcağıyla, soğuğuyla, o her yönden esen halk kültürüyle. Diyarbakır, büyük kültürlerin buluşma yeridir, kavşağıdır, bileşimidir. Ahmed Arif işte böyle bir kavşaktan çıkıyor" (Şeker, 1997: 73).

Hayın, karanlıktı gece (s. 13).

Karanfil kokuyor cigaram (s. 14).

Hayınlar, amana gelmiş (s. 29).

Ölünmüş, cânım, ölünmüş/ Murad alınmış (s. 30).

Sus, kimseler duymasın/ Duymasın ölürüm ha (s. 45).

Aymışam yarı gece/ Seni bulmuşam sonra (s. 45).

Can benim, düş benim/ Ellere nesi? (s. 47).

En leylim gecede ölesim tutmuş/ Etme gel (s. 49).

Fıkara ölümü/ Geldim, geliyorum demez (s. 51).

Vay kurban! “Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda (s. 54).

Sıkıysa yağmasın yağmur/ Sıkıysa uykudan uyanmasın dağ (s. 56).

Gözlerinde varmak can tılsımına/Gözlerin hani? (s. 59).

Ve kan tadında bir konca/ Damıtır kendini mısralarınca (s. 61).

De be aslan karam/ De yiğit karam (s. 62).

Gördüler analar neler doğurur/ Âman âman hey...(s. 65).

Buğdalara, cevzilere yürüyen/Kara toprağın ak südü (s. 69).

Bir bilsen kardeşlerim ne can çocuklar (s. 70).

Bir cana bir başa kalmışsın vay vay! (s. 71).

Oy sevmişem ben seni/Üsküardan bu yan lo kimin yurdu/He canım... (s. 71).

Uy havar! Muhammed, İsa aşkına (s. 76).

Gelmiş yoklamış ecel/ Kaburgam arasından/ Yoklasın hele (s. 83).

Olancası bir tutam can/ Kadasına, belasına sunduğum/ Ben öleydim looy...(s. 96)

Ne âfat sevdim/ Bir de ağzı var dili yok/ Diyarbekir Kalesi...(s. 96).

Anam sır gibi saklar siyatiğini/”Yel” der, “Baharın geçer” (s. 98).

Bir yandan korkar/Ölürüm deyi... (s. 98).

Hoş gelir/Safa gelir/Ahmed Arif’in yeğeni (s. 98).

Gel haberi nerden verek (s. 106).

Yüreği ağzında öyle zavallı/Tövbeye getirir insanı (s. 107).

Kirvem hallarımı aynı böyle yaz (s.113).

Vurun ulan!/ Vurun/ Ben kolay ölmem (s. 117).

Babam gözlerini verdi Urfa önünde/ Üç de kardaşını (s. 117).

4.6. Şiir-Müzik (Türkü) İlişkisi:

Ahmed Arif’in şiirlerinde bir diğer dikkat çeken öğe ise, şiirde yer alan müzikalitedir. Şair, zaman zaman bu öğeği ses ve sözcük tekrarları, mısra kısalıkları ve dizelerin diziliş biçimleri ile sağlarken, zaman zaman da doğrudan halk müziğinden beslenir. (Akabay, 2011: 1).

Örneğin “İçerde” şiirinde *Yastığım, ranzam, zincirim/Uğruna ölümler gidip geldiğim/Zulamdaki mahzun resim* dizelerinde ses tekrarları, “Otuz Üç Kurşun” şiirinde: *Ve karaca sürüsü/Keklik takımı* dizelerinde ritmik ifadeler, “Ay Karanlık” şiirinde; *İtten aç/Yılandan çıplak* dizelerinde mısraların kısa kuruluşu ile, “Vay Kurban” şiirinde ise; *Sıkıysa yağmasın yağmur/Sıkıysa uykudan uyanmasın dağ* dizelerinde ise sözcük tekrarları ile bu müzikalite sağlanır.

Şair şiire ait bu unsurların yanında zaman zaman türkülerden de beslenir. Ahmed Arif’in türküler ile çok kuvvetli bir bağı vardır. Özellikle çocukluğunun geçtiği Diyarbakır, Urfa çevresinde türkü kültürünün çok yaygın olduğu bilinegelmektedir. Şair bu kültürden fazlasıyla etkilenir. “Türkülerdeki incelikler, estetik yoğunluk çarpar Ahmed Arif’i. (...) Şiirlerindeki inceliğin ve derinliğin besin kaynaklarıdır.” (Şeker, age,: 84).

Nitekim şair de türkülerle ilişkinisi şöyle açıklar: “Beş altı yaşında iken bazı türküler daha doğrusu türkülerdeki bazı mısralar beni sarhoş edecek kadar sardı. ‘Bacısı güzele kardaş olaydım’, ‘Çayın öte yüzünde-ceylan oynar düzünde’, ‘Ben seni gizli sevdim-Bilmedim âlem duyar!’ Ses, çarpan, sarhoş eden, yüreğimi alıp götüren ses olarak da Diyarbekirli Celal Güzelses, Cizreli Hasan ve Meyrem’in sesi oldu” (akt. Şeker, 1997: 84).

Örneğin; bir Diyarbakır türküsü olan ve bestesi Celal Güzelses’e ait “Ağlama Yâr” adlı türkü Ahmed Arif’in “Leylüm-Leylüm” şiirinde çeşitli dizeleri ile karşımıza çıkar.

<i>Ağlama Yar Türküsü</i>	<i>Leylüm-Leylüm Şiiri</i>
<i>Elma al olanda gel</i>	<i>Leylüm-leylüm</i>
<i>Ayva nar olanda gel</i>	<i>Ayvalar nar olanda</i>
<i>Haste düştüm gelmedin</i>	<i>Sen bana yâr olanda</i>
<i>Bari can verin de gel</i>	<i>Belâlı başımıza</i>
<i>(Celal Güzelses)</i>	<i>Dünyalar dar olanda (s. 87).</i>

Yine Diyarbakır yöresine ait “Hangi Bağın Bağbanısan” adlı türküde yer alan;

“Diyarbekir etrafında bağlar var

Fıtıl işler yüreğimde yaram var” adlı halk türküsü dizeleri ile şairin “Uy Havar” adlı şiirinde yer alan

“Yaran derine gitmiş

Fitil tutmaz bilirim” (s. 74) dizeleri arasında hem ses hem de sözcük seçimleri yönünden açık bir benzerlik söz konusudur.

Yine bir halk türküsüne ait;

“Gün ola devran döne

Yine sararım yari” dizeleri ile şairin “Vay Kurban” adlı şiirinde yer alan

“Gün ola devran döne, umut yetiše” (s. 56) dizesi arasında da benzerlik söz konusudur.

Bir Diyarbakır türküsü olan;

“Diyarbakır şad akar, hele yar, zalım yar

Urfa mardin’e bakar, severem ben seni.” Adlı türkü ile şairin “Uy Havar” adlı şiirinde geçen **“Oy sevmişem ben seni”** (s. 71) dizesi arasında söylem benzerliği vardır.

Pir Sultan Abdal’a ait olan

Sivas ellerinde sazım çalınır

Çamlı beller bölük bölük bölünür

Yardan ayrılmışam bağrım delinir

Katip arzu halim yaz yâre böyle dörtlüğündeki son dize ile Ahmed Arif’in “Otuzüç Kurşun” adlı şiirinde geçen;

Kırvem hallarımı aynı böyle yaz

Rivayet sanılır belki

Gül memeler değil

Domdom kurşunu

Paramparça ağzımdaki. (s. 113) adlı bölümün ilk dizesi arasında benzerlik vardır.

Aynı zamanda Adana yöresine ait bir türküde geçen

Adana’ya kar yağmış

Kar altında gül kalmış dizeleri ile şairin “Karanfil Sokağı” adlı şiirinde geçen şu dizeler arasında da hem söylem hem de ses benzerliği dikkat çeker:

Ve yedi iklim beş kıta/Kar altındadır.

Vatanım boylu boyunca/ Kar altındadır.

Dağlara çekilmiş/ Kar altındadır.

Kalbim, bu zulümlü sevda/ Kar altındadır.

Kenar çocukları/ kar altındadır. (s. 15).

Ayrıca Antep yöresine ait olan Küresel işgalcilere karşı Kurtuluş mücadelesi vermiş olan Karayılan adına yakılmış “Karayılan Türküsü” ne ait;

Atına binmiş de doludizgin

Vardığı cephede hiç olmaz bozgun

Çeteler içinde Yılan ’ım azgın

Vurun Antepliler namus günüdür

Vurun Kürt uşağı namus günüdür. Dizeleri ile şairin “Otuzüç Kurşun” adlı şiirinde geçen;

Bıyıkları yeni terlemiş daha

Benim küçük dayım Nazif

Yakışıklı,

Hafif

İyi süvari

Vurun kardaş demiş**Namus günüdür**

Ve şaha kaldırmış atını dizeleri arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu yörenin çocuğu olan Ahmed Arif’in karayılan efsanesini bildiği ve bundan etkilendiği aşikârdır. Şiirde neredeyse aynı ifadeler tekrar edilmiştir.

Şairin ayrıca “Ay Karanlık” şiirinde bir Afyon-Kütahya yöresine ait olan

“Ay karanlık gece vurdular beni

Yarin çevresine sardılar beni” adlı türküden etkilenecek kendi şiirinde şu ifadelere yer verdiğini görürüz.

“Hadi gel

Ay karanlık...”

Şair ayrıca bazı şiirlerinde türkü adlarına da yer verir. “Akşam Erken İner Mapusaneye” adlı şiirinde **“Kürdün Gelini”**ni söyler maltada biri/Bense Volta’dayım ranza dibinde” diyerek bu türküye, yine “Tutuklu” şiirinde “Sade radyolarda bir gamlı hava/ “Elaziz, uzun çarşı...” adlı türküye göndermede bulunur.

Şairin şiirlerinin neredeyse tamamının çeşitli sanatçılar, müzik grupları tarafından defalarca bestelenmesi de onun şiirinin bestelenmeye uygun bir müzikaliteye sahip olduğunu göstermektedir.

4.7. Sonuç

Toplumcu gerçekçi şiir anlayışının önemli isimlerinden biri olan Ahmed Arif, şiire 1950’li yıllarda başlamış ve 1960’lardan sonraki birçok toplumcu gerçekçi şair üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Bütün şiirlerini *Hasretinden Prangalar Eskittim* (1968) adlı eserinde toplayan şair, çok az sayıda şiir kaleme almasına rağmen, Türk şiirinde örneğine az rastlanır bir etki bırakan şairlerin başında gelmektedir.

Şiir iklimini, söyleyiş tarzını ve imgelem yapısını, Anadolu’nun geleneksel birikiminden alan şair, toplumcu bir kimliğe sahip olmasına rağmen sloganik ve vaazcı bir söylemden uzak; içten, doğal, özgün bir şiir dili oluşturmayı başarmıştır. Ahmed Arif’in şiiri bu yönüyle halktan, Anadolu’dan beslenir. Şair çıkış kaynağı olan Anadolu’ya sarılır fakat burada boğulup kalmaz, bu yönelişi modern şiir ile bütünleştirmeyi başarır. Diğer taraftan bu tutumu politik manada sosyalist düşünce ile politikleştirir.

Ahmed Arif şiirinde bir diğer dikkat çeken unsur, hayatın içinden bir olayın onun şiir diliyle bir destana dönüşmesi meselesidir. Ahmed Arif’in şiir anlayışını farklı kılan unsurların başında gelenekle kurduğu ilişki gelmektedir. Onun Anadolu’ya özellikle de Doğuya has geleneksel

söylemi modern şiire taşıması, yaşadığı topraklara bağlı, gelenek ve göreneklerine aşına bir şair olduğunun en büyük göstergesidir. Şairin şiirinde genel manada Doğu kültürünü, özelde ise Diyarbakır'ı sosyo-ekonomik yansıması, kültürel formları, halk musikisi, konuşma tarzı vb. birçok unsuru yaşatmaya çalıştığını görürüz.

Bu şiir evreni; geleneksel unsurlar, halk söyleyişleri, inanç unsurları ve yerel ağızlarla zenginleşen geniş bir alanı kapsar. Bu şiir anlayışını besleyen bir diğer unsur ise halk müziğidir. Şairin özellikle Doğu yöresine ait çeşitli ezgilerden beslendiğı, bu ezgileri farklı şekillerde şiirine yedirdiğini görmekteyiz. Türküleri ait birçok imge ve söylemi şiirde yeniden ele alarak yazdığını, şairin doğrudan olmasa da dolaylı olarak bu türküleri üzerinden metinlerarasılık yaptığı görülmektedir.

Genel olarak Ahmed Arif şiirini her dönemde güncel tutan, okunur kılan temel öğelerin başında bu şiirin gelenekle kurduğı ilişki ve halk dilinin sıcaklığını şiire taşımasındaki başarısı gelmektedir. Şairin çok az şiir kaleme almasına rağmen, Türk şiirinde örneğine az rastlanır bir etki bırakmasında onun şiirinin gelenekle kurduğı ilişkinin yadsınamaz bir payı vardır.

Kaynakça

- Akabay, M. A. (2011). "Diyarbakır'da Ahmed Arif Üzerine Birkaç Söz". Retrieved August 08, 2011, from the World Wide Web: <http://www.tyb.org.tr/diyarbakirda-ahmed-arif-uzerine-birkac-soz-3597yy.html>.
- Akın, G. (2004). Şiir Üzerine Notlar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arif, A. (2008). Hasretinden Prangalar Eskittim, İstanbul: Metis Yayınları.
- Belge, M. (2018). Şairaneden Şiirsele, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durbaş, R. (2009). Kalbim Dinamit Kuyusu, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

- Enginün, İ (2005). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Güler, Turan (2017). "Şiir ve Gelenek Bağlamında Akif İnan'ın Şiiri", İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Kasım 2017, Cilt 1, Sayı 1.
- İnce, Ö. (1985). Şiir ve Gerçeklik. İstanbul: Broy Yayınları.
- Karakaş, R. (2010). "Ahmed Arif'in Şiirlerinde Halk Kültüründen Yansımalar". NWSA Humanities, 3, 4C0054. http://www.newwsa.com/download/gecici_makale_dosyalari/NWSA-2948-1-5.pdf.
- Oktay, A. (1990). Karanfil ve Pranga. İstanbul: Metis Yayınları.
- Oral, Z. (2002). "Edebiyatımızda On İnsan Bin Yaşam" Retrieved October 10, 2010, from the World Wide Web:<http://www.insanokur.org/karanfil-ve-pranga-ahmed-arifin-siiri-uzerine-elestirel-bir-calisma-ahmet-oktay/html>.
- Süreya, C. (1991). Şapkam Dolu Çiçekle (Toplu Yazılar I). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şeker, Z. (1997). Ahmed Arif Şiirini Besleyen Kaynaklar, Ankara: Ürün Yayınları.
- Taştan, Z. (2007). "Modern Şiirde Halk Edebiyatının Etkisine Bir Örnek: Süreyya Berfe-Gün Ola", 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi , Ankara, Turkey, pp.213-125.
- Timuroğlu, V. "Ahmed Arif Şiirinin Yapısı", http://www.ahmetarif.net/1028_vecihi-timuroglu-ahmed-arif-in-siirinin-yapisi-1991.html.
- Uludağ, M. E. (2013). "Ahmed Arif'in Şiirlerinde Anadolu Sevgisinin Yansımaları". A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), 49, 203-210.

Araştırma Makalesi • Research Article

Davranışsal Finans Bağlamında Kendine Aşırı Güven, Kontrol Yanılsaması ve İyimserlik Önyargılarının Ölçülmesi: Üniversite Öğrencileri Örneği*

Measurement of Overconfidence, Illusion of Control and Optimism in the Context of Behavioral Finance: Case of University Students

Bilgehan Tekin^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 18100, Çankırı/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4926-3317

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 03 Eylül 2019

Düzeltilme tarihi: 10 Nisan 2020

Kabul tarihi: 28 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Davranışsal Önyargılar,
Kendine Aşırı Güven,
Kontrol Yanılsaması,
İyimserlik,
Ölçme

ÖZ

Davranışsal finans, piyasa anomalilerinin yanı sıra bu anomalilere neden olan önyargıların incelenmesini de konu almaktadır. Literatüre bakıldığında kişilerin karar süreçleri üzerinde etkisi olduğu belirtilen çok sayıda önyargıdan bahsedildiği görülmektedir. Bunlar arasında üzerinde ayrıca durulan önyargıların ise kendine aşırı güven, kontrol yanılsaması ve aşırı iyimserlik olduğu dikkati çekmektedir. Bu çalışmada bu üç önyargının ölçülmesini hedefleyen ifadelerden oluşan ölçeklerin Türkiye’de üniversite öğrencileri üzerindeki güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiştir. Önyargıları ölçülmesini hedefleyen ve bu çalışmada kullanılan ölçeğin ilk halinde 19 madde yer almaktadır. Öğrencilerin demografik bilgilerini de içeren anket formu farklı üniversitelerde öğrenim gören toplam 522 öğrenciye uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin son halinin Cronbach Alfa değerinin 0,825 olduğu ve ölçekte yer alan ifadelerin 4 faktör altında toplandığı tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 03 September 2019

Received in revised form 10 April 2020

Accepted 28 April 2020

Keywords:

Behavioral biases,
Overconfidence,
The Illusion of Control,
Optimism,
Measurement

ABSTRACT

Behavioral finance is concerned with analyzing market anomalies as well as biases that cause these anomalies. There are many biases that are stated to have an effect on the decision processes of individuals in behavioural finance literature. It is noteworthy that the biases emphasized among them are overconfidence, illusion of control and extreme optimism. This study aimed at measuring the scale that consists of statements about these three biases on college students in Turkey and reliability and validity of this scale was tested. There are 19 items in the first version of the scale that aims to measure biases and used in this study. The questionnaire, including the demographic information of the students, was applied to a total of 522 students studying at different universities. As a result of the analyzes, it was determined that the final version of the scale Cronbach's Alpha value is 0.825 and the items in the scale were collected under 4 factors.

1. Giriş

Geleneksel ve modern finans teorileri, kişilerin faydalarını maksimize etme amacı güden rasyonel bireyler olmaları nedeniyle duygudan ve diğer psikolojik etkenlerden yoksun olarak rasyonel kararlar alacakları varsayımı altında gelişim göstermiştir. Modern kapitalizmin babası olarak anılan Adam Smith (1776) bireylerin tam ve mükemmel bilgi

altında karar aldıklarını ve edindikleri bilgileri en doğru şekilde ve psikolojik faktörlerden bağımsız olarak işleyebildiklerini varsaymıştır.

Literatürde, bireylerin aldıkları finansal kararların üç temel paradigmasının bulunduğu bahsedilmektedir. Bu paradigmlar aynı zamanda geleneksel ve davranışsal finansın temellerini oluşturan çalışmaları ifade etmektedir.

* Bu çalışma 26-29 Ekim 2018 tarihinde Niğde’de düzenlenen “International Congress on Politic, Economic and Social Studies (ICPESS)” başlıklı kongrede sunulmuş bildirinin geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: btekin@karatekin.edu.tr

Bunlar, beklenen fayda teorisi, beklenti teorisi ve ortalama varyans analizidir (Hens ve Bachmann, 2008:12). 1738 yılında Daniel Bernoulli tarafından ilk çalışmaları yapılan ve daha sonra Von Neumann ve Morgenstern tarafından 1944 yılında “beklenen fayda teorisi” adı altında daha formal bir hale dönüştürülen model, finans modellerinin temel dayanak noktalarından biridir (Von Neumann ve Morgenstein, 1953, 2007). Beklenen fayda teorisinde, bireylerin karar verme süreçlerinde olasılıksal hesaplamaları dayanak aldıkları ve en fazla faydayı sağlayacak bir biçimde karar verdikleri varsayılmaktadır (Tekin, 2016:79).

Daniel Kahneman ve Amos Tversky 1979 yılında beklenen fayda modeline alternatif bir yaklaşım getiren “Beklenti Teorisi: Risk Altında Verilen Kararların Analizi” başlıklı çalışmayı gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada beklenen fayda teorisinin varsayımları eleştirilerek bireylerin karar verme süreçlerinden sapma nedenleri üzerinde durulmuş ve beklenen fayda teorisine karşı “Beklenti Teorisi” ortaya konulmuştur. Beklenti teorisi çalışmasının bulgularından biri, bireylerin kayıptan kaçınmak için risk almalarına karşın, kazanç söz konusu olduğunda riskten kaçındıklarını şeklindedir. Kahneman ve Tversky (1979), bireylerin belirli bir referans noktasına göre hareket ettiklerini ve kayıplara, aynı miktardaki kazançlardan daha fazla değer atfettiklerini öne sürmüşlerdir (Tekin, 2016:80).

Bu süreç ve sonrasında psikoloji, davranış bilimleri ve davranışsal finans alanlarında yapılan çalışmalar, bireylerin çoğunlukla rasyonaliteden uzak kararlar alarak temel finans modellerinin ve hipotezlerinin varsayımlarından sapmalar sergilediklerini göstermiştir. Literatürde, bireylerin, yargıya varma veya karar verme aşamalarında rasyonel davranıştan sapmalarına neden olan iki olgudan söz edilmektedir. Bunlar, davranışsal önyargılar (behavioral biases) ve hevristiklerdir (heuristics). 1970’li yıllardan itibaren, Kahneman ve Tversky tarafından yapılan çalışmalar serisinin etkisiyle, beklenen fayda teorisi ve rasyonel karar olguları daha fazla sorgulanmaya ve yumuşatılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, önyargı ve hevristikler üzerine yapılan çalışmaların sayısı da önemli derecede artmıştır. Bu çalışmaların bir sonucu olarak davranışsal finans disiplini ortaya çıkmıştır. Davranışsal finans çalışmalarının odak noktası bireylerin finansal karar verme süreçlerinde sergiledikleri davranışsal önyargı ve hevristikler ile piyasalarda görülen ve etkin piyasalar hipotezinden sapmaları ifade eden anomalilerin incelenmesinden oluşmaktadır.

Bireyler çoğu zaman bilişsel hatalar nedeniyle hatalı karar verme davranışı sergiler. Söz konusu bilişsel hatalar davranışsal önyargılardır. Bu önyargılar, bilişsel ve duygusal anlamda ifade edilebilir. Davranışsal finans alanında yapılan çalışmalara sıklıkla konu olan belli başlı bilişsel önyargılar arasında, kendine aşırı güven, kayıptan kaçınma, dayanak noktası, iyimserlik, kendine atfetme, mental muhasebe, muhafazakarlık, çerçeveleme, aşına olma, statüko, temsiledilebilirlik sayılabilir. Diğer yandan duygusal önyargılar, korku, üzüntü, heyecan vb. psikolojik faktörleri ifade eder ve bireylerin karar verme süreçlerinde çarpıklık ya da bozukluk ortaya çıkarmaktadırlar. Shefrin (2000), bilişsel faktörlerin insanların sahip oldukları bilgilerin organize edilmesini sağladığını, duygusal faktörlerin ise insanların bilgi sahibi olduklarını hissetmelerini sağladığını ifade etmektedir.

Baker, Ruback ve Wurgler (2004), davranışsal finans literatürünün iki temel bloktan meydana geldiğini belirtmektedirler. Bunlardan birincisi yatırımcıların kararlarını etkileyen davranışsal önyargılar ya da yatırımcı davranışlarının verilen kararlara etkisidir. İkincisi ise yönetici davranışlarını etkileyen davranışsal önyargılar ya da yönetici davranışsal önyargılarının firmalarda verilen kararlara etkisidir. Psikoloji ve davranış bilimleri literatürlerinden anlaşıldığı üzere, bireylerin karar verme ve yargılama süreçlerinde etkisi olduğu belirtilen oldukça fazla sayıda önyargı, hevristik, duyu, sezgi vb. psikolojik ve davranışsal faktör olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin etkili bir şekilde ölçülebilmesi yapılacak analizlerin başarıya ulaşmasında ön koşuldur.

Bu çalışmada, literatürde yer alan ve davranışsal önyargıların ölçülmesini ve bu önyargıların yatırım kararları üzerindeki etkisini konu alan çalışmalardan hareketle davranışsal finans alanında üzerinde oldukça sık durulan üç temel davranışsal önyargının ölçülmesi amaçlanmıştır. Burada amaç, ilgili ölçeklerin ve ifadelerin konu ile ilgili sonraki süreçte yapılacak çalışmalar için geçerli ve güvenilir bir yapıya sahip olup olmadıklarının incelenmesi ve bu bağlamda gelecek çalışmalarda kullanılacak nispeten tutarlı bir ölçek ortaya koymaktır. Davranışsal önyargıların yatırım kararlarına etkisinin ölçüldüğü birçok çalışma olmakla birlikte, bu çalışmalarda kullanılan ölçeklerin birçoğu geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine dayanmamaktadır. Bu çalışma ile amaçlanan bir diğer olgu literatürün bu eksikliği kapatmaya ve bu yöndeki çabalara katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda yapılan çalışmada, bireysel ve kurumsal karar almada etkisi olduğu daha önce yapılan çalışmalarda ortaya konan üç davranışsal önyargının tek bir anket formu ile ölçülebilmesi amaçlanmıştır. Sonraki çalışmalarda, bu çalışmada ortaya konulan anket formuna bireylerin çeşitli finansal kararlarını da içeren ifadelerin eklenerek, çok değişkenli istatistiksel analizleri yapabilme imkanı, etkinlik, kolaylık ve zamandan tasarruf sağlanacağı düşünülmektedir.

Davranışsal önyargıların yatırım kararlarına etkisini konu alan ve daha önce yapılmış çalışmalarda genel olarak ele alınan davranışsal önyargıların ise kendine aşırı güven, kontrol yanılması ve iyimserlik veya aşırı iyimserlik olduğu görülmüştür. Çalışmanın bundan sonraki başlıkları altında öncelikle söz konusu üç davranışsal önyargı ile ilgili bilgilere yer verilecek olup daha sonra yapılan analizlere geçilecektir.

2. Literatür Taraması

2.1. Kendine Aşırı Güven Davranışsal Önyargısı

Kendine aşırı güven kavramsal olarak ilk defa Oskamp (1965) tarafından açıklanmıştır. Kendine aşırı güven, kişilerin karar veya yargıya varma süreçlerine etki eden bir yanılısma, davranışsal bozulma veya eğilim olarak tanımlanır. Odean (1998), kendine aşırı güvenin psikoloji literatüründe, kişilerin kendi yetenek ve bilgilerine olan gereğinden fazla güvenlerini ifade ettiğini bildirmiştir. Conger ve Wolstein (2004) ise, kendine aşırı güvenin, kişilerin yeteneklerini, geleceğe yönelik olumlu beklentilerini, olayların sonuçlarını ya da sahip oldukları bilgilerin doğruluğunu abartmasını ifade ettiğini

bildirmektedirler. Kendine aşırı güven, bir başka deyişle, kişilerin sahip oldukları bilgilerinin sınırlarını bilmemeleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Tekin, 2019:294).

Svenson (1981), tarafından yapılan çalışmada kendine aşırı güven kaynağı olarak, kişilerin kendilerini yetenekli gördükleri konularda ve koşullarda ortalama bir bireyden daha iyi olduklarına inanmaları olduğunu belirtmektedir. Bireylerin bu tutumuna davranışa ortalamadan daha iyi etkisi (better than average effect) adı verilmiştir. Taylor ve Brown (1988), bireylerin kendileri söz konusu olduğunda gerçekçi olmayan pozitif beklentilere veya inançlara sahip olduklarını belirtmiştir.

Davranışsal finans literatüründe, kendine aşırı güven önyargısına ilişkin çok sayıda çalışma yer almaktadır. Kendine aşırı güven önyargısı, finansal piyasaları ve yatırımcı davranışları temelinde ele alındığında, yatırımcıların yetenek, bilgi ve tecrübelerine gerçekçi olmayan güvenlerini ifade eder (Michailova, 2010:2). Davranışsal finans, kendine aşırı güvenin, yatırımcıların finansal piyasalardaki yatırım kararlarını etkileyen ana unsur olduğunu belirtmektedir. Bu önyargının kaynağı, yetenek, bilgi, tecrübe unsurlarına gereğinden fazla güvenilmesi ve mevcut ve olası risklerin gözardı edilmesidir.

Finansal piyasalarda işlem yapan kendine aşırı güvenli yatırımcılar, genel olarak riskli pozisyon alırlar ve diğer yatırımcılara göre işlem hacimleri daha yüksektir (De Bondt ve Thaler, 1985; Shiller, 2000; Caballe ve Sakovics, 2003; Glaser ve Weber, 2007; Trinugroho ve Sembel, 2011; Scheinkman ve Xiong, 2003; Benos, 1998; Daniel ve diğerleri, 1998).

Literatürde yer alan çalışmalardan (Alrabadi, AL-Gharaibeh ve Zurigat, 2011; Arif ve Khan, 2013; Chitra ve Jayashree, 2014; Riaz ve Iqbal, 2015) ve çeşitli bilimsel toplantılarda biraraya gelinen psikoloji ve davranışsal finans alanlarında çalışan akademisyenlerin görüşlerinden hareketle başta 10 madde olarak belirlenen kendine aşırı güven davranışsal önyargısını tespit etmeye yönelik ifadeler Tablo 1'de görüldüğü gibi 6 maddeye düşürülmüştür. İfadelere katılım derecesi 5'li Likert tipi ölçek ile ölçülmüştür (1: Kesinlikle Katılmıyorum,...,5: Tamamen Katılıyorum).

Tablo 1. Kendine Aşırı Güven Önyargısı İfadeleri

A1. Yatırım yapma ve yönetme konusunda kendi yeteneklerime güvenirim.
A2. Kendi yeteneklerime güvendiğim için fazla risk alırım.
A3. Bir karar alırken kendi görüşlerim dışındaki görüşleri fazla dikkate almam.
A4. Çevreme yatırım tavsiyelerinde bulunurum ve bundan asla çekinmem.
A5. Verdiğim kararın doğruluğundan asla şüphe duymam.
A6. Önceki kararlarımın isabet derecesi gelecekte alacağım kararlar için bana güven verir.

2.2. Kontrol Yanılsaması Davranışsal Önyargısı

Kontrol yanılsaması (illusion of control) olarak adlandırılan kavram bireylerin olayların çıktıkları üzerinde gerçekçi olmayan kontrol etme algılarını ifade etmektedir. Yani bireylerin, gerçeklerle bağdaşmayacak bir şekilde olayların

sonuçlarını etkileyebilecekleri algısına sahip olmaları durumudur. Montier (2007) kontrol yanılsamasını, bireylerin kontrol edilemez durumların sonuçlarını kontrol edebileceklerine olan rasyonel olmayan inançları olarak ifade etmektedir. Pompian'a (2012) göre kontrol yanılsaması aslında, insanların olayların sonuçlarını kontrol edebildiklerini veya etkileyebileceklerini düşünmelerine neden olan bir yanılsamadır. Yazarın yaptığı çalışma, seçeneklerin, görev aşinalıklarının, rekabetin ve aktif katılımın insanların kendilerine olan güvenlerini artırıp bu tür illüzyonlar üretebileceğini göstermiştir.

Kontrol yanılsamasını ilk olarak ortaya atan kişi ise Langer (1975)' dir. Langer yayınladığı "The illusion of control" başlıklı çalışmada bir deney grubu ve şans oyunu üzerinden kontrol yanılsamasının varlığını ve derecesini ortaya koymaktadır. Langer söz konusu çalışmada kontrol yanılsamasını "uygunsuz bir başarı beklentisinin objektif ve garanti bir beklentiden yüksek olması durumudur" şeklinde tanımlamaktadır. Çalışmada tercih, görev aşinalığı, rekabet ve aktif katılım gibi faktörlerin tümünün abartılı güven inançlarına neden olduklarını belirtmektedir (Charness ve Gneezy, 2003:134). Kontrol yanılsaması aynı zamanda, öngörülen risklerin yeteri kadar doğru değerlendirilememesine neden olan bir unsurdur (Schwenk, 1984). Schwenk bir yöneticinin olumlu kontrol kavramı yanılgılarının bir görevin başarı oranını abartmasına yol açacağını ifade etmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalardan (Langer, 1975; Nasic ve Weber, 2010; Pompian, 2012; Metilda, 2015) ve uzman görüşlerinden hareketle başta 7 madde olarak belirlenen kontrol yanılsaması ile ilgili sorular aşağıdaki Tablo 2'de görüldüğü gibi 6 maddeye düşürülmüştür. İfadelere katılım derecesi 5'li Likert tipi ölçek ile ölçülmüştür (1: Kesinlikle Katılmıyorum,...,5: Tamamen Katılıyorum).

Tablo 2. Kontrol Yanılsaması Önyargısı İfadeler

B1. Her zaman verdiğim kararların oldukça isabetli olduğunu düşünürüm.
B2. Verdiğim kararların sonuçlarını tam olarak kestirebilirim.
B3. Yaptığım bir yatırımın getirisini tam olarak tahmin edebilirim.
B4. Bir karar verilmesi gereken durumda benim vereceğim karar her zaman en doğru karardır.
B5. Genel olarak, verdiğim kararların doğruluğu konusunda kendimden eminimdir.
B6. Kendimi bilgi birikimim açısından benimle aynı statüde olan diğer insanların üzerinde görüyorum.

2.3. İyimserlik Davranışsal Önyargısı

Literatüre bakıldığında iyimserlik (optimism) önyargısının kendine aşırı güven ile birlikte anıldığı ve onun bir bileşeni olduğunun ileri sürüldüğü görülmektedir. Malmendier ve Tate (2007), kendine aşırı güven önyargısını yeteneklerin ve olayların olumlu sonuçlarının abartması ve genel anlamda geleceğe yönelik beklentilerde aşırı iyimserlik gösterilmesi şeklinde tanımlamışlardır. Weinstein (1980) iyimserliği, aşırı güvenden ayrı bir önyargı çeşidi olarak ele almaktadır. Weinstein (1980), iyimserliği, gelecekle ilgili beklentilerin gerçeklerden uzak olması şeklinde ifade etmektedir (Weinstein, 1980:806-808).

Weinstein tarafından 1980 yılında yapılan, “Unrealistic optimism about future life events” başlıklı çalışma iyimserliğin akademik disiplin içerisinde incelendiği ilk çalışmalardan sayılır. İyimserlik kısaca, gelecekle ilgili beklentilerin veya elde edilecek kazançların abartılı tahmin edilmesi eğilimi şeklinde tanımlanmaktadır (Weinstein, 1980; Hilton, 2001). Shefrin (2007) ise aşırı iyimserliği arzu edilen olumlu sonuçların sıklığının aşırı tahmini ve daha az olumlu sonuçların hafife alınması şeklinde tanımlamıştır.

Yatırımcı boyutunda ise aşırı iyimserliğin kişilerin ortalama getirilerinin abartılı tahmin edilmesini ifade ettiği belirtilmektedir (Barone-Adesi, Mancini ve Shefrin, 2013). İyimserlik önyargısının aynı zamanda, kişilerin kendi yeteneklerini abartmaları sonucu gerçekçi olmayan iyimser bir gelecekteki performans algısına neden olduğu belirtilmektedir (Kahneman ve Riepe, 1998). Brown ve Cliff (2005) tarafından yapılan çalışmada yatırımcıların duygularının bir menkul kıymeti değerlendirme yeteneklerini etkilediği ve yatırımcıların aşırı iyimserlik yanlılığından etkilendikleri belirtilmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalardan (Scheier, Carver ve Bridges, 1994) ve uzman görüşlerinden hareketle başta 10 madde olarak belirlenen iyimserlik ile ilgili sorular aşağıdaki Tablo 3’te görüldüğü gibi 7 maddeye düşürülmüştür. İfadelere katılım derecesi 5’li Likert tipi ölçek ile ölçülmüştür (1: Kesinlikle Katılmıyorum, ..., 5: Tamamen Katılıyorum).

Tablo 3. İyimserlik Önyargısı İfadeleri

C1. Sonucu belirsiz bir durumla karşılaştığımda genelde en iyisinin olmasını beklerim.
C2. Rahatlamak için çok çaba sarf etmem.
C3. Geleceğimle ilgili olarak her zaman iyimserimdir.
C4. Arkadaşlarımla vakit geçirerek çok eğlenirim.
C5. Sürekli olarak bir şeylerle meşgul olmak benim için önemlidir.
C6. Çok kolay üzülen biri değilimdir.
C7. Genel olarak başıma iyi şeylerin geleceği yönündeki beklentim kötü şeylerin geleceği beklentisinden daha fazladır.

3. Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmanın örneklemini (çalışma gurubunu) kolayda örnekleme ile seçilen ve Çankırı Karatekin Üniversitesi ile Karabük Üniversitesi’nde öğrenim gören toplam 522 öğrenci oluşturmuştur. Veriler, 2016-2017 yıllarında Güz ve Bahar dönemlerinde toplanmıştır. Öğrenciler, İşletme, İktisat, Siyaset Bilimi/Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler olmak üzere İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde 4 temel bölümde eğitim gören öğrenciler arasından seçilmiştir. Örneklemin öğrencilerden seçilmiş olması gelecekte yatırım yapabilecek refah düzeyine ulaşacakları beklentisinden ileri gelmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin gelecekte yatırım yapma niyetinde olmalarına ve yatırım araçları ile ilgili belli düzeyde bilgi sahibi olmalarına özen gösterilmiştir.

Toplam 19 maddeden oluşan ölçek (Ek 1) öncelikle 2 hafta ara ile toplam 81 öğrenciye iki kere uygulanarak verilen cevapların kararlılığı ölçülmüştür. İki uygulama sonrası verilen cevaplar arasındaki korelasyon katsayısı (r) 0,91 olarak ölçülmüştür (Uygulamalar arası verilen cevaplar

yüksek düzeyde pozitif ilişkilidir). Daha sonra, anket formunun bireylerin davranışsal önyargı düzeylerini ölçüp ölçmediğini belirlemek amacıyla farklı üniversitelerde öğrenim gören 2., 3. ve 4. sınıf ile uzatma durumunda bulunan toplamda 522 öğrenciye uygulanmıştır. Toplanan anketlerden 502’si analize uygun bulunmuştur.

Toplanan veriler üzerinden frekans, madde (madde ve ölçek korelasyon analizi) ve yapı geçerliliği analizleri (faktör analizi) ile güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Toplanan verilere ait betimsel istatistikler Tablo 4’te görüldüğü gibidir:

Tablo 4. Araştırmaya katılan katılımcıların tanımlayıcı istatistikleri

		f	%
Cinsiyet	Kadın	296	59,0
	Erkek	206	41,0
	Toplam	502	100,0
Bölüm		f	%
	İşletme	112	22,4
	İktisat	237	47,1
	Siyaset	92	18,4
	Uluslararası	61	12,1
	Toplam	502	100,0
Yaş		f	%
	18-20	218	43,4
	21-25	277	55,1
	26-30	7	1,5
	Toplam	502	100,0
Sınıf		f	%
	2. Sınıf	114	22,8
	3. Sınıf	275	54,8
	4. Sınıf	96	19,1
	Uzatma Durumunda	17	3,3
	Toplam	502	100,0

3.1. Madde ve Yapı Geçerliliği Analizleri

Literatüre bakıldığında, Likert tipi ölçeklerin geçerliklerinin incelenmesi amacıyla genel olarak faktör analizinden yararlanıldığı görülmektedir. Faktör analizi, aynı olguyu ölçen değişkenleri bir arada toplamaya ve değişken sayısını azaltarak aynı olguyu daha az değişkenle ölçmeye imkan tanınmaktadır. Ayrıca, ölçeklerin yapı geçerliklerinin ortaya konulmasında madde geçerliği analizinden de yararlanılmaktadır. Madde geçerliği analizinin amacı, ölçülmek istenen olguyu diğerleriyle karıştırmadan ölçebilecek maddeleri seçmektir. Bu sayede kendi içerisinde tutarlı bir ölçek geliştirilmiş olunur. Ölçeklerde yer alan soruların ölçülmek istenen olguyu ölçme derecelerinin tespit edilebilmesi için kullanılan yöntemlerden biri korelasyona dayalı madde analizidir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle korelasyona dayalı madde analizi sonuçları verilip yorumlanacaktır. Daha sonra faktör analizi sonuçlarına değinilecektir.

Tablo 5, üç davranışsal önyargıya ait ölçeğin ve anketin bütününe ilgili ölçekteki her bir madde ile ilişkisini göstermektedir. Buna göre üç davranışsal önyargı ölçeği ayrı ayrı ve bütün olarak ele alındığında ölçeklerdeki maddelerin ölçeğin bütünüyle genel olarak orta ve yüksek düzeylerde pozitif ilişkili oldukları görülmektedir. Dolayısıyla ölçeklerde yer alan tek tek her bir madde puanları, davranışsal önyargı ölçeği puanları ve genel ölçek

puanları ile orta ve yüksek düzeyde ilişkilidir. Bu nedenle her bir maddenin ölçme gücü yeterli ve anlamlıdır ($p < 0,05$).

Tablo 5. Ölçek Puanı ile Madde Puanları Arasındaki Korelasyonlar

Maddeler	Aşırı Güven Puanı (r)	Genel Ölçek Puanı (r)
A1 ^a	,728*	,564*
A2	,706*	,588*
A3	,454*	,241*
A4	,689*	,463*
A5	,623*	,416*
A6	,668*	,581*

Maddeler	Kontrol Yanılsaması Puanı	Genel Ölçek Puanı
B1 ^b	,734*	,674*
B2	,725*	,634*
B3	,694*	,538*
B4	,606*	,370*
B5	,731*	,612*
B6	,660*	,490*

Maddeler	Aşırı İyimserlik Puanı	Genel Ölçek Puanı
C1 ^c	,661*	,526*
C2	,460*	,295*
C3	,735*	,598*
C4	,706*	,582*
C5	,683*	,541*
C6	,625*	,496*
C7	,764*	,638*

*0,05 anlamlılık düzeyi

^{a, b, c} A, B, C harfleri kendine aşırı güven, kontrol yanılsaması ve aşırı iyimserlik ölçek maddelerini ifade etmektedir.

Yapı geçerliliği için ikinci aşamada faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi teknikleri doğrulayıcı ve açıklayıcı faktör analizi olmak üzere temelde ikiye ayrılır. Bu çalışmada açıklayıcı faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının nedeni bu çalışmada yer verilen ölçek ifadelerinin daha önce yapılmış çalışmalarda da kullanılmış olmasıdır.

Faktör analizine geçmeden önce, verilerin analize uygun olup olmadığının tespit edilebilmesi amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinin yapılması gereklidir. Test sonucunda hesaplanan KMO değerinin 0,50' nin üzerinde olması örneklemin faktör analizi için yeterli denebilecek seviyede olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanır (Field, 2000). Bu çalışmada yapılan test sonucunda Tablo 6'da da görüldüğü gibi KMO değeri 0,874 olarak hesaplanmıştır. Bu, faktör analizi için örneklem yeterliliğinin çok iyi seviyede olduğunun göstergesidir (Kalaycı, 2005). Ayrıca, Barlett testinin Ki-Kare değeri, $p < 0,01$ anlamlılık seviyesinde 3484,761 bulunmuştur.

Faktör analizine uygunluk açısından dikkat edilen bir başka ölçüt ise kısmi korelasyon katsayılarının negatif değerlerinden oluşan ters görüntü (anti - image) korelasyon matrisinin köşegen değerleridir (Polat ve Kayaalp, 2012). Bu değerlerin 0,50'den büyük olması istenir. Ters görüntü matrisinde köşegen değerlerinin 0,50'den büyük olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak faktör analizi için değişkenlerin uygun olduğuna kanaat getirilmiş ve herhangi bir değişken analizden çıkartılmamıştır.

Tablo 6. KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Örneklem Yeterliliği KMO Testi		,874
Barlett Küresellik Testi	Ki-Kare	3484,761
	Anlamlılık	,000

Daha sonra açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına bakılmış ve 3 davranışsal önyargı ölçeği sorularının 4 faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktör analizinde öz değer istatistiği 1' den büyük olanlar anlamlı kabul edilmiştir. Tablo 7' ye göre söz konusu 4 faktör toplam varyansın yaklaşık %55,815'ini açıklamaktadır. Faktör analizi sonucunda elde edilen toplam varyans değeri ne kadar yüksek ise ölçeğin faktör yapısının o kadar yüksek olacağı belirtilmektedir (Tavşancıl, 2010). Bu oranın sosyal bilimlerde %40 ve üzerinde olması yeterli kabul edilmiştir (Tavşancıl, 2010).

Tablo 7. Toplam Açıklanan Varyans Tablosu

Faktör	Özdeğer İstatistiği	Açıklanan Varyans (%)	Kümülatif Açıklanan Varyans(%)
1	5,862	30,853	30,853
2	1,901	10,004	40,857
3	1,521	8,004	48,861
4	1,321	6,954	55,815

Bu faktörler; içerdikleri madde sayısı hangi davranışsal önyargı çeşidi ile daha fazla ilgili ise ona göre isimlendirilmişlerdir. Buna göre, 1. Faktör "İyimserlik ve Kontrol Yanılsaması" (C1, C4, C5, B5, B2, B1), 2. Faktör "Kendine Aşırı Güven" (A1, A2, A4, A5), 3. Faktör "Kontrol Yanılsaması" (B3, B4, B6), 4. Faktör ise "İyimserlik" (C2, C6, C3, C7) davranışsal önyargısını ölçmektedir. İyimserlik önyargısının kontrol yanılsamasıyla yakından ilişkili olduğu daha önce ifade edilmişti (Weinsten, 1980). Bu ilişki 1. faktörün oluşumunda kendini göstermiştir.

A3 nolu ifadenin, kendine aşırı güven ölçeği içerisinde yer almasına rağmen farklı bir olguyu ölçmesinden dolayı tek başına bir faktör oluşturduğu görülmüştür. Faktör ağırlığı ise 0,395'tir. Bu nedenle bu soru ölçekten çıkartılmıştır. Aynı şekilde A6 nolu ifade de birden fazla faktör altında yer aldığından ölçekten çıkarılmıştır. Faktör analizi sonucunda oluşan faktörler aşağıdaki gibidir.

Faktör 1 (İyimserlik ve Kontrol Yanılsaması)

C1: Sonucu belirsiz bir durumla karşılaştığımda genelde en iyisinin olmasını beklerim.

C5: Sürekli olarak bir şeylerle meşgul olmak benim için önemlidir.

C4: Arkadaşlarımla vakit geçirerek çok eğlenirim.

B1: Her zaman verdiğim kararların oldukça isabetli olduğunu düşünürüm.

B2: Verdiğim kararların sonuçlarını tam olarak kestirebilirim.

B5: Genel olarak verdiğim kararların doğruluğu konusunda kendimden eminimdir.

Faktör 2 (Kendine Aşırı Güven)

A4: Yatırım yapma ve yönetme konusunda kendi yeteneklerime güvenirim
 A1: Kendi yeteneklerime güvendiğim için fazla risk alırım
 A5: Çevreme yatırım tavsiyelerinde bulunurum ve bundan asla çekinmem
 A2: Verdiğim kararın doğruluğundan asla şüphe duymam

Faktör 3 (Kontrol Yanılsaması)

B4: Bir karar verilmesi gereken durumda benim vereceğim karar her zaman en doğru karardır.
 B6: Kendimi bilgi birikimim açısından benimle aynı statüde olan diğer insanların üzerinde görüyorum.
 B3: Aldığım bir kararın sonucunu tam olarak tahmin edebilirim.

Faktör 4 (İyimserlik)

C6: Çok kolay üzülen biri değilimdir
 C2: Rahatlamak için çok çaba sarf etmem
 C3: Geleceğimle ilgili olarak genellikle iyimserimdir.
 C7: Genel olarak başıma iyi şeylerin geleceği yönündeki beklentim kötü şeylerin geleceği beklentisinden daha fazladır.

3.2. Güvenirlilik Analizi

Ölçeğin genelini ve her bir davranışsal önyargı ölçeğinin güvenilirlik analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 8'de verilmiştir. Buna göre faktör analizi sonucunda çıkartılmasına karar verilen sorular çıkartıldıktan sonra önyargı sorularının Cronbach Alfa değeri 0,825 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte kendine aşırı güven ölçeği 0,758, iyimserlik ve kontrol yanılsaması 0,834, kontrol yanılsaması 0,628 ve iyimserlik 0,681 olarak ölçülmüştür.

Tablo 8. Güvenirlilik Analizi Sonuçları

	Faktör Analizinden Sonra	
	Cronbach Alfa	Madde Sayısı
Davranışsal Önyargı Ölçeği	0,825	17
Kendine Aşırı Güven	0,758	4
İyimserlik ve Kontrol Yanılsaması	0,834	6
Kontrol Yanılsaması	0,628	3
İyimserlik	0,681	4

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma kapsamında, literatürde yer alan ve yatırımcı ve yönetici davranışsal önyargılarının alınan kararlar üzerindeki etkisinin incelenmesini konu alan çalışmalardan hareketle söz konusu çalışmalarda oldukça sık yer verilen üç farklı davranışsal önyargı çeşidinin ölçülmesi konusu ele alınmıştır. Bu amaçla oluşturulan ölçeğin ölçme gücü tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalardan hareketle hazırlanmış anket formu 81 öğrenciye iki kere uygulanmış verilen cevaplar arasındaki tutarlılık ölçülmüştür. Tutarlılığın yeterli düzeyde olduğunun görülmesinden sonra farklı üniversitelerdeki 522 öğrenciye uygulanmıştır. Toplanan

veriler üzerinden yapı geçerliliği araştırılmış ve güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, üç farklı davranışsal önyargıyı ölçmesi amacıyla oluşturulan 19 maddeli anket formu dört faktörlü ve 17 maddeden oluşan son haline dönüşmüştür.

Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan bir diğer önemli husus kontrol yanılsaması, kendine aşırı güven ve iyimserlik davranışsal önyargılarının birbirleriyle olan ilişkisi ile ilgilidir. Birçok çalışmada (Weinstein, 1980; Heaton, 2002; Graham, Harvey ve Puri, 2007) söz konusu davranışsal önyargıların aynı olguyu ölçtükleri gerekçesiyle birbirleri yerine kullanılabilir oldukları görülmüştür. Buna karşın bu çalışmada sadece iyimserlik ve kontrol yanılsaması bu türden bir ilişkiye işaret etmektedir. Nitekim kontrol yanılsaması ve iyimserlik maddelerinden bir kısmı, birlikte, tek bir faktör altında toplanmışlardır (1. Faktör).

Bu çalışma sonucunda davranışsal finans alanında yapılacak ve bireylerin finansal karar alma süreçleri üzerinde kendine aşırı güven, kontrol yanılsaması ve iyimserlik davranışsal önyargılarının etkisini konu alan çalışmalarda yararlanılabilecek bir davranışsal önyargı ölçeği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu ölçeğin güvenilirlik katsayısı ise 0,825 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte gelecek çalışmalarda söz konusu ölçeğin, farklı örneklemeler üzerinden, farklı ifade kalıpları ve farklı davranışsal önyargıların eklenmesi suretiyle daha da geliştirilmesi tavsiye edilmektedir. Bu amaçla yöntem olarak yapısal eşitlik modellemesi ile doğrulayıcı faktör analizi kullanılabilir. Ayrıca sonraki çalışmalarda, bu çalışma ortaya konan ölçek kullanılarak, yatırımcıların farklı yatırım kararları üzerindeki söz konusu davranışsal önyargıların etkisi incelenebilir. Bir sonraki aşamada ise söz konusu etkinin olumlu veya olumsuz yönleri ve olumsuz etkilerden sakınabilmek için önyargıların etkisini elimine etme yolları araştırılabilir. Bu tür araştırmaların sayısının artması ile geleneksel ve modern finansın rasyonel birey varsayımı yumuşatılarak yatırım ve yatırımcı davranışlarını dikkate alan daha gerçekçi modeller ortaya konulabilir.

Kaynakça

- Baker, M., & Wurgler, J. (2004). A catering theory of dividends. *The Journal of Finance*, 59(3), 1125-1165.
- Baker, M., & Wurgler, J. (2006). Investor sentiment and the cross-section of stock returns. *The Journal of Finance*, 61(4), 1645-1680.
- Baker, M., & Wurgler, J. (2011). *Behavioral corporate finance: An updated survey (No. w17333)*. National Bureau of Economic Research. (Erişim:10.03.2018), <http://www.nber.org/papers/w17333.pdf>
- Barberis, N. & Huang, M. (2001). Mental accounting, loss aversion, and individual stock returns. *The Journal of Finance*, 56(4), 1247-1292.
- Barberis, N., & Huang, M. (2006). *The loss aversion/narrow framing approach to the equity premium puzzle (No. w12378)*. National Bureau of Economic Research. (Erişim:10.04.2018), <https://www.nber.org/papers/w12378>

- Benartzi, S., & Thaler, R. H. (1993). *Myopic loss aversion and the equity premium puzzle* (No. w4369). *National Bureau of Economic Research*. (Erişim:21.04.2018), <http://www.nber.org/papers/w4369.pdf>
- Benos, A. V. (1998). Aggressiveness and survival of overconfident traders. *Journal of Financial Markets*, 1(3), 353-383.
- Bouwman, C. H. (2009). *Managerial optimism and the market's reaction to dividend changes*. *Case Western Reserve University Working Paper*. (Erişim: 15.03.2018) <http://web.mit.edu/cbouwman/www/downloads/BouwmanOptimismAndDivChanges.pdf>
- Caballé, J., & Sákovics, J. (2003). Speculating against an overconfident market. *Journal of Financial Markets*, 6(2), 199-225.
- Campbell, T. C., Galloway, M., Johnson, S. A., Rutherford, J., & Stanley, B. W. (2011). CEO optimism and forced turnover. *Journal of Financial Economics*, 101: 695-712.
- Campbell, W. K., Goodie, A. S., & Foster, J. D. (2004). Narcissism, confidence, and risk attitude. *Journal of Behavioral Decision Making*, 17(4), 297-311.
- Charness, G., & Gneezy, U. (2010). Portfolio choice and risk attitudes: An experiment. *Economic Inquiry*, 48(1), 133-146.
- Chitra, K. & Jayashree, T., (2014), Does Demographic Profile Create a Difference in the Investor Behavior? *The International Journal Of Business & Management* 2 (7)
- Conger, R. F. & Wolstein, Ch. R., (2004), Managing overconfidence in pricing. *Emphasis*, (2), 10 – 13.
- Daniel, K., Hirshleifer, D., Subrahmanyam, A. (1998). A theory of overconfidence, self-attribution, and security market under and over reaction. *J. Finance*, (53), 1839–1885.
- De Bondt, W. F. & Thaler, R. (1985). Does the stock market overreact? *The Journal of finance*, 40(3), 793-805.
- Eisenbach, T. M., & Schmalz, M. C. (2015). Anxiety, overconfidence, and excessive risk taking. *FRB of New York Staff Report*, (711).
- Field, A. (2000). *Discovering Statistics using SPSS for Windows*. London:Thousand Oaks, New Delhi: Sage publications
- Gervais, S., Heaton, J. B. & Odean, T. (2002). *The positive role of overconfidence and optimism in investment policy*. (Erişim: 18.04.2018), <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.201.474&rep=rep1&type=pdf>
- Glaser, M. & Weber, M. (2007). Overconfidence and trading volume. *The Geneva Risk and Insurance Review*, 32(1), 1-36.
- Graham, J. R., Harvey, C. R. & Puri, M. (2007). *Managerial attitudes and corporate actions*. (Erişim: 23.05.2018), <https://weatherhead.case.edu/departments/banking-and-finance/Documents/Puripaper.pdf>
- Heaton, J. B. (2002). Managerial optimism and corporate finance. *Financial management*, 31(2), 33-45.
- Hens, T. & Bachmann, K. (2008). *Behavioural finance for private banking*. Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Huang, J., Padmanabhan, K. & Collins, O. M. (2011). The sampling theorem with constant amplitude variable width pulses. *Circuits and Systems I: Regular Papers, IEEE Transactions on*, 58(6), 1178-1190.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 263-291.
- Kalaycı, Ş . (2005). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayınevi
- Menkhoff, L., Schmidt, U., & Brozynski, T. (2006). The impact of experience on risk taking, overconfidence, and herding of fund managers: Complementary survey evidence. *European Economic Review*, 50(7), 1753-1766.
- Metilda, J. M. (2015). Role of Illusion of Control Bias in Herding Behaviour. *Adarsh Journal of Management Research*, 8(1), 1-8.
- Michailova, J. (2010). Overconfidence and bubbles in experimental asset markets. (Erişim: 05.04.2018), https://mpira.ub.uni-muenchen.de/30579/1/MPRA_paper_30579.pdf
- Montier, J. (2007), *Behavioural Investing: A Practitioner's Guide to Applying Behavioural Finance*, John Wiley & Sons Ltd. Published
- Nosić, A., & Weber, M. (2010). How riskily do I invest? The role of risk attitudes, risk perceptions, and overconfidence. *Decision Analysis*, 7(3), 282-301.
- Odean, T., (1998). Volume, volatility, price and profit when all traders are above average. *J. Finance*, (53), 1887–1934.
- Oskamp, S. (1965). Overconfidence in case-study judgments. *Journal of consulting psychology*, 29(3), 261.
- Polat, Y. & Kayaalp, G. T., (2012), Hayvancılık Denemesinde Faktör Analizi Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, *Ç.Ü. Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 28 (5), 39-48.
- Pompian, M. (2012). *Behavioural Finance and Investor Types: Managing Behaviour to Make Better Investment Decisions*. New York: John Wiley & Sons.
- Riaz, T. & Iqbal, H., (2015) Impact of Overconfidence, Illusion of control, Self Control and Optimism Bias on Investors Decision Making; Evidence from Developing Markets Research, *Journal of Finance and Accounting* 6(11).
- Scheier, M. F., Carver, C. S., & Bridges, M. W. (1994). Distinguishing optimism from neuroticism (and trait

- anxiety, self-mastery, and self-esteem): a reevaluation of the Life Orientation Test. *Journal of personality and social psychology*, 67(6), 1063.
- Scheinkman, J. A. & Xiong, W. (2003). Overconfidence and speculative bubbles. *Journal of political Economy*, 111(6), 1183-1220.
- Schmidt, U., & Traub, S. (2002). An experimental test of loss aversion. *Journal of Risk and Uncertainty*, 25(3), 233-249.
- Schwenk, C.R. (1984). Cognitive simplification processes in strategic decision-making. *Strategic Management Journal* 5, 111-128.
- Sharma, M., & Vasakarla, V. (2013). An empirical study of gender differences in risk aversion and over confidence in investment decision making. *International Journal of Application or Innovation in Engineering & Management*, 2(7), 497-504.
- Shefrin, H. & Statman, M. (2000). Behavioral portfolio theory. *Journal of financial and quantitative analysis*, 35(02), 127-151.
- Shiller, R. J. (2000), *Irrational Exuberance*, Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press.
- Svenson, O. (1981). Are we all less risky and more skillful than our fellow drivers? *Acta Psychologica*, 47(2), 143-148.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Taylor, S. E. ve Brown, J. D. (1988). Illusion and well-being: a social psychological perspective on mental health. *Psychological bulletin*, 103(2), 193.
- Tekin, B. (2019), Kendine Aşırı Güven ve Ölçme Yöntemleri: Davranışsal Finans Kapsamında Bir Literatür İncelemesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 293-308.
- Tekin, B. (2016). Beklenen Fayda ve Beklenti Teorileri Bağlamında Geleneksel Finans-Davranışsal Finans Ayırımı, *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(4), 75.
- Trinugroho, I. ve Sembel, R. (2011). Overconfidence and Excessive Trading Behavior: An Experimental Study. *International Journal of Business and Management*, 6(7), 147.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1991). Loss aversion in riskless choice: A reference-dependent model. *The quarterly journal of economics*, 1039-1061.
- Weinstein, N. D. (1980). Unrealistic optimism about future life events. *Journal of personality and social psychology*, 39(5), 806.

Review • Derleme

Agency Theory: A Review in Finance

Vekalet Teorisi: Finans Alanında Bir İnceleme

Hasan Tekin ^a, Ali Yavuz Polat ^{b,*}

^a Dr. Öğr. Görevlisi, Karabük Üniversitesi, 78050, Karabük/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2855-215X

^b Dr. Öğr. Üyesi, Abdullah Gül Üniversitesi, 38080, Kayseri/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5647-5310

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 March 2020
Received in revised form 27 April 2020
Accepted 09 May 2020

Keywords:

Agency Theory
Capital Structure Decisions (CSDs)
Corporate Finance (CF)

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Mart 2020
Düzeltilme tarihi: 27 Nisan 2020
Kabul tarihi: 09 Mayıs 2020

Anahtar Kelimeler:

Vekalet Teorisi
Sermaye Yapısı Kararları (SYK)
Kurumsal Finansman (KF)

ABSTRACT

The problems of agency and risk sharing arise due to the separation of ownership and control of a large firm, when conflicts of interest exist between principals (owners) and agents (managers). The main source of these problems is asymmetric information, which implies an agency cost for the principal. Agency theory, which is still one of the fundamental theories in corporate finance, focuses on minimizing costs in agency relations. This study critically evaluates the principal-agent relations, focusing on the interaction between the shareholder-manager and bondholder-shareholder in corporate finance.

ÖZ

Temsil ve risk paylaşımı problemleri büyük firmalarda sahiplik ve kontrolün ayrılmış olmasından dolayı, müvekkil (sahipler) ve vekil (yöneticiler) arasında çıkar çatışması olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu problemler temel olarak bilgi asimetrisinden kaynaklanmaktadır. Bu da müvekkil için vekalet maliyeti ortaya çıkarmaktadır. Halihazırdaki önemli teorilerden biri olan Vekil Teorisi vekalet ilişkilerindeki maliyetleri minimize etmeye odaklanmaktadır. Bu çalışma müvekkil-vekil ilişkilerini daha iyi anlamak için, kurumsal finans alanındaki hissedar-yönetici ve tahvil sahibi-hissedar ilişkilerine odaklanarak, müvekkil-vekil ilişkilerini kritik bir şekilde değerlendirmektedir.

1. Introduction

The main goal of firms is to maximize their value and the way to do this depends on the organizational structure of the firm. Particularly in large firms, a specific relationship is built between the owner (as the principal) and the manager (as the agent), the so-called agency (principal-agent) relationship (Jensen and Meckling, 1976). The agent should make corporate decisions which are aligned with the principal's objectives to maximize the value of the firm. Myers (2001) argues that choosing the optimum mix of debt and equity, the optimal capital structure, is important for the principals' maximum profit. Furthermore, the status

of profit or loss is determined by the critical decisions of the agent on optimal capital structure. Consequently, the value of the firm may show the quality of the agency relationship.

In an agency relationship, after the separation of ownership and control of the firm, the problems of agency and risk sharing occur when conflicts of interest arise between principals and agents. The main reason for these problems is asymmetric information when one party (agent) has more or better information than the other party (principal) which implies an agency cost for the principal.

* Corresponding author/ Sorumlu yazar
e-mail: aliyavuzpolat@gmail.com

Agency theory, which is still one of the essential theories in corporate finance, focuses on minimizing costs in agency relations. Therefore, agency theory is adopted in this study to understand principal-agent relations properly, which are shareholder-manager and bond holder-shareholder relationships in corporate finance.

As the aim of this study, principal-agent relations will be critically evaluated. Specifically, Section 2 briefly mentions corporate finance and optimal capital structure to establish a link between optimal capital structure and agency theory. Section 3 elaborates on the origins of agency theory and the assumptions. Section 4 analyses agency theory by specifying principal-agent relationships, principal-agent conflicts and agency costs in corporate finance. Section 5 critically evaluates agency theory's methodological applications in corporate finance. Lastly, section 6 concludes.

2. Corporate Finance and Capital Structure

Corporate finance, which is a wide, ever-expanding, and ever-developing field, focuses on value maximization in the decision-making process. Damodaran (2011) provides a big picture of corporate finance by mentioning three main decisions in the fields: investment decisions, financial decisions and dividend decisions. While these critical decisions are made by the owner (principal) in small firms, capital structure decisions (CSDs), in particular, are made by the manager (agent) in larger firms.

Optimal Capital Structure

Tirole (2006) argues that the life cycle changes depending on the choices of debt and equity. There are four ways to determine the capital mix. The first is recapitalization, achieved by using new equity to reduce debt or vice versa. The second is selling assets and using cash to reduce the debt ratio. The third is financing new investments using either a high level of debt or equity. Since financing new investments require a long period of time the capital mix will adjust gradually. And the fourth is changing dividend payout or buying back stock (Damodaran, 2011).

The manager should choose among aforementioned ways by optimizing between their relative costs for the firm since the choice of method may imply a signal for the market and how quickly the adjustment process is expected to take place for the new optimal capital structure. Therefore, the agent should carefully make CSDs by determining optimal capital structure as the main financial policy of the firm. This policy might be affected by the principal-agent relationship. Therefore, this relationship should be understood clearly in all its aspects to have a good understanding of firms' CSDs and financial policy.

3. Agency Theory

Origins of Agency Theory

Berle and Means (1932) argue that agency issues arise when the management mechanism of the firm is separated into ownership (principal) and control (agent). Jensen and Meckling (1976) later defined the agency relationship as follow: "one or more persons (the principal/s) engage another person (the agent) to perform some service on their behalf which involves delegating some decision-making

authority to the agent" (p. 308). Therefore, the alignment degree of the objective function of the principal and the agent will determine how achievable it will be to get optimal capital structure.

Furthermore, discussions of risk sharing between individuals or groups were started by Wilson (1968) and Arrow (1971). Later, Ross (1973) and Jensen and Meckling (1976) argue that two parties (principal and agent) have different goals and divisions of labor, which create agency problems due to the self-interested decisions or information manipulation by managers. If it is difficult to verify the real action of the agent, the principal should bear a cost in order to incentivize the agent to follow his/her objective. Also, the principal's and the agent's having different attitudes toward risk causes risk sharing problems (Eisenhardt, 1989).

Agency theory discussions have followed two approaches: (1) positivist, which examines empirically-oriented research focusing on owner-manager relations and (2) principal-agent, which includes more mathematical proof and logical deduction focusing different types of agency relations like owner-manager, employer-employee, customer-supplier, lawyer-client and so on (Harris and Raviv, 1978).

Principal-Agent Assumptions

In many agency models in corporate finance, principal-agent issues arise when the principal has to choose the relevant compensation contract for the agent contingent on performance measures and the final outcome. The most convenient contract (outcome-based or behavior-based) should be chosen for effective agency relations depending on the availability of monitoring and the information structure. The main assumptions will be discussed below to clearly understand principal-agent relations in corporate finance.

According to positivist researchers, outcome-based contracts incentivize the agent to act according to the principal's objective since it will decrease the opportunistic behavior of the agent (Eisenhardt, 1989). If the principal has available information systems to verify the agent's actions, the behavior-based contract should be preferred. However, principal-agent research focuses on the asymmetric information as the main reason of the agency problem which is classified into two categories: adverse selection and moral hazard.

Adverse selection arises before the transaction when the buyer has less information than the seller about the commodity. In the used car market, for example, since buyers cannot verify the quality, they will pay an average price for used cars implying a lower price for the good cars' owners, so that they leave the market and only the bad cars' owners remain (Akerlof, 1970). Therefore, bad cars dismiss good cars from this market similar to that of Gresham's law. In corporate finance, adverse selection arises when the principal cannot determine the agent's abilities or skills before hiring him/her. Consequently, the high-skilled worker (agent) gives a signal regarding his/her abilities to differentiate himself/herself from the low-skilled (Spence, 1973).

Moral hazard focuses on the problem of asymmetric information after the transaction due to hidden action when

the agent's effort choice is not observable (Ross, 1973). For instance, a researcher works for a company and if he/she does his/her personal works in the work time, the owner cannot get full performance from him/her. However, if principals get accurate information from agents or if principals incentivize the agent to make his performance aligned with principals' objectives, either of these problems may be minimized or the firm's profit may be maximized.

Principal-agent researchers examined the efficiency of contracts regarding various conditions of information, risk aversion and uncertainty (Cuevas Rodríguez et al., 2012). Where there exists complete information between principals and agents such as reporting procedures and budgeting systems then there is no problem of monitoring and first best can be implemented using a behavior-based contract. Whereas, if there is information asymmetry and only the final outcome can be observed, then the principal should choose an outcome-based contract. If the agent is risk-neutral, the first-best solution can be implemented using outcome-based contract since the agent does not need any compensation for risk. If the outcome is uncertain and the agent is risk-averse, s/he has to be compensated in order to be incentivized to act in the interest of the principal. If uncertainty is high, the compensation cost for the principal may be so high that the outcome-based contract is suboptimal and behavior-based contracts may be more attractive. Thus, the agent's risk aversion is positively related to behavior-based contracts, whereas the principal's risk aversion is positively related to outcome-based contracts. Finally, under the multiple action scenario compensation should depend on these multiple actions. However, the performance measurement of the multiple-action framework is more difficult than the single-action framework due to observation problems and higher complexity of the contract.

4. Agency Theory and Corporate Finance

Principal-Agent Relationships

A principal-agent relationship arises when the agent is hired to perform certain managerial decisions on behalf of the principal. In corporate finance, two main principal-agent relationships are those between shareholders and managers, and between shareholders and debt holders. Agency theory analyses these relationships focusing on agency costs under principal-agent conflicts.

Principal-Agent Conflicts

Shareholder-Manager Conflicts:

According to agency theory approach, although debt acts as a disciplining and informative device reducing conflicts of interest between shareholders and managers, this issue is reversed for shareholders and debt holders. As long as managers' investment level remains constant, debt financing increases their equity share which decreases the conflicts of interest between shareholders and managers (Harris and Raviv, 1991). Moreover, the debt decreases agency costs of free cash flow by reducing the available cash flow to the manager (Jensen, 1986). Managers do not prefer to go bankrupt and, therefore, share detailed information with the shareholders related to bankruptcy, whereas shareholders use debt to get information and monitor managers (Harris and Raviv, 1990).

While the payout policy is preferable for investors, managers prefer to invest all available sources rather than paying dividends. Thus, debt helps to overcome this conflict by decreasing the investment and forcing managers to pay back. The benefit of debt is preventing managers to invest in value-decreasing projects, whereas the cost of debt is the foregone opportunity of value increasing projects (Stulz, 1990). Jensen (1986) argues that debt limits agency costs of the managerial discretion for firms who do not have strong investment opportunities.

Shareholder-Debt holder Conflicts:

Debt agreement allows investing by shareholders in difficult conditions. However, the conflict arises due to shareholders incentive for investing in high-risk value-decreasing projects. If investment brings high return shareholders will benefit whereas if the investment fails, debt holders bear the costs due to limited liability. This is called asset substitution effect (Jensen and Meckling, 1976). If the current debt level is very high, the firm may face a debt-overhang problem. Even high-profitable projects which can enable the firm to decrease the debt ratio over time may not be invested since the firm cannot raise new debt (Myers, 1977).

Moreover, established firms invest in reliable projects to avoid the loss of reputation, whereas young firms prefer high-risk projects. Since established firms will have a lower default rate, debt costs less than that of young firms. In this case, it is expected that young firms would have less debt (Harris and Raviv, 1991).

To conclude, if principals are in conflict with agents, these conflicts can affect the financing, investment and dividend decisions of firms. Consequently, these conflicts cause agency costs and agency theory focuses on minimizing these costs.

Agency Costs

As the main reason of agency costs, some scholars (Eisenhardt, 1989; Fama and Jensen, 1983; Jensen and Meckling, 1976; Myers, 1977; Ross, 1973) mentioned the conflicts of interest between principals and agents, while Shapiro (2005) argues that agents' complying with different expectations of a large number of shareholders is the main problem.

Agency Costs of Equity:

Managers want to benefit from the agency relationship by adopting the opportunistic behavior, so this conflict causes agency costs of outside equity which can be classified into monitoring costs, bonding costs and residual loss (Jensen and Meckling, 1976). The principal uses monitoring systems to verify the performance of the agent by incurring monitoring costs. Moreover, bonding costs of the contract arise when principals minimize the possibility of mistreatment of agents to maintain the agent's action aligned with the principal's objectives. Both the principal and the agent try to minimize all costs and, if they succeed, their profit will be maximized. In other words, when the agent focuses on achieving optimal capital structure, all costs will reduce implying a higher efficiency. Nonetheless, full efficiency still may not be achieved due to residual loss arising from misalignment between the agent's decisions and the principal's interests.

Agency Costs of Debt:

To reduce conflicts of interests, Jensen and Meckling (1976) propose to increase the debt level. Nevertheless, agency costs of debt arise between shareholders and debt holders due to conflicts of interest between them. Highly indebted firms abandon the good investment opportunities bearing agency costs of debt due to missed opportunities and stringent contract terms (Booth et al., 2001). Consequently, the development of a firm's growth opportunities causes an increase in agency costs of debt and a decrease in agency costs of the managerial discretion.

5. Agency Applications in Corporate Finance

Empirical studies of agency theory have been undertaken by corporate finance researchers in broad and varied concepts. In this section, recent studies related to executive

compensation, in particular, are explained and criticized. In these studies, executive compensation was tested by using various contexts: long-term incentives, risk-taking, and CEO compensation. Table 1 summarizes these empirical works.

Nyberg et al. (2010) argue that CEO compensation studies have not proven the prediction of incentive alignment on agency theory.

Table 1. Summary of Agency Applications in Corporate Finance

Author	Method & Sample	Context	Agency variables	Conclusions
Buck et al. (2003)	Secondary data; 287 UK firms 1997-1998	long-term incentive plan	long-term incentives; shareholder return	long-term incentive-based policies are not effective
Buck et al. (2010)	Case study; Beam Stearns & Lehman Brothers 2000-2008	CEO compensation	risk-taking	banks can be financed with more equity
Brockman et al. (2010)	Secondary data; 1,312 unique firms 1994-2005	managerial risk preferences	debt maturity structure; CEO portfolio sensitivities	negative relationship between CEO sensitivity and changes in stock prices & short-maturity debt
Nyberg et al. (2010)	Secondary data; 2,166 US firms 1992-2004	incentive alignment prediction	CEO return; shareholder return	positive relationship between CEO return & shareholder return
Fahlenbrach and Stulz (2011)	Secondary data; 132 firm-years in 2006	Bank CEO incentives	stock return; equity return; shareholder performance	banks can be financed with less equity in the crisis of 2008 and 2009
Graham et al. (2012)	Secondary data; 25,586 US firms 1992-2006	manager-specific heterogeneity	salary; bonus; option; compensation	managerial ability affects firm performance
Lewellyn and Muller-Kahle (2012)	Secondary data; 344 US firms 1997-2005	CEO power and risk taking	managerial risk taking; CEO power	positive relationship between excessive risk taking & CEO power
Bhagat and Bolton (2013)	Secondary data; 14 largest US institutions 2000-2008	bank executive compensation; capital requirements	net trades; salary; bonus	banks can be financed with more equity
DeYoung et al. (2013)	Secondary data; 1,057 bank-year observations 1995-2006	contractual risk-taking incentives	pay-risk sensitivity; pay-performance sensitivity	bank boards can take higher than average risk
Pepper et al. (2013)	Secondary data; FTSE 350 senior executives	the efficiency of long-term incentives	long-term incentives	long-term incentive-based policies are not efficient
Chen et al. (2014)	Secondary data; 3,617 CEOs in UK 1998-2009	financial distress risk effect on CEO compensation effectiveness of long-term incentives	CEO experience; financial distress; equity compensation	high skilled CEOs want to work in high risky firms
Pepper and Gore (2014)	Survey; 756 senior executives	effectiveness of long-term incentives	risk; uncertainty; time discounting; long-term incentives	long-term incentives are undervalued
Bolton et al. (2015)	Secondary data; proxy statements from 27 US banks	executive compensation; risk taking	stock holdings value; option holdings value	executives' debt-like compensation declines risk for financial institutions
Seifert and Gonenc (2016)	Secondary data; 15,449 firms / 47 countries 1996-2006	corporate cash holdings	creditor rights; governance	cash holdings decrease with the higher creditor rights and good governance
Berzins et al. (2017)	Secondary data; Private Norwegian firms 2006-2013	shareholder conflicts and dividends	corporate governance	controlling shareholders decrease agency problems and build trust by paying dividends
Seifert and Gonenc (2018)	Secondary data; 2,914 firms / 42 countries 2002-2013	cash management	corporate governance; country governance; shareholder rights	cash is negatively related to corporate governance, country governance and shareholder rights
Vo (2018)	Secondary data; Vietnamese firms 2007-2015	foreign ownership and cash holdings	cash flow; foreign holdings	when investor protection is weak due to higher agency costs, firms hold more cash
Tekin (2020)	Secondary data; 14,885 firms / 11 countries 2001-2015	optimal cash holdings	governance	firms in poor governance countries raise their adjustment speed faster than those in good governance countries

They analyze the concept of financial alignment by testing the prediction abilities of organizational performance. They showed that there is a significantly positive relationship between shareholder and CEO return. Their result proves that firms understand agency costs and use strategies to align CEO actions by creating equity-based pay and policies and giving shares to the CEO. Graham et al. (2012) question the effect of manager-specific heterogeneity on executive compensation. They supported the theoretical conclusion that managers concerned with their under-diversified human capital reduce leverage. Bolton et al. (2015) recently obtain proxy statements from 27 US banks testing executive compensation and risk-taking. They found that the debt-like compensation of executives causes a fall in risk in financial institutions. Similarly, Brockman et al. (2010) analyze managerial risk preferences focusing on debt maturity structure and CEO portfolio sensitivities. They found that there is a negative relationship between CEO sensitivity and changes in stock prices and short-maturity debt.

However, in the long-term process, Pepper and Gore (2014) discuss the effectiveness of incentives by conducting a survey with 756 senior executives. Consistent with the earlier results but with a different behavioural explanation, they found that long-term incentives are undervalued by senior executives due to their bounded rationality. Buck et al. (2003) and Pepper et al. (2013) also support that long-term incentive-based policies for executives are often neither effective nor efficient for overcoming agency issues.

Disproving the theoretical predictions of agency theory that CEOs act in their own interest, Fahlenbrach and Stulz (2011) find no evidence that CEOs hedged their exposures or reduced their equity shares anticipating the crisis of 2008 and 2009. However, their results are not supported by findings of Bebchuk et al. (2010) and Bhagat and Bolton (2013) who conclude that incentives of executives' matter and their excessive risk-taking contributed to the crisis. According to the findings of Bhagat and Bolton (2013), banks can be financed with more equity. Therefore, equity can be preferable to debt in the banking sector in crisis conditions.

The risk-taking effect on CEO power is examined by Lewellyn and Muller-Kahle (2012). They found that there is a positive relationship between excessive risk-taking and CEO performance. DeYoung et al. (2013) and Chen et al. (2014) support this result in different concepts. DeYoung et al. (2013) test contractual risk-taking incentives using pay-risk sensitivity and pay-performance sensitivity and found that boards of banks adjusted CEO incentives for risk taking as a response to above-average risk levels. Chen et al. (2014) test the financial distress risk effect on executive compensation by regressing CEO experience on financial distress. They showed less skilled CEOs are hired by high-risk firms.

According to empirical studies discussed above, the following implications can be made. Firstly, if managers (agents) become successful and behave in the interest of shareholders, the firm value and the gain of shareholders (principals) will be increased. Secondly, empirical evidence confirmed the prediction of agency theory that short-term debt can be preferred by shareholders to limit the managers'

risk-taking. Thirdly, long-term incentives, which are not effective as opposed to agency theory's predictions, should not be preferred by principals due to high agency costs and lower returns in the long run. Fourthly, risk-taking behavior of CEOs (agents) should be monitored and their pay policy should be adjusted accordingly by shareholders to prevent any excessive risk-taking at the expense of firm value. Lastly, there is mixed evidence for the effect of equity as an incentivizing device on CEO decisions under crisis conditions.

6. Conclusions

Several major implications can be derived from agency theory discussions. Firstly, the contract mechanism should be properly established to ensure quality monitoring in all agency relations. Secondly, the incentive mechanism should work by preserving both parties' interests. Thirdly, agency costs should be minimized with the help of screening, signaling and self-selection. Lastly, the two parties should determine the risk at an optimal level for minimizing agency costs. Therefore, if risk taking incentives approach the optimum point, firms' financing performance will be increased. In conclusion, the main implication of this study is that agency theory aims to either maximize the firm value or minimize the firm's costs like optimal capital structure.

Principal-agent research is a well-established framework with clear theoretical results but there may be challenges regarding the measurement of risk aversion and other coefficients especially when the theory is applied to empirical work. Furthermore, many real-life scenarios include ambiguity instead of uncertainty which makes the theoretical conclusions hard to apply and predict. Agency theory assumes a simplistic view of human behavior focusing only on economic incentives, but according to behavioral and organizational studies, besides extrinsic motivations, intrinsic motivations such as trust, reciprocity and reputation also matter. Therefore, although agency theory helps to conceptualize and understand agency relations clearly, it is not fully exhaustive so should be supported with strong empirical findings.

References

- Akerlof, G. A. (1970). The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488-500.
- Arrow, K. J. (1971). Insurance, Risk and Resource Allocation. *Essays in the Theory of Risk Bearing*, 134-143.
- Bebchuk, L., Cohen, A., & Spamann, H. (2010). The Wages of Failure: Executive Compensation at Bear Stearns and Lehman 2000-2008. *Yale Journal on Regulation*, 27, 257-282.
- Berle, A. A., & Means, G. C. (1932). *The Modern Corporation and Private Property*. New York: MacMillan.

- Berzins, J., Bøhren, Ø., & Stacescu, B. (2018). Shareholder Conflicts and Dividends. *Review of Finance*, 22(5), 1807-1840.
- Bhagat, S., & Bolton, B. J. (2013). Bank Executive Compensation and Capital Requirements Reform. *SSRN Working Paper Series*, No: 1781318.
- Bolton, P., Mehran, H., & Shapiro, J. (2015). Executive Compensation and Risk Taking. *Review of Finance*, rfu049.
- Booth, L., Aivazian, V., Demircuc-Kunt, A., & Maksimovic, V. (2001). Capital Structures in Developing Countries. *The Journal of Finance*, 56(1), 87-130.
- Brockman, P., Martin, X., & Unlu, E. (2010). Executive Compensation and the Maturity Structure of Corporate Debt. *The Journal of Finance*, 65(3), 1123-1161.
- Buck, T., Bruce, A., Main, B. G., & Udueni, H. (2003). Long Term Incentive Plans, Executive Pay and UK Company Performance. *Journal of Management Studies*, 40(7), 1709-1727.
- Chen, J., Hill, P., & Ozkan, N. (2014). Financial Distress Risk, Executive Compensation and the Executive Labour Market. *SSRN Working Paper Series*, No: 2580561.
- Copeland, T. E., Weston, J. F., & Shastri, K. (2005). *Financial Theory and Capital Policy*. 4th edn. USA: Pearson Education.
- Cuevas Rodríguez, G., Gomez Mejia, L. R., & Wiseman, R. M. (2012). Has Agency Theory Run Its Course? Making the Theory more Flexible to Inform the Management of Reward Systems. *Corporate Governance: An International Review*, 20(6), 526-546.
- Damodaran, A. (2011). *Applied Corporate Finance*. 3rd edn. USA: John Wiley & Sons.
- DeYoung, R., Peng, E. Y., & Yan, M. (2013). Executive compensation and business policy choices at US commercial banks. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 48(01), 165-196.
- Eisenhardt, K. M. (1989). Agency Theory: An Assessment and Review. *Academy of Management Review*, 14(1), 57-74.
- Fahlenbrach, R., & Stulz, R. M. (2011). Bank CEO Incentives and the Credit Crisis. *Journal of Financial Economics*, 99(1), 11-26.
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983). Agency Problems and Residual Claims. *Journal of Law and Economics*, 26(2), 327-349.
- Graham, J. R., Li, S., & Qiu, J. (2012). Managerial Attributes and Executive Compensation. *Review of Financial Studies*, 25(1), 144-186.
- Harris, M., & Raviv, A. (1978). Some Results on Incentive Contracts with Applications to Education and Employment, Health Insurance, and Law Enforcement. *The American Economic Review*, 68, 20-30.
- Harris, M., & Raviv, A. (1990). Capital Structure and the Informational Role of Debt. *The Journal of Finance*, 45(2), 321-349.
- Harris, M., & Raviv, A. (1991). The Theory of Capital Structure. *The Journal of Finance*, 46(1), 297-355.
- Jensen, M. C. (1986). Agency Cost of Free Cash Flow, Corporate Finance, and Takeovers. *The American Economic Review*, 76(2), 323-329.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs, and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360.
- Lewellyn, K. B., & Muller Kahle, M. I. (2012). CEO Power and Risk Taking: Evidence from the Subprime Lending Industry. *Corporate Governance: An International Review*, 20(3), 289-307.
- Myers, S. C. (1977). Determinants of Corporate Borrowing. *Journal of Financial Economics*, 5(2), 147-175.
- Myers, S. C. (2001). Capital Structure. *Journal of Economic Perspectives*, 15(2), 81-102.
- Nyberg, A. J., Fulmer, I. S., Gerhart, B., & Carpenter, M. A. (2010). Agency Theory Revisited: CEO Return and Shareholder Interest Alignment. *Academy of Management Journal*, 53(5), 1029-1049.
- Pepper, A., Gore, J., & Crossman, A. (2013). Are Long term Incentive Plans an Effective and Efficient Way of Motivating Senior Executives? *Human Resource Management Journal*, 23(1), 36-51.
- Pepper, A., & Gore, J. (2014). The Economic Psychology of Incentives: An International Study of Top Managers. *Journal of World Business*, 49(3), 350-361.
- Reagan, P., & Stulz, R. (1986). Risk-bearing, Labor Contracts and Capital Markets. *Research in Finance*, 6, 217-231.
- Ross, S. A. (1973). The Economic Theory of Agency: The Principal's Problem. *The American Economic Review*, 63(2), 134-139.
- Seifert, B., & Gonenc, H. (2016). Creditor Rights, Country Governance, and Corporate Cash Holdings. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 27(1), 65-90.
- Seifert, B., & Gonenc, H. (2018). The Effects of Country and Firm-Level Governance on Cash Management. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 52, 1-16.
- Shapiro, S. P. (2005). Agency Theory. *Annual Review of Sociology*, 31, 263-284.
- Spence, M. (1973). Job Market Signaling. *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3), 353-374.
- Stulz, R. (1990). Managerial Discretion and Optimal Financing Policies. *Journal of Financial Economics*, 26(1), 3-27.
- Tekin, H. (2020). How Optimal Cash Changed by the Global Financial Crisis? A Multi-country Analysis. *Economics and Business Letters*, 9(2), 114-123.

Tirole, J. (2006). *The Theory of Corporate Finance*. Oxford: Princeton University Press.

Wilson, R. (1968). The Theory of Syndicates. *Econometrica*, 36(1), 119-13.

Vo, X. V. (2018). Foreign Ownership and Corporate Cash Holdings in Emerging Markets. *International Review of Finance*, 18(2), 297-303.

Derleme • Review

Yalın Yönetim Bakış Açısıyla Yalın Liderlik

Lean Leadership From Lean Management Perspective

Yasin Çilhoroz^{a,*}, Cuma Çakmak^b

a Arş.Gör., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, yasincilhoroz@gmail.com, 06530, Ankara/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-5171-7779, Tel: 0312 297 6356

b Arş.Gör., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, cumacakmak-21@hotmail.com, 06530, Ankara/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-4409-9669, Tel: 0312 297 6356

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 20 Mart 2020

Kabul tarihi: 02 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Yalın

Yalın Yönetim

Yalın Liderlik

Üretim Sektörü

Sağlık Sektörü

ARTICLE INFO

Article history:

Received 19 November 2019

Received 20 March 2020

Accepted 02 April 2020

Keywords:

Lean

Lean Management

Lean Leadership

Manufacturing Sector

Health Care Sector

ÖZ

Yalın Yönetim Yaklaşımı (YYY), üretim sürecine değer katmayan unsurların ortadan kaldırılması ve israfın azaltılması temeline dayanan bir felsefedir. Yalın yönetim felsefesinin işletmeler açısından başarılı olması için liderliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Yalın yönetim felsefesinde liderlik unsurunun göz ardı edilmesi bu yaklaşımın tam anlamıyla beklenen yararı sağlamamasına neden olabilmektedir. Bu açıdan yalın liderliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda, bu araştırmanın amacı, yalın liderlik ile ilgili bir literatür incelemesi yapılarak yalın liderlik kavramının ne ifade ettiğinin somutlaştırılmasıdır. Çalışmanın sonucunda yalın liderlik faaliyetlerinin sağlık ve üretim sektörlerinde süreçlerin iyileştirilmesinde yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Bu açıdan sağlık kurumlarının ve diğer işletmelerin süreç tasarımlarında yalın liderliği dikkate almaları ve buna göre işletme faaliyetlerine yön verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

ABSTRACT

The Lean Management Approach (LMA) is a philosophy based on eliminating elements that do not add value to the production process and reducing waste. Leadership is needed for the lean management philosophy to be successful for businesses. Ignoring the leadership element in the lean management philosophy may cause this approach to not fully achieve the expected benefit. In this respect, it is seen that there is an increasing need on lean leadership. In this sense, the aim of this research is to make a literature review about lean leadership and to concretize what lean leadership concept means. As a result of the study, it was observed that lean leadership activities were widely used in the improvement of processes in the health and production sectors. In this respect, it is thought that health institutions and other enterprises should take lean leadership in process designs and accordingly, they should direct their business activities.

1. Giriş

Son yıllarda sürekli olarak değişen ve gittikçe daha rekabetçi bir ortamda faaliyette bulunan işletmeler üretim süreçlerini daha iyi hale getirmek için yalın üretim anlayışı temeline dayanan Yalın Yönetim Yaklaşımı (YYY)'yi sıklıkla tercih etmektedirler. Bu yapılırken, süreçlerin kalitesine, esnekliğine, müşterilere cevap verebilirlik süresine ve değer akışlarına odaklanılmaktadır. Daha önce

yalnızca yönetici odaklı karar alma yaygınken, bu yaklaşımla birlikte kararlar tüm kademelerin sürece katılımıyla verilmektedir. Aynı zamanda, işletmeler, ast-üst şeklindeki geleneksel bir yapıdan, sürekli iyileştirmenin işletme geneline yayıldığı yapıya dönüşmüştür. Bu sayede işletmelerin verimlilik ve etkinliğinde artışlar görülmüştür. (Fullerton et al. 2014).

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: yasincilhoroz@gmail.com

Üretim sürecine değer katmayan unsurların sürecin dışında bırakılması ve israfın azaltılması mantığına dayanan YYY (Dahlgard-Park, 2000), çeşitli sektörlerde kabul edilmekte ve bu sistemlerin uygulanması, organizasyonel değişimlerin yanı sıra hangi yalın üretim tekniğinin uygulanacağına net olmaması, standartlaşmış bir analiz tekniği eksikliği ve katma değer nasıl ölçüleceği vb. çeşitli zorluklar da içermektedir (Nordin et al. 2012; Achanga et al. 2006). Bu zorluklar arasında en sık değinilen ise YYY'deki liderlikle ilgili sorunlardır (Marodin & Saurin, 2015; Alagaraja, 2014). Emiliani (2003) tarafından yapılan bir çalışmada, YYY felsefesinin ve ilkelerinin iyi işlenmesi için liderlerin özel davranış ve yetkinliklere sahip olması gerektiği savunulmaktadır. Bir başka çalışmada, Emiliani ve Stec (2005), yalın örgütlerin, yönetsel yetkinliklerle ilişkili davranışları yönlendiren bazı inançlara dayanarak yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, Özkol (2004) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise, israfın en önemli nedenleri arasında işletmeye misyon ve vizyon oluşturabilecek düzeyde bir liderin olmaması da gösterilmektedir.

Geçmiş 1940'lı yıllarda Taiichi Ohno tarafından geliştirilen Toyota Üretim Sistemi (TÜS/Toyota Production System)'ne dayanan YYY'de (Melton, 2005), tüm kademelerde desteğe ve zamana ihtiyaç duyulması, süreçlerde ve işletmelerin yapısında radikal değişimler gerektirmesi dolayısıyla Yalın Liderliğin gerekli olduğu anlaşılmıştır (Jackson & Jones, 1996). Ancak, bu yaklaşımda daha çok uygulamaya dönük yöntem ve araçlara odaklanıldığından Yalın Liderliğin önemi örtük olarak ortaya konulmaktadır (Sugimori et al. 1977; Schonberger, 1982).

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı işletmelerin yönetim süreçlerinde giderek artan öneme sahip olan ve YYY'nin bünyesinde değerlendirilen *yalın liderlik* kavramının ne ifade ettiğinin somutlaştırılmasıdır.

2. Yalın Yönetim Yaklaşımı (YYY)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Taiichi Ohno tarafından Toyota Üretim Sistemi (TÜS) geliştirilmesiyle birlikte, Japon otomobil işletmesi Toyota'dan köklerini alan Yalın kavramının ortaya çıktığı görülmektedir. TÜS, aslında ortaya çıkan ekonomik krizlerin etkilerini azaltmak için en az seviyede kaynak kullanımını gerektirmekteydi. Çünkü malzeme, para ve insan gibi kaynaklar oldukça kıttı. Bu yüzden, TÜS ilk kez Toyota'nın kaynak israfının azaltılması için kullanılmıştır. Kullanılan bu sistem sayesinde Toyota hem kaynak tasarrufu sağlamış hem de dünya genelinde en fazla tanınan otomobil üreticisi konumuna gelmiştir (Behrouzi & Wong, 2011). Toyota bu sistemi yıllarca diğer işletmelerden gizli bir şekilde sürdürmüştür (Balci, 2011). Ancak, Womack ve diğerleri (1990) "*Dünyayı Değiştiren Makine/The Machine That Changed the World*" isimli kitapla TÜS'ü dünyaya yaymışlardır."

"Toyota Üretim Sistemi", "Toyota Yönetim Sistemi", "Yalın Üretim", "Yalın Yönetim" ve "Yalın Düşünce" gibi adlarla bilinen yönetim sistemi, özellikle üretim yönetimine dayanan kökeni sebebiyle genellikle "Yalın Üretim Sistemi" olarak adlandırılmaktadır. Ancak, yalın ilkeler ve uygulamalar herhangi bir kuruluşa da uygulanabilir olduğundan bu yönetim sistemini ifade eden en uygun

kavramın "YYY" olduğu ifade edilmektedir (Emiliani, 2006). YYY, işletme süreçlerinde katma değer yaratmayan faaliyetleri (muda), süreçlerdeki çeşitliliği (mura) ve olumsuz çalışma şartlarını (muri) azaltarak mevcut işletme süreçlerini sürekli iyileştirme mottosuna dayanan bir yönetim yaklaşımı şeklinde tanımlanmaktadır (Radnor et al., 2012). Zaman içerisinde YYY yalnızca bir üretim sistemini belirtmediği aynı zamanda tasarım, tedarik, üretim ve satış da dâhil olmak üzere üretimin tüm yönlerini kapsayan bir işletme sistemi olduğu anlaşılmıştır (Grabau, 2018).

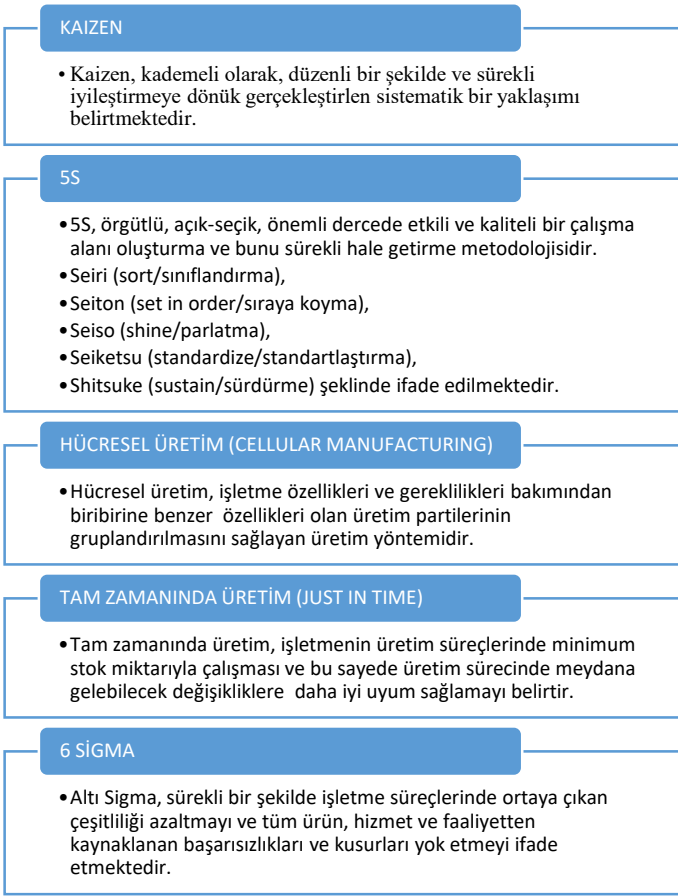
Womack ve Jones, (2003) tarafından, YYY'nin uygulanabilmesi için işletmelerin bazı ilkeleri benimsemeleri gerektiği ortaya koyulmuştur. Bu ilkeler; müşteri değeri, değer akışı, akış, çekme ve mükemmellik. Müşteri değeri, bir ürün veya hizmete yönelik müşterilere atfedilen değeri; değer akışı, katma değer sunmayan faaliyetlerin ortadan kaldırılmasını ve ürün veya hizmetin müşteriye en verimli şekilde ulaştırılmasını; akış, katma değer yaratan faaliyetleri bir akış içerisinde tek bir sistem ve tek parçadan sunmayı; çekme, müşterinin isteklerini dikkate alınarak sıfır stok mantığıyla işleyen bir üretim sistemi kurmayı; mükemmellik ise, sürekli olarak mükemmelliğe ve en iyi sonuçlara ulaşmak için çaba sarf etmeyi ifade etmektedir (Woehle & Abou-Shady, 2010; Radnor & Johnston, 2013).

Hem üretim hem de hizmet işletmelerinde uygulama alanı bulunan YYY'nin temel amacı işletme faaliyetlerinde değer yaratmayan unsurların (israfın) ortadan kaldırılmasıdır. İsrafın ortadan kaldırılmasına odaklanan çabalar ise, sürekli iyileştirme (kaizen) faaliyetlerine ek olarak radikal iyileştirme faaliyetleri (kaikaku) ile gerçekleştirilmektedir (Arnheiter & Maleyeff, 2005).

Literatüre bakıldığında organizasyonlarda 7 temel israf türünün belirlendiği görülmektedir (Hodge et al. 2011). Ancak "The Toyota Way" kitabının yazarı Jeffery Liker bu israf türlerine bir de "insan israfı" ekleyerek 8 israf türü olduğunu belirtmiştir (Novis, 2008). Bu israf türleri; aşırı üretim, bekleme, taşıma, gereksiz işlem, aşırı stok, hareket, kusur ve insan israfıdır. Aşırı üretim israfı, müşteri taleplerinden fazlasını üretmeyi; bekleme israfı, bazen kuyruklanma olarak da adlandırılmakta ve akış aktivitesi zamanlarında hareketsizliği; taşıma israfı, devam eden bir işlemden diğerine taşınan iş süreçlerini; gereksiz işlem israfı, işletmelerde aşırı miktarda üretim yapılmasından veya aşırı miktarda stok bulundurulmasından ve çeşitli hatalardan dolayı oluşan iş-süreç tekrarı ve depolama gibi ekstra işlemleri; stok israfı, müşterilerin ihtiyacı olmayan siparişleri için gereksiz stokları; hareket israfı, çalışanlar ve ekipmanın fazladan atıkları her bir adımı; kusurlar, şartnameyle ya da müşterinin beklentisiyle uyuşmayan nihai ürünler veya hizmetleri ve insanların israfı ise, insanların yeterince kullanılmamasını yani, süreç ve uygulamaları geliştirmeye yönelik insanların düşünceleri ve yaratıcı girdilerinin kullanılmamasını ifade eder (Hicks, 2007).

İşletmelerin, YYY'yi uygularken kullandığı birçok yöntem ve araç bulunmaktadır. Bunlardan en sık kullanılan yöntem ve araçlar Şekil 1'de açıklanmaktadır (Erdem ve Aksoy, 2009; Abdullah, 2003; Michalska & Szwieczek, 2007;

Yan et al. 2014; Sugimori et al. 1977; Antony & Banuelas, 2002):

Şekil 1. Yalın Yönetim Yaklaşımı Uygulama Yöntem ve Araçları

İşletme süreçlerindeki mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek gereksiz ya da katma değer sağlamayan unsurların ortadan kaldırılıp faaliyetlerin daha yalın olarak sürdürülmesinin sağlanmasına yardımcı olan bu yöntem ve araçların, sağlık, eğitim ve genel anlamda tüm endüstrilerde doğru bir şekilde uygulanması yalın yönetim anlayışının bir gereği olarak görülmektedir (Çilhoroz ve Arslan, 2018).

3. Yalın Liderlik

Coğrafya, kültür ve milliyet ayrımı yapılmaksızın hemen hemen tüm toplumlarda ortaya çıkabilen ve insan ilişkilerinin özel bir türü olan liderlik kavramı, bir kişinin diğer kişi ya da kişilerin amacını, yönünü ve vizyonlarını belirlediği ve onları belirlenen amaçlar doğrultusunda tam anlamıyla destekleyerek ilerlemelerine yardımcı olduğu süreç olarak tanımlanabilmektedir (Rossiter, 2004; Antonakis et al, 2004; Uğurluoğlu, 2010).

Liderlik, özellikle kuruluşların yalın yaklaşımı uygularken kaçınılmaz olan bir değişim yaşamaları durumunda önemlidir. Sürekli iyileştirmenin bir parçası olarak devam eden süreç değişiklikleri genellikle artarak devam etmektedir. Bununla birlikte yalın yaklaşım, bir organizasyonun unsurları değiştiğinde büyük veya dönüştürücü değişiklikler getirmektedir. Mark Graban (2018), Yalın'ın sadece bir kavram olduğunu ve kendi kendine uygulanamayacağını ifade etmekte yalının ancak iyi liderlerin önderlik ettiği insanlar tarafından

uygulanacağını vurgulamaktadır. İnsanlar bazen sanki Yalın yaşayan, nefes alan bir varlıkmişçesine, “ Yalın bu konuda ne der?” diye sorar. Yalın bir varlık değildir. İnsanların üzerinde düşünceleri ve buna bağlı olarak ellerinden gelen en iyi kararları almaları gereken fikir ve kavramlar serisidir. Dolayısıyla, bu durum yalın liderlik yaklaşımına ihtiyaç duyulacağı anlamına gelmekte ve başarılması, ortaya çıkan sorunların yalın ilkeler yoluyla çözüme kavuşturulması ve sürdürülmesi zor bir alanın ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Aij et al. 2015).

Yalın çözümün öncüsü olan, Yalın Liderlik modelini oluşturan ve geliştiren Toyota'dır. Liderlik bakımından yalın bir yol takip etmek isteyen işletmeler için aynı zamanda bir referans modeldir. Toyota'daki liderlik kültürü (Yalın Liderlik), işletme kurucularının kişilikleri, değerleri ve deneyimleriyle şekillenmiştir. Yalın Liderlik tarzının, ulaşılamaz görünen hedeflerle yüzleşmeye hazır olmanın ve liderlerin şirketin iş ve faaliyetlerine şahsen dahil olma gereksiniminin birer sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Liker, 2005).

YYY'nın uygulanmasında yer alan Yalın Liderlik açıklanırken 4P modelinden yararlanılmaktadır. Modele göre birbiriyle ilişki içinde bulunan 4 farklı unsurdan bahsedilmektedir. Bunlar, problem çözme, çalışanlar ve birlikte çalıştıkları kişiler, süreçler ve felsefe şeklindedir. *Problem çözme (Problem solving)* unsuru, Kaizen yoluyla sürekli örgütsel öğrenmeyi, ortaya çıkan bir durumu tamamen anlamak adına kişinin durumu kendisinin görmesini (Genchi Genbutsu) ve tüm seçenekleri gözden geçirerek ortak bir karar almayı ifade etmektedir. *Çalışanlar ve birlikte çalıştıkları kişiler (People and partners)* unsuru, yalın felsefesini yaşatacak olan liderler yetiştirilmesini, çalışanlara ve ekiplere saygılı olunmasını, onların gelişimine katkı sağlanmasını ve karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmeleri için desteklenmesini ve bunların tedarikçiler için de gerçekleştirilmesini belirtmektedir. *Süreçler (Process)* unsuru, yüzeysel problemler için süreç akışlarının oluşturulmasını, aşırı üretimi engellemek için çekme yönteminin kullanılmasını, iş yükünü hafifletmeyi (Heijunka), bir kalite problemi olduğunda süreci tamamen durdurmayı (Jidoka), sürekli iyileştirme için standardizasyon sağlanmasını, hiçbir problemin gizli kalmaması için görsel kontrollerin ve sadece güvenilir teknolojilerin kullanılmasını gerektirmektedir. *Felsefe (Philosophy)* unsuru ise, uzun dönemli yönetsel kararların alınmasını ifade etmektedir (Liker, 2004).

Yalın Liderlik, YYY'nın yerine geçmemekle birlikte ve ek bir özellik olarak da kabul edilmemektedir. Bilakis, YYY'nın tüm süreçlerinde sürekli iyileşme sağlamak için gerekli görülmektedir (Mann, 2009). Ayrıca, Yalın Liderlik hem operasyonel kademede çalışanlara hem de diğer tüm liderlik ilişkilerine odaklanmaktadır. 4P modelinde ortaya koyulduğu gibi, uzun dönemli düşünmeye sahip yalın bir felsefe Yalın Liderliğin doğal bir parçası olmalıdır. Bu aynı zamanda çalışanların ve liderlerin uzun vadeli ve sürdürülebilir bir gelişimiyle sonuçlanmaktadır. Toyota'dan sık sık alıntı yapılan bir söz bu konuyu iyi bir şekilde açıklamaktadır: “Arabaları inşa etmeden önce, insanları inşa ederiz.” (Dombrowski & Mielke, 2013).

Hem 4P modeli hem de diğer açıklamalara dayanarak yapılan ve en sık kullanılan Yalın Liderlik kavramı tanımlaması Dombrowski & Mielke (2013) tarafından yapılmıştır. Buna göre Yalın Liderlik, yalın yönetimin sürdürülebilir uygulanması ve sürekli iyileştirilmesi için metodolojik bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda çalışanların ve liderlerin mükemmeliyet için ortak çaba gösterdikleri bir işbirliği de sunmaktadır. Bu durum, tüm süreçlerin müşteri odaklılığının yanı sıra çalışanların ve liderlerin uzun vadeli gelişimini de içermektedir.

Yöneticiliğe dair yaklaşım, sistem ve tekniklerin sistematik olarak uygulanmasıyla anlam kazanan yalın liderliğin (Banger ve Çalışır, 2011), yöneticiler tarafından kendi işletmelerine uyarlayarak etkili bir şekilde uygulanabilmesi için 5 farklı ilkesi bulunmaktadır. Bunlar Şekil 2’de görsel olarak sunulmakta ve her biri açıklanmaktadır. (Dombrowski & Mielke, 2014; Trenkner, 2016; Dombrowski & Mielke, 2013; Toussaint & Berry, 2013).

Şekil 2. Yalın Liderlik İlkeleri

- İyileştirme Kültürü (Improvement Culture)

Liderlerin uzun süreli kişisel gelişiminden kaynaklanan sürekli ve kalıcı bir liderlik anlayışının olmasını, yalın liderlerin çalışanların sorunları çözmelerine yardımcı olmak yerine sorun çözme sürecini desteklemelerinin gerektiğini ve çalışanlara hata yapma hakkının verilmesini ifade etmektedir (Trenker, 2016; Toussaint & Berry, 2013).

- Kendini Geliştirme (Self-development)

Kendini geliştirme, yalın liderliğin önemli bir ilkesidir, çünkü bazı özellikler liderin kişiliğine bağlıdır, ancak diğerleri öğrenilmeli ve geliştirilmelidir. Yalın liderliğe geçiş, yeni liderlik becerileri gerektirmektedir. Hem liderler hem de çalışanlar, bir tür öğretmen ya da akıl hocası (sensei) tarafından yönlendirilmektedir. Sürekli bir kişisel gelişim sağlamak için PUKÖ (Planla-Uygula-Kontrol Et-Önem Al) yaklaşımına dayanan kısa öğrenme döngüleri kullanılmaktadır. Ayrıca, kendini geliştirmenin yanı sıra, yalın liderler başkalarını da geliştirmek durumundadırlar (Dombrowski & Mielke, 2013).

- Nitelik/Yetkinlik (Qualification)

Yalın bir lider olabilmek için yöneticilerin yıllar içinde kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Şirketi çok iyi tanımak ve ideal olarak tüm hiyerarşi seviyelerinde ilerlemek için çalışmak zorundadırlar. Bu, tüm şirket süreçleri ve hâkim olan problem çözme rutini hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmanın tek yoludur. Bir liderin en önemli görevlerinden biri çalışanlarının gelişimi olduğundan, bireysel öğrenim ihtiyaçlarını öğrenmek için bir bölümde yeterli zamana sahip olması gerekir. Dahası, yalın liderler sürekli iyileştirme sürecini teşvik etmek zorundadırlar. Ancak doğrudan problem çözme sürecine müdahale etmeyebilirler. Bu süreçte hatalar her zaman gerçekleşir. Önemli olan sonuçlarından kaçınılmasıdır (Dombrowski & Mielke, 2013; Dombrowskia & Mielke, 2014).

- Gerçek Yer/Olay Yeri (Gemba)

Gemba, aksiyon ve öğrenmenin yeridir. Yöneticiler, kendilerinin görerek elde ettikleri gerçeklere dayanarak kararlar vermektedir. Bu ancak işin gerçekleştiği yer olan gemba’da olabilir. Bu yüzden karar alma konferans salonlarından işin gerçekleştiği yerlere kaydırılmalıdır. Bir çalışanın günlük iş rutini öğrenmeye yönelik birçok imkânla doludur. Bu nedenle, öğretme ve öğrenme için yapay problemler gereksizdir. Yöneticiler, çalışanlarını doğrudan gemba’da geliştirebilirler ve herhangi bir örnek görev veya eğitim materyali gerektirmezler. Bununla birlikte, gembaya liderlik etmek, küçük bir lider/çalışan oranı gerektirmektedir. Bunun nedeni, liderlerin her bir çalışana ayrı bir önem vermeleridir. Bu oran, operasyonel seviyede, 1: 5 ve daha yüksek seviyelerde ise 1:10 oranına kadar tavsiye edilmektedir (Dombrowski & Mielke, 2014).

- Hedefe Yönelik Bütünlük Sağlama (Hoshin Kanri)

Bir organizasyonun günlük faaliyetlerini hem işletmenin stratejik hedefleriyle hem de her bir çalışanın hedefleriyle uyumlaştırmaya yarayan süreç odaklı sistematik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda uzun vadeli hedefler, kısa vadeli hedefler lehine asla terk edilemez. Yaklaşımın gerektirdiği sistemler çalışanların gelişimini desteklemek için kullanılmaktadır. Ayrıca, mükemmellik çabasında olan sistemlerde, nihai ve ara hedeflerin belirlenmesi vazgeçilmezdir (Dombrowski & Mielke, 2014).

Yukarıda açıklanan yalın liderliğin uygulanmasında kilit rol oynayan ilkeler bir model yardımıyla da ifade edilebilmektedir. Bu model Şekil 3’te gösterilmektedir (Dombrowski & Mielke, 2013).

Şekil 3. Yalın Liderlik İlkeleri Modeli

Bir evi andıran modele göre, Hoshin Kanri evin çatısını oluşturmada ve ileriye yönelik gidilecek yönü göstermekte; Gemba ve (Qualification) Yeterlilik, evi ayakta tutan direkleri oluşturmada ve yalın liderliğin devamlılığını sağlamayı ifade etmekte; Self-development (Kendini Geliştirme) ve Improvement Culture (İyileştirme Kültürü), bu evin temellerini oluşturmada ve yalın liderliğin köklerinin sağlam olmasını belirtmekte ve son olarak evin gövdesini oluşturan Team (Ekipler) ise yalın liderliğin ilkelerinin iyi işlenmesini sağlamaktadır.

Yalın liderliğin bir işletmede başarılı olması için, her bir organizasyon seviyesindeki (alt, orta ve üst) liderlerin birbirini tamamlayıcı roller oynaması gerekmektedir. Bunun nedeni, etkin yalın liderliğin, organizasyonun en üst seviyesinden olduğu kadar en alt seviyesinden de kaynaklanabilmesidir. Başarısız olan yalın uygulamaların ardından yapılan tartışmalarda genellikle yalın uygulamalara daha alt seviyelerde uymamanın bu başarısızlığa yol açtığı görüşü hakim olmaktadır. Buna karşın, bu başarısızlığa genellikle üst düzey liderliğin (CEO'lar), zayıf veya eksik desteğin yol açtığı ortaya koyulmaktadır. Dolayısıyla tüm seviyeler de önemlidir ve birbirinden ayrı düşünülemez kadar yakından ilişkilidir (Mann, 2009).

Yukarıda ifade edilen açıklamalara bakıldığında, yalın liderlik ve yönetim sisteminin, üst düzey yöneticilerin ve denetçilerin alt seviye personele ne yapmaları ve nasıl yapmaları gerektiğini söyledikleri hiyerarşik sistemden farklı olduğu görülmektedir. Bu belki de yalın yönetim uygulamasının birçok organizasyonda meydana getirdiği en büyük zorluktur. Dolayısıyla, yalın liderlik uygulamalarında operasyonel seviyedeki işçiler yeniliğin çoğuna katkı sunmakta ve yöneticileri bunu yapmak için onlara güvenerek ve onları destekleyerek liderliği gerçekleştirmektedir. Bu durumu ifade etmek için "Saygı sadece yukarı doğru değil, aşağı doğru da var olmalıdır" cümlesi yeterince açıklayıcı olmaktadır (Toussaint & Berry, 2013).

3.1. Yalın Liderlik Konusunda Yapılan Çalışmalar

Her ne kadar organizasyonlarda liderlik konusu 50 yıldan fazla bir süredir araştırmalara konu olsa da (Yukl, 2001), YYY içinde yalın liderliğe odaklanma nispeten daha yenidir (Found & Harvey, 2007). Nitekim, birçok farklı sektörde ve birçok yeni çalışmada, başarılı bir yalın uygulama için kritik öneme sahip etkili liderliğe vurgu yapılmıştır (Seidel et al. 2017). Bu çalışmalardan bazılarına ait bilgiler aşağıda genel bir bakış açısıyla sunulmaktadır.

Mulders (2016) tarafından karma bir araştırma türü (nicel ve nitel) kullanılarak sağlık sektöründe yapılan bir çalışmada, YYY'nin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için yalın liderliğe ihtiyaç duyulduğu ama tek başına yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Mulders (2016) çalışmasında, Dombrowski ve Mielke'nin (2014) beş yalın liderlik ilkesinin sağlık sektörüne ne ölçüde uygulanabileceğini incelemiş ve yalın uygulama başarısını etkileyebilecek ek ilkelerin olup olmadığını araştırmıştır. Ayrıca, bu yalın uygulamaları başarısını artırmak için bu yalın liderlik ilkelerinin ne denli önemli olduğu irdelenmiştir. Söz konusu araştırmada nitel ve nicel yöntemler kullanılmıştır. Araştırmada, kendini geliştirme ve

Gemba'nın yalın uygulama başarısı üzerinde önemli bir etkisi olduğu bulunmuştur. İyileştirme kültürü, nitelik/yeterlilik ve hoshin kanri ilkelerinin yalın uygulama başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Ancak, nitel araştırma sonuçları beş yalın liderlik ilkesinin yalın uygulama başarısını artırmak için önemli olabileceğini göstermiştir. Sonuç olarak Mulders (2016), Dombrowski ve Mielke'nin (2014) Yalın liderlik ilkelerinin sağlık hizmetleri sektöründe kısmen uygulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Goodridge et al. (2015) tarafından nitel araştırma türü kullanılarak sağlık sektöründe yapılan bir diğer çalışmada, yalın yönetimin sağlık yönetim ortamlarında kalite, kapasite ve güvenliği arttırmak ve aynı zamanda maliyetleri düşürmek veya azaltmak için giderek artan bir şekilde bir yönetim sistemi olarak benimsenmeye başlandığını ifade etmektedir. Çalışmada, sağlık hizmetlerinde Yalın felsefenin, ilkelerin ve araçların çalıştığı irdelenmiştir. Çalışma sonunda, liderlik kapasitesi ve kültürünün geliştirilmesinin yalın girişimlerden kaynaklanan diğer sistemik ve gözlemlenebilir değişikliklerin gerekli bir öncüsü olarak teorize edilmiştir.

Poksinska et al., (2013) çalışmalarında, yalın organizasyonlarda yönetsel uygulamaların ve liderliğin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Olgular üzerinden gerçekleştirilen bu çalışmada, yalın üretim uygulanmasıyla yöneticinin rolü kökten değiştiği ortaya konulmuş ve yönetici rolü, süreçleri yönetmekten çok insanları geliştirmeye ve koçluğa dönüştürmüştür. Çalışanları güçlendirmek ve onlara günlük yönetim faaliyetleri için daha fazla sorumluluk vermek için destekleyici yapılar geliştirilmiştir. Bu destekleyici yapılar arasında; yalın yönetim felsefesinin sıklıkla kullandığı görsel kontrol, hedefe dağıtım, kısa günlük toplantılar, iki yönlü iletişim akışı ve sürekli iyileştirme sistemi bulunmaktadır. Yalın yöneticiler tarafından sergilenen birçok liderlik davranışı dönüşümcü liderlik davranışları olarak sınıflandırabildiği ifade edilmektedir. Ancak, destekleyici yönetim yapısı güçlü ise, dönüşümcü liderlik davranışlarına duyulan ihtiyaç daha az olduğu ortaya konulmuştur.

Bhasin (2012) kültürün ve değişimin her yalın girişimin başarısızlığına neden olabileceğini ifade etmektedir. Nicel araştırma türü kullanılarak üretim sektöründe yapılan söz konusu çalışmada, uygun değişimlerin yalın yönetimin başarısını nasıl etkilediği araştırılmaktadır. YYY'yi uygulamak için iyi bir strateji tasarımı ve etkili liderliğin önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Sonuç olarak, eğer bir kuruluş değişim stratejisini takip ederse, başarılı bir yalın yönetim uygulama olasılığının artacağı belirtilmektedir.

Marodin & Saurin (2015) tarafından nicel araştırma türü kullanılarak üretim sektöründe yapılan başka bir çalışmada, yalın liderlik uygulamalarının YYY'nin yerine getirilmesinde ortaya çıkabilecek engellerin aşılmasındaki rolünün önemi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öncelikle yalın üretim uygulaması sürecini etkileyen riskler sınıflandırılmıştır. Bu riskler yönetim kademelerine göre kategorilere ayrılmıştır.

Holmemo & Ingvaldsen (2015) tarafından nitel araştırma türü kullanılarak hizmet sektöründe yapılan çalışmada, bir

işletmedeki orta düzey yöneticilerin yalnız liderlik uygulamasına katılımının eksikliği ortaya koyulmuştur. İşletmelerde yalnız dönüşümün sağlanması için tüm kademelerdeki yöneticilerin bu dönüşüm sürecinde katılımının sağlanması gerektiği ortaya koyulmaktadır. Bunun da kolaylaştırılması için gerekirse kurum dışından uzmanların da sürece dahil edilmesi gerektiği söylenmektedir.

Liker & Trachilis (2014) tarafından nitel araştırma türü kullanılarak üretim sektöründe yapılan bir diğer çalışmada ise, yalnız liderlik gelişimine yönelik bir çerçeve sunulmaktadır. Ayrıca, üretimin mükemmelliğini artıran ilkelerin birbiriyle uyumlu bir şekilde bir arada olması gerektiği belirtilmektedir. Bunun da yalnız liderlerin önemli rolü sayesinde gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır.

Aij & Teunissen (2017) tarafından nitel araştırma türü kullanılarak sağlık sektöründe yapılan bir çalışmada, hastanelerde yöneticilere yönelik yalnız liderlik çerçevesi çizilmektedir. Bu kapsamda Dombrowski ve Mielke (2013) tarafından ortaya koyulan ilkelere dayalı olarak çeşitli akademik veri tabanları yoluyla literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda ulaşılan çalışmalar bu ilkeler bakımından değerlendirilmiş ve hastane yöneticilerine çalışanlarını yönetmede bir rehber sunulmuştur.

Aij et al. (2015) tarafından nitel araştırma türü kullanılarak sağlık sektöründe yapılan bir çalışmada, sağlık kurumları için çağdaş bir yalnız liderlik anlayışı ortaya koyulmaktadır. Bu anlayış kapsamında özellikle hastane yöneticilerinin gembaya giderek çalışanlarını iş başında izleme ve onların gelişimi ve güçlendirilmesini sağlamaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Tsao & Beikmann (2012) tarafından nitel araştırma türü kullanılarak sağlık sektöründe yapılan bir diğer çalışmada ise, sağlık kurumları için yalnız liderlik tasarımı üzerinde durulmuştur. Bu anlamda çeşitli teknikler sunulmuştur. Bu teknikler sayesinde ekip liderleri üretim süreçlerinde koordinasyon sağlamak, bu süreçleri izlemekte ve yönetmektedirler. Sonuç olarak nasıl daha iyi karar verme süreçleri oluşturulması gerektiği öğrenilmektedir.

Yalnız liderlik konusunun çeşitli yazarlar tarafından çeşitli sektörlerde uygulandığını ortaya koyan çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Çalışmaların daha çok sağlık ve üretim sektörlerinde yapıldığı ve nitel araştırma türünde olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, yapılan çalışmaların genel anlamda teorik olduğu görülmektedir. Özellikle Dombrowski ve Mielke (2013) tarafından ortaya koyulan yalnız liderlik ilkerinin işletmelere uyarlanması ve bunun sonuçlarının neler olabileceği konusu çalışmaların odak noktaları olarak dikkat çekmektedir.

Bu bakımdan Yalnız liderlik kavramının yukarıda daha çok üretim sektöründe ne anlama geldiği ortaya koyulduğu için sağlık sektöründe de ne anlam ifade ettiğinin belirtilmesinde fayda vardır.

3.1.1. Sağlık Hizmetlerinde Yalnız Yönetim Yaklaşımı ve Yalnız Liderlik

Daha önce Yalnız Yönetim yaklaşımının tüm sektörlerde kullanılabileceği ifade edilmiştir. Sağlık sektöründe ise 2000'li yıllardan itibaren oldukça dikkat çeken yalnız

yönetim yaklaşımı (Thompson et al. 2003), farklı konu, yöntem ve ülkeleri bünyesinde barındıran birçok kitapta (Fillingham, 2008; Graban, 2008) ve sıkça atıf alan makalelerde (Young et al., 2004; Spear, 2005; King et al. 2006) kendisine araştırma alanı bulmuştur.

Hemen hemen tüm sağlık sistemleri birçok zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Bunlar arasında, sürekli artan maliyetleri kontrol altında tutmak, hastalara sunulan hizmetin kalitesini arttırmak, hizmet verilen hasta sayısını arttırmak ve hizmet sürecinde oluşan bekleme sürelerini azaltmak şeklinde ifade edilebilmektedir. Bu yüzden birçok sağlık sistemi için daha verimli ve etkin çalışmak oldukça zor bir iştir (Fine et al. 2009). Ayrıca, özellikle kamu hizmetleri söz konusu olduğunda, sağlık sistemlerinde verimlilik artışı için giderek artan bir baskı da vardır. YYY'nin sağlık hizmetleri alanında kullanımıyla alakalı yapılan bir çalışmada çok sayıda makale incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda makalelerin yarısından fazlasının (%51'i) yalnız yönetime odaklandığı belirlenmiştir. Dahası, sağlık hizmetleri alanında yalnız yönetim yaklaşımının, daha çok acil servis, yoğun bakım ve ameliyathane süreçlerini iyileştirmek ve bekleme sürelerini azaltmak için kullanılmakta olduğu da ulaşılan diğer sonuçlar arasında yer almıştır (Radnor, 2010).

Yalnız yönetim öncülerinden olan Mark Graban (2018), hastanelerin can çekiştiğini, hizmet verme maliyetlerinin arttığını, ödeyici kurumların ise buna karşılık ödemeleri artırmadığını ifade etmektedir. Ayrıca önlenemez hatalardan insanların hayatlarını ya kaybettiklerini ya da sakatlandıklarını belirtmektedir. Sağlık çalışanları açısından bakıldığında çalışanların her gün tekrarlayan sorunlar karşısında bunaldıklarını, iş doyumunu yaşamadıklarını ve tükenmişlik sendromu içerisine girdikleri görülmektedir. Sağlık hizmetlerinin kaliteli ve verimli olarak sunulmasına duyulan ihtiyaç ve sağlık hizmetlerinde ortaya çıkan israfın devasa boyutlara ulaşması Yalnız Yönetimin sağlık hizmetlerinde uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. Hele ki, sağlık hizmetlerinde meydana gelebilecek hataların insan hayatı ile ilgili olması bu yönetim yaklaşımının sağlık hizmetlerinde yöneticilerin alet çantası içerisinde bulunması gereken önemli bir araç olduğunu göstermektedir.

Dünya çapında doktorların ve tedavi yöntemlerinin olmasına karşın sağlık hizmetleri süreçlerinin tamamen bozuk olduğunu ifade eden Graban (2018), bu ve benzeri sorunların üstesinden ancak Yalnız Yönetim yaklaşımı ile gelinebileceği ve sağlık kurumlarında modern yönetim aracı olarak kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Yalnız yönetim yaklaşımı kapsamında kullanılan çeşitli yaklaşım ve araçların kullanılırken başarılı sonuçlar alınmasını sağlamak adına sağlık çalışanlarının tam katılımı, problem çözmeye istekli olunması ve güçlü bir liderlik anlayışının hakim olması gerektiği belirtilmektedir. Bu anlamda, yalnız liderlik yaklaşımının benimsenmesiyle birlikte sağlık sonuçlarının dolaylı ve doğrudan etkilenebilmesi mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, yalnız yönetim çerçevesinde yalnız liderlere ihtiyaç duyulacağı için yalnız liderlik yeterince güvence altına alınmalıdır (D'Andreanmatteo et al. 2015; Holden, 2011).

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada kavramsal boyutları ile üretim ve sağlık sektörlerinde Yalın Yönetim Yaklaşımı ve Yalın Liderlik konuları tartışılmıştır. Literatürde YYY ile ilgili birtakım çalışmalara rastlanılmaktadır. Uluslararası literatürde yalın yönetimin uygulayıcıları olan yalın liderlere yönelik birtakım çalışmalar olmasına rağmen ulusal literatürde sadece Banger ve Çalışır (2011) tarafından yapılan bir tane çalışmaya rastlanılmıştır. Bu bakımdan bu çalışma ulusal literatürdeki boşluğu doldurma adına önemli bir örnek teşkil edebilecektir.

Çalışma kapsamında ulaşılan kaynaklar incelendiğinde, yalın liderlik kavramının daha çok sağlık ve üretim sektörlerinde kullanıldığı görülmüştür. Özellikle, artan maliyetler, ortaya çıkan örgütsel sorunlar, hasta beklentilerinin artma eğiliminde olması, sağlık hizmetlerinde tıbbi hatalar, sistemsel hatalar, bireysel hataların ortaya çıkması, bekleme sürelerinin uzunluğu ve sağlık sektöründe devasa boyutlarda israfın varlığı YYY'nin hastanelerde uygulanmasının oldukça gerekli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla YYY'nin sağlık ve diğer sektörlerde uygulanabilmesi güçlü yalın liderler ile mümkündür.

YYY kapsamında değerlendirilen yalın liderlik uygulamaları geleneksel liderlik uygulamalarından oldukça farklıdır. Sürekli disiplini ve hesap verebilirliği vurgular. Diğer iyileştirme yaklaşımlarının aksine, bu uygulamalarda yetki devri de söz konusu olamaz. Yalın liderler asıl süreçlerin başında yer almalıdır.

Yalın yönetimde sürekli başarı için ilk olarak liderlik faaliyetlerinde ardında da tüm organizasyonda zihniyet ve davranışta değişimler gerekmektedir. Bu değişimler sayesinde yalın liderler organizasyonlar için uygun yapıları ve süreçleri hayata geçirebilmekte ve aynı zamanda kendilerini de sürekli olarak geliştirebilmektedirler.

Yalın liderlik anlayışı organizasyonlardaki tüm yönetsel seviyelerde hakim olmaya ve stratejik kararlara yön vermeye başladığında bu anlayıştan elde edilecek faydalar da artacaktır. Daha sonra ise bu anlayış bir kültür haline gelebilecek ve mükemmellik için önemli bir adım atılmış olacaktır.

Araştırmacıların daha sonra yapılacak çalışmalarda yalın liderlik ve YYY'lere yönelik hem teorik hem de uygulamaya dönük çalışmalar yapması önerilmektedir. Özellikle yalın liderliğin, verimlilik, kalite, personel güçlendirme ve diğer örgütsel yönetim ve davranış konuları ile ilişkilendirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Abdullah, F. (2003). *Lean Manufacturing Tools and Techniques in the Process Industry with a Focus on Steel*. Pittsburgh: University of Pittsburgh School of Engineering, Doctoral Thesis, USA.

Achanga, P., Shehab, E., Roy, R. & Nelder, G. (2006), Critical success factors for lean implementation within SMEs. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 17(4), 460-471.

Aij, K. H., & Teunissen, M. (2017). Lean leadership attributes: a systematic review of the literature. *Journal of health organization and management*, 31(7/8), 713-729.

Aij, K. H., Visse, M., & Widdershoven, G. A. (2015). Lean leadership: an ethnographic study. *Leadership in Health Services*, 28(2), 119-134.

Alagaraja, M. (2014). A conceptual model of organizations as learning-performance systems integrative review of lean implementation literatüre. *Human Resource Development Review*, 13(2), 207-233.

Antonakis, J., Cianciolo, A.T., & Sternberg, R.J. (2004). *The Nature of Leadership*. SAGE Publications: London.

Antony, J., & Banuelas, R. (2002). Key ingredients for the effective implementation of Six Sigma program. *Measuring Business Excellence*, 6(4), 20-27, <https://doi.org/10.1108/13683040210451679>.

Arnheiter, E.D., & Maleyeff, J. (2005). The Integration of Lean Management and Six Sigma. *The TQM Magazine*, 17(1), 5-18, <https://doi.org/10.1108/09544780510573020>.

Balcı, B.R. (2011). Yalın Düşünce Ve Muhasebe. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 39-58.

Banger, G., & Çalışır, G. (2011). *Yalın İş Modeli İnovasyonu*. Kongre Bildirisi, 7. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi, 25-26 Ekim, İstanbul.

Behrouzi, F., & Wong, K.Y. (2011). Lean Performance Evaluation of Manufacturing Systems: A Dynamic and Innovative Approach. *Procedia Computer Science*, 3, 388-395.

Bhasin, S. (2012). An appropriate change strategy for lean success. *Management Decision*, 50(3), 439-458.

Çilhoroz, Y., & Arslan, İ. (2018). Yalın Yönetim Yaklaşımı Ve Sağlık Hizmetlerinde Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(32), 156-185.

D'Andreanatteo, A., Ianni, L., Lega, F., & Sargiacomo, M. (2015). Lean in healthcare: a comprehensive review. *Health policy*, 119(9), 1197-1209.

Dahlgaard-Park, S.M. (2000). *From ancient philosophies to TQM and modern management theories*. Thesis No. FiF-a 31, Sweden: Linköping University

Dombrowski, U., & Mielke, T. (2013). Lean leadership—fundamental principles and their application. *Procedia CIRP*, 7, 569-574.

Dombrowski, U., & Mielke, T. (2014). Lean leadership—15 rules for a sustainable lean implementation. *Procedia CIRP*, 17, 565-570.

Emiliani, M.L. & Stec, D.J. (2004). Using value-stream maps to improve leadership. *Leadership & Organization Development Journal*, 25(8), 622-645.

- Emiliani, M.L. (2003). Linking leaders' beliefs to their behaviors and competencies. *Management Decision*, 41(9), 893-910.
- Emiliani, M.L. (2006). Origins of lean management in America The Role of Connecticut Businesses. *Journal of Management History*, 12(2), 167-184. <https://doi.org/10.1108/13552520610654069>.
- Erdem, S., & Aksoy, K. (2009). Implementing Lean Service Operations: A Case Study From Turkish Banking Industry. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 10(1), 171-198.
- Fillingham, D. (2008). *Lean healthcare: improving the patient's experience*. Chichester: Kingsham Press.
- Fine, B. A., Golden, B., Hannam, R., & Morra, D. (2009). Leading Lean: A Canadian Healthcare Leader's Guide. *Healthcare Quarterly*, 12(3), 32-41.
- Found, P., & Harvey, R. (2007). Leading the lean enterprise. *Engineering Management*, 17(1), 40-43. doi:10.1049/em:20070110.
- Fullerton, R.R., Kennedy, F.A., & Widener. (2014). Lean Manufacturing And Firm Performance: The Incremental contribution of Lean Management Accounting Practices. *Journal of Operations Management*, 32, 414-428.
- Goodridge, D., Westhorp, G., Rotter, T., Dobson, R. and Bath, B. (2015), Lean and leadership practices: development of an initial realist program theory. *BMC Health Services Research*, 15(362), doi: 10.1186/s12913-015-1030-x.
- Google Scholar. (2019). *Yalın Liderlik*. https://scholar.google.com.tr/scholar?start=10&q=yalın+liderlik&hl=tr&as_sdt=0,5. Erişim Tarihi: 19.04.2019.
- Graban, M. (2018). *Yalın Hastane: Kalite, Hasta Güvenliği ve Çalışan Memnuniyetini Artırmak (çev: Pınar Şengözer)*. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Hicks, B.J. (2007). Lean Information Management: Understanding And Eliminating Waste. *International Journal Of Information Management*, 27, 233-249.
- Hodge, G.L., Ross, K.G., Joines, K.A., & Thoney, K. (2011). Adapting Lean Manufacturing Principles To The Textile Industry. *Production Planning and Control*, 22(3), 237-247, DOI: 10.1080/09537287.2010.498577.
- Holden, R. J. (2011). Lean thinking in emergency departments: a critical review. *Annals of emergency medicine*, 57(3), 265-278.
- Holmemo, M.D.Q. & Ingvaldsen, J.A. (2015). Bypassing the dinosaurs? – How middle managers become the missing link in lean implementation. *Total Quality Management & Business Excellence*, 27(11-12), 1332-1345.
- Jackson, T., & Jones, K.R. (1996). *Implementing a Lean Management System*. USA: Productivity Press.
- King, D.L., Ben-Tovim, D.I., & J. Bassham (2006). Redesigning emergency department patient flows: Application of Lean Thinking to health care. *EMA - Emerg. Med. Australas*, 18(4), 391-397.
- Liker J.K. (2005). *Druga Toyoty*, Warszawa: MT Biznes.
- Liker, J. K., & Trachilis, G. (2014). *Developing lean leaders at all levels: A practical guide*. Lean Leadership Institute Publ.
- Liker, J.K. (2004). *The Toyota Way: 14 Management Principles from the World's Greatest Manufacturer*. USA: McGraw-Hill.
- Mann, D. (2009). The missing link: Lean leadership. *Frontiers of health services management*, 26(1), 15-26.
- Marodin, G.A. and Saurin, T.A. (2015), Classification and relationships between risks that affect lean production implementation: a study in Southern Brazil. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 26(1), 57-79.
- Melton, T. (2005). The benefits of lean manufacturing: what lean thinking has to offer the process industries. *Chemical engineering research and design*, 83(6), 662-673.
- Michalska, J., & Szewieczek, D. (2007). The 5S Methodology as a Tool for Improving the Organization. *Journal of Achievements in Materials and Manufacturing Engineering*, 24(2), 211-214.
- Mulders, K. (2016). Embracing Lean leadership: an empirical study on the interaction between Lean leadership principles and a successful Lean implementation at the team-level of analysis. Master thesis, Tilburg: Tilburg University,
- Nordin, N., Deros, B. M., Wahab, D. A., & Rahman, M. N. A. (2012). A framework for organisational change management in lean manufacturing implementation. *International Journal of Services and Operations Management*, 12(1), 101-117.
- Novis, D.A. (2008). Reducing Errors in the Clinical Laboratory: A Lean Production System Approach. *Labmedicine*, 39(9), 521-529.
- Özkoç, A. E. (2004). Yalın Düşünce Ve İsrafın Tekdüzen Muhasebe Sistemi Çerçevesinde Kaydı: Bir Yaklaşım Ve Örnek Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 119-138.
- Poksinska, B., Swartling, D. and Drotz, E. (2013), The daily work of lean leaders – lessons from manufacturing and healthcare. *Total Quality Management & Business Excellence*, 24(7-8), 886-898.
- PubMed. (2019). *Lean Leadership*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/?term=%22lean+leadership%22>. Erişim Tarihi: 19.04.2019.
- Radnor, Z. J. (2010). *Review of Business Process Improvement Methodologies in Public Services*. UK: AIM Research.

- Radnor, Z., & Johnston, R. (2013). Lean in UK Government: Internal Efficiency or Customer Service?. *Production Planning & Control*, 24(10-11), 903-915, DOI: 10.1080/09537287.2012.666899.
- Rossiter, D.E. (2004). *Leadership Skills*. New York: Ferguson.
- Schonberger, R. (1982). *Japanese Manufacturing Techniques: Nine Hidden Lessons in Simplicity*. New York: Simon and Schuster.
- Seidel, A., Saurin, T. A., Marodin, G. A., & Ribeiro, J. L. D. (2017). Lean leadership competencies: a multi-method study. *Management Decision*, 55(10), 2163-2180.
- Spear, S.J. (2005). Fixing health care from the inside, today. *Harv. Bus. Rev.*, 83(9), 78.
- Sugimori, Y., Kusunoki, K., Cho, F. and Uchikawa, S. (1977), Toyota production system and kanban system materialization of just-in-time and respect-for-human system. *The International Journal of Production Research*, 15(6), 553-564.
- Thompson, D.N., Wolf, G.A., & S. J. Spear. (2003). Driving improvement in patient care: lessons from Toyota. *J. Nurs. Adm.*, 33(11), 585-595.
- Toussaint, J. S., & Berry, L. L. (2013). The promise of Lean in health care. *In Mayo Clinic Proceedings*, 88(1), 74-82.
- Trenkner, M. (2016). Implementation of lean leadership. *Management*, 20(2), 129-142.
- Tsao, C.C.Y., & Beikmann, B. (2012). *Improve healthcare design development*. Conference Paper, 20th Conference of the International Group for Lean Construction, IGLC 2012; San Diego, CA; United States; 17 July 2012 through 22 July 2012.
- Radnor, Z.J., Holweg, M., & Waring, J. (2012). Lean in healthcare: The unfilled promise?. *Social Science & Medicine*, 74, 364-371.
- Uğurluoğlu, Ö. (2010). Kendi Kendine Liderlik Stratejileri Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 175-191.
- Web of Science. (2019). *Lean Leadership*. https://apps.webofknowledge.com/Search.do?product=WOS&SID=E6G9AjaZsr1EDLJB4&search_mode=GeneralSearch&prID=97dae7e5-3565-4150-bdfe-2e1bc33b07a1. Erişim Tarihi: 19.04.2019.
- Woehrle, S.L., & Abou-Shady, L (2010). Using Dynamic Value Stream Mapping And Lean Accounting Box Scores To Support Lean Implementation. *American Journal of Business Education*, 3(8), 67-75.
- Womack, J. P., Womack, J. P., Jones, D. T., & Roos, D. (1990). *Machine that changed the world*. Simon and Schuster.
- Womack, J.P., & Jones, D.T. (2003). *Lean Thinking: Banish Waste and Create Wealth in Your Corporation*. USA: Free Press.
- Yan, Z., Wang, J., & Fan, J. (2014). *Machine-cell and Part-family Formation in Cellular Manufacturing Using a Two-phase Clustering Algorithm*. Proceedings of the 19th World Congress The International Federation of Automatic Control. August 24-29, Cape Town, South Africa, 2605-2610.
- Young, T., Brailsford, S., Connell, C., Davies, R., Harper, P., & Klein, J.H. (2004). Using industrial processes to improve patient care. *BMJ*, 328(7432), 162-164.
- Yukl, G. A. (2001). *Leadership in organizations*. National College for School Leadership.

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek olarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimeden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaşma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşılamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayın aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of **anemon** from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition,

tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
 - (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
 - (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
 - (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
 - (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
 - (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
 - (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
 - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
 - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
 - The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
 - The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published bimonthly in February, April, June, August, October and December by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr